

[A végleges nyomdai verzió előtti kézirat, a végleges anyagban még lehetnek változtatások!]

Diószegi István kéziratából összeállította, szerkesztette, fordította és levéltári anyagokkal kiegészítette:

Ress Imre (jegyzetek, német szövegrészek fordítása)

Pejkovszka, Penka (bolgár vontakozású anyagok)

Demeter Gábor (jegyzetek, HHStA anyaga, CDA anyaga, Sztambulov levelezése, pétervári szerb jelentések, bolgár szakirodalom, idegen nyelvű szövegrészek fordítása)

valamint

Eszik Veronika (francia nyelvű szövegrészek fordítása)

Erdélyi Mátyás (francia nyelvű szövegrészek fordítása, jegyzetek)

Andrékó Tamás Dániel (Aehrenthal-Burián levelezés, HHStA)

Schrek Katalin (londoni és pétervári jelentések)

Burián István naplói (1886-1903)

A három császár szövetségétől az abbáziai antantig.

(Burián István útja Szófiától a közös pénzügyminisztériumig)

Bevezetés

Az itt olvasó elé tárt napló több szempontból is jelentős írás. Egyrészt az Osztrák-Magyar Monarchia egyik meghatározó diplomatájának, Burián István közös pénzügy- (1903-1912, 1916-1918) és külügyminiszternek (1915-1916, 1918) kezdeti, bélyegét későbbi politikai koncepcióira is rányomó (Bulgária betagolása a hármasszövetség rendszerébe a megbízhatatlan Románia helyett) szárnypróbálgató éveiről ad beszámolót egy igen mozgalmas korszakban, a berlini rendezés és a körülötte kialakuló nagyhatalmi konszenzus és szövetségi rendszerek bukását eredményező időszakban. Másfelől a napló nemcsak önálló politikai véleményformálásának kezdeteibe enged bepillantást, de a nagypolitika boszorkánykonyhájának bugyraiba is közeli betekintést nyújt, melynek tanulságai a mai világpolitikai helyzetben sem mellékesek.

Burián István naplójának későbbi 1907-1922 közötti részei már kiadásra kerültek,¹ így ezzel a kötetel - kivéve a hiányzó 1888-as és 1904-1906 közötti éveket - a kutatás számára csaknem teljessé válik feljegyzései hozzáférhetősége. A napló korpusza a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Magyar Református Egyház Zsinati Levéltárában őrzött kéziratos anyaga² alapján állt össze még az 1960-as években gépelt kéziratú Diószegi István kutatásai során, majd kiadatlanul rejtőzött évtizedekig. Az előkerült kézirat az eredetivel összevetve, értelmező lábjegyzetekkel ellátva, a főbb személyeket beazonosítva, az eseményeket magyarázva kerül az olvasó elé egy 3 éves, bécsi és szófiai levéltári kutatást is magába foglaló kutatómunka eredményeként a Tudás, tájkép, nemzet és birodalom: A tájkép megismerésének és átalakításának gyakorlatai Magyarországon és a Balkánon, 1850-1945 c. projekt utóöngéjeként³ egy bolgár-magyar együttműködés eredményeként.⁴

A napló történettudományi jelentősége, hogy lehetőséget nyújt több - történészek által korábban is pedzegetett - de bizonyítékokkal alál nem támasztott elképzelés továbbgondolására, és új kérdések felvetésére, melyek a hivatalos diplomáciai levelezés alapján nem követhetők. Ilyen a három császár szövetségének egyik kulcskérdése, hogy megtörtént-e balkáni érdekszférák elhatárolása, a hírhedt gasteini találkozón valóban megállapodott-e a három birodalom, hogy az osztrákbarát tendenciákat mutató (vagy az oroszok, osztrákok és saját belpolitikai ellenzések között - sokszor nagyhatalmi sűgásra - lavírozó, orosz, osztrák és angol rokonsággal egyaránt rendelkező), a nagyhatalmak berlini rendezését felrúgó, titkon Nagy-Bulgária

¹ Báró Burián István naplói 1907-1922. Báró Burián István távirati könyvei 1913-1915. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában. Budapest, 1999. (Horváth Erzsébet és Tenke Sándor szerk.)

² Ma a 45. fondban található az 1889-1890-es évek, valamint az 1903 után utáni időszak kötetei.

³ NKFI FK 128 978.

⁴ A Birodalmak, perifériák és nemzetállamok a 17–20. században Közép- és Délkelet-Európában: hatalom, intézmények, társadalom, adaptáció (Peripheries of Empires and Nation-states in the 17th–20th Century Central and Southeast Europe: Power, Institutions, Society, Adaptation) és az Integráció és dezintegráció Délkelet-Európában a 17–21. században (Integration and Disintegration in Central and Southeast Europe, 17th–21st Centuries: Economy, Policy, Culture c.MTA mobilitási projekt támogatásával.

megvalósítását - az attól egyébként Andrássy külpolitikai hagyományai miatt igencsak vonakodó Monarchia támogatásától - remélő Battenberg Sándor orosz megbuktatása felett szemén hunynak a magasabb érdek (a nagyhatalmi együttműködés, illetve a berlini szerződés „szentsége”) miatt, mint azt Diószegi István vélte? Vajon a jelentős oroszországi tapasztalattal, nyelvtudással rendelkező Burián érkezte, a fejedelem barátjának, földijének számító Biegeleben osztrák-magyar konzul Londonba küldése az orosz puccs előtt néhány nappal ennek a visszakozásnak a jele, vagy a helyzet bonyolódásának, mely egy orosz tapasztalatokkal bíró személy után kiáltott? Miért adta fel Kálnoky Gusztáv közös külügyminiszter az orosz igények támogatását? Valóban a magyar birodalomfél eltérő politikai érdekei, hagyományai (Andrássy ruszofóbiája) álltak a háttérben? A kettős/hármaszövetség állapota gyorsította fel a folyamatot, vagy éppen fordítva, a külpolitikai változás hozta előtérbe a hármaszövetséget és a mediterrán antantot (az angolokkal való újabb együttműködési lehetőséget) a Dreikaiserbunddal szemben? Hogyan hallatta hangját a Monarchia külpolitikára befolyást gyakorolni kívánó belpolitikai csoportosulás: a magyar kormánypart hátrált meg saját ellenzéke előtt, és fordult Kálnoky politikája ellen, vagy ügyesen felhasználta ellenzéke hangos sajtókampányát, a destabilizáció veszélyét meglebegtetve, saját céljai érdekében? Mi akadályozta az oroszokat egy bevonulásban? Vajon ki találta ki Ferdinánd szász-koburg-gothai herceg jelölését, mint Battenberg „Monarchiabarát pótlékát” a bolgár trónra - valóban magyarországi lobbierdekek, támogatók (is) álltak a magyar gyökerekkel (gömöri Koháry-birtokok, nyelvtudás) is rendelkező ambíciózus, de opportunista és féltékeny arisztokrata mögött? Mennyire merült fel lehetőségként a Bulgáriában különben népszerű Battenberg visszatérése - Biegeleben stuttgarti látogatása Londonból, vajon ennek a jele? Strausz Adolf feltűnése, a Zichy-Waldapfel-affér kapcsán szóba kerülő pénzek valóban Ferdinánd helyzetének megalapozását szolgálták? Egyedi jelenség ez, vagy az oroszok hasonlóképpen jártak el a puccs, az angolok az ellenpuccs során? Mennyiben követte kizárólag csak felettese utasításait Burián, avagy voltak-e önálló elképzelései: mennyiben tudott áttételesen hatni egy hirtelen kulcsfigurává váló konzul a külügyre? Vajon miként ment végbe Bulgária diplomáciai és gazdasági támogatása és mekkora szerepet játszott Burián az gazdasági szerződések tárgyalásain túl a gazdasági kapcsolatok (korrupciógyanus fegyver- és lóbeszerzésekig) mobilizálásában? Megmenthete volna Sztambolov életét, felhasználva később politikai útdíjaként?

Ezen kérdések közül sok megválaszolása nem lehetséges a napló szövege és a naplóhoz mellékelte diplomáciai, politikai, memoár- és sajtóanyag alapján sem (delegációs beszédek, parlamenti felszólalások, stb.) , erre talán Burián - összeállítás alatt álló diplomáciai ágensekkel folytatott levelezése nyújthat majd több támpontot, azon diplomáciai iratok jövőbeni feldolgozása mellett (pl. a Ferdinánd jelölésére, vagy Biegeleben akciójára vonatkozó iratcsomó), melyek a kutatás járulékos eredményeként kerültek elő. Azonban nagyon sok jel arra mutat, hogy a korábbi gyanúk, vélekedések, szóbeszédok nem alaptalanok.

A történeti kérdéseken túl még egy gondolat vetődik fel a nagyhatalmi politika szappanopera cselszövéseire hasonlító eseményeit megvilágító napló összeállítóiban.

Mi az aktualitása, és mai külpolitikai viszonyokra vonatkozó tanulsága, üzenete Burián István naplójának, egy olyan diplomata gondolatainak és cselekedeteinek, aki később meghatározója lesz a Monarchia külpolitikájának közös pénzügy- majd külügyminiszterként, aki, bár kezdőnek nem tekinthető, mégis, viszonylag kis tapasztalattal 10 éven át képes befolyásolni a Monarchia és Bulgária viszonyát a két fél megelégedésére?

A Balkán-félsziget ekkor a nagyhatalmi tömbök és érdekek - akkor éppen békés - összetűzésének helyszíne volt, mint ma Ukrajna. Ha csupán jogi oldalról nézzük, mely a beavatkozást volt hivatott indoktrinálni, a nemzetközi jog akkor korántsem kifinomult (és mai fogalmakról visszavetített) terminusai értelmében Orosz szemszögből Battenberg elvesztette legitimitását, hiszen felrúgta az őt legitimé tévő berlini rendezés elveit Kelet-Rumélia annexiójának kijelentésével. Kelet-Rumélia felkelése éppúgy interpretálható a korban feltűnő önrendelkezési elv megtestesüléseként, mint terroristák konspirációs szeparatizmusként a másik oldalról (hiszen korántsem békésen ment végbe). Battenberg felrúgta a liberális (oroszok által csinált!) alkotmányt és egyeduralmat vezetett be, mert az alkotmány mellett nem tudott uralkodni, csak az orosz érdekeknek megfelelően. (A liberális alkotmány mögött meghúzódó orosz hátsó gondolatokról annyit, hogy Katkov azt írta, hogy alkotmánya révén Bulgária Oroszország déli Finnországa lesz.) Az orosz beavatkozás tehát a levegőben volt és nem is lett volna jogalap nélküli - bár egy szuverén állam (ez esetben ez végső soron a többi nagyhatalom által „védezt” Török Birodalmat jelenti) területének megsértését jelenti. Azonban a nagyhatalmi érdekek ekkor meghátrálásra készítették az amúgy is gyenge balkáni diplomáciai teljesítményt felmutató (fenyegetés, megvesztegetés) nagyhatalmat (és a törököket is, akik örömmel egyeztek bele Kelet-Rumélia Bulgáriával való egyesítésébe, ha cserébe Bulgária nem lesz orosz bázis a Balkánon), jogilag azzal érvelve, hogy a puccs illegitim eszköz, Battenberg eltávolítása ugyanis nem bírta az összes szignatárius hatalom jóváhagyását (csak háromét), s ellentmond a bolgár önrendelkezésnek, mint ahogy ellentmondott az oroszok támogatta ideiglenes kormány felállítása is az alkotmány rendelkezéseinek (a nagyhatalmi érdek mellett kellett persze hozzá egy karakteres - bár nem heroikus - Sztambolov, hogy érvényre juttassa a legitimitás elvét belföldön, és külföldön is elfogadják ezt).

Burián naplója tanulságos lehet a mai magyar külpolitika számára, mely most is a múltból örökölt nagyhatalmi-birodalmi attitűddel politizál a Balkán-félszigeten⁵ - kisállamként. 1886-ban éppen a magyarok voltak azok (és nem pedig az osztrákok!), akik nem fogadták el az Orosz Birodalom terjeszkedését és (a napló alapján) az ukrainaihoz hasonlóan közönséges és brutális módszereit.⁶ Akkor a '49-es trauma eleven emlékezete közös platformra hozta a 48-as ellenzék és '67-es alapon politizáló kormánypárt politikusait, kikényszerítve a Monarchia külpolitikai vezetésének fordulatát, mely a három császár szövetségének végét és a Balkán feletti osztrák-magyar-orosz vetékedés folytatódását jelentette.

Az 1885-1886-os események hatására megváltozó szövetségi rendszerben Burián

⁵ Mint erre a Gruevszki-ügy, az INA-MOL botrány és a Janša-levél is utal.

⁶ Burián orosz földről érkezett Bulgáriába, nem volt oroszellenes, mégis megdöbben a bulgáriai orosz politizálás láttán - a mely nem múlta felül kifinomultságban a bolgárt.

szófiai jelenléte és - a napló alapján - önállósága, higgadt és eredeti gondolkodásra utaló tanácsai komoly támaszt jelentettek Sztambolov osztrák- és törökbarát kormányának (mely persze számos gazdasági összefonódásra, például fegyvervásárlásra is lehetőséget adott), valamint magyar körökben eleinte népszerű Ferdinánd fejedelemnek. Sajnos „két dudás” nem fért meg egy csárdában, a tehetséges, de ellenfeleivel könyörtelen Sztambolov és az ambíciózus, de szeszélyes és megbízhatatlan Ferdinánd közötti küzdelem osztrák-magyar csillapítása akkor vált okafogyottá, mikor a Monarchia végre aláírta a kereskedelmi szerződést a bolgárokkal, s az el nem ismertsége miatt egyre türelmetlenebb Ferdnánd pedig az oroszok és az aktívabb macedón-politikát követő bolgár ellenzék felé kezdett tájékozódni. A küzdelem Sztambolov véres bukásával és a macedón probléma kiújulásával ért véget (mellesleg nem emiatt, de Kálnoky is lemondani kényszerült). Az 1887-1895 közötti időszakban azonban Bulgária, a Monarchia támogatására utal szövetségesként sikeresen ellensúlyozta az 1889 után a Monarchiától egyre inkább távolodó Szerbia elvesztését, mely az 1903-as királygyilkossággal befejezett ténnyé vált, s az 1904-es szerb-bolgár vámunió felvetésével az 1885-ös ellenségek egymásra találásához vezetett. Ekkorra azonban a Monarchia már egy új szövetségi rendszert állított fel, részben Burián hathatós együttműködésének köszönhetően, aki ekkor már athéni követként dolgozott ezen, ismét egy nagy válság (a krétai válság 1897-ben) közepébe csöppenne. A századfordulón az abbáziai antant volt hivatott ellensúlyozni a szerb-bolgár közeledést és a Bulgáriának 1902-ben adott orosz katonai garanciát.

1903 többszörös fordulópon: nemcsak a szerb dinasztiaaváltás jelent változást a külpolitikai viszonyokban, de Kállay halála szintén az Burián életében, hiszen ő követi a közös pénzügyminiszteri poszton; az 1903-as illinden felkelés kudarca, és a szintén ekkorra datálható műrztégi osztrák-magyar - orosz megállapodás pedig a rivalizálás mérséklődését, egyben a balkáni behatolás legalizálását jelentette az 1897-es Goluchowski-Muravjev paktum után - amelyet persze a többi nagyhatalom sem nézett tétlenül, egyre inkább a kialakuló új nagyhatalmi szövetségi rendszerek próbaterepévé téve a Balkánt. Míg a naplóban a bolgár évek még igen nagy részletességgel kerülnek elemzésre, Burián athéni éveinek naplója jóval szűkszavúbb: az 1897-es krétai válságon túl csak az abbáziai antant kialakítása kerül részletesen (de csak Görögország oldaláról) bemutatásra, így, az 1887-1894 közötti bolgár éveknél jóval instabilabb a görög belpolitikai életbe bepillantást alig kapunk.

Terveink, éppen a bolgár rész rendkívüli részletessége miatt túlmutattak Burián István naplójának jegyzetelt kiadásán. Célunk nem egyszerűen az események rekonstruálása és magyarázata volt - noha, mint a bolgár szerkesztők megjegyzései tanúsítják, ez Burián naplója alapján nem is olyan egyszerű, hiszen zömmel „bennfentes információkat” kellett kibogozni, értelmezni - de az is cél volt, hogy az eseményeket több oldalról magyarázzuk és interpretáljuk, hiszen Burián látásmódja csak egyféle, meglehetősen speciális szemszöget jelent. Bolgár terepi tapasztalata nem is volt korábban, számára váratlanul (de nem véletlenül) került az események sűrűjébe Moszkvából, így különösen az első években fontos megjegyzéseinek kontrollja, kiderítendő, hogy saját vélekedése, vagy hivatalos álláspont tükröződik-e a táviratok és jelentések alapján készült, de azoknál rövidebb viszont személyesebb

naplóban. Ugyanilyen fontos volt annak vizsgálata, hogy hogyan gondolkodnak az eseményekről azok további résztvevői, a bolgárok, az orosz diplomácia, és a Monarchia politikusai. Éppen ezért a HHStA (Palotás Emil által 50 éve átnézett) anyaga mellett megnéztük a Burián által Aehrenthalnak írt leveleket (Andrékó Tamás Dániel), a londoni osztrák-magyar követjelentéseket (Schrek Katalin: ide érkezett hivatali szolgálatba Burián politikai okokból elmozdított szófiai elődje, Biegeleben), de Sztambolov levelezése, 15 kötetben publikált személyes iratai mellett a hivatalos bolgár diplomáciai iratokat is. Ugyanígy átnéztük Goreczky Tamás nyomdokain haladva **Burián és Thallóczy levélváltását**, a Buriánnak bolgár ügyekben írt, MREZSLT-ben őrzött leveleket, de a pétervári szerb követjelentéseket is, megismerendő az orosz fél (Girsz külügyminiszter) hivatalos álláspontját, Katkov és Ignatyev pánszláv politikájához való viszonyulását, összevetve a Burián által írottakkal (így kompenzálható az orosz levéltári anyaghoz való hozzáférés hiányát). Fontosnak láttuk a sajtó megnyilatkozásainak, és különösen a delegációs beszédeknek a vizsgálatát, hiszen ezekre Burián mellett az orosz és szerb iratok is mérvadóként hivatkoznak. Szintén nem elfogulatlansága, hanem éppen a Monarchia véleményét, álláspontját megörökítő stílusa miatt támaszkodtunk Balanyi György írására is.

Szófia, 1886

Augusztus 9.⁷

Ide érkezvén⁸ mindjárt találtam egy kellemetlen situációt. B/ár/ó Biegeleben⁹ a Rintl¹⁰ affaire-ben [ügyben] előfordultak következtében Tsanov kül/ügy/miniszterrel¹¹

⁷ Aznap még Biegeleben jelent. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23. fol. 109. Biegeleben távirata Buriánnak.

⁸ 1880-1882 között már szolgált itt alkonzulként Rudolf Khevenhüller alatt, aki szinte rögtön az előléptetését kérte e szavakkal: „Burián egy értékes erő, akinek magasabb és jelentőségtelesebb szolgálati helyeken történő alkalmazása a legfelsőbb szolgálat szempontjából igen ajánlatosnak tűnik. Burián nemcsak egy a tehetséges fiatalberek közül, akiket diplomáciai és konzuli pályafutásom során megismertem, hanem bizonyosan ő a legszorgalmasabb és a legalaposabb is közülük”. Khevenhüller Haymerlének írott sajátkezű leveléből. HHStA, AR, F4, Kt. 44, Burián. 1880. 11.16. Idézi: Goreczky Tamás: Burián István. Egy magyar diplomata az Osztrák-Magyar Monarchia szolgálatában. Budapest, PPKE, 2021. 15. Az angol diplomácia jelentések között található egy egészen friss jelentés, amely Burián megérkezése előtt pár nappal összegezte Ausztria-Magyarország elsősorban katonai helyzetét a térségben. Az 1886. augusztus 3-i dátummal készült jelentés – amely valamennyi európai nagyhatalom aktuális viszonyaira kitért – lényegében azt állapította meg a Monarchia szerb és bolgár politikáját illetően, hogy Szerbia támogatása Bulgária ellen „elképesztő baklövés”, különösen annak fényében, hogy a bolgár törekvések jelenleg Oroszország érdekei ellen dolgoznak. General Sketch of the Situation Abroad and at Home from a Military Standpoint. 3rd. August 1886. War Office. DMO/4/3. British Library.

⁹ Rüdiger Freiherr von Biegeleben báró (1847 – 1912), diplomata, többek között firenzei, konstantinápolyi, drezdai és londoni szolgálat után 1881 és 1887 között az Osztrák–Magyar Monarchia szófiai külképviseletének vezetője. Visszahívása után Londonban folytatta pályáját, ahová kövtségi tanácsosnak nevezték ki. Itt Ladislaus Hengelmüllert váltotta, akit ezzel egy időben Belgrádba helyeztek át. Lásd: Draft Count Károlyi, 13 April 1887. FO 7/1126. Count Károlyi, Baron Biegeleben. Diplomatic. and Consular. Foreign Office and predecessor: Political and Other Departments: General Correspondence before 1906, Austro-Hungarian Empire (formerly Holy Roman Empire). Majd később is folytatódott diplomáciai pályafutása a Távol-Keleten, ahol a Monarchia kínai, japán és szíami követe lett.

Biegeleben szabadságolásával, majd azt követő áthelyezésével kapcsolatban számos hír látott napvilágot. Abban a legtöbb sajtóbeszámoló egyet ért, hogy csekély diplomáciai készségei miatt egy olyan turbulens politikai közegben, mint amilyen Szófiában és általánosságban Bugláriában van, nem elegendő egy „hivatalnok”, aki csupán végrehajtja az instrukciókat, azonban nem képes önálló helyzetértékelésre, a bolgár belpolitika és az osztrák-magyar külpolitika összefüggéseinek meglátására. Az előzmények közé tartozik, hogy az 1885-ös év szerb-bolgár konfliktusa során pedig a báró kompromitálta magát Belgrád szemszögéből, nehéz helyzetben hozva az osztrák-magyar diplomáciát egy eleve komplikált balkáni válság közepette. Biegeleben – akiről amúgy is köztudott volt Sándor fejedelem iránti személyes szimpátiája (ezzel kapcsolatban Wolkenstein báró szentpéterári osztrák-magyar követ már évekkel korábban kifejezte aggodalmát és figyelmeztette rá a bécsi kormányzatot, hogy ez a fajta elfogultság Oroszországban is negatív visszhangra találhat) – részt vett ugyanis a bolgár fejedelem által Szófiában 1885. december 26-án rendezett diadalmeneten, amely azt a látszatot keltette, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia támogatja a szerbekre vereséget mérő és Kelet-Ruméliát az 1878-as rendezéssel ellentétesen Bulgáriával egyesítő fejedelmet, ezzel aláásva a szerb-osztrák-magyar kapcsolatokat. Azonban a Szófiában lévő többi diplomáciai képviselő is megtisztelte az eseményt, itt valószínűleg a konfliktusforrás az volt, hogy Biegeleben jelenléte – a Szerbia és a Monarchia között fennálló szoros kötelékek miatt – jóval nagyobb súllyal bírt Szerbia számára egy rendkívül szenzitív helyzetben, amikor a belgrádi kormány a szlívnicai vereség és a fegyverszüneti megállapodás következményeit igyekezett elhárítani. Szintén ellenérvként hozták fel ellene, hogy az 1885. évi plovdivi államcsíny szerveződéséről és annak hátteréről Biegeleben (és Kennan szerint Steinbach-Hidegkúti sem) rendelkezett semmilyen információval, így a szófiai konzult teljes meglepetésiként érték az események. Lásd: Kennan, George F.: The Decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian Relations, 1875-1890. Princeton, Princeton University Press, 1980. 112; 136-137.; Pesti Hírlap, 1886. január 7.; Budapesti Hírlap, 1886. január 10.; Budapesti Hírlap, 1886. augusztus 5.; Fővárosi Lapok, 1886. január 9. Burián ezekből tanulva - mint naplója is mutatja – kerülte megjelenést a rendezvényeken, amennyiben más országok tisztviselői nem voltak azon jelen.

¹⁰ ?

¹¹ Ilija Canov (1835-1901) jogász, liberális politikus, 1883-1884-ben a konstantinápolyi bolgár küldöttség tagja,

megszakasztotta a személyes érintkezést.¹² Meglátjuk, mit lehet e dologban csinálni. Rekapitulálom g/ró/f Kálnoky¹³ szempontjait Bulgáriával szemben, amint azokat nekem elutaztam előtt kifejtette: Bulgária szabad és szerencsés fejlődését kívánjuk, de érette Oroszországgal konfliktusba nem bocsátkozunk. Örülünk a dolgok eddigi fejlődésének. Sándor fejedelmet tartani kívánjuk.¹⁴ Óhajtjuk tehát azt is, hogy sikerüljön neki az alkotmány revíziója konzervatív irányban.¹⁵ Óvatosságra intendó ő fensége, főképp Oroszországgal szemben, s hogy macedónia-i kalandoktól tartózkodjék.¹⁶ - Megbízhatóságát g/ró/f K/álnoky/ különben nem tartja feltétlennek, s

1884. július 11.-1886. augusztus 21. Bulgária külügyminisztere.

¹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 95-98., 1886., augusztus 5., Biegeleben jelentése Kálnokynak nem említ részleteket. Lásd még Kt. 23., fol. 121-123., 1886. augusztus 10., Biegeleben Kálnokynak a Canov-afférról.

¹³ Kálnoky Gusztáv (1832-1898), 1854-ig katonatiszt, majd diplomataként szolgált a Monarchiát Münchenben, Berlinben és Londonban (1860–70). 1874-ben koppenhágai, 1880-ban szentpétervári nagykövetté nevezték ki. 1881. november 20. – 1895. május 16. között az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere.

¹⁴ Diószegi szerint a három külügyminiszter 1886. júliusi kissingeni találkozásán Bismarck és Kálnoky szabad kezét adott Giersnek Battenberg Sándor elmozdítására. **Diószegi István: A hatalmi politika másfél évszázada 1789-1939. 190-191.** Burán úgy tűnik, erről nem volt informálva, miként Biegeleben visszahívásának okáról sem. Goreczky szerint (100) a Szentpéterváron és Berlinben oroszellenessége miatt nem kedvelt Biegeleben visszahívása, és helyére egy moszkvai főkonzul Szófiába küldése a bécsi külügyi vezetés három császár szövetsége iránti elkötelezettségét volt hivatva bizonyítani, és így Oroszország felé tett gesztusként értékelhető.

¹⁵ **Az alkotmány elég liberális volt és az oroszbarát szárny politikai eképzéseit tükrözve korlátozta az iralkodó hatalmát.**

¹⁶ 1885-ben és 86 elején Bismarck még nem ellenzi az egyesülést Kelet-Ruméliával (**Böttcher, Hans-Joachim: Prinz Alexander von Battenberg (1857-1893): Im Strudel europäischer Politik und des Herzens, Herne : Gabriele Schäfer Verlag, 2021., 281), és ezt a török udvarral is közölte. Ettől kezdve azonban az orosz cár folyamatos propagandát folytat Bismarcknál, mivel szerinte a Balkán-kérdést csak Sándor eltávolításával lehet majd megoldani.** Bismarck álláspontja mégis csak akkor fordul meg, mikor 1886-ban Battenberg Sándor a Monarchiának meglepetésként egy Monarchiabarát Nagy-Bulgária felállításának lehetőségét, és ez a román királyon keresztül kiderül. Battenberg ugyanis az első, 1886 májusi sikertelen Nabokov-puccs óta nem bízik az orosz tisztekben és Oroszország jóhiszeműségében, noha unokatestvére a cár. (Az orosz tiszteket a kelet-ruméliai milícia kapitánya, részt vett az egyesülés körüli konspirációkban). **Egyedüli szövetségesének a Habsburg Monarchiát látva tárgyalásra hívta Biegelebent (aki szintén rokona), akivel a Balkán helyzet általános tárgyalásakor megegyeztek, hogy a Balkán népek számára a lehető legrosszabb kimenetel az orosz fennhatóság lenne. Megegyeztek a véleményük abban is, hogy mindenki számára előnyös lenne, ha Habsburg vezetéssel egyesülnének a Balkán népek, amely során minden nép megőrizhetné önállóságát. A tervet Biegeleben nagy lelkesedéssel megosztotta Kálnokyval is. Néhány nap múlva Sándor Bukarestben találkozott I. Károly román királlyal, akinek előadta a tervet, kifejtette, hogy Bulgária ennek keretében megszerezne Makedónia és Trákia jelentős részét is, de egyben kérve a románok katonai segítségét is. Azt is megosztotta Károlyval, valószínűleg a sok bor hatására, hogy a tervet Bismarck ismeri, jóváhagyta és támogatni is fogja a véghezvitelét. A román király természetesen ellenezte a tervet: fenyegetésként látta Bulgária területi növekedését és nem szerette volna országát Habsburg fennhatóság alatt látni. Tehát azonnal küldött egy üzenetet a konstantinápolyi német követségnek (von Radowitz), aki közölte a tervet Bismarckkal és a császárral. Később Sándor megpróbálja a német konzulon, Conrad von Saldern-en keresztül kimagyarázni a beszélgetést, de Bismarck haragja nagy volt, hiszen a beszélgetés – akár helyeselte a tervet Bismarck, akár ellenezte (Kelet-Ruméliát illetően helyeselte, mint írtuk), őt is diszkreditálta a három császár előtt (Böttcher: 288-291). Sándor lemondását követően Bismarck nem meglepően hivatalosan is kifejezi örömét, mert így könnyebb a békét fenntartani az oroszok és a Habsburg monarchia között (Böttcher: 307-308).**

Bismarck nem akart konfrontálódni az oroszokkal (a három császár szövetségének fenntartása a francia revans lehetősége miatt fontos volt, miután a kalandor Boulanger tábornok lett a hadügyminiszter), Kálnoky viszont nem lelkesíti egy osztrákbarát Nagy-Bulgária, mert az a berlini kongresszus végzéseinek és Andrássy mestertervének nyílt megszegése lenne és egyébként is a három császár szövetségében bízza igazodik Bismarckhoz. Így Sándor szomszédos és nagyhatalmi szövetséges nélkül maradt.

azért nem helyeselte, hogy b/ár/ó B/iegeleben/ túlságosan identifikálta magát vele. - Törökországgal is a jó viszony fenntartandó, mert az események bizonyították, hogy T/örökország/ még e végvonaglásaiban is szükséges, nem lévén még mag az új Balkánországokban a kellő morális és politikai egyensúly. Macedónia a fő baj jelenleg, a mennyiben nem sikerül a törököket rábírní, hogy ott valamit tegyenek.¹⁷ Minden tőlünk jövő tanácsot bizalmatlansággal fogadnak, mert ők is hisznek Salonichi aspirációinkban [tőrekvéseinkben].¹⁸ "Es fällt uns gar nicht ein in das ... - hineingehen zu wollen [Még csak fel sem merül(het) bennünk, hogy be(le)megyünk]" mondotta g/ró/f K/álnoky/.

Ama fennforgó két nagy ügy: a rumeliai statútum¹⁹ revíziója. Ma kezdik a tárgyalásokat /Gadban Efendi,²⁰ Dimitriev,²¹ Kir. Zankov,²²/ - és a Szerbia és Bulgária között való dipl/omáciai/ összeköttetés helyreállítása.²³

¹⁷ Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 73, Nr 76. 1886. július 28. és 1886. aug. 23.

¹⁸ Thoemmel százados Balkán-szakértő már 1867-ben a Vidin-Karasz vonalon húzta meg a Monarchia érdekszféráját. Bencze László: A Monarchia Balkán-politikája Bosznia és Hercegovina okkupációja előtt. Ez később visszaköszön Beck és Calice tervzeteiben is, lásd Djuvara: Cents projects de partage de la Turquie. Demeter, Gábor: Expansionism or Self-defence? The Plans of Austro-Hungarian Diplomatic Circles Against Serbia 1913-1915. In: Demeter- Peykovska - Katona (eds.): Bulgaria and Hungary in the First World War. 101-133. esp. 127-129.

¹⁹ A Kelet-Rumélia kormányzását meghatározó Szervezeti Statútum módosítása is szükségessé vált a tartomány 1885-ös Bulgáriához való egyoldalú csatlakozása után. A főkormányzó keresztény vallású, akit a szultán nevezett ki a nagyhatalmak hozzájárulásával; a hivatalos nyelv a bolgár, a görög és a török; a legfelsőbb törvényhozó testület az 56-tagú tartományi gyűlés volt, melyből 36 tagot a lakosság választott meg általános és demokratikus szavazáson; török katonaság csak háború esetében állomásozhatott a tartományban. A kormányzót egy tanácsadó testület támogatta (egyfajta minisztertanács).

A tartomány első kormányzója Aleko pasa (Alekszandar Bogoridi), aki a bolgároknak bízta a kormányzást, akik a terület Bulgáriával való uniójára törekedtek. 1884-ben a szultán felmentette, helyére Gavril Krasztevics került, aki alatt a bolgár szervezkedés tovább folytatódott. 1885. szeptember 17-én a bolgár forradalmárok a nemzetőrség közreműködésével Krasztevicset megbuktatták, mire a Georgi Sztranzki elnöke alatt megalakult ideiglenes kormány proklamálta a terület unióját Bulgáriával. I. Sándor bolgár fejedelem szeptember 20-án ezt elfogadta és felvette a Kelet-Rumélia fejedelme címet is. Az Oszmán Birodalom a nagyhatalmakra bízta a kérdés rendezését (a törökök a perszonáluniót, a bolgárok a reáluniót támogatták), akik az Orosz Birodalom nyomására csak öt évig bízták a tartományt Sándorra. Az unió Sándor puccsal való eltávolítása ellenére létrejött. Burián naplójának első éve ebbe az izgalmas időszakba enged bepillantást.

²⁰ Gadban, Nikola efendi, 1886-1887-ben a szultán rendkívüli küldötte Szófiában, a vakufbirtokok török felügyelője, majd birodalmi megbízott. Előtte, 1885-ben feladta, hogy Kelet-Rumélia lakosságát meggyőzze, hogy ne fogadja el az egyesítést.

²¹ Talán Radko Dimitriev (1859-1918), oroszbarát katonatiszt, 1886-ban részt vesz I. Sándor fejedelem elmozdításában, amiért később emigrációba kényszerült, és az orosz hadseregben szolgált. 1898-ban tért vissza Bulgáriába, 1912-13-ban a bolgár hadakat vezette a törökök ellen. A szerbek elleni vereség után 1913-ban elmenekült, az orosz hadsereg tábornokaként szolgált az első világháborúban, 1918-ban a forradalmárok megölik. A szakirodalom szerint ő volt az, aki részegen megírta Sándor lemondólevelét, mikor az arra hivatkozott, hogy nem tud megfelelő formulát találni a lemondásra, tehát találjanak ki a puccsisták valami jó indokot, ha már annyira ragaszkodnak a távoztához.

Vagy pedig Petar Dimitrov (lásd lent), a kelet-rumeliai helyzettrő tárgyaló bolgár-oszmán bizottság tagja.

²² Kirjak Cankov (1847-1903), párton kívüli politikus, Bulgária külügyminisztere 1883. március 15. és 1883. szeptember 19. között.

²³ A szerb-bolgár háború utá. Ez a másik „nagy ügy”.

Augusztus 10.

Biegeleben este elutazott szabadságra.²⁴ Délelőtt Karavelovnál²⁵ voltam vele.²⁶

Augusztus 11.

Reggel nálam volt Karavelov. Beszélgetés csak általánosságban volt. Délután én tettem hivatalos látogatásaimat. Miniszterek: Nikiforov,²⁷ Karolev,²⁸ Ostarakov,²⁹ Csernev,³⁰ Verna,³¹ Corwin,³² Cartuyvels,³³ Duchatel,³⁴ Stephen,³⁵ Graves,³⁶ v/on/ Saldern,³⁷

²⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., Liasse IXa, fol. 79-86., 1886. augusztus 10., Biegeleben a vámkérdésről. A bolgár vámhatár Kelet-Ruméliára való kiterjesztésének problémái.

²⁵ Petko Karavelov (1843-1903), bolgár forradalmár, politikus, a költő Ljuben testvére. Ekkor miniszterelnök. Négy alkalommal töltötte be ezt a pozíciót (1880. december 10.-1881. május 9.; 1884. július 11.-1886. augusztus 21.; 1886. augusztus 24.-1886. augusztus 28.; 1901. március 5.-1902. január 4.). Szlavejkovval együtt emigrál Plovdivba Battenberg egyeduralkodói kísérlete (1881-1883) idején. Visszatérte után a Belcsev-gyilkosságban való érintettsége miatt Sztambolov bezáratja, csak 1894-ben szabadul.

²⁶ Utolsó jelentései 1886. augusztus 10-ről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 117-120., 121-124., 125-128., 130-133., 134., 137., Biegeleben Kálnokynak.

²⁷ Konsztantin Nikiforov (1856-1891), 1885. szeptember 22.-1886. augusztus 24. bolgár hadügyminiszter, az első bolgár származású (az oroszok után) e posztján.

²⁸ Rajcso (Racso) Mihov Karolev (1846-1928), Bulgária oktatási minisztere 1884 júliusától 1886 augusztusáig.

²⁹ Talán Gavril Orosakov, igazságügy-miniszter Petko Karavelov kormányában 1886-ban. Akárcsak Karavelov, Koprivnicában született 1853-ban, nemzeti liberális kötődésű marad Sztambolov haláláig.

³⁰ Petar Csernev, bolgár diplomata, 1886-ban Bulgária belgrádi követe. 1881-1883 között belgrádi konzuli titkár. 1883-1887 között a külügyminisztérium vezető titkára. 1886 augusztusában Grigorij Nacsoviccs távollétében a minisztérium vezetője, majd a bukaresti bolgár képviselő vezetője, de visszahívják a Battenberg Sándor trónfosztásában részt vevő tisztek iránt megnyilvánuló szimpátiája miatt.

³¹ Verna?

³² Alfred von Korvin ezredes, a fejedelmi testőrség parancsnoka. A fejedelem katonai tanácsadója, Darmstadtból érkezik Battenberg Sándorral. Részt vesz a szerb-bolgár háborúban. A hagyomány szerint római eredetű (a nevét egy fekete hollóról kapó) család magyar, lengyel, orosz és orosz gyökerekkel is rendelkezik. A családi legendárium szerint Mátyás király is e nemzetség tagja.

³³ Félix Joseph Cartuyvels (1839-1922) belga diplomata, Burián István Bulgáriába érkezésekor szófiai konzul.

³⁴ Charles Tanneguy Duchatel (1838-1907), francia politikus és diplomata, koppenhágai, brüsszeli, majd bécsi külszolgálat után Franciaország szófiai követe.

³⁵ Sir Alexander Condie Stephen (1850-1908) angol író, fordító és diplomata, 1886 októberétől diplomáciai ügyvivő Szófiában, 1897-től 1901-ig Drezdában teljesített szolgálatot.

³⁶ Sir Windham Robert Graves (1858-1934) brit diplomata, jeruzsálemi és plovdivi szolgálatot követően 1885-től szófiai brit főkonzul, 1886-ban alkonzuli minőségben Alexandriába helyezik, majd különböző balkáni megbízásokat kap.

³⁷ Conrad Adam Leopold von Saldern (1847-1908) diplomata, raguzai (ma Dubrovnik, Horvátország) szolgálatot követően 1884-től a Német Császárság szófiai főkonzulja. Bulgáriából Tangerba helyezték, majd 1906-os nyugdíjazásáig még számos állomáshelyen teljesített külszolgálatot.

Kalisch,³⁸ Bogdanov,³⁹ Kartanysev,⁴⁰ Szomoff⁴¹, Zacharev ezr/edes/,⁴² Acton báró,⁴³ Lannel⁴⁴, Spiro-Paul⁴⁵, Rhangabé,⁴⁶ Menges.⁴⁷

Augusztus 12.

Folytattam látogatásokat: Maschid Pascha,⁴⁸ Aleko Efendi,⁴⁹ Gadban Efendi, Dimitrov,⁵⁰ stb.

Császár-király⁵¹ levele Tiszához⁵² a hadsereg ügyében.⁵³

Augusztus 13.

³⁸ Mauritz Kalisch ruszei konzul (Midhat idejében) vagy esetleg egy rokona. Dr. med. Kalisch Németország Rustschukba kinevezett konzulja 1871-től. Außerordentliche Beilage zur Allgemeinen Zeitung. Sonntag, 27 August 1871.; Verzeichniss der Kaiserlich Deutschen Consulate. In: Preussisches Handelsarchiv. Berlin, 1872. 36.

³⁹ P. M. Bogdanov a szófiai orosz konzulátus titkára, majd 1886-1887 között megbízott konzul. (S)zaharov ezredessel együtt Battenberg Sándor megbuktatásának kiagyalója. 1888-1894 között a Rio de Janeiro-i orosz konzulátus titkára.

⁴⁰ Kartanysev?

⁴¹ Szomov (Szonov), az orosz képviselő titkára, régi orosz nemesi család.

⁴² Szaharov (Zaharov) ezredes, a szófiai orosz főkonzulátus katonai attaséja. Ő veszi rá Radko Dimitrievet, illetve Petar Grujev őrnagyot, a katonaiskola egyik vezetőjét és a hadügyminiszter helyettesét, Benderev kapitányt az I. Sándor elleni puccsra. A junkerek (katonaiskolások) és a sztrumai ezred katonái bekerítik a hercegi udvart és kényszerítik a fejedelmet egy proklamáció kiadására, melyben minden trónigényéről lemond. A puccsisták a nemzetközi következményektől tartva a fejedelmet életben hagyják.

⁴³ Acton báró szófiai olasz alkonzul.

⁴⁴ Lanel, M. E Flesch francia diplomata helyettese. 1890-től főkonzul.

⁴⁵ Spiro-Paul a bolgár elitet tömörítő Union Klub (1884) titkára. Dobrinka Parusheva. "We Are All Members of the Same Club": Bulgarian Political Elite and the Union Club, Bulgarian Historical Review, 2012, 3-4.

⁴⁶ Rhangabé: a görög Rangavis franciás névalakja. Kleon Rangabé a neves görög diplomata Alexandros Rizos Rangavis (1809-1892) legidősebb fia. Apja Washingtonban és Párizsban, majd 1874-1886 között Berlinben látja el a Görög Királyság képviselőtét. Kleon Görögország bukaresti konzulja 1874-1880 között, majd szófiai konzulja 1882-től.

⁴⁷ Alekszandar Mengesz, udvari tanácsos, I. Sándor bolgár fejedelem személyi titkára, a fejedelmi civilista ellenőre.

⁴⁸ Abdullah Madzsid pasa. Battenberg Sándor a szerbek legyőzése után táviratot kapott Kjamil nagyvezírtől, hogy szüzerenként az Oszmán Birodalomnak kell vezetnie a szerb béketárgyalásokat és, hogy Madzsid pasa (ruméliai beglerbég, a külügyminisztérium sajtófőnöke) hamarosan Szófiába érkezik, mint a török külügyminisztérium teljhatalmú megbízottja. Sándor azt válaszolta, hogy nincs szükség a küldöltre, mert a Szerbiával kötendő béke feltételei nem lépik át a Berlini Szerződésben lefektetett elveket (a békét 1886. február 19-én kötik meg). Ennek ellenére a pasa részt vett a tárgyalásokon.

⁴⁹ Alekszandar Bogoridi, Aleko efendi (1822-1910), Kelet-Rumélia első főkormányzója (1879-1884). I. Sándor fejedelem megbuktatása után ő volt az egyik jelölt a bolgár trónra, majd párizsi emigrációba kényszerült, Párizsban hunyt el.

⁵⁰ Petar Dimitrov (1848–1919). Bolgár diplomata, az isztambuli Robert College-ban végez és Kelet-Ruméliában ténykedik, a plovdivi körzet vezetőjeként (1881-1890) és a szobranie tagjaként. Az egyesülés után 1885 novemberében sikeresen elhárítja a szultáni emisszárius követelését, hogy a szerb fronton lekötött Bulgária háta mögött oszmán vezetőt nevezzenek ki Kelet-Rumélia élére. Egyike a két bolgár delegátusnak a bolgár-oszmán bizottságban, melynek feladata a kelet-ruméliai szervezeti statútumok felülvizsgálata 1886-ban. Vulkovics 1892-es meggyilkolása után 1892-1897 között isztambuli diplomata, korábban Belgrádban is szolgál.

⁵¹ I. Ferenc József (1830-1916) osztrák császár, magyar és cseh király (1848-1916).

⁵² Tisza Kálmán (1830-1902) a Szabadelvű Párt vezető politikusa, 1875-1890-ig a Magyar Királyság miniszterelnöke.

⁵³ Ferenc József 1886. augusztus 11-i kézirata Tisza Kálmánhoz a Janszky-ügy lezárására. (Janszky Lajos tábornok a közös hadsereg tisztjeként megkoszorúzta Heinrich Hentzi tábornok emlékművét, nagy felháborodást kiváltva).

Tegnap küldte már a fejedelem⁵⁴ az 1. ezredet Slivnicába, feleletül az állítólagos szerb fegyverkezésekre.⁵⁵ Ma reggel első és hosszú audienciám a fejedelemnél. Nagyon szívélyes volt, s ezután behatóan beszélt aggodalmairól Szerbia irányában. Sándor fej/edelem/ szerint a szerb király⁵⁶ "megőrült", s a háborút csakugyan meg akarja kezdeni, mely akár hogy üssön ki, egyik félnek sem válhat hasznára. Roppant felizgatottnak mutatkozott.⁵⁷

Este kaptam g/ró/f Kálnokytól sürgönyt.⁵⁸ Nagyon fel van ingerelve S/ándor/ fej/edelem/ ellen, hogy midőn Belgrádban folytak volna az ígért bons offices-ok [közvetítő tárgyalások], akkor fegyverkezéssel fenyeget, s így pressiót [nyomást] akar gyakorolni. Ily módon g/ró/f K/álnoky/ eláll szándékától. Szerbiának nincsenek semmiféle ellenséges szándékai.⁵⁹

Augusztus 14.

Még egy sürgöny válaszul az enyémre. Ismét óvás Bulgáriának.⁶⁰ Biztosítás, hogy Szerbia semmit sem tervez.⁶¹ Fejedelemhez mentem, őt ily értelemben értesíteni, azután Karavelovhoz, ki a biztosítást sokkal nyugodtabban fogadta, s elhitte, míg a

⁵⁴ I. Sándor bolgár fejedelem (1857-1893), született Alexander Joseph von Battenberg herceg. A berlini kongresszus döntését követően autonómmá vált bolgár fejedelemség élére 1879-ben választották II. Sándor orosz cár unokaöccsét. 1886. augusztus 21-én katonai puccs távolította el a trónról, és bár rövid időre visszatért, szeptember 8-án végleg elhagyta Bulgáriát és Grazban telepedett le.

⁵⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 138-139., 1886. augusztus 12., Burián távirata Kálnokynak.

⁵⁶ I. (Obrenovics) Milán (1854-1901), Szerbia fejedelme 1868-tól, Szerbia királya 1882-1889-ig.

⁵⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 142-156., 1886. augusztus 13., Burián jelentése Kálnokynak.

A Sándor megbuktatásán fáradozó oroszbarát puccsisták tervelték ki az újabb szerb csapatösszevonásokkal való fenyegetést, de valójában erről szó sem volt. Sándor egy tisztet küldött ki a helyzet kikémlése végett, de az az oroszokhoz szökött, az összeesküvő Gruevák pedig a nevében hamisítottak egy levelet, mely a veszélyt valósnak ítélte. Sándor ezért a legjobb ezredeit a határra küldte. A háttérben Karavelov oroszbarát felesége állt, ő fogta össze az összeesküvőket. Karavelov maga tudott az összeesküvésről, de részleteiről nem, s nem kötelezte el magát egyik oldalon sem, a szerb támadást irreálisnak tartotta és erről a fejedelmet is tájékoztatta, sőt, kölcsönt sem akart adni az erődítések fejlesztésére (lásd részletesen: Böttcher).

⁵⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24., Weisungen, Varia, fol. 97-101., 1886. augusztus 13., Kálnoky Buriánnak. Nr. 84. Szintén aznapról: Kt. 24. Weisungen, Varia, fol. 100-106. ahol Kálnoky a korábbi 83. számú és 82. számú utasításokat közli Buriánnal.

⁵⁹ A puccsisták tehát nemcsak az uralkodóhű csapatok eltávolítását érték el, de az uralkodó nemzetközi megítélésének romlását is.

⁶⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24. Weisungen, Varia, fol. 107-114., 1886. augusztus 14., Kálnoly Nr. 85. utasítása Buriánnak.

⁶¹ A szerb miniszterelnök, Milutin Garašanin Gasteinbe látogatott augusztus 10-e környékén, a „hírhedt” császártalálkozóval egyidőben, erről Kálnokynak Biegelebenhez írott utasításában találunk nyomokat, de hogy mi történt, azt nem tudni. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24., Weisungen, Varia, fol. 95.

A három császár képviselői az augusztus 21-i puccs előtt néhány nappal találkoztak Bad Gastein-ban, de ott nyíltan nem volt szó Sándor megbuktatásáról, noha Bulgáriában az terjedt el – és ez a felkelők kezére játszott – hogy elhatározták az orosz beavatkozást, habár ez szintén nem volt igaz. Ennek ellenére a lázadó tisztek ezzel érveltek a katonaiskolások előtt, hogy megnyerjék őket maguknak: Sándor trónon maradása az orosz intervenciót vonja maga után, vagy újabb sorozatos, destabilizáló puccsokat, mint Nabokov orosz tiszt 1886 tavaszán levert első puccsa (lesz neki még kettő).

fejed/elem/ Szerbiától a legrosszabbat várja. ⁶²

Augusztus 15.

Megbízást kaptam, hogy a fejed/elmet/ Szerbia szándékai iránt a leghatározottabban megnyugtassam. Fejed/elem/ dacára annak némileg rázta még fejét. Szerbia felől mindentől fél, s attól, hogy Oroszország ürügyet talál a beleavatkozásba. Fejed/elem/ beszélt Oroszországhoz való viszonyáról, Kantakuzén⁶³, Kojanderhez⁶⁴ való viszonyáról, pilseni úttjáról, franzensbadi látogatásáról,⁶⁵ hol csakugyan Gierset⁶⁶ megnyugtatta a helyzet iránt, nem sejtven maga semmit. Giers megígérte, hogy októberig a császár határozni fog Sándor fejed/elem/ kívánságai iránt, azután Schumlába⁶⁷ ment S/ándor/ f/ejedelem/, s végbe mentek az ismert események. - Fejed/elem/ mondta, hogy a revízió bizott/ság/ török tagjainak instrukciói túlfeszített körülményeket tartalmaznak. - Tegnap audencián fejed/elem/ belső nehéz helyzetéről szólván, azt az érdekes részletet is említette, hogy a slivnitzai csata⁶⁸ alatt Szófiában az ellenpárt elmozdítását határozta el, s ideiglenes kormányt alakított. Ő a csata tartama alatt jött be a városba, hogy a dolgot megghiúsítsa.⁶⁹

Augusztus 16.

Az aggodalmak kissé csökkennek. De a félelem még tetemes. 2 rum/éliai/ zászlóalj lett helyőrségi szolgálatra ide rendelve. A revízió komissióban [bizottságban] nagy divergenciák [véleménykülönbségek]. A törökök fenn akarják tartani a statut organique-ot,⁷⁰ a bolgárok a két tartomány közigazgatását össze akarják forrasztani, mi nagyon érthető, mert másképp vajmi kevés értéke van az Uniónak rájuk nézve.

⁶² Tény, hogy Grujić pétervári szerb követ 1886. augusztus 20-án, egy nappal a bolgár puccs előtt Franasović külügyminiszternek írt jelentésében igen feszült bolgár-szerb viszonyról írt, ez tehát alátámasztja Battenberg Sándor aggodalmait. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, 1879-1888. Tom 1. Beograd, 2018. Nr. 285.

⁶³ Mihail Alekszandrovics Kantakuzen (a bizánci-francia eredetű családnév gyakran: Cantacuzène) (1840-1891) katonatiszt, 1885. április 22-től 1885. szeptember 22-ig bolgár hadügyminiszter.

⁶⁴ Alekszander Kojander (1846-1910) diplomata, 1884. február 25. és 1886. június 3. között Oroszország szófiái diplomáciai képviselője. Bulgáriát elhagyva Egyiptomban folytatta a diplomáciai szolgálatot.

⁶⁵ Františkovy Lázně, Csehország, fürdőhely. A diplomaták előszeretettel bonyolították ilyen helyeken a nemhivatalos megbeszéléseiket. 1885 nyarán a kelet-ruméliai felkelés előtt Battenberg körbejárta az európai hatalmakat támogatókat keresve, illetve kipuhatolva állásfoglalásukat. Girsznál panaszkodott az orosz cár ellenségességére, mire Girs megígérte közbenjárását.

⁶⁶ Nyikolaj Karlovics Giers, Girsz (1820-1895) orosz politikus, 1882. április 9-től haláláig az Orosz Birodalom külügyminisztere.

⁶⁷ Sumen.

⁶⁸ 1885-ben itt állították meg a bolgár erők a szerb támadást a Kelet-Rumélia és Bulgária egyesülése okán kirobbant szerb-bolgár háborúban.

⁶⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 159. és 161., 1886. augusztus 15., Burián két távirata Kálnokynak.

⁷⁰ A Kelet-Rumélia berendezkedésére vonatkozó alkotmányos szabályzatot.

Augusztus 17.

Megkaptam a főkonzuli címet és jelleget.⁷¹

Augusztus 18.

Király születésnapja, szokott módon ment végbe. Este a Colónia⁷² adott emészthetetlen bankettet.

Augusztus 20.⁷³

G/ró/f Kálnoky megbízásából fejedelmet végkép megnyugtattam Szerbia tárgyában.⁷⁴ Fejedelem sokat beszélt helyzetéről, hogy csak a hadseregben bízhat. Oroszország ismét közeledési kísérleteket tesz,⁷⁵ de legalább a dandárparancsnokságokra orosz tiszteket akar behozni.

Augusztus 21.

Ma reggel 2 órakor bevonult ide a Struma ezred Pernikről, körül vette a palotát, Grujeff⁷⁶ őrnagy és Bendereff kap/itány/⁷⁷ behatoltak, a fejedelmet a hadügyminisztériumra vitték, s lemondása aláírására kényszerítették. 5 órakor a fejedelmet fegyveres kíséret alatt elszállították.⁷⁸ Az ideiglenes kormányt átvették

⁷¹ HHStA, AR, F4, Kt. 44, Burián. Dank für die Verleihung des Titels und Charakters eines Generalkonsuls. Szófia, 1886. augusztus 23.

⁷² Valószínű, hogy a Szófiában működő Union Clubról van szó, amely a diplomaták társasági életének középpontja, de rajtuk kívül nagyon sokan megfordulnak a népszerű helyen. Egy sajtóbeszámoló alapján a klub „nagyon sokban hasonlít azokhoz a társaskörökhöz, mineket a távol Keleten alakítanak az európai gyarmatosok.” Nemzet, 1888. május 31. Erre asszociálva juthatunk akár arra a feltételezésre is, hogy az Union Club megnevezése „Colónia”. Később Buriánt választották meg a Union Club elnökének.

⁷³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 166., 1886. augusztus 20., Burián Nr. 183. távirata Kálnokynak.

⁷⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 180-189., 1886. augusztus 23., Burián jelentése Kálnokynak, a puccs után született. Benne utalások Kálnoky instrukcióira. Ezeket lásd: Kt. 24. Weisungen, Varia, fol. 114-115., 1886. augusztus 19., Nr. 86-87., Kálnoky Buriánnak.

⁷⁵ Salisbury szerint a Balkánra a legnagyobb veszélyt a bolgár-orosz ellentét jelenti, nem szabad engedni, hogy a bolgárok bármilyen ürügyet szolgáltatssanak az orosz beavatkozásra. Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 75. 1886. augusztus 11. Rusztem pasa Szaid pasának.

⁷⁶ Petăr Gruev (1855-1925) oroszbarát bolgár őrnagy, a katonaiskola parancsnoka, az államcsínyt követően a bolgár hadsereg parancsnoka. Emigrál, orosz tábornok lesz.

⁷⁷ Anasztasz Benderev (1859-1946) oroszbarát bolgár katonatiszt, a szerb-bolgár háborút eldöntő szlivncai csatában (1885. november 17-19.) a bolgár hadsereg egyik vezetője, helyettes hadügyminiszter. A sikertelen puccs után emigrál, orosz tábornokként szolgál 1919-ig. Hazatérte után hadtörténelemmel, az 1885-ös szerb-bolgár háborúval, majd az 1876-77-es orosz-török háborúval foglalkozik.

⁷⁸ A fejedelmet Ruszéba, onnan az orosz határra vitték.

Clement metropolita,⁷⁹ Dragan Zankoff,⁸⁰ Keszjakoff⁸¹ ezredes, Grujeff és Bendereff.⁸² - Karaveloffot 5 óráig házában őrizték, azután szabadon eresztették. Nála voltam, ő nagyon le volt sújtva az esemény által, s annak következményeit a leggyászosabb színekben látta. Különben semmiről sem volt értesülve.⁸³ - 6-kor Te Deum volt, s onnan Dr. Zankoff-val az orosz agentia [ügynökség – itt: külképviselet] elé mentek, s Oroszország védelme alá helyezték magukat. Bogdanoff azt felelte: Oroszország megvédi Bolgárországot, s oly fejedelmet ad neki, qui lui conviendra [aki neki megfelel].⁸⁴

Engem 4 óra előtt ébresztett fel Starzenski,⁸⁵ fél óra múlva nálam voltak Saldern és Stephen,⁸⁶ azután Karaweloffhoz mentem s onnan az orosz ügynökségre.⁸⁷ Senki sem sejtett semmit. Pirot/ba/ küldünk Saldern és én küldöncöt,⁸⁸ itt a gyorsíró el van

⁷⁹ Kliment tirnovói metropolita (sz. Vaszil Drumev) (1841-1901), oroszbarát politikus, író, a Bolgár Tudományos Akadémia alapítója (1869), 1898-tól elnöke. 1879. decemberétől átmeneti jelleggel, a választások kiírásáig elvállalja a miniszterelnöki pozíciót, amelyet 1880. április 7-ig tölt be. 1884-től metropolita, Battenberg Sándor megbuktatása után rövid ideig kormányfő. Sztambolov és Ferdinánd fejedelem egyik fő ellenfele.

⁸⁰ Dragan Cankov (1828-1911) az ún. Népi (Nemzeti) Liberális Párt vezető politikusa, 1880. április 7.-1880. december 10-ig, majd 1883. szeptember 19.-1884. július 11-ig miniszterelnök. Második miniszterelnökségének végén híveivel kivált a Liberális Pártból és Progresszív Liberális Párt néven alapított új politikai csoportot. Haláláig meghatározó oroszbarát politikus, ellenzi Battenberg 1881-1883-as kísérletét autoriter rezsim megalakítására. Sztambolov bukása után visszatér Bugáriába. (Az eredeti Liberális Párt, mely Cankovot, Szlavejkovot, Karavelovot és Sztambolovot egyaránt tömörítette, a puccs során végérvényesen széthullott, romjain 4 új párt alakult, melyek mindegyike az eredeti letéteményesének tartotta magát.).

⁸¹ Konsztantin Iszkrov Keszjakov (1839–1900) bolgár ezredes, részt vesz az 1877-1878-as orosz-török háborúban. Részt vesz az államcsínyben, ezt követően Oroszországba menekül, vezérőrnagyként szolgál, amnesztiával 1898-ban tér haza.

⁸² A proklamáció egy bolgár nyelvű példányát és német fordítását lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 65 és 67., 1886. augusztus 23., Burián jelentései.

⁸³ A fent elmondottak alapján az összeesküvésről tudott, de a részletiről valószínűleg nem voltak ismeretei.

⁸⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 1 és fol. 3., 1886. augusztus 21., Burián táviratai Kálnokynak.

⁸⁵ Starzenski Lénárt gróf (1857-1919) 1882-től konzuli gyakornok Szófiában, 1890-ben konzuli címet és jelleget kap, 1891-től jászvásári (Iasi, Románia) konzul. Deusch, Engelbert: *Die effektiven Konsuln Österreich(-Ungarns) von 1825–1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien*. Vienna: Böhlau, 2017, 620.

⁸⁶ A híresztelések szerint az ő lélekjelenléte akadályozta meg, hogy Battenberg herceg magánlevelezése az összeesküvők kezére kerüljön. Egy évre rá Bécsben másodtitkár.

⁸⁷ A szó végig diplomáciai kirendeltséget jelent.

⁸⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 5., 1886. augusztus 21. Feltűnő, hogy az eredeti dátum, aug. 26-a, át van javítva minden 21-i dátumozású sürgönyön, jellegét tekintve a levéltáros által. Ennek oka az a Burián által is később jelzett jelenség lehet, hogy a puccs idején a táviratok nem jutottak el Bécsbe, csak nagy késéssel tudták azokat sziffrózni. Feltételezhető, hogy az oroszok és bolgár szövetségeseik szándékosan akadályozták a postai küldemények és sürgönyök továbbítását. Ezt erősíti Kálnoky Beustnak, Pétervárra írt utasítása is, „... alle Telegramme unserer Consul-Agenten durch bulgarischen Behörden confisciert zu werden scheinen, wir nicht in der Lage wären, mit unseren Vertretern zu correspondieren und durch direkte Nachrichten zu erfahren, was eigentlich dort vorgeht.” PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 69., 1886. augusztus 24., Kálnoky Beustnak, Nr. 135. Ugyanitt Kálnoky jelzi, hogy bár egy monarchisztikus elveket valló hatalom számára az efféle puccsok nem elképzelhetetlenek, de egy újabb fait accompli, mely esetleg olyan fejedelem egyoldalú és váratlan kijelölésében testesülne meg, aki nem bírja a hatalmak támogatását, már szükségtelen nehézségeket támasztana.

Burián később a 186-204. számú táviratok kézzel írt változatait egy külön jelentésben csatolta Kálnoky számára, hogy az eredeti sorrend rekonstruálható legyen (Kt. 102., fol. 631., 1886. augusztus 29.) Augusztus 21-re datált távirat még: Kt. 102., fol. 7.

foglalva. - A városi közönség teljesen részvétlen maradt.⁸⁹

2 órakor. Ideiglenes kormány: Grujew, Burmov⁹⁰, Dr[agan] Zankow, Felszólítottak Karavelov, Grekov⁹¹, Stoilov⁹², N. Manov⁹³ is, de visszautasították.- Fejedelem névtelen levél által az egész összeesküvésről tegnap tudomást vett, de nem hitte. Az itteni lovasezredet tegnapelőtt a hadügyminiszter Szamakovba⁹⁴ dirigálta. A tűzérés a Bali Efendi útra állott, hogy a Slivnitzában levő 1. ezred ellen óvja a vállalatot.

Reggel 10-kor Fleschnél⁹⁵ jöttünk össze tanakodni. Elhatároztuk, hogy a táviró szabadon bocsátása iránt teszünk nemhivatalos lépést Grujevnél, s hogy Saldern indítványára, a fejedelem magánvagyonának megvédése iránt intézkedéseket provokálunk. - Eredmény a távirást illetőleg semmi.

Az ideiglenes kormány még meg nem alakult. - Madschid Pascha és Aleko Efendi ma már elutaztak.

Bogdanoff magatartása ügyetlen s mégis meglátszik, hogy kétszínű.⁹⁶ Ő távsürgönyöz mint hallom, dacára annak, hogy velünk tette a démarche-t [a fellépést] a táviratozás engedélyezése tárgyában.

Augusztus 22.

Ideiglenes kormány még tegnap létrejött, Clement metropolita elnöklete alatt, s nagy

⁸⁹ A Monarchia vezetőségének viselkedését – utólag – éles kritikával illette az ellenzéki Ugron Gábor: „...hogyan az a külügyi kormány mily éberséggel viseltetik a külső országok ügyei iránt, arról meggyőződhetünk például akkor, mikor Bulgáriában elkövetett az államcsíny és Sándor fejedelem onnan elraboltatott; minden állam érezte már a levegőben levő vihar előjelét, csak a külügyi hivatalnak minden embere volt szabadságon és értesült róla két nappal később.” Képviselőházi napló, 1892. XXXIII. kötet, 1896. május 11–június 30. 623. országos ülés 1896. május 16-án, szombaton. 46. Valójában azonban – mint maga is írja –, Burián sem tudott rögtön telegrafálni, sőt Kálnoky egyik üzenetéből (1886. augusztus 26-i bejegyzés) kiderül, hogy később sem kapott információt Szófiából.

⁹⁰ Todor Burmov (1834-1906) vezető konzervatív politikus, az önálló Bulgária első miniszterelnöke (1879. július 17-1879. december 6.), az államcsínyt követően az ideiglenes kormány pénzügyminisztere, később a Progresszív Liberális Párthoz csatlakozik. **Ruszofil, de nem fordul a régensek uralma ellen.**

⁹¹ Dimitar Grekov (1847-1901) vezető liberális politikus, a Burmov-kormány igazságügyi minisztere, I. Sándor elmozdítása után annak a három fős küldöttségnek a tagja, amely Európa-szerte utódot keresett Bulgária trónjára (Konsztantin Kancsev és Konsztantin Sztoilov mellett), majd 1899. január 30. és 1899. október 13. között Bulgária miniszterelnöke.

⁹² Konsztantin Sztoilov (1853-1901) bolgár konzervatív majd néppárti politikus, **miniszterelnök** (1887. július 10-1887. szeptember 1.; 1894. május 31-1899. január 30.), az államcsínyt követően igazságügyminiszter. A Robert College-ban végez 1871-ben, Konstantinápolyban. 1877-ben szerez Heidelbergben jogi doktorátust. Battenberg Sándor magántitkára. **Battenberg visszatérének ellehetetlenülésével Sztambolov ellenfelévé válik.** 1894-ben a Sztambolov-ellenes egyesült ellenzék vezére, **Ferdinánd őt kéri fel kormányalakításra Sztambolov bukása után.**

⁹³ Nikola Manov, a IV OHC (nemzetgyűlés) elnöke, Pirotnban született 1848-ban, tanár Gümendzseban 1876-ban.

⁹⁴ Szamokov.

⁹⁵ Flesch, Morris Ernest, szófiai francia konzul, 1884. március 23-1890.

⁹⁶ Gruć pétervári szerb követ szerint az oroszok (az elit mellett Katkov és pánszláv körei is) jobban örültek Battenberg megpuccsolásának, mint a plebnai győzelemnek. Azt nem is gondolták, hogy a bolgár köznép nem támogatja a puccsot, úgy gondolták a közvélemény széle köreinek véleményét tükrözik az események. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Perogradu. Tom 1. 1879-1888. Nr. 289. 1886. szeptember 3.

nehézségek után. Hangulat ma nyomott. Pénz nincs. - Kormány proklamációja, ostromállapot. - Látogatásom Karaveloffnál, ki sok érdekeset beszélt. Nikiforoff nevét tudta nélkül s óvása dacára tették a proklamációba, mint minisztert.⁹⁷ Radoszlavoff⁹⁸ és Velicskov⁹⁹ itt sincsenek. Névalírás hamisítások. Grujeff úgy látszik teljesen elvesztette fejét. Délután 4-kor összejövetel Rangabénél. - Este értesítés az ideiglenes kormánytól. Több ezred még nem csatlakozott a mozgalomhoz. A Widdini-dandárparancsnok Steinbach¹⁰⁰ által hozzám intézett kérdést, igaz-e az egész Szófia-i történet?

Augusztus 23.

Az új kormány nem boldogul. Proklamáció, hogy az összes ezredek letették az esküt.¹⁰¹ - Orosz kormány sürgőnye, - rendfenntartás mellett nyilatkozik s nem okkupál.¹⁰²

Augusztus 24.¹⁰³

Reggel Stoiloff Karaveloff megbízásából hozzám valamint kollegákhoz: Grujeff nem képes kezében tartani a hatalmat, Bogdanoff tanácsára Karaveloffot felkérték a kormány átvételére, Karaveloff kész, ha szabad kezet kap. Stambuloff¹⁰⁴ Tirnovoba

⁹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 29., 1886. augusztus 22., Burián Kálnokynak.

⁹⁸ Vaszil Radoszlavov (1854-1929) vezető bolgár liberális, német- és osztrákbárát politikus, két ízben (1886. augusztus 28-1887. július 10.; 1913. július 17-1918. június 21.) miniszterelnök, több alkalommal igazság- és külügy- és oktatási miniszter.

⁹⁹ Konsztantin Velicskov (1855-1907) bolgár néppárti politikus, író, több ízben különböző miniszteri pozíciók betöltője, 1902-1904-ig szerbiai nagykövet.

¹⁰⁰ Steinbach Viktor de Hidegkút (1854-1890) 1875-től osztrák-magyar konzuli beosztott az Oszmán birodalomban, 1883. május-1884. június között a szófiai főkonzulátuson; 1884. júliustól konzul Tulcea-ban, a szófiai főkonzulátus vezetésével megbízva 1885. augusztus-december, utána a vidini konzulátus ügyvivője, 1887 és 1890 között a plovdivi főkonzulátus vezetője. Deusch, 623-24.

¹⁰¹ A HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 142., alatt található bolgár nyelvű proklamáció Benderev kapitány részéről.

¹⁰² Oroszország kijelenti, hogy nem avatkozik Bulgária belügyeibe, míg azok törvényes úton fejlődnek (Oroszország számára a puccs legitim aktus) és nem küld különleges képviselőt, hacsak azt a bolgárok maguk nem kérik. Posolstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. 1879-1888. Nr. 290. Gruć jelentése, 1886. szeptember 14. Ez később gyökeresen megváltozik. Oroszország illegitimnek tekinti az ellenpuccsot, Battenberg visszatértét, majd a újbóli távoztával a régenség megalakítását, noha Gruć kései beszámolója szerint Girsz orosz külügyminiszter eleinte támogatta volna őket, ha nem Battenberg visszatértén munkálkodnának folyton.

¹⁰³ 1886. augusztus 23-i dátummal részletes jelentés Buriántól: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 48-57. Szintén: Kt. 102., fol. 60-62. és 71-78., Burián jelentése Kálnokynak. Továbbá: Kt. 102., fol. 98. és fol. 100. táviratok. Szintén 1886. augusztus 23-i keltezésű a Kt. 102., fol. 140-146. irat, benne két bolgár nyelvű melléklettel (az egyik Benderev már említett proklamációja) és a Kt. 102., fol. 154-156., Burián Kálnokynak.

¹⁰⁴ Sztefan Sztambolov (1854-1895) liberális politikus, 1887. szeptember 1-től 1894. május 31-ig Bulgária miniszterelnöke, az önállóodó bolgár állam egyik legbefolyásosabb államférfia. 1895-ben politikai merénylet áldozata lett. 1870-1872 között papi szemináriumban tanul Odesszában, de forradalmi tevékenysége miatt kicsapják. 1875-ben a sztara zagorai felkelés vezetője. Részt vesz az 1876-os áprilisi felkelésben is.

diktátor, Mutkuroff¹⁰⁵ Philippopoliba.¹⁰⁶ Az ezredek majdnem mind a revolúció [forradalom] ellen. - Összejöttünk Fleschnél, elhatároztuk, hogy habár megbízásunk nincs, Kar/aveloff/nak kinyilatkoztatjuk que nous approuvons son initiative [hogya támogatjuk a kezdeményezését]. - Az új kormány létrejött:¹⁰⁷ Karaveloff, Stambuloff, Nikiforoff regensek, - Stoiloff külügy, Radoslavoff belügy, Oros[h]akoff¹⁰⁸ igazságügy, Iváncsoff¹⁰⁹ közoktatás, Gesoff¹¹⁰ pénzügy, Popoff¹¹¹ főparancsnok. - Az összeesküvőket elfogták, kivéve Bendereffet, ki megszökött. A lakosság határozott örömet mutat, míg a csíny után nagyon levert volt. – Couriert [levélküldeményeket] elküldtem.¹¹²

Augusztus 25.

Künn¹¹³ az új kormánynak sem akarnak engedelmeskedni. Nem bíznak benne. Stambuloff sem akarja elismerni, mert ő [i]s a fejedelemért emel zászlót,¹¹⁴ úgy szintén Mutkuroff. - A tüzéség itt még mindig elváró helyzetben van, úgy szintén egy zászlóalja a Struma ezrednek. - Karaveloff és Stambuloff egész nap sürgönyöztek egymásnak. St/ambuloff/ a fejedelem rögtöni visszahívását akarta. K/araveloff/ azt inopportunosnak [időszerűtlennek] tartotta, míg a kormány tekintélyét és a rendet

¹⁰⁵ Szava Mutkurov (1851-1891) bolgár katonatiszt, az államcsíny idején a plovdivi helyőrség parancsnoka. A szerb-bolgár háborúban alezredesi rangot kapott, I. Sándor fejedelemhez hűséges maradt, és ellenezte az államcsínyt. Az ideiglenes kormány tagja, régens, majd I. Ferdinánd (1887) bolgár cárra választása után ezredessé lépett elő és hadügyminiszterként szolgált.

¹⁰⁶ Plovdiv.

¹⁰⁷ Erre vonatkozóan lásd Karavelov proklamációját bolgáruul Burián jelentéseinek mellékletében.

¹⁰⁸ Gavril Lambov Orosakov (1853-1908) jogász, bolgár politikus a Liberális Pártból, 1886-ban az ideiglenes kormány igazságügyminisztere. Az 1887-1894 közötti időszakban háttérbe szorult, míg a Népi Liberális Párt élén állt. 1896-ban a Demokrata Párt egyik alapítója lett.

¹⁰⁹ Todor Ivancsov (1858-1906) közgazdász, politikus. Először a liberálisok és Karavelov híve, majd 1886-tól Radoszlavov Liberális Pártjának tagja, az ideiglenes kormány kultuszminisztere, Radoszlavov fő bizalmasa. 1899-ben előbb külügyminiszter, majd 1899. október 13-1901. január 25-ig Bulgária miniszterelnöke.

¹¹⁰ Ivan E. Gesov (1849-1924), politikus, pénzügyi szakértő. Manchesterben tanult, majd 1876-ban a Times tudósítója. Tevékenysége miatt a török hatóságok halálra ítélik, a brit konzul menti meg. Előbb Kelet-Rumélia pénzügyeit viszi, majd 1883-tól a Bolgár Nemzeti Bank elnöke, 1900-tól a Nemzeti Párt vezetője. Elismert gazdasági szakember, protekcionista gazdaságpolitikus. 1886 végén, Sztrefan Sztambolovval elmélyülő nézetkülönbségek miatt lemond pénzügyminiszteri posztjáról. 1894-1897 között kereskedelmi miniszter, 1911. március 29-1913. június 14-ig Bulgária miniszterelnöke.

¹¹¹ Hriszto Popov (1858-1951) katonatiszt és liberális politikus, több ízben Bulgária hadügyminisztere (1915-1916), 1899-1901 között Szófia polgármestere. 1885-ben a szófiaí gyalogezred parancsnoka. Ellenzi Battenberg detronizációját. Hadseregéből való 1888-as kilépése után Genfben jogot végez. 1919 után háborús bűnösnek vád alá helyezik.

¹¹² Augusztus 24-ra lásd a HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 213. és fol. 215., Burián sürgönye Kálnokynak. A kormányról, Kt. 102., fol. 217. Lásd még Kt. 102., fol. 219. és fol. 244-251.

¹¹³ Vidéken.

¹¹⁴ Sztambolov azért tudott energikusan (és törvényesen) fellépni Kliment exarcha ellen, mert ő volt a Tirnovóban éppen üléselő szobranje elnöke. Mint ilyen, az uralkodó akadályoztatása vagy hiánya esetén jogosult volt kormányalakítási megbízást adni. Az ideiglenes kormányt kinevező puccsistáknak kormányalakításra semmilyen legitim joga nem volt.

biztosította. Végre megegyeztek. A két ellenálló ezredet egyelőre lecsillapították, s titokban hozattak ide csapatokat, melyek azonban még meg nem érkeztek. Karavelov a rendet tehát ismét biztosítottak tartja. A városban ma nagy félelem uralkodott. Karavelovot/ este láttam. Ő bizalmasan kimondta, hogy a fejedelem visszatértét ide dacára annak, hogy most lelkesedés uralkodik érette, nem tartja kívánatosnak, mert Oroszország ellenszenvével még sem lett volna képes megbirkózni. - Sürgőnyeinket csak ma kezdték el expedálni [kézbesíteni]. Este felsürgönyöztem a helyzetet Bécsbe, s megígérte K/araveloff/, hogy rögtön elküldeti. - Éppen kapta K/araveloff/ a hírt, hogy a fejedelem Réniben¹¹⁵ partraszállt s ott szabadon bocsátatott.¹¹⁶ Jászyba¹¹⁷ ment.¹¹⁸ - Így hát a tűzértség kegyéből ma nyugodtan mehetünk aludni. - Az orosz agentia [ügynökség] nagyon izgatott. - Európába 4 nap óta hírt nem adhattunk.

Augusztus 26.

A helyzet nem változott. Nyugalom. A 2. ezred és a tűzértség készültségben, de tétlenek. Félnék. A Slivnó-i ezred közeledik. A bíróságok ismét működnek és "az

¹¹⁵ Reni, Renyi. besszarábai (budzsáki) kikötőváros a Duna kiliai ága mentén a Prut torkolata közelében.

¹¹⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 273., 1886. augusztus 25., Kálnoky Kállaynak. Először Turnu Severinben akarták kirakni, de félték, hogy visszatér. A Reni-i orosz hatóságok eléggé meglepődtek, nem tudták mit tegyenek. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 286. augusztus 25. Bogičević Bécsből. Ugyanebből a beszámolóból Ljubomski szájából az is kiderült, hogy az éppen Bécsben tartózkodó Ignatyev nem lepődött meg a puccson és közölte, hogy Milán király is így fog járni, Ljubomski ellenvetése, hogy a szerb jhadsereg Milán mellett áll végig (ez igaz is volt), ellenére is. Ugyanakkor Ignatyev vélekedése szerint a Cár nem tudott a puccsról, mert nem támpgatna olyan módszereket, melyek aztán saját trónját is veszélyeztetik. Az viszont igaz, hogy Sándornak a Milán szerb és Károly román királlyal folytatott tárgyalásai (nem részletezik a tárgyat, de vélhetően a Böttcher által írtakról lehetett szó) Ignatyev szerint még Sándor megbuktatásának napján a britek 100 000 angol fontot osztottak szét a bolgár segerben, hogy az Sándor mellé álljon. Nem tudjuk, hogy igaz-e, de a puccsstás esetében pedig orosz anyagi támogatásról beszéltek (lásd lejjebb).

Az oroszok attól is tartottak, hogy Szerbia esetleg a zavarosban halászva beavatkozik, ezért kijelentette, hogy a rend helyreállításának szükségessége esetén okkupálja Bulgáriát Gruic tolmácsolásában. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 287. augusztus 25. Gruic úgy ír, hogy „köztudott”, hogy az oroszok Sándor eltávolítását kívánták.

¹¹⁷ Iași.

¹¹⁸ Renyiben senki sem várta Sándort, még az oroszok sem tudtak az érkezéséről állítólag, ami ellentmond annak, hogy naprakész információik lettek volna a puccsról. Az viszont valószínű, hogy a puccssták orosz pénzből működtek, 300 000 rubelt említenek. Az orosz vezetés részéről senki nem tárgyalt érdemben Sándorral, hanem utasították, hogy Ausztria-Magyarországon (ne Románián, mely a hazatérésre csábíthatta volna), Lembergben át utazzon haza Németországba. Sándor ezt csak kölcsönből tudta volna megtenni. A családi levéltár alapján dolgozó Böttcher szerint Sándor állítólag már itt, még Bulgáriába visszautazása előtt eldöntötte, hogy lemond a trónról, csak a megfelelő formát kereste. Belefáradt az uralkodással járó nehézségekbe, mentálisan teljesen felőrölték a feladattal járó nehézségek. Böttcher a következőképpen fogalmaz: ("Von allen bedrängt entschloss er sich letztlich, offenbar schweren Herzens, nach Bulgarien zurück zu fahren. Durch den Kampf der vergangenen Jahre, den Mordanschlägen auf ihn und nun dem Offiziersputsch war er das Fürstenamt längst leid. Vermutlich wollte er innerlich schon zu diesem Zeitpunkt nur eines; diese Bürde unter Wahrung gewisser Formen loszuwerden." (Böttcher: 307). Hogy Böttcher forrásai mennyire autentikusak és mennyire csak utólagos érvelést tartalmaznak, nem tudjuk. De Lembergben befutott a német koronahercegnő levele, mely másfelől a hatalmak diplomáciai támogatásáról biztosította és Bulgáriába való visszatérésre ösztökölte. Bogičević szerint pedig maga a württembergi herceg látogatta meg, és buzdította a Bulgáriába való visszatérésre. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 286. augusztus 25.

igazság nevében" ítélnék. Külföldről még semmi hír.¹¹⁹

4 órakor Kiatkowski¹²⁰ sürgönyzi, hogy Sándor fejedelem ma este Rustsukba¹²¹ érkezik. Este 11-kor mondja nekem Saldern Karaveloff nyilatkozata után, hogy Bogdanoff kijelentette neki: ha Szerbia fegyverkezik,¹²² Oroszország megvédi Bulgáriát, de ha ez visszahívja Sándor fej/edelm/et, megszállja az országot.¹²³

Augusztus 27.

A tüzéség és a 2. ezred ma elvonulnak. Úgy látszik, kieszközölték, hogy az 1. ezred is elmegy. Mutkuroff tesz nekik most nehézségeket Philippopoli-ban.¹²⁴

Augusztus 28.

A lázadó csapatok csak ma reggel vonultak el a hadügyminiszterrel élükön. - Kálnoky sürgönye 26-án, mely szerint tőlem táviratot még nem vett.¹²⁵ - Dolgoruky¹²⁶ h/erce/g jön, mint orosz csász/ári/ biztos.¹²⁷

Augusztus 29.

Stambuloff sürgönyözte hivatalosan, hogy Sándor fejedelem Lembergől Rustschukba visszajön¹²⁸ és úgy mint ma már meg kell érkeznie. Stambuloff új régensséget alakított Slawejkoff¹²⁹ és Stranskyval¹³⁰ s minisztériumot is, melyben Radoslavoff elnök,

¹¹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 454. és 456-457., 1886. aug. 26., Burián sürgönyei.

¹²⁰ Kwiatkowski, Carl von (1830-1905), osztrák-magyar konzuli beosztott 1854-től az Oszmán Birodalomban: 1879-1888 között a ruszei konzulátus vezetője.

¹²¹ Ruszcsuk, Rusze. Licsnijat arhiv na Sztefan Sztambolov. Tom II. Szófia, Izdatelsztvo Otecseztvo, 1995. p. 36. NA – BAN (Naučni Arhiv na Balgarszkata Akademija na Naukite) f. 19k. op.1. a.e. 903. l. 13.

¹²² Szerbia magatartására lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 566-568., 1886. augusztus 28., Burián Kálnokynak.

¹²³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 458., 1886. augusztus 26., Burián Kálnokynak.

¹²⁴ A haderő diszpozíciójáról lásd Burián 1886. aug. 27-i táviratát. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt.102., fol. 498., Nikolajev ezredes és Panica őrnagy tirnovói szerepéről Piombazzi Plovdivból 1886 aug. 27-én: Kt. 102., fol. 504.

¹²⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 460., 1886. augusztus 26., Kálnoky sürgönye Buriánnak.

¹²⁶ Nyikolaj Dolgorukov herceg (1840-1913), II. Miklós cár bizalmasa, orosz politikus, korábban berlini katonai attasé. Őt bízták meg a rend helyreállításával, de Battenberg visszatérte után visszahívták a küldetésből. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1., Gruić, Nr. 289. idézett dokumentum

¹²⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 506., 1886. augusztus 27., Adolf Beust távirata Buriánnak Pétervárról.

¹²⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 538., Kálnoky távirata a bulgáriai ügyvivőknek. Szintén 1886. augusztus 28-án kéri be Kálnoky a hiányzó Burián-sürgönyöket. A nap eseményeiről Burián táviratai: Kt. 102., fol. 578., fol. 580. és fol. 582. Kálnoky sürgönye a ruszei partraszállásról és Dolgorukov küldetéséről: Kt. 102., fol. 615. 1886. augusztus 28.

¹²⁹ Petko Szlavejkov (1827-1895): költő, forradalmár, politikus. 1877-ben ő vezeti át Szkobeleov orosz csapatait a Balkán-hegységen a Sipka-szorosnál. 1880-ban a nemzetgyűlés elnöke, 1880-1881 között oktatás- és belügyminiszter. Ellenzi Battenberg Sándor 1881-es kísérletét az autoriter rendszer megteremtésére, Plovdivba menekül. Az egyesülést üdvözlí, de Sztambolov rendszeréből kiábrándul Ferdinánd trónra jutásával.

¹³⁰ Georgi Sztranszki (1847-1904) orvos és politikus, Kelet-Rumélia ideiglenes kormányának elnöke a Bulgáriával való egyesülés pillanatában (1885. szeptember 20.). Sztefan Sztambolov híve és közvetlen munkatársa. 1886-1887-ben diplomáciai ügyvivő Szerbiában. Hazatérte után több miniszteri poszt birtokosa.

Nikolajev¹³¹ hadügy, Nacsevic¹³² külügy. Tehát az egész események a főváros, s a Karaveloff kormány teljes izoláltsága mellett mentek végbe. Karaveloff természetesen ily körülmények között letette a hatalmat, melyet tényleg csakis Szófiában gyakorolt volt.¹³³

Augusztus 30.¹³⁴

Stambuloff proclamatiója [kiáltványa]. A fejedelem Rustsukba érkezett 2-kor tegnap. Tirnovóba és Philippopoliba megy, mielőtt ide jönne. - A Balkansky ezred ide érkezett, úgyszintén a Rhodope, Philippopoli és slivnoi ezredek és a 3. lovasezred.¹³⁵ - Fejedelem proklamatiója Rustschukból.¹³⁶ - Helyzet a fejedelemnek meg van nyerve. - Dolgoruky h/erce/g missiója el van napolva. - Fejedelem Tirnovóba és Philippopóba megy s csak onnan jön Szófiába. - Épen hallom, hogy Nikiforovot elfogták. Mutkuroff itt van. - Este falragasszal ismertették Milán király szerencsétkivánó táviratát és Sándor fejedelem választát.¹³⁷ - Mutkuroff valóságos Sulla-képpen folytatja a proscriptókat. Ideje, hogy a fejedelem ide érkezzék.¹³⁸

Augusztus 31.

Milán király és Sándor fejedelem/ közt váltott nagyon szívélyes táviratokat falragasszal tették közzé. - Folyton küldenek még csapatokat a felkelők ellen, ki akarják éhez/tet/ ni.

¹³¹ Danail / Georgi Nikolaev (1852-1942) Bolgár tábornok. Bolgradban (Ukrajnában) született. Részt vesz a szerb-török háborúban, az orosz-török háborúban (1877-1878), Bulgária egyesülésében, és a szerb-bolgár háborúban. Hadügyminiszter a balkáni háborúk előestéjén. Az első tiszt, aki a bolgár hadsereg legmagasabb rangját - gyalogos tábornokit elérte. Battenberg fejedelem trónfosztása után hadügyminiszter volt és részt vett az oroszbarát tisztek zavargásainak elnyomásában 1887-ben. Parancsára a puccsban részt vett katonai alakulatokat feloszlatták. 1886-1887-ben és 1907-1911 között hadügyminiszter, 1895-1897 között a Macedónia Bulgáriával való egyesítéséért harcoló Verhoven Komitet vezetője.

I. Ferdinánd bolgár fejedelemmé választása után a fejedelem katonai tanácsadója (1887-1893). 1891. február 14-én vezérőrnagyi rangra emelik.

1893 és 1897 között tartalékban volt, ez idő alatt a Macedón Legfelsőbb Bizottság (Verhoven Komitet) elnöke (1895-1897). Miután visszatért a hadseregbe, I. Ferdinánd tábornok adjutánssá nevezi ki (1897-1907). 1900. nov. 15-én altábornagyi rangra emelték. 1907 és 1911 között hadügyminiszter.

¹³² Grigor Nacsovic¹³² (1845-1920) konzervatív politikus és diplomata, Bulgária első pénzügyminisztere, majd több ízben pénzügy- illetve külügyminiszter. 1884-1886 között bukaresti, majd 1889 és 1891 között bécsi nagykövet, hazatérte után további miniszteri posztok birtokosa, 1896-97-ben pedig Szófia polgármestere.

¹³³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 574., 1886. augusztus 28., Burián távirata Kálnokynak. Burián összefoglaló, naplószerű jelentése az elmúlt hétről: Kt. 102., fol. 550-561., szintén 1886. augusztus 28-ra datálva. Ugyanaznap Kálnokytól részletes utasítások. Kt. 102., fol. 542. A proklamáció Sándor visszatéréről és az új kormányról: Kt. 102., fol. 626., 1886. augusztus 29-i német fordítással és az eredeti mellékelve. Lásd még: Kt. 102., fol. 684., 1886. augusztus 29., Burián távirata Kálnokynak (Nr. 206.).

¹³⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 624-630., 1886. augusztus 29-én, Burián jelentése Kálnokynak.

¹³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 773., 1886. augusztus 30. Nr. 207. Burián távirata Kálnokynak.

¹³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 794-795., Kwiatkowski Ruszéból.

¹³⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 764-765., 1886. augusztus 30-i másolat franciául.

¹³⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 102., fol. 775., 1886. augusztus 30., Nr. 208. Burián távirata Kálnokynak.

Este ide érkeztek: g/ró/f Zichy Jenő,¹³⁹ Batthyányi Elemér,¹⁴⁰ Üchtritz Zsiga b/ár/ó¹⁴¹, Pejacsevics Gábor,¹⁴² azután Strausz Alajos,¹⁴³ Barabás¹⁴⁴ és Singer¹⁴⁵ journalisták.¹⁴⁶

Szeptember 1.

Jöttek még Goldschmied /Daily News/ és G. Frei /Standard/ levelezők. Zichy Jenő este elutazott Belgrádba.

Szeptember 2.

Saldern kérésére Piombazzinak¹⁴⁷ sürgönyöztem, hogy Sándor fejedelmet a krízis békés elintézése érdekében óvja kivégeztetésektől. - Történt pedig ez, mert az orosz császár kinyilatkoztatta, hogy nem tűri az oroszbarátok üldöztetését! Ide járul, hogy Sándor fej/edelem/ már Rustschukból tett egy meghunyászkodó lépést Sándor császárnál.¹⁴⁸ - Az orosz császár nyílt távsürgönyben válaszolt Sándor fej/edelem/nek Philippopoliba, hogy visszatértét Bulgáriába nem helyesli, mert uralkodásának folytatása az országot újabb veszélyeknek teszi ki.¹⁴⁹ Mig S/ándor/ fej/edelem/ itt van,

¹³⁹ Zichy Jenő (1837-1906), politikus, író, Ázsia-kutató. 1878-tól haláláig szabadelvű, ill. később pártonkívüli országgyűlési képviselő, majd botrányos körülmények között „királycsináló”, Ferdinánd fejedelemmé választásának anyagi támogatója. Noha a botrány kipattanása után személyét a lapok kipellengérezték – lásd később -, valójában tevékenysége a bécsi legfelsőbb körök tudtával zajlott.

¹⁴⁰ Batthyány Elemér (1846-1932) híres lótenyésztő, sportember, utazó, főrendiházi tag.

¹⁴¹ Üchtritz Zsigmond báró (1846-1925) országgyűlési képviselő, főrendiházi tag, neves lótenyésztő.

¹⁴² Pejacsevich Gábor (1839-1907) gróf, főrendiházi tag.

¹⁴³ Nyilvánvalóan Strausz Adolfról, **Sztambolov egyik ügynökéről**, Ferdinánd bolgár fejedelem későbbi tanácsadójáról és a Keleti Kereskedelmi Akadémia majdani tanáráról, balkáni gazdasági szakíróról van szó, aki az Ország-Világ című lapban, mint „az Egyetértés c. lap szófiai tudósítója közölt részletes beszámolót a bulgáriai puccsról”. Nem véletlen, hogy a társaságához tartozott Barabás Béla is, mint a Függetlenségi Párt politikusa. Ő is később Ferdinánd támogatói között van. Ez a sajtóhadjárat volt az információs alapja a Kálnoky külpolitikáját bíráló ellenzéki kampánynak, amely egyébként a magyar kormány tudtával és hallgatóságos támogatásával zajlik, s végül a birodalmi külpolitika módosulásához vezet. (Lásd a szemelvényeket később).

¹⁴⁴ Barabás Béla (1855-1934) jogász, országgyűlési képviselő a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt színeiben, újságíró.

¹⁴⁵ Feltehetően Singer Sándor (1858-1924), a Singer és Wolfner könyvkiadó alapítója.

¹⁴⁶ Jelenlétük és tudósításuk nem kis mértékben hozzájárult a magyar fél aktívabb politizálásához, mely Kálnoky számonkéréséhez és politikai irányváltásához vezetett.

¹⁴⁷ Helyesen Piombazzi, Sigismund Ritter von (1840-1891) osztrák-magyar konzuli beosztott 1868-tól az Oszmán Birodalomban, 1880-1887 márciusig a plovdivi konzulátus ügyvivője, 1887-1891 odesszai főkonzul **Deutsch, 516.**

¹⁴⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 100., fol. 104., 1886. szeptember 2., Burián telegramja Kálnokynak, Kt. 103., fol. 121., Kálnoky Buriánnak. Battenberg Sándor bolgár tanácsadóival való konzultálás nélkül sürgönyözött a cárnak megköszönve a különleges orosz megbízott kiküldetését és a hivatalos cári elismerést, amit a megbízott átadott neki. A rokonának küldött üzenet egy békülékeny, de szervilis frázissal végződött, melyben azt írja, hogy a koronáját Oroszországtól kapta és kész is annak uralkodójának kezébe helyezni. **Miller, William: The Balkans: Roumania, Bulgaria, Servia and Montenegro, New York, Putnam and Sons, 1907.**

¹⁴⁹ Battenberg Satokhin ruszei orosz konzul tanácsára fordult levélben az orosz cárhoz, „kezébe helyezve a bolgár koronát” és megköszönve neki a bolgár trónt. A cár (az unokatestvére) azonban elutasítóan reagált válaszelevelében, ráadásul mindkettőt közzétette a napilapokban, noha Battenberg magánlevélnek szánta azt. A két levél óriási felháborodást váltott ki és végérvényesen diszkreditálta Battenberget a külföld és a bolgárok egy része szemében egyaránt, hiszen trónját a nagyhatalmak közös döntésének és a bolgár népnek köszönhetette, nem

a császár Bulgária ügyeibe avatkozni nem fog, de szabad kezet tart fenn magának oly politika követésére, melyet Oroszország méltósága, elhunyt atyjának emléke és az európai béke fognak diktálni. - A fej/edelem/ holnap érkezik. Bogdanoff este 8-kor hozzám jött, s kinyilatkoztatta, hogy a fogadtatáson nem vehet részt. Saldern pedig már reggel kapott volt instrukciót, hogy a fejedelem iránt csak úgy viselje magát, mintha” az egy rövid kirándulásról térjen vissza”. - Lascelles¹⁵⁰ ide érkezett.

Szeptember 3.

Sándor fejedelem délben bevonult. Fogadtatás roppant szomorú. Az orosz császár sürgönyének benyomása alatt.¹⁵¹ Este Saldernnak kijelentette, hogy semmi áron sem marad meg. Este még Lascelles volt a fejedelemnél. Még Karaveloffot is oda hívatta.¹⁵²

Szeptember 4.

Tanácskozások. Helyzet mindinkább bonyolódik. Fejedelem minisztertanácsnak kijelentette, hogy lemond. Este Notables [előkelőségek] gyűlése Bulgarie vendéglőben.¹⁵³

Szeptember 5.

Reggel fejedelemnél audiencián. Fejedelem a helyzet nehézségeit fejtegette. Ha megy veszedelem, ha marad is veszedelem. Azt proponálja, hogy a hatalmat a nagyhatalmak képviselői kezébe teszi le, hogy az ország ne látszassék Oroszországnak kiszolgáltatva. - Nikolajeff ezredes és Mutkuroffal beszéltem. Első azt mondta: Eddig azt gondoltuk, hogy Európa bír Oroszországgal, de most látjuk, hogy nem bír! Mikor az egyesülést végbe vittük, azt gondoltuk, hogy Európa támogatni fog. Most az egyesülés csak veszedelem a bolgároknak nézve, orosz uralom alatt. - A Szobránje [a törvényhozó

egyedül a cárnak. Ezzel a többi nagyhatalom szemében hiteltelenné vált, hiszen attól tarthattak, hogy egy oroszorientáció veszi kezdetét a visszatérte után (hiszen a puccs az oroszellenes magatartás eredménye volt).

¹⁵⁰ Frank Lascelles (1841-1920) brit diplomata. egyiptomi főkonzulása után 1879-től Bulgáriában teljesít külszolgálatot, szintén főkonzuli minőségben 1886. október 18-ig, 1895–1908 között bukaresti brit nagykövet.

Lascelles diplomáciai kiküldetése során olykor naplót vezetett, amelyek egy része – például a párizsi, vagy a teheráni tartózkodásához kapcsolódóan – a meg is maradt az utókornak, sajnos azonban arról nem rendelkezünk információval, hogy szófiai tartózkodása során keletkeztek-e ego-dokumentumok.

¹⁵¹ Az aznapi szerb diplomáciai iratok is megerősítik, hogy Sándor cár nem akarja, hogy Battenerg a bolgár trónon maradjon. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom.1. nr. 289.

¹⁵² Lásd még HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 141-142., 1886. szeptember 3., Burián telegramja Kálnokynak.

¹⁵³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 173-174., fol. 177., 1886. szeptember 4., Burián Kálnokynak.

testület] aug/usztus/ 30.-ára össze van hívva. Nekludov¹⁵⁴ és Sonnar g/ró/f¹⁵⁵ megérkeztek.¹⁵⁶

Szeptember 6.

Nikolajeff ószl/áv/ Aug/usztus/ 30.-ra nagy katonai ovatiót [tiszteletadást] készít a fejedelemnek. - Tegnap tették Radoslavoff és Stambuloff körlátogatásait a nagyhatalmak képviselőinél, kijelentendő, hogy a fej/edelm/et csak akkor hagyják elmenni, ha Európa kezeskedik 1. Bulgária függetlensége, 2. az alkotmány fenntartása, 3. belügyekbe be nem avatkozásról.¹⁵⁷ - Felhatalmazás Bécsből¹⁵⁸ az orosz és német képviselővel egyetemben a fej/edelm/ magánügyeinek rendezésénél közbenjárni.

Szeptember 7.¹⁵⁹

A kormány még mindig nehezen képződik. Az orosz kormány Bogdanovot arra utasította, hogy Saldernnal és velem egyetemben arra törekedjék, hogy mérsékelt emberek jussanak a regentiába [régens tanácsba] s a kormányba.¹⁶⁰ Karavelovot a katonák nem akarják. - Radoslavoff beadta már lemondását. - 11 1/2 órakor elbúcsúzása a dipl/omáciai/ testületnek a fejedelemtől. A fejedelem ma nagyon uralkodott magán. Egyik lábán nem volt cipő. Azt mondta, hogy két hétig le sem vetette a csizmát lábáról, s attól fájdukt meg lába. Búcsúszavai nagyon szívélyesek és tapintatosak voltak, s mélyen megthatók. Körülbelül azt monda: „A trón elhagyására tökélt el magát, mert reményli, hogy elmenetele elhárítja egyrészt azon nehézségeknek, melyekkel Bulgária eddig küzdött. Uralkodása 7 esztendején át nem volt szerencsés, kívánja, hogy utódja szerencsésebb legyen, de lehetetlen, hogy nagyobb odaadással szánja magát feladatának, mint tette ő. Szerinte a konstantinápolyi jegyzőkönyv¹⁶¹ szegte nyakát, mert akkor a nép előtt megingott tekintélye mint olyané, kinek állása discussio [vita] tárgyává válhatott s ki török

¹⁵⁴ Anatolij Vasziljevics Nyekljudov (1856-1943) orosz diplomata, 1881-től követség titkár Szófiában, majd többek között Konstantinápolyban, Belgrádban és Stockholmban teljesít külszolgálatot. 1912-ben ismét Szófiában szolgál, a belgrádi orosz nagykövettel, Nyikolaj Hartwiggal a Balkán Szövetség orosz égisz alatt osztrákellenes éllel történő megszervezésén fáradozik.

¹⁵⁵ Carlo Alberto Gerbaix de Sonnar/Sonnaz (1839-1920) 1884 és 1893 között szófia olasz nagykövet, utána 1904-ig Brüsszelben szolgál. Bolgár és francia nyelvű iratokban Sonnaz néven található.

¹⁵⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 238-239., 1886. szeptember 5., Burián telegramja Kálnokynak.

¹⁵⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 240-241., fol. 242. és fol. 244., 1886. szeptember 6., Burián Kálnokynak; Kálnoky sürgönye Buriánnak: Kt. 103., fol. 287-288., Burián levele Kálnokynak: fol. 256-259.

¹⁵⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 265., 1886. szeptember 6., Kálnoky Buriánnak.

¹⁵⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 295-297., 1886. szeptember 7., Burián Kálnokynak.

¹⁶⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 282., 1886. szeptember 7., Burián Kálnokynak.

¹⁶¹ Az 1885. november 5-én összeülő nagyköveti konferencia 1885. április 5-án elismerte Sándort Kelet-Rumélia kormányzójának a következő 5 évre, de nem mondta ki az egyesülést, csak a perszonáluniót, a kormányzói kinevezést pedig a szultán adta át, tehát nem a „nép kezéből” származott.

hivatalnok állására szállott le. De mit tehetett ő, egyedül állott száz ellen. Sok jó s sok rossz emléket visz magával a hét esztendő után, több rosszat, de legjobbak közé számítja viszonyát a dipl/omáciai/ testülethez. Ő európai, s nehezen maradt volna neki bátorsága az itt maradásra a dipl/omaták/ társasága nélkül. Sajnálatát fejezte ki Biegeleben távolléte felett /nem nagyon obligéant [szívélyes] érettem, de nem vettem szegénynek rossz néven/.¹⁶² - Beszédje után mindegyiküktől elbúcsúzott. - 3 1/2-kor ismét a palotába mentünk, hogy lássuk még a fejedelmet indultakor. Az udvarban az egész tisztikar, az előcsarnokban egész háza. Megható volt az elbúcsúzás pillanata, a fejedelem roppant méltóságteljes volt. Kocsiba ült Stambulowwal, s uralkodásának vége lett. - Régenek: Stambulow, Karaveloff, Mutkuroff.¹⁶³ Miniszterek: Radoszlavof /elnök, belügy/, Nacsevics /külügy/, Strilof¹⁶⁴ /igazs/ágügy/, Nikolajev /hadügy/, Iváncsof /közokt/atásügy/, Gesof /pénzügy/.

A közönség sympatikusan búcsúzott a fej/edelem/től, de aránylag nyugodt volt. A katonatiszteket úgy látszik sikerült lebeszélni erőszakos terveikről. - Nem tudom, mit határoztak a nagyhatalmak az orosz császár brutális távsürgönye óta.¹⁶⁵ De amint innen most látom a dolgot, itt hiba történt. Sándor fej/edelem/ a bolgár trónon nem a premier venu [holmi jöttment], s meglehet több bajuk lesz a hatalmaknak utódjával s annak beavatásával, mint lett volna Sándorral. Itt nekünk az utolsó két hét eseményei nagyon ártottak, mert az egész dolog úgy áll elé: Oroszország senkit sem kérdezve meg, eldekretálta [elhatározta] a fejedelem bukását, s ő bukott. Azonkívül praejudicalja [meghatározza] a helyzet jövődöbeli tevékenységünket annyiban is, hogy a bolgárok joggal, avagy nem, de nagyon rossz néven vették Németország és Ausztria-Magyarország tétlenségét e dologban, s ezentúl bizonyára nem lesz

¹⁶² Burián bizonyára nem tudta, hogy Biegelebenen Battenberg Sándor fejedelem kiváló kapcsolatot ápolt, aminek családi okai is voltak. Rüdiger Biegeleben apja, Ludwig Darmstadtban született, és 1848 előtt a Hesseni Nagyhercegség diplomatája volt (Goreczky, 96). Kálnoky külügyminiszter óvatos politikájának helyi képviselőjeként Biegeleben hivatalosan nem sokat segíthetett Battenbergnek, de informális csatornákon azonban többször figyelmeztette. Battenberg maga is ingadozott: trónját is a két rivális nagyhatalom kompromisszumának köszönhetette, mint az orosz cárné unokaöccse és egy osztrák tábornoki rangot viselő német herceg fia. A kettejük közötti jó viszonyt jelzi, hogy a Monarchia ingyen kapta meg a telket a belvárosban, melyre a külképviselet épületét felhúzták. Szintén erre utal, hogy 1887 márciusában a tiltás ellenére Biegeleben titokban felkereste a Németországban élő Battenberget, és beszámolt neki a hármass szövetség megújításáról. Biztosította a lemondott fejedelmet, hogy a három szövetséges hatalom semmilyen orosz katonai akciót nem fog engedni Bulgária ellen, de óvta Battenberget a meg gondolatlan visszatéréstől. Sándor kijelentette, hogy csak akkor hajlandó visszatérni Bulgáriába, ha német hazája ezt kívánja tőle, és ha a nagyhatalmak, elsősorban Németország, Ausztria-Magyarország, Anglia és Törökország felsorakoznak mögötte (Rudolf Agstner: *Handbuch des k. (u.) k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918*, ed. Gerhard Gonsa (Vienna: New Academic Press, 2018, 27, Goreczky, 100), amire különben a „földközi-tengeri antant” létrejötte miatt volt elvi lehetőség egy orosz agresszió esetén (lásd később). Battenberg távoztával Biegeleben ottléte is okafogyottá vált: 1887. március 1-én végleg visszahívták, s Londonba került.

¹⁶³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 103., fol. 299., 1886. szeptember 7., Burián Kálnoknak.

¹⁶⁴ Helyesen Sztoilov, lásd feljebb.

¹⁶⁵ Lásd a szeptember 2-i bejegyzést: Sándor fejedelem visszatértét nemkívánatosnak tartó sürgönyre való utalás.

előzékeny a mi ügyeinkre vonatkozólag. Gonosz helyzet: Németország a francia és a lengyellel komplikált orosz veszedelem közt, mi semmiképpen sem harckedvű hangulatunkban, Angolország egészen platonikus magatartásával,¹⁶⁶ - így azután persze O/roszország/ tehet amit akar, s csak egy szerencse: hogy még aránylag ily keveset akar! - Este kaptuk Sándor fej/edelemnek/ a nagyhatalmak képviselőihez intézett saját kezű értesítő levelét, mely így szól: Mon élection au Trone de la Bulgarie ayant été sanctionnée par les grandes Puissances, et comme par des raisons de la politique extérieure je me crois obligé de quitter le pays, je Vous transmets par la présente /lettre/ une copie de la proclamation par laquelle je dépose le gouvernement entre les mains d'une régence nationale. - Agréez Monsieur le Gérent l'assurance de ma bienveillante considération. Signé Alexandre. 26 aout 1886.¹⁶⁷ [Mivel megválasztásomat Bulgária trónjára a nagyhatalmak hagyták jóvá, és mivel külpolitikai okok miatt az ország elhagyására kényszerülök, a jelen levéllel megküldöm Önöknek a kiáltványt, amely által a kormányzást egy nemzeti régenstanács kezébe adom. Fogadja, Képviselő Úr, megbecsülésem kifejezését. Sándor sk. 1886. augusztus 26.] - Hozzá volt csatolva a proklamáció, melyben már Oroszország van, mint az abdikáció [lemondás] oka oda állítva.

Szeptember 8.

A tegnap alkotott kormány ma ratifikálta hivatalba lépését. - A 2. gyalog- és 1. tüzér ezred feloszlattak.¹⁶⁸ - Petroff¹⁶⁹ nyilatkozata Meynier őrnagyhoz:¹⁷⁰ Az egész bolgár hadsereget szét kell oszlatni. Mi tisztjei, nem bírjuk a munkát, nem tudjuk oktatni a csapatokat. Ide idegen tiszték kellene, - **De Trans és Barabás ügye.**¹⁷¹ - Bogdanoff és Nekludoff nálam voltak: kijelentették, hogy Oroszország protestálni fog a fej/edelem/ manifestumának azon passzusa ellen, melyben szó van az orosz császártól adott

¹⁶⁶ Bár az angol diplomácia nem tett konkrét lépéseket, de nem figyelte teljesen passzívan a bulgáriai eseményeket. 1886 nyarán és őszén több jelentés is készült a térség jelenlegi helyzetét illetően. 1886 novemberében pedig készült egy memorandum, ami azt vizsgálta meg, hogyan használhatók a fekete-tengeri szállítási útvonalak az egyre romló bolgár-orosz viszony közepette. Az elemzés elsősorban katonai szempontból vette górcső alá kérdést (pl.: a bulgáriai partraszállási lehetőség áttekintése egy orosz bevonulás esetén). Memorandum on the Sea Transport Available in the Black Sea, with More Especial Reference to a Russian Descent on Bulgaria. 30rd October 1886. War Office. DMO/13/5. British Library.

¹⁶⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 547., 1886. szeptember 7., Burián Kálnokynak. Manifestuma a lemondásról: Kt. 103., fol. 549. (németül), Kt. 103., fol. 551. (bolgárul).

¹⁶⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 570., 1886. szeptember 8., 181. ukáz. Nikolaevtól.

¹⁶⁹ Racso Petrov (1861-1942) katonatiszt és politikus. 1885-1887-ig a vezérkar élén áll, 1887. július 10-szeptember 1-ig, illetve 1894-1896-ig hadügyminiszter, később bel- és külügyminiszteri, illetve miniszterelnöki posztot is betöltött Bulgáriában.

¹⁷⁰ Meynier őrnagy konstantinápolyi francia katonai attasé. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 185-186., 1886. szeptember 8., Burián Kálnokynak.

¹⁷¹ A már emlegetett függetlenségi párti magyar újságíró.

biztosítékról, hogy Bulgária belügyeibe nem fog avatkozni.¹⁷² A császár a fejedelemnek, mivel egyáltalában hivatalos összeköttetésben nem állhatott, semmit sem ígért. Bogdanoff egynehány [nappal] előtti közleményében csak Oroszországnak "dispositions désintéressées"-ről [semleges álláspont, érdektelenség] volt szó. – Csakhogy Bogdanoff ilyformán csakugyan valamivel többet mondott volt a fejedelemnek, mint amennyire fel volt jogosítva. - Este az oroszoknál jöttek össze Geschoff, Saldern és én. Egy banda állítólag a muszkabarátokat le akarta az éjjel késelni. Megijedt különösen a metropolita s alarmirozta [riasztotta] az orosz agentitát. A "hármasszövetség" azután tanácsolta Geschoffnak, hogy ügyeljen az árulóknak drága bőrére.

Zankoff Lascellesnél volt, hogy megköszönje közreműködését /sic!/ a fejedelem megbuktatásán.¹⁷³

Szeptember 9.

Ma hozták vissza a felkelők 24 ágyúját, tüzérek tiszték nélkül. A palota előtt a fejedelemért demonstráltak.

Szeptember 10.

Felhatalmaztattam kijelenteni itt,¹⁷⁴ hogy ha csend és rend marad, az ország autonómiája biztosítva lesz, és a hatalmak Bulgáriát megvédik, - s hogy ily instrukciót nyert orosz kollégám is. - Hogy egyeztethető ez még Bogdanoff tegnapi nyilatkozatával? - Ha egy ma kapott táviratát Szógyényinek¹⁷⁵ helyesen értettem, úgy az abszolút solidaritásnak Oroszország/, Németország/ és köztünk bolgár ügyekben annyiban vége, amennyiben Sándor fejedelem eltávolítása mintha a végső concessio [engedmény] lett volna.¹⁷⁶ Hic Rhodus, hic salta [Latin: Itt van Rhodus, itt ugorj! Kb. Most mutasd meg, mit tudsz!], mondja a Pesther Lloyd, s ez egyszer úgy látszik sokan mondják vele. A helyzet különben most olyan, hogy tisztán fogja kimutatni Oroszországnak mily kevésbé volt Sándor/ fejedelem/ személye igazi oka a közte és Bulgária közt való rossz viszonyoknak. Ezen elem elimináltatván [eltöröltetvén], marad

¹⁷² A szeptember 2-i bejegyzésben valóban szó van ilyesmiről.

¹⁷³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 103., fol. 375-376., 1886. szeptember 8., sürgöny Kálnokytól Buriánnak. Kálnoky Burián jelentését a többi követnek: Kt. 103., fol. 379., fol. 381. és fol. 385.

¹⁷⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 103., fol. 391., 1886. szeptember 9., sürgöny Szógyénytől Buriánnak és HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 103., fol. 432., 1886. szeptember 10., Kálnokytól Buriánnak és fol. 434. Tisza Kálmán értesítve az eseményekről és instrukciókról: Kt. 103. fol. 398. Tisza neve időről-időre feltűnik Kálnoky levelezésében, ami megerősíti azt, hogy jó információkkal rendelkezett a politikai helyzetről (a lapértésülések mellett) és nem volt mellőzhető szereplője a nagypolitikának.

¹⁷⁵ Szógyény-Marich László (1840-1916) császári és királyi kamarás, belső titkos tanácsos, diplomata, 1882-től külügyminisztériumi osztályfőnök, 1890-1892-ig a király személye körüli miniszter.

¹⁷⁶ Erre utal Diószegi: A hatalmi politika másfél évszázada, 190-191.

a bolgároknak mindig fennállott, s most rémségesen fokozódott ellenszenve az oroszokkal való minden minden érintkezés ellen. A hangok zűrzavarából ki nem hallatszik egy O/roszország/ iránt előzékeny szó, csak szitok és félelem. - O/roszország/ különben jelenleg semmire sem készül. - Passiv ellentállás mellett a játék most a bolgárok kezében van, amennyiben nyugodt magaviselettel elmellőzhetnek minden ürügyet mely O/roszország/ot közbenjárásra készíthetné. - A hadsereg, különösen a tisztek tettvégya nagyon lecsillapult. Karaveloffot nagyon támadják, mint az összeesküvés állítólagos részesét /miben én sok okból épen nem hiszek/. Meglehet, hogy regenségből is kitolják. A fej/edelem/ is azt állította, hogy Kar/aveloff/ bűnösségének bizonyítványai kezeiben vannak. - A hadsereg a felbomláshoz közel van, s itt a hiba, mert idegen tisztekre van szüksége, ha muszkák jönnek, elkezdődik a régi játék, ha mások, kitúrják a muszkák.¹⁷⁷

Szeptember 11.

A szándékolt hadszemlét eltították -, s jól tették, mert most, minden tüntetés veszedelmes.¹⁷⁸ Futár jött. - Kálnoky nagyon kegyes levele instrukciókkal.¹⁷⁹ Ahrenthalról¹⁸⁰ levél. Fejedelemnek sürgönyöztem Ingenheimba névnapjára. - A díszszemlét betiltották, s a zászlóadással együtt holnapra halasztották.

¹⁷⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 427., 1886. szeptember 10., Burián távirata Kálnokynak.

¹⁷⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 447., 1886. szeptember 11., Burián Kálnokynak.

¹⁷⁹ A kiemelt iratok és az időrendbe rendezett iratok között sem található. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 471., 1886. szeptember 12-én hivatkozza Kálnoky Nr. 103-as telegrammját.

¹⁸⁰ Alois Lexa von Aehrenthal (1854-1912) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1883 és 1888 között Kálnoky közeli munkatársa, az elnöki osztály vezetője, 1888-tól követségi tanácsos Szentpétervárott, 1906 és 1912 között a Monarchia külügyminisztere.

Kálnoky hivatalos instrukciói mellett Aehrenthal szintén rendszeresen ír Buriánnak. Szeptember 8-án keltezett levelében vázolja a Monarchia 1886-os politikájának lényegét (mely majd idővel megváltozik). „...Ritkán fordult elő, hogy egy diplomata a nyugodt, csendes milióból hirtelen egy vad, politikai boszorkányszombatba került, mint az Öné... Az Ön visszafogott magatartása is teljesen megfelel az ő [Kálnoky] szándékainak; Oroszország nyers, kibékíthetetlen magatartása, amelyet Németország erősen támogat, egyelőre nagyon tanácsossá teszi számunkra a visszafogott és figyelmes magatartást. - Németország támogatása Oroszországnak bizonyára jót tett az európai békének, csakhogy a hivatalnokok túlságosan brutálisan és cinikusan értelmezték a birodalmi kancellár elképzeléseit, és hasonló módon keresztülvitték azokat... [a sorok alapján feltételezhető, hogy a puccs a németek tudtával és hallgatólagos beleegyezésével történt] és jelentősen hozzájárultak a válság kezdetén uralkodó általános hangulatzavarhoz. Most kezd tisztulni a helyzet, különösen a közvéleményben... A miniszter úr ma este indul a galíciai manőverekre, és szeptember 13-án, hétfőn tér vissza ide.

Én is remélem és hiszem, hogy Sándor herceg távozása után a cár haragja jelentősen csillapodni fog, és Oroszország magatartása és követelései mérsékeltebbek lesznek. - Híreink szerint Péterváron jelenleg senki sem gondol egyoldalú beavatkozásra A gyalázatosan viselkedő Törökország kezd aggodalmát kifejezni az újabb orosz megszállás lehetősége miatt. Anglia magatartása is egyre hangsúlyosabbá válik, és indokolja azt a feltételezést, hogy súlyos bonyodalmak esetén Anglia bevált orientális politikájának hangja újjáéled.

A mi feladatunk ..., hogy e két állam aggodalmait bizonyos visszafogottsággal, de az Oroszországgal való pillanatnyi ki nem egyezés hangsúlyozásával ébren tartsuk, és ezzel Anglia határozott állásfoglalását kiprovokáljuk.

Nagy feladat hárul a régensségre is; ha a nyugalmat sikerülne fenntartani az országban, sokat nyerne.” MREZsLt

45. f. Burián iratok, magánlevelezés, 79b, Aehrenthal levele Buriánnak, 1886. szeptember 8-án. 343-348.

Szeptember 12.

Reggel Radoszlavoff miniszterelnökkel, beszélünk a helyzetről. Ő nagyon optimistice ítéli meg, - még a hadsereggel is meg van elégedve. Szerinte a regensség konszolidálódik, s Karavelof is megmarad abban. - A fejedelemnek 200 képviselő sürgönyözte szerencsekívánatait Ingenheimbe.¹⁸¹ Ma osztottak ki ruméliai csapatoknak új zászlóikat Sándor fej/edelem/ jelvényeivel, s celebrált Clement metropolita.¹⁸²

Szeptember 13.

Orosz császár távsürgőnye: köszönet a szerencsekívánatokért, s - a szokott frázis a rend fenntartásának szükségéről és az orosz jóindulatról. - 11-kor Kamara megnyitása. Trónbeszéd - illetőleg regensek megnyitó beszédje.¹⁸³ Tüntetés a fejedelemért lelkes tapsok mellett, elnökségi választások. - Bogdánoff elutazott.¹⁸⁴

Szeptember 14.

Futárt küldtem.¹⁸⁵ - Tegnaphoz bejegyzendő hosszú beszélgetés Karaveloffal és Nacsovicsal. Disposícióik [szándékaik] jók. Frontot csinálnak a Kartzoff¹⁸⁶ aegidája alatt [neve alatt] folyó heves orosz intriga ellen, s simulnának hozzánk ha mi - aequit-t [igazolást] adhatnánk nekik most. - Ide orosz ágensnek Kaulbars¹⁸⁷ t/á/b/orno/kot küldik.¹⁸⁸ Thielemann báró német kollégám megérkezett.¹⁸⁹

¹⁸¹ És persze az orosz cárnak is, hiszen mindketten Sándorok. Ezt Girsz fel is rója a bolgár kétkulacsosság bűnéneként. Posolstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 291. 1886. szeptember 23. Gruić jelentése

¹⁸² Mindkettő ellentmondásos a korábbi események fényében. Sándor már nem uralkodó, a puccsisták kormányfője, Kliment metropolita ekkor politikailag már diszkreditált személy, bár egyházi pozícióját megtartotta. ¹⁸³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 486., fol. 488. és fol. 575., 1886. szeptember 13., Burián Kálnokynak.

¹⁸⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 503. és fol. 591., 1886. szeptember 13., Burián Kálnokynak.

¹⁸⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 527-533., fol. 535-540., fol. 541-550., fol. 553-558., fol. 559-564., fol. 565-566., fol. 567-572., fol. 573-577., fol. 578-580., 1886. szeptember 13. Lásd még Burián telegramját Kálnokynak Nyeklodovról: Kt. 103. fol. 501. ¹⁸⁶ Továbbá Burián levele Aehrenthalnak: HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 14. Sept[ember], 1886

¹⁸⁷ Karcov vidini orosz konzul 1885-ben. Létezik ilyen névvel orosz tábornok is, aki részt vett az 1877-78-as háborúban. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 586-589., esp. 587v., 1886. szeptember 14., Burián Kálnokynak.

¹⁸⁸ Alexander Vasziljevics Kaulbarsz (1844-1925) orosz katonatiszt és diplomata. Harcol az 1877-1878-as háborúban, 1879-ben a szerb határkijelölő bizottság vezetője. 1882-1883-ban bolgár védelmi miniszter. 1886 szeptemberétől az év végéig szófiai diplomáciai ügyvivő a cár személyes küldöttjeként. Gruić jelentése szerint Girsz orosz külügyminiszter nagy reményeket fűzött Kaulbarsz tapasztalatahoz, de mint az idő megmutatta a nyers erő nem pótolta a diplomáciai érzék hiányát. Jó katonaként Kaulbarsz szó szerint ragaszkodott a cári parancsokhoz nagy rugalmatlanságról téve tanúbizonyságot. Tevékenységével csak elidegenítette Oroszországtól a bolgárokat és közönséges provokátornak tekintették. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 298. 1886. november 16/28. Gruić jelentése.

¹⁸⁹ Ő váltja Bogdanovot, különleges megbízottként.

¹⁸⁹ Max (Franz Guido) von Thielmann (1846-1929) német politikus és diplomata, konstantinápolyi szolgálat után helyezik Szófiába 1886-ban konzulként, karrierje csúcán a Német Birodalom nagykövete az Egyesült Államokban

Szeptember 15.

Stephen elutazott. - Beszélgetés Nacsoviccsal. A nagy Szobranjeba¹⁹⁰ a ruméliaiak is fognak választani. „Je sais que c'est une illégalité, mais nous ne pouvons pas faire autrement.”[Tudom, hogy ez törvénytelen, de nem tehetünk másként.] Indokolta avval, hogy másképp forradalom tör ki ott.¹⁹¹ - Deutsche Bank és Berliner Handelsgesellschaft kölcsön ajánlatokat tettek. Olasz ágens nagyon meleg szavakban kormányt elismerte.

Szeptember 16.

Tegnap a philippopoli ezred ideiglenes parancsnoka Velcseff¹⁹² még egy pronunciamentot [katonai puccsot] kísérelt meg. Midőn az ezred indulni készült hazafelé, Ő elfogatta Kiszovot¹⁹³, az e/zred/parancsnokot, ki fejedelemellenes volt annakidején, s elindult. De már Vakareiban¹⁹⁴ megbánta tettét s békességesen megadta magát. - Szintén tegnap tette Nacsoviccs Rhangabénál a hivatalos lépést, Stransky¹⁹⁵ kiküldetése tárgyában Belgrádba mint bolgár ügynök. - Beszélgetés Stambuloffal. Részletek az orosz intrigákról. Főfegyverük az egyszer mondtak egyenes eltagadása. Kartzoff kikerülhetlen asistentiája minden beszélgetésnél. St/ambuloff/ kívánsága, hogy minél hamarabb neveztessek meg a kandidátus.¹⁹⁶ Bárki legyen elfogadják,¹⁹⁷ csak "jó családból" való legyen.¹⁹⁸

(1895-1897). HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 250-251., 1886. szeptember 14., Burián Kálnokynak.

¹⁹⁰ Uralkodóválasztásnál, alkotmánymódosításnál, területbekebelezésnél-átadásnál a Nagy (Veliko) Szobranjét hívják össze a tarnovói alkotmány rendelkezései értelmében. Ez kétszer annyi képviselőből áll, mint az általános nemzetgyűlés.

¹⁹¹ Utalás arra, hogy a tirnovói alkotmány nem vonatkozik Kelet-Ruméliára, melynek politikai berendezkedését nem módosították (ti. az oszmánok ennek törvényességét vitatták volna, lásd korábban a statut organique kérdésénél, augusztus 16-i bejegyzés): a tartomány egy olyan uralkodó alatt egyesült Bulgáriával – ráadásul a konstantinápolyi jegyzőkönyv értelmében csak perszonálunióban és csupán 5 évre, aki már nem uralkodik, tehát a perszonálunió sem tartja össze legálisan a bolgár állam két részét.

¹⁹² Valko Velcsev (1859-1935) bolgár katonatiszt, harcol a szerbek ellen 1885-ben, 1901-től vezérőrnagy, hadosztályparancsnokként részt vesz a Balkán-háborúban.

¹⁹³ Sztefan Kiszov (1849-1915) bolgár katonatiszt, később a szófiai helyőrség parancsnoka.

¹⁹⁴ Fontos vasúti csomópont Szófia közelében a Plovdiv felé vezető vonalon.

¹⁹⁵ A már említett Georgi Sztranszki.

¹⁹⁶ Az új trónjelölt.

¹⁹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 103., fol. 637-640., fol. 641-642., fol. 645-646., fol. 647-648., 1886. szeptember 16., Burián jelentései Kálnokynak.

¹⁹⁸ Miközben Girsz orosz külügyminiszter Gruic szerb követtel arról beszélgetett szeptember 23-a előtt, hogy bármennyire is lojális Oroszországhoz Oldenburg Sándor vagy Valdemár herceg, mint lehetséges jelöltek a bolgár trónra, Battenber esete is bizonyítja, hogy a rokoni szálak önmagukban nem elégségesek, és Oroszország nem akar egy erős uralkodót látni a bolgár trónon és nem érdeke többé egy erős Bulgária létrehozása (mint volt 1878-ban). Felmerül ugyanitt az orosz újságok azon javaslata, hogy Nikola, Montenegró fejedelme legyen az új bolgár uralkodó, amit a szerb követ nem tart túl jó ötletnek Szerbia szempontjából (Nikola többször pályázott a szerb trónra), s annak ellenére, hogy a szerb uralkodó nem túl népszerű Oroszországban, egy szerb-bolgár perszonálunió földrajzilag és nyelvilag is sokkal életképesebb lenne, és a szláv liberálisok (mind a balkániak, mind az oroszok) számára ez még mindig elfogadhatóbb, mint a szintén propagált román-bolgár unió (Itt a Garašanin nevéhez kötött 1844-es Načertanie, majd az 1867-es első Balkán Szövetség egyik elemének újbóli felbukkanásáról van szó).

Kamara elfogadta a feliratot, mely roppant erős kifejezésekben kárhoztatja a fejed/elem/ /ellen/ elkövetett merényletet. Kormány 33 mill/ió/ kölcsön vagy kincst/ári/ utalvány kibocsátására hatalmaztatik fel,¹⁹⁹ s 2 1/2 mill/iót/ szav/atol/ a fejedelem kárpótlására. - Saldern elutazott Berlinbe.

Szeptember 17.²⁰⁰

A felirat nagyon rossz benyomást tett a muszka agentiaiban. A kamara tegnapi távsürgönye az orosz császárhoz azon reményt fejezi ki, hogy most már helyreáll a jó viszony O/roszország/ és B/ulgária/ közt, hogy O/roszország/ ismét védnöksége alá veszi B/ulgária/t, és hogy a császár elősegíteni fogja a bolgár territóriumok egyesülését. Nekludov szóval válaszolt, hogy S/ándor/ fejed/elem/ távoztával a legfőbb akadály a fenn kért célhoz el van mozdítva, - egypár frázis a béke fenntartásáról, s a várandó választások részrehajlatlan lefolyásáról. – Toncsev²⁰¹ N/ekludow/nál vádaskodott Zankoff és Radoslavoff-Stambuloff ellen, hogy a nagyhatalmak képviselőinél turnékat csinálnak [látogatásokat tesznek], Zankoff, hogy európai biztosok küldetését sürgönyözzze, utóbbiak az ismert kérdéstétellel. - Nikolajeff tegnap beszédet tartott az összegyűlt tiszteknek, hogy tartózkodjanak politizálástól. Elégületlenséget nyilvánítottak volt t.i. sokan, hogy a merénylők még nincsenek megbüntetve.²⁰²

Nekludoff mondta, hogy O/roszország/ az előbb említett reservét [fenntartását] a fejedelem proklamációja ellen körjegyzék alakjában nagykövetjeihez vitte ki, azt mondván benne, hogy O/roszország/nak nem lehetett semmi oka S/ándor/ fejed/elemnek/ megadni ama biztosítást, minthogy szándékait B/ulgária/ iránt sokszor és világosan fejezte ki. - Kaulbars küldetéséről „un mission diplomatique temporaire” [ideiglenes diplomáciai kiküldetés] hivatalosan értesült az orosz agentia.²⁰³

Szeptember 18.

Sürgöny Bécsből: az új fejed/elem/ szerint propositió [javaslat] még nincs.²⁰⁴ Mi legnagyobb reservában [háttérben] tartjuk magunkat, B/ulgária/ belügyeibe nem

Posolstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 291. 1886. szeptember 23. Gruić jelentése.

¹⁹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 628., 1886. szeptember 16., Burián Nr. 244 távirata Kálnokynak.

²⁰⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 665-666., 1886. szeptember 17., Burián jelentései Kálnokynak.

²⁰¹ Dimitar Toncsev (1859-1937) jogász, 1886-tól a Radoszlavov-, majd 1888-tól a Sztambolov-kormány igazságügyminisztere.

²⁰² Miközben éppen Oroszország az, mely követeli a rendkívüli eljárás leállítást, tehát szembe megy a bogár közvélemény jó részével. A puccs során is ezt a hibát követte el az orosz diplomácia – hogy egyöntetűen a népakarat megnyilvánulásaként kezelte azt.

²⁰³ Kifejezetten azért esett rá a választás, mert Bécsbe szolgált és az oroszok úgy vélték ez elősegíti az orosz-osztrák-magyar együttműködést. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom 1. Nr. 294. Gruić jelentése, 1886. október 7.

²⁰⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 669., 1886. szeptember 18., Burián Kálnokynak. Valdemár dán herceg neve már ekkor előkerül.

avatkozunk. Regentiát elismerjük mint de facto létezőt. - Karaveloffal hosszú beszélgetés, - adoma a levágott újról [sic!]; - ellenszenv oroszok ellen napról-napra növekszik, s meggyőződtebb lesz. Mindinkább esik az álca az orosz-bolgár viszonyról. Este összejövetel Nekludoffal Thielmannál. N/ekludoff/ kijelenti: hallotta, hogy a merénylők büntetésére készülnek. Oroszország nem tűrheti, hogy barátait bántsák. Némi felelősséget is vállalt tettükért, amennyiben az orosz sajtó s közvélemény folytán unszolták a bolgárokat fejedelmük eltávolítására. Ő tehát a bolgár kormánynak kijelenti, hogy a bűnösök kivégeztetését az orosz kormány nem tűri, s hogy a procedúrát is el kell halasztani nyugodtabb időkre. Minket felkért, hogy lépéséhez csatlakozzunk. Mi kinyilatkoztattuk neki, hogy előbbi utasításaink értelmében, mi szólhatunk a külügyminiszternek, hogy minden komplikáció kikerülése végett ne hamarkodják el a dolgot, de tovább nem mehetünk. Arról pedig, hogy a bűnösök megbüntetése zavargásoknak lehet oka, nem vagyunk meggyőződve, mint Nekludoff látszott. N/ekludoff/ a mi jelenlétünkben egy meglehetősen goromba jegyzéket fogalmazott Nacsovicshoz, melybe minket is be akart hozni, mi ellen mi azonban protestáltunk.

Kérdések:

Hol van a határ, melyig mi az orosz ingerentiát [beavatkozást] Bulgáriában tűrjük, már félretéven az örökös ellentétet, mely Pétervár hivatalos nyilatkozatai és az itteni orosz akció közt létezik?

Mennyire sikerülhetne-e most is, hogy O/roszország/ot az európai koncertbe még fogva tartva, valódi akciója elé a sikertelenséget magával hozó akadályokat gördíthetünk, - illetőleg, hogy együtt menvén a lehetőségig O/roszország/gal, mintegy oda tartjuk a lantornát [lámpást] sötétben működése felé?

Magában véve és függetlenül minden akadályozó befolyástól, mennyire célirányos és öntudatos a mostani orosz akció B/ulgáriá/ban?

Mik lehetnek O/roszország/nak új eszközei és új konkrét céljai, vagy a régi döcögő vágányban fog indulni tovább is?

Miért késlelteti majd O/roszország/ a fejedelmválasztást?

Szeptember 19.

Foglyásztunk Starzenskival a Sveti Kral zárda közelében, ő 5, én 1-et lőttem. - A minisztertanács N/ekludoff/ jegyzéke következtében elhatározta, hogy az eljárás a büntetések ellen meg fog lassíttatni. A jegyzék kifejezést /ad/ a bolgár kormány megilletődésének az orosz jegyzék hangja miatt.

Szeptember 20.

Reggel Nacsovicznál, úgy mint Thielmann már tegnap, úgy én is ajánlottam a bolgár kormánynak, hogy az orosz kívánságnak legalább az elhalasztás tekintetében engedjen.²⁰⁵ Nacsovics ezután jegyzékét a tegnapi miniszterértekezlet értelmében szerkesztette, s ma délután átadta az orosz ügynöknek. Már tegnap este szóval vázolta volt neki a választ, N/ekludoff/ társai jelenlétében nagyon rosszul fogadta N/acsovics/ot, s szemrehányásokkal halmozta el a bolgárok magatartása miatt O/roszország/ irányában, Stambuloff tegnapelőtti toastja miatt, melyben az elhunyt császárról, de nem a mostaniról tett említést, a tiszti iskola zászlójának tegnap végbevitt elégetése miatt stb. Ma pedig a jegyzéket N/acsovics/nak visszaküldte, minthogy a benne tartalmazott leckét zsebre tenni nem akarta, minthogy a jegyzékben "cour martiale"-ról [haditörvénszékéről] van szó, míg O/roszország/ ezt az összeesküvőkre nézve elfogadni nem akarja, s minthogy továbbá Kaulbarsról van abban szó, kinek jöveteléről a bolgár kormányt hivatalosan még nem értesítette senki. Holnapig adott Nacsovicznak határidőt, hogy kielégítő új jegyzékkel álljon ki, ellenkező esetben végső rendszabályokkal fenyegetett. Nek/ludoff/ Thielmann közbenjárását akarta igénybe venni, hogy Nacsovicst engedékenységre bírja, Th/ielmann/ azonban a megbízást megköszönte, amint teszem én is, ha Nekl/udoff/ ezen ügyben még hozzám fordul. - Nekl/udoff/ Th/ielmann/nak is mondta, hogy csakugyan kész elutazni az agentiáról, megtagadás esetében. Th/ielman/nak azt mondta: il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée. Si elle doit être fermée, mieux vaut que moi je la ferme et que Kaulbars n'arrive même pas. [Egy ajtó vagy nyitva kell legyen, vagy zárva. Ha zárva, jobb, ha én zárom be, és Kaulbarsz nem is jön ide.]²⁰⁶

Szeptember 21.

Nacsovicznál óvást tettem az ellen, hogy nevem új jegyzékében Nekl/udoff/hoz előjőjön.²⁰⁷ - Választások szept/ember/ 28. ó/szláv/ - Ostromállapot egy héttel az előtt fog beszüntetni.

Estig kormány megegyezett az orosz ügynökséggel az új jegyzék iránt. Lényegileg ez ugyanazt mondja, de a kifogásolt részletek kimaradtak belőle. Kimaradt nevem is.²⁰⁸

²⁰⁵ Ebből egy félreértés miatt még lesz baja Buriánnak. Lásd a szeptember 21-i bejegyzést. Kálnoky és Aehrenthal is megróttá ez utóbbi esetért Buriánt a későbbi levelekben.

²⁰⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 689-690., és fol. 711-712., 1886. szeptember 20., Burián Kálnokynak.

²⁰⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 725., 1886. szeptember 21., Burián Kálnokynak.

²⁰⁸ Aehrenthal levele Buriánnak szeptember 19-én a politikai helyzet veszélyeiről.

Kedves Barátom!

Köszönöm a 14-én írt nagyon kedves és érdekes levelét. A miniszter úr nagyon örült az Ön ugyanazon a napon kelt expozíciójának; ... A bolgárok valóban nagyszerűek ... államférfiaik úgy viselkednek, mint a régi, tapasztalt politikusok. Mindazonáltal nagyon aggódom a végeredmény miatt, mert a mérkőzés túlságosan egyenlőtlen.

Az ön jelentéseiből, valamint az újságtáviratokból megtudtam, hogy Szófiában reménykednek és bíznak bennünk; ez igen örömdetes, és a bolgár minisztereket óvatosan ebben a hangulatban kell tartani, de a mi támogatásunk, legalábbis egyelőre, csak abban állhat, hogy nem veszünk részt az orosz brutalitásban. Ez nem sok, és ezért nem

Értesítés Bécsből,²⁰⁹ hogy Lobanoff,²¹⁰ kormánya megbízásából kérte Nekludoff lépéseinek támogatását általam. Mit Kálnoky megtagadott. - Nekl/udoff/ tudtomra adta, hogy fel volt hatalmazva még "représailles"-okkal [megtorló intézkedésekkel] is fenyegetni, ha itt kivégeztetések történnek. - Lascelles ezen egész incidens alatt nagyon unszolta a kormányt erős ellenszegülésre.²¹¹

Szeptember 22.²¹²

Ide érkezett tegnap Pera Todorovics.²¹³

Szeptember 23.

Karaveloffnál: szerinte Todorovitsch azért jött, hogy megismerje a talajt, mert esetleg mint dipl/omáciai/ ügynök ide jöhet. De azon eshetőségről is beszélt, hogy miniszter lehet.²¹⁴ A királlyal jó viszonyban van. Szerinte sokat vétett, de fenn kell őt tartani, mert nélküle Szerbia függetlensége veszélyben forog. Ő sokat tanult, belátta, hogy nem elég programokat csinálni, dolgozni kell. Karaveloffra jó benyomást csinált, mint okos s

tudom elnyomni aggodalmamat a végkifejlet miatt.

Ami a megüresedett fejedelmi trónra való jelölést illeti, még egyik fél részéről sem érkezett bejelentés. - Információink szerint még az oroszok is bizonytalanok a személyiséget illetően.

Anglia nagyon aggódik a Konstantinápolyban folyó francia intrikák miatt, amelyeknek Egyiptom a tárgya; általában véve az ellenségeskedés Franciaország és Anglia között egyre fokozódik. Ennek legalább az az előnye, hogy Olaszország szükségképpen igyekszik szorosabban csatlakozni hozzánk...

... Oroszország célja: teljes tisztogatás a velük szemben ellenséges elemekkel. - A régensség nagyon bölcsen cselekedett, hogy engedett, de Nekludov vagy Kaulbars tudni fogja, hogyan találjon új ürügyeket, és megpróbálja megbuktatni a régensséget a nagy Szobranjében a választások előtt. Érdekes a német képviselő utasítása a szándékos incidensekre: - Azt az utasítást kapta, hogy várja meg a régensek leváltását, rámutatva arra, hogy a német kormány esetenként semmit sem fog tenni Bulgária orosz megszállásának megakadályozására. A bolgárok bölcsék, és megértették ezt a nyelvet. MREZsLt, 45. f. Burián iratok, magánlevelezés, 79b, Aehrenthal levele Buriánnak, 339-342.

²⁰⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 103., fol. 715-717, fol. 720., gépelt és fol. 744-745., 1886. szeptember 21., Burián Kálnokynak.

²¹⁰ Alekszej Lobanov-Rosztovszkij (1824-1896) orosz diplomata, az orosz-török háború idején konstantinápolyi követ, majd londoni, 1882-től pedig bécsi orosz nagykövet. 1895-ben II. Miklós külügyminiszterré nevezi ki.

²¹¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 103., fol. 729., 1886. szeptember 21., Burián Kálnokynak.

²¹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., (helyesen 103, csak rossz dobozba helyezték vissza az iratköteget), fol. 747-749., 1886. szeptember 22., Burián Kálnokynak. Többek között tartalmaz egy Giersz által írt levelet a területi integritásról.

²¹³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., (helyesen 103). fol. 771., 1886. szeptember 22., Burián Kálnokynak. Petronije „Pera” Todorović (1852-1907) szerb író, újságíró, politikus, a szerb Radikális Néppárt egyik alapítója. Részt vesz a kormányzat elleni timoki felkelés szervezésében 1883-ban. Halálra ítélik, de kegyelmet kap. 1886-ban I. Milán király utasítására kizárták a pártból, ettől fogva kizárólag közíróként tevékenykedett.

²¹⁴ Gruić szerint elképzelhető, hogy egy esetleges szerb-bolgár perszonálunió ügyében jött tárgyalásokat folytatni, bár a radikálisok ez politikailag nem támogatnák, mert az uralkodó hatalmának megerősödése az ő politikai gyengülésüket eredményezné. Giersz ellenezte az uniót. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Nr. 294. 1886. október 7. Mint októberben kiderül, valóban tárgyalni jött, de hivatalosan nem az unió kapcsán, hanem a diplomáciai kapcsolatfelvétel feltételét illetően, ami a bolgár fél számára diplomáciai siker, hiszen a kormányzat elismerését jelenti. (Maga Gruić is így ír ezzel kapcsolatban).

már megkomolyodott ember. - Tod/orovics/ még azt is mondta neki, hogy Szerbiában mindenki kívánja a jó viszony helyreállítását Bulgáriához, de kissé nehéz a kérdést rögtön elintézni, mert a bolg/ár/ kormány helyzete még nem szilárd.²¹⁵ - Kar/aveloff/ szerint a helyes bolgár politika most: nem tenni semmit.

A lapokban voltak hírek mintha personalunió terve fogamzott volna meg Románia és Bulgária közt.²¹⁶ Nagy csodálkozásomra Nacsovcics ezt a dolgot nem tartja teljes abszurdumnak, s csak az én megjegyzéseim után látta annak.²¹⁷

Nacs/ovics/ körvonalazta a jelen kormány feladatát: mindent fenntartani úgy, amint van és változatlanul átadni az új fejedelemnek. A büntetettek dolgában is ezt akarják tenni. A bírói hatalom gyakorlásában [sic!] be nem avatkozni, a fej/edelem/ dolga lesz azután mit akar tenni az esetleg elítéltekkel. - Stambuloff, kit ma szintén láttam, hasonlóképp nyilatkozott. Ő azt állítja, hogy Todoroviccsal nem is beszélt.

Szeptember 24.

Nálam volt Stambuloff, s azt mondta, hogy hír szerint a holnap érkező Kaulbars 4 pontot illető ultimátumot hoz: 1. A nagygyűlés²¹⁸ választásai elhalasztása, 2. a büntetettek szabadon bocsátása, 3. az ostromállapot beszüntetése, 4. a regensség és kormány újjáalakítása. - St/ambuloff/ tőlem tájékozást kért, hogy viszonylik majd A/usztria/-M/agyarország/ illetén kívánalmakhoz. St/ambuloff/ Grujevnak és Bendereffnek írt, hogy megtudja tőlük, Oroszország voltaképp mit ígért nekik az államcsíny elkövetéséért. Eddigi vallomásaikból is már kitűnik, hogy ők direkt az orosz ügynökséggel tárgyaltak. - Román király²¹⁹ kandidaturájáról a bolg/ár/ trónra kósza hírek. Nacsovcics a dolgokról, Todorovitsch, itt **Kiroff**,²²⁰ Petkoff,²²¹ Novakoviccsal²²² stb. értekezett. Milán király kandidaturája is szóba jött, mondják.²²³ -

²¹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 282-285., Burián Pera Todorovicról Kálnokynak szept. 28-án ír részletesen.

²¹⁶ Lásd korábban Gruicnál, Nr. 293.

²¹⁷ Erről Alexandru Lahovary román követ (1894-ben külügyminiszter) is beszámol, mikor 1913-ban újra felvetődik kósza ötletként. (Djuvara: Cents projects de partage de la Turquie.) Károly román király az orosz tiltakozás (Bulgáriába való fegyveres bevonulással való fenyegetőzés) hatására visszakozik.

²¹⁸ Már mint a Nagy Szobranje, a Nagy Nemzetgyűlés.

²¹⁹ I. Károly román király (1839-1914, uralkodott 1866-tól fejedelemként, 1881-től királyként.

²²⁰ Talán Todor Dobrev Kirov (1856-1929), besszarábiai bolgár, tanár, részt vesz az egyesülésben, ezt követően a Nemzeti Liberális Párt egyik alapítója és tagja. Vagy Dimitar Kirovics orvos, 1879-1883 között belgrádi bolgár konzul.

²²¹ Dimitar Petkov (1858-1907) a bolgár Liberális Néppárt vezető politikusa, Sztambolov támogatója. Ellenzi a Battenberg elleni puccsot. 1888-1893-ig Szófia polgármestere, egy év múlva az utak és közintézmények minisztere, 1906-tól miniszterelnök. A következő évben politikai merénylet áldozata lett.

²²² Stojan Novaković (1842-1915), szerb politikus, író, diplomata, 1886-1892-ig konstantinápolyi követ. A Fényes Porta az ő hatására adja ki a „Makedonski bukvart” 1888-ban, mely lehetővé teszi szerb iskolák alapítását Vardar-Macedóniában. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia elnöke, két ízben miniszterelnök (1895-1896, 1908-1909), majd 1912-1913-ban a Balkán-háborúk idején a szerb tárgyalóköldöttség vezetője a londoni követi konferencián.

²²³ A szerb-bolgár unió a korábbi, 1860-1867 közötti tárgyalásokon is felmerült, mikor az első Balkán Szövetség

Zankovisták magatartása. Közeledés Stambuloffhoz a választások kérdésében. Tanácskozás Zankoffnál.

Szeptember 25.

Megérkezett báró Kaulbars.

Szeptember 26.

Nálam volt Kaulbars.²²⁴ Óvatos, eszes ember. Küldetése nyomatékoságának érzetétől eltevé: missiója konciliáns [békítő]. Békét csinálni, belügyekbe nem avatkozik, a kormány alkotásába sem, habár a mostanit pártkormánynak kell hogy tekintse /azért mert nincsenek benne Zankovisták?/,²²⁵ első kíváncsi: ostromállapot beszüntetése, vádlottak szabadon bocsátása,/mert egy párt a másik felett nem ítélt/ - a választások elhalasztásáról ugyan nem beszélt, de mintha nagyon is kívánta volna, - a fejedelemtől csak úgy tett említést: il en viendra un tôt ou tard. [Előbb vagy utóbb lesz (fejedelem).] - Megemlítette, hogy utolsó utazása alkalmával nagyon meleg bizalom és barátság nyilvánításoknak volt vevője a mi királyunk és a muszka császár közt, melyek kilátásba helyezik hosszú időre az egyetértő működést keleti dolgokban. - Nekem nagyon megköszönte elődjének nyújtott támogatását, s kikérte azt magának is /nem neveltünk sem ő sem én!/.

Szeptember 27.

Kaulbars követelményeit jegyzékben adta át: 1. választások minél továbbra való elnapolása, 2. ostromállapot megszüntetése, 3. vádlottak szabadlára helyezése. Minisztertanács 1. és 3.-at, mint az alkotmánnyal megegyezhetlent, nem tartja elfogadhatónak. A szoros törvényesség álláspontján akar megmaradni. A regensek közt ²²⁶ lett volna Karaveloff, de őt is meggyőzték. Nacsovics a nagyhatalmak képviselői/nél, előbb nálam volt s tanácsot kért.²²⁷ Utasításokért sürgönyöztem. Így is azonban nem mulasztottam el a minisztert figyelmeztetni, hogy a törvényesség [a] legjobb erődje Bulgáriának Oroszország/ ellen, s óvják magukat az első eltérő lépéstől. Oroszország/ még most nem meri kimondani a tiszta: sic volo, sic jubeo-t [latin: ezt akarom, ezt parancsolom-ot]. Habár Karaveloff/ már fenyegetőzött, hogy

(benne a bolgár légió és a görög állam) a török ellen készült. A szerb fejedelem, Mihajlo Obrenovic 1868-as meggyilkolása után a szövetség széthullt.

²²⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105. (helyesen 103), fol. 800., 1886. szeptember 26., Burián Kálnokynak.

²²⁵ Az oroszbarátok.

²²⁶ Hiányzik a gépelt verzióból, valószínűleg: „elfogadásra hajlamos.”

²²⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105. (helyesen 103), fol. 805., 1886. szeptember 27., Burián Kálnokynak, részletes. Lásd még fol. 810-811, 1886. szeptember 27., Burián Kálnokynak.

ha most Bulgária/ nem enged Oroszország/nak, nyílt ellenségének tekinti.²²⁸ A kormány nyílt ellenállásra kész.

Szeptember 28.

Beldiman²²⁹ megérkezett, továbbá Thielmann b/ár/ónő,²³⁰ - Este futárt küldtem.²³¹ Kartzoff elutazott.²³²

Szeptember 29.

Tegnap Kaulbars körlevele az orosz konzulokhoz a 12 ponttal, elterjesztés végett. Egészen új procedura. A kormány megbotránkozva. A dolog általában rossz benyomást tett, s hatását eltévesztette. A kormány/engedékenységre nem hajlandó, s én annyiban járultam ezen magatartásához, hogy kifejtem nekik mennyi erőfegyverük van a legalitáshoz való szoros ragaszkodásban. - Kaulbars a napot avval töltötte, hogy tömérdek embert fogadott, s törekedett rábeszélni.²³³

Szeptember 30.

A dolgok tetemesen kezdenek megváltozni.²³⁴ Kaulbars, a bolgárok magatartása, újabb

²²⁸ Szerb információk szerint felforrult Bulgária esetleges orosz okkupálása már szeptember 23-án. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, 1879-1888. Tom 1. Nr. 291. Grujić Franasovićnak, Giersszel való beszélgetéséről. Lásd szintén: Nr. 293. Randolph Churchill (Salisbury párttársa) szerint Oroszország úgy kezeli Bulgáriát, mint valami provinciát. Nr. 294.

²²⁹ Alexandru Beldiman (1855-1924), román diplomata, 1881-1883 követségi első titkár a berlini román követségen, 1885-1888 szófiai ügyvivő, 1888-1895 belgrádi román követ, 1896-1916 román követ Berlinben.

²³⁰ Max von Thielmann szófiai német ügyvivő, majd konzul felesége.

²³¹ Részletes jelentések: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 105. (helyesen 103), fol. 818-820., fol. 823-834., fol. 835-840. (Kaulbarsz demarsáról francia összefoglaló), fol. 841-843. (Nacsovcics válasza francia), fol. 847-850., fol. 851-852., fol. 853-859., fol. 860-867., (a bolgár régensek ukázai a költségvetésről, a 33 milliós hitelről, stb., 1886. szeptember 16-18. körül), fol. 868-870., 1886. szeptember 28., Burián Kálnokynak. Továbbá magánlevél Aehrenthalnak Kaulbarsz tevékenységéről és a bolgár álláspontokról. HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. Privatbrief, Burián an Aehrenthal, Sofia, 28. Sept[ember] 1886.

²³² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 105. (helyesen 103), fol. 878., 1886. szeptember 28., Burián Kálnokynak.

²³³ Kálnoky utasítása: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 105. (helyesen 103), fol. 874., 1886. szeptember 29.; Egy másik utasítás Buriánnak: fol. 898-899.

²³⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 105. (helyesen 103), fol. 905., 1886. szeptember 30., Burián Kálnokynak.

Kálnoky Gusztáv közös külügyminiszter a magyar liberálisok oroszellenes megnyilatkozásai és a bolgár kérdésben kifejtett nyomásgyakorlása miatt (lásd lejjebb) nem tudott kitartani saját külpolitikai koncepciója mellett, amely egész 1886 októberéig abban állt, hogy a Monarchia elítéli az agresszív bolgár politikát és az eredeti status quo helyreállításának elve mellett tudomásul veszi, hogy a Kelet-Balkán orosz érdekszférá. *Diószegi I.: A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája. Kossuth, 1987. 60.; Palotás Emil: A három császár szövetségének kudarca. Századok 121. (1987) 5. sz. 828-829.*

Diószegi szerint Kálnoky ekkor szakít az eddig oroszbarát politikával, a konstantinápolyi nagykövethoz szeptember 30-án küldött utasításában pedig bolgár politikájának új alapelvét fogalmazza meg: a nagyhatalmak ne avatkozzanak a bolgár belügyekbe, azok rendezését a bolgároknak kell bízni. (*Diószegi, A hatalmi politika, 152.*) Diószegi szerint Kaulbarsz megjelenése és az orosz okkupáció lehetősége kitűnő ürügy volt Kálnokynak, hogy módosítsa eddigi politikáját – hiszen hivatkozhatott a Berlieni Szerződésre (mely nem engedte 8 hónapnál tovább az orosz hadak Bulgáriában tartózkodását). (Igaz, azt a bolgárok rúgták fel először). Egyre nagyobb volt ugyanis az

instrukciók a nagyhatalmak attitude-je következtében, más húrokat kezd pengetni, s mai hosszú beszélgetésem után majdnem azt a benyomást merítem, hogy a bizonyos 3 pontot már csak azért feszegeti, mert a császár parancsolta azoknak kivitelét. Ma már a választásoknak csak nov/ember/ 1-re való halasztását követeli, s a tiszteknek szabadon bocsátását, de nem törődik avval, ha azokat rögtön száműzik is. K/aulbars/ azt mondja, hogy azután a nagy Szobranjeig semmi dolga sincsen többé. - Ez, ha őszinte, azt bizonyítaná, hogy O/roszország/ most sem akar még a nagy akcióba belekezdeni, s politikája most is tétovázó s iránytalan.²³⁵ - Hír szerint még Bendereff is protestált tömlöcéből, hogy az oroszok közbenjárásának köszönje felszabadulását. - Lascelles-né²³⁶ megérkezett.²³⁷

Október 1.²³⁸

A bolgárok elhatározásaikban még tétováznak, keresik az alapot a megegyezésre, keresik pedig azért, mert állítólag a hatalmak ismét cserben hagyják őket. Tény, hogy mi oly rezervában [háttérben] tartjuk magunkat, hogy semmi elhatározásaikat rossz néven nem vehetjük, Indokolt-e ezen rezerva? Nekem úgy látszik, hogy részben legalább indokolt, mert ki kell hagyni fejleni az orosz akció irányát, s szándékolt intenzivításának fokát. - Nacsovics nálam volt, a regensek engedékenyek, de a miniszterek megmaradnak visszautasító álláspontjukon. Ma két minisztertanács volt.

oroszellenességéről jól ismert magyar ellenzék, sőt a delegáción immár Tisza Kálmán nyomása is. Tisza szeptember 30-i képviselőházi beszédében elhangzottak nemcsak túlmennek Kálnoky eddigi politikáján, de egyértelmű, hogy a későbbiekben már Kálnoky is ezeket a pontokat tekinti alapnak. Nem kívánt ugyanis kormányválságot generálni, hiszen Tisza egyértelműen jelezte (hivatalosan a magyar ellenzék felé, ha az országgyűlés nem fogadja el a viszontválaszt, kész lemondani). Lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 185. és 186., 1886. szeptember 30., újságcikkek.

A magyar parlament ellenállása tehát végeredményben szétveri a három császár szövetségét. Burián állásfoglalása a naplója alapján szintén egyértelműen túlmegy Kálnoky koncepcióján (Kálnoky támogatja a trónjelöltek közül az oroszok által ajánlott mingreliai herceget, Burián nem). Kálnoky a továbbiakban is próbálkozik az orosz érdekek figyelembe vételével (vonakodása Ferdinánd, mint fejedelemjelölt támogatásától, a Bécsben járó bolgár küldöttség lebeszélése Battenberg Sándor visszahívásáról). (Goreczky, 102).

A britek támogatása (HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 105. (helyesen 103), fol. 913-920. (angolul), 1886. szeptember 30.) szintén olyan tényező volt, melyre támaszkodhatott Kálnoky a politikai fordulat végrehajtásakor. Lascelles többször is kirohant az orosz machinációk ellen.

²³⁵ Ugyanakkor felmerül Gruic és Girs közötti beszélgetésben, hogy ha Bulgária renitens marad, akkor Oroszország okkupálja, rendteremtési céllal, a köznyugalom megőrzése érdekében, a pártpolitizálás letörése céljából. Poslanstvo Kraljevine Srbije, Tom 1. Nr. 293. 1886. szeptember 30. Gruic jelentése. (Az összehívott szobranje Battenberg visszahívására irányuló döntésétől való félelmében – erről Girs beszél a szerb követnek – Nr. 294. Az is felmerült, hogy Battenberg valamelyik közeli rokona, testvére kap meghívást a fejedelemség élére, de az oroszok ezt is ellentéték). Bár hivatalosan nem volt cél az alkotmány és a szabadságjogok korlátozása, Gierszék erősen kárhoztatták Dondukovot (az 1878-as a polgári helytartót) a tirnovói alkotmány liberalizmusa miatt, aki orosz alattvalóként a bolgárok szemében kereste a népszerűséget és az ő érdekeiket védte. Uo. (Vö. Katkov megjegyzését Bulgária finnlandizálásáról)

²³⁶ Az angol főkonzul felesége.

²³⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 105. (helyesen 103), fol. 921-924., 1886. szeptember 30., Burián jelentése.

²³⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 105. (helyesen 103), fol. 929., 1886. október 1., Kálnoky Buriánnak. Kt. 104, fol. 9, 1886. október 1., Kálnoky körjegyzéke nagyköveteinek a Burián által adott hírekről.

A második után a miniszterek elmentek Kaulbarshoz, s kijelentették neki, hogy a választások végbe fognak menni, s hogy a tisztek ellen való pörbe a kormány nem elegyedhetik. Kaulbars úgy látszik nagyon heves lett s azt mondta nekik, hogy álláspontjukat a császár tudtára fogja ugyan hozni, de változást a császár szándékaiban ne várjanak. - Kaulbarsnál voltam délután K/aul/bars nagy inszistenciával [nyomatékkal] oda nyilatkozott, hogy a császár azt az elhalasztását a választásoknak csak azért kívánja, hogy a választók kissé elfelejtsék az eseményeket. Giers tegnap sürgönyözte, hogy az alkotmányhoz nyúlni senkinek sincs szándékában. K/aulbars/ nagy nyíltsággal beszél, de úgy látszik, nem mindig mondja a szoros igazságot, legalább a mondottak ismétlésében. Ő biztatja a bolg/ároka/t, hogy O/roszország/tól nincs mit félniök. O/roszország/ őket megvédi, ha bizalommal közelednek, s a konok bolg/árok/ nem akarnak neki hinni. - Irántam és a kollégák iránt K/aulbars/ roppant konciliáns [békülékeny], nyugodt hangon szól, de a bolg/árokkal/ úgy látszik, gorombáskodik. - Tiszának tegnapi válasza az interpellációkra²³⁹ ma reggel érkezett ide, jó benyomást tett, s a bolg/árokat/ álláspontjuk megtartására látszólag felbátorította.²⁴⁰

Részletek Horvát Boldizsár interpellációjából²⁴¹

Az alatt, a míg az országgyűlés szünetelt, a Balkán félsziget nevezetes és különösen hazánkra s a monarchiára nézve baljóslatú események színhelyévé vált. A bolgár fejedelmet az összeesküvők és lázadók egy merész csapata augusztus 21-én éjjel megtámadta palotájában s azon oknál fogva, hogy politikája ellentétben áll Oroszország intencióival, lemondását követelte, majd foglyul ejtve őt, az országból eltávolította és az orosz határra deportálta. A mint azonban a bolgár nép és hadsereg első ámulatából felébredt, ... leszorította a bitorlókat a hatalom teréről; az alkotmány értelmében ideiglenes kormányt alakított...

.... Egy pár nap múlva a méltán szeretett és ünnepelt fejedelem a bolgár nép és hadsereg lelkesedése között trónját ismét visszafoglalta, de csak azért, hogy szemben Oroszország engesztelhetlen gyűlöletével és a többi hatalmak megfoghatlan

²³⁹ Lásd lejjebb az interpellációkat és a választ, illetve a naplóban később ezek utózóngéit (Aehrenthal október 3-i levele, az október 4-i bejegyzéshez csatolva).

²⁴⁰ KN. 266 ülés, 1886. szept. 18., Horvát Boldizsár interpellációja (4 kérdés) Irányi Dániel interpellációja (6 kérdés), 7-11. o.

KN. 270. ülés, 1886. szept. 29., Szilágyi Dezső interpellációja, 69-70. o.

KN. 271. ülés 1886. szept. 30., Tisza Kálmán válasza (77-78. o.) Horvát Boldizsár Viszont válasza (78-81 o.).

Irányi Dániel viszont válasza (81-84. o.) Apponyi Albert hozzászólása és Szilágyi Dezső viszontválasza, Tisza Kálmán zárszava (89-91. o.).

²⁴¹ Jelentőségük miatt közöljük ezeket. KN. 266 ülés, 1886. szept. 18. Horvát Boldizsár interpellációja (4 kérdés) Irányi Dániel interpellációja (6 kérdés).

közhíjának, belátva helyzetének tarthatlanságát, arról végkép leköszönjön. Ma Bulgária trónja üresen áll és több mint valószínű, hogy az új fejedelem választásánál ugyanazon hatalom s ugyanazon tendenciák lesznek mérvadók, a melyek Sándor fejedelem leköszönésére döntő befolyást gyakoroltak; ... Igen, ha a hatalmak politikájában fordulat nem áll be, szomorú kilátásunk van arra, hogy egy szabad és független Bulgária helyett, a melyben egy hatalmas védsánczot láttunk már-már kibontakozni az orosz hatalom terjeszkedése ellen, ama tartomány lassankint egy orosz aknateleppé fog átalakulni a török birodalom és a Balkán félsziget többi népeinek nyugalma, szabadsága és függetlensége ellen.

Már akkor, a midőn a szófiai összeesküvés első híre a világot bejárta, az összes európai sajtónak majdnem egyhangú véleménye az volt ... hogy Sándor bolgár fejedelem eltávolítása s illetőleg elejtése, már a kissingeni és gasteini²⁴² találkozások tárgyalásaiban szerepelt, hogy ez képezte azon engedményt, a melyért az orosz hatalom a fegyveres beavatkozásról Bulgáriában lemondott. A magam részéről ezt erkölcsi lehetetlenségnek tartom, mert egy ily megállapodás, kivált conservativ hatalmak részéről, kétszeresen veszélyes és végzetes támadást foglalna magában a monarchiái elv, a legitimitás ellen, (Helyeslés a szélső baloldalon) a mely a népjog szempontjából csak akkor lenne igazolható, ha az illető fejedelem ki nem egyenlíthető ellentétbe jönne saját népeinek rokonszenvével és akaratával; (Helyeslés a szélső baloldalon) és nem tartom valószínűnek e megállapodást azért is, mert az csak úgy volna érthető, ha ez volna az egyetlen mód e világrész békéjét fentartani, biztosítani.

A dolog azonban egészen ellenkezőleg áll mind Európa békéjének, mind pedig első sorban hazánk és a monarchia biztonságának és jövőjének tekintetéből. Az agressziv hatalmat engedékenységgel lefegyverezni nem lehet, ez csak újabb táperőt kölcsönöz neki; minden engedményt foglalónak tekint, a mely följogosítja őt újabb és újabb engedményeket követelni, kicsikarni. (Ugy van / a szélső baloldalon.) És a mi különösen hazánkat és monarchiánkat illeti, reánk nézve, kivált azóta, hogy a török birodalom ... inconmensurabilis factorrá süllyedt alá, ... *az az egyediül helyes politika, a melyet Szerbia irányában inauguráltunk és követünk mai nap is, reánk nézve életkérdés az, hogy a Balkán félszigeten szabad és független államok alakulását mozdítsuk elő* (Élénk helyeslés) s hatalmunk összes súlyát a mérlegbe vessük ezek önállóságának főtartására és biztosítására, (Helyeslés.)

Minden eltérés e politikától előbb-utóbb keserűen megboszúlja magát; megóvhatna

²⁴² Még a puccs, augusztus 21-e előtti csúcstalálkozók Kálnoky és Bismarck, majd az uralkodók között. Az állítás nem bizonyítható, de a későbbi érvelésekben gyakran feltűnik. A bécsi szerb jelentések szerint Kálnoky Bulgáriában nem ellenzi Oroszország fellépését, de konkrét utalás nincs. 1886. július 7. Bogičević jelentése Franasović külügyminiszternek. *Diplomatsko predstavništvo Srbije u Beču, 1878-1891. Tom 2. Beograd 2019. Nr. 322. és 321.*

ugyan bennünket egy időre az összeütközéstől, de ezen ephemer békének nem volnának áldásai; az nem nekünk, hanem ellenfelünknek használna; ... Minden önálló és szabad állam, a mely a Balkán félszigeten létrejön, egy-egy újabb védsáncz nekünk ama világalomra törekvő északi állam agressziója ellen; viszont e szabad államok elbukása, határaink közvetlen közelébe hozná a támadást s egyúttal föladná, sőt ellenfeleink táborába üzné azokat, a kikre mint természetes szövetségesekre kellene támaszkodnunk.

Sándor bolgár fejedelem elejtése tehát nem tisztán személyi kérdés. Ő a szabad és önálló Bulgária elvét képviselte. (Helyeslés a szélső baloldalon.) Benne ezen elv bukott el, szemben azon elvvel, a mely Bulgáriából orosz vazall-tartományt akar teremteni. ...

Ez okból a következő kérdéseket bátorkodom a t. miniszerelnök úrhoz intézni:

1. Való-e, hogy külügyi hivatalunk Sándor bolgár fejedelem esetleges eltávolításába és illetőleg elejtésébe bizonyos föltételek mellett már előzetesen beleegyezett; és melyek voltak azon föltételek?
2. Azon szövetséghez, a mely közöttünk és a német birodalom között fennáll, hozzájárult-e az orosz birodalom is, azaz: kettős vagy hármas szövetséggel van-e dolgunk? (Mozgás.)
3. Nyújtott-e és minő biztosítást nyújtott az orosz hatalom akár e szövetségen belül, akár e szövetségen kívül arra nézve, hogy távol tartja magát nemcsak a fegyveres, de minden olynemű beavatkozástól, a mely a Balkán-félsziget, különösen pedig Bulgária népeinek szabad elhatározását megakadályozná?
4. Ha Oroszország azon törekvései ellenében, hogy a Balkán-félsziget egyik vagy másik pontját kizárólagos, vagy túlnyomó befolyása alá vesse, monarchiánk előbb vagy utóbb kénytelen lenne erkölcsi vagy fegyveres hatalmának súlyát a mérlegbe vetni: ezen eséllyel szemközt a német birodalom, mint szövetségesünk, a szövetség értelmében minő álláspontot foglalna el?

Részletek Irányi Dániel interpellációjából

... Azonban bocsásson meg nekem az előttem szólott t. képviselőtársam, én nem osztozhatom az ő feltevésében, mintha diplomatiánk nem birt volna előleges tudomással azokról, a melyek Szófiában történtek. (Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)

Ha ugyanis tekintetbe vesszük, hogy alig pár héttel a szófiai események előtt találkozott ő Felsége, Magyarország királya és Austria császára a német császárral Gasteinban; ha nem feledjük el, hogy e találkozást néhány nappal megelőzte a két

uralkodó külügyministereinek értekezése Kissingenben; ha utána tesszük, hogy Bismarck herceg a gasteini találkozás után látogatást tett Franzensbadban az orosz külügyministernél és végre, ha eszünkbe jut az a látogatás, melyet ő császári és királyi Fensége, Károly Lajos főherceg Pétervárott tett: akkor lehetetlen elzárkózunk azon feltevés elől, hogy mindaz, a mi Bulgáriában közelebb történt, a kabinetek tudomásával történt.

Ezt ugyan nem vagyok képes bizonyítani..., ha ezen feltevés igaz, akkor kormányunk vétett nemcsak a nép, hanem a nemzetközi jog ellen is; vétett az írott szerződés, de vétett ... az úgynevezett osztrák-magyar monarchia lényeges érdekei ellen. (Igaz! Ugy van! a szélső baloldalon.)

Vétett a népjog ellen, mert a fejedelemnek erőszakos eltávolítása az országból ... De vétett a nemzetközi jog ellen is; mert *a berlini szerződés, a mely e kérdésekre nézve irányadó, Bulgáriát a szultán fenhatósága alatt önálló államnak jelöli meg; s azért, ha egyik vagy másik hatalomnak Bulgária ügyeibe való beavatkozása megengedtetik, az a nemzetközi jog, az az írott szerződés ellenére van.*

De a mit különösen hangsúlyoznom kell: az ily eljárás *megfeledezése a kormánynak azon érdekekről, a melyekkel Magyarország és az egész osztrák-magyar monarchia a keleten bír.*

Ha a kormánynak félhivatalos lapjait olvassuk, azok a kormánynak ezen magatartását, eljárását két okkal igyekeznek szépíteni. Azt mondják ugyanis, hogy Sándor fejedelemnek elűzése, illetőleg az orosz hatalomnak Bulgáriában ismét megszilárdulása nem újítás; mert hiszen a berlini szerződés után, egészen a philippopolisi felkelésig, Oroszország befolyása úgy is túlnyomó volt Bulgáriában; az nevezett ki minisztereket, az szervezte a hadsereget, az ő tisztjei vezényelték a bolgár csapatokat.

Úgyde, vájjon az által, hogy valamely törvénytelen állapot visszaállítatik, törvényessé válik az? ...Továbbá egy kérdéssel akarják a dolgot elütni és minket hallgatásra bírni: azzal, hogy vájjon háborút indítsunk-e Oroszország ellen a miatt, mert az a maga befolyását Bulgáriában érvényesíteni akarja? De uraim, valamint 1878-ban az orosz-török háború kitörése alkalmával azon meggyőződésemet fejeztem ki, hogy a mi kormányunk nem szorult volna fegyveres beavatkozásra, hanem elég leendett, ha erélyesen tiltakozik oly eljárás ellen, mely nemcsak a nemzetközi joggal, hanem a mi érdekeinkkel is ellenkezik: úgy ma is azt mondom, hogy ha a mi kormányunk nem huny szemet ... hanem tudtára adja az orosz kormánynak, hogy nem fogja tűrni, hogy az ő törvénytelen befolyása helyreálltassék, az orosz kormány kétszer is megfontolta volna a dolgot, mielőtt háborúra indul. (Ugy van! a szélső balon.)

De már régebben is, újabban is azt olvassuk, hogy *mindaz egy megegyezés következtében történt, a mely szerint míg az orosz a Balkán-félsziget keleti részén, addig Austria-Magyarország annak nyugati részén bírjon túlnyomó befolyással.*²⁴³

Ezen osztály azonban, ha igaz, a mint egyrészt azért ellenkezik érdekeinkkel, mert – a mint Horvát Boldizsár t. képviselőtársam helyesen jegyezte meg – mi *nem kívánjuk azt, hogy a mi kizárólagos érdekeink uralkodjanak a Balkán-félsziget akármely államában; hanem azt kívánjuk, hogy azon kisebb nagyobb államok, melyek a szultán fenhatósága alól felszabadultak, önállóan rendelkezzenek a maguk belügyeiben,* (Helyeslés a szélső baloldalon) ... midőn Oroszország Bulgáriában parancsol és maholnap Kelet-Ruméliában is fog parancsolni, s mikor így Konstantinápoly felé útja nyitva áll: Magyarországnak és Ausztriának nem szolgálhat kárpótlásul, ha Boszniát és Hercegovinát birja és Belgrádban bizonyos befolyást gyakorol, mert Bulgária s Kelet-Rumélia birtoka Konstantinápolynak a kulcsát adja az orosz kezébe. (Ugy van! a szélső haloldalon.)²⁴⁴ Én igen nagy becset helyezek, t. képviselőház, a német szövetségre. Szükségünk van reá, elismerem; de *ha folytonosan áldozatokat követel tőlünk, oly áldozatokat, melyek a mi lényeges érdekeink feláldozásával járnak: akkor azt mondom, hogy ez a szövetség valóban igen drága.* (Igaz! Ugy van! a szélső halon.) ...

Interpellatio a m. kir. miniszterelnök úrhoz. Ö Felsége Austria császára és Magyarország királya múlt augusztus hónapban a német császárral találkozott Gasteinban, miután előbb külügyministereiik Kissingenben értekeztek, azután pedig Bismarck herceg az orosz külügyministerrel Franzensbadban tanácskozott. Hajlandó-e a t. miniszterelnök ur ezen találkozásoknak, valamint Károly Lajos főherceg ő fensége az orosz udvarnál tett látogatásának célja és eredménye felől a t. képviselőháznak felvilágosítást adni? Különösen pedig hajlandó-e megmondani: 1-ször. Vajjon a közös külügyminister s illetőleg a magyar kormány tudtával s előleges beleegyezésével történt-e a bolgár fejedelem ellen intézett merénylet, annak a tróntól való erőszakos megfosztása és az országból eltávolítása s helyeselte-e az orosz czárnak, illetőleg kormánynak Sándor fejedelem irányában követett eljárását, melynek következtében az országába a nemzet kívánságára visszatért fejedelem a trónról lemondani kényszerítve érezte magát? S ha mindez beleegyezésével történt, azt kérdezem:

2-szor. Mi indította ilyen magatartásra s mikép egyeztetheti azt össze egyrészt a nemzetközi és a népjoggal, másrészt Magyarország érdekeivel? Ellenben, ha nem helyeselte, miért nem tiltakozott a pétervári cabinet szándéka, illetőleg eljárása ellen.

²⁴³ A három császár szövetségében (1881) valóban volt ilyen, de ez nem volt nyilvános. Lásd később.

²⁴⁴ Így érvelt Salisbury brit miniszterelnök is. Roberts, Andrew: Salisbury – a Victorian Titan. London, Orion Books, 2000 (2nd edition). 352, 354, 398-402.

Továbbá 3-szor. Igaz-e, hogy egyfelől Austria és Magyarország kormánya, másfelől Oroszország között már régebben oly megállapodás jött létre, mely szerint amaz a Balkán-félsziget nyugati, emez annak keleti részében döntő befolyást gyakoroljon?

4-szer. Feltéve, hogy kormányunk beleegyezett a bolgár államcsínybe, nem kötött-e ki magának valamely ellenengedményt, különösen Bosznia és Hercegovina bekebelezését, esetleg további előnyomulást Saloniki felé?

5-ször. Hajlandó-e a kormány a bolgár nemzetgyűlés fejedelmválasztási jogát tiszteletben tartani és tartatni, avagy pedig már előre lekötötte magát valamely, az orosz kormány által pártolt jelölt érdekében ?

6-szor. Fennállónak tekinti-e még a kormány a berlini szerződést a Bulgáriában történtek, valamint a batumi kikötő természetének Oroszország részéről egyoldalúan történt megváltoztatása után is s ellenvetés nélkül vette-e tudomásul az erre vonatkozó értesítést? S ha fennállónak tartja a berlini szerződést és így elismeri Bulgáriának a szultán fenhatósága alatti önállóságát, kizártnak tekinti e a nevezett ország megszállását orosz csapatok által, illetőleg az orosz kormány beavatkozását annak belügyeibe, különösen biztosnak s tiszteteknek küldése által ? S maga nem lépte-e túl a nemzetközi jog határait azon jegyzékben, a melyet a berlini cabinettel együtt a sófia merényletszerzőinek érdekében intézett Sándor fejedelemhez?

Vége 7-szer. Megújított-e formászerűen a három császár-szövetség, vagy pedig csak azon viszony áll fenn köztünk és Oroszország között ma is, a melyet a skierniewiczi találkozás után jelzett a kormány s a Németországgal fennálló szövetség meghosszabbított-e újra, bizonyos vagy csak határozatlan időtartamra...

Részletek Szilágyi Dezső interpellációjából

... És az, a mi ott Kaulbars tábornok fellépése folytán, mint Oroszország követelése ezen ország irányában előadatott, nemcsak hangjára és modorára nézve, mely a diplomacia formáit teljesen mellőzi, de főleg tartalmára tökéletesen összeférhetetlen egy ország önállósága legszerényebb mértékével. (Igaz! úgy van! a bal- és szélső baloldalon.) Mert ha egy országtól, legyen az bármily kicsiny, melynek önállósága egy általunk is aláírt nemzetközi szerződésben gyökerezik, nemcsak azt kívánják, hogy alkotmánya határozatait mellőzze és belügyeiben mindent, a mit önfentartása szempontjából maga helyesnek, sőt szükségesnek lát, ne kövesse, hanem idegen hatalom parancsszavának hódoljon, mely függetlenséget egyenesen lenyűgözni

akarja — ha nemcsak azt kívánják, hogy a politikai bűnösöket, kik alkotmányának felforgatására törekedtek, büntetlenül hagyja — hanem követelik azt is, hogy a katonai lázadás bűncselekvényeit megtorlás nélkül hagyja, pusztán azért, mert azon merénylet Oroszország érdekeivel megegyező volt, az ilyen ország belnyugalma, rendje és fennállása legegységibb biztosítékaitól megfosztatik. (Helyeslés balfelől.) Mellőzöm ez alkalommal azt, mi ezen eseményeknek hordereje, hatalmi állásunkra, mi különösen ama balkánfélszigeti országokra nézve, melyek önállása azon alapon nyugszik, melyen Bolgárországé.

Csak azt kérdezem, hogy miután a Balkán-félszigeten történt államalakulásnak rendjét, nemzetközi alapját a berlini szerződés képezi és miután a három császárviszony politikájának célját a hivatalos felvilágosítások szerint a berlini szerződés fentartása és ez által Európa békéjének biztosítása képezte és miután *a berlini szerződésnek semminemű határozata nem nyújt alapot arra, hogy Oroszország Bulgária irányában a protectoratus, a kizárólagos hatalomgyakorlat azon jogait igénybe vegye, melyeket tényleg gyakorol és pedig gyakorolja a többi nagyhatalom támogatásával vagy belenyugvásával, igazolva van az a kérdés: megszűnt-e a berlini szerződés nemcsak a politika alapja, de a Balkán-félszigeten fennálló nemzetközi rendnek szabálya lenni?*

... De még ma ez a szerződés áll ... melynek egyoldalú felforgatását egy nagy hatalom által meg nem engedhetjük, nem, különösen akkor, midőn az saját hatalmi állásunkkal és határaink biztonságával semmi körülmények között meg nem egyeztethető? (Helyeslés a középen.)

Második kérdésem politikánk irányára vonatkozik, mely az utóbbi időben ... a németországi sajtóban is számos fejtegetés tárgyát képezte, ezek között vannak olyanok is, a melyekről széles körben azt hiszik, hogy félhivatalos eredetűek, ... egyik ily közlemény szerint monarchiánk érdekei a Balkán-félszigeten Bulgáriában történt események által érintve nincsenek, mert monarchiánk *érdekköre a Balkán-félszigeten területileg elkülönítve van és ezen területi legmeghatározott érdekkörbe Bulgária és Keletrumélia bele nem esik, mert érdekeink lényege abban áll, hogy azon nagy forgalmi és kereskedelmi út, mely a Duna völgyén át az Aegei tengerhez vezet, kizárólagos érdekkörünkben megőriztessék.*

Jelentőséget ad ezen közleménynek az a körülmény is, hogy az eddig történt tényekkel összhangban van, hogy magatartásunk Bulgária irányában, mely azt egész az orosz befolyásnak szolgáltatva ki, ezen alapon kimagyarázhatónak látszik.

Egy ily politika — csak röviden emelem ki — a legnagyobb nyugtalanságot idézné elő hazánkban ...

Keleti érdekeink súlypontját eddig abba helyeztük, hogy azon *békés és ránk nézve nem*

veszedelmes szomszédság helyébe, a minő Törökország volt, egy oly alakulás következék, mely a békés, nyugodt szomszédság jellegével bír, a mely belső állapotainkra bomlasztó hatást nem gyakorol és a mely kizárja azt, hogy határainkon aggressiv jellegű, vagy egy aggressiv nagyhatalom által felhasználható állami alakulások történhessenek; (Általános helyeslés) mi nem területi terjeszkedésre törekszünk keleten; az ott alakult kisebb országok önállását respectálni óhajtjuk (ügy van!) ...

Egy ily irányú politika egyenes ellentétben áll a demarcationalis vonalra épített osztozkodási politikával s szerencsétlen eszmének kell azt tartani. (Igaz! Ugy van! középen.) Merthogy röviden fejezzem ki igénytelen nézetemet, azon vonal nem képezne korlátot az aggressiv törekvésű fél ellen és nem képezne semminemű védelmet annak, a ki azt hitte, hogy ezen az alapon ügyét kielégítőleg rendezte. (Igaz! ügy van! balfelől és a középen.) ...

Interpellatio a miniszterelnök úrhoz.

1. Megegyeztethetőnek tartja-e a kormány a berlini szerződés határozataival, hogy Bulgária a berlini szerződésben részt vett egy nagyhatalom, Oroszország protectoratusának tényleg alávetessék ?

2. Megegyezik-e a kormány nézetével és keleti politikájának vezérelvével a németországi sajtóban többször előforduló és széles körökben félhivatalos jellegűnek tekintett azon közlemény, hogy monarchiánk érdekköre a Balkán félszigeten területileg el van különítve és ebbe Bulgária és Kelet-Rumélia nem tartoznak, az ott felmerült események ennél fogva érdekeinket nem sértik és hogy a fősúly t. i. érdekeinkre nézve az aegai tengerhez vezető nagy forgalmi vonalnak érdekkörünkben tartásán nyugszik.

Részletek Tisza Kálmán miniszterelnök válaszából

Első sorban visszautasítom azon feltevést, mintha külügyi ministeriumunk a Bulgária fejedelmének letételét kilátásba vette volna/vagy épen a Sándor fejedelem ellen intézett merényletről előzetes tudomással bírt volna és azt bármely feltétel mellett is helyeselte volna, (Élénk helyeslés.)

Ezt és az azután következett eseményeket épen oly kevésbé tudhatta, mint azt, hogy Sándor fejedelem — mintez táviratából kitűnik — koronáját úgy tekinti, mint a melyet egyenesen az orosz cártól kapott s maradását az orosz cár beleegyezésétől teszi függővé.

Semmiféle egyezés az orosz kormány és a mi kormányunk között a Balkán-félsziget nyugati vagy keleti részén gyakorlandó döntő befolyást illetőleg nem létezik (Élénk helyeslés jobbfelől) s így az semmi feltételekhez köthető nem volt. Az állás, melyet

az osztrák-magyar monarchiának a berlini szerződés adott s a melyet határozottan fentartunk, azon szerződés határozmányainak épségben tartása mellett, kielégíti érdekeinket.

Külügyi hivatalunk a Sándor fejedelem elleni összeesküvők ügyében Bolgárország érdekében figyelmeztetéssel élt az elhamarkodott lépések és azok következményeit illetőleg; de az összeesküvés okozóinak védelmére, vagy azok érdekében semmi lépést nem tett. (Élénk helyeslés jobbfelől. Mozgás a baloldalon.) ... Egyéni nézetem gyanánt kimondottam, midőn először volt alkalmam 1868-ban a keleti kérdésben nyilatkozni, hogy tekintettel a következő eseményekre, ha ott változásoknak kell történniök, érdekünk az, hogy az ott élő népek egyéniségüknek megfelelő független államokká fejlődjenek (Hosszantartó általános helyeslés) s a közös külügyi hivatallal együtt azt tartom, hogy ez felel meg legjobban a monarchia érdekeinek ma is (Ugy van! jobbfelől) és hogy, mellőzve minden növekedési vagy hódítási törekvést, a monarchia egész befolyása ezen államok önálló kifejlésének előmozdítására (Általános élénk helyeslés) és arra kell, hogy irányoztassék, hogy ott egyetlen idegen hatalom se állapíthasson meg a szerződések szerint nem létező protectorátust és ne gyakorolhasson állandó befolyást. (Általános helyeslés.)

A külállamokhoz való szövetségi viszonyainkban semmi változás be nem következett és így úgy állanak fenn azok változatlanul, a mint azokat a közös külügyminister a delegációkban jellemezte.

Németországgal ma is a régi alapon állunk... Magunk részéről a berlini békeokmányt, daczára annak, hogy egyes esetekben — melyek között legkövetkezményterhesebb az volt, a mi egy évvel ezelőtt Kelet-Ruméliában történt — megsértetett, érvényben levőnek és fentartandónak tekintjük és nem is közölt velünk egyetlen más hatalom sem ezzel ellentétes álláspontot.

Külügyi hivatalunk határozottan fentartja azon ismételt kifejezett nézetét is, hogy a fennálló szerződések szerint, az esetben, ha Törökország a számára fentartott joggal élni nem akar, a Balkán-félszigeten senki másnak nincs joga egyoldalú fegyveres beavatkozáshoz vagy protectorátus létrehozásához (Élénk, általános helyeslés) és hogy egyáltalában a Balkán-félszigeten minden változás az államjogi vagy a hatalmi viszonyokban csak a berlini szerződést aláírt hatalmak beleegyezésével történhetik. (Helyeslés jobbfelől.) Ezek általános körvonalai törekvésünknek, melynek sikerét mi, egyetértve a többi hatalmakkal, a béke megzavarása nélkül elérni óhajtjuk és reméljük. ...

Részletek Horvát Boldizsár viszontválaszából

... Megnyugtatónak tartom a többi közt azt, a melyben határozottan és hivatalosan kijelenti, hogy I. Sándor bolgár fejedelem eltávolítása nem foglalt helyet sem a kissingeni, sem a gasteini megállapodások közt. ...

A másik pont, a melyben némi megnyugtatót talállok, az, melyben a t. miniszterelnök ur kijelenti, hogy külügyi hivatalunknak a keleten nincsenek más politikai céljai, mint független államok keletkezését elősegíteni, előmozdítani, hogy e szerint nincsenek sem osztozkodási, sem foglalási céljai, melyek kimerítenék e monarchia erejét... Megnyugtató a t. miniszterelnök ur azon nyilatkozata is, hogy protectoratust a Balkán-félszigeten egyik hatalom részéről sem vagyunk hajlandók eltűnni. ...

Csak hogy, fájdalom, kijelentése a tényekkel ellenkezik. (Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) Mindaz, a mi eddig a Balkán-félszigeten történt, a mi érdekeinkbe ütközik. ... Vajjon megegyez-e a mi monarchiánk érdekével, hogy az orosz hatalom Bulgáriát már is mint orosz vazallállamot tekint? (Élénk helyeslés balfelől) hogy ügyvivői beavatkoznak Bulgária belügyeibe, kormányzatába, igazságszolgáltatásába, hogy követelik az ostromállapot azonnali megszüntetését, ellenben a nagy sobranje összehívásának elnapolását és szabadon bocsátását azon összeesküvőknek, a kik az összeesküvést éppen Oroszország kedvéért, az orosz hatalom érdekében hajtották végre. ... vajjon nem praesjudikál-e a független Bulgária és így közvetve monarchiánk érdekeinek, ha az orosz ügyvivő nyíltan kijelentheti, hogy kormánya I. Sándor újra megválasztását nem fogná tűnni? ... Hát az orosz tisztek közel kilátásba helyezett beosztása a bolgár hadseregbe, talán arra való, hogy ezek a független Bulgária, vagy közvetve monarchiánk érdekei mellett csináljanak propagandát...

Azon kérdésemre, hogy kettős vagy hármas szövetséggel állunk-e szemközt, a t. miniszterelnök ur nem válaszolt, pedig ez, t. ház, nem indifferens dolog reánk nézve. Egyszer már megadtuk a hármas szövetség árát. Az megköti a mi kezeinket, míg az orosz hatalomnak szabad kezét engedett, terveit a Balkán-félszigeten a török birodalom rovására végrehajtani. Csak a san-stefanói békekötés riasztott fel csalódásunkból. ... A mi első ízben jóhiszemű csalódás lehetett, annak ismétlése már több volna mint könnyelműség. ... Mi Oroszországgal csak akkor léphetnénk szövetségre, ha azon a ponton, a melyen érdekeink összeütköznek — és ez a Balkán-félsziget — lemondana eddigi hagyományairól és elfogadná a mi politikánk vezérelvét, a mely ott minden idegen beavatkozástól független államokat követel.

...Az iránt sem vagyok tisztában a t. miniszterelnök ur válasza után, mily álláspontot fogunk elfoglalni Oroszország beavatkozásával szemben Bulgária ügyeiben. ...

válasz nélkül hagyta azon kérdésemet, hogy minő álláspontot foglalna el szövetségesünk azon esetben, ha közöttünk és az orosz hatalom között összeütközésre kerülne a dolog.

.... ha a békét úgy értenék, hogy mi magunk egyengessük az orosz hatalom terjeszkedésének útját, hogy lehetővé tegyük neki minden pénz- és véráldozat nélkül elérnie azt, a mit számára a legnagyobb erőfeszítése is alig hozhatna meg: akkor ki kell mondanunk, hogy nekünk ilyen béke nem kell, ... Egyébiránt is a régi közmondás szerint „si vis pacem, pára hélium”, béke föntartására a lehető legrosszabb eszköz folyton hátrálni az ellenség elől.

...Vajjon ez-e az egyetlen eszköz az európai béke megóvására? Vajjon csakugyan nagyobb-e a veszély, a mely Németországot nyugatról fenyegeti, amannál, mely északról lassú léptekkel ugyan, de megdöbbentő bizonyossággal és következetességgel közeleg mindinkább felénk?

... hogy e szövetségben a mi érdekeink teljesen háttérbe szoruljanak, hogy az európai béke megóvására, vagy nyíltabban szólva, a német és orosz birodalom közti jó egyetértés fentartására mi szolgáltatassuk a compensatiót, erre egy öntudatos nemzet sem vállalkozhatnék.

... mert egy oly egyoldalú szövetség, mely csak bennünket kötelezne szövetségtársunk fenyegetett érdekeit megvédeni, ellenben azt hasonló kötelezettség alól felmentené az esetre, ha a mi érdekeink forognának veszélyben, az ily szövetség a képtelenségek sorába tartoznék. Az ily szövetségnél jobb volna a szabad kéz politikája, mely lehetővé tenné esetről esetre felkeresnünk az érdektársakat. Ismétlem tehát, ha baj van — s pedig van — annak oka mi bennünk rejlik, az öntudatos keleti politikánk teljes hiányára vagy pedig erélytelenségünkre vezethető visszt. (Igás! úgy van! a szélső halon.) Érténém, t. ház, e politikát, ha le akarnánk mondani nagyhatalmi állásunkról, ha a hadi budgetünket a felére vagy harmadára követeinők leszállíttatni, ha keleti fatalismussal, egybefont kezekkel nyugodtan akarnók bevárni a jövő eseményeit...

Részletek Irányi Dániel viszontválaszából

...A t. miniszerelnök ur mind e mellett úgy találja, hogy *némely kérdésekre a közügyek veszélyeztetése és károsítása nélkül nem felelhet.*

Az első kérdés, a melyet tettem, azt foglalta magában : vajjon volt-e kormányunknak előleges tudomása azon merényletről, a melyet néhány összeesküvő Sándor fejedelem ellen Szófiában elkövetett? Erre elismerem, igen határozott, igen világos tagadó választ nyertem.

... Megengedem, t. ház, hogy sem a miniszterelnök urnak, sem a közös külügyminiszternek, sőt többet mondok és hozzá teszem még azt is, hogy Bismarck hercegnek sem volt tudomása azon államcsíny egyes részleteiről... Különben azt kell feltennem, hogy az orosz kormány annyira biztos volt a két szomszéd hatalom kormányainak utólagos beleegyezéséről, hogy szükségtelennek tartotta arról előlegesen még csak szólni is; a mi Oroszország irányában oly alárendelt szerepre vall, mely tán nem épen irigylésre méltó... vajjon helyeselte-e a mi kormányunk Oroszország eljárását Battenberg Sándor fejedelem irányában, nevezetesen azt, hogy az ő eltávolítását feltételül kötötte ki arra, hogy Bulgáriával a további barátságos viszony folytattassék? Erre, ha nem csalódom, a tisztelt miniszterelnök ur egyenes választ nem adott, valamint nem felelt arra sem, miért nem tiltakozott kormányunk...

Arra sem méltóztatott felelni a tisztelt miniszterelnök ur, vajjon kormányunk hajlandó-e megóvni és illetőleg tiszteletben tartatni a bolgár nemzetgyűlés fejedelemválasztásának szabadságát, és vajjon nem kötötte-e le már magát, természetesen Oroszország javára, valamely jelölt támogatására?

...Arra sem méltóztatott a miniszterelnök ur egyenesen felelni, vajjon kizártnak tekinti-e a berlini szerződés által Oroszországnak azon követelését és esetleges elhatározását, hogy Bulgáriába biztost és illetőleg katonatiszteket küldhessen; biztost, a ki a belügyekbe avatkozzék; katonatiszteket, a kik a bolgár hadsereget szervezzék és majdan vezessék? Különösen pedig nem említette a miniszterelnök ur, vajjon Kaulbars tábornok eljárását miként tudja megegyeztetni Bulgária függetlenségével, melyet ugyanazon berlini szerződés biztosított, a melynek fennállását a miniszterelnök ur hangsúlyozta.

...Volt idő, amikor Magyarországnak és vele Austriának is két védőfala volt Oroszország ellen: az egyik észak felől Lengyelország, a másik délkeleten a török birodalom. Amazt a múlt század végén Oroszország lerombolta a berlini és bécsi udvarok bűnrészessége mellett. (Igaz! a szélső baloldalon.)

A prédán való osztozkodás reménye vaksággal verte meg a két szomszéd hatalmat' (Helyeslés szélső balfelől.) De fenmaradt még a másik: Törökország. Es ime ezt önök, uraim, a jelen században, ezelőtt 9 esztendővel a maguk beleegyezésével ugyancsak Oroszországnak lerontatni engedték. (úgy van! úgy van! a szélsőbalon.) Ugyanazon rövid látás és ugyanazon birtokvágy vezette önöket, a melynek egykoron Nagy Frigyes, Mária Terézia, és 11. József hódolt, (úgy van! a szélső baloldalon.)

Most tehát védtelenül állunk északkelet és dél felől, védtelenül azon Oroszország irányában, a mely pedig nemcsak Konstantinápolyra vágyik, hanem mert útjában állunk, minket is fenyeget. (Zajos helyeslés a szélső balfelől.) A veszélyt elháríthatná némileg a török birodalomból kihasított kisebb államok függetlensége; de ha ezek

azt látják, ha ezek arról győződnek meg, hogy nem vagyunk hajlandók őket önállóságuk fentartására irányzott törekvéseikben erélyesen támogatni, hogy megengedjük Oroszországnak, hogy felettük uralmat gyakoroljon: félő, hogy tehetetlenségük érzetében előbb-utóbb ők is meghajolnak...

Részlet Apponyi Albert gróf viszontválaszából

... megvallom, nem találok lélekemelő látványnak azt, hogy a *hatalmasok akkor, midőn saját hatalmi eszközeinkkel érdekeink megvédéséről gondoskodni nem tudtak, vagy nem akartak, a felelősséget áthárítani akarják azokra a gyengékre, a kiket elbukni engednek.* (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

... Azt mondja a t. miniszterelnök ur, mint politikánk egyik irányelvét, hogy az osztozkodási elméletet a Balkánfélszigetre nézve kizárja. Igen ám, de tényleg azt látjuk, hogy a Balkán félsziget egyik felét, keleti részét olyannak tekintik, mint a mely szövetségeseinkkel egyetértve, Oroszország kizárólagos befolyásának, sőt hatalmi körének átadatott. ...

... Tehát a t. miniszterelnök ur célul tüzi ki a balkánfélszigeti államok függetlenségét. De midőn ezt teszi, oly helyzettel állunk szemben, hogy az egyik nagyhatalomnak kívánsága elég volt arra, hogy Bulgária fejedelme trónját elhagyni kényszerüljön. Mert azt *senki sem fogja tagadásba venni, hogy egy nagy hatalom ellenkezése idézte elő e trónváltozást; mert senki sem fogja mondani, hogy saját népe úzte őt el, vagy hogy Németország, vagy monarchiánk, vagy bármely más tényező fosztotta meg trónjától....*

... egy orosz biztos Bulgáriába megy, ott magát egész kedélyességgel az összes belügyek urává tenni iparkodik; beavatkozik a bolgár alkotmány alkalmazásába, a bolgár közbiztonság fentartására vonatkozó intézkedésekbe, sőt a bolgár igazságszolgáltatásnak nem politikai, de katonai büntetéseket elleni eljárásába is avatkozik és mindezt ultimátumok alakjában teszi... Nem tudom, t. ház, hogy mi marad fenn egy államnak függetlenségéből, hogy ha mindezen dolgok történhetnek? És ezen *tények mellett hirdeti a t. miniszterelnök ur azt, hogy a Balkán-félsziget államai függetlenségének biztosítása képezi külügyi politikánk egyik alapelvét.* (Derűtség balfelől.)

A miniszterelnök ur azt mondja továbbá, hogy *a berlini szerződést érvényben állónak tekinti a külügyi hivatal is és ő is;* de midőn ezt kijelenti, a berlini szerződéssel homlokegyenest ellenkező azon processus, hogy Törökországnak fennhatósága mellett csakis az egész európai concertnek eldöntése alá tartozható bolgár ügyeket,

sőt oly ügyeket is, a melyekre nézve még az európai concertnek sem tartotta fenn a beavatkozást a berlini szerződés, egy nagyhatalom ügyvivője egyoldalúlag intézi s azokban a hatalmat magához ragadja. (Élénk tetszés balfelől).

....azon súlyos crisisben, mely közvetlenül a Balkán-félszigetet és Bulgáriát, de közvetve a mi hatalmi állásunk érdekeit is érinti, a német szövetség az eddigi tények tanúsága szerint nem nyújtotta nekünk azt a támogatást, melytől értékének megítélése függ. És ha ez így van, akkor ez a szövetség vagy eredetileg hibás alapokra volt fektetve, vagy azóta nem tudtak azzal élni, nem tudták annak előnyeit érvényesíteni.

.... Ebből a dilemmából nincsen menekvés. És ha ez utóbbit tételezzük fel, akkor csak úgy tudom magamnak megmagyarázni azon jelenségeket, melyeket bizonyos csodálkozással szemlélünk, hogy mióta a magyar-osztrák monarchia a kettős szövetséget egy céljaiban homályos, ingadozó és nem őszinte három császári viszonygyal cserélte föl, a mely viszony, megengedem, Németországra nézve kényelmesebb, a német diplomatiának szerepe ismét csak az, hogy az összeütközést monarchiánk és Oroszország közt minden áron megakadályozza. Minthogy pedig ez összeütközés elkerülését csak úgy lehet elérni, hogy egyik vagy másik enged, Németország arra a félre gyakorolja a nyomást, a ki puhább és könnyebben enged...

Részlet Tisza Kálmán viszontválaszából²⁴⁵

... csak figyelmeztetés történt Sándor fejedelem irányában és semmi sem történt kormányunk részéről az összeesküvést előidézők érdekében, vagy védelmére ... lehet egyik állam kormányának a másik állam kormánya irányában is barátságos figyelmeztetéssel élni: ilyen figyelmeztetés éppen nagyon helyén lehetett ott, a hol, ... minden humánus embert aggasztó vélemény, hogy a szembenálló pártok között talán az egymást felváltva, perczileges hatalomra jutókat kölcsönös vérengzésre fogná vezetni.

.... hogy monarchiánk kormánya nem kötötte-e le magát abban a tekintetben, hogy Bulgáriát illetőleg egy bizonyos orosz jelöltet elfogad fejedelemnek? Erre határozottan mondhatom, hogy nem kötötte le....

...ha válaszom tudomásul nem vétetvén, ez által beigazoltatnék, hogy ezen ügyek vezetését illetőleg irántam a kellő bizalom nincs meg: bizonynyal át fogom adni helyemet másnak...

Október 2.

²⁴⁵ A kérdést a szeptember 30-i ülésen a parlament végül nem tűzte napirendre.

Tisza beszédjének²⁴⁶ megemlézése Kaulbars/ot/ illet/őleg/. Grujeff és Bendereff nyilatkozatai az orosz közbenjárás tárgyában. Karaveloff magatartása és helyzete. Nikolajeff magatartása, és fenyegetése diktatúrával Karaveloff előtt.

Nacsovecs elbeszélte a tegnapi eseményeket: minisztertanács, miniszterek Kaulbarsnál, kijelentik - választások dolgában nem engedhetnek, ostromállapot be van szüntetve, tiszteket talán kezesség alatt szabadon bocsáthatják. Kaulbars nagyon elégedetlen volt, sokat beszélt nekik, bizalommal viseltessenek O/roszország/ iránt. A császár javukra, s nyugalomuk kedvéért kívánja ama három dolgot, s attól eltérni nem fog. Jegyzékben kívánta a választást. Min/iszterek/ elmentek, s a regensekkel konferáltak. Karaveloff, ki most O/roszország/ felé hajlik, volt egyedül ellenvéleményben. Radoslavoffal heves jelenet. Nikolajeff is ráförmedt, s diktatúrájával fenyegetett. Ő úgy látszik erős katonai presszió alatt áll. A miniszterek a regensek/et/ ezentúl egészen az alkudozásokon kívül akarják, mint felelősség nélkülieket hagyni. Ideájuk: egybehívni haladéktalanul a nagy Szobránjét, s a régenség a kormány újjáalakítását kiterjeszteni eléje. Ha azután O/roszország/ nagy insistentiával [határozottsággal] tagadja meg a választás elismerését, - 2 hónap múlva új választásokat rendelni. Kaulbars sem vár most már nézet-változást a bolgárok részéről. - O/roszország/ világosan meg akar hátrálni, s Európa, illetőleg a két nagyhatalom magatartása alatt megszorítani aktióját s erre keresi a módot cum digintate [latin: méltósága megőrzésével], főképp azért, mert a császár szavai vannak kérdésben. A bolgárok ezen úgy akarnak könnyíteni, hogy - kéri a császárt tanácsának módosítására. A császár tehát nekik kegyet, magának pedig kibújót tehet egyszerre. - Este kormány rövidre szabott, tagadó válaszjegyzéke. Kaulbars visszautasította, s mára mást, követeléseinek megfelelőt kívánt.²⁴⁷

Október 3.²⁴⁸

Stambuloffnál. A bolgár tegnapi válaszban csak az áll: köszönjük a jó tanácsot, követni fogjuk, amennyiben törvényeinkbe nem ütközik. Kaulbars követel részletes feleletet na posztavleniue voproszű [a feltett, szóban forgó kérdésekre].

A sumlai helyőrség magatartása gyanús, demonstrál az elfogatott tisztek és az orosz követelményekért.²⁴⁹ - 10-kor meeting a kormánynak bizalmat szavaz. Elvernek egy orosz, ki az orosz cárt élteti. Arra jön Kaulbars, irtóztos jelenet. Nem akarják szóhoz

²⁴⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 15. (sürgöny), fol. 18. (lapszám), 1886. október 2., Burián Kálnokynak. A német lapok is sokat foglalkoztak Tisza beszédével. Lásd még lejjebb az október 4-i bejegyzés alatti Aehrenthal levélben a Tisza-beszéd funkcióját.

²⁴⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 33., 1886. október 2., Burián Kálnokynak.

²⁴⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 39-41., 1886. október 3., igen hosszú sürgöny Kálnokytól Buriánnak. Nincs említve itt, de Tisza is szerepel benne.

²⁴⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 37., 1886. október 3., Burián Kálnokynak.

juttatni, kiabálnak, ő elmondja szokott mondókáját, bizalmat követel O/roszország/ részére, s végre kijelenti nekik, hogy azért az orosz cár akarata mégis meg fog történni. Nagy láрма között elmegy. Tömeg Radoslavoffhoz megy, s kéri, hogy a kormány utasítsa vissza az orosz követelményeket. - Kaulbars 11-kor hozzám jön, s elmondja az egészet, kissé a maga módján. Jelentést jött tenni, mondja, mert parancsot kapott, hogy mindenről értesítsen. Tudtomra adta, hogy császári parancsra holnap körútra megy, hogy a hangulatot tanulmányozza. Az itteni hangulaton már okult! - Jött Sir Fr/ank/ Lascelles; meghagyatott neki, hogy engem és Sonnar gróftól bizalmasan értesítsen magatartásáról ezentúl.²⁵⁰ Azon kezdte, hogy felolvasott két sürgönyt, 1. angol kormány nem helyesli az orosz követelményeket, s felbátorítja a bolgárokat, hogy megmaradjanak a törvényesség alapján,²⁵¹ 2. Sir E. Morier²⁵² tegnapelőtt Giers-szel beszélgetett. Ez kijelentette neki, hogy Kaulbarsnak nem volt megbízása a választások elnapolását és a tisztek szabadonbocsátását követelni! Kezdődik a szokott orosz desavouálás [tagadás]! - Kaulbars ismételt állításai, hogy a miniszterek egyenként mind nézetén voltak, - s együtt azt mindig eltagadták. - Stambuloff mondta: Tanácsokat ily módon követni nem fogunk, a hatalomnak engedünk.

Október 4.²⁵³

²⁵⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 35. és 93., 1886. október 3., Burián Kálnokynak.

²⁵¹ Lásd hozzá a következő napi bejegyzés lábjegyzetében található Aehrenthal-levele tanácsait.

²⁵² Sir Robert Morier (1826-1893) Nagy-Britannia oroszországi nagykövete 1884 és 1893 között.

²⁵³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 93., 1886. október 4., Kálnoky utastása Szófiába. Október 3-i keltezéssel Aehrenthal-tól is érkezik levél, körvonalazva az elvárásokat, a taktikát és az azoknak való megfelelés módját: „...Kálnoky gróf nagyon elégedett az Ön helyzetfelfogásával és jelentésével, és azzal is teljesen egyetért, hogy Ön baráti kapcsolatokat ápol Kaulbars tábornokkal. Nagyon élénk a vágyunk, hogy a bolgár ügyeket Oroszországgal egyetértésben intézzük és békésen rendezzük. - Reméljük továbbá, hogy Kaulbars belátja, hogy megfélemlítéssel nem avatkozhat be és tartózkodni fog a további provokációktól.

Szándékunk az volt, hogy von Tisza úr beszéde megnyugtató hatású legyen; nem volt szándékunkban uszító vagy közvetett bátorító hatású. - Ha a beszéd, mint ön táviratilag is közölte, hozzájárult a bulgáriai kedélyek megnyugtatóhoz, akkor ez megfelel a kitűzött célnak.

... megkapja az angol körlevél egy példányát. Ezt most azért tettük meg, hogy az Ön számára ismertessük jelenlegi és jövőbeni politikánk elveit és irányvonalait. - A tavalyi filippopoli forradalom előtt és óta elfoglalt álláspontunk teljes összhangban van a Tisza úr által kidolgozott programmal, valamint a fennálló szerződésekkel. - Törökország megőrzése még most is nagyon kívánatosnak tűnik számunkra. - Csak abban az esetben, ha a berlini szerződés már nem bizonyulna tarthatatlannak, lehetne a Balkánon új rendre gondolni.

Nem kétséges, hogy Lascelles úr megkísérli majd Önöket meggyőzni, hogy az olasz képviselő segítségével közös álláspontot és cselekvési irányt fogadjanak el. - Nem kívánjuk, hogy elutasítsák, de óvatosságra intünk, mivel el akarjuk kerülni a Hatalmak két ellentétes táborra való felosztását. - Ezért nagy jelentőséget tulajdonítunk az összes képviselő közötti megállapodásnak. - Továbbra sem akarjuk feladni az Oroszországgal való megegyezés alapját, és amennyire lehet, azt is el akarjuk kerülni, hogy Németországot abba a kellemetlen helyzetbe hozzuk, hogy választania kelljen köztünk és Oroszország között.

A bolgár kormány hozzáállása eddig nagyon bölcs volt. - Nem lehetett a mi feladatunk, hogy a bolgár kormányt az orosz követelésekkel szembeni ellenállásra bátorítsuk; de legalább a mi politikai programunkról jó benyomást tudtunk kelteni a régensségben. azáltal, hogy világosan kifejtettük politikai programunkat és Bulgáriával kapcsolatos jótékony szándékainkat.” MREZsLt, 45. f. Burián iratok, magánlevelezés, 79b, Aehrenthal levele Buriánnak, 334-338.

Tegnap este kapta b/ár/ó Kaulbars a második választ. Kormány azt mondja, kérdésekre nem felelhetett, mert csak tanácsokat kapott. Ezeket illetőleg ismétli a már mondottakat. - Kaulbars ma indul kőrútjára. - Kaulbars tegnapi fellépése a kormányra roppant pitoyabilis [szánalmas] benyomást tett. Nimbusa teljesen oda van. - Nacsovecs ma helyesen jellemezte a bolgárokat: bizalmatlanok mindenki iránt, aki ügyeik iránt érdeklődik. Beszélhet nekik egy Kaulbars, a csillagokat nézik, vagy arról gondolkoznak, milyen idő lesz holnap. - Zankoff nyilatkozata Nacsovecshoz az orosz hivatalnokokat illetőleg: azt mondd nekik, hogy f—-gj—k[?], tele fossák a nadrágjukat. - A nagy Szobránjét minél hamarább össze akarják hívni: a kormány és a régensek mandátumukat rendelkezésére hagyják.

Az új kormánynak erős positiót akarnak, olyant, hogy azután hosszú interregnummal is élélhetnek. - Kaulbars elutazta után két órával kapta kormány utolsó választát: következményekért felelősséget kormányra hárítja. - 6-kor Nekludoff jött Nacsovecshoz: Kaulbars útjától nem vár jót, ha csendesesen hallgatják meg mondókáját, a 4. város után megunja, - ha demonstrálnak ellene, az a veszély, hogy elkapatja magát. Nyugodt embert adott melléje, Szomoffot. Kéri a kormányt, gondoskodjék biztosságáról. A választásokat legalább egy héttel halasszák el, hogy Kaulbarsnak ne kelljen azoknál assistálni. Nekludoff hangja nagyon bártortalan: Nacsovecs kitétele szerint: humble [alázatos] volt. - Az elhalasztás iránt talán alkudoztak volna, ha az orosz képviselő írásban adja, hogy a választásokat elismerik. - Hogy evvel a 8 nappal most mit akarnak /mikor Kaulbars még mai jegyzékében novemberig kért időt/, kelepcebe keríteni-e a bolgárokat, vagy csak a teljes sikertelenséget kikerülni, azt ma megérteni nehéz. - Az orosz agentia a banknál itt másfél hónap óta 1.600.000 f/ran/kot vett fel. - Koziobrodski²⁵⁴ g/ró/f Konst/antinápoly/ból ide érkezett.

Október 5.

Reggel Nacsovecsnál.²⁵⁵ Már csak játszanak a muszkával. - Utasítás! Angolország Olaszországgal közeledik. /Lascelles tegnapelőtti lépése./ Mi tartózkodunk, "hogy ne helyezzük Németországot azon helyzetbe, hogy köztünk és Oroszország között kelljen választania." - Nacsovecs Kaulbarsról: un général fou qui se promène dans le rues. [Bolond tábornok, aki föl-le jár az utcán.] - Első hír Orchanieből,²⁵⁶ első fiaszko, semmi benyomást sem tett. - Nekludoff Kaulbars nevében protestált a román király

²⁵⁴ Tadeusz Koziobrodzki (Bolesta) (1860-1916) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1884-ben tett diplomata vizsgát, 1887 ig fizetés nélküli brüsszeli és londoni attasé, majd 1888-tól előbb Párizsban, majd 1891-93 Konstantinápolyban követségi titkár. [Deutsch, 395-96.](#)

²⁵⁵ Lásd még az előző napról is. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 157., 1886. október 4., Burián Kálnokynak; Kt. 104., fol. 159., 1886. október 5., Burián Kálnokynak.

²⁵⁶ Orhanie, bolgár város.

kandidatúrája ellen!? - Kaulbars a rustschuki parancsnoknak egyenesen meghagyta az ottani elfogott tisztek szabadon bocsáttatását.²⁵⁷

Október 6.

Kormány Kaulbars rustschuki tette ellen óvást tesz a nagyhatalmak képviselőinél.²⁵⁸ - Nekludoff teljes lehangoltságát semmiképp sem titkolja. - Futár jött.²⁵⁹ Jól orientál a pillanatnyi politika felett.

Ezt a politikát eddig helyesnek tartom, amennyiben feltartjuk magunknak, mikor akarjuk oda kiáltani O/roszország/nak a quos ego-t [latin: majd adok én neked!]. Egy sürgönyben 30.IX gr/óf/ Wolkensteinhez²⁶⁰ az áll: Unser Haltung in Sofia bleibt zurückhaltend. Wir haben aber Herr von Burián angewiesen die bul/arische/ Regierung an keine Ermunterung zum Widerstande unsererseits glauben zu lassen, und zur Mäßigung zu rathen. [Álláspontunk Szófiában visszafogott marad. Burián urat arra utasítottuk, hogy bolgár kormány a részünkről ne nyerjen ösztönzést az ellenállásra, és tanácsoljon önuralmat.] Ugyanaz nap b/ár/ó Calicenak²⁶¹ ment utasítás, melyben ez áll: Bezüglich der Vorgänge in Sofia und der russ/ischen/ Aktion dortselbst haben wir uns, wie Sie wissen, für unseren Haltung zwei prinzipielle Punkte: 1. Enthaltung von jeder Einmischung in die inneren bulg/arischen/ Angelegenheiten, davon Regelung den Bulgaren selbst überlassen werden sollte.

2. Festhalten an dem Grundsatz, daß die Verträge und internationalen Abmachungen die Rechtsbasis für die bulg/arisch/-rum/elischen/ Angelegenheiten bilden und jene nur in Einvernehmen der Mächte abgeändert werden können. [A Szófiában zajló eseményeket és az ottani orosz akciót illetően álláspontunknak - miként tudja – két elvi pontja van: 1. tartózkodás minden beavatkozástól a bolgár belügyekbe, s azok rendezését maguknak a bolgároknak kellene átengedni. 2. ragaszkodás ahhoz az alapelvhez, hogy a szerződések és a nemzetközi egyezmények képezik a bolgár-ruméliai ügyek jogalapját és azok csak a hatalmak egyetértésével változtathatók meg.]

Helfy Ignác interpellációja

²⁵⁷ Lásd még: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 163., 1886. október 6., Burián Kálnokynak.

²⁵⁸ Lásd előző napi bejegyzés. Az orosz tábornok behívatta magához a bolgár tisztikart. Erre a jelenségre utal Helfy Ignác is október 9-i interpellációjában. KN XIII, 276. országos ülés, 1886. október 9. 180-181.

²⁵⁹ Sajnos csak egy telegram Kálnokytól, ami a dobozban volt. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 161., 1886. október 6., telegram Kálnokytól Buriánnak.

²⁶⁰ Anton von Wolkenstein-Trostburg gróf (1832-1913) 1858-tól az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai karában szolgált, Berlinben, majd 1880-tól Drezdában követségi tanácsos, 1881-től a Külügyminisztérium kereskedelmi osztályának vezetője, 1882-1894-ig szentpétervári nagykövet.

²⁶¹ Heinrich von Calice (1831-1912) osztrák diplomata, 1880-tól 26 éven át a Monarchia konstantinápolyi nagykövete.

276. országos ülés, 1886. október 9. 180-181.

... külügyi kormányzatunknak a bolgár kérdésben politikai iránya az, hogy a Balkán-félszigeten élő népek egyéniségüknek megfelelően függetlenül fejlődjenek és ott független államok alakuljanak. [A miniszterelnök] kijelentette továbbá, hogy ez a politika olyan, melynél fogva szerződés szerint nem létező protectoratust vagy állandó befolyást egyoldalúlag egyetlen egy hatalmasságnak sem szabad ott gyakorolni, ha csak nem egyetértőleg a berlini szerződést aláírt hatalmakkal Csaknem egyidejűleg, midőn a miniszterelnök urnak e fontos nyilatkozata Európát bejárta, Oroszország egyik tábornoka is bejárja Bulgáriát. Ha egy idegen hatalomnak tábornoka bemegy egy Európa által alkotmányosan constituált államba, ott izgatásokat visz végbe, tisztikart idéz maga elé, hatóságokkal úgy beszél, mint egy erre jogosított megbízott: és ez nem képez befolyást, protectoratust, egyoldalú beavatkozást, akkor nem tudom, hogy mi érdemli meg ezt az elnevezést? Meglehet, hogy a külügyi kormány és vele együtt a miniszterelnök úr úgy gondolkozik, hogy a míg csak üres szavakból áll az izgatás, ez nem áll ellentétben a szeptember 30-iki nyilatkozattal....

... magok a nagy hatalmak épen e monarchiától várják az intiatívát; lord Churchill határozottan kijelentette az angol parlamentben, hogy Anglia kész együtt járni azon hatalommal, mely e tekintetben az intiatívát megragadja, de meggyőződése szerint ez azon hatalmat illeti meg, mely leginkább van érdekelve a Balkán-félszigeten. Ez Austria-Magyarország...

... Törökország, a mely pedig még mai megcsonkított állapotában is conflictus esetében igen jelentékeny szövetséges lehetne, lassan-lassan oda szoríttatik, hogy nincs más választása, mint utóvégre is Oroszországgal karöltve járni.

Minő állást foglalt el külügyi kormányunk Kaulbars orosz tábornoknak bolgár küldetésével és működésével szemben?

Október 7.

Nekkludoff magyarázata Nacsovics előtt a rustschuki Kaulbars-ottani hadpar/ancs/nok ügyről.²⁶² Todorovics Pera egy hét óta ismét itt van s titkon alkudozott a kormánnyal szerb-bolgár egyesség felett. Négy pont: 1. az emigránsok, 2. vasútsatlakozás,²⁶³ 3. kereskedelmi szerződés, 4. Bregovo-ügy.²⁶⁴ Itt Szerbia a peres tér kiürítését s rögtöni

²⁶² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 208., 1886. október 7., telegram Buriántól Kálnokynak.

²⁶³ Pirot és Szófia között.

²⁶⁴ A bregovói incidens, a Bolgár Fejedelemség és a Szerb Királyság között 1884 tavaszán bekövetkezett határkonfliktus volt, amely 1884 májusában robbant ki a parti rétek birtoklásával kapcsolatban Bregovo falu közelében. Bulgária Felszabadulása után a nyugat-bolgár határ rendezése elmaradt, mivel Szerbia nem volt hajlandó teljesíteni az Európai Elhatároló Bizottság a Berliini Szerződés 2. és 36. cikke alapján elfogadott döntéseit,

elfoglalását szerbek által követeli. Bolg/ár/ kormány nem egyezhetik bele, mert zankoffisták tőkéit ütnének abból veszedelmes támadásra. Todorovics ragaszkodik, holnap elutazik. Nacsovcics társai megbízásából fordult a szerb kormányra befolyás gyakorlása végett. Sürgönyöztem.²⁶⁵

Október 8.

Kálnoky sürgönye Bismarck h/erce/g panaszát illetően, hogy én Nekludoff a tiszték felszabadítása céljából tett lépése alkalmával Thielmann utólag cserben hagytam,²⁶⁶ s hogy a dolog az által azt a látszatot nyerte, mintha Németország egyedül pártolta volna az orosz démarche-t [eljárást]. A h/erce/g nagyon megharagudott, mert fél a német országgyűlés támadásaitól, s ezért rajtam ereszti ki haragját, mire Thielmann értesítései úgy látszik anyagot szolgáltatnak neki. Egyelőre távsürgönyben megfeleltem neki.

Október 9.

Futárt küldtem,²⁶⁷ főtárgy Kaulbars res gestae-i [latin: tettei], s az általa vallott teljes kudarc.²⁶⁸ Levél Kálnokyhoz a Thielmann ügyben "de bonne encre" [őszinte

ill. a hosszú bolgár-szerb tárgyalások során nem született megegyezés a Kulszko régió határával kapcsolatban. A szerb kormány ragaszkodott ahhoz, hogy a régi Timok-meder szolgáljon határként, míg a bolgár kormány a határt a folyó aktuális futása mentén húzta. A határmeghúzás problémája bonyolultabbá vált a timoki lázadás kitörése után, 1883-ban, amikor annak veresége után a Szerb Radikális Párt vezetői (a bolgár szülőktől származó) Nikola Pasić (1845-1926) politikus élén emigráltak Bulgáriába. Belgrád erőteljesen követelte az emigránsok eltávolítását a fejedelemségből, és a nyomás fokozása érdekében határkonfliktust szervezett. 1884. május elején, egy szerb fegyveres őrjárat átkelt a Timok folyón, hogy megerősítse a parti rétek védelmét. Szófia gyors intézkedéseket tett a határ védelme érdekében. Mivel a diplomáciai erőfeszítések kudarcot vallottak, a vidin kerületi kormányzónak elrendelték a szerb gárda kiutasítását. 1884. május 22-én a szerb határőrök kivonultak Timokon túl. A bregovói válság a diplomáciai kapcsolatok megszakadásához vezetett a két szomszédos ország között. Bulgária egyesülése és az azt követő események háttérbe szorították a határ és az emigránsok kérdését. Csak 1888-ban, Nagy Britannia és Ausztria-Magyarország közreműködésével sikerült megállapodásra jutni a bregovói kérdésben. Magyarul lásd: Andrékó Tamás Dániel

²⁶⁵ A hivatalos diplomáciai kapcsolatfelvételt Szerbia és Bulgária részéről Girsz nem javasolta, amíg a jelenleg regnáló bolgár kormány van hatalmon. Poslanstvo Kraljevine Srbije, Tom 1. Nr. 295. 1886. október 27. Gruić jelentése.

²⁶⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 210., 1886. október 8., Kálnoky sürgönye Buriánnak és Burián válasza: Kt. 104., fol. 216.

²⁶⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 239-244., 256-262., 265-268. – benne Kaulbarsz és Nacsovcics iratai. Kt. 104, fol. 270-272., 274-278., 280-287. (benne orosz és bolgár jelentések), 288-291., 293-303. (benne egy bolgár röpirat), 304-305., 306-310., 1886. október 9., Burián Kálnokynak.

²⁶⁸ A pánszláv Katkov egyenesen arról ír, hogy nem szabad Oroszországnak hivatalos képviselőt küldenie Bulgáriába (Kaulbarsz is rendkívüli megbízott volt), mert ott nincs is törvényes kormányzat (egy orosz diplomáciai küldött jelenléte a bolgár kormányzat de facto elismerése lenne). Katkov szerint Bulgáriát az anarchiától csak Oroszország mentheti meg, s teremthet belőle egy „Finnországot”. (Ez burkolt utalás arra, hogy alkotmánya ellenére Finnország 1809-től orosz koronataromány volt – Katkov szerint Bulgáriát is így kellene kezelni.) Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 294. 1886. október 7. Gruić szerint feltűnő, hogy a nem pánszláv „Citi” lap, mielőst az orosz diplomáciai hadjárat valahol elakad, azonnal készek engedményeket tenni. A szerb követ szerint az orosz külpolitika bizonytalan a teendőket illetően.

szókimondással]].²⁶⁹

Október 10.

Választások a nagygyűlésre.²⁷⁰ Nagy botrány: egy csapat paraszt az orosz ügynökség elé, ott Nekludoff beszédet tart hozzájuk, indulnak a választási helyiség felé, betörnek, hogy szétugrasszák az irodát. Visszavettednek, számos sebesült. Vissza mennek az orosz ügynökségbe 200-an, benn tanyáznak az udvaron. Nekludoff körlátogatást /tesz/ a külképviselelőkhöz, elmondja a dolgot úgy a maga módján roppant ártatlanul, s hivatalosan felhív, hogy menjünk az agentiára, s saját szemünkkel győződünk meg, - miről? Arról, ami ott történt. Hihetetlen naiv ötlet. Engem bíztak meg a kollégák, hogy barátságosan figyelmeztessem N/ekludoffo/t, hogy erre semmi szükség, s nekünk ott semmi látni valónk sincs.

A kollégák Sir Frank Lascellesnél voltak egybegyűlve. Nekludoff egy negyed óra alatt roppant sok ostobaságot beszélt,- a rendőrség hibás, a szegény ártatlan bunkós parasztokat el nem eresztheti a házból, mert agyonütik őket. Eltartja őket akár hetekig "car j'en ai les moyens" [megvannak rá az eszközeim]. Kijelentette, hogy "nous sommes à la veille de la rupture" [a szakítás előtti utolsó pillanatban vagyunk]. 4 1/2-kor revolverlövés, egy montenegrói. Nekludoff levele Lascelleshez.²⁷¹

A parasztokat kiküldik az orosz agentiából s elfogják.²⁷² Hasonlítsd Nekludoff tegnapi jegyzékét s montenegrói szolgája mai tettét. Továbbá a parasztoknak tett pártolási ígéretét, s kiszolgáltatásukat. - Megválasztottak a kormány jelöltek. - Az orosz konzulok Widdinben és Várnában úgy látszik egészen hasonló jeleneteket arrangiroztak [rendeztek]. - Kaulbars Schumlában van, hol nagy néptömeg demonstrált ellene.²⁷³ - A mai nap méltó példája a szemérmet vesztett orosz methodusnak. Mi lesz ezentúl erősebb, a megszégyenítettetés, vagy a mindennek dacára és ellenére fenntartott hazugság?²⁷⁴

Október 11.

Nacsovcics kilátásba helyezi a kormány egy lépését a nagyhatalmak előtt, hogy azok minél hamarabb nevezzenek kandidátust a trónra, hogy az ország kiszabaduljon nehéz helyzetéből.²⁷⁵ - Nekludoff három jegyzéket intézett Kaulbars megbízásából

²⁶⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 313-317., 1886. október 9., Burián levele Kálnokyhoz.

²⁷⁰ Ti. a Veliko Szobranjéba, az Alkotmányozó Nagy Nemzetgyűlésbe.

²⁷¹ Az afférról lásd Burián levelét Aehrenthalnak október 26-án. (HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1.)

²⁷² Az esetről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 356., 1886. október 10., Burián Kálnokynak.

²⁷³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 354., 1886. október 10., Burián Kálnokynak.

²⁷⁴ Kálnoky utasítása Buriánnak: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 344., 1886. október 10., Kálnoky Buriánnak.

²⁷⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 817., Burián Kálnokynak, jelentés melléklete.

Nacsovicshoz, illeték: 1. a választás törvénytelenységét, 2. a tegnapelőtti bolgár körjegyzéket, 3. az orosz agentia állítólagos megtámadtatását a néptömegek által. A jegyzék másolatát N/ekludoff/ elküldte a nagyhatalmak képviselőinek.²⁷⁶ - Levelezés Thielmann és Nekludoff, továbbá Lascelles és Nekludoff közt a pisztolylövéseket illetően.

Október 12.

Reggel Starzenskivel eredménytelen szalonkavadászat.- Nekludoff Lascelles-nek visszafelelte, hogy magánleveleket el nem fogad tőle. Tökéletesen megbolondult már úgy látszik a jó N/ekludoff/. - A választások majdnem kizárólag kormánypártiak. - Délután Nekludoff nálam volt, s hosszas beszélgetés után megértette, hogy nagyon kellemetlen neki az incidens Lascelles-el. - Este ebéd s estély az angol agentin. Lascelles-el beszéltem Flesch-sel. Talán el lehet intézni a dolgot.²⁷⁷

Október 13.

Nacsovicznál. Elolvasta az előkészített válaszokat a három jegyzékre. Jó a választásokat illető. Oda mutat, hogy a választások törvényességét vizsgálni csak a Szobranje illetékes. Az idegenek beavatkozását illetően igazolni törekszik azt az ügyetlen körjegyzéket. Az orosz agentia előtt történeteket illetően egyszerűen elbeszéli a tényállást. - Elhatározó pillanat, mert O/roszország/nak most már ki kell mutatnia, milyen nyomatékot akar kölcsönözni eddigi sikertelen közbenjárásának. Bolgárok félnek, mert közeledik az okkupáció rémje. Én még nem tudok hinni komoly orosz elhatározásokban, de hát a muszkának a mai nap nem határoz a holnapiról. - Flesch-sel egyetemben elintéztük a Lascelles-Nekludoff ügyet.²⁷⁸ N/ekludoff/ kijelentette, hogy ő billett-jében [jegyzékében] csak sajnálkozását akarta kifejezni a történetek felett, s nem akart sem igaz, sem hamis tényeket konstruálni. Lascelles maga részéről evvel megelégedett.

Október 14.

Szerb minisztertanács g/ró/f Kálnoky intervenciója folytán elfogadja a bolgár indítványt Bregovo-t illetően. Bizalmasan közöltem Nacsoviccsal. - Kaulbars Rustschukban, s egyelőre marad.

²⁷⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 356., 1886. október 11., Burián Kálnokynak.

²⁷⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 425., 1886. október 12., Burián Kálnokynak. **Lásd még az október 26-i Burián-levelet Aehrenthalnak**

²⁷⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 104., fol. 425., 1886. október 12., Burián Kálnokynak. Az afférról lásd még Burián 1886. október 26-i levelét Aehrenthalnak.

Október 15.

Bolgár/ kormány válaszolt a három jegyzékre.²⁷⁹ A választások legalitását illetően azt mondja, hogy annak megítélésére egyedül a nemzetgyűlés illetékes stb. - A nemzetgyűlést tíz nap múlva egybe akarják hívni. - A nagyhatalmak, úgy látszik, a kandidatura ügyébe avatkozni nem akarnak, s Nacsovics múlt napi lépése nem igen fog valamit eredményezni a nagygyűlés összejövetele előtt. - Berlinben a revolverlövéseket úgy látszik rossz néven vették, s bölcsen bevallották, hogy az ilyesmi nem használ[h]at az orosz politikának. - Nacsovics értesített, hogy a nagygyűlés valószínűleg küldöttséget fog meneszteni a nagyhatalmakhoz. - Nekludoff nála: szerinte az orosz ügynökségnek itt kellene hagynia a várost, mert többé semmi teendője sincs. A hagyománnyal nyílt ellentétben áll, s még a későbbi entente-ot [megegyeztetést] is könnyebbé fogja tenni, ha Oroszország itt egyelőre képviselve nincs. Kaulbars Rustschukban vár újabb utasításokra.

Október 16.

Sztáray²⁸⁰ megjött s hozott sok érdekes levelezést. Aehrenthaltól levél.²⁸¹ A Thielmann-féle incidenst sürgönyöm és levelem alapján már elintézhetőnek tekinti a miniszter. Különben ő fog írni nekem maga. - Este sürgöny Kálnokytól, mely az ügyet a legkielégítőbb módon intézi el.²⁸²

Október 17.

Nacsovics: az idegen képviselők tirnovói útját illetően.²⁸³ Utasítást kértem. A kollégák

²⁷⁹ Jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 521-529., 1886. október 15., Burián Kálnokynak.

²⁸⁰ Gróf Sztáray István (1858-1896) diplomata, szófiai alkonzul. Sztáray Antal rábeszelésére 1891-ben megvált a diplomáciai szolgálatától és hazajött, hogy rokona nagymihályi birtokát igazgassa. Ugyanebben az évben a nagybereznai választókerület megválasztotta országgyűlési képviselőnek a szabadelvű párt színeiben. 1894-ben visszavásárolja a család birtokait, de a korábbi pereskedés miatt rossz viszonyban van a helyiakkal. 1896-ban gyilkosság áldozata lett.

²⁸¹ 1886. október 13-i, bécsi keltezésű levél. Aehrenthal volt az, aki többletinformációkkal látta el Buriánt ekkor, értelmezve Kálnoky nem túl részletes utasításait. „... A tájékoztatására szánt jelentések és táviratok kiválasztásánál ezúttal kissé hosszabb utat választottam, mert bizonyára érdekes lesz az Ön számára, hogy betekintést nyerjen a többi misszióval folytatott levelezésbe.... Pétervárról nincsenek kedvező hírek; a bolgár ügyeket még mindig Kaulbars jelentéseinek szemüvegén keresztül nézik; e szerencsétlen politika szinte hihetetlen fiaszkója érthetően elkeserítő és így előkészíti a terepet a szélsőséges döntések meghozatalára.

Ha Péterváron nem kerekedik hamarosan felül a jobb megértés, akkor útjaink most még jobban szét fognak válni, és a konfliktus csak nagyon rövid idő kérdése lesz.

Attól tartok, hogy az oroszok, akik itt már túlságosan kompromittálódtak, felszítják az orosz nép legrosszabb ösztöneit.“ MREZsLt. 45. f. Burián iratok, magánlevelezés, 79b, Aehrenthal levele Buriánnak, 329-333. Lásd Burián válaszelevelét október 26-án, lejjebb.

²⁸² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 539., 1886. október 16., Burián Kálnokynak.

²⁸³ Ti. a külföldi követek részvétele, mely egyrészt legitimálná a kormányzatot, másrészt viszont konspirációkra

is abban a helyzetben vannak.

Október 18.

Kaulbars /miután mindenféle módon tudatta volt már a világgal, hogy a jelen kormánnyal semmi viszonyt sem akar már fenntartani!/ jegyzéket küldött Nacsovicsnak: minden, amit ezentúl is az orosz kormány orosz tanács ellen cselekszik, törvénytelennek fog tekintetni. - Gadban Efendi megérkezett, úgylátszik tisztán intrigálási megbízással, Kaulbars-sal egyetemben.

Október 19.

Nacsovicsnak megbízásból kijelentettem, hogy Tirnovóba nem fogok küldetni,²⁸⁴ mert a Szobranje addigi munkaprogramja a külképviselők ottani jelenlétét még kíváncsúnak nem láttatja. A többi hatalmak is ezen szemponton állanak, úgy látszik. Nacsovics nem szívesen hallotta ezt az újdonságot. A kormány túlságosan nagy fontosságot tulajdonít jelenlétünknek. A választások törvényessége ellen különben nekünk semmi kifogásunk. - Grekoff külön missióban holnap Konstantinápolyba megy. - Gadban a nagy Szobranje összehívásának elnapolását sürgeti. - Lascelles sem fog valószínűleg Tirnovóba menni, ha a többi nem megy. - A helyzet itt olyan, hogy Kaulbarsnak tulajdonképpen itt semmi dolga sincs többé.²⁸⁵ Nekludoffnak is ez a nézete, s mint ő nekem mondja, Nelidoff²⁸⁶ is. Minek jön tehát vissza, ezt sem én, sem a bolgár kormány nem értjük. - Lascelles nevezetes, majdnem heves rossz kedve a fölött, hogy Tirnovóba nem megyünk. - Stransky látogatása: holnapután Belgrádba megy. Ugy látszik gyöngé ember. **Popovic**²⁸⁷ megérkezett.

Október 20.

A b/olgár/ kormány akar tőlünk választ a n/agygyűlés/ összehívásáról szóló körjegyzékre, mintegy kárpótlásul azért, hogy Tirnovóba nem megyünk, s hogy azt a házban felhasználhassák. Nem gondolom, hogy megadhatnók. - Stamboloff, Radoslavoff terve a fejedelemválasztást forcírozni. - Kaulbars nagy panaszszüggönye

adna lehetőséget. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 551., 1886. október 17., Burián Kálnokynak.

²⁸⁴ Később Starzenskit mégis kiküldi Bécs, lásd október 23-i bejegyzés lábjegyzetét.

²⁸⁵ Lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 584., 1886. október 19., Burián Kálnokynak.

²⁸⁶ Alekszander Nyelidov (1838-1910) orosz diplomata, 1872-től a konstantinápolyi orosz követség tanácsosa. **Orosz küldöttként** aktív részese volt a San Stefanó-i béke és a Berlini szerződés tárgyalásainak. 1883-tól konstantinápolyi nagykövet, 1897-től római, 1903-tól haláláig párizsi nagykövet.

²⁸⁷ Szerb kereskedelmi miniszter / román diplomáciai ágens Szófiában.

Nacsovicshoz.²⁸⁸ - Tegnap Gadban nagy értekezései Stamboloffal.²⁸⁹ - Nekludoff nyilatkozata Grekoff előtt: nem elég megválasztani az orosz kandidátust, elő kell készíteni a terrénumot.

Október 21.

Uvaljev²⁹⁰ Bécsből jelentette be Sándor fej/edelem/ egy jövődő sürgönyét Tirnovóba, hol a képviselőket felkéri, hogy még csak tüntetésképpen se szavazzanak rá. - Benyomásom most az, hogy B/ulgáriá/nak most erkölcsileg kellene segíteni legalább jó tanáccsal. Szétolvasztólag hat ez az orosz nyomás és hazugságháló. Keresztül kellene azt lyukasztani, mert ha ez nem történik, úgy nem lehet rossz néven /venni/ a bolg/árok/tól, ha maholnap beadják derekukat. Úgy látszik, már mutatkoznak a lankadás jelei, türelmetlenségben s /s eddig csak pillanatnyi/ közöny rohamokban. O/roszország/al színt kellene vallatni, vagy B/ulgáriá/nak azt tanácsolni, hogy engedjen, mert ha a b/olgárok/ a merev ellenállás eszközhöz nyúlnak, mégis bármikor kezükben van, hogy felvethetik a nagy kérdést.

Stamboloffal: Kis koncessiókra most is készek. A sok beszédnek a helyzetről az a veleje, hogy ez a kormány, ha kívülről segítség nem jön, egy bizonyos ideig viheti az ügyeket, de nem soká, s azután nem igen lehet lesz mód..... más kormányt találni, vagy egyenesen létrehozza a szakadást O/roszország/al. Európának tehát nem elég B/ulgária/ külügyeibe nem avatkozni, de ki kell mondani, mily határig túri, hogy egy hatalom a belügyeket oly garázda módon rontsa és bontsa.- Stamboloffék a fejedelmet két hét múlva meg akarják választani. Három kand/idátus/ van! Oldenburg Sándor,²⁹¹ Waldemar²⁹² és a Mecklenburgi h/erce/g.²⁹³

Október 22.

A propo Ljubomsky²⁹⁴ és Filoff:²⁹⁵ különbség az idősebb és a fiatalabb tisztek között: az

²⁸⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 824. 1886. október 19., Burián Kálnokynak, jelentés melléklete.

²⁸⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 627., 1886. október 20., Burián Kálnokynak, részletes. Kálnoky sürgönye Buriánnak: Kt. 104., fol. 650-652.; tiszttáza: Kt. 104., fol. 653-655.

²⁹⁰ A lemondott Sándor bolgár fejedelem szárnysegédje, Todor Sztrefanov Uvaljev kapitány.

²⁹¹ Alekszandr Oldenburszkij (1844-1932) Oldenburg hercege, Szentpétervárott nevelkedett és III. Sándor orosz cár szárnysegédje, testőrségének vezetője lett, az orosz politika őt szánta a bolgár trónra.

²⁹² Valdemár dán királyi herceg (1858-1939) IX. Keresztély dán király legkisebb fia, III. Sándor orosz cár sógora. A bolgár trónt családjára hivatkozva nem fogadta el. A herceg egész életében a dán haditengerészetnél szolgált.

²⁹³ III. Frigyes Ferenc mecklenburg-schwerini nagyherceg (1851-1897), Mecklenburg-Schwerin negyedik nagyhercege, felesége révén a Romanovokkal rokonságban álló uralkodó.

²⁹⁴ Sztrefan Ivanov Ljubomski (1848-1902), bolgár tiszt, részt a felszabadító háborúban, az egyesülés kivitelezésében, a szerb-bolgár háborúban, parlamenti képviselő. Támogatja Battenberg Sándor trónfosztását. 1885 végén Jambolban dandárparancsnok. Ezidőben őrnagy Vidinben. Kalcso Kalcsev szerint sztambolovista, rábeszéli a tiszteket, hogy ne lázadjanak a régensség és az ideiglenes kormány ellen.

²⁹⁵ Dimitar Genkov Filov (1846-1887) alezredes, bolgár tiszt, részt vesz az egyesülés kivitelezésében és a szerb-bolgár háborúban (Bogdan Filov apja). Előtte orosz cári szolgálatban, 1877-78-ban a bolgár alakulatoknál szolgált a

első O/roszország/ban nevelkedtek stb. Orosz érzelmű bolgár nincs. Zankoff mondása N/acsovics/nak: Je sais menti [Hibás, valószínű: Je sais mentir = Tudok hazudni.]. - A kormány belső viszonya Nacs/ovics/ és Stoiloff, Stamboloff és Radoslavoffhoz. - Az egész kérdés, mint én mondtam ma Nacsovicsnak: akar-e B/ulgária/ keresztülmenni még egy orosz epochán [korszakon], annak összes nyomorúságaival és minden fejlődést bénító hazugságaival? Vagy szükséges és kikerülhet[et]len-e ez? Ez a válaszfal a b/olgár/ russophilek és a russophobok közt. - Kaulbarsnak semmiféle új instrukciói nincsenek. Egyszerűen ignorálja a kormányt. Gadban ma teljesen felsült.²⁹⁶ - Tóth V.²⁹⁷ ide van beosztva. - Sacharoff²⁹⁸ elutazott Pétervárra. - A pillanat kritikus, a kormány szédülni kezd saját pártja, O/roszország/ és a hatalmak titokteljes magatartása közt. Kaulbarsnak tisztán itt léte majdnem magyarázhatatlan. - Kaulbars vádolja az olasz konzulok magatartását. - Thielmann billett-jét Giers Schweinitz²⁹⁹ előtt billett violent-nak [kb. támadó hangvételű jegyzéknek] nevezte.

Október 23.

Regensek és miniszterek elutaztak Tirnovóba, Kaulbarst nem látták. Itt maradtak még Karaveloff és Nacsovics. - Hosszú beszélgetés Kaulbarssal, aki nagyon meglegedettnek mondja magát utazásával: a nép zöme a kormány ellen és O/roszország/ mellett van. Az ellentüntetések egy pompásan szervezett kormánypárti terrorizmusra vezetendők vissza. O/roszország/ új, szabad választásokat követel. K/aulbars/ itt most csak várni akar.³⁰⁰ - Bolgár körjegyzék: a nagy népgyűlés a

háborúban. 1886-ban ruszei dandárparancsnok. Nem számolnak vele a trónfosztók, Mutkurovval együtt ő az, aki végrehajtja az ellenpuccsot, megbuktatva az oroszbarát kormányt, majd ezt követően azt a megbízást kapja, hogy győzze meg Sándort, hogy vonja vissza lemondását és térjen vissza. Sándor lemondása után oroszbarát oldalra áll, részt vesz az 1887-es február végi-március eleji ruszei-szilisztiai puccsban, és elesik.

Sztambolovval való telefonbeszélgetéseit lásd: [Licnijat arhiv na Szt Stefan Sztambolov. Tom II. Izdatelsztvo Otecseztvo, Szófia, 1995. 1886. augusztus 12/24. Rusze \(p. 34. és p. 67.\) f. 19k. op. 1. a.e. 903. l. 1-6. és l. 7-12.](#)

A megbízhatatlan tisztekről Julius Pintér alkonzulnak van egy részletes gépelt jelentése Piombazzihoz 1886 novemberéből. Kt. 106, 166-167. és 270. (Beilage). [Pintér \(1852-1935\) később Buriánnal nagyjából egyidőben a Monarchia krétai konzula lesz](#)

²⁹⁶ Kaulbarssal együttműködve demarsot intéz a kormányzathoz. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 683-684., 1886. október 22., Burián Kálnokynak (részletes). Kálnoky memorandum: Kt. 105., fol. 685-689. és fol. 690-695., 1886. október 22.

²⁹⁷ Tóth Vilmos (1854- ?) 1878-ban tett konzuli vizsgát és abban évben már a ruszei konzulátus gyakornoka. 1879. augusztus-1882. március között Szófiában szolgál, ahonnan Belgrádba helyezik át, majd 1885 júniusában kerül Bukarestbe. Személyi ellentétek miatt 1886 októberében Szófiába vezénylik vissza, majd egy év múlva betegsége miatt rendelkezési állományba helyezik. [Deutsch, 659.](#) Apja volt belügyminiszter (1871-1873), 1879-1895 között a közös számvevőszék elnöke.

²⁹⁸ Az államcsínyben részt vevő orosz attasé, ezredes.

²⁹⁹ Hans Lothar von Schweinitz (1822-1901) német (porosz) katonatiszt és diplomata, 1860-1863 katonai attasé Bécsben, majd 1865-1869 között Pétervárott. 1869. dec.-1876. jan. között követ, majd nagykövet Bécsben, 1876-tól szentpétervári nagykövet 1892-es nyugdíjba vonulásáig.

³⁰⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 706., 1886. október 23., Burián Kálnokynak.

fejedelmválasztáshoz azonnal a ház megalakítása után hozzálát.³⁰¹ Futár jött: g/ró/f Kálnoky utasítása,³⁰² kissé optimistikus a mai itteni helyzetet illetően, szépen van csinálva, veleje és bökkenője. Es fällt also der bulg/arischen/ Regierung die allerdings schwierige Aufgabe zu unter Wahrung ihrer Selbständigkeit und der freien Aktion betreff der internen Angelegenheiten sich mit Rußland auf einen besseren Fuß zu stellen. [A bolgár kormányra tehát az a kétségtelenül bonyolult feladat hárul, hogy önállóságának és szabad cselekvésének megőrzése mellett a belügyeket illetően jobb viszonyba kerüljön Oroszországgal.] - Nacsoviccsal hosszú beszélgetés, instrukciómat belé öntögettem. Mérsékletet ígér, a fejedelmválasztásokhoz tüzesen nem fognak hozzálátani. Ő és Stoiloff meg Grekoff fogják viszsztatartani a többit. Nagyon okosan mondja, hogy a nemzetet a Szobranjevel most mulattatni kell, másképp nyugtalankodnék.

Október 24.

Nacsoviccs elbúcsúzott Tirnovára.³⁰³ - Grekoffnak az Exarcha Const/antinápoly/ban azt mondta, hogy O/roszország/ el van határozva, hogy hadsereget és a külügyet kezébe kerítse. - Tegnap körlevélre Kaulbars felelt: a Szobranje semminemű határozatát sem fogja O/roszország/ elismerni.³⁰⁴

Október 25.

Várnába két orosz hadihajó érkezett, védeni a veszélyben lévő konzulságot. Nelidoff

³⁰¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 708. és fol. 704., 1886. október 23., Nacsovicstól.

³⁰² A két említett memorandum 22-i keltezésű. Más bejövő anyag a dobozban nincs. Ellenben Aehrenthal október 27-i Buriánnak írott levelében jelzi, hogy Burián 20-án megkapta Kálnoky utasításait, egyben politikai elemzést is fűz a helyzethez: „...Öexcellenciájának a helyzetről alkotott véleményét e hó 20-án kelt Depeche-ből ismeri. - Ezeknek a megjegyzéseknek a jövőben is iránymutatásul kell szolgálniuk az Ön nyelvezete és hozzáállása tekintetében. A bolgár kormány, úgy tűnik, még mindig tartja magát ahhoz a gondolathoz, hogy mi vagy bármely más hatalom szembeáll Oroszországgal Bulgáriában. Ez hiba lenne, mert egy ilyen szembeállítás egyenlő lenne a háborúval, amit az európai konstellációra való tekintettel lehetőleg el kell kerülni.”

„...Starzenski Tirnovába való utazásáról táviratilag kapni fog utasításokat. - Arra kérem Önt, hogy különösen Starzenskit tájékoztassa, hogy küldetése tisztán megfigyelő jellegű, és hogy ezért saját személye érdekében kerülje a többi misszió küldöttjeivel vagy az ott jelenlévő kormánytagokkal való érintkezésben hivatalos jelleget. Küldetéséről csak írásos, beszámoltót tehet. Szigorúan bizalmasan tájékoztatom, hogy az Ön jelentéseit Berlinbe is továbbítják, és hogy úgy tűnik, hogy az Ön véleményének súlyt tulajdonítanak, míg Thielmannénak nem túlságosan”. MREZsLt, 45. f. Burián iratok, magánlevelezés, 79b, Aehrenthal levele Buriánnak, 325-328.

³⁰³ A szobranje összetételéről lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 23., fol. 365-367., 1886. október 26., Burián Kálnokynak, továbbá a Svoboda c. lap. mellékletét a fol. 356-364-es jelentéshez fűzve. A lap a neveket, a körzetet és a foglalkozást is tartalmazza. Burián jelentéséből pedig a pártállás rekonstruálható a Veliko Szobranjébe szeptember 28-án/október 10-én beválasztott 519 emberről.

³⁰⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 725. 1886. október 25. Burián Kálnokynak; Giersz telegramja: Kt. 105., fol. 735.

a Portának kijelentette, hogy megszállási szándéka nincs O/roszország/nak.³⁰⁵

Október 26.

Futárt küldtem.³⁰⁶ Du Chastelné³⁰⁷ elutazott, Fleschné³⁰⁸ megjött. Karaveloff ittmaradásra határozta el magát.

Kaulbars távsürgönyben fenyegeti a bolgár kormányt "mesures extremes"-el [rendkívüli intézkedésekkel], ha a vádlott tiszteket elítélik.³⁰⁹ Itt ostromállapotot hirdetnek a szaporodó bújtotatások következtében. - Kaulbars sürgönye valóságos Geszler kalapja!³¹⁰ - A tervezett ostromállapot ellen Kaulbars óvást tett, az különben az által van függőben, hogy Karaveloff - első eset - aláírását az ukáztól megtagadta, természetesen Kaulbars felszólítására. - Kaulbars ma Kar/aveloff/ nála tett hosszú látogatását így jellemezte: Kar/aveloff/ mindig csak azt mondta: glupoe polozsenie [ostoba helyzet], s szíta a cigarettákat, Kaulbars pedig fel s alá járt s nem szólt semmit. - G/róf/ Kálnoky most erősen munkálkodik Pétervárott, hogy O/roszország/ot leterelje a merev tagadásról, s engedményekre, illetőleg a situáció tisztázására bírja, különösen pedig a fejedelem választást sürgeti.³¹¹ - Nekem feltűnt, hogy ma Kaulbars hangsúllyal emlegette a berlini szerződést. Ha az oroszoknak hamarjában nem sikerül valami roppant scandalumot provokálni itt, még arra is képesek, hogy egy roppant phrásissal [kimagyarázással] meghátráljanak. Bár úgy lenne! Kaulbars boszankodik, hogy a bolgár kormány körrendeletben a lakosságot megnyugtatta a két hadihajó megjelenése felett, kicsinyítve ezen ügy jelentőségét.³¹²

³⁰⁵ Egészen másképp interpretálja az eseményeket a Girsszel beszélgető Gruic. Szerinte az orosz kormányzat így próbál nyomást gyakorolni az ülésező szobranjéra, nehogy visszahívják Battenberget. Ha ez és Kaulbarsz küldetése sikertelen, akkor viszont az oroszok számára nem marad más, mint egy durva beavatkozás – egy puccs, vagy okkupáció formájában. Poslanstvo Kraljevine Srbije, Tom 1. Nr. 295. 1886. október 27. Gruic jelentése. Mindeközben megjegyzi, hogy az orosz viselkedés és a politikai bizonytalanság miatt az orosz papírpénz árfolyama mélyrepülésbe kezdett, mely tönkreteszi a gazdaságot, ezért ez a politika káros hosszú távon.

³⁰⁶ Lásd Burián levelét Aehrenthalhoz. HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 26. Okt[ober] 1886.

³⁰⁷ Vagy Duchatel említett francia követ felesége, vagy du Chastel de la Howarderie, régi belga nemesi (diplomata) család egy tagja.

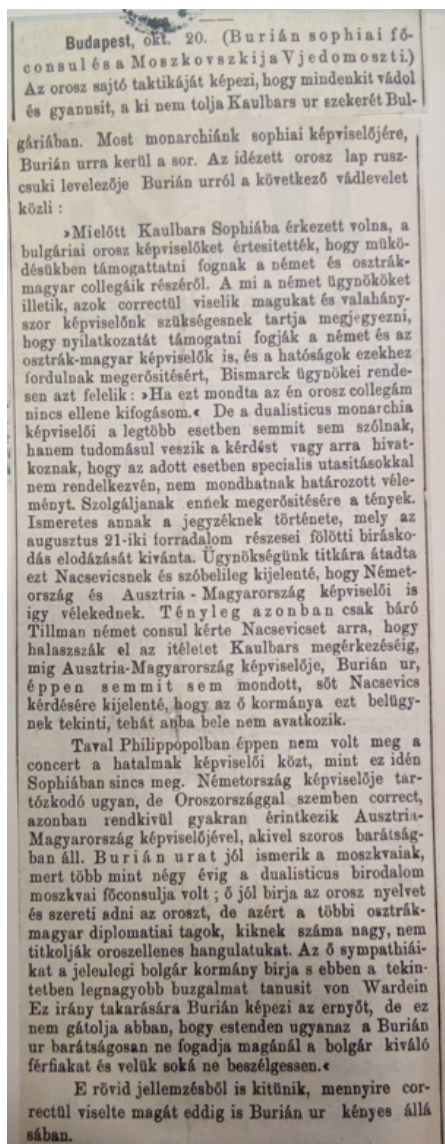
³⁰⁸ A már többször szerepelt francia diplomata felesége.

³⁰⁹ Burián „nem oroszbarát” viselkedésére lásd az orosz lapok fordításaiból mellékelt magyar nyelvű cikket. MREZSLT 45 f. (Burián) 80. fol. 108. Az orosz lapok szerint Buriánt ismerik Moszkvában, szereti oroszoknak tettetni magát, míg a követség tagjai nem titkolják erősen oroszellenes irányultságukat. Burián csak jól megválasztott paravánként, álcaként szolgál a bolgárbarát osztrák politika elleplezésére, de mindez nem zavarja őt, hogy magához ne hívjon kiemelkedő bolgár személyeket és beszélgessen velük.

³¹⁰ Geszler Hermann a magyar kártya egyik alakja, a Svájcot megszálló egyik Habsburg helytartó, aki Friedrich Schiller Tell Vilmosában elvárja, hogy nem csak személye, de póznára tűzött kalapja előtt is hajbókoljanak az arra járó alattvalók.

³¹¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 760., 1886. október 27., Burián sürgönye Kálnokynak.

³¹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 793-804. 1886. október 27., Burián Kálnokynak (hosszú jelentés); fol. 808-813., fol. 814-822., fol. 823-825., fol. 831-832., fol. 834-835., fol. 836-837., fol. 838-839.

Október 28.³¹³

Az ostromállapot Szófia város és kerületben mégis ki lett hirdetve.³¹⁴ - Kaulbars még

³¹³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 883/884., 1886. október 27, Kálnoky utasítása Buriánnak.

³¹⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol 903., 1886. október 28., Burián Kálnokynak.

ostromolja Natchovicsot jegyzékekkel 1. a tisztek bocsátását,³¹⁵ 2. az ostromállapotot, 3. a hadihajók komolybá vételét illegőleg.³¹⁶ Szomoff ma az o/rosz/ agentióban levő bandát "armée du Salut"-nak [Üdvhadsegnek] gúnyolta. - Kaulbars ma azt mondta: Il faut que la Russie frappe un coup décisif. [Oroszországnak döntő lépést kell tennie.] - Beust³¹⁷ a napokban meghalt.

Október 29.

Megérkezett Tóth Vilmos. - Este Karaveloffnál. Hangulata mostmár úgy látszik nem oly kétségbeesett. Neki és nejének szóbeszédjét háromszoros kritikával hallgatom meg, s úgy vélekedem, hogy az ő magatartása vegyüléke a roppant portió kielégítetlen amour-propre [nagy adag kielégítetlen önimádatnak] és uralomvágynak, de amellett azon meggyőződésnek is, hogy a bolg/ár/ kormány O/roszországgal első követelménye, t.i. a választások elnapolása tárgyában, megadása által lefegyverezte és kijátszhatta volna.³¹⁸ O/roszország/nak tényleges koncessiókra hajlandónak nem vélem.

Október 30.

Starzenski Tirnovóba elutazott.³¹⁹ - Kaulbars ultimátuma: három nap múlva elutazás, ha az oroszok üldöztetése meg nem szűnik stb.³²⁰ Nacsovics válaszolt: belügyminiszter parancsot adott, hogy az előforduló eseteket bejelentsék, tábornokot felkérte konkrét esetek megnevezésére. Kaulbars visszafelelt, hogy discussióba nem bocsátkozik s az első előforduló esetre elutazik. - Nacsovics velünk közöltetett egy sürgőnyt: a bolg/ár/ kormány, miután minden concessiót megtett, s a tiszteket is szabadon bocsátotta, az orosz eljárást csak úgy foghatja fel, mint amely tiszta szakadásra céloz.³²¹ Várnában okkupációt várnak. - Az, hogy O/roszország/ milyen tények, vagy állítások alapján adja elő fenyegetéseit, most már közönyös, a "mission pacifique et conciliatrice"-nak [a békés és megegyezésre törekvő küldetésnek] mégis csak az a célja, előidézni a szakadást.

Ma jött futár, legújabb utasítás ismét grőšte Reserve [a legteljesebb háttérbe

³¹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 907., fol. 916. és fol. 952., 1886. október 28., Burián Kálnokynak.

³¹⁶ A hadihajók érkezésének hírére a bolgár régenstanács bejelenti, hogy orosz beavatkozás esetén fegyverrel áll ellen.

³¹⁷ Friedrich Ferdinand von Beust (1809-1886) német, majd osztrák politikus (1858-1866 szász miniszterelnök), 1867-1871-ig az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere. 1882-ben visszavonul.

³¹⁸ Ti. a további orosz ellenállást.

³¹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 948. és fol. 952., 1886. október 30., Burián Kálnokynak.

³²⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 945., 1886. október 30., Burián Kálnokynak, vö. még Burián jelentésében Kaulbarsz francia nyelvű levelét Nacsovicshoz (Kt. 106., fol. 67 és fol. 68.).

³²¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 954., 1886. október 30., Burián Kálnokynak.

vonulás]³²² A várandó eseményeket hogy lehet majd grösste Reserve-vel összeegyeztetni Tisza K/álmán/ nyilatkozatával, az még a jövő titka.³²³

Október 31.

Chiro³²⁴ által Lascelles rossz híreket kapott a Tirnovó- ban uralkodó hangulatról.³²⁵ - A nagygyűlés megnyitott.³²⁶ Elnök Zsivkoff.³²⁷ - Futár jött.³²⁸

November 1.

Helyzet: Kaulbars világosan arra tör, hogy regentia és kormány leköszönjön. Erre O/roszország/nak szüksége /van/, akár akar transigálni [engedni], akár nem. Első esetben satisfaction d'amour propre [a hiúsága kielégítettet], másodikban szabad tér kérdése. Azért habár az elutazás eventualitása valamely erőszak elkövetése feltételéhez van kötve, ezen feltétel akkor fog teljesülni, mikor Kaulbars akarni fogja. Fogja pedig akarni úgy látszik akkor, ha belátja, hogy a kormány le nem köszön. Kormány a hatalmaktól támogatva nem érzi magát. De annak dacára fogja-e megtenni O/roszország/nak a kívánt szívességet? K/aulbars/ elutazik, quid tunc [latin: s akkor mit tegyünk?]? K/aulbars / nem fenyeget, csak titokteljesen bólingat. K/aulbars/ állításai a hatalmaskodásokról, igazak abban, hogy amit a bolgárok megadtak neki most, azt megadhatták volna rögtön, avec meillure grace [nagyobb eleganciával]. K/aulbars/ az izgatott hangulatot s az ebből következő összeütközés veszélyeket nem tagadja, de a hibát azokra tolja, akik szerint ezt a hangulatot létre hozták. - Kaulbars szerint Grekoff missziója felsült. A nagyvezér Gadbanra, Nelidoff pedig Kaulbarsra utalta őt. Megjött **A. N. Lwoff**. - Starzenski-t Lovcsánál hat rabló megtámadta és kirabolta. Tekintettel, arra, hogy ez az első előforduló eset azon az úton, hol utóbbi napokban százan jártak, többünknek felötlött, hogy ez készített coup [akció] lehetne. így akarta volna K/aulbars/ nekünk bizonyítani, hogy B/ulgáriába/n anarchia és a rendnek teljes felbomlása uralkodik?

³²² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 947/948., 1886. október 30., **Október 27-én Aehrenthal is ír Buriánnak.**

³²³ Ti. a szeptember 30-i parlamenti beszédére utal Burián. A Kaulbars-misszióval Oroszország nem lépett túl a dinasztikus érdekszféra-politika keretein, ezért elvben számíthatott Kálnoky támogatására, de az orosz kormánybiztos akciójának híre olyan vihart kavart Budapesten, amely az osztrák-magyar külügyminisztert politikája megváltoztatására kényszerítette.

³²⁴ Chiro³²⁴ az angol-amerikai konzorcium képviselője.

³²⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 105., fol. 956., 1886. október 31., Burián Kálnokynak.

³²⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol 6., 1886. október 31., Burián Kálnokynak.

A cél: új fejedelmet találni Bulgária élére. **Licsnijat arhiv na Sztefan Sztabolov. Tom. II. p.50. f. 19k. op.1. a.e. 753. I. 1-5. október 28.**

³²⁷ Georgi Zsivkov (1844-1899) bolgár politikus, a Radoszlavov-kormány nagy hatású oktatási minisztere, **Sztambolov szövetségese, Testvére, Nikola írta a „Sumi Marica” c. dal szövegét, a bolgár himnusz.**

³²⁸ Egy nagyköveti körutasításon kívül, amiben ráadásul Buriánra hivatkoznak, nincs más 31-i dátummal a vizsgált iratanyagban.

November 2.

Stambuloff tegnap telegrafiroztatott egy képviselő által Zankoffnak, nem akar-e belépni a kormányba?³²⁹ Zankoff felelete: kormány, regensség lépjen vissza, a Szobranje alakítson új kormányt O/roszország/ jóváhagyásával, akkor belép. Fontos, az hogy O/roszország/bizonyos feltételek alatt talán mégis kész elismerni a Szobranjet? - Futárt küldtem.³³⁰

November 3.

A kormány magáról legalább azt állítja, hogy bízik magában s lemondásról nem is álmodik. Starzenski azonban azt telegrafirozza Tirnovából, hogy Nacsovsics neki panaszkodott, különösen szokása szerint arról, hogy a hatalmaktól el van hagyva. - Különben egyéb hasonlóra mutató symptomáktól eltekintve innen is látszik, hogy O/roszország/ talán mégis megpuhul. Lwoff mint futár jött ide, s azóta K/aulbars/ nem szól többé elutazásról és a Nebolsin esetet³³¹ sem használja ki agitationális célokra. - Lascelles beszélte nekem, mit eddig nem hallottam, hogy a császári biztos ideküldetése annak idejében azért maradt el, mert Angolország kijelentette, hogy akkor ő is küld biztost. Sir W. White³³² lett volna erre kiszemelve.

³²⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 22., 1886. november 1., Burián Kálnokynak.

³³⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 54-60., 1886. november 2., Burián Kálnokynak; Kt. 106., fol. 61-64., fol. 65-66., fol. 70-72. (jelentés; Kaulbarsz – lásd nov. 1-i bejegyzést); Kt. 106., fol. 74-76., fol. 77-78., fol. 79-80., fol. 83-87. (Kaulbarsz ultimátuma); Kt. 106., fol. 89-94. (Kaulbarsz-Nacsovsics levelezés, Gadban-Nacsovsics levelezés); Grekov és Gadban – a november 1-i bejegyzés alatt; Kt. 106., fol. 462-. (Beilage, gépelt átirat a jelentés egy részéről).

³³¹ Nyebolszin, orosz származású jogtanácsos a szófiai városi tanácsban. (Szimeon Radev említi a Sztoitelite na szavremenna Balgarija c. műve V. kötetében). Az októberi puccs idején a belügyből és a pénzügyből néhány hivatalnok átmént a polgármesteri hivatalba, hogy átvegye az ügyvitelt egy ideiglenes bizottság felállításával. Az ott lévőket szélnék eresztették. Ekkor jött be (állítólag) ittasan Nyebolszin, aki ledőlt egy díványra, és felszólításra sem távozott, ellenállt. Ekkor a strázsák erővel kitették. Egy óra múlva az orosz diplomáciai képviselő egy titkára, Szonov tiltakozni és az iratokat elhozni, de vezetésként átvéve Hranov ezt elutasította. Az eset Kaulbarszhoz is eljutott, aki energikus fellépést sürgetett.

³³² Sir William Arthur White (1824-1891) brit diplomata, belgrádi és bukaresti szolgálat után 1886-tól haláláig konstantinápolyi nagykövet, a konstantinápolyi konferencia (mely Kelet-Rumélia annexióját vizsgálja) elnöke. Szerepéhez és a brit politika 1885-1886-os prioritásaihoz a következőket kell tudni. Az ekkor miniszterelnöki posztot betöltő Salisbury-t 1885-ben sokan támadták, hogy elfogadja a két Bulgária egyesülését (bízva abban, hogy az uralkodó oroszellenessége lehetetlenné teszi az oroszok konstantinápolyi előretörését a félszigeten), noha 1878-ban, Berlinben még ő volt a legnagyobb ellenzője az egyesülésnek, félve az új állam oroszpártiságától (Roberts 352, 354). És érdekes módon 1885-ben éppen azok az oroszok álltak ki a berlini szerződés betartása mellett, akik 1878-ban tiltakoztak a San Stefanói rendezés felülrása ellen, mert 1885-ben nekik állt érdekében, hogy Kelet-Rumélia oszmán uralom alatt maradjon és ne kerüljön Battenberg Sándor kezére, megerősítve az oroszellenes uralkodót hatalmában. (Roberts 353) Ez is azt bizonyítja, hogy ekkoriban is csak az idealisták bíztak az egyezményekben (meg akinek kedvezett), míg akik hatalmi politikát folytattak, nyugodt szívvel sutba dobták az érvényben lévő egyezményeket.

White azonban személy szerint attól félt, hogy Bulgária, egy orosz puccs esetén, már Törökország méltó kihívója lehet és veszélyeztetheti a szorosok török birtoklását – amelyhez Salisbury annyira ragaszkodott, hogy még

November 6.

Történni, nem történt semmi az utolsó három nap alatt, de Tirnovóban haladnak a munkával. Mióta kilyukadt a szeg a zsákból, t.i. hogy Kaulbars regens és diktátor akar lenni, s azonnal behozni orosz had- és külügyminisztert, öszszeszorítottak a bolgárok T/irnovó/ban s erőlyesen mennek előre útjukon. Jövő hét elején a fejedelmet meg akarják választani, és pedig Waldemart. - Burgasban volt katona zendülés.³³³ Reményük, hogy gyorsan elnyomják, Panitzát³³⁴ küldték oda.³³⁵ Kaulbars csendesen van, de minden pillanatban új meglepetéssel léphet elé. - A delegációkat tegnapelőtt nyitották meg B/uda/pesten, hírük azonban még nincs. - Összevetve mindazt, amit

Ignatyevnek adott szavát is megmászította annak idején. Mikor 1885. okt. 15-én az osztrák-magyar külügyminiszter Kálnoky egy körlevélben konferenciára hívta a hatalmakat, hogy visszakényszerítsék Battenberget a Balkán mögé, szabad kezű adva a törököknek a kelet-ruméliai felkelés leverésére, Salisbury már a bolgár nép akaratának figyelembe vételére szólított fel. Erre a belpolitikai helyzet miatt is szüksége volt, hiszen választások előtt állva nem kockáztathatta a győzelmet a népszerű Sándor magára hagyásával. (Roberts, 354) Ezért White-ot utasította, hogy ne egyezzen bele engedményekbe, noha sem pénze, sem hadereje, sem felhatalmazása nem volt egy esetleges katonai beavatkozásra. Salisbury kifejezetten támogatta az 1886. április 6-i török-bolgár megállapodást, mely a szultán szüzerenítésének meghagyása mellett Kelet-Rumélia fejedelmének iktatta be Battenberg Sándort. Salisbury már az 1885-ös bolgár felkelés előtt arról győzködte Károlyt, hogy a brit kormány egy palmerstone-ibb (értsd: oroszellenes), mintsem gladstone-i törökellenes politikát kíván folytatni. (Roberts 343) A szuezi instabilitás (Egyiptom megszállása, majd a Mahdi felkelése) miatt a „Near East” felértékelődött a brit diplomácia szemében, mely egészen 1895/97-ig eltartva Goluchowski orosz együttműködésen alapuló fordulatáig osztrákbarátságot is jelentett.

³³³ 1886. november 3-án Nabokov orosz kapitány (másodszor is) oroszbarát felkelést szervez Burgasz térségében, de leverik. A két orosz hadihajó ezzel is kapcsolatba hozhatóan (de még az esemény előtt) jelenik meg Várna előtt. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 103. és fol. 105., 1886. november 3., Burián Kálnokynak. Gruic szerint Nabokov fellépése nagy taktikai hiba volt, hiába mentegeti Girs, mert hitelteleníti az orosz politikát. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 298. 1886. november 28. Gruic jelentése.

³³⁴ Koszta (Kosztadin Atanaszov) Panica (1857–1890) bolgár katonatiszt, a szerb-török, az orosz-török, szerb-bolgár háború és az egyesülés hőse (Zahari Sztójánov barátja), az 1885-ös szlivnicai győző, a macedón forradalmi bizottság aktív tagja (Dimitar Rizov barátja), a bolgár hadsereg egyik megeremtője.

Az 1886. augusztus 9/21-i Battenberg elleni puccs során, szilárdan a herceg oldalán állt. Az ellenpuccs egyik fő szervezője. Battenberg lemondása után fontos szerepet játszott a politikában, támogatta Sztambolov erőfeszítéseit, hogy ellenálljon az orosz nyomásnak, és aktívan részt vett a tiszti lázadások résztvevőivel szemben indított perekben. Kicsit később azonban csalódott a hadsereg személyzeti politikájában, mert a hadsereg vezérkari főnökét, Raco Petrovot léptették elő alezredessé helyette. Miután Ferdinánd elfoglalta a bolgár trónt, Panica bitorlónak tekintette. Panica konfliktusban áll Sztambolovval a macedón kérdésben folytatott mérsékelt politikája miatt is.

1887 végén Panica kapcsolatokat létesített az orosz képviselőkkel, és a fejedelem esetleges megbuktatásáért cserébe a kormány diplomáciai támogatást és fegyvereket keresett Macedóniában zajló felkeléshez. Oroszország külügyminisztériuma nem volt hajlandó pénzt és konkrét garanciákat adni, mivel úgy gondolja, hogy Macedóniában egy sikeres felkelés sem felel meg Oroszország jelenlegi érdekeinek, de érdekli a puccs gondolata. A tárgyalások 1889 nyarán folytatódtak, amikor Dragan Cankov és Petar Sztancsev emigráns politikusok biztosították Mihail Hitrovót, az orosz diplomácia bukaresti képviselőjét, hogy az összeesküvés komoly, sőt, a szófiai helyőrség parancsnoka, Sztéfan Kiszov alezredes is részt vett benne. Kérték a puccs 50 000 frankkal történő finanszírozását. Decemberben a puccsisták bejelentették, hogy a Katonai Forradalmi Bizottság készen áll a közeljövőben cselekvésre, de a szentpétervári kormány nem szándékozott nyíltan elköteleződni.

1890. január 21-én összeesküvést lepleztek le a fővárosi helyőrségben Ferdinánd és Sztambolov miniszterelnök meggyilkolására. Koszta Panica őrnagyot a katonai bíróság halálra ítélte, június 16-án kivégezték.

³³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 147., 1886. november 5., Burián Kálnokynak.

Kaulbars magatartásáról hallok, úgy látszik: K/aulbars/ egészen eltért systemájától, s hagyja menni a dolgokat, O/roszország/ nem tudja melyik végénél fogja meg a dolgot.³³⁶ Puhábban beszél az itteni dolgokról és emberekről. Saját pártjáról nem sokat tart. Jelszó: ils sont tous des canailles [mind csirkefogó]. - A külügyminisztériumnak egy nagyon naivul szerkesztett körjegyzéke,³³⁷ amelyben egyszerűen egy kandidátus minél hamarabbi megnevezését kérik. - A burgasi puccsot az ottani századparancsnok erélye folytán hamar elnyomták. - Menges³³⁸ Tirnovából visszajött: hat milliót készpénzben kapott, illetőleg adósságtörlesztésre, másfél millióért három kötelezőt hat hónap múlva fizetendő, ha kölcsönt kötnek, előbb is; hat hónap után 6% kamat.

November 7.

Tirnovából még mindig rimánkodnak kandidátus után.³³⁹ - Magát biztosnak adó forrásból hallom, hogy el van határozva Varna és Burgas megszállása az o/roszok/ által.³⁴⁰ - Furcsa nyugalom van a levegőben, az o/rosz/ akció most olyan bizonyos világitás alatt jelent meg, amely mutatja, hogy jobb szeretnék, ha most nem kellene tenni semmit, de ha már muszáj, hát keresik, hogy lehet csínyjén olyasmit kitalálni, a mi neki a jövő útjait nyitva tartja. - A bolgárszeretet phrásisa zajjal düledezik halmazra. - Stransky ellen pláne protestáltak.³⁴¹ Ez az illusztrációja a nagy lármának, mit tavaly a bratoubüsztvennaja vojna [testvérgyilkos háború]³⁴² miatt tettek.

November 8.

Hosszú látogatás Kaulbarsnál.³⁴³ Legnagyobb része annak, amit mondott - la vieille rengaine [a régi nóta]. Panaszkodott, hogy az európai sajtó mily szigorúan ítéli meg működését, pedig „kívánságaim csekélyek és modorom enyhe volt”. Azt mondta, töri

³³⁶ Gruić szerint az oroszok elejtették Nikola montenegrói uralkodó jelölését a Bolgár Fejedelemség élére, miként a rivális szerb dinasztia, a Karadjordjevicek bolgár trónra ültetésének ötletét is. (Szerbia ekkor a Monarchia támogatottja, annak érdekszféréjébe tartozik – ezért is lép közbe a Monarchia kormánya az 1885-ös szerb-bolgár háború idején, megmentendő a szerbeket a vereségtől –, Bulgária viszont nem). Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1 - Nr. 296. 1886. november 10. Az oroszok továbbra sem ismerik el a szerbek és bolgárok közötti egyezményeket, így lassítva a tárgyalásokat.

³³⁷ Talán: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 140-142., 1886. november 6., Burián Kálnokynak.

³³⁸ A fejedelmi civilista ellenőre.

³³⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 127. és fol. 129., 1886. november 4., Burián Kálnokynak. Az okkupációt csak így vélik a bolgárok elkerülni. Kt. 106., fol. 185., 1886. november 7.: Minden orosz jelöltet elfogadnak a mingreliai herceget kivéve.

³⁴⁰ Vö. korábban, Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1 - Nr. 295. 1886. október 27.

³⁴¹ Sztambolov árnyékembere, nem oroszbarát. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 185., 1886. november 7., Burián Kálnokynak.

³⁴² Utalás a szerb-bolgár háborúra – az orosz diplomácia félt egy döntő bolgár vereségtől és így Szerbia (és rajta keresztül a Monarchia megerősödésétől).

³⁴³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 207., 1886. november 8., Burián Kálnokynak.

a fejét, hogy valami kibúvót találjon. Persze a részletekbe menve nem vettem észre, hogy a kibúvóhoz vezető két-három képzelhető út diskussziójára rá akarna menni.

November 9.³⁴⁴

Karaveloff beadta lemondását.

November 10.

Waldemar dán hercege Tirnovában megválasztott bolgár fejedelemnek,³⁴⁵ mit neki Cannes-ba magsürgönyöztek. A bolgárok tehát az ő munkájukat elvégezték. Most hadd lássuk Európát. - A delegációk elnökeinek harcias beszédje,³⁴⁶ a császár/-k/irály/mérsékelt, de csontos megnyitó beszédje.³⁴⁷ Mindennek veleje: mi terünk, talán sokat is eltűrünk, de nem mindent. Hol a határ, nincs megmondva, talán senki sem tudja, azt sem tudni, O/roszország/ mennyire akar most menni. Tehát igazán tűhegyen van

³⁴⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 224, 1886. november 9., távirat Buriántól; Kt. 106., fol. 233-234 (jelentés); Kt. 106., fol. 237-238. (Nabokov-affér, francia), Kt. 106., fol. 241-242.

³⁴⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 253 és fol. 254., 1886. november 10., Burián Kálnokynak.

³⁴⁶ Kálnoky Budapest nyomása alatt (lásd Burián november 12-i bejegyzését) az uralkodó békéltető hangnemű megnyitója után Pétervár számára meglepetést keltően élesen nyilatkozott, írja Gruic. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 297. 1886. november 7/19.

³⁴⁷ A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által 1886. november 4-ére Bizottság összehívott bizottság jegyzőkönyvei. 1886. A magyar delegáció elnöke Tisza Lajos, akinek beszéde és Ferenc József válasza a budavári megnyitó fogadáson hangzott el. A két beszéd szövege az irományok között található. 1-4 p. Részlet Ferenc József válaszából. „...A Bulgáriában előfordult sajnálatos bonyodalmak, melyek az elmúlt évben a filippo-polisi kormány felforgatásával kezdetüket vették, újabb komoly aggodalmakra szolgáltatnak okot.

A hatalmak egyesült fáradozásainak sikerült ugyan annak idején a mozgalmat elszigetelni és törvényes állapotok helyreállításának útját egyengetni; de a Sófiában beállott újabb események új veszedelmes válságot idéztek elő, melynek fejlődése és — a mint reményeim — békés megoldása éppen most kormányom teljes figyelmét veszi igénybe. Fáradozásai arra vannak irányozva, hogy a bolgár kérdés végleges rendezésénél, melynek a hatalmak közreműködésével kell megtörténnie, ezen autonom fejedelemségben oly törvényes állapot létesüljön, mely a bolgár nép teljesíthető óhajait tekintetbe vevén, egyszersmind a fennálló szerződéseknek és az európai érdekeknek is megfeleljen.

Az összes hatalmakkal fennálló kitűnő viszonyaink, valamint a minden kormány részéről táplált békés szándék — melyről minden oldalról biztosítottunk — reményt nyújtanak, hogy a keleti ügyek körül létező nehéz helyzet dacára sikerülni fog, Ausztria-Magyar- ország érdekeinek megőrzése mellett, monarchiánknak és Európának a béke áldásait megővni.”

Az osztrák delegációt F.J. a magyart megelőzően fogadta. Az osztrák delegáció elnöke a lengyel Franciszek Smolka (1810-99) volt, aki Tisza Lajoshoz (de szinte a külügyi albizottság valamennyi tagja, Láng Lajos, Apponyi Albert, Falk Miksa is ezen az állásponton volt) hasonlóan kifejezetten a délkeleti események miatt tartotta fontosnak a hadseregfejlesztést. „Mert a délkeleten szenvedély teljes izgalomban és aggodalmat keltő módon lezajló események elővigyázatra, sőt előzetes gondoskodásra intenek és azt parancsolják, hogy a monarchia hatalmi állásának, dicső és hősi közös hadseregünk védelmi és harcképességének biztosításáról épen a béke idején és annál inkább gondoskodjunk, mert a többi hatalmaknak folytonos és aggasztó mérvben fokozódó fegyverkezésével, azok mohó törekvésével hatalmasabb fegyverek beszerzése iránt és a meg nem nyugtató külviszonyokkal szemben, Ausztria-Magyarország hasonlóan hathatós elővigyázati rendszabályok foganatosítása tekintetében lehetetlen, hogy hátramaradjon.” Budapesti Hírlap, 1886. november 7. A Budapesti Hírlap kommentárja sokkal harciasabb mint az uralkodó és a két delegáció elnökének beszéde. A közvélemény harciasságára különben a delegációk külügyi albizottságában felszólalói is utalnak (nov. 29.).

a helyzet. Tény csak az, hogy O/roszország/, ha békén akar maradni, találhat most arra fogantyút. A situáció talán még lassan, de biztosan érik valami elhatározó dolog felé. Bulgária most magáért talán többet [tehet] - mint a háború által.

Karaveloffnál: Neki tetszik Waldemár megválasztása, nehézség persze, /hogya/ a h/erce/gasszony katolikus, tehát a gyermekek is. Mikor O/roszország/ protegálta, nem volt nős. Ma Karaveloff mondta, hogy az összeesküvő tisztek mélyen megbánták már tettüket: Grujeff régi o/rosz/ tiszt és alattvaló, egészen o/rosz/ érzelmű, Bendereff, kinek nagy érdemei voltak a háborúban, sértett becsvágyból cselekedett, a többi engedelmes eszköz. – Ma K/araveloff/ is abbéli félelmét nyilvánította, hogy O/roszország/nak követelményei mértékfelettiek lesznek.

November 12.

La situation se corse. [A helyzet bonyolódik.] - Waldemár h/erce/g azt felelte, hogy a dán királyt kell megkérdezni a választás elfogadása tárgyában. Hallom, hogy a sürgönynek van egy helye is, amelyet a kormány eltitkolt, t.i. hogy "Waldemárnak vannak kötelezettségei, melyek az elfogadást neki valószínűleg lehetetlenné teszik". Itt úgy látszik, nem reménylik, hogy elfogadja.³⁴⁸ - A dolog a delegációkba esik,³⁴⁹ ami kedvező körülmény arra, hogy W/aldemár/nak a hatalmak által való elismerését kieszközöljük, olyan nyomás nehezedik B/uda/pesten a közös kormányra. – Salisbury³⁵⁰ Guildhall-i beszédje:³⁵¹ Angolország nem fog tenni semmit A/usztria/-Magyarország/ kezdeményezése nélkül.³⁵² - Kaulbars egy tegnapi nyilatkozta: hogy az

³⁴⁸ Ebben az orosz nyomás is közrejátszott.

³⁴⁹ Ti. tart még az Osztrák-Magyar Monarchia közös politikáit összehangoló delegációs ülés, melyen a bolgár téma többször előkerül. Lásd lent, november 27-én, 29-én.

³⁵⁰ Robert Salisbury (1830-1903) brit államférfi, több ízben külügyi államtitkár, 1886. június 25-1902. július 11-ig miniszterelnök.

³⁵¹ Hagyományos novemberi éves miniszterelnöki beszéd, mely a külpolitikára is kitért.

³⁵² Adalék a brit politika hátteréhez: Battenberg elmozdítására White konstantinápolyi követ a két tartomány ruszifikációjának első lépcsőjeként tekintett, Salisbury pedig tartott attól, hogy a hír hallatára egy törökellenes felkelés kezdődik Macedóniában a San Stefanói Bulgária feltámasztása érdekében (Roberts, 398). Salisbury helyzetét nehezítette, hogy párttársa, a szintén tory Randolph Churchill nyíltan támadni kezdte Iddesleigh-t, a külügyminisztert azzal, hogy Sándor brit támogatása háborúba viszi Nagy-Britanniát, így szembement Salisbury akaratával is. (Többek szerint a szifilisz káros hatásai kezdtek elhatalmasodni rajta). Churchill feláldozta volna Bulgáriát, hogy Egyiptomot, Ciprust és Afganisztánt megtarthassa – az előbbi esetben a Mahdira, az utóbbi esetben az orosz betörésre hivatkozva, mint fő veszélyforrásra. A helyzetet bonyolítva Churchill európai körútra indult és nyíltan hirdette diplomáciai elképzeléseit a német követ gróf Hatzfeld előtt is (Roberts, 399). Kálnokynak pedig azt nyilatkozta, minden felhatalmazás nélkül, hogy a brit flotta támogatja Ausztria-Magyarországot, ha az a németekkel együttműködve lép fel (bármilyen irányba), majd Iddesleigh nevében szignálva elküldte ezt Salisburynek, ami végül az utóbbi posztjába került (de Churchillt is menesztették a kormányból). Salisbury viszont azt mondta, hogy semmi esetre sem hajlandó megegyezni Oroszországgal, mely „semmit sem ígér Afganisztánra vonatkozóan, csak azt, hogy Konstantinápolyt eszi meg először” (Roberts, 400). A háborút végső eszköznek tartotta, amihez nem nyúl addig, ameddig a lehetőségek tárháza (orosz háború Ausztriával, egy nihilista forradalom, Törökország feltámadása, egy új Battenberg, aki az oroszok ellen fel mer lépni, stb...) ki nem merül. Az aktivitását fékezte, hogy parlamenti többsége sem volt a House of Commons-ban (Roberts, 401), ellenben a

orosz császár még vándor fej/edelmet/ is elfogadta volna, ha meggyőződnek, hogy a nép őt valóban akarja. A helyzet súlypontja most már B/ulgária/n kívül van helyezve, - ha csak O/roszország/ tagadó válasza folytán új választások nem lesznek szükségesekek. - Hallom, hogy a hadsereg egy része protestál a választás ellen. - Kaulbars, mint hallom, a phil/ippopolisi/ eset miatt /egy orosz kavasz³⁵³ eldöngetése/ elutazásra kért Pétervárra engedélyt.

November 13.

[A] dán király fia nevében visszautasította a megválasztást. - Karaveloff lemondása elfogadotatott, s helyébe Zsivkoff lett regens.³⁵⁴ - A Szobranje Grekoff, Stoiloff, Kalcseff-ből³⁵⁵ álló deputációt meneszt a nagyhatalmakhoz a kandidátus végett. Szobránje úgy látszik hevesen ellenezte a kormány ebbeli indítványát. - Már megunták a nagyhatalmakkal való hasztalan szabódást. A Szobránje elnapoltatott. - Waldemár megválasztása előtti napon Kaulbars nagyon félt, hogy Sándor fejedelmet választják. Másnap nagy meglepetése. Dacára annak, azt állította, hogy S/ándor/ fej/edelem/ megválasztására minden el volt készítve. - 10-én K/aulbars/ több helyen azt beszélte, erős pointírozás nélkül, hogy az orosz cár oly nagylelkű, hogy még S/ándor/ fej/delmet/ is megengedné, ha meggyőződhetnék, hogy az egész nép akarja őt. Az Agence Havas ezt kitelegrafirozta, mint ügynöke mondja, motu proprio [saját kezdeményezésre]. Okom van feltenni, hogy K/aulbars/ insinuatíójára

királynő szimpatizált Battenberg Sándorral, unokája udvarlójával, így a bolgár ügygel is, és erős aktivitásra akarta kényszeríteni Salisbury-t, akinek tehát nemcsak Churchill-lel kellett megküzdenie 1886 őszén. Ezért az úgynevezett tradicionális guildhalli beszédében (november 9.) ez a pragmatikus, nem hősies, várakozó politika csengett vissza. Ugyanakkor november 13-án azt is kijelenti a Foreign Office, hogy az ügy többé nem Oroszország és Bulgária relációjában, hanem az európai hatalmak és Bulgária relációjában értelmezendő. Tehát a bolgár ügy európai ügygé emelkedett, s Kálnoky bírvá az elvi angol támogatást merészebben léphetett fel. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 407-416., 1886. november 13., Burián Kálnokynak (gépelte, angol, Beilage, leírás még Kaulbarsz cselekedeteiről is).

Salisbury persze úgy gondolta, hogy az osztrákok e hallgatóságos támogatással megvédik a (Salisbury szerint) brit érdekeket, több eszközük lévén erre (a belpolitikai problémák mellett a Dardanellákon keresztül sem lehetett csak úgy brit hajókat küldeni Várnába, míg az oroszoknak ez nem okozott gondot). A briteknek mindössze 15000 fontjuk volt rendkívüli (felhatalmazás nélküli) költségre akkoriban, ami lehetetlenné tette egy ellenpuccs finanszírozását, vagy Sándor visszaszállítását. Salisbury politikai „pálfordulása” egyébként sem tetszett sokaknak, hiszen 1878-ben még éppen ő volt az (igaz, akkor is következetesen oroszellenessége és a Dardanellák – és így India – védelme miatt, aki ellenezte Kelet-Rumélia és Bulgária egyesülését, miként 1885-ben pedig ő támogatta, ugyanazért, mert úgy vélte, hogy az egyesülés az akkor már egyértelműen nem oroszbarát Battenberg megerősödéséhez vezethet, ami nem mond ellent a brit érdekeknek (Roberts, 352, 354).

³⁵³ Rendőr, vélhetően a helyi diplomáciai személyzet védelmét ellátó személy. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 635-636. és Kt. 106., fol. 70., 1886. november 12., Burián Kálnokynak.

³⁵⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 442. és még fol. 444., 1886. november 12., Burián Kálnokynak.

³⁵⁵ Konsztantin Kalcsev (1856-1941, Hadzsikalcsov) bolgár politikus, üzletember és bankár. 1879-1884 között kelet-ruméliai képviselő, az állandó bizottmány (kormány) tagja. Jelentős szerepe volt az egyesülésben. Konsztantin Sztóilovval és Dimitar Grekovval rábeszéli Ferdinánd szász-koburg-gothai herceget, hogy fogadja el a bolgár trónt. 1913-ban különleges megbízatással titkos küldetésben bolgár-török különbéke és fegyverszünet tárgyában tárgyal Isztambulban.

[hízelgéskeppen, Kaulbarsnak t.i.]. Cél: Valdemár tagadó válasza után mégis beugratni a Szobránjét, hogy S/ándor/ fej/edelemre/ szavazzon, - s ez majdnem megtörtént tegnap. K/aulbars/ így dicsően maradt volna. A dolog el nem sülvén, K/aulbars/ most erőlesen dementiroztatja [tagadja] ama mondásait, s hogy reducálja egy alkalmi, egészen feltételes, de gyakorlatilag kizárt nyilatkozatra, melynek eltorzítása Gadban Efendi hátára tolatik. Jellemző dolog K/aulbars/ methodusára nézve.

November 14.

A phil/ippopolisi/ história³⁵⁶ miatt K/aulbars/ sok elmozdítást követel, s ma estére vár választ. - K/aulbars/ az elégtételre a határidőt november 17-ig meghosszabbította.

November 15.

Kálnoky nyilatkozatai a **delegációkban itt nagyon jó benyomást tettek**. - Kaulbars a phil/ippopolisi/ kavasz ügye miatt elutazással fenyegetett, ha 17-ig elégtételt nem kap.

November 16.³⁵⁷

Kaulbars Thielmannt szőlította fel a hivatalos pénztár esetleges átvételére, ha elutazik. - Kaulbars beszélgetés közben most már mégis Giers-t vádolta némiképp avval, hogy missióját nem a maga engesztelő jellegében tüntette fel Európában. - K/aulbars/ hangulata egyáltalában nem emelkedett. Nagyon csodálkozik azon, hogy Európa rosszalja O/roszországo/t mikor ez sokkal kevesebbre aspirál, mint amivel már bírt B/ulgáriá/ban a tavalyi háború előtt! - Amellett K/aulbars/ beszélgetés közben sokszor a katonai egyenesség és komoly jóhiszeműség benyomását teszi.

November 17.

Helyzet ma: ha éjfélig K/aulbars/ b/ár/ó a phil/ippopolisi/ elégtételt meg nem kapja, szombaton reggel személyzetével elutazik. Nála voltam, s olvasom az ő phil/ippopolisi/ konzula jelentését, amely szerint a kavasszal brutálisan bántak. - K/aulbars/ soká beszélt a helyzetről s habár voltaképp újat nem mondott, mégis gondolatmenete, vagy az, mit annak vázol, tisztábban lép előtérbe. Feladata: szabadon választott Szobránje által szabad fejedelemválasztás, s csak e célra szolgáló. A

³⁵⁶ A kavasz megverése.

³⁵⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 514., 1886. november 16., Kálnoky utasításai a nagykövetekhez.

b/olgárok/ konokok voltak, mert rossz néven vették O/roszország/nak, hogy Sándor fej/edelem/ választását meggátolni el van határozva. A jelen kormány azért gátol meg minden közeledést, mert minden áron a hatalmak kezében akarja tartani. Az ország ezen kormány ellen van majdnem egyértelműleg, s a béke rögtön megvolna, ha egy más kormány más Szobránjét választana szabadon. K/aulbars/ szerint a Zankoff- nak tett ajánlat csak színlelt volt. Ő maga iparkodott nagyon, hogy a Zankoff pártot a kormányba bejuttassa, de a zankoffisták Határozottan visszautasították az ajánlatot, mert a jelen miniszterek egyikével sem akartak hivatalba lépni, Gesoffot talán kivéve. K/aulbars/ szerint az új minisztériumnak konzervatívokból és zankoffistákból kellene állnia. Tagadaja, hogy Zankoff azt telegrafirozta volna Stambuloffnak, hogy Kaulbars akarja átvenni a regensséget.³⁵⁸ - Starzenski megérkezett.³⁵⁹

November 18.

Kaulbars nem kapta meg a követelt elégtételt, s holnapután személyzetével elutazik Konstantinápoly felé.³⁶⁰ - Hangulat itt közönyösség egy atom nyugtalansággal.³⁶¹

November 19.

Előkészületek. Kaulbars itt hagy egy titkárt, Somoffot.³⁶²

November 20.

Erős locskos havazás. 10-kor Kaulbars elutazott. Egyike az emberileg legszomorúbb jeleneteknek. Ugy utazott el, mint egy koldus, annak a hatalomnak a képviselője, mely ezt az országot nyolc évvel ezelőtt csak a semmiből megteremtette. Mily láncolata a hibáknak, vagy a bevalhatlan utógondolatoknak szükséges arra, hogy ennyire juthatott a nagy O/roszország/ a kis B/ulgáriá/val szemben! Az az 50 egyén, aki az orosz ügynökség előtt állt, alig emelt sapkát, mikor a tábornok távozott. A kormány annyiban komiszkodott, hogy semmi tisztelgést sem végzett a távozásnál. Én akkor jöttem búcsúzni, mikor már indulóban volt. Szívélyesen búcsúzott, habár én reám nehezelt legjobban, hogy támogatásban nem részesítettem.³⁶³ A tábornok egy pár szót

³⁵⁸ Jelentések: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 568-572., fol. 574-578. (Kaulbarsz-Nacsovics levélváltások franciául), fol. 582-584., fol. 585-586., 1886. november 17.; Kt. 23., fol. 423-425., 1886. november 17., Burián Kálnokynak.

³⁵⁹ Tirnovóból.

³⁶⁰ Azaz, Oroszország megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat Bulgáriával.

³⁶¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 106., fol. 609., 1886. november 18., Burián Kálnokynak.

³⁶² A Nyebolszin-ügyre visszaemlékező Radev által Szonovként, itt Szomoffként említve.

³⁶³ Kaulbarsz otthoni beszámolójában Angliát és a Monarchiát a bolgár ellenállás támogatásával vádolta. A tábornok szerint csak az okkupáció mentheti meg Bulgáriát az orosz érdekekszáma, mert Szófiában a most

intézett a körülállókhoz, melyeket én nem értettem meg, de hír szerint: hogy a bolgárok az orosz cártól ezentúl már semmit sem várhatnak. – A zászlót háromszoros leeresztés után behúzták. A tábornok azt várta volna, hogy kollegái üdvözlőjék lobogóval. De hivatalosan ezt nem kérte volt, egy privát célzását pedig a kollegák nem akarták elérteni. Abban maradt. Kaulbars neheztelt. E tárgyban egy kisé indokoltan. K/aulbars/ nagyon le volt látszólag sújtva. - Nacsovics megérkezett, nálam volt. Hangulata kitűnő. Kálnoky expozéja³⁶⁴ nagyon megnyugtatólag hatott, mert most már itt nem félnek az okkupációtól.³⁶⁵ A többivel aztán kevésbé törődnek. Sokat beszélnek Mingreliai Miklós h/erce/g³⁶⁶ kandidaturájáról. Itt kifigurázzák, kár volna, ha komolyan volna róla szó.³⁶⁷ Nem volna becsülete. Kormány helyzete erős, Kaulbars elutazta inkább kellemes neki.³⁶⁸

November 21.

A regensek ide visszaérkeztek széles jókedvűen K/aulbars/ elutazása miatt. - Slivnitza évfordulta alkalmából nagy táviratváltás Sándor fej/edelem/ és az itteniek közt. - Nacsovics már tegnap nálam volt.

November 22.

Kormány általam köszönetet mondatott Kálnoky nyilatkozataiért. - Nacsovics beszélt a Mingreliai kandidaturájáról. Perhorreskálják [idegenkednek tőle], mert orosz alattvaló, nem elég előkelő nekik, s mert a dinastia koronáját O/roszország/nak adta el.³⁶⁹ A miniszter kinyilatkoztatta azonban, hogy megválasztják, ha a hatalmak ajánlják. Stambuloff, ki később Zsivkoffal nálam volt, sokkal hevesebben nyilatkozott ezen témáról, s gondolom, igazat mondott avval, hogy Mingreliai Miklós itt nem kell senkinek. Szerintem is hiba volna őt idehozni, mert megválasztanák, de egy krízis

uralmon lévő katonai párt nyomást gyakorol az orosz szimpatizánsokra, akik így nem merik hallatni hangjukat. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 299. 1886. november 16/28. Gruić jelentése 1886. december 10-én. Girsz ismét Dondukovot hibáztatta a bolgár belállapotokért.

³⁶⁴ A delegációs üléseken.

³⁶⁵ Kállay tehát nem tartotta szükségesnek a hármasszövetség titkos jegyzőkönyve 3. pontjának alkalmazását, hiszen az a Török Birodalom területeire, illetve Kelet-Ruméliára vonatkozott.

³⁶⁶ Nyikolaj Dadian-Mingrelszkij (1847-1903) a grúziai Mingrelia uralkodócsaládjának utolsó hercege 1853 és 1867 között, amikor lemondott, és Mingrelia hivatalosan az Orosz Birodalom része lett. A herceg ezredes és a cár szárnysegédje lett Oroszországban. III. Sándor cár Sándor fejedelem lemondása után a bolgár trónra jelölte.

³⁶⁷ Sztambulovot Odesszából is óva intették a jelölt elfogadásától. Licsnijat arhiv... p. 59. Szóba került egy Sturdza is potenciális fejedelemként. p. 55.

³⁶⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 107., fol. 688-697., fol. 700-707., fol. 708-712., fol. 713-714., 1886. november 20., Burián jelentései.

³⁶⁹ Gruić szerint mindössze 15 ezer főnyi klán felett uralkodott a család. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 298. 1886. november 16/28. Gruić jelentése.

volna kormányzása, s Sándor fej/edelem/ pártját egész az egyetemességig erősítené. - A porta ajánlotta már officiőse [sic!, nem hivatalosan] a Mingreliait, s ezenkívül a regenseknek a visszavonulást, azon szándékkal, hogy ő fog választani új regenseket, akikkel élükön a bolgárok azután kibékülhetnek O/roszország/gal. - Itt most elég, hogy a Porta indítványozzon valamit, hogy az egész biztonsággal el ne fogadtassák. Csodálom, hogy O/roszország/ annyira nem ismeri B/ulgária/t, hogy török közvetítéstől képes várni valamit! - Stambuloff félig-meddig kérdezte tőlem, lépjenek-e vissza egy orosz insinuatióra. Én utasítás nélkül azt mondtam neki, hogy nagy kár volna. Ha majdnem ezt az áldozatot a mostani kormány meghozza, hát annak árát az asztalra előbb letettesse magának. - A kormány már most biztosan tudja, hogy Kaulbars tudott a burgasi puccsról előbb. Sürgönyöket találtak tőle. – Grujeff s Bendereffék vallomásaiból az tűnnék ki, hogy Karaveloff-nak szándékában volt a fejedelemnek egy memorandum aláírása mellett leköszönésre felszólítani, de merényletről, melyről általános tudomása volt, s melyet többször sikerült neki elhalasztatni, mindvégig lebeszélte. - Az orosz alattvalók védelme a német főkonzulra ruháztatott. - Mengesék harmadnapja elutaztak. - Ma megjött Cartuyvels.³⁷⁰ - Félreértés egy távsürgönnyel, melyet Panajotoff³⁷¹ intézett Nacsovcshoz, s melyet ez utóbbi Kaulbars sürgönyének értett.

V. ülés november 27. 30. o.³⁷²

Falk Miksa felszólalása a delegáció külügyi bizottságában (részletek)

.... az augusztus 21-iki merénylet után, mely Sándor bolgár fejedelem ellen elkövetett, két hír jött forgalomba; az egyik az volt, hogy a merénylet Oroszország műve s e hír eddigelé hivatalosan megczáfolva nincs, sőt az angol miniszterelnök ismeretes beszédei által még némi megerősítést is nyert; a másik hír az volt, hogy az augusztus 21-iki események Németországnak és Ausztria-Magyarországnak beleegyezésével történtek... (ez) éppen az utolsó napokban az igen határozott alakban és igen pikáns részletek kíséretében újra felmerült.

Ezen úgynevezett leleplezések némi fontosságot nyernek az által, hogy azok szerzője Karavelov ... sok időn át talán érdemetlenül élvezte Sándor fejedelem

³⁷⁰ Félix Joseph Cartuyvels, lásd korábban.

³⁷¹ Panajotoff, ismert Sztambolov-párti politikus, 1886-1888 között Grigor Nacsovcis titkára és segédje annak külügy- és pénzügyminisztersége alatt.

³⁷² A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1886 - hiteles kiadás (Bécs, 1886). A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság naplója

bizalmát és egyideig a regenségnek is tagja volt. Ez az ur elbeszélte ... hogy Sándor fejedelem Bukarestbe ment és ott egy kalandos tervet terjesztett a román király és kormány elé, melynek lényege az volt, hogy Macedóniát el fogja foglalni és Bulgáriával fogja egyesíteni, kárpótlásul pedig Romániának át fogja engedni Bulgária egy részét. E titkos tanácskozások tárgya elárultatott a szent-pétervári kabinetnek is – még mindig Karavelov állítását idézem – ennek következtében az orosz csár határozottan tudatta úgy Berlinben, mint Bécsben, hogy ő Sándor fejedelem eltávolítását mulhatlanul szükségesnek tartja s e tekintetben a két császári hatalom részéről teljes cselekvési szabadságot követel, mert ha az meg nem adatnék, akkor ő az úgynevezett hármass császári szövetségből kilépne. A mi azután következett, arra nézve csak pár sort kívánok felolvasni a Karavelov hosszú cikkéből, még pedig német fordításból, mert más nyelven nincs előttem: > Bismarck beeilte sich die Zustimmung seines Souverains zur Entthronung Alexanders nach Petersburg gelangen zu lassen und nur dem Kanzler bleibt es zu danken, dass das Bündniss der mitteleuropäischen Mächte intakt blieb. Oesterreich-Ungarn und Deutschland ver ständigten sich siher das Schicksal Alexanders in Kissingen. Am 22-ten Juli trafen sich Kálnoky und Bismarck und einigten sich im Sinne Russlands vorzugehen, und auf Bulgariens Thron einen Wechsel eintreten zu lassen. < A cikk végén pedig ezeket mondja: Auf dieser Weise glaubte er die ihm drohende Katastrophe, welche nach Kissingen auch in Gastein und zwar am 11. August beschlossen wurde, beschwören zu können. < [Bismarck sietett uralkodójának jóváhagyását Sándor trónfosztásáról eljuttatni Pétervárra, és csak a kancellárnak köszönhető, hogy a közép-európai hatalmak szövetsége intakt maradt. Ausztria-Magyarország és Németország biztosan megállapodott Sándor sorsáról Kissingenben. Kálnoky és Bismarck július 22-én találkozott és egyezett meg az Oroszország szándéka szerinti eljárásban, hogy hagyják bekövetkezni Bulgária trónján a változást... Ily módon gondolta felidézni az őt fenyegető katasztrófát, amelyet Kissingen után határoztak el Gasteinban is, és pedig augusztus 11-én.]

... Karavelov ur magas állást foglalt ugyan el, de az ő jelleméről az utóbbi időben oly kedvezőtlen hírek keringenek, sőt Bulgáriában őt egyenesen árulónak bélyegezték, hogy már az ő individualitása is igen alapos kételyeket támaszt bennem az általa felhozott tények valóságára. ... én merőben lehetetlennek tartom, hogy [a külügyminiszter] egy ily ... conspiratióban akár activ, akár passiv szerepet játszott volna.

.... Az egész publicatio célja az, hogy miután ... Karavelov most egészen Oroszország részén van, Németországot és főleg a mi monarchiánkat hamis positióba hozza, tudniillik úgy tünteti föl őket, mintha ők eleintén Oroszország

terveit támogatták és segítették volna, utóbb pedig köpenyforgatók lettek és most ellene lépnek fel.

....

1. Való-e, hogy a minister úrnak már augusztus 21-ike előtt tudomása volt arról, hogy Oroszország Sándor fejedelmet nem akarja továbbra a bolgár trónon megtűrni és azt onnan eltávolíttatni szándékozik?

2. Való-e, hogy ezen ügy július 22-ike körül a minister ur és a német birodalmi kancellár között Kissingenben tárgyalatott és hogy Oroszország szándoklatainak nyílt vagy legalább hallgatóságos támogatása iránt történt megállapodás? 3. Való-e, hogy ezen tárgyalások a nevezett államférfiak között augusztus első felében folytattak és Oroszország céljainak helyeslésére vezettek?

VI. ülés. 1886. november 29.

Zichy Jenő gr. interpellálása a delegáció külügyi bizottságában (részletek)

... tudomásom és hallomás szerint a mingréliai hercegnek a Portánál az orosz diplomácia útján a ruméliai kormányzó ságra való kinevezése forceiroztatik. Ez a tény pedig az egész állapotot roppantul megnehezítené és complicálná, mert a berlini szerződés szerint a ruméliai kormányzót kinevezni a portának joga van ugyan s ehhez csakis a többi nagyhatalom elismerése kívántatik; de a bolgár fejedelem későbbi egyezmény alapján neveztetett ki ruméliai kormányzónak és éppen az akkori orosz diplomácia befolyása következtében hagyatott ki az, hogy a bolgár fejedelem legyen ruméliai kormányzó, hanem egyszerűen csak az mondatott ki, hogy Sándor fejedelem kinevezeték öt évre Rumélia kormányzójává úgy ez alkalommal, mint az előbbi kinevezés alkalmával, mikor Vogorides herceg neveztetett ki ruméliai kormányzónak, a nagyhatalmak helyben hagyták.

Ma Bulgáriában fejedelem nincs, a portának a ruméliai kormányzó kinevezése iránti joga pedig fennáll, de a kérdés az, hogy Rumélia kormányzójának ezen az úton való kinevezése vagy lehetetlenné teszi az uniót, melyet mi igenis óhajtunk és a külügyminister úr is óhajt, vagy oly complicatiót idéz elő, mely forceirozná Bulgáriában a mingréliai herceg megválasztását. Én tehát, miután úgy értesültem, hogy az orosz diplomácia a Portánál arra törekszik, hogy ez a mingréliai herceget a ruméliai kormányzósággal ruházza fel, azon kérdést intézem a külügyminister úrhoz, hogy ez esetben minő álláspontot fog elfoglalni?

A külügyminiszter helyett Szécsen Antal osztályfőnök válasza (29-én):

... A külügyminister úrnak ezen, vagy hasonló törekvésekről mindeddig semmiféle tudomása nincs. Egyébiránt ismeretes dolog, hogy a kelet-ruméliai kormányzó kineveztetéséhez, a berlini szerződés értelmében, az összes signatarius hatalmak hozzájárulása szükséges ...³⁷³

VI. ülés. 1886. november 29.

Falk Miksa előadása (részletek)

... az albizottság arra fektette a fősúlyt, hogy ... tiltakozzék az ellen, mintha Oroszországnak a Balkánfélszigeten, különösen Bulgáriában nagyobb befolyása, vagy szélesebb jogköre lehetne, mint a melyet a berlini szerződés számára megjelöl. Szükséges volt ezt különösen hangsúlyozni főleg azért, mert ... például csak e napokban a francia parlamentben is ismételve hangoztattatott, hogy hiszen Oroszország Bulgária felszabadítása érdekében háborút viselt, vérben és pénzben rendkívüli áldozatokat hozott és így esik méltányos és a többi hatalmak által meg nem tagadható követelés az ő részéről az, hogy neki nagyobb befolyás engedtessek a bolgár területen. Ezen nézetet mi teljesen alaptalannak és jogosulatlannak tartjuk. Mi nem kutatjuk, hogy Oroszország miért viselt háborút, miért nem; de végre is egy háborúnak nemzetközileg érvényes végeredménye az ezen háborút követett békeszerződésben van letéve. ... Ez a jelen esetben a berlini szerződés, mely Oroszország ily kiváltságos állásáról semmit sem tud és bátran lehet hozzátenni, tudni nem is akart. ... ott, a hol a berlini congressus egyes hatalomnak a Balkánfélsziget valamely részében csakugyan a többiekétől különböző kiváltságos és külön állást szándékozott megadni, ezt világosan ki is mondta. Így tette ezt például a mi monarchiánkra nézve, midőn Bosznia és Hercegovina adminisztrációját és occupatióját időhatár megjelölése nélkül világos szavakkal ezen monarchiára bizta. Ugyanily módon megmondta volna azt is, ha Oroszországnak Bulgáriával szemben,

³⁷³ Lásd még: „Számtalan a múlt évi delegatio ülésezése alatt Oroszország részéről a mingreliai herceg bolgár fejedelemsémmé candidáltatott, ami a kérdés elvi oldalát tekintve teljesen jogosulatlan volt, mert a *berlini szerződés értelmében semmiféle hatalomnak nincs joga bárkit is a bolgár trónra candidálni, a személyes oldalát tekintve pedig, valóságos gúny volt, mert az illető fejedelemjelölt egyikével sem birt azon tulajdonságoknak, a melyek őt a Bulgária fölötti uralomra jogosítanák. Vájjon most eszébe jut-e Oroszországnak bárkit is fejedelemül ráerőszakolni a bolgároknak? és nem kell-e egyesegyedül azon negatív szerepre szorítkoznia, hogy, a mire különben a berlini szerződés értelmében joga van, a bolgárok által szabadon választott fejedelemtől a megerősítést megtagadja*”. A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1887 - hiteles kiadás (Bécs, 1887) A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság naplója III. ülés 1887. november 14. 9. o. Falk Miksa előadó, külügyi albizottság. Falk Miksa előadó, részletek.

bármily előjogot engedélyezni kíván vala. De nem ezt tette, hanem tette az ellenkezőt: ... ezen különállást úgy terjedelem, mint időtartam szempontjából szűk korlátok közé szorítja, a miből természetesen az következik, hogy mihelyt ezen határ el volt érve, Oroszország minden különleges állása Bulgáriában megszűnt. Midőn monarchiánk szakított azon hagyományos keleti politikájával, mely a török birodalom integritásának minden áron való fentartását tűzte ki magának célul és ennek helyébe azon programot léptette, hogy a kelet keresztény népeit, ... szabadságukra és önállóságukra irányzott törekvésekben segítse, ... ennek a politikának, a mi részünkről csak akkor van értelme, ... ha az általuk alkotott államok valódi függetlenséggel bírnak; ezen föltétel nélkül az ő megalakulásuk nem jelentene egyebet, mint egy másik hatalomnak a mi kárunkra történő terjeszkedését, És a külügyminister ur kétségtelenül nagy érdemet szerzett magának, midőn e nézetet nemcsak magára nézve elfogadta, hanem e tekintetben teljes egyetértést tudott létrehozni monarchiánk és a legtekintélyesebb európai hatalmak között. Ezen egyetértésben látjuk a béke fentartásának egyik legnagyobb garantiáját, mert ennek erkölcsi súlya, reméljük elegendő leendő arra, hogy Oroszországot az ellenkező irányú politikának még csak megkísérlésétől is visszariassza...

Alkalmassint ezen egyetértésnek köszönhető az is, hogy az események meglepően gyorsan adtak igazat a külügyminister ur azon kijelentésének, hogy a Kaulbars-féle küldetés csak mulékony tünemény, mert ez csakugyan aránylag rövid idő alatt véget ért. ... tagadhatatlan, hogy míg a kihívó modorú úr a bolgárok közt járt, ... *minden perczben fenyegetett az a veszély, hogy ellenében olyasmi követtetik el, a mit egy nagyhatalom a maga képviselőjének személye ellenében büntetlenül meg nem engedhet; és valóban, nehéz lett volna.... ily esetben Oroszország karját feltartóztatni...* Ezen közvetlen és legnagyobb veszély ez idő szerint el van hárítva és ez legalább egy negatív okkal szaporítja a béke reményeket. De ... nem lehetetlen, hogy ... a most beállott aránylag kedvező állapot is, csak egy mulékony epizodot képez.

Arra, hogy a bulgáriai viszonyok valódi és állandóságot ígérő javulása beálljon, főleg két dolog volna szükséges: először az, hogy a közte és Keletrumélia közt fennálló viszony törvényes utón rendeztessék és másodszor, hogy a fejedelmi trón újból betöltsék. Már tavalyi beszédemben volt szerencsém kifejezést adni azon nézetemnek, hogy a bulgáriai unió, miután az csakugyan az ottani nép akarásával megegyező, bár egy pillanatra mesterségesen meggátoltatik, nemsokára — még pedig reánk nézve alkalmasint kedvezőtlenebb körülmények közt — mégis létre fogna jönni. Azóta az egyesülés további előmeneteleket tett ... Czélszerű volna tehát a tényleges állapotra ráadni a törvényes szentesítést és azután ennek alapján rendezni az egyesült két ország viszonyait. A kezdeményezés e tekintetben bármely

európai hatalomnak jogában áll és az albizottság azon nézetben van, hogy *jobb, ha a bolgárok ezen jótéteményben ami kezdeményezésünk nyomán részesülnek, mint ha azt különös kegyajándékként Oroszország kezéből kapják.* Ez a jelentésben ki van mondva és reményiem, hogy a t. országos bizottság e nézettől helyeslését nem fogja megtagadni. (Helyeslés.) A fejedelmi szék betöltéséről azonban a jelentésben nincsen szó ... miután e tekintetben a kezdemény csakugyan nem az európai hatalmakat, hanem a bolgár nemzeti gyűlést illeti, a hatalmak pedig csak másodsorban állanak, a mennyiben a szobranje által megválasztott fejedelem megerősítése, vagy meg nem erősítése az ő jogukban áll. Mindazonáltal e kérdés is oly beható megbeszélés tárgyát képezte, ... Magyarország közvéleménye ... tiltakoznék az ellen is, ha a legalitás külső formáinak megtartása mellett, Oroszországtól függő fejedelem által kerülő utón akarna e protectoratus Bulgáriába becsempésztetni.

VI. ülés. 1886. november 29.

Apponyi Albert felszólalása (részletek)

A béke fentartása, a szerződési jognak tiszteletben tartása a Balkán félszigeti államok valódi függetlenségének megóvása, minden egyoldalú protectoratus kizárása: ezek voltak ezen program főbb pontjai. ... a külügyi albizottság jelentése helyesli azt, hogy addig, míg az ezen programban benfoglalt bulgáriai függetlenség nem erőszakos tényekkel, hanem csupán fenyegetésekkel támadtatott meg és míg sem monarchiánk különleges érdeke, sem európai érdek megtámadva nincsen, politikánk a diplomáciai és erkölcsi eszközök használatán túl ne menjen. Továbbá a külügyi albizottság ... kifejezést ad azon kívánságának, hogy ... Bulgária és Kelet-Rumélia uniója iránt teljes rokonszenvét fejezván ki, legszerényebb alakban bár, de mégis azon óhajlásának ad kifejezést, hogy monarchiánk e kérdésre nézve a kezdeményezésnek terére lépjen.

... Ámde, ... a külügyi albizottság kiindulási pontul elfogadta a jelenlegi helyzetet a Balkánfélszigeten, a mint az van és azon kérdést gondosan kerülte, ... kutatásainak és fejtegetéseinek köréből: hogy a helyzet miként, minő események nyomán alakult és a helyzet előidézésére nézve mennyi felelősség illeti netalán saját külügyi politikánknak akár hibáit, akár mulasztásait?

... az a hallatlan merénylet, melynek Bulgária színhelye volt s mely által Bulgária eddigi fejedelme trónjától megfosztatott és az az impunitas, melyet hatalmas pártfogások alatt e merényletek szerzői élveztek, véleményem szerint, oly erkölcsi

kárt tartalmaz Európa jogrendjére nézve, mely ma már befejezett tény és melyet ezután elérendő, semmimiféle eredmények meg nem történtté nem tehetnek. És, megvallom, t. országos bizottság, nekem visszatetsző az a folytonos hivatkozás a philoppopolisi államcsínyre, mint minden baj kútforrására,

.... T. országos bizottság! Én azért fektettem súlyt az albizottság jelentésének azon mondataira, melyben Bulgária és' Kelet-Rumélia uniójának kérdésében a vezérszerepet külügyi hivatalunk által akarja megragadtatni, mert, szerintem, ebben van kifejezve az, a mi, csekély véleményem szerint, külügyi hivatalunk eddigi eljárásának legcardinalisabb hibája volt ... Mindjárt a philoppopolisi esemény után, t. országos bizottság, úgy láttuk, hogy külügyi hivatalunk annak eredményeivel szemben önálló álláspontra nem tudott helyezkedni, hanem bevárta Oroszországnak állásfoglalását. Oroszország, miután az uniót nem az ő uralmának hívei hajtották végre, hanem azok, a kik Bulgária nemzeti önállóságát, tehát a mi programmunkat írták volt zászlóikra, az uniótól megtagadta hozzájárulását és a status quo ante programját tűzte ki. Külügyi hivatalunk kénytelennek érezte magát ezen programúihoz hozzájárulni és ezzel a dolgok vezetésének fonala kiesett kezeiből.

Következtek oly tények, melyek a status-quo ante programm- nak keresztülvitelét teljes lehetetlenséggé tették; következett az eléggé nem sajnálható háború és a bolgár hadseregnek és fejedelemnek váratlan diadala. Még akkor is, t. országos bizottság, Oroszországnak kezében maradt a vezérszerep a situatio európai megoldásának formáira nézve és akkor ugyanazon szempontból indulva ki, hogy tudniillik az unió Kelet-Rumélia és Bulgária közt csak akkor álljon be, mikor az az orosz hatalom hívei által hajtatik végre, feltaláltatott ... azon megoldási mód, hogy kimondatott Bulgáriának úgynevezett személyes egyesítése Kelet-Ruméliával, hogy Bulgária fejedelme egyszersmind öt évre Kelet-Ruméliának török kormányzójává neveztetik ki. Én, t. országos bizottság, meg vagyok győződve, hogy ebben rejlik annak az alapja, hogy az akkori bolgár fejedelem helyzete tarthatlanná vált. (Helyeslések.)

t. országos bizottság! Ha az iniciativa nélküliség, ha a mások elhatározása bevárásának az a politikai módszere, mely a philippopolisi eseményekkel szemben követtetett, a jövőre is követtetni fogna, akkor nagyon világos, hogy az eredmény mi lenne. Az eredmény az lenne, a mit az eddigi phrasisokban tapasztaltunk, hogy tudniillik külpolitikánknak magában véve helyes minden alapelvét akkor kell alkalmaznia, midőn annak alkalmazásából nem mi, hanem mások húzzák a hasznót.

... Bulgária és Kelet- Rumélia egyesítést nem tartjuk monarchiánk érdekébe ütközőnek. Ámde ha a vezérszerepet, ha az iniciatívát arra nézve, hogy ez a helyesnek mondott unió mikor jöjjön létre, kezünkől kiadjuk, akkor ennek a helyes

elvnek alkalmazására megint oly időben fognak appellálni, midőn az más, oly tényezők által hajtatik végre, melyek nem a mi monarchiánk nagyhatalmi állását, hanem Oroszország befolyását, Oroszország kizárólagos uralkodását erősítik meg és tartják fenn ama tartományokban. Ebből, t. országos bizottság csak az következik, hogy vannak bizonyos feladatok, a melyeknek teljesítéséről büntetlenül lemondani nem lehet és ilyen feladat, nézetem szerint, geographiai helyzetünknel fogva az, hogy a *Balkán-félszigeten előforduló mindazon fejlődésekkel szemben, melyek Európa intervencióját egyáltalán igénylik, monarchiáknak a vezérszerepet vinnie kell és valahányszor e feladatról lemond óvatosságból, ezen óvatosság sokkal nagyobb bonyodalmaknak, sokkal nagyobb veszélyeknek teszi ki, mint a mily veszélyekkel járna a feladatnak bátor és eszeljes teljesítése.* (Élénk helyeslés jobbfelől.) És azért én szerettem volna, ha a külügyi albizottság jelentésében ez az elv általánosabb formulázást nyert volna; ... politikáinknak egyik nélkülözhetlen alap- elvének kell lennie azon tudatnak, hogy mi nem utasíthatjuk el magunktól a vezérszerepet a Balkán-félsziget fejlődéseiben a nélkül, hogy úgy nagyhatalmi állásunk érdekeit, mint magát a békét is a legsúlyosabb veszélyeknek ki ne tegyük.

... az úgynevezett Kaulbars episod szerencsésen elmúlt a nélkül, hogy nagyobb bajokat, nagyobb veszélyeket idézett volna elő. ... ezért bizony az érdem senki más, mint a bolgár népet s annak vezérpolitikusaikat illeti. És én megvallom, minden elismerés mellett, melylyel ezen fejlődő népnek meglepő politikai érettsége iránt viseltetem, épen azért, mert ez ily fejlődő, önálló politikai existenciájának kezdetén levő népnél valóban meglepő tény, merész dolognak tartom, hogy a világbéke és saját monarchiánk érdekének megóvása oly hosszú időn át mindig csak a bolgár nép eszelőességére, bölcsességére bizassék. (Helyeslések.) ... ha minden jel nem csal, az európai nagy- hatalmasságok ismét azon helyzetben vannak, hogy egy, Oroszország által ajánlott oly jelölttel szemben, a ki mint egyenesen Oroszországtól függő egyén, sem a világbéke megóvására, sem Bulgária függetlenségének fentarlására semmi biztosítékot nem nyújt, sőt inkább annak egyenesen ellenkezőjét jelenti, hogy, mondom, ezen jelölttel szemben az európai nagyhatalmasságok csak azon reményben vannak, hogy nem lesz belőle semmi; mert ismét Bulgária lesz az, mely meg fogja lenni azt a szolgálatot, hogy e jelöltséget el nem fogadja....

...azt a programot, mely a Balkán-félszigeti államok függetlenségét irta zászlójára, a mely minden egyoldalú protectoratust kizár, akként értelmezzük, hogy nem elégszünk meg azzal, ha ily egyoldalú protecturatus a szerződési jogba nem vétetik fel, hanem ...annak kerülő utakon oly tények létesítése által sem szabad életbe léptettetnie, a melyek egy nagyhatalomnak és különösen Oroszországnak egyoldalú túlhatalmát Bulgáriában, vagy bárhol másutt a Balkán-félszigeten megállapíthatnák.

Szerintem is ez a helyes értelmezés s én csak ebben az értelemben találhatom azt a sokszor idézett programmot kielégítőnek és megnyugtatónak. Ámde, t. országos bizottság, nekem mai napig is kételyeim vannak az iránt, hogy külügyi hivatalunk azt a programmot ekként fogja-e fel. Van egy lappangó, minduntalan hol itt, hol ott napfényre kerülő vélemény Európában, mely, ... mégis beszél Oroszországnak jogosult, külön befolyásáról. Hiszen csak ma olvastuk az olasz zöld könyv kivonataiban ehhez hasonló nézet kifejezését az olasz külügyminister részéről. ... meg nem engedhető az sem, hogy a mennyiben Oroszország magának Bulgáriában is sajátos politikai befolyás jogát vindicálja, a többi európai nagyhatalmaknak feladatuk legyen e tekintetben közvetítő szerepet játszani e céljának elérését, az orosz befolyás visszanyerését előmozdítani. ... habozók és ingadozók voltak a nyilatkozatok, melyeket akkor hallottunk, mikor arra nézve is akartunk nyílt felvilágosítást, hogy elismeri-e vagy sem a külügyminister ur azt, hogy Oroszországnak különleges, akár csak politikai befolyásra Bulgáriában semmivel sem több, sem kevesebb igénye nincs, mint akármely más európai nagyhatalomnak.

VI. ülés. 1886. november 29.

Részletek Láng Lajos válaszából Apponyi Albertnek

... t. barátom mellőzött némelyeket a jelentés pontjai közül, a melyek rám nézve nagy fontossággal bírnak. Midőn e jelentésnek oly részletei mellőztetnek, a melyek, felfogásom szerint, különös súlylyal bírnak, azt hiszem, némileg kötelességet mulasztanék, ha ezen interpretatio ellen fel nem szólalnék. Két pontja van a jelentésnek, a melyre nagy súlyt fektetnek és a melyet t. barátom felszólalásában nem hallottam megemlített. Az egyik az, hogy az albizottság jelentése kiemeli, hogy Oroszországgal való jó viszonyunknak feltételét abban találja, hogy nyilatkozatai és tettei között ezentúl nagyobb összefüggés lesz. ... T. barátom beszédének tartalma oda irányul, hogy *monarchiánk a keleten és különösen a Balkán-félszigeten a vezérszerepet vindicálja magának. E követelményét én részemről aláírni nem bírom.* Azt hiszem, meg fogja engedni a t. országos bizottság, hogy nézeteink közt a különbséget kifejtsem. (Halljuk!) Én azt hiszem, *a mi erőnk Oroszországgal szemben éppen abban áll, hogy azt mondjuk, hogy nem engedünk egynek a signatarius hatalmak közül nagyobb befolyást, mint bármelyik másnak. Erőnk abban áll, hogy azt mondjuk, hogy ott első sorban azon népek saját óhajai, saját kívánságai irányadók és semmi körülmények közt nem akarjuk megengedni, hogy*

valaki ott vezérszerepet vigyen. Ez az en álláspontom, melylyel ellenkezik azt mondani, hogy Oroszország menjen el azért, hogy mi jöjjünk helyébe. ... midőn egyrészt arra kell törekedni, hogy Oroszország a vezérszereptől elűtessék, melyet e téren kivívott, akkor nagy hiba volna részünkről bármi olyat tenni, mi akár azon népeknél, akár más európai hatalmaknál azt a hitet gerjeszthetné, hogy mi ott valami önző érdekeket keresünk. Ha azt akarjuk, hogy valóban befolyásunk legyen keleten — a mit én óhajtok — akkor csakis az az egy mód van erre: biztosítani nemcsak azon népeket, hanem biztosítani egész Európát is arról, hogy mi ott semmi különleges szerepet magunknak vindicálni nem akarunk. (Helyeslések.) Még egy dolog van, miben eltérek t. barátomtól. Tudniillik én abból indulva ki, hogy ma a külügyi helyzetre vonatkozólag közlünk senki másnak nem lehet teljes alapos ismerete, mint annak, ki az ügyeket vezeti ... azt mondani, hogy a mi történt, az helytelenül történt, ma még, nézetem szerint, nem lehet. ... Én látom azon bizonyos habozó és Oroszország iránt engedékeny magatartásnak, melyet követtünk, a múltra nézve nemcsak egy, de több magyarázatát. Mindnyájan tudjuk, hogy külügyi politikánk alapját a Németországgal való szövetség képezi. Ilyen körülmények közt, azt hiszem, nagyon természetes különösen Németország részéről, az a törekvés, hogy a béke lehetőleg fentartassék. Annak, a ki a német szövetségnek barátja és én azt hiszem, hogy t. barátom ezek közé tartozik, természetesnek kell tartania, hogy egy bizonyos fokig ezen viszonynak áldozatba is kell kerülnie. Én nem mondom azt, hogy ezen áldozatok odáig menjenek, hogy azon szövetség végül ránk nézve gyöngeség forrásává válják. Én nem ismerem azon szövetség megállapodásait, de az én meggyőződéseim az, hogy azt soha a monarchiának egy államférfia meg nem kötötte volna és annak meghosszabbításához soha sem járult volna, ha az végül annyit tenne, hogy ennek következtében nekünk keleten érdekeink védelméről le kell mondanunk. Én nem hiszem, hogy azon szövetség ránk ilyen terhet róna....

.... Bulgáriában a helyzet csak ma kedvező ránk nézve és évek előtt nem volt az. Ha oly viszonyok között, midőn ott semmi hajlandóság sem volt a mi protectionkat keresni, mi azt rájuk erőszakoltuk volna és nem várjuk vala be, mig maguk kérik, hogy érdeklődjünk irántuk: nem hiszem, hogy azon eredmény, melyet most mindnyájan kedvező fordulatnak nevezünk, tényleg beállott volna. ...

... Nézetem tehát az, hogy a jövőre nézve távol tartsuk magunktól, még ama gyanú lehetőségét is, hogy mi Oroszországgal akár együttes, akár osztozkodó eljárást akarunk követni. S mert ez a jelentésben ki van fejezve, én azt elfogadom és nem járulhatok t. barátom ellenkező véleményéhez.

VI. ülés. 1886. november 29.

Keglevich István felszólalása (részlet)

... A mi a Balkán félszigeli és keleti politikában nekünk vindicált állandó vezérszerepet illeti, tökéletesen egyetértek előttem felszólalt bizottsági tag úrral, ellentétben az előbb kifejezett nézettel és azért csak röviden, pár szóval jelezhetem, hogy *részemről egészen tévesnek tartanám azon álláspontot, ha activ vezérszerepet vindicálunk magunknak azon tartományok belügyeiben és a vezérszerepet csakis akként tartom elfogadhatónak, hogy' az európai hatalmak körében e monarchia is hozzá szól azon tartományok jogos vagy jogtalan igényeinek valószínűsítésére; és osztom Láng Lajos bizottsági tag urnak azon nézetében, hogy azon országokban első sorban feladatunk azon meggyőződést meggyökeresíteni, hogy nekünk ott az ő rovásukra, érdekeink nincsenek, hanem vannak közös érdekeink, melyek őket előbb-utóbb hozzánk fogják kötni, de a melyek soha az ő rovásukra általunk nem érintetnek...*

VI. ülés. 1886. november 29.

Szécsen Antal felszólalása, részlet

... Még csak egy észrevételt bátorodom tenni. Ismételten hallottam a vezérszerep kérdését hangoztatni és összefüggésbe hozatni a kelet- ruméliai unió iránti kezdeményezés kérdésével. Megjegyzendőnek vélem, hogy *annak idején, mikor a kelet-ruméliai unió kérdése először került szőnyegre, éppen azok, a kik azt jelenleg kívánatosnak és helyesnek tartják, határozottan ellenkező szemponton állottak, mert abban Oroszország befolyásának érvényesítését látták...*³⁷⁴

November 23.

Nacsovics említést tett esetleges közvetítésről kölcsön dolgában. Lascelles, illetőleg

³⁷⁴ Nem egyedi fordulat: Salisbury is így járt, megváltoztatva 1878-as véleményét, mert az akkor a tartomány török igazgatása, 1885-ben pedig már bolgár igazgatása kecsegtetett az oroszok visszaszorításával.

Stephen e tárgyban már eljártak, de eredménytelenül. Rotschild³⁷⁵ O/roszország/ iránt való tekintetből ebbe a dologba nem akart belemenni. - Rhangabé szerint Nacsovcics még mindig félelmet mutat az okkupációtól. Hogy mi kell még megnyugtatóra a történetek után, nem értem. Különben ellentállásra minden körülmények közt készen mondják magukat. - Stambuloff tegnapi válasza Gadbannak a Mingreliait illetően, úgy látszik kategorice tagadó volt. Rh/angabé/ szerint Görögországban Waldemár kandidaturáját kedvezően fogadták. A két testvér / W/aldemár/ és Gy/örgy/ király/³⁷⁶ létrehozhatta volna a jó egyetértést a két nép közt. - Du Chastel elutazott.³⁷⁷ - A szegény Mingreliaira itt ráfogták, hogy cserkesz, s hogy ezeknek a régi törvény szerint itt /tilos/ megtelepedni.³⁷⁸

November 24.

Éjjel lefegyverezték a hadiiskola növendékeit, mert állítólag merényletet terveztek a régensek ellen. Csak nemrég tértek volt oda vissza a megkegyelmezett növendékek.³⁷⁹ A bolgár puhaság jutalma! - Bukarest most valóságos intrigáns főhadiszállás. Együtt vannak ott Hitrovo³⁸⁰, Kartzoff, Satokhin.³⁸¹ – Beldiman már figyelmeztette kormányát. Gésoff ott rossz benyomásokat szítt be. - Konst/antinápoly/ból. Grékoff az egész idő alatt pesszimiztikus, lehangoló jelentéseket küldött. Állítólag a nagykövetek mind elvették a lelket belőle, különösen Radovits,³⁸² Nelidoff.

November 26.

A katona iskolai dolgokat amennyire lehet, el akarják nyomni. Eddig csak három tanár ellen lépnek fel. Puhaság! Mondják, hogy Karav/eloff/, Nikif/oroff/ és Tsanoff

³⁷⁵ A híres bankár-család angol ágának képviselője ekkor valószínűleg Alfred de Rothschild (1842-1918).

³⁷⁶ I. György görög király (1845-1913), született Vilmos dán királyi herceg, Valdemár dán herceg bátyja.

³⁷⁷ Talán a már említett: Charles Tanneguy Duchatel (1838-1907), francia politikus és diplomata, koppenhágai, brüsszeli, majd bécsi külszolgálat után Franciaország szófiai követe.

³⁷⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 107., fol. 781-782., 1886. november 23., Burián Kálnokynak.

³⁷⁹ Lásd korábban levelüket Sztambolovnak (szept. 12-én), melyben arra hivatkoznak, hogy nem politikai indíttatásból, hanem Gruev őrnagy parancsára, hazaszeretéből cselekedtek, Gruev ugyanis azt mondta nekik, hogy „egy sikeres Bulgária a jelenlegi fejedelem nélkül, vagy vele együtt kerül egy sírba.” A junkerek (kadétok) szerint Gruev a telegramok alapján jutott arra a következtetésre, hogy Sándor helyzete tarthatatlan. [Licenijat arhiv na Sz. Sz. Tom. 2., 44-46. f. 19k. op.1. a.e. 473. l. 102.](#)

³⁸⁰ Mikhail Hitrovo (1837-1896) diplomata, [1881-1883 között szófiai](#), majd ukaresti orosz követ, majd 1892-től haláláig tokiói nagykövet. 1883-tól folyamatosan igyekszik aláásni Battenberg Sándor uralmát, pénzei az uralma megdöntésén fáradozó csoportokat.

³⁸¹ Satokhin – ruszei orosz konzul (1887-ben is). Ő tanácsolta Battenberg Sándornak, hogy visszatértek a táviratozon Sándor cának és köszönje meg neki a visszatértét – ezzel belpolitikai szempontból ellehetetlenítette a fejedelmet.

³⁸² Radowitz, Josef, Maria, ifj. (1839-1912). 1860-tól diplomáciai szolgálatban Konstantinápolyban, Kínában. 1875-ben pétervári követ. Részt vesz a Berlini Kongresszuson. 1879-1880 között rövid ideig megbízott külügyminiszter. 1882-től ismét Konstantinápolyban, 1892-től Madridban szolgál. Apja híres porosz politikus.

volnának a dologban kompromittálva.³⁸³ - Ruméliában Franciaország, Bulgáriában Németország védi az orosz érdekeket. Accentuálása-e [hangsúlyozása] ez annak, hogy Oroszország/ még el nem ismeri az uniót? Olyan féle chicane-e [ravasz húzás], mint az opponálás a szerb-bolgár kibékülés ellen?

Meglátogatott Grékoff, ki Konst/antinápolyból visszatért: főbenyomás, Oroszország/gal ki kell békülni. Grékoff/ discussiója Nelidoffal a kormány legalitását illetően. Grékoff/ helyesen fejtegette, hogy ez a kormány törvényellenes, akkor törvényes kormány egyáltalában nem lehetséges, ha a continuitás kérdése jön tekintetbe. - Oroszország/ mindenható Konst/antinápoly/ban. - Grékoff/ valószínűleg a deputációval [megy], de ő személyesen azon a nézeten van, hogy Bulgáriának egyelőre nem hivatalos ügynököket kellene tartania a fővárosokban. - A szultán neki azt izentette: qu'il ... beaucoup les Bulgares, mais qu'il ne faut plus fâcher le czar. [hogy ő nagyon tiszteli a bolgárokat, de nem szabad tovább bősztíteni a cárt.] - Grékoff elismeri hogy a mostani kormány képes a rendet fenntartani, s hogy ma pótolhatlan.

November 27.

Elutazott Beldiman.

November 29.

Robilant³⁸⁴ energikus /kissé echós/ válasza a kamarában. - A deputáció /Stoiloff, Grékoff, Kalcsoff/ indul holnapután Belgrád, Budapest, Bécs.³⁸⁵ - Törökország el akarta a kormányt az elküldéstől riasztani. - A deputáció/ meg fogja próbálni, behat-e Olaszország/ba is. - A deputációnak/ ajánló levelet adtam Kálnoky g/ró/fhoz, -

November 30.

Futárt küldtem.³⁸⁶

³⁸³ Továbbá Oľimpj Szpiridonov Panov (1852-1887), akit leváltottak, majd a bukaresti oroszbarát emigránsokhoz menekült és részt vett az 1887. március 3-i ruszei puccs előkészítésében.

³⁸⁴ Carlo Felice Nicolis de Robilant (1826-1888) olasz katonatiszt, diplomata és politikus, Olaszország bécsi nagykövete 1871-1885-ig, majd 1887-ig külügyminiszter.

³⁸⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 107., fol. 989. és fol. 1356 (francia), 1886. november 29., Burián Kálnokynak.

³⁸⁶ Burián jelentései: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 107., fol. 1316-1317., fol. 1318-1324., fol. 1327-1331., fol. 1332-1333., fol. 1334-1339., fol. 1340-1342., fol. 1344-1346., fol. 1348-1355., és Kt. 23., fol. 454-455. Burián Kálnokynak

December 1.

A delegáció ülészakának fő mozzanatai: Kálnoky 2 és Andrássy 3 beszédje.³⁸⁷ Az első szorosán a mi "ultimatum"-unkat, a 2. a Németországhoz való viszonyt, a 3. a mi és O/roszország/ aránylagos viszonyát a Balkán népekhez tárgyalja, mind mesterileg. Andrássy szónvivője volt az egész gyülekezetnek. Habár a miniszter politikájának és személyének bizalmat szavaztak, a politikának irány módosítást és kötött utat jelöltek. Érdekes nuance! - Tény különben, hogy ebben a krízisben az európai közérzület nyilvánulásai mérvadók voltak, s egészségesen befolyásolták a hivatalos politikát. Salisbury beszédje,³⁸⁸ Kálnoky nyilatkozatai, Robilant válasza mind egy szellem szülöttei.³⁸⁹

December 2.

Gadban nevezetes agent provocateursága.³⁹⁰ Bele akarja nyargalni a kormányt valami capitalis ostobaságba. Vigyáznak, s nem hisznek neki egy szót sem. - Láttam Nacsovicot és Stambuloffot: Zankoff közeledik ismét, Stambuloff nem mereven visszatartó, de nagyon óvatosan fog belemenni az alkudozásba tisztán bolgár alapon. Első beszélgetés Suknaroffal³⁹¹ lesz. Egy privát hírből kitűnik, hogy O/roszország/ban most már egy orosz-görög alternatívára gondolnak a Konstantinápolyi ügyet illetően. O/roszország/nak a Dardanellák, Konst/antinápolynak/ pedig vagy a bolgár, vagy a görög, aszerint, amint az orosz célokat szolgálni készek. Vége a szláv testvérség frázisának. O/roszország/ itt Törökországgal dolgozik, - ez utóbbiak végleges rovására. - Dánics³⁹² szerb ágens megérkezett.

December 5.

1886. november 30-án, továbbá a Vakarel-Caribrod vasútvonal tervéről és költségeiről: Kt. 23., fol. 458-461.

³⁸⁷ A sajtót és Léderer Béla Andrássy Beszédeit megnézni. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 21-36. Wolkenstein

³⁸⁸ Lásd korábban, a guildhalli beszédet és a rákövetkező november 13-i nyilatkozatot.

³⁸⁹ Ez nemcsak az Osztrák-Magyar Monarchia politikáját változtatja meg, de a három hatalom közös platformra helyezkedésével az 1887-es „mediterrán antant” születését is elősegíti. Károlyi Alajos londoni osztrák-magyar követ már 1886 novemberében egyértelművé tette gróf Hatzfeldt londoni német követ számára, hogy a Monarchia megállapodásra akar lépni Nagy-Britanniával, amelyet igencsak sürget a bécsi kormányzat az éppen aktuális balkáni válsághelyzet, a hármasszövetség megújítása, a három császár szövetségének befulladása (és Bismarck vonakodása) Károlynak ennek megfelelően meg kellett győznie Salisburyt a kiterjesztett partnerség előnyeiről. Lásd lejjebb, 1887 elején. Lásd: Schrek Katalin: Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények megkötésének első szakasza és gróf Károlyi Alajos közbenjárása. In: ifj. Barta János 80. születésnapjára. Szerk.: Papp Klára – Bárány Attila – Kerepeszki Róbert – Pallai László. Debrecen, 2020. 243-255. Főként: 249.

³⁹⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 56-57., fol. 313-316., 1886. december 2., Burián Kálnokynak.

³⁹¹ Nikola Szuknarov (1848-1894). Politikus a liberális pártban, Szófia polgármestere 1883-ban, 1885 márciusában belügyminiszter Petar Karavelov kormányában. Képviselő 1880-1887 között a II. és IV. OHC (nemzetgyűlés) idején. 1886 után már nem aktív. 1889-ben a szerb királypuccs és fegyverkezés idején Belgrádba küldik puhatolózni.

³⁹² Rista Danić 1886 és 1889 között szófiai szerb követ. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 219., 1886. december 4., Burián Kálnokynak.

Dánics átadta a regenseknek ünnepélyesen megbízólevelét.

December 6.

~~De Trans és Costin³⁹³ verekedtek.~~

December 7.

A porta demarcheja [nyilatkozata] /Gadban által a Nagyvezér sürgönye alakjában/:³⁹⁴ a Porta Oroszországtól azt a concessiót nyerte, hogy az a szobranjet elismeri, ha B/ulgária/ a regentiát és kormányt úgy átalakítja, hogy abban minden párt képviselve legyen, s ha a Mingreliait megválasszák [sic!]. Hivatkozás egy állítólagos erre vonatkozó előbbi bolgár ígéretre, /mely azonban csak Gadban agyvelejében támadt/.³⁹⁵ Végre a Porta b/olgár/ ágenst kész elfogadni. - Nacsovics azt felelte, hogy a kormányt átalakítani lehet akár egészen, ha elfogadható kandidátus hivatalosan megneveztetik. Mingreliai ki van zárva. - Gadbánnal különben, ki minden nyilatkozatot céljaira elferdít, alkudozni nem akarnak. Vulkovicsot küldik Konst/antinápoly/ba.³⁹⁶ - Gadban ma is Sándor fej/edelem/ért beszélt: Sauvez les apparences, mais agissez pour l'intérêt du p/rin/ce A/lexandre/, - c'est le seul prince possible. [Tartsák fenn a látszatot, de Sándor fejedelem érdekében cselekedjenek – ő az egyetlen lehetséges fejedelem.] - Regensek és miniszterek mind készek itt hagyni helyeiket, ha rögtön választhatnak fejedelmet. Nacsovics: ha S/ándor/ fej/deleme/t megválaszthatnók, akár száműzetjük magunkat. - Porta circularja [körlevele] a nagyhatalmakhoz. Sonnar rectificatiója [helyreigazítása].

December 8.

Egy kis cholera Tirnovó mellett. Radoslávoff titkolódzik. - Megérkezett cap. Cugia.³⁹⁷

December 9.

Gadban nagy dühben, mert Nacsovics közölte velünk a nagyvezér sürgönyét. - Valószínűleg bántja őt, hogy kétnyelvűsége ily módon hivatalos konstatációt nyert. Bismarck azt izente, hogy a deputációt csak akkor fogadják Berlinben, ha azt a török

³⁹³ Costin?

³⁹⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 169-172., 1886. december 7., Burián Kálmoknak.

³⁹⁵ Ezt Gruič is írja. Gadban szerinte ugyanazt a szerepet játssza török oldalon, mint Kauzlbarsz az oroszokén, nem megbízható, Gadban megkerülése érdekében a Porta a bolgár küldötteket Konstantinápolyba hívja. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 298. és Nr. 302. 1886. november 16/28. és december 15/27. Gruič jelentése.

³⁹⁶ Georgi Vălkovics (1833-1892) bolgár konzervatív politikus és diplomata. Konstantinápolyi missziója teljesítése során politikai merénylet áldozata lett.

³⁹⁷ Olasz katonai attasé Szófiában.

nagykövet mutatja be. Nagy megdöbbenés emiatt itt. - Kálnoky a küldöttséget³⁹⁸ ma fogadja. - Gadban Vulkovics elküldetését meg akarja gátolni, itt azt előtte azért titokban tartják, míg elutazott. - Kálnoky sürgönye:³⁹⁹ a Mingreliai kandidaturája iránt "Gedenken" [neheztelés] - de habár nem akarjuk "befürworfen" [pártfogolni, támogatni], nem csinálunk "Einwendung"-ot [ellenvetést] sem. Ha a többi nagyhatalom megegyezik a választandó fej/edelem/ iránt, mi egyedül nem fogunk ellenszegülni! - így beszél Kálnoky/ a delegációk után. Akár Franciaország!

December 10.

Gadban haragja. - Azt eredményezte, hogy missiójával tökéletesen felsült, s orrot talált a kormánynál és Stambuloffnál. Az agenseket szidalmazta Stambuloff/ előtt, de ez tapintatosan válaszolt neki. Ő tudja, miért haragszik, nagyon kompromittálva érezheti magát. - Egy angol depeche [sürgöny] szerint Kálnokyt az utóbbi török démarche "buoyant and gay" [élénk és vidám] hangulatba hozta. Fentebbi sürgönyében ennek csak nagyon indirekt nyomai találhatók. - Ipolyi Arnold⁴⁰⁰ meghalt.

December 11.

Gadban Nacsovicsot az elkövetett indiskretióért a nagyvezérnél bevádolta, azt mondván, hogy a regensek is rosszalották magatartását a hivatkozván Kaulbars véleményére a miniszter személyéről. - Dep/utáció/ Kálnokynál történt fogadtatásával roppant meg voltak elégedve, nagyon kigombolta magát a miniszter.⁴⁰¹

December 12.

Vulkovics elutazott Konst/antinápoly/ba. - Sonnar értesítette Robilant-t,⁴⁰² hogy a deputációt nem hivatalosan ugyan, de officioze fogadják Berlinben.

December 13.

O'Connor⁴⁰³ hivatalba lépett. - A klubban búcsúebéd Lascellesnek.

December 14.

³⁹⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 158. és 167., 1886. december 9., Kálnoky levele Tiszának és vissza.

³⁹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 165-166., 1886. december 9., Kálnoky sürgönye válaszul Burián telegramjára.

⁴⁰⁰ Ipolyi Arnold (1823-1886) 1871-től besztercebányai, majd halála évében nagyváradi püspök, művészettörténész, 1878-tól haláláig a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

⁴⁰¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 275-277., 1886. december 11., Burián Kálnokynak.

⁴⁰² Az olasz külügyminisztert.

⁴⁰³ Nicholas O'Connor (1843-1908) brit diplomata, pekingi és washingtoni szolgálat után szófiai főkonzul, majd pekingi, szöuli, szentpétervári, végül konstantinápolyi nagykövetségként is szolgált.

Futárt küldtem. - Quarantaine a török határon. Az áruszállítás beszüntetése. Nagy izgatottság. - Gadbán ezt bosszújának mondja Nacsovics ellen.⁴⁰⁴

December 15.

A bolgár deputációt Coburg-Gothai Ferdinánd⁴⁰⁵ magához hívatta Bécsben, késznek nyilatkozott a bolgár/ár/ trónt elfogadni: Je suis gagné pour la cause bulgare [Meg vagyok nyerve a bolgár ügynek]. Kérdezte, elfogadnák-e? Deputáció biztosította, hogy igen. A h/erce/g erre azt mondta, hogy engedélyt kér a császártól. Másnap közölte a dep/utáció/val, hogy az engedélyt megkapta. Itt ezen motívum jó benyomást /tett/. - Óvatosnak kell lenniök, hogy e kandidatura ne sértsen nagyon O/roszország/ban, mint osztrák-magyar származású.⁴⁰⁶

December 18.

Bécsi bizalmas hír szerint a Coburg kandidatura tőlünk egészen függetlenül kerekedett.⁴⁰⁷ Kie az iniciativa, Coburgé, a deputációé, avagy más valakié? - eddig ki nem vehető. A kormány itt a kezdeményezésről nem tudott semmit, de a kandidaturát szívesen elvállalja bolgárnak. - Coburg Ferdinánd pétervári jó összeköttetéseiben bízik. Lascelles-ék reggel elutaztak végleg.

December 19.

A deputatio Berlinben van. Egyik tagja még visszamegy Bécsbe, hogy Coburg h/erce/gel újólág értekezék. - Nacsovics tegnap felolvasott egy régibb bukaresti sürgönyt. Grueff s az egész kompánia ott összeesküdött, s másokat is be akartak vonni: álláspont tisztán az orosz: a bolgár hadsereg kell, hogy az oroszoknak meghosszabbítása legyen, úgy hogy háború esetében a montenegróival egyetemben a mi seregünk egy részét Boszniában foglalkoztassa.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Miközben nincs bejegyzés 3 nagy Burián jelentés is van 1886. december 14-ről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 298-318.

⁴⁰⁵ Coburg-Gothai Ferdinánd (1861-1948) szász herceg, 1887-től I. Ferdinánd néven bolgár fejedelem, ill. 1908-tól cár. Gömöri birtokos, huszártiszt. 1918. október 3-án címéről lemondani kényszerült, németországi száműzetésbe vonult.

⁴⁰⁶ Kandidatúrájáról külön iratcsomó van Bécsben. Gruić szerint cislajtán körök tartózkodással fogadták jelölését, a magyarok viszont a háborún kívül bármit megtennének, hogy trónra kerüljön. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 302. 1886. december 15/27. Gruić jelentése.

⁴⁰⁷ Az biztos, hogy maga a bolgár deputáció fecsegte ki, hogy elfogadta a jelölést, mikor Kantakuzén hercegnél érdeklődtek, hogy tudakolja meg Lobanovtól, mit szólnának az oroszok hozzá. Kantakuzén azt válaszolta, hogy még egy német herceget Oroszország nem tűrne Bulgária élén, mert már nem hisz nekik. Ráadásul Oroszországnak van hivatalos jelöltje a mingreliai herceg személyében, aki ellen hivatalosan még egy nagyhatalom sem tiltakozott. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 302. 1886. december 15/27. Gruić jelentése.

⁴⁰⁸ Zavaros, hogy a bolgár hadsereg hogy kerülne Boszniába szerb engedély nélkül.

December 20.

Bismarck g/ró/f, ki a bolgár dep/utáció/ tagjait egyenként fogadta, azt tanácsolta nekik, hogy O/roszország/gal mindenáron találjanak valami egyezkedési módust, és a Mingreliai h/erce/get fogadják el, - Sándor fej/edelem/ visszahívására pedig ne is gondoljanak. - Itt nagy megütődés, a Mingreliait semmi módon nem akarják magukra kényszeríteni. - Stambuloffal a helyzet nehézségeiről: O/roszország/ céljait a bolgárok által fogja elérni törekedni, lázadások szítása által, tavasz e tekintetben veszedelmes lesz. Kormány tekintélye, ha a krízis még soká tart, fogyni fog, s idővel a nép is ellene fordulhat. Evvel a faktorial dolgozhat O/roszország/. Ha valahol lázadás tör ki, a kormány talán kényszerülve lesz azt vérrel elnyomni. Ekkor aztán kész az orosz jelszó az aktióra. - Stambuloff/ megjegyzései, az orosz tábornokok mindegyike hány millióba került B/ulgáriá/nak. - Stambuloff/ maga azt gondolja, hogy O/roszország/ a háborút kikerülhetni, s B/ulgáriában/ türelem által célhoz jutni remél.

December 21.

Nacsovcics felolvasta a berlini sürgönyöket. Bismarck: Németország a bolgár ügyekben érdekelve nincs, csak tanácsolja a kibékülést O/roszország/gal, erre különben utat nem mutathat, azt a bolgároknak maguknak kell megtalálniuk. A Mingreliait meg kellene választaniuk, mert porjádocsnűj cselovocsk' [rendes ember] és a császárnak gyermekkori barátja. - Azután a török nagykövetnél voltak, - ki a Mingreliairól minden lehető rosszat mondott. - Ma különben itt kissé felbátorodtak ismét, mihez én is lehetőség szerint hozzájárultam.⁴⁰⁹

December 23.

Havas által érkezett Wolff⁴¹⁰-távüregöny: Sándor császár agyonlőtte a német katonai attaché! Szörnyű hír, melynek, ha igaz, szédítő végiggondolni következményeit! A dolog másképp nem történhetett természetesen, mintha a császár megőrült. - Ki tudja, az ilyen szerencsétlenség nem válnék-e az európai béke nagy áldására, meggyegyszerűsítvén nagyon sok problémát. - Éppen ma akartam ide leírni: a bolgár krízisből kibontakozás nincs, ha nem történik valami.

December 24.

⁴⁰⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 525-529., 1886. december 21., Nagy levél Kálnokytól.

⁴¹⁰ Talán Henry Drummond Wolff (1830-1908) brit diplomata, 1878-ban Salisburynek jelentett balkáni etnikai és migrációs kérdésekben. A bolgár válság előestéjén Salisbury Egyiptomba küldi, hogy elérje a brit jelenlét legalizálását és a Szuzei-csatorna semlegesítését, mely kérdés a földközi-tengeri antant tárgyalásaiba is bekerült, így a keleti kérdés részeként a balkáni ügyekkel is összekapcsolódott (lásd később).

Vadászat Slivniczán. Sikertelen.

December 25.

Norddeutsche⁴¹¹ a pétervári rémhírt frivol und abenteuerlich [kalandor] koholmánynak mondja. - Várjuk, mi alapja volt a dolognak mégis.

December 27.

Stambuloffnál: elbeszélése az összeesküvő tisztek fogadtatásáról a cárnál: "eddig /nyakig/ jött nekem Bulgária. Meg fogom semmisíteni". - Pejacsevics⁴¹² kandidaturaja. - Midőn szó volt Sándor fej/edelem/ házasságáról Viktória h/erce/gnóvel,⁴¹³ O/roszország/ casus belli-t akart evvel csinálni, itt pedig Stambuloff felszólított, hogy a fej/edelm/et ezen esetben még a házasság előtt gyilkolják meg. - Egy előbbi felszólításra Szobeleff⁴¹⁴ részéről, hogy forradalmat rendezzen, Stambuloff Machiavelli-vel kezében mutatott arra a helyre, hol áll, hogy száz összeesküvés közt mindig csak egy-kettő sikerül.

December 28.

Futárt küldtem: főtárgy azon érzet a kormányban, hogy soká magát a polcon nem tarthatja, ha gyorsan nem jön megoldás.⁴¹⁵ A privatkandidatura terve: köztük Pejacsevics.⁴¹⁶

⁴¹¹ Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Berlin félhivatalos politikai lapja, 1861-től jelenik meg, 1919 után Deutsche Allgemeine Zeitung a neve.

⁴¹² Pejacsevich Gábor (1839-1907). A szlavóniai nemes Pejacsevich család egyik ágát Bulgáriából származtatta, jelöltsége így merülhetett fel.

⁴¹³ Viktória porosz királyi hercegnő (1866-1929), III. Frigyes német császár ötödik gyermeke, 1879-ben a porosz udvarban ismerkedett meg I. Sándor bolgár fejedelemmel és a házasság terve is felmerült. Otto von Bismarck kancellár azonban tartott attól, hogy a házasság révén megnövekedő porosz befolyás Bulgáriában sértené az orosz érdekeket, s erről meggyőzve az uralkodócsaládot végül elvetették a házasságkötés lehetőségét.

⁴¹⁴ Leonid Szobolev (1844-1913) orosz tábornok, 1881 nyarán, amikor I. Sándor fejedelem hatályon kívül helyezte a bolgár alkotmányt, az ellenzék az ő és az itt többször szerepelt Kaulbarsz tábornok kezébe játszotta át a hatalmat. 1882 áprilisában Bulgária miniszterelnökévé és belügyminiszterévé nevezik ki. 1883-ban az alkotmányosság visszaállításával lemondásra kényszerült.

⁴¹⁵ Ezt írja Aehrenthalnak címzett levelében is. Ebben azt is megtudhatjuk, hogy Burián nem számolt hosszas szófiai küldetéssel, abban a reményben foglalta el államáshelyét, hogy Biegeleben visszatér majd. Nem tudta, hogy Bécs számára Biegeleben Battenberggel való túlzottan jó viszonya már kinos, miként azt sem tudhatta, hogy az orosz-bolgár válság elmérgesedik (részben orosz tapasztalatai miatt esett Buriánra a választás). HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. Privatbriefj Burián an Aehrenthal, Sofia 28/12. 1886. Burián küldetése Biegeleben felváltására arra is utal, hogy Kálnoky még a Battenberg elleni puccs előtt sejtette, hogy a bolgár-orosz viszony még kedvezőtlenebb fordulatot vehet.

⁴¹⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 108., fol. 621-628., 1886. december 28., Burián Kálnokynak.

December 31.

Év vége csendben. - Éjfél De Trans-éknál. Deputáció Londonban, hol jól fogadtattak. Iddeshigh [helyesen Iddesleigh]⁴¹⁷ kastélyára hívta meg.

Szófia, 1887

Január 1.

Gadban tagnap suddomban elhagyta Szófiát, úgylátszik végkép.

Január 2.

Londonban B/ulgáriá/nak azt tanácsolták, hogy a regensek legyenek kitartással. Ha éppenséggel nem tudnák magukat tartani, híják össze a nagy Szobránjét, s választassanak egy embert regenssé, ki az ország bizalmával bír, s úgy adják fejüket további várakozásra. - Konst/antinápoly/ból a hírek jók. A b/olgár/ kormány ott Vulkovics⁴¹⁸ által figyelmeztetett a Porta oroszbarát politiká/já/nak céllellenességére,⁴¹⁹ mely B/ulgáriá/t arra kényszeríthetné, hogy O/roszország/ karjai közé vesse magát, mi bizonyára csak Törökország kárára lehet, mert O/roszország/ hatalma akkor Drinápolyig fog terjedni.⁴²⁰ - A Porta azt válaszolta, hogy tévedésből pártolta a Mingreliai kandidaturát, mert rosszul volt értesítve B/ulgária/ igazi hangulatáról. - Schákis Pasa⁴²¹ Pétervárra utazott a szultán sajátkezű levelével a cárhoz, melyben állítólag konstatálva van, hogy a Porta a Mingreliai kandidatura elhagyását javasolja,⁴²² s említi, hogy a fejedelemségben a legjobb rend uralkodik mindenütt.

Január 3.

A dep/utáció/nak Sándor fej/edelem/mel való találkozásáról itt eddig csak annyit vallottak be, hogy S/ándor/ fej/edelem/ kijelentette, B/ulgáriá/ba csak az o/rosz császár engedélyével térhet vissza, hogy ő is adta nekik az egy regenszt illető tanácsot. - A napokban Vulkovics suggerálta itt /talán a Porta felszólítására/, hogy az ellenzék kérdeztessék meg, képesnek tartja-e magát az országot kormányozni? Nacsovics azt

⁴¹⁷ Stafford Henry Northcote, Iddesleigh első earlje (1818 – 1887), brit konzervatív politikus, 1885-1886-ban külügyi államtitkár. **Salisbury kérésére, hogy az átvehesse helyét lemond, majd meghal.**

⁴¹⁸ Georgi Vulkovics, lásd korábban.

⁴¹⁹ A Porta is felvetette Nikola montenegrói uralkodó jelölését a bolgár trónra és egy montenegrói-bolgár szövetséget – legalábbis a szerb félelmek szerint. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 307. 1887. február 2. Gruić jelentése.

⁴²⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 8-15., 1887. január 2., Calice jelentése.

⁴²¹ Sakir (Sakis) pasa tábornagy, szentpétervári nagykövet.

⁴²² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 19., 1887. január 2., Burián telegramja Kálnokynak; ismét: Kt. 109., fol. 30.

felelte vissza, hogy a kérdést akkor úgy kellene intézni, magára akarja-e az ellenzék vállalni a Mingreliai megválasztását. De azalatt a Porta már feladta volt a M/ingreliai/ pártolását, és így ez a lépés abban maradt.⁴²³

Január 5.

Kálnoky azt tanácsolja, hogy a kormány ne experimentáljon [kísérletezzon] s megmaradjon mostani alakulásában.⁴²⁴ A Villaume-eset⁴²⁵ tökéletes koholmány. - Angol kölcsön-ajánlat. Tanácslandó, hogy itt elfogadják.⁴²⁶ - Sándor fej/edelem/ért való agitatio ellen erélyesen kell fellépni, mert kilátástalan. - A fej/edelem/ különben a dep/utáció/nak kijelentette, hogy csak az orosz császár engedélyével jöhetne vissza. - A Porta magatartása barátságosabb, de nem világos. - Nagyvezér sürgönye Zankoffhoz, hogy jöjjön Konst/antinápoly/ba. - Zankoff visszatérési biztosítékot kér, ez neki megadatik. Itteni kormány oda hat, hogy Nagyvezér lemondjon e tervről, mert Zankoffal koalícióra lépni nem szándékozik, ez megtörné a kormány egységét, s O/roszország/ot mégsem elégítené ki.⁴²⁷ - A nagyvezér különben Nelidoff instigatójára [felbujtására] vállalkozott ezen démarchera.

Január 6.

Bolgár körjegyzék, válaszul az orosz nov/emberi/ /XI.23./ körjegyzékre, *egyes* pontok rectificatioja [helyesbítése]. Kissé elkésett.⁴²⁸ Egyedüli actualitása, hogy igazolásul szolgálhat a Zankoff iránt tanúsított magatartásra a **Tirnovo-i incidens** elbeszélése által.⁴²⁹

Január 7.

A Montenegróból jövő izgatási hírekkel egyidejűleg itt Dánics szerint szerb

⁴²³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 48-50., 1887. január 4., Kálnoky Buriánnak.

⁴²⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 45-50., 1887. január 5., Kálnoky Buriánnak.

⁴²⁵ Karl von Villaume (1840-1900) porosz katonatiszt és katonai attasé, 1877-től a német vezérkar tagja, az orosz-török háborúban német megfigyelőként vesz részt. Római és párizsi szolgálat után 1886-ban szentpétervári katonai attasévá nevezték ki, és ezt a tisztséget egészen 1893-ig viselte. Az ő lelövéséről adtak hírt pár nappal korábban.

⁴²⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 54., 1887. január 5., Burián hosszú telegramja Kálnokynak.

⁴²⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 54., 1887. január 5., Burián Kálnokynak.

⁴²⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 56., 1887. január 5., Burián telegramja Kálnokynak; és Kt. 56., fol. 68. (beilage).

⁴²⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 68-72., 1887. január 6., Burián Kálnokynak (francia).

emigránsok nagyobb tevékenysége. Lyotics⁴³⁰, Stanyevics⁴³¹, stb. Összefüggés a montenegróiakkal, a zankoffistákkal, Karaveloffal, s Persiany-val.⁴³² Radoszlávoff toleranciája.

Január 8.

Futár jött. Egyetlen érdekes jelentés Berlinből, mely oda mutat, hogy ott nagy optimismust mutatnak, a bolgár krízis bármerre fordul.⁴³³

Január 10.

Chirol⁴³⁴ elutazott. - Zankoff Const/antinápolyba/ ment.⁴³⁵

Jan.11.

Futárt küldtem. Jelentéseim főtémája,⁴³⁶ hogy a kormánynak már most hosszabb ügyviselésre kell berendezkedni. O/roszország/ot ki kell böjtölni. - Erre pedig itt van lehetőség és némi kedv is.- Dep/utáció/ fogadtatása Párizsban színtelen.⁴³⁷ Az érdek[lődés] most konstantinápolyi tartózkodására központosul.

Január 13.

Ószláv újév a katonatiszti klubban. Stamboloff üdvözölte pezsgővel a társaságot.

Január 14.

Piombazzi sürgönyöz népfelfegyverkezésről török okkupáció veszélye ellen, nagy

⁴³⁰ Vladimir Ljotić (1846-1912), politikus, diplomata. Fiatalként a Kommunista Kiáltvány fordítója. Később szerb konzul Szalonikiben az 1890-es években, majd 1904-1909 között, korábban a szerbiai macedón propaganda megszervezője.

⁴³¹ Helyesen: Stanojević, Svetislav. Szerb konzul Bitolában (Monastir) 1903-1907 között, korábban a szerbiai macedón propaganda megszervezője.

⁴³² Alexandr Ivanovics Perszijani, (1842 - 1896) orosz szolgálatban álló diplomata. Havasalföldi bojár családban Athénben született, a Sándor cár alapította szentpétervári nemesi líceumban folytatott tanulmányai után lépett orosz külügyi szolgálatba. 1866-tól az athéni orosz követség titkára, 1877-től orosz diplomáciai ágens és főkonzul Szerbiában, ahol 1889-1895 között követi rangban szolgált.

⁴³³ Nincs anyag.

⁴³⁴ Valentine Chirol (1852-1929) brit történész, író, diplomata. 1872-1876 között a Foreign Office munkatársa. Utána Egyiptomban megtanul arabul, majd a Balkánra jön utazóként és tudósítóként. A korszakról írt munkája: *Twixt Greek and Turk*.

⁴³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 138., 1887. január 10., Burián Kálnokynak. Konsztantin Kalcsov bankár és Dimitar Toncsev ír Cankov tevékenységéről jelentéseket Sztambolovnak. Licsnijat arhiv... Tom. 2. p. 63-64. 1887. január 3. f. 19k. op.1 a.e. 433. l. 1-2. és 1887. január 12. p. 66-67. f. 19k. op.1 a.e. 886. l. 1-2. valamint 1887. február 13. p. 75. f. 19k. op.1 a.e. 433. l. 3.

⁴³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 157-168. és fol. 169-174., 1887. január 11., Burián jelentései.

⁴³⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 188-191., fol. 192-193., 1887. január 11., Burián Kálnokynak. Lásd még a jelentésekhez: Kt. 25., fol. 15-18., 1887. január 11., Burián Kálnokynak.

mozgalomról Sándor fej/edelem/ért.⁴³⁸ - Itt minderről nem tudnak semmit. - Dep/utáció/ holnap Rómába megy. Sándor fej/edelem/ össze akar vele ismét jönni. Mi célból? - Én azt javasoltam, hogy ezt az új találkozást kerüljék ki. ⁴³⁹ - Dep/utáció/ azt proponálja, hogy Rómából B/uda/pestnek ide visszajölessen, mert attól tart, hogy Konst/antinápolyban/ hivatalosan nem fogadják. Talányos ötlet. Úgy hiszem tétovázás nélkül meghagyják a háromnak a konst/antinápolyi/ utat. - Nelidoff, Nekludoff által megüzente Vulkovicsnak, hogy vele személyesen érintkezni többé nem kíván.⁴⁴⁰ Nacsovecs este azt sürgönyözte: Az ördög vigye őket mindnyájukat. - Tegnap kezdődött a póstaösszeköttetés Szerbia felé.

Január 15.

Rumeliában kósza nyugtalanság török okkupáció tárgyában. Csillapítottam saját kezdeményezésemből és Kálnoky megbízásából.⁴⁴¹ - A deputációnak kedve volt Sándor fej/delem/el mégegyszer találkozni és Konstantinápolyt kihagyni tourjából. Stoiloff-féle id[e]ák úgylátszik, habár, azt sürgönyözték, hogy a fej/edelem/ maga kívánta az új találkozást.

Január 18.⁴⁴²

A domináló esemény: Bismarck beszéde /10-én/.⁴⁴³ Nagyszabású diplomáciai és szónoki tett.⁴⁴⁴ - Itt tiszta várakozás der Dinge, die da kommen sollen [a dolgokra, amelyeknek itt jönnie kell]. Aktív fellépésre egyelőre semmi impulsus. Naiv figyelése az európai politikai csoportosulásoknak. Kezdi megszokni a status quot.⁴⁴⁵

Január 22.

⁴³⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 186 és fol. 199., 1887. január 14., Burián Kálnoknak.

⁴³⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 260., 1887. január 16., sürgöny Kálnoknak.

⁴⁴⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 218-225., 1887. január 15., Calice jelentése.

⁴⁴¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 205., 1887. január 15., Kálnoky Buriánnak.

⁴⁴² Hosszú távirat: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 276-277., 1887. január 17., Kálnoky Buriánnak.

⁴⁴³ A Neue Frei Presse közli 1887. január 13-án. MREZSLt, 45f. (Burián), 80.

⁴⁴⁴ Bismarck elhatárolódott a beavatkozástól, Balanyi interpretációjában inkább Oroszország, mint a Monarchia védelmében. „Mit nekünk Bulgária? — mondotta többek közt 1887 jan. 11-iki nagy beszédében — nekünk tökéletesen mindegy, ki kormányoz Bulgáriában és mi lesz Bulgáriából. Reánk lézve a keleti kérdés nem háborús kérdés. Nem engedjük, hogy bárki hurkot vessen nyakunkra és összeveszítsen bennünket Oroszországgal, Oroszország barátsága sokkal fontosabb nekünk, mint Bulgáriáé és az összes bulgárbarátoké. Beszéde további folyamán árulással egyenértékű bünténynek mondotta, ha a bulgár kérdésben állást foglalna Ausztria-Magyarország mellett.” Balanyi, 139-140. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 276-277., 1887. január 18., Kálnoky Buriánnak.

⁴⁴⁵ Gruić szerint Bismarck ugyan szabad kezet adott, de az oroszok jól tudják, hogy egy okkupáció nem fér össze a hagyományos balkáni orosz-képpel, a szláv népek felszabadítójának képével. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 313. 1887. március 17.. Gruić jelentése.

Futár jött:⁴⁴⁶ lényeges tartalma, Oroszország újabb iniciatívája a bolgár viszonyok rendezését illetőleg. Alapfeltétel: vegyes kormány és regensség alakulása, részletek ismeretlenek. Alkudozások a bolgár deputatióval. Constantinápolyban kilátásba helyezve. - Deputatio útban Konst/antinápoly/ felé,⁴⁴⁷ Kalcseff egyenesen ide tér vissza. - Az Union Club közgyűlése:⁴⁴⁸ a komitéba választottak.

Január 23.

Zankoff a nagyvezérnek átadta kormányba lépési föltételeit:⁴⁴⁹ elnökség, belügy és külügy pártjának; regensség eltöröltetik; Kaulbars vagy Kantakuzen hadügyminiszter;⁴⁵⁰ új választások; Mingreliai mint kand/idátus; az összeesküvő tisztek visszahelyezése; a kiszolgált katonák elbocsátása, ujoncozás elhalasztása míg az új fej/edelem/ itt lesz; alkotmány-revízió. - A propositiók Vulkovicsnak jelenlétében tétettek.⁴⁵¹ A nagyvezér rögtön oda nyilatkozott, hogy orosz hadügyminiszter nem opportunus, a Mingr/eliai/t már sem O/roszország/, sem T/örök/ország nem pártolják, s a tiszteket sem lehet ismét alkalmazni. - Itten a válasz egy egyszerű – quod sine ... [Latin: Quod sine die debetur, statim debetur. Kb. ha nincs határidő, az adósságot azonnal vissza kell fizetni.] - Z/ankoff/ mindenesetre túlmént a pillanatnyi bevallott követelményeken. Itt azt sejtik, hogy dacára annak, Nelidoff diktálta be neki azokat, próbaképpen, vagy hogy esetleg alkudozni lehessen. Meglehet azonban, hogy Z/ankoff/ a menekültek tanácskozásában inspiráltatta magát. - A nehézség O/roszország/ és B/ulgária/ közt ott van, ha O/roszország/ komolyan is akar alkudozni, B/ulgária/ változtassa-e meg előbb kormányát az orosz követelmények értelmében, vagy O/roszország/ nyújtsa-e előbb kezességet arról, rögtön befejezi-e a krízist kandidátus megnevezésével. Leuchtenberg Gy. herce/gről⁴⁵² komolyan kezd szó lenni. Minden tekintetben elfogadható az adott viszonyok közt. - Ami azután jön szintén küzdelem lesz, de más alapon.⁴⁵³

⁴⁴⁶ Nincs nyoma a HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109-ben. Január 20-i dátummal van egy Kálnoky sürgöny. Kt. 109., fol. 289. (Nikita fejedelem és Bulgária).

⁴⁴⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 387., 1887. január 22., Burián Kálnokynak. Calice jelentése szerint 25-én már ott van a delegáció.

⁴⁴⁸ A bulgáriai elitet tömörítő klub. Lásd korábban: **Talán azonos a Coloniával**

⁴⁴⁹ Lásd korábban a megbeszélést Kücsük Szaid pasa, Kiamil pasa és Cankov között. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 218-225., 1887. január 23., Burián Kálnokynak. Calice jelentése és január 19-i 14. számú sürgönye: Kt. 109., fol. 286.

⁴⁵⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 387., 1887. január 25., Calice sürgönye.

⁴⁵¹ Calice jelentése jan. 22-én. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 313-314., 1887. január 22., Calice sürgönye; Kt. 109., fol. 369., Burián sürgönye.

⁴⁵² Leuchtenberg György herceg (1852-1912). A Romanovokkal rokonságban álló család tagja, Leuchtenberg hatodik hercege.

⁴⁵³ A gondolatokat lásd a 25-i bejegyzés alatti iratokban.

Január 25.

Futárt küldtem.⁴⁵⁴ Itt alkudozásokra reá állani készek, de négy pontot szorosan szem előtt tartanak: 1. A zankoffistáknak többséget a kormányban nem adni. 2. B/ulgária/ függetlenségén csorbát nem ejteni. 3. semmiféle B/ulgária/ és Kelet-Rumelia szétválasztását kombináló megoldást el nem fogadni. 4. Az összeesküvő tiszteket vissza nem fogadni. - Zankoff proposícióit úgy látszik saját párthívei sem hagyják jóvá.⁴⁵⁵

Január 27.

Panica⁴⁵⁶ egy csapat macedóniaival kivonult a Balkánba egy emléket állítani a háborúban elesetteknek.⁴⁵⁷ Theatralis dolog az egész, de Konst/antinápoly/ kissé alarmírozott. Csillapítottam.⁴⁵⁸ - Kalcseff megérkezett.⁴⁵⁹

Január 29.

Kalcseff Philippopoliba ment s nem megy már Konst/antinápoly/ba.⁴⁶⁰ Kerüli a

⁴⁵⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 391-398., fol. 399-402., fol. 404-408., fol. 409-410., 1887. január 24., Burián jelentése. Továbbá: Kt. 25. fol. 44-47., 1887. január 25., Burián Kálnokynak.

⁴⁵⁵ Lásd részletesen a helyzetet: HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 25. Jänner 1887. Előtte január 18-án Aehrenthal küldött egy levelet Buriánnak, melyben Burián sajátos helyzetének előnyei és hátrányai mellett a politikai várakozásokat is taglalja. „...A ház hivatalos átadásának ez a halasztása azonban még tartogathat némi kellemetlenséget az Ön számára, hiszen nem kellemes úgymond más bútorán ülni, de ez ellen egyelőre semmit sem lehet tenni - és vigasztalhatja magát azzal a gondolattal, hogy legalább a provizórikus helyzet nagyobb részét már maga mögött tudhatja. Ez utóbbinak legalább vannak előnyei is, például az, hogy mivel Biegeleben háztartását még nem oszlatták fel, társadalmi szempontból nem lesz abból a helyzetben, hogy bármit is tegyen Ön a Régensséggért, ami szintén tökéletesen megfelel politikai fenntartásaidnak. Nagyon örülünk a legutóbbi expositióban kifejtett véleményének, miszerint az országban a viszonyok kielégítőek és a vezető körök hideg fejjel tartják magukat. - Ez csak kijózanító hatással lehet Oroszországra és növelheti a válság békés rendezésének esélyeit. - Általánosságban úgy tűnik nekem, hogy Oroszországnak nem áll érdekében, hogy most európai konfliktust provokáljon Bulgária miatt. - Eltekintve Oroszország csak félkésztségétől a háborúra és pénzügyeinek sivár állapotától, a kockázat túl nagy lenne a lehetséges nyereséghez képest. Mert még ha a harctéren vereséget szenvednének is, a nyereség minden valószínűség szerint Bulgária visszaszerzésében állhatna, mivel egy területi veszteség a mi részünkről egyenesen ellentétes lenne Németország érdekeivel, és nem tűrné el. A keleti kérdés megérdemelt megoldása pedig Konsztantinápoly esetleges annexiójával most csak kínos helyzetbe hozná Pétervárt, mivel ezek a kérdések még nem eléggé érettek. - E megfontolások eredményeként szeretném Oroszországnak az utóbbi időben észrevehetővé vált békülékeny hajlandóságát őszintének tekinteni.- Remélhetőleg mai futárom részletesebb jelzésekkel szolgál majd arra nézve, hogy miért tűnik jelen pillanatban nagyon is szükségesnek az Ön kitartása a posztokon. Nincs tehát más hátra, mint elfogadni az elkerülhetlent és továbbra is komolyan kitartani. Az Ön végleges kinevezésére a politikai helyzetre való tekintettel talán még egy ideig várni kell - de erre teljes bizonyossággal számíthat, mert a miniszter úr nagyon elégedett az Ön Szófiában nyújtott kiváló szolgálataival. Az ideiglenes állapot kiterjesztése, mint mondtam, csak célszerűségi okokból történt. Biegeleben nyugodtan marad Velencében. MREzsLt. 45. f. Burián István iratai, 320-324.

⁴⁵⁶ A már említett Koszta Panica.

⁴⁵⁷ Az 1877-78-as eseményeknek.

⁴⁵⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 472-475., 1887. január 28., Burián Kálnokynak; Kt. 109., fol. 432-435., Kálnoky utasítása.

⁴⁵⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 436-438., 1887. január 28., orosz nyilatkozat franciául, beilage Calice-nél.

⁴⁶⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 109., fol. 483. és Kt. 110., fol. 3-6., fol. 7-8., 1887. január 29., Piombazzitól.

quarantainet s különben nincs ott szükség többé reá. - A Quarantaine miatt démarche Bécsben. - Kalcseff itt nagyon plaidirozott [érvelt] bolgár ügynökségek⁴⁶¹ felállítása végett.

Január 31.

A Bregowo üggy⁴⁶² ismét bonyolódik. Szerbia azt akarja, hogy B/ulgária/ előbb írjon alá egy bevonulási okmányt, s azután lehet majd alkudozni a kicserélendő terület miatt. B/ulgária/ a cserét a bizottsági jegyzőkönyvek alapján azonnal ki akarja vinni. A furcsa az, hogy Szerbia azért nem akar engedni, mert le van győzve, B/ulgária/ meg azért nem, mert győző. - Egy általános utógondolat lappang a bolgárok agyában: ha háború lesz, visszahívják Sándor fej/edelm/et. - A dep/utáció/ Konst/antinápoly/ba érkezett.

Február 2.

Európai helyzet a szakadásig feszült,⁴⁶³ dacára a mindenünnen adott békebiztosításoknak. A bolgár kérdés egyrészt okozta a kritikus állapotot, de megoldását itt az általános helyzet mimódon való tisztázásától akarják függőben tartani. Azért itt nem siettetik a konst/antinápolyi/ débrouillement-t [kibontakozást]. Zankoff pártjában meghasonlás. Itt engedékenységgel, de még nagyobb elővigyázat. O/roszország/hoz semmi bizalom, és alkudni csak - donnant-donnant [adok-kapok] akarnak, semmi utólagos megalkuvás fenntartásával. - Nacsovics bizalmas kérése a tárgyan, hogy a Zankoff és Luckánoff⁴⁶⁴ közti levelezés a német főkonzulság pecsétje alatt megy.

Február 3.

Kalcseff Konst/antinápoly/ba megy, minthogy a vesztegzár megszüntetett. A

⁴⁶¹ Ti. diplomáciai képviselet.

⁴⁶² Bregovo – lásd korábban.

⁴⁶³ A magyar szélbal félelmeire lásd: Képviselőházi napló, 1884. XIV. kötet, 1886. december 23–1887. február 4. 152. o. Ugron Gábor felszólalása (részlet): „... A mi szomszédságunkban olyan államok vannak, a melyeknek elfoglalása egyenlő a mi megtámadtatásunkkal. Magyarországot sokkal inkább veszélyeztetve látom, ha az oroszok Romániát vagy Bulgáriát, mint ha Bukovinát vagy Galiciát foglalják el. (Élénk helyeslés a baloldalon.) Igen, mert a Kárpátok nyújtanak nekünk biztos védvonalat, de ha Oroszország fogja körülvenni minden oldalról Magyarországot, nem vagyunk képesek a nemzetiségek közé vetett üszköt eloltani s azonkívül e hatalmas ellenséggel megharcolni...”.

Még egy pánszlávizmustól való félelmet tükröző vélemény: „... Ha Oroszország állandóan megveti lábát a keleten, ha sikerül akár egyenes, akár kerülő utakon a Balkán-félsziget-népeit hű szövetségeseivé tenni, hatalma oly óriási lesz, hogy egész Európa ereje is alig lesz képes vele mérkőzni. Valóban, t. ház, Európa sem okult a múltan. Keleti politikája még most sem jobb, mint volt a középkorban Akkor is a nyugoti népek súrlódása akadályozták a közös ellenség és közös veszély elleni egyesülést...” (Képviselőházi napló, 1887. II. kötet : 1887. december 21–1888. február 1. 1888. jan 11. 38. ülés 17. o. Perczel Miklós felszólalása, részlet)

⁴⁶⁴ Alekszandar Ljudszkanov (1854-1922) jogász, író, a Progresszív Liberális Párt vezető politikusa, 1901-től különböző miniszeri posztok birtokosa. A régenség nyílt ellenfele, emigrál.

dep/utáció/ oda utasított, hogy Zankoffal alkudozásra ne lépjen.

Február 5.

Bál a klubban, regensek stb.

Február 8.

Futárt küldtem:⁴⁶⁵ a békekilátások minimumra csökkentek.⁴⁶⁶ Itt nagy a visszahatása a b/olgarok/ magatartására. Várakozásra készülnek. Nem akarják többé siettetni a Konst/antinápolyban/ folyó alkudozások folyamatát. Szabad kezét tartani, főképp O/roszország/nak nem adni semmi rendelkezést a b/olgar/ haderő felett. Új fejedelmet elfogadni, amit csekélyebb a hajlandóság. Annyi valószínűnek látszik, hogy a háború idején B/ulgáriá/nak legalább egyideig aktió-szabadsága lesz, különösen ha T/örökország/ nem szövetkezik O/roszország/gal. De sokfelől is jöhetnek ellenségei, mert ha a Macedóniára aspirálók akkor mind reá esnek a koncra, akkor itt is eshetik irtóztos Balkánverekedés. - Egy ⁴⁶⁷ nevű asszont küldött ide a k/onstantinápoly/i orosz nagykövetség 10 000 t/örök/ lírányi check-el, hogy Nikolajeffet és Popoffot⁴⁶⁸ megvesztegesse.

Február 14.

Az utolsó napok különösen nyugtalanító symptómákat nem hoztak.⁴⁶⁹ A helyzet in suspenso [függőben]. Konst/antinápolyban/ tanakodnak nagyvezér, Vulkovics, Zankoff, a deputatio. Eredmény eddig semmi. O/roszország/ról itt nem hallani semmit, époly keveset a nagyhatalmak képviselőinek beszélgetéseiről. De minthogy a situációk akkor is fejlődnek, mikor nem történik semmi, azt lehet mondani, hogy itt

⁴⁶⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 110., fol. 61-72., fol. 73-91. (1 Beilage), fol. 92., fol. 93-100. (részben francia), fol. 101-106. (1 újság), fol. 107-116. (Beilage), fol. 117-120. (copie), fol. 121-125. (2 újság), 1887. február 8. Bregovo kapcsán: Kt. 25., fol. 56-59., 1887. február 8., Burián Kálnokynak.

⁴⁶⁶ Lásd Burián levelét az eseményekről Aehrenthalnak. HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 8. Febr 1887. Egyébként a szerbek ismét az orosz okkupáció lehetőségét emlegetik. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, 1879-1888. Tom 1. Nr. 307. február 2. Franasović külügyminiszter a szerb követeknek. Az április 1-i feljegyzésében ugyanő a követeknek Szerbia álláspontját taglalja egy orosz-osztrák háború esetén (Nr. 316). Aehrenthal 1887. március 15-i Buriánnak írt levele szintén pesszimista nem csak bolgár, hanem úgy általánosságban az európai helyzetet illetően. MREZSLT, Aehrenthal an Burián, Wien, 15 März 1887.

⁴⁶⁷ Talán Sztefanka, Dimitro Papazoglu / Papazov rózsaoalajkereskedő és forradalmár felesége, bár nála csak 4000 lírát találtak. Az affér leírását lásd lejjebb február 18-ához kötődően.

⁴⁶⁸ Korábban már említett két katonatiszt, hadügyminiszterek is voltak.

⁴⁶⁹ Jelentés a Bregovo-tárgyalásokról: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 67-74., 1887. február 12., Burián Kálnokynak. Benne 3 melléklet köztük Nacsovics levele az 1886. október 13-i megállapodások pontjaival francia nyelven.

napról-napra nő az oroszellenes ár, nő pedig az érzés is meggyőződés tisztulása által. A folyton folyó orosz conspiratió különben ezt az érzést elevenen tartja. Az érdekes az, hogy különösen az orosz befolyásokból szült radikális irány az, mely leghevesebben támad az orosz pretenziók [követelődés] ellen.- Zankoff nádparipája az, hogy ő a konservatív, Karaveloff meg a szabadelvű párt feje. Így azután persze a nagyvezér feje, mint tegnapelőtt történt, beleszédül az üres discussiókba. - Radoslavoff kiutasította Nebolsin⁴⁷⁰ orosz ügyvédet.

Február 16.⁴⁷¹

Zsivkoff, ki visszatért körútjáról,⁴⁷² nálam volt.⁴⁷³ Meg van elégedve benyomásaival. Helyeslést talált a kormány működésének, a nép fejedelmválasztást és a belügyek önálló elintézését kívánja. - Konst/antinápoly/ban semmi sem történik, Zankoff most megint két regentst kíván,⁴⁷⁴ magát s másodiknak Karaveloffot vagy Zankoffot.⁴⁷⁵ - Dr. Stommel⁴⁷⁶ kalandja Pirothban. Visszatartották, mert gyanúsították, hogy Turckéné⁴⁷⁷ koporsójában, mely vele egyidejűleg érkezett oda, - orosz szökevényt rejt! - Zsivkoff és Nacsovics is némi nyugtalanságot tanúsítottak, amiatt hogy Vulkovics tegnap sürgönyözte: Calicével beszélt s ez azt tanácsolta privatim [azaz nem hivatalosan], hogy egyezkedjenek ki O/roszország/gal. Hogy miért izgatja ez őket, be nem látni. Hisz hat hónap óta mindnyájan csak ezt tanácsoljuk! Meglehet, hogy Calice hangjában volt valami, a mi nagyon pressansnak [nyomásgyakorlásnak] tűnt fel.⁴⁷⁸

Február 18.

Vulkovitsch már múlt szombaton aláírt jegyzőkönyv-félét, melyben elfogadott egy kormánypárti /Stambuloff/, egy zankoffista s egy semleges regentst. Utasításait evvel túlhaladta, s a dolgot nem is jelentette mindjárt ide. A kormány itt rosszul vette a tréfát először disciplina szempontjából, másodszor mert a semleges regens ok lehet új civakodásokra. A dep/utáció/ Vulkovicsot védi, mert a nagyvezér állítólag beleegyezett, hogy semlegesnek elfogad akármely az itteni kormány által megnevezendő egyént, továbbá mert a dep/utáció/ szerint az alkudozások úgy sem

⁴⁷⁰ A korábbi afférban szereplő Nyebolszinról van szó.

⁴⁷¹ Kt. 110, 204-208. Burián jelentés. Február 15.

⁴⁷² A három régens közül Zsivkov Észak-Bulgáriában puhatolta ki a lakosság hangulatát. Lásd leveleit Mutkurovnak és Sztambolovnak. Licsnijat arhiv... Tom. 2. p. 74. 1887. február 9. f. 19k. op.1. a.e. 378. l. 9-11.

⁴⁷³ Kt. 110, 222.

⁴⁷⁴ Korábban a lemondásukat követelte.

⁴⁷⁵ Nem elírás - Ilija Canov, volt belügyminiszter, már szerepelt korábban.

⁴⁷⁶ Dr. Stommel. Német katonaeorvos.

⁴⁷⁷ Turckéné?

⁴⁷⁸ Jelentés február 17-én: Kt. 110. 226-228. sajtófigyelés, és Kálnoky távirata 110, 238.

fognak menni semmire, s lényegesebb pontokon fognak fennakadni.⁴⁷⁹ - Az itteni hírek szerint furcsákat beszélnek néha a nagykövetek Konst/antinápoly/ban. Radowitz⁴⁸⁰ pl. úgy nyilatkozott a b/olgárok/ előtt, hogy O/roszország/ már alkudozik a hatalmakkal B/ulgária/ megszállása iránt. Ugylátszik, bele akarják ijeszteni a b/olgár/okat a concessiókba, de ezek lassan tágítanak. - A nagyvezér hadügyérnek eddig Nikolajeffet ajánlotta, most - a Papasoglu eset⁴⁸¹ óta, - valamely török szolgálatban álló külföldit. Gyarló idea, megalázás O/roszország/ra és B/ulgária/ra nézve is. - További konst/antinápoly/i hírek szerint O/roszország/ ultimátumot készít a b/olgárok/kal szemben, - a végén kényszereszközök.

Február 19.⁴⁸²

Vulkovicsot hevesen megdorgálták protocollumáért. Grekoff visszajön. - Egyelőre két embert akarnak a b/olga/rok Konst/antinápoly/ban hagyni. - A nagykövetek beszédmodjai a b/olga/rok/nak nem imponálnak már, mert azt egyszerűségükben is észrevették, hogy mi itt secundálunk. - A hangulat itt annyiban változott, hogy most megint sürgősebbnek találják a fejedelmválasztást. Hírlik, hogy a Porta kilátásba helyezte vagy három kandidátus megnevezését, kik között a b/olga/rok választhatnának.

Február 20.

Utasítás g/ró/f Kálnokytól.⁴⁸³ A bolgárokról nézve veszedelmes európai háborúra speculálni /miért? nincsen kifejtve/, megelégedhetnek ha autonómiájukat s az uniót megtartják a mostani viszonyok közt.⁴⁸⁴ Concessiók O/roszország/ iránt tanácsosak, s

⁴⁷⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 110., fol. 242., 1887. február 18., Burián Kálnokynak.

⁴⁸⁰ A konstantinápolyi német követ.

⁴⁸¹ Dimitro Papasoglu / Papazov (1828-1902). Az első bolgár rózsaoilaj-exportáló cég megalapítója (1858). Cége bevételeiből támogatja a felszabadító mozgalmat. 1880-1883 között a kelet-ruméliai parlament tagja. Részt vesz az egyesítésben, sőt tagja a delegációnak, mely előbb az európai fővárosokat turnézza végig az egyesítéshez való hozzáállás kipróbálása érdekében, majd 1885-ben annak a bizottságnak a tagja, melyet fogad Giers orosz külügyminiszter, ahol közli, hogy támogatja az egyesülést. Ott van Koppenhágában, ahol III. Sándor cár kijelenti, hogy nem akadályozza meg az egyesülést (1885. szeptember 21.), de az nem mehet végbe Battenberg Sándor uralma alatt, ami keresztbe húzza a bolgár politikai számításokat.

Szimeon Radev szerint 1887 elején Papazoglu 4000 török lírát ígért Nikolaev tábornoknak, ha átáll, de felesége lebukott és kompromittáló leveleket találtak nála. A háttérben sokak szerint az orosz diplomácia támogatása állt. Ezt megerősíti Nyelidov 1887. január 3-i és 10-i levele, melyben a két tábornok, Papazoglu és a pénzüsszeg és egy államcsíny is említésre kerül.

⁴⁸² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 110., fol. 269., 1887. február 19., Kálnok Buriánnak.

⁴⁸³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 110., fol. 269-270., 1887. február 20., Kálnok Buriánnak.

⁴⁸⁴ Eközben, 1887. febr. 20-án, megújították a hármasszövetséget, de a Monarchiára nézve kedvezőtlenebb feltételek mellett, mint 1882-ben. Az 1887. februári brit-olasz megállapodással egyidőben (lásd lejjebb) ugyanis Berlin is nagyobb hajlandóságot mutatott Olaszország gyarmati politikájának támogatására és ez balkáni stratégiájának átgondolására készítette a közös külügyminisztériumot. Az olaszok felé ez azzal az engedménnyel járt, hogy elismerte Olaszország érdekeltségeit a félszigeten és területi változás vagy a status quo felborulása esetén

a mostani alkudozások minél gyorsabb befejezése. Mi Bulgária/ érdekében most fel nem léphetünk, mert ennek következménye egy schroffenes Hervortreten Rußlands [Oroszország goromba fellépése] volna. Megszállásról eddig semmi oldalról sem volt szó. Oroszország/ most az európai helyzettel szemben nagyon tartózkodó. - Ezen

jóváhagyta a másik fél kölcsönös kompenzációját (Schrek, 253). E rekompenciációs cikkely felvétele, ami az olasz kiválás megakadályozása céljából főleg Bismarck ösztönzésére történt, ellentétek csíráit hintette Ausztria-Magyarország és Olaszország közé. A másik változás a Monarchia nyitása volt a három császár szövetségének Bulgária példáján tanúsította működésképtelensége miatt Anglia felé. Bismarck szintén felismerte a szövetség megroppanását, s hogy ellensúlyozhasson egy esetleges francia-orosz szövetséget, a hármasszövetség másik két tagját, a Monarchiát és Olaszországot rá akarta venni egy szerződésre Angliával. Ez jól jött az angoloknak is, ugyanis az oroszokkal Afganisztán miatt, Franciaországgal pedig az afrikai gyarmatosítás kérdésében kerültek összeütközésbe. Mivel a javaslat a status quo fenntartását, minden gyarmatosítás és protektorátus kialakításának megakadályozását hirdette (a Földközi-tengeren), ez elvben egybeesett a Monarchia vezetése által a Balkánról hangoztatott nézetekkel is, ráadásul, mint Kálnoky felismerte, burkoltan oroszellenes éle is volt. Mivel Kálnoky az olaszokat sem akarta előnyhöz juttatni, ezért 1887. március 24-én kifejezte csatlakozási szándékát, amelyet a többiek elfogadtak. (Ezen változásokról a bolgároknak nem volt tudomásuk.)

Az angolok hajlandóságának a háttérében a fenti gyarmatpolitikai okok mellett egyéb tényezők is álltak Salisbury 1887. január 14-én azt írta az angol királynőnek, hogy sem a boulangista (revansvágyó) Franciaországot, sem Németországot nem tudják semmilyen eszközzel visszatartani, ezért minden erejükkel a délkelet-európai befolyásukat kell fenntartani és ott beavatkozni a bonyodalmakba oly módon, hogy se orosz előretörés, se egy német-francia háború ne fejlődhesen ki (Roberts, 430). Ezért mikor Francesco Corti gróf korábbi konstantinápolyi olasz követ (1876-1877) londoni követként egy Franciaország elleni háború esetén (az olaszokat nagyon zavarta Tunisz 1881-es francia megszerzése és a bardói egyezmény) szövetséget ajánlott, Salisbury ugyan kitért (arra hivatkozva, hogy előre nem látható helyzetekre és a felelősök ismerete nélkül Anglia nem szokott előre háborús segítyt ígérni), de nem zárkózott el a további tárgyalásoktól. (Ezzel szemben a magát a franciáktól szintén fenyegetve érző Belgium esetében nem erősítette meg korábbi vállalását, az ország semlegességének garantálását). Corti február 12-i jegyzékének kitudódása után (Paget bécsi brit követ február 19-én mondta el Kálnoknak), az osztrákok is bejelentkeztek, hiszen az olasz fél erősödése sem volt érdekük, miképpen a Salisbury-val való együttműködéstől a balkáni pozícióik stabilizálását várhatták – Bismarck hozzáállásával ellentétben. Az osztrákok bevonásától Salisbury azt remélte, hogy egy a Kelet-Mediterráneum egészére kiterjesztett status quo egyezmény megállítaná Oroszország előretörését, lehetlenné téve hogy a törökök bármilyen különegyezményt kössenek az oroszokkal (akár kényszerből is) (Roberts 431). A Balkán ügyeinek bevonásáért cserébe, ami elsősorban osztrák érdek volt (amit az olaszok is helybenhagytak), az angolok behozták az egyiptomi brit jelenlét és a Szelei-csatorna semlegesítésének kérdését, mely Drummond Wolff küldetése háttérében húzódtott.

Salisbury jól tudta, hogy Anglia sohasem tudja helyettesíteni Oroszországot Németország szemében (hiszen a szárazföldi hadereje is kisebb és nem is határos Németországgal, ráadásul láthattuk, hogy Anglia nem akart belekeveredni a francia-német ellentétbe), így Oroszország befolyásának gyengítésére a németeket nem lehet majd használni, csak az olaszokat és a (velük rivális, de mégis a hármasszövetség közös megújításán ügyködő) osztrákokat). Maga a mediterrán antant akár Franciaország bekerítéseként is értelmezhető lett volna, ezért Salisbury ragaszkodott hozzá, hogy ne szülessen formális, minden félre kiterjedő egyezmény, melyet Franciaország esetleg casus belliként értelmezhet. Hajlandósága az együttműködés felé nemcsak az oroszok konstantinápolyi befolyásának erősödése feletti féltelméből táplálkozott (többször írta Randolph Churchillnek, hogy számára ez a kérdés fontosabb, mint az afgán-orosz-brit probléma), hanem abból is, hogy ha nem lép, akkor a szövetségi kombinációk során végül egyedül is maradhat Anglia, míg a többiek megosztottnak a gyarmatbirodalmán. Legalábbis ezzel érvelt Viktória előtt (Roberts 433). Salisbury a zanzibári német követelések miatt egyébként is gyanakodva tekintett Bismarckra és úgy vélte, hogy az az oroszokat háborúba akarja vinni az angolok és az osztrákok ellen, hogy szabad kezet kaphasson Afrikában, mellesleg megakadályozva, hogy egy francia-német háború esetén az oroszok Franciaországnak segíthessenek. Bismarck tehát a balkáni kérdés kihegyezésében volt érdekelt, Salisbury pedig a helyzet stabilizálásában. 1887 áprilisában már azt gyanította, hogy Bismarck szabad kezet adott az oroszoknak a Balkánon, ha nem fordul Németország ellen, miközben az az olaszokkal karöltve leszámol a revizionista Franciaországgal. Salisbury már csak emiatt is szükségét érezte a német-olasz hármasszövetségi (1882) együttműködés olasz-angol együttműködéssel történő kiegyensúlyozásának.

instrukciónak most csak az a praktikus haszna van, hogy az okkupációt illetőleg itt meg lehet nyugtatni, de különben semmi útmutatást sem nyújt a tanácsos engedményeket illetőleg, - s a határt megszabni az engedmények és az autonómia közt – ebben áll a helyzet legnagyobb nehézsége. - Grekoff a napokban már visszajön.

Február 21.

Múlt Szelámlikon [szultáni fogadáson] ott volt deputáció. Szultán kifejezte nekik megelégedését, hogy ott láthatta rokonszenvét B/ulgária/ iránt, s azon tanácsot, hogy sem azokat ne hallgassák, akik azt tanácsolják, hogy O/roszország/nak mindent concedáljanak, sem azoknak, akik, hogy semmit. Dep/utáció/ az illető szárnysegéd által azt válaszoltatta, hogy senkinek tanácsát sem fogadták, hanem egyszerűen B/ulgária/ érdekei által vezéreltetik magukat. A krízis megoldására csak egy mód van, ha minél hamarabb fejedelmet kap az ország. - A szultán megígértette, hogy e részben intézkedni fog. - Úgy hírlik, hogy T/örökország/ három kandidátust fog megnevezni a fej/edelmi/ székre. - A Vulkovics-féle protocollum nagyon csekély dolog utóvégre. A semleges harmadik regensről abban szó sincs. A harmadik név Stambuloff és Zankoff után egyszerűen ki van hagyva. - Egyezkedés most lehetséges, ha a Zankoff-féle további pontokat nem feszegetik.

Február 21. [sic!]

Zankoff magát a konservatív, Karaveloffot a szabadelvű párt fejének mondja, s a létező három pártot úgy definiálja: Kormánypárt, Zankoff-párt és Karaveloff-párt. E szerint is kívánja a kormányhelyeket betölteni.

Február 24.

Futárt küldtem.⁴⁸⁵ A nagyvezér megszakította alkudozásokat Zankoffal,⁴⁸⁶ ki folyton magával ellentmondásba jött, s kivel semmire sem lehetett menni. A konst/antinápolyi/ intermezzónak úgylátszik minden siker nélkül vége. A Porta most itt azt ajánlotta, hogy a pártokkal dolgoztassák ki egy békülési program, s ennek sikerülte esetében valószínűnek tartja, hogy O/roszország/ nem fogja többé igényelni a kormányváltást. A Porta kormánybiztost küld ide. - Steinbach megérkezett.

Február 27.

Eur/ópai/ főpontok: a német választások septennatusnak [hét évre megválasztott

⁴⁸⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 110., fol. 314-320., fol. 322-325., fol. 326-328., fol. 329-333., 1887. február 24., jelentések Burián Kálnokynak.

⁴⁸⁶ Lásd még HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 110., fol. 310., 1887. február 21. Burián Kálnokynak.

katonai vezetésnek] meghozták a többséget. Fr/ancia/ország nyilatkoztatta, hogy békét akar. O/roszország/ a Nord⁴⁸⁷ cikke által politikáját úgy definiálja, hogy a b/olgár/ ügyek háttérbe valók egyelőre. Főgond a francia-német viszony. O/roszország/ kell, hogy az Eur/ópai/ egyenlet X-je maradjon. - A konst/antinápolyi/ alkudozásoknak vége. A székhely most ismét ide helyezték át. Riza Bey⁴⁸⁸ török biztos. Grékoff, Kalcseff visszajönnek.⁴⁸⁹ T/örökország/ azt kívánja, hogy a kormány itt süssön ki valami kibékülési programot. Lehet-e ezt megcsinálni, s lehet-e beadni O/roszország/nak? - Én oda utasítottam, hogy Riza törekvéseit támogassam. – A szerb-bolgár ker/eskedelmi/ szerz/ődés/ tárgyalások elnapolására törekszenek itt, mert nem akarják most elrontani T/örökország/ jóindulatát, hogy vitatás alá vegyék azt a követelményt, hogy T/örökország/ is képviselve legyen azoknál. Szerbia reááll.

Március 1.

Egy orosz akna elsült.⁴⁹⁰ Silistriában⁴⁹¹ egy zászlóalj fellázadt. A távírónak sikerült még jókor egy sürgönyt ide küldeni.⁴⁹² Rustschuk, Tirnowo, Schumlából küldhetni oda csapatokat. Most fog kitűnni, megbízhatók-e? Kocsikon szállítják a katonaságot, hogy gyorsabban érkezzen oda. Sistovi⁴⁹³ helyőrség is gyanús. Oda is küldtek csapatokat. Itt a dolgot egyelőre titkon tartják. A kormány nyugtalan.⁴⁹⁴

Március 3.

Délben jött hír, hogy reggel 5-kor csapatok Silistrába bevonultak. Az összeesküvők menekültek, de fejük, Krestoff⁴⁹⁵ kapitány halva maradt. E hír azonban nem egyenesen

⁴⁸⁷ Talán a már említett Norddeutsche Allgemeine Zeitung.

⁴⁸⁸ Riza bej 1887. február közepén váltja a visszahívott Gadban effendit a vakufok élén. Gadban visszahívása az első jelentős sikere az új bolgár konstantinápolyi követnek, Georgi Vulkovicsnak, akinek Kamil pasa nagyvezírré való személyes ismeretsége révén sikerült visszahívnia a vakufok addigi biztosát, aki hamis jelentéseivel komolyan veszélyeztette a kétoldalú kapcsolatokat. A helyére az oroszok által ellenzett Riza lép.

Riza kinevezéséről lásd: Licsnijat arhiv... Tom. II. 1887. március 1. 79-80. f. 19k. op.1. a.e. 433. l. 4-5.

⁴⁸⁹ A Konstantinápolyban tárgyaló deputáció tagjai.

⁴⁹⁰ Ehhez képest Aehrenthal 1887. február 1-i levelében még úgy tájékoztatja a konzult, hogy: „...Konstantinápolyból kedvező hírek érkeznek, vagyis úgy tűnik, hogy az oroszok komolyan kívánják a válság befejezését. Nyugaton ezzel szemben a dolgok feketének tűnnek.” MREZsLt f. 45, Burián. Aehrenthal Buriánnak, 1887. február 1. 318-320.

⁴⁹¹ Szilisztra, Tutraikan. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 61., 1887. március 1., Burián Kálnokynak.

⁴⁹² Az igazság az, hogy Sztambolovot még február 15-én értesítették Szilisztrából, hogy szervezkedik az ellenzék, sőt, február 25-én már arról is tudomása volt, hogy Benderev átkelt a Dunán, hogy megszervezze a lázadást. Licsnijat arhiv... Tom. II. 76. és 77-79. f. 19k. op.1. a.e. 535. l. 1-2. és a.e. 213. l. 1-4. Kavrakov és Bosztandzsiev jelentései. Gruic maga is hasonlóképpen tájékoztat a bolgár kormányzat informáltságáról. Éppen ezért a helyőrség idejekorán elindította a felkelést, de a többi lázadó még nem volt felkészülve, későbbre tervezték a lázadást. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 317. 1887. április 1. Gruic jelentése.

⁴⁹³ Szvistov.

⁴⁹⁴ A háttérre (ahogy a kortársak vélték) lásd: Halász Imre: Bismarck és Andrássy. Politikai tanulmány. VII. A békeszövetség és az 1885-1887-i bolgár válság. Nyugat 1912/23. <http://epa.oszk.hu/>

⁴⁹⁵ Hriszto Nikolov Krasztev bolgár tiszt, a szilisztrai lázadás vezetője 1887-ben. Néhány hónappal Battenberg

a csapatparancsnoktól jön, hanem Románián át a silistriai távirófőnöktől. - Rustschukban egy csapat lázító akart kikötni, de véres fejjel visszakergették őket. - így ünnepelték a S/an/ Stefanói béke évfordulóját. Riza bey küldetése vitiosus [helytelen, káros]. Hogyan volna kilátás, mikor Nelidoff egyenes kívánsága ellenére jött? Riza ajánl concessiókat, orosz hadügyminisztert, békülést az oppositíóval, evvel közösen kidolgozott politikai programot. Nacsovics azt felelte, Riza adja elő részletes propositióit, kormány tekintetbe veszi, megenged amit lehet, amit nem lehet, azt indokolni fogja. Abban a pillanatban mikor R/isa/ bey Nacsoviccsal tanakodott, - a városban elfogták Karaveloff, Canoff, Luckanoff, Sarafoff,⁴⁹⁶ Nikiforoff-ot, három tisztet, egy mérnököt. Mára volt tervezve itt is egy forradalom, egy fegyveres bandával, mint az ország egyéb részeiben is.

Már most tessék alkudozni és kibékülni. Alapjában hazug situáció volt mindeddig, a mai nap lyukat tör bele, s talán előbbre viszi ezt a korhadtt helyzetet, melyből zöld asztalnál soha sem lehetett volna találni kibúvót.

Alekszandr herceg lemondása és a kormányzás felállítása után Krasztev kapitány a szilistrai helyőrség lett. Szembeszállva az Oroszországgal való szembefordulás politikájával, 1887 elején egy tisztekből, bürokratákból és közszereplőkből álló helyi bizottságot vezetett, amely a bukaresti politikai emigránsok (pl. Gruev) vezetésével fegyveres felkelést készített a régensek ellen. Az összeesküvés tervei lelepleződtek, de, február 16-án Krastev idő előtt fellázadt, rövid időre elfoglalta a várost.

⁴⁹⁶ Szarafov, Mihail Konsztantinov (1854-1924) bolgár forradalmár, politikus, tanár és diplomata. Zágrábban, Münchenben és a Sorbonne-on tanul. 1881 elején közoktatási miniszter, 1884-ben (matematikusként) pénzügyminiszter. Battenberg herceg lemondása után 1886-ban és Sztambolov vezetése élén álló regenség uralma alatt Szarafov a ruszofilek táborában található. 1887 februárjában a bolgár ruszofil tisztek ruszei lázadásának elfojtása után letartóztatottak közé tartozott. 1899-ben a progresszív-liberális párt egyik vezére, majd 1901-1903 között közmunkaügyi, majd pénzügyminiszter. 1904-1909 között Bécsben, 1909-1912 között Konstantinápolyban diplomata. 1913-ban a szaloniki bolgár kormányzat vezetője, 1919-ben a párizsi béke delegáció tagja.

Pesth, Saturday.—The Hungarian Delegation to-day unanimously voted the credit of 52½ million florins on account of extraordinary military expenditure. Count Apponzi said these preparations were of a purely defensive character.

Rustchuk, Sunday.—In accordance with the decision of the court martial, Major Ouzounoff, Captain Zelenegoroff, Lieutenant Crestinacoff, Major Panoff (a retired officer), and Sub-Lieutenants Concouharski, Entcheff, and Ironceshki, and civilians Cardjiff and Ivetcoff were shot shortly after seven o'clock this morning. In other cases the death sentence has been commuted to 15 years' penal servitude.

Március 4.

A csend többé nem zavartatott. A ruszcsuki opolcsenie [„népfelkelés”] magaviselete példás volt. A távirói összeköttetés R/uszcsuk/ból egészen meg volt szakadva, az ottani védelem helyben szerveztetett. - Itt az egész ellenzéket elfogták. - Az elfogott ellenzékiek nejeinek könyörgései.

Március 5.

A rustsuki konzulok kollektív lépése az elítéltek javára felhatalmazás nélkül. A kormány nagyon megilletődve, az ítéletek kivitelét el is halasztották. Én s kollégáim is kijelentettük, hogy a r/uszcsuk/i konzulok túlmentek illetőségükön, én azt mondtam Nacsovicsnak, hogy Khatovski⁴⁹⁷ lépését nul et non avenu- nak [érvénytelennek] tekintse. A dologban a kellemetlen az, hogy eddig hallgattunk az elítélendőkről. Most meg konzulainkat desavualnunk kellett [meg kellett tagadnunk], s mintegy kimondani, hogy szabad a vásár. - Hitrovo Busch-Thielmann [nál] interveniáltatott netalán elfogott orosz alattvalók érdekében. Ez is sui generis [saját, önkéntelen] vallomány, hogy ott muszkák is lehettek. Ljukomskyt⁴⁹⁸ Widdinben elfogták.⁴⁹⁹

Március 6.

⁴⁹⁷ Helyesen: Kwiatkowski, konzul Ruszében, lásd korábban.

⁴⁹⁸ Talán Ljubomski, lásd korábban.

⁴⁹⁹ Balanyi szerint Hitrovo tevékenyen részt vett a felkelés előkészítésében is (141. o.), ugyanígy később a montenegróiak is.

Oroszország hat főbűnösét /köztük Panoff,⁵⁰⁰ Uzunoff⁵⁰¹, Philoff/⁵⁰² reklamálta, mint orosz alattvalókat. Egy vagy kettő közöttük csakugyan bessarabiai születésű. Nagy ügyetlenség. Evvel O/roszország/ maga elismeri, hogy a mozgalom nem bolgár eredetű, s a legnagyobb bókot mondja a kormánynak. - Biegeleben megérkezett. Kálnokytól sürgöny "wir begrüßen mit Genugthnung" [elégtétellel köszönjük] a lázadás leverését.⁵⁰³ Itt e közleményem roppant jó benyomást tett. Nacsovics: Dites au c/omt/e Kálnoky que je l'embrasse [Mondja meg Kálnoky grófnak, hogy ölelem]. 7 tisztet, s két polgárt agyonlőttek Ruszcsukban,⁵⁰⁴ közöttük Panoffot, s Uzunoffot. Filoff nehéz sebei következtében meghalt. - Itt benyomás tisztí körökben jó, - az ellenzéki táborban lázító. - Karaveloffné haragkitörései. - Újabb lázadástól az adott példa után itt nem tartanak. A felbőszülés O/roszország/ ellen nagy. Várják a visszahatást Európában. Általános benyomás: most végét kell vetni a krízisnek. - Regenseknél: állásuk megszilárdult, roppantul emelte bizalmukat, hogy az opolcsenie [népfelkelés] felkelt mellettük, nemcsak Rustschukban, hol elhatározták a győzelmet, honnan Schumlában s Szilistriában is. - A tiszték bátran haltak meg. Panoffot kivéve, a többi elismerte, hogy megérdemelte sorsát. - Stambuloff nevezetes nyilatkozatai Sándor fej/edelem/ ellen, következtetései, hogy most már mer orosz megszállásnak fegyveresen ellentállni. - Nyilatkozatai az ellenzékiekkel való állítólagos rossz bánásmód felett. Úgy látszik Panitza garázdálkodott egy kissé. - A militia fegyvereit beszedik, s azt egy népfelkelésképpen jobban akarják szervezni.

Március 9.

⁵⁰⁰ Olimprij Szpiridonov Panov (1852-1887), bolgár forradalmár és oroszbarát katonatiszt (őrnagy), a szerb-bolgár háború idején a tűzéréség parancsnoka (1885). Az aug. 9/21-i államcsíny után, amelynek célja Battenberg fejedelem trónfosztása volt, Panov négy napig (aug. 24-28.) hadügyminiszter volt Karavelov Petko ideiglenes kormányában. Közreműködött a fegyveres konfliktus megelőzésében, meggyőzve Battenberg ellenfeleit, hogy hagyják el Szófiát, mielőtt a fejedelemhez hű csapatok megérkeznének. A puccs kudarca után letartóztatták rövid időre. Novemberben nyugdíjazták – elbocsátották a hadseregből a katonai iskolában folytatott és a régensek eltávolítását célzó összeesküvésben való részvétel gyanúja miatt. Radoszlavov kormánya externálta őt Romániában 1887. januárjában. Bukarestben Panov csatlakozott az emigránsok forradalmi bizottságához, amely felkelést készített Bulgáriában. Bár nem sikerült csatlakoznia a ruszei lázadáshoz, halálra ítélték és vezetőivel együtt lelőtték.

⁵⁰¹ Atanasz Uzunov (1857-1887) bolgár forradalmár és katonatiszt tiszt, a ruszei lázadás egyik vezetője 1887-ben. A lázadás következtében halálra ítélték és kivégezték 1887. március 6-án.

⁵⁰² A már említett Filov, alezredes. 1886 októberében Filovot Danail Nikolaev honvédelmi miniszter eltávolította dandárparancsnoki posztjáról, és Ruszéban házi őrizetbe vették. Kaulbarsz orosz császári biztos által ösztönözve (tehát körútjának nagyobb volt a hatása, mint azt a hivatalos szervek, illetve Burián vélték), fellázad a kormány ellen. A lázadás kudarca után, miközben Olimpi Panovval próbált átjutni a Dunán, súlyosan megsebesül. A rendkívüli katonai bíróság halálra ítélte, de Filov sebei és tüdőgyulladása miatt halt meg 1887. március közepén a ruszei kórházban. Felmerült a gyanú is, hogy megmérgezték.

⁵⁰³ Sztambolov külön a magyar országgyűlés képviselőitől is kapott üdvözlőtáviratot a politikájáért. Licsnijat arhiv... március 8. f. 19k. op.1. a.e. 245. l.1.

⁵⁰⁴ Lásd az angol lapok tudósításait.

Futárt küldtem⁵⁰⁵ - B/ulgáriá/ban minden csendes. A kivégzések jó belső hatást tettek.⁵⁰⁶ Tervek: egyelőre Riza bey által megpróbálni direkt egyezkedést a Portával. További tervek ködösek. - Minél gyorsabb megoldás a jelszó! A zankoffistákat szabadlára helyezték, hogy Riza velük konferálhasson.⁵⁰⁷ Különben az összeesküvésben egyenes részt nem vettek. Karaveloff s Nikiforoffra esik egy eddig a főgyanú. - Flesch az állítólagos "atrocitás" tárgyában kormánya megbízásából járt el. - O/roszország/nak Konst/antinápoly/ban tett lépései folytán engem is megbíztak jó tanácsokkal. Ezek azonban már feleslegesek voltak. A hangulat itt is a mérsékeltségnek egyáltalában kedvező. - A Bregovo declaratio aláírása az itteni kormány kívánságára rövid időre elnapoltatott.

Március 12.

Bolgár-román ízetlenkedések: Silistiánál egy pár román tiszt kompromittálva volt. Bizalmas tudósítást a román kormány rossz néven vette, s viszont panaszt emelt, hogy a bolgárok egy pár határ-piquet [cölöpöt] feldöntöttek. - Riza keresi a zankoffistákat, de ezek őt kerülik. O/roszország/ hivatalosan /nem/ nagyon reagált eddig a ruszcsuki kivégeztetésekre, csak a sajtó heveskedik.

Március 14.

Riza megkapta utasításait a börtön-enquetra [vizsgálatra], de én, valamint kollégáimnak nagy része azt feleslegesnek tartjuk, mert már nincs mit meggátolnunk. Az első napon történt netaláni erőszakoskodást pedig már jóvá tenni nem lehet. Reményilem Rizát sikerülni fog a dolog, mivel feltűnés nélkülibb módon való elintézésére bírni. Utasításaimat persze egy kissé csavarnom kell. O/roszország/ból még mindig nincs alarm-hír. Elnyelnek-e nyugodtan a ruszcsuki pilulát? Igaza van-e ismét az orosz "zu kurze Nerven"-eknek [túl rövid idegeknek]? Annál jobb? - Zankoff most, mint ma hírlík, Konst/antinápoly/ban török okkupációt ajánl.

Március 15.

⁵⁰⁵ Jelentés, HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 250-255., fol. 256-261., fol. 262-268., fol. 269-274., fol. 275-284., 1887. március 9., Burián Kálnokynak. Továbbá az 1887-es költségvetésről: Kt. 25., fol. 111-116.

⁵⁰⁶ Burián Aehrenthalnak is küldött ekkor levelet. Aehrenthal válaszában az olvasható, hogy Burián szerint a helyzet stabil: „Most olvastam a 9-én megjelent nagyon érdekes fejtegetésedet. A helyzetre vonatkozó magyarázatod, amely olyan világos és tömör, mint mindig, kedvező következtetésekre jut a jelenlegi hatalombirtoklók számára. Ez minden bizonnyal helytálló lesz. Kétségeimnek szeretnék azonban hangot adni azzal kapcsolatban, hogy a kormány olyan elemekből áll-e, amelyek lehetővé teszik, hogy továbbra is megálljon a saját lábán - a felkelés leverése és Oroszország be nem avatkozása bizonyára két mérvadó tényező... MRZsELT, f. 45. Burián, Aehrenthal Buriánnak 1887. március 15. 313-317.

⁵⁰⁷ Válaszul Sztambulov keménykezű politikájára, az oroszbarát emigránsok vezetője, Dragan Cankov március 10-én az Oszmán Birodalom beavatkozását kéri.

Thielmann ma azt az utasítást kapta, hogy az enquet-hez [vizsgálat] csak akkor csatlakozzék, ha abban valamennyien részt vesznek, de óvja, hogy akkor is szem előtt tartsa azt a határt "wo der offizielle Ernst aufhört und die Farce enfängt [ahol a hivatalos komolyság véget ér és a bohózat kezdődik] – 3-kor gyülekezet Riza Bey-nél, ki, habár csak előleges eszmecsere végett jöttünk össze, már egy pár kihallgatandó ellenzékit is meghítt. Először én szóltam fel, konstatálandó, hogy ez még nem az enquet[e] hanem előleges megbeszélés. Azután Sonnar g/ró/f mondta, hogy utasításai értelmében az enquete-ben részt nem vehet, mert a b/olgár/ kormány, ebbeli kívánságát neki ki nem fejezte. Thielmann előadta a fentebb említett szempontját, én oda nyilatkoztam, hogy csak akkor vehetek részt, ha mindnyájan. O'Connor oda nyilatkozott, hogy ő részt vehet ugyan az enquete-ben, de utasításai feltételezik, hogy az általános legyen, - így tehát visszalép. Flesch oda van utasítva, hogy Riza felszólalására részt vegyen azon kollégáival, akik lépéséhez csatlakoznak. - Így tehát a dolog egyelőre szerencsésen abban maradt, s Riza új utasításokat fog kérni. - Nacsovcics ma nagyon panaszkodott, hogy minisztertársaival már nem tud boldogulni.

Március 16.

Biegeleben elutazott Bécsbe.⁵⁰⁸ - Szaráfoff Stambuloffal értekezett, ajánlotta, hogy a török biztos követelését kikerülve, egyenesen egyezkedjenek. Stamboloff azt válaszolta egyezzzék meg párttársaival s azután jöjenek egynehányan, azután talán lehet beszélni. - Radoszlavoff ruméliai kirándulásra készül. - Tegnap értekezésünk eredménye itt nagyon jó benyomást tett. /Elhiszem./

Március 17.

Itt nagy határozatlanságok uralkodnak, Rizával eddig semmire sem mentek. Ő most a zankoffistákkal alkudozik. Nacsovcics szerint erejük iránt tájékozva van, Karaveloff pártot el nem ismer. Ha Riza küldetése semmire sem vezet, mint valószínű, akkor talán hozzálátnak a fejedelemválasztáshoz. - A zankoffistákkal még nagy engedékenység mellett sem remélnék mehetni valamire, mert e párt csak O/roszország/ által létezik. O/roszország/ pedig valószínűleg a b/olgár/ kérdés megoldásához hozzájárulni most semmikép sem hajlandó. - Most van az ideje mikor B/ulgária/ ismét a hatalmak tanácsára fog szorulni. Járjon-e el ügyei elintézésében, ha Riza eredmény nélkül távozik? Ha fej/edelmet/ választ, számíthat-e ez a Portának s nekünk elismerésére? - A Portával az alkudozásokat mindenesetre Konst/antinápolyban/ is fogják folytatni.

⁵⁰⁸ Tevékenységéről lásd: HHStA Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. Burián levele Aehrenthalnak [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 24. März 1887.

Március 20.

Riza Beynél tegnap hét zankoffista gyűlt össze, köztük Ljudskanoff és Sarafoff.⁵⁰⁹ Eredmény semmi. Riza kibékülést ajánlott. Az ellenzékiek megígérték, hogy kidolgoznak holmi új javaslatokat. Hogy lehet ebből valami a legújabb Zankof-féle memorandummal szemben, melyben az török okkupációt javasol, azt ők lássák. - Én Rizának odasúgtam, próbálja meg el tudja-e választani az ittenieket vén bolond vezérüktől Zankofftól. Burmoff és Balabanoff⁵¹⁰ nem jöttek Rizához, szintén tanácsoltam neki híja magához. Legalább, ha jelenlétében összekapnak a többivel, látni fogja milyen konsistentiával bír a Z/ankoff/-párt. - Nabokoff⁵¹¹ vezérli most úgy látszik Konst/antinápoly/ban a . . . [orosz aknamunkát] munkát. Aidos,⁵¹² s még egy ponton kisült valami. A törökök azonban erősködnek. - Blumtól származó hír szerint erős görög agitatio folyik Macedóniában, s pedig orosz felbátorítása mellett. Ez is egy kártya, s beleillik a programba: ha nem a bolgárokkal, hát a görögökkel. - A zankoffisták levelezéséből: panaszkodnak a főpapokra, hogy egészen tétlenek maradtak.

Március 21.

Futár jött. Sok érdekes levelezéssel.⁵¹³ Aehrenthal szerint programuk a jövő hetekre: várni csendesen s mindenre elkészülve lenni.⁵¹⁴ - Szerintem pedig lassú szende nyomással a válságot befejezése fele kell terelni, mert ha O/roszország/ reservában

[11] megjegyzést írt: nachlass t megnézni!!!

⁵⁰⁹ Bizonyíték hiányában elengedték az ideiglenesen letartóztatott politikusokat.

⁵¹⁰ Marko Balabanov (1837-1921) publicista, politikus, az önálló Bulgária első külügyminisztere 1878 végén. Először a konzervatívokhoz tartozott. 1882-ben azonban Balabanov a Dragan Cankov vezette Liberális Párt szárnyához csatlakozott, amely 1884-ben a Haladó (Progresszív) Liberális Párt nevet vette fel. 1883-1884-ben ismét külügyminiszter Cankov kormányában. Később Bukarestben és Athénban is szolgált diplomáciai kiküldetésben.

⁵¹¹ Nabokov, Nyikolaj Alekszandrovics, orosz tiszt, a kelet-rumeli milícia kapitánya, részt vesz az egyesülés körüli konspirációkban. 1886. májusában a helyi hatóságok letartóztatják őt Battenberg herceg és Karavelov Petko miniszterelnök elleni összeesküvés miatt, ám az orosz diplomáciai nyomás eredményeként szabadon engedik. Összel részt vesz egy lázadási kísérletben a régensség ellen. A plovdivi orosz konzulhoz kapcsolódó összeesküvők ötlete az volt, hogy zavargásokat kell szítani az orosz és török katonai beavatkozás kiváltása és a szófiai kormány megbuktatása érdekében. Nabokov 1886. október 22-23-án éjjel az összeesküvők élén több tisztet és más kormánypártit letartóztat, rövid időre átvéve a városban állomásozó csapatok vezetését. A Várnából Burgaszba induló orosz Zabjag hadihajó segítségére számítva megpróbált ideiglenes kormányt alakítani, és a Burgas és Pomorie vidék tartalékosaival Plovdivba vonulni. Október 23-án azonban a katonák már ismét engedelmeskedtek a kormányhoz hű új parancsnoknak, aki elfogta az összeesküvőket. Nabokovot a helyszíni hadbíróság életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, de európai nagy országok alattvalóit a dél-bulgáriai hatóságok joghatósága alól kivonó kapitulációkra való hivatkozással ki kellett adniuk Oroszországnak. Nabokov ezután különítményt gyűjtött török területen, és 1887 legvégén behatolt Primorszko régióba, azzal a szándékkal, hogy harmadszor is felkelést keltsen Ferdinánd herceg és Sztefan Sztambolov kormánya ellen. A terv meghiúsulása után halt meg, és különítményét a hatóságok legyőzték.

⁵¹² Ajtosz, görögök által is lakott város, Burgasz közelében.

⁵¹³ Csak egy levél Kálnokytól: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 456., 1887. március 21.

⁵¹⁴ Aehrenthal március 15-i levelére, melyben a régensség eseményeit latolgatja, Burián 24-én válaszol. HHStA Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. Burián levele Aehrenthalnak [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 24. März 1887.

akar maradni, az ilyen akció abból ki nem fogja rázni. Míg a mostani állapot megörökítése azon rossz akciónak, mely a legveszedelmesebb, mert felemészti csekély s szétszórt küzdelmekben az amúgyis gyöngye egyensúlyban levő ellentállási erőt.

Pétervári jelentés: a febr/uár/ra/ készült összeesküvés "militärisch-liberal" [katonai-liberális] és nem nihilista jelleggel bírt volna. A kompromittáltak nagyon fiatalok. A terv az aug/usztus/ 21-iki merénylet mintájára lett volna készítve. - Másik jelentés: vonatkozással egyik macedóniai jelentésemre, kiemeli, hogy O/roszország/ nem hajlandó már a nagybolgár törekvések felbátorítására; azt tudom, de a bolgárokat mégis avval, s csakis avval, csalogatják maguk felé. Tehát mégis áll, hogy a mostani kormány a macedóniai aspirációkat nem dasavualhatja.

A nagyvezér Kjámil⁵¹⁵ állása nagyon megingott a K. és Sz.⁵¹⁶ forradalom kitörésekor, roppant orosz intriga folyt ellene. Azóta megerősödött állása. - Megbízás kipuhatolni igaz-e, amit orosz részről állítottak, hogy Sándor fej/edelem/ elmente előtt általános amnesztiát adott az augusztus 21-i merénylőknek is, s hogy Kaulbars ezzel indokolta szabadon bocsátani követelményét. Persze egy szó sem igaz az egészről.

Március 22.

A zankoffisták eddig az ígért propositióikat be nem adták Rizának, úgy látszik nem is fogják. Zankofftól leveleket kaptak, s az ő legújabb álláspontját bizonyosan ők is elfogadják, mert a mint az orosz állásponttól elválnak, a semmibe esnek vissza. Hogy alkudhatik tehát az orosz párt Rizával, mikor ez az oroszok akarata ellen jött ide? Szarafoff egyenesen megkérdezte Stambuloffot: O/roszország/ beleegyezésével van-e itt Riza? - Itt érik a fejedelmválasztási terv. Nem tudják még kit, vagy titkolják. Inkább az elsőt hiszem. Olyant keresnek, aki O/oroszország/ beleegyezése előtt és nélkül is kész volna eljönni. Stambuloff ma figyelmeztetett, hogy hozzánk nem fog többé oly kérdést intézni, melyre még jóváhagyás esetén is nem szívesen adnánk választ, car quand on conseille une chose on se rend moralement responsable des consequences [mert amikor tanácsolunk valamit, erkölcsi felelősség terhel minket a következményekért].

Tehát a fait accompli [befejezett tény] elve! Az akció el akarják kezdeni azonnal Riza missiója bevégezte után, melyet siettetni akarnak. A kedvező pillanatot fogjuk

⁵¹⁵ Mehmed Kjámil pasa, Kibrisli (1833-1913).- Oszmán államférfi, előszöt 1885 és 1891 között, majd további három alkalommal az Oszmán Birodalom nagyvezíre. Konzervatív, művelt, angolbarát, a nagyhatalmakban bízó politikus. Kormányzása egybeesett Kelet-Rumelia és a Bolgár Fejedelemség 1885-ös Bulgária függetlenségének kinyilvánításával az Oszmán Birodalomtól (1908) és az első balkáni háborúval (1912). Ifjútörök puccsisták távolították el 1913-ban a hatalomból, hadügyminisztere meggyilkolása után. Otthon, Cipruson hal meg.

⁵¹⁶ Kelet-ruméliai és szófia forradalom.

felhasználni, mondja St/amboloff/. - Eddig a háborúra számítottak, most avval foglalkoznak mi tevéők lesznek, ha háború kimarad. - A nemzeti egyletek terjedése s szervezése. - St/amboloff/ azt említvén, hogy esetleg még Grujeffet és Bendereffet is visszafogadnák azt mondta: inkább a legrosszabb bolgárt mint a legjobb orosz! - St/amboloff/ fejtegetései mennyit vesztett a bolgár ügy az oroszok által: Dobrudscha, Piro, Konstantinápoly, Drinápoly, - a macedóniak beszivárgása Bulgáriába, míg otthon jobb szolgálatot tehetnének.⁵¹⁷ - St/amboloff/ kimondta, hogy orosz fej/edelmet/ kandidatnak most már nem akarnak.

Március 24.

Futárt küldtem.⁵¹⁸ - Fő téma, hogy a bolgárok kevés haladékkal meg fogják kísérelni a válság önálló megoldását. Sándor fej/edelem/ egészen előtérben van.⁵¹⁹ A zankoffisták Rizának már tegnap kijelentették, hogy vele nem alkudozhatnak, mert Zankoff távol van, sokan barátjaik közül még börtönben vannak, s nincsen sajtószabadság. Riza nagyon fel van ellenük ingerelve, azonnal kijelentette nekik, hogy magatartásukat nem tartja indokoltnak. Konst/antinápoly/ból pedig jelentésére azt az utasítást kapta, hogy a zankoffistákkal többé ne foglalkozzék. - A Porta ismét tett Pétervárott lépést egy új kandidatura kicsikarása érdekében. Naivság ezen az úton még valamit reményleni.

Március 26.

Itt a levegőben van Sándor fej/edelem/ visszatérte. Semmi direkt arra vezető lépésről nem tudok, de nincsen kizárva, hogy titokban már tudakozódtak, a fej/edelem/ eljönne-e? s talán valami válaszuk is van már erre. Az események és az általános hangulat mind oda felé vezetnek. - A kormány férfiak most titkolózzók. - Szerintem is S/ándor/ fej/edelem/ visszatérte az egyetlen megoldás most, ha ő el van határozva emberesen s minden puhaság nélkül megállani a sarat.

O/roszország/ most reservájából talán még ezen eventualításban sem lépne ki, ha pedig igen, akkor meg kellene birkózni coute que coute [kerül, amibe kerül] azon öntudattal, hogy ez nem bűnös kihívása a sorsnak, hanem csak olyan tisztázása a helyzetnek, melynek rövid idő múlva mégis be kellett volna következnie. - A radomiri törvényszék a dultintai⁵²⁰ gyilkosságok ügyében kimondta az ítéletet: ötöt halálra,

⁵¹⁷ Ti. destabilizáló tényezők a hadseregben és a politikai életben is. Sokan jutnak be közülük az elitbe, kormányzati pozícióba (Dimitar Rizov, Genadiev, Ljapcsev).

⁵¹⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 491-532. és Kt. 25., fol. 133-139., 1887. március 24., Burián Kálnokynak.

⁵¹⁹ Aehrenthal március 21-i fenti leveléről, Biegeleben váratlan visszatértéről lásd: HHStA Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. Burián levele Aehrenthalnak [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 24. März 1887.

⁵²⁰ Helyesen Dupnica. 1886. szeptemberében tartották a 3. Legfelsőbb Nemzetgyűlés választásait heves politikai küzdelem mellett. 1886. szept. 19-én Dupnicában a régenség ellenzői megtámadták a kerületi adminisztrációt

számos börtönre.⁵²¹ - Flescht az ellenzékiekkel tökéletesen kompromittáltak mondják. az itten levő püspököket is unszolta volna tevékenységre a kormány ellen.

Március 27.

Stoiloff titokteljesen Bécsbe utazott.⁵²² Stambuloff szerint, hogy értesítési célokból ott időzzék vagy 2 hónapig saját előbbi nyilatkozata szerint, hogy szondirozzon [puhatolózzon] Sándor fej/edelem/ visszatértének lehetsége iránt. - Roppantul előtérbe nyomul S/ándor/ f/ejedelem/ért a mozgalom. A hadsereg, a konzervatívok, s a radikálisok nagy része érette van. Stambuloff erősen vonakodik, mert fél a fej/edelem/ jellempuhaságától, s attól, hogy O/roszország/nak nagy koncessiókat találna csinálni. - Itt erősen machinálnak, de nagyon titkolódnak, amit részben nem is lehet nekik rossz néven venni. Akarnak csinálni valami fait accomplit [kész tények elé állítani]. Csak két baj van: nem értenek mind egyet, s azután az olyan feltűnő kiküldetések mint Stoiloffé, árthatnak. Mert ha a nagyhatalmakat nem akarják megkérdézni, akkor minek kompromittálni Bécset avval, hogy Stoiloff ott csapja fel főhadiszállását?

Március 28.

Körülmények, melyek itt tette unszolnak: Riza alkudozásának eredménytelensége a válasz Pétervárról Konst/antinápoly/ba, hogy O/roszország/ új propositiókat [előterjesztést] tenni nem hajlandó, az orosz konspirációk O/roszország/ban új készülődések B/ulgária/ ellen Reni-ben. Sándor fej/edelem/[ért] dolgozik főképp az, hogy 1. B/ulgáriá/nak magának hozzá kell látni ügyei rendezéséhez. 2. ha más fejedelmet választ, annak esetleg két nehézség ellen kellene küzdeni: O/roszország/ és Sándor pártja. - Nagymérvű agitáció S/ándor/ f/ejedelem/ért még a falvakban is. - Nacsovcics ma nekem Stoiloff utazásáról csak nagy általánosságban azt mondta,⁵²³ hogy a hangulatról értesülni megy s megtudni a kilátásokat. Hogy S/ándor/

(околийското управление) és megölték a körzetfőnököt (околийския управител) és a régensség három támogatóját. A ruszofilek áldozata lettek a Liberális Párt jelöltjei Hriszto Grancsarov és Georgi Veszelin (Zograf – azaz ikonfestő) valamint Petar Dimitrov kerületi főnök és a Boboshevo-ból való Papukcsiev nevű tanár.

Az esemény nemzetközi jelentőségét az adja, hogy kihasználva ezt az esetet (noha a támadók ruszofilek voltak), Kaulbarsz táviratot küldött a kormánynak, amelyben nem ismerte el az „erőszakos” választásokat törvényesnek, és a Nemzetgyűlés döntéseit sem, amelyet az elkövetkező napokban hívtak össze Tarnovóban.

⁵²¹ A bírósági vizsgálat szerint a tettesek az orosz ügynökségen bűjtak el. A főszereplő egy Kole Rizov nevű férfi volt. 16 napig bujkált az orosz ügynökségnél, ahol 15 dupnicai társa volt. Az ügynökség napi 6 grost adott nekik. Szófiából Dupnicába visszafelé tartva megölte a szamokovi postafutárt. Az igazságügyi nyomozó kihallgatása során mindezeket a részleteket megadta, elismerte, hogy felbízta a tömeget, de nem vett közvetlenül részt a gyilkosságokban. Társai, Vaszil Atanasov és Koszta Georgov is kijelentették, hogy az orosz ügynökségnél vannak, és onnan kapnak fizetést. Lazar Hadzsiev, szófiai vállalkozó és Cankov pártjának prominens tagja meglátogatta őket az ügynökségnél. (Adatok: Szimeon Radev, Sztroitelite na szavremenna Balgarija c. művéből)

⁵²² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 577-578., fol. 579-580., 1887. március 27., Burián Kálnokynak.

⁵²³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 591., 1887. március 28., Burián Kálnokynak.

f/fejedelem/re vonatkozó missiója volna, tagadja, miből természetesen agy szót sem hiszek neki. - Stambuloffot, Nacsovicst alulról szorítják, s meglehet hogy engednek a nyomásnak, mivel a dolgot, habár nem tartják még opportunusnak, de belsőleg kívánják, s az ügy érdekében sem szeretnék, hogy a dolog ellenük, alárendelt politikuskok által à la Z. Stojanoff⁵²⁴ és Panitza, menjen végbe, s az egész ismét államcsíny színezetet öltön. - Különben az aktióra nézve nagy titkolózások, különösen a nagyhatalmi képviselők irányában. Csak nagy nógatasra hagynak fel a kerek tagadással. - Thielmann reklamációja a Gagarin féle hajó⁵²⁵ miatt Rusztsukban. - Az orosz külön vámtarifa beszüntetése.

Március 30.

Kálnokynak egy sürgönye óvja a bolgárokat von der Selbsthilfe, da bulgarien sonst Gefahr tiefe isoliert zu bleiben [az önszegtéstől, mert különben fennáll a veszélye, hogy izolált marad].⁵²⁶ Rossz argumentum. Önszegélytől csak azt lehet óvni, akinek más-hunnan lehet segély kilátásba, s aki ráér várni. Másodszor az elszigeteltségben nem hisz itt senki, mert Bulgáriának mindig módjában van ügyeibe belevonni Európát nolentem volentem [akarva-akaratlan]. - Én tehát nem is forcirozom ezt a gyöngye érvelést itt, s csak általában ajánlok óvatosságot, - mint már hét hónap óta. Magánynézetem, hogy ha Sándor fej/edelem/ legény, itt az ideje, hogy eljöjjön s véget vessen ennek a hosszú muszka alávalóságnak.⁵²⁷ - A helyzetet dominálja Nelidoff hármaskövetele a szultántól, 1. Riza bey visszahívása, 2. a nagyvezér elmozdítása,

⁵²⁴ Zaharij Sztojanov (1850-1889). Forradalmár, író, politikus. Az 1876-as áprilisi felkelés első megörökítője. Kelet-Rumélia egyesítésének egyik vezéralakja, Népi (Nemzeti) Liberális Párt egyik vezéralakja, az országgyűlés elnöke 1888-1889 között.

⁵²⁵ Jurij Jevgenyjevics Gagarin herceg 1883-ban megalapította az Odessa és a Duna kikötői közötti gőzhajózáshoz a „Jurij Gagarin herceg és Tsa.” kereskedőházat. E társaság hajói hajtottak először végre rendszeres szállítást az Al-Dunán, s kapcsolatokat létesítettek Bulgária és Románia kikötőivel. Jurij Jevgenyjevics Gagarint 1886-ban kinevezték a "Fekete-tengeri - Duna Hajózási Társaság" vezérigazgatójának is, ahol 1903-ig sikeresen működött. Lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 318-320., 1891. május 12., Starzenski jelentése.

⁵²⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 610., 1887. március Kálnoky Buriánnak.

⁵²⁷ Benne volt a levegőben: Biegeleben Darmstadtban találkozott a fejedelemmel, miután londoni állomáshelyét elhagyta. Erről Londonban Károlyi jelentett. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24. Varia, fol. 12-13., 1887. április 1., Károlyi távirata. Előzménye: Kt. 24., fol. 11., szintén Károlyitól. Biegeleben beszámolóját levelében lásd ugyanitt, április 6-án Londonból. Kt. 24, fol. 15-20. Az iratcsomó a Biegeleben-misszió nevet viseli, ami ugyancsak arra utal, hogy nem magánkezdeményezésről volt szó. Erre utal, hogy Salisbury is tudott a visszatérési kísérletről, ami nagy izgalmakat okozott. Battenberg 1887-es májusi visszatérési kísérlete még Ferdinánd megválasztása előtt is sokkal nagyobb vihart kavart, hiszen nem lehetett tudni, nem Bismarck kombinációi állnak-e a háttérben vagy az éppen szövetséges osztrák diplomácia (Károlyi lejelentette Biegeleben Londonból való elutazását). Ugyanezért reagál a brit politika érzékenyen a bolgárok felvetésére, hogy deklarálják a Portától való függetlenségüket. Salisbury szerint e két akció radikálisan redukálná a brit beavatkozási lehetőségeket a berlini egyezményre való hivatkozással, ellenben egymás mellé állítaná Oroszországot és Törökországot, amit Salisbury mediterrán kombinációja éppen akadályozni akart. Mikor a királynő ki akarta fizet(tet)ni Battenberg Sándor összes adósságát, hogy így hitel- (és trón)képesse tegye, Salisbury ellenállt, mondván, hogy azt a Parlament elé is kötelező előzetesen benyújtani és többség hiányában elutasításra kerülne, ráadásul véget vetne a titkos diplomáciának, de még a konzervatív kormányzásnak is. (Roberts 434).

3. vegyes orosz-török okkupáció, s a szultán tagadó válasza. - Riza itt személyesen sokat társalog Stambuloffal, az ágenseket⁵²⁸ kerüli. Teljes tétlenségben éli napjait. - Mantoff⁵²⁹, rustcsuki praefectust, Hitrowo Bukarestbe csalta, s ott két orgyilkos Mantovot az utcán megtámadta, s súlyosan megsebesítette. - Hitrowo arra is ajánlkozott, hogy ha Mantoff fél a követségbe jőni, ő meglátogatja, a szállóban. Egy új gyöngye az orosz politikának!⁵³⁰

Április 2.

Stambuloffal a helyzetről. - Sonnar ismét nagy jegyzéket olvasott fel, melyben önálló fejedelmválasztásról komolyan lebeszélnek a bolgárokat, főargumentum, hogy az haszontalan volna valószínűleg, minthogy a fejedelem csak akkor foglalhatja el székét, ha valamennyi nagyhatalom elősmeri /a berlini alkudozások jegyzőkönyvei szerint/.⁵³¹ - Benyomás nem volt itt nagy. A regensség nagy nyomás alatt van, s még mindig félig-meddig elhatározva fej/edelem/ választásra. Kit - mindegy. St/amboloff/ nagy cynismussal beszél személyéről. A nagyvezér megígérte, hogy körjegyzékkel megsürgeti a nagyhatalmaknál a kandidaturát.⁵³² - St/amboloff/ nem bánja akár kit proponál T/örök/ország, mert ha elfogadhatlant, akkor is beterjesztik a Szobránjónak - s mást választanak. Nagy érv itt, hogy el akarják magukkal hitetni, hogy O/roszország/ aktióba nem lép, még ha Sándor fej/edelm/et is hínák vissza. - Kalandos ideák járnak s teljes tájékozatlanság. De mégis törekvés, higgadság. A Szobránje kétélű fegyver most. A regensség összehívhatja, hogy állását erősíttesse meg, - de a Szobránje túlkaphat rajta. A kormány csillapításai most már azt a benyomást is tehetik a türelmetlen országra, mintha a regensek készakarva törekednének sokáig állásukban megmaradni.⁵³³

⁵²⁸ Ti. a diplomatákat.

⁵²⁹ Dimitar V. Mantov (?-1921), ügyvéd, Rusze polgármestere 1887-1888-ban, Sztambolov lelkes hive. Az oroszbarát tisztí lázadás során 1887. február-márciusában Dimtar Mantov Rusze kerületi kormányzója volt, és aktívan részt vett a leverést követő nyomozásban. A lázadók egy részét a kerületi adminisztráció pincéiben kínozták meg.

Vaszil Radoszlavov miniszterelnök kérésére Mantov informális kapcsolatokat próbált létrehozni a bukaresti orosz küldöttséggel, mivel Bulgária és Oroszország közötti hivatalos kapcsolatok 1885 óta megszakadtak. Március 17-én érkezett Bukarestbe, és megbeszélést folytatott Mihail Hitrowo orosz nagykövettel.

Március 19-én találkozott egy oroszbarát emigráns tisztcsoporttal, akikkel heves vitába keveredett, és néhány órával később súlyosan megsebesült a forgalmas bukaresti körúton történt lövöldözés után. A rendőrség érintettség gyanúja miatt öt bolgár emigránst tartóztatott le, akik az orosz nagykövetséghez kapcsolódtak, és a bukaresti prefektust. M. Hitrowo megpróbálta kitörölni az orosz beavatkozás nyomát a támadásban. Konzultált a bukaresti prefektussal, hogy ne fedje fel az orosz titkosrendőrök részvételét. Hitrowo megszervezte a vádlottak védelmét, és pénzüsségeket készített elő az ügyvédek kifizetésére és a tanúk megvesztegetésére.

⁵³⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 111., fol. 624-625., 1887. április 1., Burián Kálnokynak; Kt. 112., fol. 7 és fol. 53-58.

⁵³¹ Ti. az oroszok vétőznának Sándor visszatérte esetén.

⁵³² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112., fol. 25., 1887. április 4., Burián Kálnokynak.

⁵³³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28-30., 1887. április 3., jelentés.

Április 5.

Stoiloff Bécsben, s Kálnoky fogadta.⁵³⁴ Itt Sonnar erős, én csak bölcs tanácsokat adtam, Sándor fej/edelem/ ki fogja jelenteni, hogy visszajönni nem akar, ami úgy lesz értendő, hogy most nem akar. Mindezen elemekkel talán majd lehet oda jutni, hogy a Regensség törekedjék stabilizálni magát.

Ma még a nagy kérdés, sikerül-e ez neki? Stambuloff mondta, hogy most inkább fél barátaitól, mint ellenségeitől. Én most ezen stabilizáció munkáján fogok dolgozni, habár erre direkt utasításaim nincsenek. - A kért rövid szabadságot megtagadták. - Számtalan üdvözlő sürgöny ment Sándor fej/edelem/hez, ma, születése napján. - A csirpáni hazafias egyesület felhívást intézett a társalgatokhoz, hogy proklamálják az uniót, a függetlenséget Sándorral, mint királlyal. - Bismarck Párizsban észrevételeket tétetett Flesch túlkapásai tárgyában.⁵³⁵

Április 6.

Kálnoky közölte Stojloffal való beszélgetését.⁵³⁶ St/oiloff/ nyíltan mondta ki a legmerészebb terveket. K/álnoky/ erélyesen lebeszélte mind S/ándor/ fej/edelem/ visszahívásától, mind önálló fejedelmválasztástól, mind a függetlenségi ideákról.⁵³⁷ Azt mondta, hogy mindez B/ulgáriá/nak csak legnagyobb veszedelmére válhatnék. - Megbízásom reá ugyan nem volt, de e sürgöny tartalmát közöltem Stambuloff és Nacsoviccsal. Hatás látszólag nagy volt, s az agitáció látomást csillapszik. Kérdés, hatalmas lesz-e a regenseknek hogy letartsák a tettvágyó elemeket, s a hadsereget?

Április 7.

Futárt küldtem.⁵³⁸

Április 9.

Itt nem titkolják, hogy S/ándor/ fej/edelem/ tudatta, miszerint nem jöhet vissza

⁵³⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112., fol. 35., fol. 37., 1887. április 5., Burián Kálnokynak.

⁵³⁵ Lásd még a jelentésekhez. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 133-139., 1887. március 24., beszámoló Flesch tevékenységéről és a francia politikáról.

⁵³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112., fol. 49-50., 1887. április 6., Kálnoky Buriánnak.

⁵³⁷ Kálnoky álláspontja még június végén is ez. Diplomatsko predstavništvo... Nr. 331. 1887. június 30.

⁵³⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112., fol. 63-70., fol. 72-75., fol. 77-85., április 7., Burián Kálnokynak. Továbbá: Kt. 25., fol. 156-163., 1887. április 7. A püspöki szinódusról: lásd még a jelentésekhez, Kt. 25., fol. 165-168. Valamint aznapról keltezve egy levél Kálnokyhoz: Kt. 24. Varia 1887., fol. 21-24. Az irat besorolva a Bigeleben-misszió iratai alá.

másképp, mint Európa beleegyezésével, a független B/ulgáriá/ba, mint király.⁵³⁹ Annyiban tehát a visszahívására célzó mozgalom be volna rekesztve. - De Nacsovícs maga mondta nekem, hogy promemoriát [emlékeztetőt] küldött ide S/ándor/fej/edelem/Stojloff által, amelyben a helyzetet fejtegeti, s oda lyukad ki, hogy a pillanat nem kedvezőtlen a függetlenség kihirdetésére. Itt azonban most nincs már kedvük megkísérelni a kalandot, s a situáció és tanácsaink szerint okosabbnak tartják várni, s a provisoriumot megerősíteni. - Konst/antinápolyba/ erélyes megnyugtatót küldöttek, ott a függetlenségi és királysági hírek nagy nyugtalanságot keltettek volna. - A regensek most azt gondolják, hogy különösen, ha kapnak kölcsönt, tovább viselhetik s megerősíthetik állásukat. Szükségét belátják, minthogy egész Európa azt mondogatja nekik, hogy a pillanat nem kedvező a válság megszüntetésére. - Itt titkolódnak, de szerencsére ügyes visszhangzás nélkül, többfelé is húznak. Ha valami, úgy a bolgár jellemsajátság, a parasztóvatosság, teszi nehezzé a kalandos politikát. - Apa már jobban van.

Április 13.

Holnap reggel utazom. A helyzet megengedi. Most az utolsó óvatosságra való intés nyomása alatt állanak, s ez ha nem is győzte meg őket itt végkép, legalább egy ideig vesztve fognak maradni. Sándor fejedelem volt a legnagyobb trumf [tromf, adu?] mostanra, de ha igaz, hogy kereken kijelentette, miszerint Európa beleegyezte nélkül nem tér vissza, akkor evvel is odább vagyunk. - Zsivkoff Tirnován van húsvétra, Radoszlavoff Várnán, Stambuloff és Mutkuroff Philippopolyba mennek a napokban, tehát itt hivatalos csend is lesz.⁵⁴⁰ - Beldiman visszajön családotul. Mondjuk, hogy egyik megbízása lebeszélni a regenseket egy Wied h/erce/g⁵⁴¹ féle kandidaturától. Nézetem szerint ezek a kandidaturák - napi ügyek.

- A bolgárok nem készítenek-e valami titkos dolgot? A kormányférfiak utazásai nem állanak-e evvel valami összeköttetésben. O'Connor s én távollétem nem szolgálnak-e felbátorításul? Nem abszolút lehetetlen, de most nem hiszem. Vagy pedig az ámítás és titoktartásnak egy remekművét készítették elő. - Utazom tehát, nyugodtan innen - egyetlen egy gondolattal! - Tóth helyettesít.⁵⁴²

⁵³⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113. (112.), fol. 93., fol. 95., 1887. április 9., Burián Kálnokynak.

⁵⁴⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112. fol. 132, 135, 150., 1887. április 12-13. Bregovo-affér.

⁵⁴¹ Vilmos, Wied hercege (1845-1907) porosz katonatiszt és politikus.

⁵⁴² A már említett Tóth Vilmos. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112., fol. 179., Kálnoky Tóthnak; Tóth válasza: Kt. 112., fol. 181., fol. 285.

Nincs bejegyzés május végéig.

Május 22.

És visszatértem,⁵⁴³ nem nyugodtam, s ugyanavval az egyetlen gondolattal, - melynek kiviteléhez nem tudtam tenni semmit. Neki megyek jövőre, de nem vesztek-e bátorságot addig? - Utaztam Belgrádtól Hardinge⁵⁴⁴ angol titkárral. Megháltunk Nischben és Pirotnban. Ide érkeztünk 6-kor.

Május 24.

Átadtam Nacsovicsnak megbízó leveletem. Látszólag örült a hivatalos elismerés⁵⁴⁵ ezen jelének. A helyzetet N/acsovics/ a következőkép vázolta: a regensek még távol vannak, mit ők úgylátszik célszerűnek tartanak, de N/acsovics/ rosszal. A minisztériumban ellentétek Radoszlávoff és N/acsovics/ közt fokozódtak, de N/acsovics/ szerint a helyzet nem kritikus és a divergentia lényeges politikai kérdésekre nem terjed ki, tehát tovább élni lehet, s itt belátják, hogy kell is. A pénzügyi állapot az ordináriumot [az évi tervezetet] illetőleg nem rossz, az adók jól folynak be. A kölcsönalkudozások Bécsben némi kilátást nyújtanak. A Länderbank 15 mill/iót/ ajánl, de 88 emissió és 6% kamatért, mit itt sokallanak. A vasutmnunkák folynak még erősen,⁵⁴⁶ és N/acsovics/ úgy nyilatkozott, hogy beszüntetniük nem szabad. Joubert⁵⁴⁷ és De Serres⁵⁴⁸ itt voltak, hogy az exploitatio [kivitelezés] iránt tudakozódjanak. - Az exploitatio szervezésére már gondolnak, N/acsovics/ azt mondja, hogy van jó számmal kész személyzetük is, még pedig bolgárok. - A Porta körlevelét a nagyhatalmakhoz itt ismerik már, de annak egyelőre nagy fontosságot nem tulajdonítanak, mert nem teszik fel, hogy O/orszország/ reagálni fog erre az invite a coeur-re [Kb. felhívásra]. - Tehát

⁵⁴³ Burián szabadságon volt április-májusban.

⁵⁴⁴ Charles Hardinge, Penshurst első bárója (1858-1944). 1887-ben érkezik Szófiába a brit követség második titkáráként, s noha 1890-ben hivatalosan Konstantinápolyba helyezik át, 1891 végéig szófiai ügyvivő is marad. 1904 és 1906 között szentpétervári brit nagykövet. 1906-tól külügyminiszter-helyettes (Edward Grey alatt), majd 1910-1916 között India alkirálya. Ezt követően Balfour helyettese a külügyminiszteri poszton.

⁵⁴⁵ Ti. a bolgár kormányzat elismerése.

⁵⁴⁶ Ezért is kellett megszállniuk Nisben és Pirotnban is visszajövetel során, a vasút nem volt készen ekkor.

⁵⁴⁷ Albert Joubert vasútépítő mérnök vagy Edmond Joubert (1831-1895) - francia pénzügyes, a Société Générale des Chemins de Fer Économiques és a North and East Forges and Steelworks Company elnöke, a Nyugati Vasúttársaság alelnöke, az ausztriai Société du Crédit foncier igazgatója, az olasz Tobacco Company, az osztrák-magyar állami vasutak, a Spanyol Jelzálogbank, a Fülöp-szigeteki General Tobacco Company hivatalnok.

⁵⁴⁸ August de Serres-Wieczffinski (1841-1900) francia-lengyel származású vasútmérnök, építész, a budapesti Nyugati Pályaudvar tervezője. 20 évig szolgált (1867-1887) az osztrák-magyar állami vasúttársaságban vezető pozíciókban

tulajdonképpen Über allen Gipfeln ist Ruh [Csupa béke minden orom].⁵⁴⁹

Május 25.

Radoszlávoffot láttam, ki többi közt a vasútról azt mondta, hogy építenek erélyesen, s elkészítik, - pénzük van, s kilátás, hogy legrosszabb esetben Evlogie Georgieff-től⁵⁵⁰ is kapnak 9 millió erejéig. - Krízis Battaille és a v/asut/ társaság közt, főképp mert a belga vállalatnak, melyet B/attaille/ képvisel, nem akarják megadni a waggonszállítást. Cartuyvels nagyon felindulva.⁵⁵¹ A kormánykomissió /Roquerbe⁵⁵²/ van Battaille ellen, s Flesch cliqueje is erősen agítál ellene. Intrigák, melyeknek célját személyeskedéseken kívül nehéz belátni. Az én helyzetem nehéz, mert egyrészt Battaille munkásságának minden magzavartatása most a mi ügyünknek hátrány, másrészt ha B/attaille/ waggonoktól elesik, úgy Ganz kapja azt minden valószínűség szerint. - Cartuyvels indulatos jegyzéke. - Dánics mondta, hogy most nem sürgetik a bolgárok a Bregovoért való compensatio kérdését.

Május 26.

Nacsovics O'Connor és Sonnarnál a circular [körlevél] tárgyában lépést tett, hogy kormányaiknál ajánlják B/ulgária/ azon aspirációját, hogy ha O/roszország/ abstineál [tartózkodik, kivonja magát] a körlevéllel szemben is, a hatalmak ne ellenezzék, hogy B/ulgária/ a Portával a berlini szerződés alapján megoldja a fej/edelem/ vál/asztás/ kérdését.⁵⁵³ - Dacára annak, hogy ez általános lépésnek volt adva, N/acsovics/ nálam e

⁵⁴⁹ J .W. Goethe, „A vándor éji dala” c. versének első sora Szabó Lőrinc fordításában.

⁵⁵⁰ Georgiev, Evlogi (1811-1897) Bolgár vállalkozó, akit a 19. század végén már a leggazdagabb bolgár kereskedőként és bankárként tartanak számon. Tőkével vesz részt a Caribrod-Vakarel vasútvonal építésében: amikor az építkezés pénzühiány miatt szinte leállt, Evlogi Georgiev megvásárolta a teljes részvénycsomagot 645 ezer leva összegben, az igazgatóság tagja lett, és háromszor nyújtott Ivan Grozevnek nagy hiteleket a folytatáshoz. Halála után testvérével, Hrisztóval vagyonukat a bolgár államra hagyták, hogy egyetemet alapítsanak belőle. Szobruk ma is ott áll az egyetem bejáratánál. 1878 előtt pénzzel támogatják a függetlenségi mozgalmakat is.

⁵⁵¹ 1887-ben a bulgáriai belga diplomáciai ügynök, Jules Cartuyvels (1843-1919) konfliktusba került a bolgár kormánnyal a Vakarel-Caribrod vasút építése során. A belga Société Internationale Braine Le Comte társaság ui. elvesztette a pályázatot, és az építkezést Ivan Grozev kapta meg, aki Ev. Georgiev munkatársa volt. A belgákat alvállalkozóként és fémhidak szállítójaként választották meg

⁵⁵² Valószínűleg Louis Roquerbe, francia. Thomas Harrower asszisztense, Harrower részt vett a bolgár vasúti hálózat kiépítésében, a Macedónia vasúti csatlakozásával kapcsolatos vitákban, a Yambol-Burgas vasút (1888-1890) építési igazgatója.

⁵⁵³ Az oroszok véleménye az volt, hogy a törvényes bolgár kormánynak kell javaslatot tennie és hatalmaknak véleményeznie, nem fordítva. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, Tom. 1. Nr. 319. 1887. június 4. Gruić jelentése. Ugyanebben a jelentésben Csernyajev tábornok, Taskent elfoglalója, óva int attól, hogy Oroszország a Balkán rendőrének szerepét vállalja magára, mert az leköti az erejét, miközben sokkal fontosabb kihívásokkal kell majd szembenéznie.

tárgyban még nem volt.⁵⁵⁴

Május 27.

Tértek vissza ide a regensek.⁵⁵⁵ Jól fogadták.

Május 28.

Elutazott szabadságra Sztáray.⁵⁵⁶

Május 29.

Angol futárral levelet /küldtem/ Kálnokynak a Cartuyvels-Battaille-féle incidensekről.

Május 30.

Meglátogattam Zsivkoff és Mutkuroff regenseket, Stambuloff beteg.⁵⁵⁷ A regensek utazásuk eredményeivel nagyon meg vannak elégedve. Mindenütt jól fogadták őket, de mindenhol sürgették is őket, hogy a válság befejezését siettesék.

Június 1.

Szerb dolgok: a csere /Balaiska Livada/,⁵⁵⁸ bizottság szerb részről már kinevezve, várják a bolgárokat.- Ker/eskedelmi/ szerződés szerbeknek sürgős, Radoslawoff már közönyösen veszi a török meghatalmazott miatt kért halasztást, dacára annak Dánicsnak még nem válaszoltak. - Radoslavoff megorrolta, hogy Groseff⁵⁵⁹ ment Bécsbe, s azért függesztették fel akkor ott egy idejig [sic!] az alkudozásokat. - Most Radoslavoff akarna a Länderbankkal egy 5 évre szóló kölcsönt kötni. - Nacsoviccsal a pénzügyminiszter közölte, hogy május 15-től fogva az orosz behozatal is a régi vámtarifa szerint kezelendő /a titkos kedvezményes tarifa ezzel eltöröltetik/.

Június 5.

Futárt küldtem.⁵⁶⁰ Zsivkoff ismét Várnában, Mutkuroff Philippopoliban van. Utazásuk

⁵⁵⁴ Lásd. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112., fol. 339., 1887. május 26., Burián Kálnokynak.

⁵⁵⁵ Ti. a bolgár hangulatfelmérő körútról.

⁵⁵⁶ A már említett Gróf Sztáray István alkonzul.

⁵⁵⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112., fol. 352., 1887. május 30., Burián Kálnokynak.

⁵⁵⁸ A Bregovó-affér során ajánlott kompenzáció.

⁵⁵⁹ Ivan Grozev (1847-1916) - Bolgár építőipari vállalkozó és iparos, az 1888-ban elkészült Caribrod - Szófia - Vakarel vasútvonal kivitelezője, amely Bulgária fővárosát csatolta rá a korábban épített vasútvonalakra Közép-Európában és Isztambul felé.

⁵⁶⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112. (helyesen 113.), fol. 31-37., fol. 39-41., 1887. június 5., Burián Kálnokynak.

céljáról sok a versio. Hivatalosan magánügyeket neveznek annak. Phil/ippopoliból/ azt jelentették nekem, hogy az elégedetleneket csillapítani mentek.⁵⁶¹ Különösen a hadseregnek egy részét, mely ismét közvetlenül kívánja Sándor fej/edelem/ visszahívását. Másrészt Aleko Pascha⁵⁶² kandidaturájával hozzák azt összeköttetésbe, Alekot állítólag regensnek, vagy éppen fej/edelem/nek akarják. - Azt gondolnám, hogy ha kombinációban van itt, - mit különben tagadnak, - akkor csak helytartónak vennék Sándor fej/edelem/ért. Tisztán ebbe a dologba nem látni. - Bécsből a bolgárok már elutaztak, keveselték a nekik ajánlott összeget /10 milliót 15 helyett/ - s elmentek, mi nagy hiba.

Június 10.

Elhatározottat a nagy Szobranje összehívása július 3.-ára. Helyzet: Radoszlávoff és Nacsovics között sok erősködés után fegyverszünet. Nagy nyugtalanság katona körökben, hol azt hitték, hogy a regensek Sándor fej/edelem/ szándékait titkolják. Popoff⁵⁶³ utazása Darmstadtba, mintegy kontról. Fej/edelem/ nyilatkozatai, intései Radoszlávoff és Nikolájeffhez. Ajánlja Alekot⁵⁶⁴ regensnek, akár fej/edelem/nek is, - a helyet kitöltse. Ez a kombináció azonban itt csak elszórt pártfogásra talál. A katonai körök is megnyugodtak már. Zsivkov és Mutkuroff utazásai valami merénylettől való félelem kifolyása. - O/roszország/ Konstantinápolyban második válaszul kilátásba helyezte, hogy a nagyhatalmaknak ajánlani fogja egy lieutemence princière [fejedelmi helytartó] kineveztetését.⁵⁶⁵ - Itt erről nem akarnak tudni semmit. Talán mégis reáállanának, hogy a helytartó egyszersmind tetsző kandidátus volna a trónra. - Szerintem itt minden okos kombinációt készek elfogadni, de Sándor fej/edelem/ mint egy elementáris tényező áll ottan, s nem lesz kiküszöbölhető. Még észrevétlenül is lankasztólag fog hatni, valahányszor arról lesz szó, hogy valami új rend hozassék be. Most is fejedelem in partibus [címzetes]. Nehéz pillanatokban az ő szava intéz. Minden új fejedelemnek átka lesz. Sőt, majdnem hajlandó vagyok hinni, hogy értelmes ember, aki nem kalandor, ide nem is lesz kapható S/ándor/ fej/edelem/ miatt.

⁵⁶¹ Emellett valójában Kelet-Rumélia és Bulgária adminisztratív egyesítését és az „egyesített” nagy szobranje összhívását készítik elő. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 312-315., 1887. június 5. Mellékletben egy rendelettel.

⁵⁶² A már említett Alekszandar Bogoridi, Kelet-Rumélia korábbi fejedelme 1884-ig [vagy az ő fia („junior”)]. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112. (helyesen 113.), fol. 93-94., 1887. június 5., Burián Kálnokynak ; Kt. 109., fol. 61., 1887. január 6., Wolkenstein jelentése Pétervárról, hogy felmerült, mint lehetőség, a jelölése.

⁵⁶³ Valószínűleg a már említett Hriszto Popov.

⁵⁶⁴ Neve ellenére bolgár származású, Szofronij Vratsanszki püspöknek, a 18. század végi bolgár felvilágosodás egyik nagy alakjának leszármazottja.

⁵⁶⁵ Az oroszok elutasítják a régensség intézményét. Poslanstvo Kraljevine Srbije u Petrogradu, 1879-1888. Tom 1. Nr. 319. 1887. június 4. Oroszok szerint a bolgárok nem dönthetnek a nagyhatalmak kizárásával a fejedelem személyéről. Az oroszok a törökök helyzet kezelésére tett javaslatait is elutasítják. Ibid. Nr. 321. 1887. június 9.

Június 13.⁵⁶⁶

Új híreim szerint orosz propositió [javaslat, előterjesztés] oda nyílt:⁵⁶⁷ egy a Porta által kijelölendő regens, ki azonban sem bolgár, sem a jövőbeli fejedelem nem lenne. Kálnoky e tervet kivihetőnek tartja, ha az új prov/izórium/ rövid tartamára kezesség nyújtatik. Én eddig nem látom hogyan volna O/roszország/ képes vagy hajlandó ezt a kezességet nyújtani. - A minisztériumban a viszonyok javulnak, félnek a meg hasonlások következményeitől, melyekre S/ándor/ fej/edelem/ és Kálnoky is utalt, s melyekre O/roszország/ban számítanak. Riza azt tanácsolta, hogy a Szobránje behívását elnapolják, hogy a függőben levő alkudozások ne zavartassanak. - Meglehet, hogy a pillanatnyi helyzet meg fogja engedni, az elnapolásra ráállanak. - Szerb kormányválság. Risztics⁵⁶⁸ minisztériuma itt nagyon rossz benyomást /keltett/. Félnek, hogy Sz/erbiá/val a viszony meg fog romlani. Az új kormány ott russophil, és meglehet O/roszország/nak avval kezd kedveskedni, hogy B/ulgáriá/t chicanirozza [zaklatja], mire ezer módja van, emigránsok, ker/eskedelmi/ szerződés, Bregovo, sat., sat.

Június 17.⁵⁶⁹

Kálnoky Stojloffot elutazta előtt fogadta, a sürgönye szerint a helyzetet megbeszélte:⁵⁷⁰ megoldásra kilátás más nincs most, s a provisoriumnak [ideiglenes állapot, kormányzás] előreláthatólag tartósnak fog kellene lenni. - Stambuloffot láttam: Azt tartja, hogy Stojloff nem elég erélyesen kandidálta Coburgot, hogy ez talán mégis engedett és eljött volna. De Stojloff szerint túlságosan Sándor f/ejedelem/ embere. - Minden új regimenek itt 1-2 évig rossz dolga lesz, míg a nép bizalmatlanságát legyőzi. Még Sándor f/ejedelemnek/ is fog kellene jó idő, míg hozzájuk szokik, s eshetőleg, mint S/ándor/, fej/edelem/ is, azt kérdezi majd magától érdemes volt feladni az élet kényelmeit? - Orosz kandidátus ellen hevesen nyilatkozott. - Egy fej/edelem/

⁵⁶⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt.113., fol. 109-115., fol. 115-118., 1887. június 13., Burián jelentése.

⁵⁶⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 112. (helyesen 113.), fol. 125-127., 1887. június 13., Kállay Buriánnak Giersztől.

⁵⁶⁸ Jovan Ristić (1831-1899) politikus, diplomata, történész, négy ízben, utoljára 1887-ben szerb miniszterelnök. 1887. június 13. Szerbiában lemond Milutin Garašanin kormányfő, amivel véget ér a haladóparti (konzervatív-udvarhű) rezsim. Milán király, érezve a Pašić vezette Radikális Párt újbóli megerősödését a (Timok-lázadás leverése után), egy koalíciós (liberális-radikális) kormány élére állítja, hogy megállítsa előretörésüket. De ez nem sikerül. 1887. szeptember 29-én parlamenti választásokat tartanak Szerbiában, amelyeken a radikálisok győznek. Az országban bosszúhadjárat bontakozik ki a haladópartiak ellen (spoil system – a politikailag megbízhatatlanok leváltása – alkalmazása a helyhatóságokban és kormányhivatalokban). 1889-ben új szerb alkotmányt fogadnak el, majd ennek hatására az uralkodó lemond, kiskorú fiának Sándornak adva át a trónt, aki helyett régensként Ristić uralkodik. 1892-re sikerül elérnie, hogy az 1889-ben mégis kormányra kerülő radikálisok helyére a közvélemény szemében már súlytalan liberális kormányzat alakuljon. 1893-ban azonban az uralkodó puccsal nagykorúsíttatja magát és visszahívja a radikálisokat a hatalomba. Ristić ekkor visszavonul.

⁵⁶⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 164., 1887. június 15., Kálnoky Buriánnak.

⁵⁷⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 176-179. és fol. 183-190., 1887. június 17., Kálnoky Buriánnak, Beilage, francia.

idejövetelét O/roszország/ beleegyezése nélkül most már nem tartja veszélyesnek. - Szerbiai miniszterváltozás nem nyugtalanítja, rossz szándékokat Riszticsben ugyan feltételez, de bízik Sz/erbia/ rossz pénzügyi helyzetében. Emigránsok ellen esetleg zsandárokat a határra. - Ha a provisoriumnak még soká kell tartani, akkor kell, hogy a Szobránje azt szabályozza, s körülírja, illetőleg kitágítsa a kormány hatáskörét. - Pénzügyi tervek: Sz/obránje/ szeretné behozni a régi török tizedrendszer, sokkal többet jövedelmezne, mint a mostani kezelés, nyomás nélkül. /A törökök alatt Duna Vilajet tizede 2 millió líra, K/elet/-Rumeliájé 800 000 líra./ - Az Exarcha⁵⁷¹ által ismét jött orosz ajánlat, hogy egyezkedjenek direkt O/roszország/gal a hatalmak közbejötté nélkül. St/amboloff/ visszautasítólag válaszolt s megintette az Exarchát, hogy politikától távol tartsa magát, - pénzbeli kellemetlenségek terhe alatt.

Június 19.

Futárt küldtem.⁵⁷² - Reggel jeltávirat Hengelmüllertől:⁵⁷³ König Milan bittet Nachstehendes Herrn Danitsch mitzuteilen: Veuillez donner à Osman les frais de route, lui recommander d'être moins bavard, de venir à Belgrade par Nisch sans y séjourner disposer aussitôt que M. Danitch s'abstienne de faire des communications relatives à cette affaire au ministère à Belgrade et que ce soit un secret pour tous ceux qui?- ent. [Milán király kéri a következőket Danics úrral közölni: Legyen kedves odaadni Oszmánnak az útiköltséget, és tanácsolja neki, hogy legyen kevésbé beszédes, Nišen keresztül jöjjön Belgrádba, de anélkül, hogy ott megszállna, és hogy amint Danics úr elmulasztaná, legyen gondja rá, hogy beszámoljon erről az ügyről a belgrádi kormánynak. és mindez legyen titok azok számára, akik ?.....] - Danitsch-nak következő válaszát küldtem Belgrádba: Osman parti ce matin. N'écrit et n'écrit rien au Ministère. [Oszmán ma reggel távozott. Nem ír és nem is fog semmit írni a kormánynak.] - D/anitsch/ nekem csak azt mondta, hogy Osman egy török, kit Novakovics ajánlott nagyon Belgrádba, - mi célból nem mondta. A dolog csak jellemzi Milán szívélyes viszonyát új ministeriumához!

⁵⁷¹ I. József bolgár exarcha 1877 és 1915 között (polgári nevén Lazar Jovcsev, élt: 1840-1915). Küldetését a teljes bolgár lakosság összefogásának kialakításában határozza meg; nagy érdemei vannak a bolgár ortodox egyház egységének megőrzésében, valamint az 1878 után az Oszmán Birodalomban maradt Macedóniában és Edirne régiójában folytatott bolgár oktatási és egyházi tevékenységben, a nemzeti öntudat kialakításában-fenntartásában. A bolgár egyház élén állva a bolgárok szellemi vezetőjeként arra kényszerült, hogy közvetítő legyen az államhatalom és a keresztény lakosság között a multinacionális birodalom és a nemzetállamok közötti vetélkedésben.

⁵⁷² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 206-215., fol. 216-217., fol. 218-221., fol. 222-230., 1887. június 19., Burián Kálnokynak. Továbbá: Kt. 25., fol. 316-320. **Lásd Burián levelét Aehrenthalnak. HHStA, Nachlass Aehrenthal Kt. 1. [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia, 19. Juni 1887.**

⁵⁷³ Hengelmüller László (1845-1917) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1886-ban londoni diplomáciai szolgálatban, majd 1887-1889-ig szerbiai nagykövet, később Rio de Janeiróba, majd tartósan (1894-1913-ig) Washingtonba nevezik ki.

Június 21.

Az angol királynő⁵⁷⁴ 50 éves jubileumán/ ünnepély O'Connornál.

Június 22.

Stambuloff Tirnovába utazott. Harcias hangulatban: ha Radoslavoff megpróbálja kitúrni a regentiát, e célra Sándor fej/edelem/ megválasztását is kijátszaná, akkor St/ambuloff/ Coburg megválasztását akarja nyélbe ütni. Utóbbi nem jönne egyelőre, de ha megválasztanák/, elfogadná.⁵⁷⁵

Június 23.⁵⁷⁶

Nálam volt Stojloff. Ő itt erősen dolgozott Kálnoky tanácsai értelmében, őszintén-e? Coburg megválasztását úgy fogja fel: ha a hatalmak szentesítik tant mieux [annál jobb], ha nem, akkor vele mint fej/edelemmel/ in partibus [címzetes fejedelemmel] egypár hónapig Európának be lehet bizonyítani, hogy B/ulgária/ fej/edelm/et talált s hogy csak a hatalmakon múlik ha a b/olgár/válság be nem fejeztetik, - s akkor Sándor fej/edelem/ visszatérte talán már lehetséges lesz. - Stojloff lehetségesnek tart a Szobranje részéről valami előreláthatlan entrainement-t [eredményt] is, mely szintén megoldást provokálhatna. A status-quo fenntartása mindezek szerint csak úgy van kilátásban, ha a Szobranje nyugodt marad, s ha Radoslavoff nem provokál akciót. Mindebben azonban azt az utógondolatot is látom mind Stojloff/, mind Stambuloff/, mind Nacs/ovics/nál, hogy a Tirnovai atmosféra és helyzet szerint fognak történni a végső elhatározások. - Szerb dolgokról: Risztics Stojloffot nagyon megnyugtatta - Bulgáriához szándékolta viszonyát illetőleg. A mostani jó viszonyt fenn akarja tartani. Stojloff/ Pera Todoroviccsal is beszélt, ki azt a nézetet mondta, hogy Risztics a radikálokkal azon az alapon szövetkezett talán, hogy a királyt elejti, regentiája a királynénak sat. - Stojloff/ szerint P/era/ Todorovics frakciója⁵⁷⁷ nagy hasznot húzhat a mostani viszonyokból, ha ügyesen operál. - A királyné visszahívása Riszticsnek feltétele volt, úgy volt Mihály metropolitáé⁵⁷⁸ is.

⁵⁷⁴ Viktória brit királynő (1819-1901), uralkodott 1837. június 20-tól.

⁵⁷⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 235., 1887. június 22., Burián Kálnokynak.

⁵⁷⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 237-240., 1887. június 23., Burián Kálnokynak. Kállay Buriánnak: Kt. 113., fol. 243.

⁵⁷⁷ 1883-ban timoki felkelésben való részvétele miatt halálra ítélték, de ezt 10 év börtönre változtatták. Milán király 1886-ban kizárta Radikális Pártból és a frakcióból is, informális hatalma megmaradt, újságírásból élt.

⁵⁷⁸ Mihály belgrádi szerb metropolita (1826-1898); a tisztséget 1859-1881-ig, illetve 1889-től haláláig töltötte be. 1881. október 18. Szerbiában Milán fejedelem rendeletével leváltják az oroszbarát Mihailo metropolitát a Szerb Ortodox Egyház éléről, és helyette az uralkodónak engedelmes Teodosijét nevezik ki, aki felbontja 1888-ban az uralkodó házasságát. Mihailo metropolitát Milán király lemondása után a régenstanács helyezi vissza az egyház élére majd 1889. május 18-án; ezzel rendeződik a kormány és az egyház viszonya.

Június 26.

Angol futárral küldtem egy felszólításra írt jelentést a bolgár köznépnek O/roszország/ iránt való hangulatáról.⁵⁷⁹ Általában oroszellenesnek jellemeztem azt. - További jelentések: Stojloff belgrádi benyomásai /Ristics nevezetes nyilatkozata, hogy érti a bolgárok oroszellenességét, mert náluk O/roszország/ túlkövetelő, A/usztria/-M/agyarország/ Szerbiában. Ez utóbbi büntetlenül állhat jó lábon O/roszország/gal. - Stojloff nézete belső helyzetről: ő is azt véli, hogy Coburg választásához most hozzá kell látni. Nem jön, de a választást elfogadja, s ha azután még soká nem jön, akkor lesz csak ideje S/ándor/ fej/edelem/ visszatértenek.⁵⁸⁰ - Minden valószínűség szerint tehát Coburgi Ferdinánd Tirnovában meg fog választatni.

Június 28.

Stransky azt jelenti, hogy az ez iránt kérdést intéző bolgár menekülteknek Risztics azt tanácsolta, hogy Szerbiába ne jöjjenek. - Radoszlávoff tegnap O'Conornak azt mondta, hogy Stambuloff üldözi, ő tehát Tirnovában leköszön, de előbb felvilágosításokat fog adni és követelni. - Nacsovics szerint a helyzet veszélye abban, hogy a Szobránje után, ha ez a megoldást nem hozza, a képviselők saját elégedetlenségüket az országban is fogják terjeszteni. - Szerintem egy bizonyos gyávaság van abban, hogy a hatalmak nem akarnak tenni semmit a bolgár kérdésben, strucc-politika, hogy a bolgárok tartsák fel a status quo-t in infinitum [latin: a végtelenségig]. Jelentéseimből is eléggé tudhatják otthon, különben ez magától is értetődik, hogy a mostani helyzet olyan, mely maga magát emésztí.

Június 30.

Az egész kormány Tirnovába utazott,⁵⁸¹ kivéve Nacsovicsot. Ez utóbbival ma beszélgetés: Coburg választását elhatározták, mit azonban hivatalosan be nem vallanak. Reménylik, hogy elfogadja, ha nem is jön el. Számításunk, hogy ezután szabad kezük lesz minden további szükségesnek talált lépésre. Ez a számítás kissé nebulosus [latin: ködös], s mindenesetre jobban tették volna, ha a hatalmak tanácsát követve, nem gondoltak volna fej/edelem/ választásra. De itt azt állítják, hogy nem várhatnak tovább. E téren pedig nehéz ellenvéleményt megállapítani.⁵⁸²

⁵⁷⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 255., 1887. június 26., Kállay Buriánnak; Kt. 113., fol. 261-270., fol. 271-276., Burián jelentése.

⁵⁸⁰ Sztoilov és Risztics nézeteiről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 339-342., 1887. június 26., Burián Kálnokynak.

⁵⁸¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 294., 1887. június 30., Burián Kálnokynak.

⁵⁸² Július 3-án Burián ír Aehrenthalnak. HHStA Nachlass Aehrenthal Kt. 1. Privatbrief], Burián an Aehrenthal, Sofia 3. Juli 1887. Főként Ferdinánd esélyei voltak a fókuszban.

Július 4.

A tirnovói gyűlés⁵⁸³ megnyitott. Elnökválasztás: Toncseff. A Radoslavoffék kandidátusa, Nacseff⁵⁸⁴ megbukott.⁵⁸⁵ Cartuyvels waggon ügye erős konfliktus stádiumába lépett. A belga gyár kizáratásáért⁵⁸⁶ elégtételt ígért Radoszlavoff még elutazta előtt, s azt azután meg nem adta. Cartuyvels jegyzéket írt: je constate avec indignation [Felháborodással veszem tudomásul] stb. Eredménye az volt, hogy Nacsovcics itt nekem elmondta: Le Kaulbars économique. [A gazdasági Kaulbars.] - A vaggon készítést a gorlitzi gyár nyerte el. Battaille elbocsáttatott. Megmarad mindenesetre a híd felállítását vezetni.

Július 5.

Tirnovóban a bizottság jelentését fogadták európai körútjáról, nagy tetszéssel s elismerés nyilvánításával a nagyhatalmaknál nyert fogadtatásért.- Holnapután fejedelem-választás.

Július 7.

A lapok épúgy félnek a mai fejed/elem/választásból eredhető komplikációktól,⁵⁸⁷ mint a kormányok, s azért ellene tanácsoltak, de nagyon általános módon. Ha határozottan szólították volna fel a b/olgár/okat, hogy fejed/elmet/ ne válasszanak, ezek alighanem engedelmeskedtek volna, de g/ró/f K/álnoky/ is úgy nyil/atkozott/, mint egy oraculum:⁵⁸⁸ tartásuk fel a status quot, - ha tudják. De mit csináljanak, ha nem tudják? Erről semmit. A fej/elem/választást csak a berl/ini/ szerz/ődés/ álláspontjáról tekintjük. De hisz éppen arról van szó, a b/erlini/ sz/erződés/ mit enged e téren - mit nem. Erről a b/olgár/oknak a hatalmak autentikus interpretációját [saját értelmezését] meg lehetett volna adniok. Ezt nem tették, ergo el kell tűrni, hogy a b/olgárok/ mint elsősorban érdekeltek, az interpretációt factum által [kb. a gyakorlatban] csinálják meg, - s tehát mostani eljárásuk is csak a siker kritikája alá fog eshetni. Ha fej/edelmet/ választanak, az eljön, s el nem ismertsége dacára egy ideig tudja tartani magát, akkor a kérdés meg lesz oldva.

⁵⁸³ A fejedelemválasztó Nagy Szobranje.

⁵⁸⁴ Nacsev, D. képviselő a 3. Nagy Nemzetgyűlésben (1886.10.19 –1887.03.03), ennek alelnöke az előbb említett Dimitar Sztojanov Toncsev volt és ő. elnöke 1887. 06.22-1887.08.03.

⁵⁸⁵ Jelentést lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 315-320., 1887. július 3., Burián Kálnokynak; Kt. 113., fol. 321-324.

⁵⁸⁶ Lásd a vasútépítési koncesszió körüli vitát korábban.

⁵⁸⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 339-344., 1887. július 7., Burián Kálnokynak.

⁵⁸⁸ Ókori jósdá, itt. a kétértelmű, sejtelmes vagy haszontalan tanácsokra utal Burián.

Július 7.

Coburg Ferdinánd megválasztása. Az ellenzék tegnap még egy kis verekedéssel kapacitálták, a választás tehát egyhangú volt. Itt a hírre abszolút közönyösség. – Riza Bey, kormánya megbízásában még tegnap szólította fel Nacsovicst, hogy a választást elnapolják. Tirnovából erre válasz sem jött. - Ha azt a lépést a nagyhatalmak teszik, s egy kissé korábban, a választás nem történik meg. - A kormány rászánta magát: 1. a konstantinápolyi események, 2. a szerb események, 3. Radoszlávoff-féle viszony következtében. - Stambuloff egy okoskodása: ha a két fej/edelem/választás sikertelen marad, be lesz bizonyítva, hogy a berl/ini/ szerz/ődés/ B/ulgáriá/t illetőleg elégtelen bázis, a korrektúrát maga B/ulgária/ fel van jogosítva megcsinálni. - Nacsovic elküldte a jegyzéket, melyben ki van mondva a Szobranje köszönete a Deputatio⁵⁸⁹ előzékeny fogadtatásáért.

Július 8.

Coburg h/erce/g válasza: elfogadja a választást, ha Porta és hatalmak helybenhagyják. Itt elég jó benyomást tett, habár persze jobb szeretnék volna ha a h/erce/g megreszkírozza s rögtön útnak indul. - Átadatik a Szobranje köszönete a nagyhatal/mak/nak a deputáció fog/adása/ért.

Július 9.

Regensek beadják lemondásukat, Szobranje azt el nem fogadja. Minisztérium demissiója [lemondása] elfogadtatik. E dolgot Nacsovic szerint Stambuloff csinálta, hogy megszabaduljon Radoszlávofftól, esetleg Nikolájefftől.⁵⁹⁰

Július 10.⁵⁹¹

A minisztériumok vezetése az illető vezér titkárokra bízatik. - Tirnovából egy hattagú küldöttség indul Coburghoz Dürnkrutba,⁵⁹² hogy neki a választási okmányt átadja, vezeti Toncseff. Az orosz sajtónak egy rémület kiáltása Coburg választása miatt. Azt egyenesen osztrák-német intrigára vezetik vissza. - A helyzet kritikus. - Bécs eddig hallgat.

Július 11.

⁵⁸⁹ A korábban szereplő „fejedelmekérő” küldöttség.

⁵⁹⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 365. és fol. 371., 1887. július 9., Burián Kálmokynak.

⁵⁹¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 374-379., 1887. július 10., Burián jelentése.

⁵⁹² A Koháry-család a 18. század második felében szerezte meg az alábbi három alsó-ausztriai uradalmat. Dürnkrut, Ebenthal és Walterskirchen.

G/ró/f Kálnoky sürgönye:⁵⁹³ a ténybe, hogy a bolgárok kezükbe vették ügyeik rendezését, látszólag belenyugodott. Coburg h/erce/g megfelel a b/erlini/ sz/erződés/ követelményeinek, a Bécsi Kabinet tehát adandó esetben jóváhagyásával nem fog késni. Ismét: Cosa fatta capo ha⁵⁹⁴ [ami történt, megtörtént]. - Uj minisztérium:⁵⁹⁵ Stojloff elnök, igazság és ideiglenesen pénzügy, Nacsovcics külügy, Petroff hadügy, Stransky belügy, Csomakoff⁵⁹⁶ tanügy. - Stambuloff tehát kikomplimentírozta [kihízelegte]⁵⁹⁷ Radoszlávoffot és a gyöngé, habár becsületes Nikolajeffet. Nacsovcics és Stojloff soká vonakodtak megmaradni, de végre ráadták magukat. - A deputáció Coburghoz már elutazott, hozzájuk csatlakoztak Különféle osztályok és a hadsereg képviselői, utóbbiak Popoff, Vinároff,⁵⁹⁸ Markoff⁵⁹⁹ - tehát Sándor fej/edelem/ legmelegebb párthívei. - Stambuloff különös insistentiájára Riza Bey ismét azt tanácsolta, hogy a deputáció elutazta halasztassék el. - Az orosz lapok éktelen lármát csapnak Coburg megválasztása miatt. Giers egyszerűen úgy nyilatkozott: törvénytelen gyűlés választotta,⁶⁰⁰ ergo a tény semmis.⁶⁰¹ - B/ulgária/ főaktivája, most Konstantinápoly, és egyes kihasználása a szultán főfenségi önértetének, úgy hogy éppen ő általa való eldöntése az előismerésnek sürgettetnek. Ez az egyetlen hatályos fegyver az orosz vétó ellen, - talán háttérben némi függetlenség kikiáltási fenyegetéssel.

Július 15.

A kabinetek roppant tartózkodók Coburg választásával szemben. Angolo/rszág/ oly állásponton, mint a mi "jedoch nachdrücklicher Betonung der Reserve."⁶⁰² [mégis a

⁵⁹³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 381-384. és fol. 380-390. (szétszedve, különkeveredve), 1887. július 11., Kálnoky sürgönye Buriánnak.

⁵⁹⁴ Eredetileg Dante. Itt utalás a 'fait accompli' bekövetkeztére.

⁵⁹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 396. és fol. 425-426., 1887. július 11., Burián Kálnokynak.

⁵⁹⁶ Sztojan Csomakov (1819-1893) - Bolgár sebészorvos, közéleti személyiség és politikus, a Bolgár Tudományos Akadémia megalapításának egyik kezdeményezője. 1878 előtt az „egyháziak”, „méréskeltek” (a függetlenség helyett autokefál egyházat követelők) vezére. Közoktatásügyi miniszter Konsztantin Sztoilov átmeneti kormányában (1887. július 10. -tól 1887. szeptember 1-ig).

⁵⁹⁷ Ti. elérte a többiekénél, hogy megszabaduljanak tőlük.

⁵⁹⁸ Varban Vinarov (1855-1908) bolgár katonatiszt, 1887-től a Katonai Akadémia vezetője, 1891-től katonai attasé **Belgrádban és alezredes**, 1900-tól a vezérkar tagja.

⁵⁹⁹ Ivan, Petar és Todor Markov néven is ismert a korszakból magas rangú katonatiszt. *Valószínűleg*: Petar Raduskov Markov – bolgár katonatiszt (később lovassági tábornok, a lovasság felügyelője: 1908. május – 1910. április) és hosszú évekig Ferdinánd cár főadjutánsa. Meghatalmazott miniszter (a követnél magasabb rang) Berlinben (1914–1915).

⁶⁰⁰ Ez régi taktika, Kaulbarsz is így érvelt, hogy miért nem fogadja el a nemzetgyűlés határozatait (lásd korábban a dupnicai incidens ürügyként való felhasználását).

⁶⁰¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 402., 1887. július 11., Kálnoky körjegyzéke.

⁶⁰² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 400., 1887. július 12., Biegeleben jelent Salisburyról. A személyes antipátia mellett (piperkőc, nagyorrú, „foxy”) **Salisbury Ferdinánd megválasztása után attól félt, hogy az orosz machinációk miatt, a destabilításra hivatkozva a törökök majd bevonulnak Bulgáriába, esetleg az oroszok által is ösztönözve.**

tartózkodás nyomatékos hangsúlyozása.] Olaszo/rszág/ és Franciao/rszág/ csak az elsősorban érdekeltek után akarnak nyilatkozni. O/roszország/ régi álláspontján van.⁶⁰³ - Kitűnik, hogy g/ró/f Kálnoky, dacára annak "daß man in Wien diese Wahl sehr kühl behandelt" [hogya Bécsben ezt a választást nagyon hűvösen kezelik] még kedvezőbb.⁶⁰⁴ - Ilyformán azután Coburnak vagy ide fog kelleni jönnie, - vagy a bolgároknak új porció türelmet szerezni valahonnan.⁶⁰⁵

Július 22.⁶⁰⁶

Helyzet: A hatalmak O/roszország/ kivételével a Porta körlevelére azt válaszolták, hogy Coburgot készek elismerni ha mind elismerik.⁶⁰⁷ A kérdés tehát ma ott van, a Porta erre helybenhagyja-e a választást s mily sikerrel fog Ferdinánd h/erce/g maga oda működni, hogy O/roszország/ ellenvetését legyőzze. Hogy ebben nagyon messze

ami végeredményben az 1877-es helyzet megismétlődését is eredményezheti. Azaz, az oroszok a törökök rendfenntartásra való képtelenségére hivatkozva (a bolgárok biztos egységfrontba kovácsolódva ellenállnának a törököknek), újra megjelennek katonailag is a Balkánon, Konstantinápolyt fenyegetve. Ezért, bár személyében nem találta túl vonzónak és alkalmasnak Ferdinándot, White konstantinápolyi brit követet arra utasította Salisbury, hogy minden kérdés esetében húzza az időt, hátha Ferdinánd addig megerősödik. Ha ugyanis Ferdinánd is megbukik, akkor a törökök, az osztrákok és az oroszok előbb-utóbb egymásnak esnek a hatalmi vákuumban. (Roberts 435). Tehát bármi is történik a jelenlegi helyzetben, az rosszabb, mintha semmi sem történne, tehát White feladata az utóbbi biztosítása. Ez a halogató taktika egyébként Kálnoky utasításaiban és Burián naplójegyzeteiben található tanácsokon is tetten érhető.

A németek ez esetben biztosan nem segítenének, írta O'Conornak Szófiában. Mikor Bismarck 1887 októberében újra sürgetni kezdte Olaszországot, Ausztriát és Nagy-Britanniát, hogy együtt lépjenek fel az oroszok ellen, Salisbury nem tudott szabadulni a gyanútól, hogy Bismarck össze akarja őket ugrasztani az oroszokkal, ezek így biztosan nem fogják segíteni a franciákat, akik tehát nem mernek a németekre támaszkodni. Salisbury csak akkor lett volna hajlandó nyomást gyakorolni az oroszokra, hogy hagyjanak fel a bulgáriai áskálódással, ha Németország is csatlakozik ehhez.

A krízis még 1888 februárjában is folytatódott, mikor az oroszok a szultánnál akartak nemzetközi protestálást szervezni, hogy ejtsék Ferdinándot. Bismarck ebben nyilvánosan támogatta az oroszokat, de a brit, olasz és osztrák ellenzés miatt a közös akció meghiúsult. Mikor a német kancellár fia, Herbert Bismarck Londonba érve mentegetőzni kezdett, Salisbury számonkérte, hogy Németország egyik oldalról támogatja az oroszokat, a másik oldalról pedig sürgeti a három „mediterrán” hatalmat, hogy utasítsák el az orosz javaslatot, miközben ő maga nem vall színt a kérdésben. Azonban, ahogy 1888. március 7-i levelében is írta Salisbury úgy vélte, hogy Bismarck nem fogja kockára tenni eddigi eredményeit, egy ilyen kalanddal, hiszen egy konfliktus esetén többet veszít, mint amit eddig a feszültségkeltéssel elért, ezért Németországnak nem érdeke a húr túlfeszítése. Ebben bizonyára igaza is volt, csak hogy két nappal később meghalt a német uralkodó, az új pedig fokozott figyelemmel fordult a Balkán felé.

⁶⁰³ A nagy szobranje törvénytelenségére való hivatkozás mellett (pl. mert kelet-ruméliaiak is voltak ott), Oroszország a bolgár alkotmány 38. cikkére hivatkozva, mely csak az első fejedelemnek engedte meg, hogy más vallású lehessen, mint görögkeleti, érvénytelennek nyilvánította a választást is és mindenáron ki akarta erőszakolni a portától és a hatalmaktól, hogy maga küldhessen helytartót Bulgáriába (Balanyi, 142, lásd: Ehrnrot-misszió lejjebb). A kelet-ruméliaiak otlletének törvényessége mellett érvel Sztoilov július 26-án, nem túl meggyőzően Burián szerint.

⁶⁰⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 402., 1887. július 15., Kálnoky sürgönye.

⁶⁰⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 417-418., 1887. július 15., Kálnoky sürgönye.

⁶⁰⁶ Július 15-22. között nincs bejegyzés, de jelentés van: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 476-482., 484-488., fol., 1887. július 15-22.

⁶⁰⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 546-547., 1887. július 22., Kálnoky Buriánnak.

menni kész, bizonyítja azon tény, hogy maga ajánlotta bizalmasan a bolgároknak, eszközöljék elismertetését a Porta által biztos minőségben,⁶⁰⁸ mint ilyen /egészen orosz program/ szerint regensséget elmellőznél, új miniszteriumot nevezne, s egy új Szobranje által másodszor megválasztatná magát. A gondolat nem szerencsés, még ha célhoz vehetne is, Ferdinánd h/erce/gnek kellett volna lenni utolsónak, ki ezt proponálja.⁶⁰⁹

Július 23.

Helyzet: Ferdinand huzavonái a deputációnál s már itt is a legrosszabb benyomást szülték.⁶¹⁰ Itt azt mondják: Persze a bolgárok nem papagályok [sic!]- Nemi pesszimizmus most jogosult, s Coburg valószínűleg sohasem fog idejöni, minthogy O/roszország/ beleegyezte nélkül jöni nem akar. Erre már most mi jön, titkok. A regensek még mindig nem jönnek. Nacsovics csak sóhajt, bár jőne Coburg! Egyebet nem tud, vagy nem mond. - Közeleg az a situáció, mely helyt ad Stambuloff másik alternatívájának.⁶¹¹ Valószínű-e, hogy nekimegy? - A három tiszt a h/erce/gnek úgy látszik megmondta, hogy hő kívánságuk Sándor fej/edelem/ visszatérte, de hogy ismerik a katonai fegyelmet, s hogy a Szobranje által választott fej/edelem/nek hűek lesznek. - Egy olyan embernek, milyen selon-toute apparence [minden látszat szerint] Ferdinánd h/erce/g borsódzhatott a háta ennek hallatára.

Július 23. - Július 26-ig.⁶¹²

Itt volt Thallóczy,⁶¹³ saját kimondása szerint mint "cs/ászári/ és k/irályi/ hangulatnyomozó". - Coburg h/erce/g még ugyan eljövésre el nem határozta magát, de egyelőre roppantul dolgozik, hogy elismertessék. Sietnie is kell, mert ha nem jön gyorsan, akkor jobban teszi, ha otthon marad. - Azt tudatta tegnapelőtt Stoiloffal, hogy

⁶⁰⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 531., 1887. július 21., Burián sürgönye.

⁶⁰⁹ Ferdinánd jelölésének teljes procedúrája megtalálható itt: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24. Varia 1887., fol. 32-86. Ferdinánd május 21-i levelétől kezdve a régensek felkéréséig és a császár telegrammjaiig.

⁶¹⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 531., 1887. július 21., Burián sürgönye Kálnokynak.

⁶¹¹ Lásd korábban, június 22 és július 6-7. Ha nem jön Ferdinánd, az is jó, mert bizonyították, hogy tudnak egyetértő döntésre jutni, s legrosszabb esetben előkészítik Sándor visszatérését.

⁶¹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 554-557., 1887. július 24., Burián levele; Kt 113., fol. 558-561., 562-567., Burián jelentése.

⁶¹³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 656-659., Burián Kálnokynak. Thallóczy Lajos (1857-1916) történész, a magyar Balkán-kutatás megalapozója, politikus, 1885-től a bécsi udvari kamarai levéltár igazgatója, a Keleti (konzuli) Akadémia tanára, 1908-tól a császári és királyi közös pénzügyi minisztérium osztályfőnöke is (így az ekkor közös pénzügyminiszter Burián a közvetlen felettese lesz), 1916-ban a megszállt Szerbia kormányzója lett, még ugyanebben az évben, decemberben vonatbalesetben elhunyt. Még 1881-ben bejárja Bulgáriát, melyet meg is örökít. 1889-ben Szerbiában tartózkodik ugyancsak „megfigyelőként” az 1881-es osztrák-magyar-szerb megállapodás megújításakor.

10 nap múlva ad végleges választ. Itt azalatt a hangulat, különösen katonai körökben, hidegül, sőt részben ellene fordul.

Július 28.

Ferdinand h/erce/g lassanként úgy látszik már elhatározza magát az eljövételre. Egyenruhát is küldetett már magának. - Tegnap Stojloff közölte velem, hogy Nacsovícs Ebenthalba⁶¹⁴ utazik, hogy a fej/edelm/et ide hozza.⁶¹⁵ Stojloff szerint a Porta elismerése nem várható a hatalmaké előtt, mert az ő interpretációja szerint csak emezek jóvágyásával, nem előtt erősítheti meg a választást, - mi szerintem nehezen alapítható meg. - Továbbá a francia kormánynak Rumeliára vonatkozó reservejét illetőleg azt fejtegette ki Stojloff, hogy a keletuméliai képviselőknek joguk volt résztvenni a fej/edelem/ választáson,⁶¹⁶ mert a szultán annakidején azt a jogot ruházta a bolgár fej/edelem/re, mely a regensségre átháramlott, hogy K/eletrumeliá/t ideiglenesen a fejedelemség törvényei szerinti igazgassa. St/oiloff/ azt vitatja, szerintem hibásan, hogy tehát az alkotmányt is applikálhatták K/eletrumeliá/ban.⁶¹⁷ - A regensek azt kívánják, hogy Stojloff menjen Ebenthalba, és ne Nacsovícs, "mert ez gyöngye jellemű", mit N/acsovícs/ maga nevetve beszélt nekem. Ő különben családi ügyek miatt maga sem kíván menni. - Tegnap Stojloff még bizonyos ünnepélyességgel nekem kijelentette: Si le p/rince/ Ferdinand ne vient pas, nous tirerons toutes les consequences de la situation [Ha Ferdinánd herceg nem jön el, levonjuk a következtetéseket a helyzetből.]. - Nelidoff újólag kijelentette a Portának, hogy O/roszország/ Ferd/inánd/ h/erce/get sem mint fejedelmet, sem mint regent el nem fogadhatja, mert nagyon tapasztalatlan, és mert a "bolgároknak vak eszköze volna". Pompás érv!

Július 29.

Nacsovícs Ebenthalba utazott. Itt helyettesíti Stransky.- Nacs/ovics/ feladata C/obur/g h/erce/get mettre au pied du mur [sarokba szorítani], - visszajönni vagy a fej/edelem/el vagy lemondásával, megakadályozni őt, hogy O/roszország/nak ne tegyen olyan ígéreteket, melyeket beváltani nem lesz képes, tájékoztatni őt kissé az itteni viszonyokról, melyeket illetőleg legnagyobb tudatlanságban van, s mint ezt több ízben ötletei bebizonyították, melyeket azonban nem ismerek. - Soha egy ország választottját oly könnyen nem várta, mint B/ulgária/ C/obur/g h/erceget.

⁶¹⁴ Alsó-ausztriai Coburg-Koháry uradalom és kastély.

⁶¹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., 611., 1887. július 28., Burián telegramja Kálnokynak, részletes.

⁶¹⁶ Láthattuk korábban, hogy ez aggályokat vetett fel a bolgároknak is, az oroszokról nem is beszélve.

⁶¹⁷ Korábban is ez volt a következtetés.

Július 30.

Jelentés alapja:⁶¹⁸ A Coburg idejövételét illető türelmetlenség alapja inkább a végleges elhatározásokra célzó alternatíva aktív továbbhajtásában van. Jöjjön vagy ne jöjjön Coburg, az iránt itt majdnem közönyösek, csak gyorsan határozza el magát. Stoiloff per "bonhomme" [fickó, pajtás] beszél róla, ő eszköz a bolgároknak. Benne roppant esprit de conduite-ra [kb. az emberekkel való jó bánásmódban való jártasságra, jó emberismeretre] lesz szükség, hogy itt megállja a helyet, de nézetem szerint a feladat megoldható, mert a bolgárok a céltudatos erélynek alá fogják magukat vetni, s okos politikát új fej/edel/műkben meg fognak becsülni. Eddig persze két nagy botlást követett el Coburg "nous tacherons da regagner les sympathies de la Russie," [igyekezni fogunk újból elnyerni Oroszország jóindulatát] és propositiója, hogy mint regens jöhessen ide. - Orosz koncessiókra hajt, illetőleg, - hadsereg, Stoiloff nyilatkozatai.

Augusztus 3.

Nacsovícs hírt adott, mely szerint Coburg nem vonakodik már elvben ide jönni O/roszország/ beleegyezése nélkül is, de az időpontot maga akarja meghatározni. Itt megelégedés az első, hűledezés a második pont miatt. Minisztertanács határozata folytán legnagyobb nyomás fog gyakoroltatni Coburgra, hogy azonnal jöjjön. Stoiloff mondta nekem: Ha nem jön most, nous le rayerons [h.: raierons – kitöröljük (ti. a jelöltek listájáról)].

Augusztus 4.

Stoiloff szerint a helyzet nem tűr halasztást, mert az izgatások nagyban folynak, - s Coburg el- vagy elnemjövetele körül forog a mostani kormány állása is.⁶¹⁹

Augusztus 7.

A ministerek ma elutaztak Coburg fej/edelem/ fogadására.⁶²⁰ Tehát az alea úgy látszik jacta est. [latin: tehát a kocka, úgy látszik, el van vetve] - Sürgöny Bécsből: Saadullah Pasa⁶²¹ erélyes lépést tett Bécsben, hogy Ferd/inánd/ h/erce/g az ideutazásban meggátoltassék.⁶²² Ő felsége és g/ró/f Kálnoky is határozottan az irányban adtak a

⁶¹⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 113., fol. 656-659., fol. 647-655., 1887. július 30., Burián jelentése.

⁶¹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 58., 1887. augusztus 4., Burián Kálnokynak.

⁶²⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 73. és fol. 63., 1887. augusztus 7., Burián Kálnokynak.

⁶²¹ Enveri Saadullah (1838-1891) pasa 1882-től haláláig az Oszmán Birodalom bécsi nagykövete.

⁶²² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 75-76., fol. 81-82., 1887. augusztus 7., Burián Kálnokynak., de: Kt. 114., fol. 83., sürgöny Tiszának, - Zichy Jenő.

h/erce/gnek tanácsot, s így hát mi őt törvényes fej/edelem/nek el nem ismerjük, - s nekem, ha ide jön, semmi érintkezésbe sem szabad vele lépnem. Ez mind szép, hanem ha jelentéseimre két hét előtt mondják nekem ezt, hát esetleg Coburg jöttét meggátolhattam volna, tehát két dolog öklére reszkíroz, s csak minden látszatját akarjuk kerülni, B/erli/nből nagyon reájuk ijesztettek. Ez utóbbi két esély nagy gyöngeség volna. Hisz baj van, de szerintem minden baj nagyobb annál, ha mi Coburgot most legalább toleráljuk. Másképp attól tartok, hogy B/ulgária/t egyenesen a forradalmi politika ösvényére tereljük függetlenség stb. programmal.

Augusztus 8.

Miről Bécsbe tegnapi futárral jelentést nem tettem: Riza bey azelőtt egynéhány nappal itt is lépést tett, hogy Ferdinand h/erceg/et ne híjják. - A b/olgár/ kormány határozottan azt tartja, hogy fejedelem nélkül nem maradhat többé ez ország a legnagyobb veszélyek nélkül.

Augusztus 11.

Ferdinand h/erceg/ ma reggel érkezett bulgária/i területre. - Nagy utasítás Bécsből tartást illetőleg:⁶²³ hivatalos el nem ismerés.⁶²⁴ Személyes magánjellegű érintkezés megengedtetik. Kormány, mint de facto kormány elismertetik. Az egész instrukció hangja nem rosszakaró, s nekem, mi a fő, elég jó pozítiót hagy további működésre. - Az ellenzéki vezérek Karaveloffnál elhatározták, hogy F/erdinánd/ h/erce/g alatt hivatalt nem vállalnak. - Tóth elutazott szabadságra.⁶²⁵

Augusztus 12.

Riza elutazott.⁶²⁶ Visszahítták, világosan F/erdinán/d h/erce/g megérkezte folytán, de ő a dolgot itt mint szabadságra menést állította oda. Utódjának Artin Efendit⁶²⁷ nevezte meg.

Augusztus 13.

Jelentés: Rizára is ráijesztettek a bolgárok, s fenyegették önállóság kikiáltással, ha T/örökország/ nem ismeri el F/erdinán/d fejedelmet. - Riza jóakaró, félénk. Konst/antinápolyba/ is szószóló lesz. Veszedelem, túlságosan hangsúlyozni itt

⁶²³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 119-120., 1887. aug. 10., Burián Kálnokynak.

⁶²⁴ Az 1887. évi delegáció külügyi albizottságának felszólalói ezt nehezményezték is.

⁶²⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 139-140., 1887. augusztus 11., Orosz cirkulárnote, gépelve.

⁶²⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 150., 1887. augusztus 12., Burián Kálnokynak.

⁶²⁷ Dadian, Artin efendi (1830-1901) örmény származású oszmán politikus és diplomata, 1854-től a Külügyminisztérium alkalmazásában állt: 1876-1901 között megbízott külügyi államtitkár (a jó összeköttetésekkel bíró iparmágnás Dadian-klán tagja).

F/erdinánd/ h/erce/g berl/ini/ szerződésen kívülségét,⁶²⁸ mert ha e mellett a b/olgárok/ jól találják magukat - érezni, ce n'est que le premier pas qui coûte [csak az első lépés számít], - különösen ha úgy okoskodnak: Európa nem tudta egyhangúlag a b/olgár/ krízist befejezni, nem fogja egyértelműleg a berl/ini/ szerződést/ sem megvédeni B/ulgáriá/ban.⁶²⁹ - Azért én instrukciómmal kissé tágan szeretném értelmezni. - Szándék itt augusztus 18-án bevonulni, mert akkor fenn lesznek a lobogók! Furfangos gondolat.⁶³⁰

Augusztus 14.

Eskütétel Tirnovában.

Augusztus 15.

A csapatok esküt tesznek az egész országban.

Augusztus 16.⁶³¹

A bolgárok fej/edelm/ükkel együtt szemlátomást részegednek, s belebeszélnek magukat a nagy és függetlenségi ideákba. A tirnovai jelenetek. Ferdinánd herceg térden állva veszi Anthim exarcha⁶³² áldását. - A kir/ályi/ fenség címet adják itt a h/erce/gnek. - Cartuyvels holnapután utazik, Bataille elbocsátva. - Nálam volt Nacsovics, a benyomás melyet a fej/edelem/ eddig az országban tett, jó, fellépése bizonyos elhatározottságot tanúsít, mely az előzmények után tulajdonkép meglep. - Nacsovics olvasta Kálnokynak azt a levelét Ferd/inánd/ herceghez, melyben az utóbbit óva inti. Saadullah lépését tolja előtérbe,⁶³³ s csak azt a benyomást teszi, hogy a mi felelősségünket fedje. Kálnoky Nacsovicsot magányos módon fogadta, s azt mondta volna neki: Faites ce que Vous voudres, pourvu que je n'en sache rien [Tegyen, amit

⁶²⁸ Mint a szerb jelentésekből kiolvasható. Diplomatsko... II. Nr. 332. Bogičević jelentése aug. 13-án.

⁶²⁹ A török reakciókra és a Porta nagyhatalmakhoz intézett körjegyzékét illetően lásd: Vansnata politika na Balgarija (VPB) 3/1. 1887-1890. Szófia 1995. Nr. 1-5. aug. 12-16. Eredeti iratok: CDA, f. 176, op.1. a.e. 290. l. 153. és a.e. 285. l. 152. l 154-155. l. 156.

⁶³⁰ Ti. ez Ferenc József születésnapja, ilyenkor a követségeket fellobogózzák és így a bevonulásnak is hivatalosabb színeze ad, azt sugallva, mintha a hatalmak ezzel elismernék Ferdinándot. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 187-194., 1887. augusztus 14., Burián hosszú levele Kálnokynak.

⁶³¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 221., 1887. augusztus 16., Burián távirata Kálnokynak, és Kt. 114., fol. 244., 1887. augusztus 17-én, Burián Kálnokynak.

⁶³² I. Antim (1816-1888), 1872-1877-ig az exarchatus feje, 1879-ben az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke. Ferdinánd felkenését volt exarchaként végezte el, mivel a hivatalban lévő főpap Konstantinápolyban tartózkodott, és Ferdinánd megválasztása az Oszmán Birodalom akarata ellen történt, a tirnovói érsek pedig oroszbarát volt. Ez persze a legitimitását nem erősítette az új uralkodónak.

⁶³³ Aki meg akarta akadályoztatni a Monarchiával Ferdinánd elutazását.

akar, csak én ne tudjak róla]. - Konst/antinápoly/ban mi, A/nglia/ és Ol/asz/ország kijelentettük, hogy a kormánnyal fenntartjuk a de facto viszonyt, mi ott úgy látszik benyomást tett, s az elismerés első lépésének tekintetett. O/roszország/ erősen dolgozik ott s egyelőre Artin küldetését is meggátolni törekszik.⁶³⁴ - Itt most azt akarják, hogy nyugodtan hagyják őket. A helyzet kedvező.

Augusztus 18.

Nálam ebéd és estély.⁶³⁵ - Steinbach⁶³⁶ Phil/ippopolis/ban azt a furcsa utasítást kapta,⁶³⁷ hogy a mai ünnepélyt október 4-én ülj, ⁶³⁸ ha a fej/edelem/ ma vonul be ott, hogy az demonstrációnak ne vétessék.⁶³⁹

Augusztus 20.

A regensek és mostani miniszterek határozottan nem akarnak az új kormányba lépni. Nagy nehézség annak összeállítása.⁶⁴⁰

Augusztus 22. ⁶⁴¹

Ferdinand h/erce/g 6-kor ide bevonult. Fogadtatása legfőlebb barátságosnak nevezhető. - Miután a tirnovai proklamáció⁶⁴² oly rossz benyomást tett, mai válaszaiban nagy mérsékletet tanúsított.⁶⁴³ - Clement metropolita ismét oly oroszos beszédet intézett a székesegyházban a fej/edelem/hez, hogy mély megbotrátkozást keltett.⁶⁴⁴ - A russophil ellenzék ma kirándulást tett a vidékre. - A németen kívül a francia lobogó sincs felhúzva. Francia ügynök utasítása: sem officiell sem officiós [nem hivatalos, sem félhivatalos] érintkezés a kormánnyal. - Nagy izgatottság tegnap, mert Vulkovics sürgönyözte,⁶⁴⁵ hogy Artin Efendi egy orosz tábornokkal ide jönnek, hogy a fej/edelm/et elmenetelre bírják, s a bolgárokkal egyességre lépjenek, másképp orosz-török okkupáció.⁶⁴⁶ Nacsovics válasza: török biztos jöhet. Orosz tábornokkal csak második Kaulbars lehetne. Ha T/örökország/ ellenséges állást foglal B/ulgáriá/hoz,

⁶³⁴ Szentpétervárról azt követelték, hogy Ernrot (Ehrenroth) tábornokot, a Porta új képviselőjével - Artin Effendivel együtt ideiglenes biztосként küldjék meg Bulgáriába.

⁶³⁵ Ferenc József születésnapja augusztus 18-án van.-

⁶³⁶ Hidegkúti Steinbach Viktor a filippopoli/plovdivi főkonzulátus vezetője ekkor. Pénzügyi Közlöny, 1888. 5. szám

⁶³⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 269., 1887. augusztus 18., Kt. 114., fol. 273. és fol. 275., válasz.

⁶³⁸ Ferenc napján, az uralkodó nevenapján.

⁶³⁹ Ne higgyék azt, hogy Ausztria-Magyarország a bolgár fejedelmet ünnepli (mint saját emberét). Kálnoky küld még Buriánnak utasítást: Kt. 114. 297. aug. 18. és még hosszabban: 305-307. aug. 18. és 321. aug. 19-én.

⁶⁴⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 329., 1887. augusztus 20., Burián Kálnoknak.

⁶⁴¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 357-364., 1887. augusztus 21., Burián nagy jelentése.

⁶⁴² Fedinánd tirnovói beszéde, eskütétele.

⁶⁴³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 377-378., 1887. augusztus 22., Burián Kálnoknak.

⁶⁴⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 430-432., 1887. augusztus 22., Burián Kálnoknak.

⁶⁴⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 379, 1887. augusztus 22., Burián Kálnoknak.; lásd még: Kt. 114., fol. 369.

⁶⁴⁶ VPB 3/1. Nr. 8. aug. 21. Eredeti: CDA, f. 176. op. 1. a.e. 285. l 168.

akkor a védelmére fog gondolni. - Orosz körjegyzék augusztus 11-éről.⁶⁴⁷ Török körjegyzék augusztus 14-ről.⁶⁴⁸ - Thielmann darmstadti követté lett kinevezve, mi itt elhivatásnak értelmezett.

Augusztus 27.⁶⁴⁹

Jelentés alapja: F/erdinán/d h/erce/g helyzete egy héttel ide érkezte után.⁶⁵⁰ Fogadtatásban lelkesedés hiánya. Fej/edelem/ bátorságot nem veszített, erősen hisz missiójában. Fellépése öntudatteljes, büszke, szigorú, érzékeny. A nehézségeket inkább kevesebbre veszi, mint amilyenek. Ha a b/olgarok/ Platzhalternek [kb. helyfoglaló, pótlék, vagy látszaturalkodó] akarták őt, akkor alighanem csodálkozni fognak, ő nyakukon marad, mert uralkodni akar. A személyeket nem ismeri, tapogat és téved, de tévedéseit jóvá iparkodik /tenni/.⁶⁵¹ Magatartása a tisztekkel szemben. Ellentét Sándor fej/edelem/ modorához. Ennek előnyei és hátrányai. Bátorságot nem egykönnyen fog F/erdinánd/ h/erceg/ veszteni, ez egyik kezessége a stabilitásnak. - Cabinet kérdés. Nehézségek mi természetűek? - Külső helyzet, aggályok, elhatározások. - Kath/olikus/ érsek, fej/edelem/ környezete. - Fej/edelem/ben komolyság és elhatározás, napról-napra érik. - Két erős alapja a fej/edelem/nek: bizonyos hálás érzet, hogy eljött, azután az az általános öntudat, hogy a h/erce/get elmenésre kényszeríteni annyi volna, mint az országot az eddigieknél még sokkal veszélyesebb helyzetbe hozni. - Sok pletyka Szófiában, Nacsovcis mint használja azt fel.

Szeptember 1.⁶⁵²

Eddig folytonos alkudozások kormányképzés miatt, a régiek nem akartak maradni, mert rossz benyomásától féltek maradásuknak. Újak pedig egy hat heti provizórium

⁶⁴⁷ Ti. Ferdinánd Bulgáriába érkezte. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 139-140., 1887. augusztus 11., orosz cirkulárnote, gépelve. Vö. VPB 3/1. Nr. 12-13. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 285. l. 175. és l. 176.

⁶⁴⁸ Vö.: VPB 3/1. Nr. 14. l. 177. **Ti. Ferdinánd érkezteről, eskütételéről.**

⁶⁴⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 460., 1887. augusztus 27., Burián Kálnokynak; Kt. 114., fol. 506., Kálnoky Buriánnak; Lásd még: külön táviratok: Kt. 114., fol. 3., fol. 5., 1887. augusztus 27. és augusztus 30., Kálnoky Buriánnak.

⁶⁵⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 514-523., fol. 524-529., fol. 530-533., fol. 534-537., 1887. augusztus 28., Burián Kálnokynak.

⁶⁵¹ „Eddigi fellépése alapján megítélve, a herceg alkalmas személyiség arra, hogy a számára kínálkozó előnyöket tudatosan kihasználja. Most csak azon személyek nézeteit összegzem, akik a herceget körültekintő figyelemmel kísérik, mi szerint a kormány gyeplőjét szilárdan kezébe vette, és egyetlen pillanatra sem akar kétséget hagyni azon elhatározása felől, hogy a helyet, melyet a népakarat kijelölt számára, egészen betöltse, és méltóságának kikezdhettelen tekintélyt kölcsönözzön. Kísérete meglepetéssel konstata, hogyan tűnt el óráról órára a kezdeti bátortalansága azután, hogy bolgárföldre lépett, hogyan eresztett gyökeret benne az uralkodói öntudat, és hogyan kölcsönzött fellépésének méltóságteljes, idővel egyfajta rideg határozottságot.” HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., 1887. augusztus 28., telegram, Burián Kálnokynak.

⁶⁵² Kt. 114, fol. 592. augusztus 31. és 594. Újságokból: Kt. 115., fol. 7-13.

ódiumára s fáradalmaira nem akartak vállalkozni. Végre Stambuloff ide érkezett, s kormányképzésre ígérkezett, ha más kombináció nem sikerül. Úgy is lett, s ma megalakult a minisztérium: Stambuloff elnök s belügy, Dr. Stransky - az ágensek⁶⁵³ nagy hüledezésére - külügy, Mutkuroff hadügy, Nacsovics pénzügy, Zsivkoff oktatásügy, Stoiloff igazságügy.⁶⁵⁴ - Külhírek: az Ehrnroot⁶⁵⁵ féle kombináció, melyet O/roszország/ Konstantinápolyban proponált.⁶⁵⁶ Artin Efendi egyidejű küldetésének ajánlásával, Pétervárott Giers hozta csak szóba Sákir Pasával⁶⁵⁷ szemben a vegyes okkupáció tervét. Konst/antinápoly/ban az Ehrnroot dolgot Németország és Franciaország támogatták. Más hír: T/örökország/ Berlinben tett lépést, hogy az ottani kormány nálunk, Olasz- és Angolországban rekkommendálja azon terv elfogadását. Majd ha fagy! - Itt férfiasan elhatározták, hogy a tábornokot kidobják, ha a határon mutatkozik. - Stambuloff más elbeszélése: Zaimoff⁶⁵⁸ propositiója [javaslata] Várnában Ehrnroot, Domontovics,⁶⁵⁹ Jonin⁶⁶⁰ és Kojandertől,⁶⁶¹ hogy O/roszország/ a regenseket elismeri, ha Coburgot be nem híják, s Oldenburgot adja fejedelemnek. - Itt hangulat jó, mérsékelt nyugtalanság a külhelyzet következtében. Fejedelem beválik, s becsületet arat. - Nekünk semmi érintkezésünk udvarral. Helyzet nagyon ungemütlich [kellemetlen, kedélytelen].⁶⁶²

⁶⁵³ Diplomáták.

⁶⁵⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 63., 1887. szeptember 1., táviratok külön.

⁶⁵⁵ Johan Casimir Ehrnroth (1833-1913) finn származású államférfi, magas rangú katonatiszt az Orosz Birodalom szolgálatában, 1880-tól hadügyminiszter, majd 1881 májusa és júliusa között miniszterelnök Bulgáriában. Oroszországba való visszatérte után finn ügyekért felelős államtitkár. 1883 elején Battenberg bolgár fejedelem konfliktusba került Leonid Szobolev (orosz) miniszterelnökkel és tábornokkal. Májusban, III. Sándor császárral folytatott találkozásán megpróbálta biztosítani Ernroth visszatérését Bulgáriába, akire a bolgár-orosz kapcsolatok elsimításához és a hatalmi rendszer stabilizálásához támaszkodott, de az orosz kormány nem fogadta lelkesen a javaslatot és nem sikerült. Battenberg fejedelem 1886-os lemondását követően az oroszok diplomáciai szondázást folytattak Ernroth kinevezésére a Régenstanácsba a nagyhatalmak között, de az ötletet a brit kormány elutasította. 1888 szeptemberében Ernroth miniszterelnöki rangú finn államtitkár lett.

⁶⁵⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 114., fol. 550-559., 1887. augusztus 30., Calice beszámolója Blanc-nal folytatott beszélgetéséről, Beilage-val.

⁶⁵⁷ Ahmed Dsavad Shakir pasa (1851-1900) oszmán államférfi, 1891-1895-ig nagyvezír. Előtte: török követ Oroszországban (1879-1881), majd Montenegróban. 1889-ben a folyton forrongó Kréta katonai parancsnoka.

⁶⁵⁸ Sztojan Zaimov (1853-1932) bolgár közíró, politikus, meggyőződéses ruszofil (Moszkvában tanult) és Sztambolov és I. Ferdinánd fejedelem politikája ellen nyilatkozott. Emiatt kénytelen volt Oroszországba emigrálni (1886-1887).

⁶⁵⁹ Mikhail Domontovics (1830-1902) orosz katonatiszt, részt vesz az orosz-török háborúban. 1910-ben gyalogsági tábornok. Alexandra Kollontáj apja. A dunai orosz hadsereg parancsnokának, Nyikolaj Nyikolajevics hercegnek az irodavezetője 1878-ban, majd Tarnovo kormányzója (1877-1878). Az ideiglenes orosz kormány igazgatásában dolgozik.

⁶⁶⁰ Alekszander Szemjonovics Jonyin (1837-1900) orosz diplomata, öt éves montenegrói kiküldetést (1878-1883) követően 1883-tól Szófiában szolgál és vezeti a szófiai orosz missziót 1883 augusztusától 1884 februárjáig, beleavatkozva a bolgár belügyekbe. Battenberg sikertelenül próbált javaslatot tenni az oroszoknak, hogy vegyék át a külügyminisztériumot, de hagyják abba a belső ügyekbe való beavatkozást.

⁶⁶¹ 1886 júniusáig szófiai vezető orosz diplomata, lásd korábban.

⁶⁶² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 19., 1887. szeptember 1., Kálnoky Buriánnak.

Szeptember 6.⁶⁶³

Berlinből az utolsó démarche-ra azt felelték, hogy Németország a b/olgár/ kérdésben kezdeményezésre nem vállalkozik.⁶⁶⁴ A Porta közölje Ernrootra vonatkozó kívánságait egyenesen a nagyhatalmakkal, s Németország szívesen ajánlja fel jó szolgálatait, hogy a dolog dipl/omáciai/ úton valamire vezessen. - Választások szeptember 27-re stb., ostromállapot beszüntetését illetőleg még habozások. - Petroff⁶⁶⁵ partszemlére utazik Várnába védelmi tekintetéből.

Szeptember 9.⁶⁶⁶

Tegnap Sonnar volt a fej/edelem/nél magányos jellegű látogatáson. Fej/edelem/ komolyan fontolgatta a nehézségeket, de bátor. Egész helyesen attól tart leginkább, hogy O/roszország/ ismét valamely infámiával [becstelességgel] fogja megoldani akarni a személykérdést itt, de F/erdinán/d jól őrizteti magát. Stambuloffot nagyon dicsérte, valamint egész minisztériumát. Karavelofftól nagyon fél. Nikolájeff iránt Sonnar nézetét kérdezte, - már reá jött, hogy a b/olgár/ok általában nehezen kezelhető urak. - Ostromállapot beszüntetett, kezdődik az ellenzéki sajtó. - Sztáray megérkezett.

Szeptember 12.⁶⁶⁷

Radoslavoff nyíl/atkozata/: factiosus [latin: tevékeny] ellenzékét nem fog képezni. Számít 80 párthívre. Kész kormányt támogatni, ha az a konservatív elemeket, kik az alkotmány ellen áskálódnak, kiteszi. Karaveloffnak szerinte lesz 15-20 embere.⁶⁶⁸ 4 órakor magányos fogadtatáson Ferdinánd fej/edelem/nél, - melyet reggel g/ró/f Grenaud-val⁶⁶⁹ beszélünk volt meg.⁶⁷⁰ Benyomás jobb mint vártam. Habozások, de sok bátorság, nyíltság a beszédmodban. Többet kérdezett, mint mondott, s én válaszaiban mindenképpen felbátorítottam őt, - mert minden réserve [fenntartás] dacára őt itt lehetőleg meg kell tartani: et on ne prend pas les mouches avec de vinaigre [francia mondás: nem ecettel fogják a legyet, vagyis finomabb eszközökkel inkább célt lehet

⁶⁶³ Ehhez és előzőhöz: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 43-46., fol. 47-57., fol. 53-58., fol. 59-60., fol. 61-63., 1887. szeptember 4., nagy jelentés.

⁶⁶⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 29-32., 1887. szeptember 3., Berlinből. Lásd még a kérdéshez: VPB 3/1. Nr. 30-31. és 35. és 39. CDA f. 176. op. 1. a.e. 285. l. 194. és l. 195. és 199 és 205. az utóbbi szeptember 6-ról és 9-ről.

⁶⁶⁵ Racso Petrov, leköszönő hadügyminiszter.

⁶⁶⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 128., 1887. szeptember 8., Burián Kálnokynak; Kt. 115., fol. 173..

⁶⁶⁷ Ehhez és az előzőhöz nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 184-190., fol. 191-192., fol. 193-194., fol. 195-198., fol. 200-201., fol. 202-205., fol. 206-207., és fol. 209-210., 1887. szeptember 12., Burián Kálnokynak Kt. 115., fol. 211. és fol. 213, 1887. szeptember 13., távirat.

⁶⁶⁸ Lásd még újságok: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 262., fol. 268., 1887. szeptember 12.

⁶⁶⁹ Gróf Alexandre de Grenaud (1835-1888) Hofmarshal, Ferdinánd herceg kíséretének kamarása, Ferdinánd fejedelem udvari marsallja.

⁶⁷⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 422-423., 1887. szeptember 11., Burián Kálnokynak.

érni. Kb. lassú víz partot mos]. Instrukcióim ezt nem látják be elég tisztán. - Egyetértettem a h/erce/g abbeli nézetében, hogy Bismarck öregszik. Az az orleanista intriga⁶⁷¹ feltalálása Ferd/inánd/ szereplésében valóságos dajkamese. Olaszország magatartását nagyon dicsérte. A mi visszatartásunkat mondja nagyon érti, de nem a berlini szerződésre gondolt, hanem azon praeokkupációkra [igyekevényekre], hogy ne tápláljuk a mesét „émissaire autrichien”-ről [osztrák küldöttről]. A h/erce/g kifejezőmódja elég szabatos, csak néha használ hamis szót. P nagyon igazolta az ő kissé fennhéjázó modorát, melyet én különben célszerűnek tartok. - ő azt "antiquenak" nevezte. - Délután tüntetés ablakbeveréssel Karaveloffnál tegnapi cikke miatt. Előbb meeting az ellenzéki sajtó ellen. Azután tüntetés a palotánál, hol a fej/edelem/ oly szerencsétlen volt s megköszönte a nép patriotizmusát.

Szeptember 13.

Menini érsek⁶⁷² és Starzenski elutaztak.

Szeptember 15.

Von Loeper⁶⁷³ megsértése miatt való német elégtétel ügy 3 hadihajóval való fenyegetés.⁶⁷⁴ - Bulgarie újság beszüntetett,⁶⁷⁵ pör indított ellene. - A konst/antinápolyi/ államadósság ellenőrz/ési/ biz/ottság/ embere itt időzik,⁶⁷⁶ hogy a rumeliai tributum ismét folyamatba hozassék.⁶⁷⁷ Az ő orientációja szerint B/ulgária/ a vasutba budgetből épített 6 mill/iót/ adóhátralékok 30 mill/ió/, hadi requisitiók mind kifizetve, Länderbanktól kilátás 10 milliót kapni 12 millióért. Ő maga nem készpénzt

⁶⁷¹ Egyes intrikusoknak sikerült néhány hamisított levelet a cárhoz eljuttatni, melyek úgy tüntették fel a dolgot, mintha titokban Bismarck is támogatta volna Ferdinánd trónjelöltségét és szította volna a bulgárok ellenállását az orosz tervekkel szemben – noha azt Bismarck korábban sem tette (lásd 1887. január 10-i beszédét). **Balanyi, 142.**

⁶⁷² Roberto Menini (1837–1916) szentszéki diplomata, címzetes gangrai érsek, Szófia és Plovdiv apostoli vikáriusa.

⁶⁷³ Johann Georg Friedrich Bernhard Ludwig von Loeper (1855-1903). Németország ruszei konzulja.

⁶⁷⁴ Lásd: VPB 3/1. Nr. 42. szeptember 13.

⁶⁷⁵ Ruszei lap, mely bírálta Németország Oroszországot támogató bolgár politikáját és Loeper ruszei konzul ellen bujtogatott és tömegdemonstrációt szervezett ellene Mantov kerületi főnök tudtával. VPB 3/1. Nr. 42. és 44. és 55. szeptember 15. és október 5.

⁶⁷⁶ A Gabriel Aubaret-t képviselő Noblet – a Dette Publique igazgatótanácsának tagja, a francia kötvénytulajdonosok megbízásából 1887. augusztus 31-én/szeptember 12-én érkezett Szófiába, és jegyzéket adott át a pénzügyminiszternek, amelyben megállapodást ajánlott a keleti-ruméliai adó kérdésének havi részletekkel történő rendezéséről. Követelte továbbá az 1886. jún. 20-i költségvetési törvényben szereplő 92 222 török líra összegének azonnali megfizetését. 1886. szept. 11-én Konstantinápolyból Noblet Nacsovicznak hosszú levelet írt az állami hitelről. Annak érdekében, hogy Bulgária fizesse adósságait, Noblet rámutat, hogy a Dette Publique gondoskodott Sztambulov kabinetjének 25 millió frankos kölcsönnel történő ellátásáról; e cél érdekében Sir Vincent Caillard Párizsba indult, majd Londonba látogatott, s az Ottomán Bank igazgatójával és a bolgár ügyekkel régóta foglalkozó brit bankárokkal együtt készülnek a kölcsön megkötésére.

⁶⁷⁷ Erre nézve lásd: VPB 3/1. Nr. 29. és 31. CDA, f. 176 op. 1. a.e. 265. l. 36. és a.e. 221, l. 23-24. 1887. szeptember 1 és 6.

keres most, csak biztosítékokat.⁶⁷⁸

Szeptember 16.

Mantoff elmozdítása⁶⁷⁹ is Thielmann tudtára hozott hivatalosan, de egyszerűen.⁶⁸⁰ - Behozott az előleges sajtócenzura ismét, minek következtében az ellenzéki sajtó nem fog tovább megjelentetni. A kormány ügyesen használja ki e részt a Löper-Bulgarie ügyet.⁶⁸¹ - A Dalziel – atrocity jelentést illetően Mantoff maga kért enquetet, [vizsgálatot] még pedig angol részről, de hivatalos színezet nélkül. - Kölcsön dolgában Stransky ismét Bécsbe megy. Az iniciativa ezúttal Bécsből jött. – Noblé tárgyalásai⁶⁸² Nacsovics szerint: a hátralékok külön arrangement-ra [rendezésre] tartatnak fenn. A folyó fizetésekért kincstári kötvényeket is fogad el a bondholdnek [részvény és kötvénytulajdonosok], s havi részletfizetéseket.⁶⁸³

Szeptember 19.⁶⁸⁴

Megérkezett von Aichberger⁶⁸⁵ német konsul. Báró Bruck⁶⁸⁶ Várnába megy helyette.

Szeptember 21.

A kormány jelenleg igazi Stambuloff-féle Rücksichtslosigkeit-tal [tapintatlansággal] túlló a célon. Az ellenzéki sajtót egészen elnyomta, s nagy választási nyomást kezd gyakorolni. Radoslavoff, ki elég jó dispositiókban tért ide vissza, ismét bősülni kezd, s nem megvetendő ellenzékét képezhet. Ebben kívánatos volna a fejedelem kezét kissé jobban érezni. - Slawejkoff⁶⁸⁷ erre vonatkozó levele a fejedelem/hez, túlzó, de a

⁶⁷⁸ A Bolgár Fejedelemségnek is tribútumot kellett volna fizetnie, de ennek összegét nem szabályozták 1878-ban.

⁶⁷⁹ A Löper-ügyben, mint ruszei kerületi főnök.

⁶⁸⁰ Lásd nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 303-314., 1887. szeptember 18.

⁶⁸¹ Később is: Karavelov Tarnovszka konsztitucija és Radoszlavov Narodni prava c. lapja sem volt hosszú életű, Sztambolov betiltatta.

⁶⁸² Helyesen Noblet. Lásd feljebb. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 455-456., 1887. szeptember 18., Burián Kálnokynak.

⁶⁸³ Lásd nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 299-303. és fol. 315-317. (Karavelovról) és fol. 320-322. (Radoszlavovról), 1887. szeptember 18.

⁶⁸⁴ Szeptember 18-án Burián újra ír Aehrenthalnak Ferdinánd esélyeiről. Nachlass Aehrenthal Kt. 1. 12. [Privatbrief] **Burián an Aehrenthal, Sofia 18. Sept.[ember] 1887**

⁶⁸⁵ Franz von Aichberger (1844-1906) német diplomata, 1874-1879 között Konstantinápolyban szolgál, utána 1885-ig Xiamen-ben (Tajvannal szemben, Kína). 1886-1888 között az Európai Duna bizottságnak is tagja. Lásd HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 465-466., 1887. szeptember 25., Burián Kálnokynak.

⁶⁸⁶ August von Brück (1859-1941). 1885-től szolgál a külügyben. Egyik első állomáshelye Szófia. Szolgál utána Nizzában és Varsóban is.

⁶⁸⁷ Petko Raczew Szlavejkov (1827-1895) költő, politikus, újságíró, 1880-1881-ben oktatási miniszter. A levelében 45 éves közéleti személyiségként és politikusként szerzett tapasztalatára hivatkozik. Hűségesen és önzetlenül szolgálta a bolgár népet, és maguk az emberek is sok nehézséget tapasztaltak, mielőtt megszerezték jelenlegi törvényes uralkodójukat. Miután Ferdinánd bolgár fejedelem lett, tudnia kell, hogy a jelenlegi uralkodók erőszakkal és rettegéssel foglalták el a kormányzati posztokat, és nem a lakosság többségét képviselik. A kormány veszélyes

hangban mérsékelt. - A német kormány beérte az adott elégtétellel, - amit Konst/antinápoly/ban a szultánnak nyilvánított ki. Itten Vulkovics által értesültek tegnap. Thielmanntól reménylenek tudósítást, de természetesen nem fognak kapni. - Harmadnapja Kálnoky-Bismarck találkozása Friedrichsrühében. - Eddig csak találgatások az eredményről.⁶⁸⁸ - Hallomás szerint a Porta mégis készül körjegyzékével az Ernroot-féle dologban.⁶⁸⁹ - Ecce [íme a] helyzet! Szkvernoe polozsenie [piszkos helyzet] mondaná Karaveloff. - Szerb vasutkonventió kész: külön határpályaudvarok.⁶⁹⁰ A szerbeké a forgalom Caribrodig.

Szeptember 26.⁶⁹¹

Konst/antinápolyból/ jobb hírek. Nagyvezér Vulkovicsot megnyugtatta a Friedrichsrühe-i entevue-t [találkozót] illetőleg, hogy ott orosz propositiók el nem fogadtattak, s a Porta nem akar azoknak engedni.⁶⁹² - Szerb-bolgár vasutegyezkedés ma íratott alá. - Minisztertanács tegnap elhatározta a rum/eliai/ tribut [hűbéri adó]⁶⁹³ fizetését. Kellott volna lennie 245,000 lírának, leszállítattott a B/ank/ Ottomannal 185,000 lírára, mit ugyan a Porta soha sem ismert el, de most reállani kész,⁶⁹⁴ B/ank/ Ottoman körülbelül 3 millió előleget fizetett már a török kormánynak a tribut fejében, tehát ez is tartozásképpen figurál. Bolgár kormány most alkudozik leszállítás végett, esetleg 120,000 lírára.⁶⁹⁵ Ebben is a mi segítségünket akarja.⁶⁹⁶

úton halad, amelyet "szeszélyes követelések", nem pedig politikai megfontolások árasztanak el. Kéri, hogy fogadja meg szavait, hogy megerősödhessen a bolgár trónon.

⁶⁸⁸ Balanyi szerint (p. 140), aki a korban érvényes magyar felfogást interpretálja, Bismarck Kálnokyt, majd Crispi olasz miniszterelnököt is (1887. október eleje) meggyőzni igyekezett az orosz igények jogosultságáról és kielégítésének szükséges voltáról.

⁶⁸⁹ A Porta szeptember 24-én az orosz régens helyett inkább török megbízott küldését javasolta Bulgáriába. VPB 3/1. Nr. 48. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 285. l. 216-217. Vulkovics szeptember 27-én megnyugtatta a bolgár kormányt, hogy Anglia, Olaszország, Ausztria (sic!) egyetért és Németországot is meggyőzték, hogy ne támogassa az orosz javaslatot. VPB 3/1. Nr. 50. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 285. l. 220.

⁶⁹⁰ Korábbi tárgyalásokhoz lásd: VPB 3/1. Nr. 7. augusztus 20. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 267. l. 14.

⁶⁹¹ Jelentés a belpolitikai helyzetről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 115., fol. 375-382., 1887. szeptember 26. Az itt írt eseményekről nincs szó.

⁶⁹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 467-468., 1887. szeptember 27., Burián távirata Kálnokynak. A török állásfoglalásra lásd: VPB. 3/1. Nr. 49. szeptember 26. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 285. l. 218-219. Orosz válasz ellenzi a ruméliaiak beengedését a bolgár nemzetgyűlési választásokba. VPB 3/1 Nr. 54. október 4. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 285. l. 224.

⁶⁹³ Kelet-Rumélia adófizető tartomány maradt 1878 után, belső önigazgatással.

⁶⁹⁴ Lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 467-468., 1887. szeptember 27., Burián távirata Kálnokynak. Lásd még Vulkovics jelentését Nacsovicshoz: VPB. 3/1. Nr. 56. október 5. BIA – NBKM, f. 14. op.1 a.e. 834, l. 301-306. és Nr. 59. október 15. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 221. l. 50-55. és Nr. 61. október 19. BIA – NBKM, f. 14. op.1 a.e. 834, l. 317-324.

⁶⁹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 471-476., 1887. szeptember 28., Burián távirata Kálnokynak.

⁶⁹⁶ Sztambolov nyilatkozata Macedóniáról a Pester Lloyd szept. 30-i számában. MREZSLT, 45 f. (Burián) 80.

Október 1.

Fej/edelem/ hivatott 2-kor. - Kíván császárnak üdvkíván/ságokat küldeni/ október 4-én,⁶⁹⁷ mimódon? - Stransky küldetése Bécsbe Länderbankhoz, - ő mint annak képviselője viszi a bolg/ár/ kormánynak a propositióit Bécsbe. - Ajánlatot a Länderbankhoz.⁶⁹⁸

Október 7.

Tegnapelőtt Radoslawoff először csak a fejedelemnél. Az első avance-ok [kb. kezdeményezések] a fej/edelem/től jöttek, de R/adoszlavoff/ szívesen engedett, mert el akarta magát panasználni Stambuloff üldözései ellen. Griefs [panaszok, bánatok - angol]: lapját elnyomták, őrizik és kémlelik: barátait becsukják és kiutasítják. Fej/edelem/ összetartásra és személyes ellenszenvet félretételére intett ily nehéz időkben. R/adoszlavoff/ őt hűségéről biztosította. - A kormány R/adoszlavoffo/t, Nikolajeffet azzal vádolja, hogy Cánoffal Clementnél⁶⁹⁹ voltak. R/adoszlavoff/ ezt kereken tagadja. - Stambuloff szerint rendtelenségek a választásoknál itt-ott várhatók. - Noblet-val folynak az alkudozások: a tributum leszállítására törekszenek most s kiszámítják, mennyit tesz ki valóban az oku/mulált/ jövedelem 3/10 része, mit fizetni kötelesek. - Vulkovics jelentése igaz, hogy O/roszország/ kijelentette Konst/antinápoly/ban qu'elle prend acte de l'acceptation des propositions Russes par la Porte [hogy figyelembe veszi, hogy a Porta elfogadta az orosz javaslatokat], - bizonyos módosításokkal. - Crispi⁷⁰⁰ látogatása Friedrichruhében. - Itt időznek b/áró/ **Offermann**⁷⁰¹ - magyar lovak dolgában;⁷⁰² **Fernan**⁷⁰³ gépszállítmányok miatt. - Stransky Bécsben alkudozik a Länderbankkal a kölcsön tárgyában.⁷⁰⁴

⁶⁹⁷ Ferenc napján.

⁶⁹⁸ A kölcsön tervére: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 477. és fol. 479., 1887. október 1. és október 2., Burián Kálnokynak. A kölcsön nagy részét a vasútra akarja fordítani Ferdinánd, aki megsemmisítve Caribrodna a munkálatokat, nagyon „ungeduldig” volt Burián szerint. Politikai jelentőségét az adja, hogy ez lesz Bulgária első nem orosz kölcsöne.

A kimaradt napokra lásd: Burián HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 11-12., fol. 26., 1887. október 1-7., Burián Kálnokynak, és Kt. 116., fol. 17., Kálnok Buriánnak.

⁶⁹⁹ Az oroszbarát tirnovói metropolita.

⁷⁰⁰ Francesco Crispi (1819-1901) olasz politikus, diplomata, 1887 júliusától 1891-ig miniszterelnök és külügyminiszter.

⁷⁰¹ **Báró Offermann Győző?**

⁷⁰² Ez szerepel is az egyik Aehrenthalnak írt levélben.

⁷⁰³ **Fernan ?**

⁷⁰⁴ Az osztrák kölcsön terve (Creditanstalt) a Dette Publique köreiben nem aratott nagy tetszést (hiszen velük is tárgyaltak korábban). VBP 3/1. Nr. 64. október 27.

Október 9.

Választások.⁷⁰⁵

Október 10.

A választások eredménye roppant győzelme Stambuloffnak.⁷⁰⁶ - Körülbelül 40 zankoffista. Radoslawoff megbukott.⁷⁰⁷ Párthíve is alig választatott. - Az administratív nyomás erős volt. - Az ellenzék véres verekedéseket okozott Plevna, Kutlovitza és Rakovitzán. A csapatok lőttek, 20 halott stb. - Tegnap valami Comité secret de l'oppositiontól [Titkos ellenzéki bizottságtól] jött protestáció orosz modorban fej/edelem/, Stambuloff stb. ellen. Szerzője alighanem Karaveloffné. – Aviza [értesítés] Jassyból, hogy a fej/edelem/ ellen konspirálnak. Áadtam ez intézést. Hisz úgyis ez lesz O/roszország/ ultima ratiója [latin: végső érve].

Október 12.

Stambuloffnál a választásokról.⁷⁰⁸ 30 ellenzéki többnyire zankoffista, főnökeiket nem választották, mert nagyon kompromittáltak, s az ellenzékiek is inkább lokál-embereiket választották. Stambu/loff/ felteszi, hogy a Szobranjéba eljönnek, s meg lesz lehet őket nyerni. Radoslawoff választását saját pártbéli bureauja [irodája] tette lehetetlenné, amennyiben a szavazatokat félelemből kidobták.⁷⁰⁹ - St/ambuloff/ nem az ellenzéki szavazatoktól félt, hanem attól, hogy izgatók felhasználva a csődületeket, zavargásokat okoznak, amint az Plevna, Rakovitza és Kutlovicában tényleg meg is történt.⁷¹⁰ Utóbbi helyen orosz párt a hatóságok ellen tett merényletet. Ottani alpraefektust vizsgálat alá helyezték, mert katona assistentiát nem kért. St/ambuloff/ egyáltalában az illető helyi hatóságok tapintatlanságát okozza a rendellenességekkel, ott ahol azok előfordultak. - Karaveloff-ember egy sincs. - Stamb/oloff/ megjegyzése, hogy maga is szereti, ha van ellenzék, mert könnyebb akkor elbánni saját pártjával.

Október 14.

⁷⁰⁵ Nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 116., fol. 77-88., 1887. október 9.; benne Kálnoky sürgönye Buriánnak: Kt. 116., fol. 78-80. Szintén ír Burián Aehrenthalnak is: HHStA, Nachlass Aehrenthal Kt. 1. [Privatbrief], Burián an Aehrenthal, Sofia 9. Okt.[ober] 1887, az orosz-török-német kombinációkról, a szobranje megnyitásáról, Ferdinánd jelleméről.

⁷⁰⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 105., 1887. október 10., Burián Kálnokynak.

⁷⁰⁷ Radoszlavov és Sztambolov között az egyik alapvető ellentét (a szövetségüket lehetővé tevő oroszellenesség mellett), hogy Radoszlavov komolyan gondolta Sándor visszahívását, míg Sztambolov nem akarta tovább hergelni az orosz diplomáciát, ezért csak végszükség esetén gondolt erre.

⁷⁰⁸ Jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 116., fol. 154., 1887. október 12.

⁷⁰⁹ A választásokról Milcho Palangjurski: Izbori po sztambolovisztki c. műve ad jó áttekintést.

⁷¹⁰ Lásd. október 10-iki bejegyzés.

Stransky szerint jövő Szobranje főmunkái: budget [költségvetés], conseils généraux [törvényhatóságok], k/elet/r/uméliai/ tributum,⁷¹¹ egészségügyi törvények. - Kevés paraszt a Szob/ranjé/ban: Nacsovics szerint, mert a konserventio elem erősült, Stransky szerint, mert a kormány azon irányban dolgozott, a végett, hogy könnyebben keresztülvigye a képviselők számának csökkentését.⁷¹²

Bejegyzések nincsenek.

Október 27.

Szobranje megnyitása.⁷¹³ - Clement metropolita ezelőtt egynéhány nappal parancsot kapott tirnovai székhelyére menni vissza,⁷¹⁴ mert már nem képviselője az exarchának.⁷¹⁵ Hogyan, nem tudom. - Sonnar hírei szerint a szultán környezete most már egészen az oroszok zsoldjában volna. Csakhogy practice annak látszatja még nincs. - Sürgöny jött Konst/antinápoly/ból Onik Ef/fendi/hez:⁷¹⁶ mely szerint a Porta tiltakozik az ellen, hogy a bolgár kormány Noblet-val alkudozik a tributum leszállítása tárgyában,⁷¹⁷ neki a Comission des dettes [Adósságügyi Bizottság]⁷¹⁸ éppen nem illetékes. Itt úgy látszik a b/olgár/ kormány bakot lőtt. - Kamaraelnökké Toncseffet választották.⁷¹⁹ Nagy kilátásai voltak Grekoffnak és Mantoffnak, kiket azonban különböző okokból, a kormány nem akart. - Megérkeztek Burmoff, Chirol.⁷²⁰

November 1.

Kamara erősen dolgozik.⁷²¹ Tegnap felirati vita elvégeztetett. - Mantoffról mondják, hogy ellenzékbe készül.⁷²² - Fej/edelem/ intette a bureau-t, hogy az ellenzék szólási szabadságát ne korlátozza. - Clement megkapta az elutazási parancsot, de nem akar

⁷¹¹ VPB 3/1. Nr. 62. október 24. CDA, f. 176. op.1. a.e. 221, l. 70-74.

⁷¹² Nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 194-205., fol. 206-207., fol. 208-209., fol. 210-215., 1887. október 16.

⁷¹³ Előtte nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 264-265., fol. 266-269., fol. 270-277., 1887. október 23.

⁷¹⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 511-514., 1887. október 23., Burián Kálnokynak; és még: Kt. 25., fol. 527-528.

⁷¹⁵ Az exarcha hosszú levélben panaszkodik Sztambolovnak, hogy a bolgár kormány beleavatkozik az exarchátus belügyeibe. Licsnijat arhiv... Tom. 2. p. 175-179. f. 19k. op.1. a.e. 425. l. 14-17.

⁷¹⁶ Onik efendi (?-1907) a szófiaai török biztosságon Gadban bey titkára volt.

⁷¹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 523-526., 1887. október 30., Burián Kálnokynak. Lásd még: Kt. 25., fol. 545-547., 1887. november 5., Burián Kálnokynak.

⁷¹⁸ Azaz az ún. Dette Publique, az oszmán köztartozásokat felügyelő nemzetközi szerv.

⁷¹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 287., 1887. október 27., Burián Kálnokynak.

⁷²⁰ A már említett brit utazó, újságíró.

⁷²¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 301-304., fol. 305-308. és fol. 309-312., 1887. október 30., jelentés.

⁷²² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 363-366., 1887. november 2., Burián Kálnokynak. Lásd még a Szobranjéről: Kt. 116., fol. 367-370., fol. 371-376. és fol. 377-383.

menni, csak karhatalomnak engedni. Mitévő lesz a kormány? Szándéka fizetését visszatartani. - Petroff megvesztegetése posztó, lovak. - **A Franz-féle merénylet [?]. - Sonnar esete.**⁷²³ - Kamara törvényhozási programja. - Levél Szógyényihez a Waldapfel-ügyben. Parlamenti tracs e tárgyban.⁷²⁴

November 2.

Szerbia most el akarja odázni a Bregovo ügy tisztázását, hivatkozván nagy elfoglaltságára skupstinával [az országgyűléssel].⁷²⁵ Valódi ok Risztics rossz kedve a bolgár-emigráns reklamációk miatt. B/olgár/ kormány azt válaszolta, hogy a biztosok ki lévén nevezve, ezek előkészíthetnék az egyezményt, s kormányok később helybenhagyhatnák. - Clement ügyében⁷²⁶ most az exarchától kéretik elmozdítása.⁷²⁷ Stransky írt neki. - A Porta tudatta a b/olgár/ kormánnyal, hogy leírhat egy bizonyos összeget budgetjébe rumeliai tributum fejében, Porta fenntartja azonban magának, hogy a stat/ut org/anique/ revisiojánál [a kelet-ruméliai szervezeti szabályzat

⁷²³ A naplóban és a magyar sajtóanyagokban is Sonnar grófként emlegetett személy valójában Carlo Alberto Gerbaix de Sonnaz (1839-1920) volt, aki az Olasz Királyság megbízásából 1884 és 1893 között tevékenykedett szófiai konzulként. Diplomáciai tevékenysége alatt egyelőre nem tisztázott körülmények között összetűzésbe került Alekszander von Kaulbarsz orosz tábornokkal. Kaulbarsz negítván nyilatkozott az olasz diplomatáról a Le Matin című lap tudósítójának jelenlétében, ami nemzetközi sajtóhír lett. A gróf tartózkodott az ügyben történő állásfoglalástól. Pesti Napló, 1886. október 17; Baldi, Stefano: *Ambasciatori d'Italia a Sofia. I protagonisti di 140 anni di relazioni diplomatiche fra Italia e Bulgaria. Ambasciata d'Italia, Sofia, 2020. 9*

⁷²⁴ Burián levelét lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24. Varia 1887., fol. 4-13., 1887. október 30.

„... a múlt napokban írták róla, hogy megverekedett Laaba őrnaggyal, a bolgár udvar első rangú hivatalnokával; ezt a hírt később megcáfolta Laaba őrnagy; azután Waldapfel Nacsevis bolgár miniszter ellen tett közzé egy nyilatkozatot, ebből azonban újabb affér nem keletkezett. Most pedig Waldapfel beperelte Zichy Jenő grófot, mint a ki őt megbízta azzal, hogy utazzék le Bulgáriába és kövessen el mindent, hogy Koburg herceg megválasztassék, ebben az esetben jutalma nem marad el. Miután a bolgár udvar vonakodott Waldapfelnek ezt a jutalmat kifizetni, most Zichy Jenő gróf, mint közvetlen megbízója ellen fordul. Panaszát, melyet nevében Nagy Sándor dr. nyújtott be a törvényszékhez, Waldapfel ama levelekre alapítja, melyeket Zichy Jenő gróf, Fleischmann udvari tanácsos intéztek hozzá, busás honoráriumot ígérve neki, ha fáradozásai sikerrel járnak.” (Budapesti Hírlap, 1887. november 15. 7.p.)

Waldapfel ... utazgatásaiban érintkezett és levelezésben állott az ellenzékkal és így a Cankov- párttal is, de csak azért, hogy a herceget informálja szándékaik felől s hogy ne vonja magára a gyanút, mintha politikai missziója volna. Egyszerű kereskedőnek akart látszani. E levelek átmentek Nacsevis akkori külügyminiszter kezén, a ki azokat egytől egyig fölbontotta, elolvasta és mikor azután az új fejedelem udvari hivatalnokai méltányolni akarták Waldapfel fáradozását, Nacsevis azzal vádolta az ügynököt, hogy titokban az orosz párttal is összeköttetésben állott. Ez a vád okozta a félreértéseket Laaba és Waldapfel között, melyek csak most derítették föl itt Budapesten. Ezért nyilatkozott Waldapfel Nacsevis miniszter ellen, azzal fenyegetve őt, hogy megveri... (Budapesti Hírlap, 1887. november 5. 6.p.).

A fenti esemény azért is érdekes, mert fennmaradt egy jóval korábbi, augusztus 8-i keltezésű, ischli címzésű (tehát az uralkodónak szánt) levél Kálnokytól, melyben egy bekezdésben szerepelt Tisza, Zichy és Laaba őrnagy és a „herceg”. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24. Varia 1887., fol. 27-28.

⁷²⁵ Az incidenst lezáró 1888. július 12-i negotini szerződés szövegét lásd: VPB 3/1. Nr. 198. 1889. január 1.

⁷²⁶ A ruszofil metropolita nem ismeri el Ferdinándot, viszont már nem is a – Konstantinápolyban székelő - exarcha képviselője.

⁷²⁷ A problémáról a Jozsef exarchának írt levél: VPB 3/1. Nr. 72. november 10. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 285. l. 232-235.

felülvizsgálatánál] e kérdésben szabadon fog dönteni, s hogy a comm/ission/ des dettes-el⁷²⁸ ez iránt egyezkedhetik. Ez utóbbi is hasonló értesítéssel bír.⁷²⁹

November 6.

Az első gőzmozdony bejött a szófiai állomásra.⁷³⁰ - Kálnoky nyilatkozatai a delegációkban.⁷³¹

November 7.

Petroff vezérkari főnökké lett. - Mutkuroff visszavette demissióját [lemondását].⁷³² - Russel elbocsátott.⁷³³

Delegációk, III. ülés 1887. november 14. 12-13. oldal ⁷³⁴
--

⁷²⁸ Az adósságkezelő bizottsággal.

⁷²⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 363-366., 1887. október 5., jelentés; Kt. 116., fol. 367-368., fol. 371-375., fol. 377-382., Kammerbericht.

⁷³⁰ Elkészült az említett vasútvonal. A balkáni vasúti kérdés és a kereskedelmi behatolás különben az 1887. évi delegáción is központi szereppel bírtak a külügyi albizottságban, lásd Gyurkovics György expozéját.

⁷³¹ A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1887 - hiteles kiadás (Bécs, 1887). A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. 10. szám. II. ülés 4. jegyzőkönyv: A közös ügyek tárgyalására kiküldött országos bizottság külügyi albizottságának jelentése a közös külügyministerium 1888. évi költségvetési előirányzata tárgyában 24-30. o. „...A t. külügyminister ur nyilatkozatai szerint ítélve, nem is szándékozik menni mindaddig, míg a bulgáriai események által akár az általános európai érdekek, akár monarchiánk külön érdekei fenyegetve nincsenek és míg Bulgária fejedelmválasztási jogának szabadsága minden más oldalról hasonló módon tiszteletben tartatik.”

Ugyanennek vitája során (A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság naplója, Apponyi Albert felszólalása, III. ülés. 1887. november 14.): „... De csodálkoznunk kell, t. országos bizottság, azon, hogy a külügyminister ur által a külügyi albizottságban tett nyilatkozatok az orosz sajtó részéről oly élesen támadtatnak meg. helyesnek tartom azt, hogy külügyi hivatalunk nem avatkozott Bulgáriában abba bele, a mi Bulgáriának saját joga, t. i. : a fejedelmválasztásba, hogy nem állított fejedelm-jelöltet, hogy nem foglalkozik azon kérdés megvitatásával, hogy a berlini szerződésben a bolgár nemzetnek adott szabad fejedelmválasztási jog minő alakban gyakoroltassák a bolgár nemzet által ; mert e kérdések csakugyan a bolgár nemzet autonómiájának körébe vágnak. Viszont egyetértőleg a külügyi albizottság jelentésével helyesnek tartom, hogy külügyi hivatalunk actiója minél hathatósabban járuljon hozzá a Bulgáriában a nemzeti akarat által létrehozott s e tekintetben tagadhatatlanul törvényes tények európai szentesítéséhez. (Helyeslés.) Óhajtom, hogy monarchiánk e tekintetben activ fellépést gyakoroljon, ... mert monarchiánk az a hatalom, mely a hódítás és terjeszkedés eszméjét saját szervezeténél és összeállításánál fogva leginkább kizárja, melynek politikája, ha józanul vezetetik, erre irányozva nem lehet s a mely senkivel szemben agressziv célokat nem folytat, s csak azért akar a szó szoros értelmében teljesen felfegyverzett nagyhatalom lenni, hogy az ő kötelékében szövetszertett két állam békés fejlődését, szabadságát megőrizhesse.”

⁷³² Lemondása: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 539-542., 1887. november 5., Burián Kálnokynak; Kt. 116., fol. 413-414., 1887. november 9., Kammerberichte.

⁷³³ Ferdinánd fejedelem korábbi sajtófőnöke. Részletesen beszámol róla Burián Aehrenthalnak írt november 11-i levelében (előzőleg Aehrenthalról kapott november 6-án levelet). HHStA Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. [Privatbrief] Burián an Aehrenthal, Sofia 11. Nov.[ember], 1887

⁷³⁴ A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1887 - hiteles kiadás (Bécs, 1887). A közös ügyek tárgyalására a

Gyurkovics György felszólalása a delegációk külügyi albizottságában, részletek

De helyeslem ezen politikát azért is mert mellőzve minden hódítási eszmét, minden hadjáratot Saloniki felé, minden erővel, energiával és szakismerettel előmozdítani akarja monarchiánk a kelet felé irányzott kereskedelmi politikát. Épen a mai viszonyok közt, épen akkor, mikor éjszak felé a kereskedelmi forgalom annyira megszorított, szükséges, hogy a monarchiánk nyers és ipari productiója széles és eredményes utakat találjon a keleten és a Balkánfélszigeten. ... Legyen megengedve úgy a t. országos bizottság, mint a külügyi minister ur figyelmét erre vonatkozólag néhány megjegyzésemre kikérnem. (Halljuk!) Mint mindnyájan tudjuk, az úgynevezett keleti vasutak, melyek monarchiánkat összeköttetésbe hozzák Konstantinápolylyal és Salonikival, a négyes conferentiában létrejött szerződéssel vannak megállapítva. Ezen szerződés szerint az ismert vasutak kiépítése és összeköttetése meg volt határozva 1886. év október hó 15-ikére. Ezen időszak a bolgár zavarok következtében nem tartatott meg, mert a bolgárok nem voltak készek, de a szerb és török vasutak csatlakozása mindamellett kimaradt, mert a Porta arra magyarázta a négyes conferentiában létrejött szerződést, hogy csak akkor engedtetik meg az összeköttetés Vranja környékén, hogy ha a bolgár vasutak elkészültek.

A legújabb hírek szerint az említett keleti vasutak összeköttetése tavaszkor életbe fog lépni, és akkor a Balkánfélszigeten meg fog kezdődni a harcz a szabad kereskedelem és a védvám eszméje közt Óhajtanám, hogy ezen harcz meg ne károsítsa keleti kereskedelmünket, hogy a francia és az angol bevitel ki ne nyomja Macedoniából. Bulgáriából, sőt Szerbiából a mi nyers és ipari productionkat. ... A négyes conferentia által létrejött szerződés legfontosabb része az. mely a szállítási díjakról szól. A szerződés tehát azt mondja, hogy az eljárás és a szállítási díjak a keleti vasutakon egyenlők és egységesek lesznek Ausztria-Magyarország-ban, mint Szerbiában, Bulgáriában és Törökországban. Ezen meghatározások fontossága és előnyössége reánk nézve világos, de még világosabb lesz, ha egy-két megjegyzést teszek hozzá. Nem akarok a nagyon tisztelt bizottság türelmével, a keleti vasutak részletes felsorolásával visszaélni, de csak azt legyen szabad említenem, hogy példának okáért Nistől — a hol a vasutak szétágaznak Saloniki és Konstantinápoly felé Budapestig a távolság 598, Salonikiig pedig csak 435 kilometer, ... Ez az egyetlen tény, mely azt bizonyítja, hogy az árúk elszállítása Salonikitől Szerbia déli részébe olcsóbbá kerül, mint az árúk elszállítása Budapestről Nisig.

Már ebből meggyőződhetünk, nagyon tisztelt országos bizottság, milyen nehéz lesz

a kereskedelmi concurrentiánk az angol és francia exporttal. De annál kétségesebb lenne ezen harcz mi reánk nézve, ha a négyes conferentia szerződése nem lenne tökéletesen teljesítve, kiváltképen az egységes szállítási díjakra nézve. Világos dolog, hogy ha kereskedelmi forgalmunk Szerbiában, Bulgáriában és Törökországban egészen ki lenne téve a helybeli vasúti társaságok által kiszabott szállítási díjaknak, akkor kereskedelmi kivitelünk végleg és a fenékig meg lenne károsítva. még eddig sem voltunk képesek Szerbiával az egységes tarifára nézve egyetérteni. Nistől Salonikiig, úgy mint Pristinától Salonikiig, nincsen osztrák-magyar consularis hatóság. Azt hiszem, hogy ezen vasutak mellett, ha azt akarjuk, hogy az osztrák vagy magyar kereskedők, a kik az Ó-Szerbiában vagy Maczedoniában létező lakossággal érintkezésbe fognak jönni, támogatás és védelmezés nélkül ne maradjanak, hogy a consularis hatóságok felállítása a legnevezetesebb helyeken nélkülözhetlenül szükséges. És annál inkább, midőn a capitulatiók Törökországban még most fentartatnak és miután ott a consularis hatóságok ismeretes bírói joggal és erővel birnak.

November 15.

Fej/edelem/mel beszéltem. Nagyon elfoglalja őt a gondolat, mimódon emlékezzék meg a slivnitzi napokról. Én támogattam őt azon felfogásában, hogy legjobb "de prendre le taureau par les cornes [szarvánál megfogni a bikát, vagyis nyíltan szembenézni a problémával], és direct szerencsekívánatokat küldeni Sándor fej/edelem/nek. Ferd/inánd/ fej/edelem/ hírei szerint elődje különben is neheztel rá. - Röpirat. Les causes occultes de la crise bulgare. [A bolgár válság rejtett okai]⁷³⁵

November 26.⁷³⁶

Clementine h/erce/gasszony⁷³⁷ érkezése. Sztáray Const/antinápoly/ban. - Itt volt gróf Keglevich I.⁷³⁸ - 19.-én Slivnitza ünnepélyek, a fej/edelem/ távirata Sándor fej/edelem/hez, valamint nagyon ügyes megemlékezés Szerbiáról. Clement

⁷³⁵ Les causes occultes de la question bulgare. Paris, Ollendorff, 1887. Egy példánya a HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116-ban megtalálható. Nov. 16-25 között nincs naplóbejegyzés, de van jelentés november 19-én: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 440-443., fol. 445-448., fol. 480. (távirat), Burián Kálnokynak.

⁷³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 494-497., fol. 498-501., fol. 502-505., 1887. november 25., jelentés. Szintén aznap két Kálnoky-távirat Buriánnak: Kt. 116., fol. 506. és fol. 508.

⁷³⁷ Orléans-i Klementina (1817-1907) francia királyi hercegnő, I. Ferdinánd édesanyja, Lajos Fülöp lánya. Fia megválasztása után Bulgáriában él haláláig.

⁷³⁸ Keglevich István (1840-1905) magyar császári és királyi kamarás, az Országgyűlés Főrendiházának tagja.

metr/opolita/ végre megy, a kormány kicsikarta a parancsot az exarchától. - A Karaveloff kormány vád alá helyezése tegnap már indítványoztatott.⁷³⁹ Sok a pro és contra. A belhangulatra és erkölcsre nézve jó dolog, kifelé fognak kicsit lármázni, de változtatni a helyzeten az nem fog. Különben tragikus fordulatot a dolog alig fog venni. - A Waldapfel-féle piszkos ügyben Zichy Jenő, mindenek után, amik történtek, még kicsikarta Clementina hercegnőtől a beperelt 10,000 forintot.⁷⁴⁰ Wer sich unter Kleien mischt stb. [Aki a korpa közé keveredik...] - A császártalálkozás⁷⁴¹ nagy szeppentő benyomást itt nem tett. Ami volt, azt is törekedtem kitörölni.

November 29.⁷⁴²

A fejedelemnél: érélyes visszautasítása a berlini insinuationnak, hogy ő is benne volna a feltételezett Orleansi intrigában⁷⁴³ /leleplezések az orosz cár és Bismarck beszélgetéséről/. - A Waldapfel ügyről. Zichy Jenő kicsikarta Clementine hercegasszonytól a 10,000 forintot, hivatkozván többi közt arra is, hogy a császár azt kívánja. - Stambuloff nagy ijedten hozott ma a fej/edelem/nek egy sürgönyt /Correspondence l'Est/, mely szerint Bismarck és a muszka cár abban egyeztek volna, hogy a svéd király második fia lenne b/olgár/ fejedelem.⁷⁴⁴ Én a fej/edelem/nek abbéli nézetemet fejeztem ki, hogy ez csak kósza hír lehet. F/erdinán/d rossz néven vette Stambuloffnak, hogy ez úgy megijedt. - A miniszter-per dolgában⁷⁴⁵ is nyilatkoztam. Különben a fej/edelem/ maga is már az ellen érvelt. - A Stojloff-válságról⁷⁴⁶ beszélve a fej/edelem/ nagy keserűséggel nyilatkozott az itteni pártviszonyokról, melyet ő sem átérteni, sem uralni nem képes, - a hadseregbe bizalma még csekély, miután a tiszteket: une bande de prétoriens et de fainéants-nak [Semmittevők és pretoriánusok bandájának] nevezte. Idegen instructorok szükségessége. Honnan veszi őket? Fölszerelés, fegyverzés szüksége. Honnan a pénzt? - Hangulata általában nem rózsás, és én vigasztaltam és nyugtattam őt. Türelmetlenség az elismerés kérdésében. Bolgárjairól most per: absence complète de sens moral-ról [az erkölcsi érzék teljes

⁷³⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 482., 1887. november 26., Burián Kálnokynak.

⁷⁴⁰ Hogy kifizesse Waldapfelt?

⁷⁴¹ A német és orosz uralkodó november eleji találkozója. Bolgár reakciókat lásd Vulkovics igen rövid táviratában: VPB 3/1. Nr. 78. november 21. CDA, f. 176. op.1 a.e. 285. l. 239. **Továbbá Bogičević 1887. november 11-i jelentése: Diplomatsko... II. Nr. 335.**

⁷⁴² November 27-28-ra lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 116., fol. 510., fol. 516., Burián Kálnokynak.

⁷⁴³ Szeptember 12-én is említve.

⁷⁴⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 577., 1887. november 29., Burián Kálnokynak; Kt. 25., Nr. 171. távirat, 1887. november 30., Burián Kálnokynak.

⁷⁴⁵ A Karavelov-kormányzat vád alá helyezése.

⁷⁴⁶ Sztóilov és Sztambolov ekkor már eltávolodtak egymástól. Később éppen Sztóilov váltja majd Sztambolovot kormányfőként, mérsékelt orosz- és osztrákbarát porlitikát folytatva (ez azért lehetséges, mert 1897-ben Goluchowski és Muravjov megállapodik a status quo tiszteletben tartásával).

hiányáról] beszél, s egyáltalában ma oly pessimismust fejtett ki, hogy én védtem alattvalóit ellenében. - A kamarát calamitas-nak [csapásnak] nevezte. - Végre abbeli örömét fejezte ki, hogy velem kibeszélhette magát. - F/erdinán/d h/erce/g arra utalt, hogy miniszterei mintegy szemére vetik már, hogy nem erőlködik eléggé, hogy magát elismertesse. - Stranskyt igen találólag: dieser Oberkellner-nek [annak a főpincérnek] nevezte.

December 1.

Miniszterválság készül: Mantoff Radoszlávoffal konspirál Stambuloff ellen, Stransky hozzájuk csatlakozott.⁷⁴⁷ - A konzervatívak szintén Stamb/uloff/ örökségére várnak, ha az meg találna bukni. Mindkét csoportot 80-80 képviselőre mondják. - Stambuloff úgylátszik már lejárt magát. Fej/edelem/ nem gondolom, hogy erélyesen tartaná, - mert kissé kingmaker-eskedik [királycsinálót játszik] St/ambuloff/ - Stamb/uloff maga erélyesen védi magát, s ma küzd Mantoff ellen. - Őt a címen támadják, hogy terrorizál /mi részben igaz/, hogy a miniszterpert azért kezdte, mert magát is kompromittálnak érzi, s hogy a konzervatívakkal szövetkezik, s az alkotmányt fenyegeti, stb.

December 3.

Clementina hercegnőnél, nagyon szeretetreméltóan fogadott. - A h/erce/g izgalmai a berlini leleplezések miatt.⁷⁴⁸ - Kérdés Bécsben, megalkudott-e a cár Bismarckkal a h/erce/g sorsa felett.⁷⁴⁹

December 4.

Bécsből értesítés,⁷⁵⁰ hogy a h/erceg/nek alkalom fog nyújtani nyilatkozni a neki tulajdonított hamisított okmányokról, melyek a cár kezei közé játszottak azon céllal, hogy a berlini kormány ellen bizalmatlanság gerjesztessék.⁷⁵¹ - Közöltem a fej/edelem/el. - Sadi-Carnot⁷⁵² a fr/ancia/ közt/ársaság/ elnöke.

December 7.

⁷⁴⁷ Lásd a jelentéseket: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 533-542., fol. 543-550., fol. 551-554., fol. 555-557., 1887. december 1.

⁷⁴⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 582-585., 1887. december 3., Burián távirata Kálnokynak.

⁷⁴⁹ Közben: megállapodás a tróbitumról a minsztertanácsban – jelentés francia nyelvű melléklettel: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 589-593., 1887. december 3., Burián távirata Kálnokynak.

⁷⁵⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 24. Dépêches, fol. 150-152., 1887. december 4., Kálnoky Buriánnak.

⁷⁵¹ Az ún. orléansi intrika, lásd a szeptember 12-i bejegyzést.

⁷⁵² Sadi Carnot (1837-1894) francia politikus, pénzügyminiszter, 1887-től politikai merénylet okozta haláláig a Francia Köztársaság elnöke.

Tóth elutazott.⁷⁵³ - Itt van Vulkovics. - Laaba⁷⁵⁴ Bécsben. Parlamenti helyzet javult. Stambuloff felülkerekedett ismét, mint Nacsovics mondta nekem: még irremplacable [pótolhatatlan]. A konzervatívok vele mennek. Mantoff belátta, hogy még nem bír vele.⁷⁵⁵ Az egész ellenzékeskedés tehát valószínűleg pénzügyi nyirbálásokra fog szorítkozni. Tegnap a kerületi tanácsok törv/ényé/nél egy cikk ellen 125 képviselő/ellenjavaslatot hozott be, a szavazásnál közülük csak 60-an állottak már mellette. - Örömmel láttam, hogy Bécsben nyugodtan vették a berlini Enthülungokat [leleplezéseket].⁷⁵⁶ Kálnokynak idegei hála Istennek jók, - az enyéim is, így reményilem jól megleszünk egymással.

December 10.

Stambuloff Mantoffal kibékült, - így azután a konservativek eshetőleg nem fognak már soká mellette megmaradni. - A Fremdenblatt alarm híre az orosz fegyverkezésekről itt nagy benyomást tett.⁷⁵⁷ - Clement metr/opolita/ tegnapelőtt elutazott, elég nagy számú nép jelenlétében.

December 11.

Szabadságot kaptam.

⁷⁵³ Tóth Vilmos egy éves betegszabadságra ment. Burián igyekezett diszkrétan kezelni a dolgot, ami arra utal, hogy Szófiában szerzett bajról volt szó. Burián István levele Thallóczy Lajoshoz. Szófia, é. n. [1887.] október 5. OSZK Kézirattár, Fond XI/166.

⁷⁵⁴ Menrad Laaba von Rosenfeld (1829-1889) osztrák katonatiszt. A '70-es években névtelenül megjelentetett, a hadsereget kritizáló röpiratai miatt leszerelték. Később újságíróként dolgozott, illetve kulcsszerepet játszott Ferdinánd fejedelem és a bolgár politikai elit közötti kapcsolatok kiépítésében, Palotatanácsos, udvarmester és sajtóattasé (1887-) Ferdinánd kíséretében.

⁷⁵⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 559., 1887. december 7., Burián Kálnokynak.

⁷⁵⁶ A vaskancellár nemcsak arról tudta meggyőzni III. Sándort, hogy a bulgár kérdést illető okmányok közönséges hamisítványok (Balanyi, 143), de az orosz uralkodó beleegyezését adta az ún. *Viszontbiztosítási szerződésnek* megkötéséhez. A viszontbiztosítási szerződés lényegében nem volt más, mint az 1881-es majd 1884-ben három évre megújított, de a bolgár viszony miatt életképtelenné vált *három császár szövetségének* folytatása, de a harmadik tag, Ausztria-Magyarország kihagyásával, esetleg ellene is fordítható éllel. Ezzel a németek a földközi-tengeri antantból kimaradó Oroszországot akarták kárpótolni, és megakadályozni közeledését Franciaországhoz. Ebben mindkét szerződő fél jóindulatú semlegességet vállalt harmadik fél (Németország esetében ez elsősorban francia, Oroszország esetében osztrák-magyar támadást jelentett) támadása esetére. Németország semlegességet vállalt egy Dardanellát és Boszporuszt érintő orosz beavatkozás esetén). A szerződés titkos volt 1890-es lejártáig. Bismarckot egyetemesebb politikai tekinteteken kívül főleg az egyre fenyegetőbbé váló francia Boulanger-válság indította a viszontbiztosítási szerződés aláírására. Mindenáron biztosítani akarta a cári birodalom barátságát, hogy komoly bonyodalom esetére megkímélje hazáját a két fronton való hadakozás veszélyétől. Erre szolgált az 1887. decemberi új véderőjavaslat is, mely maximálisra fokozta a birodalom hadi készségét.

⁷⁵⁷ Lásd még Kálnoky december 7-i sürgönyét (dec. 13-i bejegyzés) és Helfy Ignác 1888. január 11-i interpellációját. A szerb dokumentumok arról tájékoztatnak, hogy Suvalov berlini orosz követ Bismarckkal megállapodott, hogy Oroszország megszállhatja Romániát (!), a Monarchia pedig Szerbiát és Bulgáriát, melyet Szógyény cáfol. Diplomatsko... II. Nr. 337. 1887. november 27. Bogičević jelentése Bécsből.

December 12.

Stambuloff budgetje majdnem egyhangúlag elfogadtatott /5 szavazat ellen/, - a kormány újolag erős. Mantoffal előbb megérezte hatalmát, azután kibékült, - ügyes manőver.

December 13.

Kálnoky bizalmas sürgönye december 7-éről a nagykövetekhez, hol az orosz hadkészülődések veszélyes és indokolatlan voltáról van szó, ma érkezett hozzám.⁷⁵⁸ Erélyes, nyugodt és bátorhangú.⁷⁵⁹ - Vulkovics és vele Offermann ma utaztak Konst/antinápoly/ba.

December 20.⁷⁶⁰

A helyzetben uralkodik a Russzkij Invalid⁷⁶¹ nyilatkozta. - Stambuloffal beszélgetés/: Belső helyzet egészen tiszta és nyugodt. A küleseményeket vigyázattal és készen nézi B/ulgária/. Határozatai a körülményektől fognak függeni. A nemzet kész magát megvédeni minden kultámadás ellen. Fegyverzés rossz, min tavasz előtt nehéz segíteni.

⁷⁵⁸ A decemberi német véderőjavaslattal közel egyidőben az oroszok, Ferdinándot a Monarchia jelöltjének tekintve, csapatokat mozgósítottak Galíciában, mely nagy visszhangot váltott ki a magyar országgyűlésben (lásd Helfy Ignác felszólalásait: Képviselőházi napló, 1887. II. kötet. 1887. december 21–1888. február 1. 1888. jan 11. 38. ülés). HHStA, PA XV Bulgarien, Kt 116. fol. 574 utal rá talán.

Ugyanakkor aznap egy másik fontos lépésre is sor került (amelyről persze a parlament tagjai éppúgy nem bírtak információval, mint a hármasszövetség megújításának pontos tartalmáról - titkos szerződés volt). A Monarchia az év elején csatlakozott a Földközi-tengeri antant formációjához és Kálnoky elérkezettnek látta az időt, hogy a szövetséget a Monarchia számára is értékes tartalommal töltsen meg. Így került sor a szövetség keleti kérdéssel való kibővítésére 1887. december 12-én, amely már egyértelműen oroszellenes vonásokat viselt magán.

1. A béke megőrzése és minden agresszív politika kizárása. 2. A status quo fenntartása Keleten. [...] 4. Törökország függetlensége fontos európai érdekek [...] őrzőjeként minden uralkodó idegen befolyástól. 5. Következésképpen Törökország nem adhatja fel és nem ruházhatja át Bulgária feletti felségjogait, [...] nem avatkozhat közbe, hogy ott idegen közigazgatást hozzon létre, [és ilyesmit] nem [is] tűrhet el. [...] felségjogainak [a tengerszorosokkal kapcsolatos] egyetlen részét sem adhatja fel, és nem ruházhatja át egyetlen hatalomra sem kis-ázsiai fennhatóságát. 6. A három uralkodó kívánsága, hogy Törökországgal ezen elvek védelmére társuljon. [...] 8. Ha a Porta viselkedése [...] bármely ilyen [az 5. pontban említett] jogellenes vállalkozás pártolásának vagy eltérésének jellegét ölti, a három hatalom feljogosítottnak fogja magát tartani [...] hogy – akár együttesen, akár külön-külön - ideiglenes megszállást kezdeményezzen [a birodalom néhány pontján] katonai vagy haditengerészeti erővel.

Ezzel a bravúros lépéssel Kálnoky ismét az angolok oldalán találta magát, megvalósítva Andrásy egyik külpolitikai célját, ráadásul a 8. pont már a magyar ellenzék által sokat kárhoztatott lagymatag be nem avatkozás elvének feladását is tartalmazta.

⁷⁵⁹ A háborúval fenyegető helyzetet elemzi Diószegi István: Kálnoky, Andrásy és a bolgár válság 1885-1887-ben. Századok, 153. (148-154). Bolgár hangulat: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 25., fol. 599-600., 1887. december 17., Burián Kálnokynak.

⁷⁶⁰ December 17-én nagy jelentés a korábbi eseményekről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 116., fol. 579-598., benne Kammerberichte a szobranje dec. 7-17 közötti eseményeiről. Ekkor ír Burián Aehrenthalnak is magánlevelet, melyből rekonstruálható a hiányzó napok eseménysora. HHStA Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. [Privatbrief], Burián an Aehrenthal, Sofia, 17. Dez.[ember] 1887. A téma az orosz mozgósítás esetleges hatása Bulgária függetlenségére. Burián Aehrenthalról dec. 2-án kapott korábban levelet.

⁷⁶¹ Az orosz hadügyminisztérium hivatalos lapja.

December 21.

Nem utazom. Miniszter rendelte, tekintettel a magyarázatokra, welche uns nicht angenehm sind [melyek számunkra nem kellemesek], melyeket szabadságom híre a sajtóban talált. - Erős csapás, de melyet vártam, s tény, hogy jó kedéllyel nem utaztam volna anélkül sem, a mai helyzettel szemben. - Fej/edelem/nél este, ki elutazásom feltevésében hivatott. Nagyon örült, hogy maradok, mert ő is maga ellen magyarázta ártatlan szabadságomat, ő a helyzettel szemben elhatározott. Nekem kijelentette, hogy semmi esetre sem hagyja el helyét, semmi fenyegetés vagy kollektív jegyzék feltevésében sem. Kérdezte tőlem, mit várnak tőle háború esetében, mire én ma nem felelhettem semmit. Minden eshetőséget megbeszéltünk. Hangulatát emeltem. - Most tehát bátorság s előre. Dura lex, sed lex [Latin: A törvény szigorú, de a törvény az törvény.].

December 24.

Nem jelentek semmit, mert az európai helyzettel szemben itt csak általános és feltételes hangulatok uralkodnak, de semmiféle előkészületek még nem történnek. Beszélnek 50 milliónyi hadi hitelről, fegyver és felszerelés beszerzéséről, de tény, még nincs. - Az itteni program: passzív dac, - valószínűleg fegyveres ellentállás is esetleges külkényszerrel szemben, de e tekintetben alighanem fennforog az örökös bolgár reservatio mentalis [latin: hátsó gondolat, fenntartás]. A fejedelem el van tökélve, hogy megállja a sarat, de ennek föltétele természetesen az ország szolidaritása vele. - Hogy a fej/delem/ árán megalkudnánk O/roszország/gal, nem hiszem, mert egészen meddő áldozat volna, concessio O/roszország/nak, mely ezt ki nem elégítené, sőt még követelőbbé tenné, - eredménye csak az lehetne, hogy O/roszország/nak adna ismét egy saiont készületeire, s az alatt ráadásul egyik fő gravamenja [sérelme] orvoslását. Ezen észjárással vigasztaltam Ferdinand h/erce/get is. - Különben nézetem, hogy politikánk B/ulgária/ körül foroghat, azt számba veheti, de annak magatartására valami kombinációt építeni akarni, nagy hiba volna. Mi csinálhatunk politikát a propos de la B/ulgarie/ [Bulgáriával kapcsolatban] vagy olyat mely B/ulgária/ra megtalálja önkénytes alkalmazását, de csak úgy, hogy ezen nép célszerű magaviselete az irányt elősegíti, esetleges oktalanságai vagy furfangjai pedig minket ne kompromittálhassanak. - Azért nincs válasz arra a kérdésre, mit Ferd/inánd/ h/erce/g múltkor hozzám intézett: mit kíván A/usztria/-M/agyarország/, hogy ő vagy B/ulgária/ most tegyen? -

December 26.

A Nord egy nagy megnyugtató szava. Csak el ne altassák magukat a mieink! - Fontos lesz jelenteni a só egyedáruság, és a sajtó-törvényekről.

December 29.

A Szobranje berekesztése. Fontos törvények: a kerületi tanácsokról; sajtótörvény a ker/eskedelmi/ szerződésekre von/atkozó/ indítvány; sóegyedáruság; rablótörvény; katonai büntető codex. - A budget 61 millió kiadás, 55 millió bevétel, deficit fedeztetik 30 millió adóhátralékból. Kormány felhatalmaztatott 50 millió kölcsön kötésére, és 20 millió rendkívüli/ hadi kiadásokra. A Noblet-féle egyezmény⁷⁶² helybenhagyatott. Vot i vesz [ez minden].

December 31.

Szerbiában új kormány: Száva Gruics,⁷⁶³ Franassovics,⁷⁶⁴ különben radikál. - Helyzet egyelőre bizonytalan. - Báró Sennyey Pál⁷⁶⁵ halálos beteg. - Búcsú az esztendőnek. Hozza meg az új őt!

Képviselőházi napló, 1887. II. kötet • 1887. december 21–1888. február 1.

1888. jan 11. 38. ülés

Helfy Ignác interpellációja (részletek)

Oroszország nagymérvű hadi készülődéseket teszen, nevezetesen pedig tetemes katonai erő összpontosít az osztrák és magyar monarchia északkeleti határain...⁷⁶⁶

⁷⁶² A kelet-ruméliai tributumról és adósságtörlesztésről.

⁷⁶³ Sava Gruić (1840-1913) szerb államférfi, katonatiszt, öt alkalommal is Szerbia miniszterelnöke 1888-tól 1906-ig, nagykövet Athénban (1882), Szentpéterváron (1885, 1897-1899) és Konstantinápolyban (1891–1893). Akkor avatkozott be Szerbia belpolitikájába, amikor Milán király a szerb-bolgár háborúban elszenvedett vereség után igyekezett stabilizálni hatalmát. 1887-ben a liberális és radikális párt (Ristić vezette) kormányának hadügyminisztere lett. Ugyanezen év végén több hónapig vezette a radikálisok első kabinetjét.

⁷⁶⁴ Franassović, Dragutin (1842-1914), szerb katonatiszt és diplomata. 1879-től Obrenović Milán szerb fejedelem adjutánsa. A szerb-bolgár háború idején hadügyminiszterre nevezték ki. A háború befejezése után, 1886 márciusában a külügyminisztérium élén állt és 1888 áprilisáig (szakaszosan) megtartotta a posztot. Aláírta a Bulgáriával fennálló kapcsolatok normalizálására irányuló niši megállapodást.

⁷⁶⁵ Sennyey Pál (1822-1888) valóságos belső titkos tanácsos, Magyarország országbírája, a Magyar országgyűlés főrendiház elnöke, az MTA igazgató tagja, Aranygyapjas rend lovagja. 1875-ben konzervatív pártot alapít (Jobboldali Ellenzék), melyhez egy időben Kállay Béni is csatlakozik. Halálával a csoportosulás elveszti jelentőségét.

⁷⁶⁶ Az oroszok úgy gondolták Ferdinánd Bécs embere, noha Kálnoky nem támogatta őt kifejezetten 1887. július-augusztusa során, mint az a Buriánnak küldött üzenetekből is látszik. Az oroszok válaszul csapatokat vontak össze Galíciában, megduplázva a kijevei, varsói és vilnai kerületekben állomásozó katonaság létszámát. A történethez viszont az is hozzátartozik, hogy a Monarchiában pedig a hadsereg megerősítésére ekkoriban szervezték meg a népfölkelést (1886: XX. t.-c.), s a delegáció 52,5 millió forint rendkívüli katonai pótköltségvetést szavazott meg 1887 márciusában, részben a bolgár helyzettel érvelve.

Történtek-e lépések külügyi hivatalunk részéről az iránt, hogy Oroszországtól e váratlan hadi készülődések okát és célját megtudja? ...

Ha úgy áll a dolog, hogy a bolgár kérdés nekünk speciális kérdésünk, a melyet csak önmagunknak kell megvédenünk, ha azt Németország, vagy most Olaszország is magukra nézve nem tekintik kötelezettségük körébe tartozónak: akkor mi célja van ennek a szövetségnek? hisz ez idő szerint ezt a monarchiát sehonnan másfelől semmi más kérdés nem fenyegeti és épen csak a bolgár ügyből származhatik bonyodalom. (Ugy van! a szélső baloldalon.) Ez az egyetlen kérdés. Ha erre nézve nem számíthatunk szövetségeseinkre, akkor kérde, mit ér a szövetség nekünk? (Élénk helyeslés a szélső balfelől.) Hát csak arra vagyunk mi itt, hogy Elsasst és Lotharingiát őrizzük?⁷⁶⁷

... Ha a szomszéd állam fenyegető fellépésének okát a Balkán félszigeten nevezetesen Bulgáriában lefolyt események képezik, célja pedig az hogy emez államot a maga befolyása alá közvetve vagy közvetlenül a maga saját hatalmi körébe vonja, kérde: el van-e határozva, a kormány tántoríthatlanul ragaszkodni az egész nemzet által helyeselt s a külügyi hivatal által is magáénak vallott azon politikához, melyet a t. miniszterelnök ur a képviselőház 1886. szeptember 30-iki ülésében akként formulázott, hogy a Balkán-félszigeten élő népek egyéniségüknek megfelelő független államokká fejlődjenek s hogy ott egyetlen idegen hatalom se állapíthasson meg a szerződések szerint nem létező protectoratust és ne gyakorolhasson állandó befolyást?

Nem tartja-e a kormány elérkezettnek az időt arra, hogy a bolgár ügyeknek fentebb jelzett irányban leendő végleges rendezése céljából nemzetközi tanácskozmányt kezdeményezzem?

Képviselőházi napló, 1887. II. kötet: 1887. december 21–1888. február 1

51. országos ülés január 28-án, szombaton

Helfy Ignác

... Mióta szerencsém volt interpellációt benyújtani, a külföldi sajtónak egy része ezen interpellációval és az azt indokoló beszéddel kapcsolatosan nagyon különös

Az orosz átcsoportosításokra válaszul Bismarck közzétette az 1879-iki szövetségi szerződés szövegét, így akarván értésére adni Oroszországnak, hogy Németország az 1887-es viszontbiztosítási szerződés dacára is híven állja a kettős monarchiával szemben vállalt (a hármasszövetség 1887-es megújításából fakadó) kötelezettségét (1888. febr. 3.); febr. 6-án pedig elmondotta hosszú, politikai pályájának legnevezetesebb beszédét, emlyben a balkáni helyzetért a felelősséget a Monarchiára és Oroszországra hárította, elhatárolódva immár a mediáció folytatásától.

⁷⁶⁷ Utalás az egy évvel ezelőtti Bismarck-beszédre, melyben a fő szövetségesnek tekintett Németország a magyar olvasat szerint nem állt ki a Monarchia mellett Oroszország ellenében. Szintén utalás a Friedrichruhében lejtájszódott találkozóra, ahol Kálnoky ugyancsak nem kapott Bismarcktól megerősítést a bolgár ügyekben.

felfogásoknak adott kifejezést ... legkomolyabb, legtekintélyesebb hírlapok például azt magyaráztak ki az én szavaimból és egyáltalán a magyar közvélemény mozgalmából e kérdéssel szemben, mintha Magyarországnak tulajdonképeni vágya az lenne, hogy Bulgáriában magyar, vagy mondjuk osztrák-magyar befolyás érvényesíttessék és állandósíttassék. ... Nekem e felfogás ellen határozottan tiltakoznom kell. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon.) A ki ismeri ezen ország igazi közérzetét, az tudja, hogy Magyarország ép úgy rosszalná, ha a kormány ily irányt követne, amint elítélné, ha felállított programjából valamit engedne. (Élénk helyeslés a szélső haloldalon.) ...

Nem az ott gyakorlandó befolyásunkban keressük mi létérdekeink biztosítékát, de keressük és találni akarjuk éppen a Balkán-félsziget népeinek függetlenségében. (Igaz! úgy van! a szélső baloldalon.) Se nekünk, de másnak, idegennek se legyen ott befolyása.

... A mikor tehát mi az orosz terjeszkedési tendenciája ellen szólunk, nem Világosra, nem a múltra gondolunk, hanem gondolunk a jövőre...

Az 1888-as év hiányzik⁷⁶⁸

⁷⁶⁸ Az év elején Burián Szófiában tartózkodott, mert fennmaradt Aehrenthalnak írt levele, és jelentései is. HHStA Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. Privatbrief: Burián an Aehrenthal, Sofia, 7. Jänner 1888. Viszont tény, hogy levelében tartósabb távollét igényével lép fel, mert korábban ideiglenesnek gondolta itteni tevékenységét (Biegeleben szabadsága idejére) és nem rendezte el a dolgait. Ez viszont arra utal, hogy Kálnoky nem feltétlenül tervezte Biegeleben leváltását és nem számolt előre a bolgár bonyodalmak illetén fordulatával.

Angol sajtóforrások arra utalnak, hogy Burián 1887 év végén vagy 1888 elején engedélyt kapott a több hetes szabadságra, amit már januárban el kívánt kezdeni, azonban a Ferdinánd herceg felé tett udvariassági gesztusból későbbre halasztotta annak kezdetét, megvárva a herceg kelet-ruméliai körútjának indulását. London Evening Standard, 23 January 1888. / Nemzet, 1888. január 21. Buriánt távollétében Starzenski (vagy másik átiratban Starzewski) gróf alkonzul helyettesítette. Nemzet, 1888. január 21.; London Evening Standard, 23 January 1888. A Pesti Hírlapban február folyamán pedig budapesti tartózkodásáról jelent meg cikk (Fővárosi Lapok, 1888. február 10.), Szófiába való visszatéréséről pedig a sajtó március 6-án és 7-én adott hírt (Pesti hírlap, 1888. március 6.; Fővárosi Lapok, 1888. március 7.) Burián az Aehrenthalnak írt levele alapján márciusban biztosan Szófiában tartózkodik. (HHStA Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. [Privatbrief], Burián an Aehrenthal, Sofia, 11. März 1888.

Az év főbb eseményei: A szultán megelégedett azzal, hogy (orosz felbújtásra) törvénytelennek nyilvánította Ferdinánd uralmát (1888 márc. 5.); tetteles fellépésre annál kevésbbé gondolt, mivel hamar észrevette, hogy az oroszellenes Ferdinánd fejedelemsége török szempontból sokkal előnyösebb, mint egy orosz tábornok helytartósága. Az orosz diplomácia viszont e részleges sikerrel a törökök kezébe helyezte a következő lépést, akik a fentiek miatt nem iparkodtak további szankciókat alkalmazni. Erről ír Burián is, aki Stransky diplomáciai képességéről is lesújtó véleményt formál.

Hitrovo ügynökei fizetett montenegrói bandák, Nabokov és a bolgár ellenzék segítségével Sztara Zagorában, Burgaszban (1888 jan. 4-8.) és a Rhodope-hegységben (máj.) felkeléseket robbantottak ki, de ezek kudarcba fulladtak. (VPB 3/1. Nr. 95.)

1888. február 21. Újabb választásokat tartanak Szerbiában, ismét a radikálisok győzelmével.

1888. március–június. Romániában parasztfelkelések törnek ki, amelyek kiterjednek az ország nagy részére, főképp Moldva és Havasalföld középső területeire (a 32 megyéből 27-ben kerül sor különféle erősségű zavargásokra). A felkeléseket az áprilisban megalakuló *junimista* (mérsékelt konzervatív mozgalom) kormány a hadsereg

Események Burián életéhez kötődően 1888-ból

Burián István naplójából az 1888-ik év ugyan hiányzik, azonban a korabeli sajtóanyagokból rekonstruálhatók a legfontosabb események. Az év első hónapjaiban került sor Burián első hosszabb, összefüggő szabadságára, amelynek jelentős részét Magyarországon (Budapesten töltötte). Burián hosszabb idejű szabadságolása bizonyos sajtóinterpretációk szerint a bolgár belpolitikai helyzetet is visszatükrözte, mivel nagyon nehezen „jött össze” a szófiai osztrák-magyar konzul pihenője. Az 1887-es évben is kapott rövidebb eltávot, de több hetes szabadságot nem. Azt pedig biztosan lehet tudni, hogy amikor 1886 augusztusában áthelyezték őt Szófiába, akkor egyenesen Moszkvából utazott a bolgár fővárosba, s magánjellegű személyes ügyeinek intézésére nem sok lehetősége maradt. Valószínűleg ezt a hiányosságot is szerette volna pótolni Burián az 1887 decemberében – még az ünnepek előtt – kezdődő szabadságával, amelyet jó előre eltervezett, s mely már szeptemberben is ismert tény volt. A brit sajtó ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy a bolgár kérdésben jelenleg „stabilitás” van Ausztria részéről és a következő időszakban nem szándékozik semmilyen nagyobb volumenű politikai lépés megtételére, amire az is utal, hogy Burián elhagyhatja Szófiát.⁷⁶⁹ A bécsi kormányzat azonban december 21-én utasította a konzult két nap múlva esedékes tervezett utazásának elhalasztására.⁷⁷⁰ Burián pontosan egy hónapot várt arra, hogy végül az utolsó akadály is elháruljon a szabadságolás elől és végül 1888. január 20-án hagyta el az állomáshelyét, megvárva Ferdinánd herceg kelet-ruméliai körútjának kezdetét, amely így is történt. Ferdinánd és kísérete szintén aznap indult volna, de az őket szállító vasúti szerelvény technikai okok miatt csak január 23-án indult újtára, ami azonban már nem befolyásolta Burián menetrendjét. Így válik egy egyszerű konzuli szabadságolás ügye a nemzetközi politikai helyzetelemzések részévé.

bevetésével veri le, közel ezer paraszt meghal vagy megsebesül, 3000-et pedig letartóztatnak.

1888. április 4. I. Károly román király a heterogén Egyesült Ellenzékből a junimistákat bízta meg kormányalakítással. A miniszterelnök Theodor G. Rosetti junimista politikus lesz, egyéves kormányzása alatt kikristályosodik a három nagy konzervatív irányzat: a liberális konzervatívok, a „tiszta” konzervatívok és a junimisták.

1888. április 14. Joszif bolgár exarcha *tahrirban* közli, hogy elismeri (a Porta beleegyezése nélkül) a Makedóniában kinevezett vladikákat.

1888. augusztus 4. Elkészül a Caribrod–Belovo vasútvonal (223 km), az első Bécs–Isztambul járat augusztus 12-én indul el.

1888. október 13. Bulgáriában, az ez évben megszavazott oktatási törvény értelmében megnyitja kapuit a Szófiai Felsőiskola, amely megveti az alapját az első bulgáriai egyetemnek. Az egyetem első tanárai között macedónok, besszarábiai bolgárok, oroszok és csehek vannak.

1888. október 24. Teodosije szerb ortodox metropolita felbontottnak nyilvánítja I. Milán és Natalija házasságát.

1888. október 28. I. Milán szerb király manifesztumot bocsát ki arról, hogy kész új alkotmányt adni országának.

⁷⁶⁹ Daily Telegraph and Courier, 1887. december 20.

⁷⁷⁰ Morning Post 22 December 1887.; Aehrenthal 1888. januári leveléből az is kiderül, hogy Biegeleben szófiai háztartását/rezidenciáját sem számolták még fel. MREZsLt, Aehrentha an Burián. Wien, 18 Jänner 1888.

Az év eleji szünet március 4-ig tartott, ekkor érkezett vissza Burián bulgáriai állomáshelyére a konzuli teendők ellátásához. A nemzetközi sajtó figyelemmel kísérte a március 3-i eseményeket, mivel az 1878-as san stefanói és a Szerbiával kötött 1886-os béke aláírásának évfordulója alkalmából megemlékezés volt Szófiában. A Morning Post külön kiemelte, hogy Burián visszatértét majd csak másnapra, március 4-re várják, illetve a pontos megérkezéséről is külön cikkben számoltak be.⁷⁷¹

Tavasszal Buriánt nagy megtiszteltetés érte, szakmai munkájának elismeréseként és az udvari körök felé táplált bizalmának jeleként az uralkodó 1888. május 4-i határozatával Burián Istvánnak a Ferencz József-rend középkeresztjét adományozta. Ezt a ténytet több korabeli sajtóorgánus, így a Budapesti Közlöny 1888. május 18-i száma is megerősíti.

Nyáron egy súlyos ügy köti le Burián figyelmét. Egy – megközelítőleg – 30 főből álló felfegyverkezett bolgár rablóbanda támadást hajtott végre a bellovai vasútállomáson, ahol több embert foglyul ejtettek. Az ügyet az emelte be a szófiai konzul hatáskörébe, hogy az elrabolt személyek között voltak a Keleti Vasúttársaság, valamint a Vitalis Társaság képviselői,⁷⁷² ami a legfontosabb azonban, hogy mindketten az Osztrák-Magyar Monarchia alattvalói voltak, így a kiszabadításukra tett lépések megtétele a konzulátusra (is) tartozott. Ám az ügyben a szófiai mellett a filippopolisi főkonzulátus is érintett volt. Sajtóbeszámolók alapján az osztrák-magyar kormány katonai erőt küldött (2 századot!) a bellovai vasúti szakaszhoz, amelyet innentől kezdve folyamatos ellenőrzés alatt tartott. Továbbá a bolgár hatóságokkal együttműködve lépéseket tettek a foglyok kiszabadítására, bár az intézkedésekkel kapcsolatban nincs pontos információnk, az ismeretes, hogy a vasúttársaságok képviselőinek kiszabadításával kapcsolatban Burián fokozott óvatosságra intett, nehogy egy esetleges drasztikus fellépés a fogvatartottak életét veszélybe sodorja. Azt már korábban is tudni lehetett ugyanis, hogy az egyik személyt „kegyetlenül bántalmazták” a rajta ütő csapat tagjai.⁷⁷³ A párizsi székhelyű Vitalis Társaság közvetlenül Buriánnal is felvette a kapcsolatot a váltságdíjfizetés ügyében, egy másik vonalon pedig a Portánál próbált a vállalat közben járni a mielőbbi segítségért.⁷⁷⁴ Az ügy hosszan elhúzódott, Burián pedig nem asszisztálta végig az ügyet, ugyanis a nyár folyamán újabb egy hónapnyi szabadságot kapott, amelyet 1888. július 14-én kezdett meg.⁷⁷⁵ Távollétének részletei nem ismertek teljesen, de egy július 17-i keltezésű bécsi távirat alapján Buriánt Bécsbe hívták, hogy Bismarck és Kálnoky találkozója

⁷⁷¹ London Evening Standard, 1888. március 3.; Morning Post, 1888. március 3.; Morning Pots, 1888. március 5.

⁷⁷² Oriental Railways Company és Railway Junction Company. Morning Post 1888. július 11.

⁷⁷³ Magyar Polgár, 1888. július 11.

⁷⁷⁴ A Société des raccordements. Ellenzék – Független politikai napilap, Kolozsvár. 1888. július 13.

⁷⁷⁵ Fővárosi Lapok, 1888. július 15.

alkalmából személyesen számoljon be a bulgáriai helyzetről.⁷⁷⁶ Ezt követően Burián július 22-én Szempcre érkezett, ahol testvérét látogatta meg.⁷⁷⁷ A nyári távollét bő egy hónapig tartott, az augusztus 27-i keltezésű szófiai távirat alapján pedig Burián ismét visszatért állomáshelyére.⁷⁷⁸

A bulgáriai helyzetre és Burián szerepére vonatkozóan egy szentpétervári Aehrenthal beszámoló nyújthat támpontot. 1888. júliusban Bécsbe küldött jelentésében Aehrenthal Herbert Bismarck⁷⁷⁹ Szentpétervárra érkezésével és Ny. K. Girsszel való találkozója apropóján írt egy hosszabb elemzést. Ebben arról ír, hogy Girsz a német követnek egyértelművé tette, hogy a cári udvar nem ismerheti el a Sztambulov-kormányt és összességében úgy látja, hogy Ausztria-Magyarország minden lehetőséget kihasznál arra, hogy előnyt szerezzen magának a kialakult helyzetből,⁷⁸⁰ diplomatai pedig ennek érdekében munkálkodnak. Ebben a tekintetben pedig az orosz külügyminiszter külön kiemelte Buriánt, mint azt a személyt, aki Bulgáriában ezeknek a folyamatoknak az irányítója.⁷⁸¹ Egy másik diplomáciai forrás pedig arra enged következtetni, hogy a nyár folyamán a Monarchia számára fontos helyi kérdés lett a vasút ügye is.⁷⁸²

Az évben még egy hosszabb szünetet kap Burián, december 6-án Budapesten, 7-én már Bécsben van, de ideje nagy részét feltehetően Burián a magyar fővárosban tölti: „Az iparoskörben tegnap Strausz Adolf tartott felolvasást, »A bolgárok Macedóniában« címmel. Személyes tapasztalatok alapján érdekesen vázolta a macedóniai bonyolult politikai viszonyokat, a kulturális állapotokat, a macedóniai bolgár izgatásokat stb., végül kíváncsúnak mondva, hogy Macedonia megmaradjon török fenhatóság alatt. A felolvasást élénk tetszéssel fogadták s végig hallgatta Burián István szófiai osztrák-magyar követ is, ki most látogatóban itthon időz.”⁷⁸³

Szófia, 1889

Január 2.

⁷⁷⁶ Nemzet, 1888. július 17.

⁷⁷⁷ Nemzet, 1888. július 23.

⁷⁷⁸ Nemzet, 1888. augusztus 28.; Fővárosi Lapok, 1888. augusztus 29.

⁷⁷⁹ Otto von Bismarck fia, 1886-tól német külügyi államtitkár.

⁷⁸⁰ Szerbia esetében Girsz attól tartott, hogy súlyos belső válság – tulajdonképpen összeomlás lesz – ami akár Ausztria-Magyarország beavatkozását vonhatja maga után.

⁷⁸¹ No. 95. Copie dem Telegramme secret du W. Achrenthal en date de St. Petersburg 20 juillet 1888. HHStA PA VIII England Beichte 1888.

⁷⁸² Mivel a Törökország és Bulgária közötti nemzetközi vasúti szakasz átadásának késlekedése miatt a Monarchia a brit kormány segítségét kérte. TNA PRO FO 7/1142. Károlyi à Salisbury. Belgrave Square, le 13 juin 1888; Károlyi à Salisbury. Belgrave Square, le 29 juin 1888.

⁷⁸³ Fővárosi Lapok, 1888. december 7.

A Skupstina elfogadta az új alkotmányt.⁷⁸⁴

Január 4.

Eddig semmi híre Milan k/irály/ lemondásának, Hengenmüller⁷⁸⁵ közleményei értelmében. – Kálnoky válasza Ferd/inánd/ fej/edelem/ újévi kívánataira: Bitte in einer Ihnen entsprechend erscheinenden Form meinen ergebensten Dank an S/einer/ H/oheit/ gelangen zu lassen, nebst meinen aufrichtigen Glückwünschen zu dem günstigen Verlaufe des abgelaufenen als für das kommende Jahr, welches unter friedlichen und günstigen Auspizien beginnt, geeignet die Entwicklung und Festigung der staatlichen Stellung Bulgariens wesentlich zu fördern, wenn es unter der klugen Leitung des Prinzen die Legalität nicht verlässt. [Kérem, hogy az Önnek leginkább megfelelő formában juttassa el Őfenségének leghívebb köszönetemet az őszinte szerencse kívánataimmal együtt, az elmúlt év kedvező lefolyásához és a jövőendő esztendőhöz, amely békés és előnyös kilátásokkal kezdődik, alkalmas Bulgária állami helyzetének fejlődését és megszilárdulását lényegesen elősegíteni, ha fejedelme bölcs vezetése nem tér le a törvényesség alapjáról.]

Január 7.

A fej/edelem/ megint egy gyerekséggel rossz fát tett a tűzre. Csinált magának egy új lobogót, s nagy büszkén felhúzatta a palotára. A bolgárok roppantul szidják e miatt, mert nem igen látják benne sem a bolgár színeket, sem az oroszlánt. Ő fensége meg hüledezik, s azon töri a fejét, hogyan tüntesse el ismét jó módjával ezt az ominosus rongyot. – Intelligent, éloquent, très despote mais sans droiture, nerveux, capricieux, très-enfant, subissant l’ascendant de tout ce qui est indépendant de lui. [Intelligens, ékesszóló, nagyon zsarnok, de egyenesség nélkül, ideges, szeszélyes, nagyon gyerekes, túri mindazt a hatalmat, amely tőle független.]

Január 8.⁷⁸⁶

Fej/edelem/ magához akarta ma híni ebéd-konferenciára Stambuloff, Nacsovics és Stojloffot. – Cél: a két utóbbit rábírní, hogy külföldre menjenek, mint agensek. Stojloff határozottan vonakodik. – B/ár/ó Skrbensky A.⁷⁸⁷ nejével.

⁷⁸⁴ A szerb törvényhozás által elfogadott belga mintát követő liberális alaptörvény az országot alkotmányos monarchiává nyilvánítja, egykamarás országgyűléssel, de minimális cenzussal. Ezzel a király vereségével ért véget Milán és a radikálisok csaknem egy évtizedes küzdelme.

⁷⁸⁵ Hengelmüller László, a Monarchia szerbiai követe. Milán kilátásba helyezte lemondását, ha elfogadják az új alkotmányt. Ennek részleteit lásd a márciusi bejegyzések (ekkor mondott le) lábjegyzeteiben.

⁷⁸⁶ Január 7-én nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 5-9., fol. 13-15., fol. 21-28., fol. 29-30., 1889. január 7., jelentés (Clementina, Popov, Mutkurov, büdzsé).

⁷⁸⁷ Skrbensky Antal (1860-1914) báró, katonatiszt, az első világháborúban hősi halált halt.

Január 11.

A Szynod⁷⁸⁸ feloszlása után az ismert fej/edelem/ ellenes demonstráció miatt a püspökök nem akarván engedelmeskedni, fegyveres kísérettel hazaszállítottak Tirnovó, Vraca, illetőleg Várna felé. A fej/edelem/ nagyon meghökkent, mert nagyrészt ő volt az egésznek, habár ártatlan, de ügyetlen oka. Menini-nek,⁷⁸⁹ aki éppen itt időzik, mondtam a dolgokról egy kis Nutzenwendung-ot [használati utasítást, gyakorlati alkalmazást]. – Megérkezett Wangenheim b/ár/ó.⁷⁹⁰

Január 12.

Megérkezett Dobner.⁷⁹¹

Január 14.

Stambuloff-nál: Jó kedvű, a püspökök dolgát resteli, de nem fél komoly következményektől, sőt el van határozva következetes renitentia esetében az elzárásig, sőt a számkivetésig menni. Vracai püspök a fej/edelm/et a templomban szidta. – Felszólított, szondírozzak [puhatolózzak] Bécsben, hogy fogadnák egy nem hivatalos ágens kiküldését. Nacsovcicot vagy Stojloffot említette.⁷⁹² – Maga mondta, hogy a Popoff ügyben⁷⁹³ le prince m'a mis la main à la gorge [a herceg a nyakán tartja a kezét]

⁷⁸⁸ Ortodox egyházi gyűlés. Sztambolov kormányzata elég hamar szembekerült az egyházzal, a hadsereggel és magával a fejedelemmel is. Az egyházi konfliktus 1888 végén tör ki, mikor a szinódusra sem a fejedelmet, sem Sztambolovot nem hívták meg. E mögött ők ruszofil agitációt sejtettek, akik azt állítják, hogy egyikük sem törvényesen került hatalomra. Ugyanekkor Gruev és Bendereff kivételével Bulgáriában amnesztiát kapnak az 1886–1887-es évek eseményeiben részt vett személyek.

⁷⁸⁹ A már említett pápai küldött.

⁷⁹⁰ Német nemesi család legfontosabb képviselője talán Hans Freiherr von Wangenheim (1859-1915) báró, a Német Birodalom diplomatája. 1899-1904 között konstantinápolyi követség első titkára, utána Mexikóban, majd Tangerben szolgál. 1909-1912 között athéni követ, majd 1915-ig konstantinápolyi követ. Az orosz külügyminiszter, Szazonov szerint a legveszélyesebb németek egyike: az ő ötlete Lenin német támogatása az Orosz Birodalom gyengítése érdekében és hathatósan támogatja az Oszmán Birodalom német részvétellel történő felosztásának gondolatát is. Megmérgezik vagy stroke-ot kap.

HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 29-30., 1889. január 13., jelentés.

Biographisches Handbuch des deutschen Auswärtigen Dienstes 1871–1945. Bd. 5: T–Z, Hrsg. v. Bernd Isphording, Gerhard Keiper u. Martin Kröger. Paderborn/München/Wien, Schöningh 2014

⁷⁹¹ Dettendorfi Dobner Géza (1843–1932) katonatiszt, a magyar királyi lovasság alezredese, Ferdinánd fejedelem magyar származású szárnysegédje és kamarása (1887-től több esztendőn át) 1908-ig aktív Bulgáriában. Emléktáblát kap a bolgár kormánytól 1932-ben Kőszegen. Felirata:

„Ezen házban lakott Dobner Géza m. kir. huszáralezredes, majd bolgár kir.alezredes, I. Ferdinánd bolgár cár szárnysegéde, Bulgária újjáépítésének nagy harcosa 1904–1908-ig. Ezen emléktáblát Barcsay Amant Zoltán kezdeményezésére készítette dr. Farkas Zoltán, felállította Kőszeg városa. Leleplezték Stoyan Petroff Schomakoff, bolgár király követének jelenlétében 1932. október hó 9-én, Jambrits Lajos polgármester idejében.”

⁷⁹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 31-32., fol. 33-35., 1889. január 14., Burián Kálnokynak.

⁷⁹³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 5-9., 1889. január 14., Burián Kálnokynak. Hriszto Popov őrnagyot 1888 tavaszán ítélik el pénzügyi dokumentumok meghamisítása miatt, valójában azért, mert Sztambolov-ellenes szervezkedésben vett részt. VPB 3/1. Nr. 199. 1889. január 3. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 320. l. 123.

Hriszto Georgiev Popov (1858-1951) - Bolgár katonatiszt és politikus. 1886-ban Popov részt vett a Battenberg

és hogy ezen dolog neki és a fej/edelem/nek ártott. – Érdekes megjegyzése, hogy a fej/edelem/nek szerint kevesebbet kellene magát mutatnia a „nimbus” végett. – Aichberger elutazott.⁷⁹⁴ – Bál Dánicséknél, ott volt a fejedelem is, egypár kollégám nagy ijedtére. Resid Bey⁷⁹⁵ elosont.

Január 18.

Clementina h/erce/gnó megérkezett.

Január 22.

O’Conor megjött.⁷⁹⁶

Január 24.

Clementina h/erce/gnónél. Nagyon eldicsekedett, /hogy/ a cs/ászár és ki/rály/ mily kegyesen nyilatkozott Ferd/inánd/ fej/edelem/ről. – Nemzeti Bank 10 mill/ió/ kölcsönt kötött Deutsche Bank és Leipziger Bankkal.⁷⁹⁷

Január 25.

Hardinge⁷⁹⁸ elment végkép Konst/antinápoly/ba.⁷⁹⁹

Január 27.

Boulanger⁸⁰⁰ megválasztása Párizsban. Ez esemény csak annyiban tartozik ide, hogy egyelőre B/ulgáriá/t valószínűleg mettra a l’arriere-plan [háttérbe fogja szorítani].

fejedelem eltávolítását célzó oroszbarát lázadás elfojtásában. Félve Popov tekintélyétől 1888-ban Sztambolov pert szervezett ellene és anyagi visszaélés ürügyén elmozdította hivatalából. (A tisztek elégedetlensége a macedón kérdés visszafogott kezelése miatt pl. Koszta Panica már említett összeesküvésében nyilvánul meg később). A hadsereg saját oldalán tartása érdekében Sztambolov katona-miniszterekkel próbál együttműködni: ilyen Szava Mutkurov ezredes (1891-ig) és utódja, Mihail Szavov. A Szavovval való konfliktus és 1894 elején a minisztériumtól való eltávolítása Ferdinánd tekintélyének megerősödéséhez vezetett az új hadügyminiszter, Racso Petrov ezredes révén.

Popov 1889. január 12-én őrnagyként kilépett a hadseregből. A hadsereg elhagyása után jogi diplomát szerzett Genfben. Bulgáriába való visszatérése után a Liberális (Radoszlavovista) Párt aktív résztvevője volt, 1899 és 1901 között Szófia polgármestere, valamint belügyminiszter és közegészségügyi miniszter (1915-1916).

⁷⁹⁴ A már említett német diplomata.

⁷⁹⁵ Resid bég oszmán megbízott a vasúti kérdés kapcsán és a vakufok titkára 1889 után.

⁷⁹⁶ Az angol főkonzul Lascelles után, lásd fent. Nagy jelentés január 21-én: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 35-44., 1889. január 22., Burián Kálnokynak.

⁷⁹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 45-46., 1889. január 24., Burián Kálnokynak.

⁷⁹⁸ A brit követség második titkára, lásd fent.

⁷⁹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 47., 1889. január 25., Burián Kálnokynak.

⁸⁰⁰ Georges Boulanger (1837-1891) francia jobboldali politikus, 1888-ban parlamenti képviselővé választják alkotmányreformot sürgető programmal. Mozgalma ekkor a közélet domináns témája. 1889-ben gyengén szervezett puccskísérlete nem sikerül, ezért az emigrációt választja.

Január 30.

Este 7 ½-kor hozzám jött Ferd/inánd/ fej/edelem/ tudtomra adni, hogy Rudolf trónörökös⁸⁰¹ meghalt. Mélyen meg volt rendítve, s részvétének uralkodónk iránt igazán szívhangokban adott kifejezést. Megbeszéltük a temetkezési szertartásnál történendő képviseltetésének lehető módozatait. Mielőtt elment, azt mondta: Ich bin in Wien geboren und stehe in diesem Augenblicke als Österreicher vor Ihnen und weine mit Ihnen. [Én Bécsben születtem és ebben a pillanatban osztrákként állok ön előtt és sírok önnel]. Célzott János főh/erce/g⁸⁰² feletti kárörömére, továbbá arra maintenant c'est le tour à l'autre en Prusse [most a másikon a sor Poroszországban]. Továbbá egy tirade-ja [cifra, túlzó szóáradat]: Chaque cheveu de ma tête vaut plus que toute la nation bulgare. [Minden egyes hajszál a fejemen többet ér, mint az egész bolgár nemzet.] Ezekről eltekintve egészen méltó volt. – Borzasztó csapás és roppant esemény.

Január 31.

Innen készült: Clementina h/erce/gnő, Ágost h/erce/g⁸⁰³ mint Ferd/inánd/ képviselője, egy miniszter s egy katonadelegáció: Petroff, Tantiloff⁸⁰⁴ s a Tirnovo ezred parancsnoka. De jött a császár kívánsága, hogy a temetés a legszűkebb családi körben menjen végbe. Ferd/inánd/ fej/edelem/ ezt nagyon restelte, mert szeretett volna ott becsempészkedni teljes souverain [uralkodói] pompában. Megvallom, hogy magam is szívesen láttam volna, ha általános pompát feltéve Stambuloff, s egy pár bolgár egyenruha Bécsben megjelentek volna.

Február 1.

Hivatalos megerősítése, hogy a trónörökös öngyilkos lett. Der tiefe Kummer des Kaisers u/nd/ d/es/ kais/erlichen/ Hauses wurde durch den entsetzlich schmerzlichen Umstand noch vergrößert, dass nun zweifellos festgestellt ist, dass K/ron/p/rinz/ E/rz/h/erzog/ Rudolf selbst Hand an sich gelegt hat, offenbar in einem Anfall von geistigen Störung. – Így hangzik gróf Kálnoky sürgönye. [A császár és a császári ház

⁸⁰¹ Habsburg–Lotaringiai Rudolf (1858-1889) osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse, 1889. január 30-án öngyilkosságot követett el.

⁸⁰² Habsburg–Toscanai János Szalvátor (1852-1890) 1886-ban, I. Sándor bolgár fejedelem halála után felajánlották neki Bulgária koronáját, de visszautasította. 1887-ben kilépett a császári és királyi hadsereg kötelékéből. Barátjának, Rudolf trónörökösnek 1889 januárjában elkövetett öngyilkossága, és annak kezelése mélyen megrendítette János Szalvátort, ezért lemondott főhercegi címéről és a trónöröklési sorban elfoglalt helyéről.

⁸⁰³ Szász-Coburg-Gothai Ágost (1845-1907) herceg, I. Ferdinánd öccse, II. Péter brazil császár lányával 1864-ben kötött dinasztikus házassága következtében Brazíliában élt és a brazil hadseregben szolgált.

⁸⁰⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 57-58., 1889. január 31., Burián Kálnokynak.

Petar Tantilov (1861-1937) bolgár katonatiszt, 1918-tól a vezérkar tagja. Aktívan részt vett a ruszofilek elleni plovdivi ellentámadásban. 1887-ben tűzérési felügyelővé nevezték ki, és ugyanezen év április 1-jén őrnagyi rangra emelték.

mély bánatát az szörnyű fájdalmas körülmény növelte, hogy minden kétséget kizáróan megállapították, hogy Rudolf trónörökös főherceg nyilvánvaló szellemi zavartság rohama folytán az önkéntes halált választotta.].

Február 2.

Temetés 5.-én. 3 havi udvari gyász Bécsben. – Clementina h/erceg/nő Bécsbe utazott.

Február 3.

Az Exarchához intézett felirat 51 aláíróját elfogták.⁸⁰⁵ Csupa zankoffista de haute marque [magasan jegyzett zankoffista].

Február 4.

Az elfogottakat elbocsátották 2000 frank kautióért egyenként. Nem veszi a kormány a dolgot tragice, s néhányat közülök perbe fog, exemplum [példa] statuálása végett.⁸⁰⁶

Február 5.

Gyásztisztelet Rudolf k/orona/h/erce/g emlékéért, Menini érsek celebrált. Fejedelem s az egész kormány jelen volt.

Az eredeti naplóból itt hiányzik egy oldal.⁸⁰⁷

Február 14.

A floquet-revizió elvetése, - a kormány lemondása.⁸⁰⁸

Február 15.

Az Exarchának békítő propositiói: a Synod összehívása Rustsukba, modus vivendi [békés egymás mellett élés – kiút a helyzetből] kigondolása végett. – A kormány azt válaszolta, hogy a Synod egybegyűlését megengedi, de csak az Exarcha elnöklete alatt, vagy Konst/antinápoly/ban, vagy itt.

Február 16.

A nap signaturája: francia kormányválság, Zankoff fogadtatása a muszka cár által, s elutazása dél felé,⁸⁰⁹ fegyverszállítmányok a bolgár partra, Konst/antinápolyi/

⁸⁰⁵ A Szinódus szétzavarása ellen tiltakozókat.

⁸⁰⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 59-61., fol. 62-63., 1889. február 4., Burián Kálnokynak.

⁸⁰⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 65-66., 1889. február 5., Kereskedelmi tárgyalások.

⁸⁰⁸ Charles Floquet (1828-1896) francia miniszterelnök választási reformjának elvetése.

⁸⁰⁹ Bolgár beszámoló bukaresti tartózkodásáról (itt van az oroszbarát bolgár emigráció központja) és találkozásáról

alkudozások: O/roszország/ a Porta semlegességét akarja biztosítani háború esetére, budapesti végnélküli utcai tüntetések.⁸¹⁰

Február 17.

Vasárnapi tüntetés B/uda/pesten. Teljes nyugalomban és groteszk komolysággal ment végbe.

Ismét kezdem bejegyezni olvasmányaimat: La jeunesse de Charles Albert par M. Costa de Beauregard. Aristophanes vígjátékai. Ocserkü i rasszkazü, Korolenko.⁸¹¹

8 pótválasztás, 7 kormánypárti, 1 ellenzéki.

Február 18.

Nawlinski visszajött Konst/antinápoly/ból. Ott látta a szultánt és mérvadó politikai köröket. Hangulat Bulgáriával szemben nem a legkedvezőbb. Törökország/ maga teljes neutralitáshoz ragaszkodik. Jusuf Pasa⁸¹² szép apercu-je [észrevétele]: Nos ennemis nous ont pris la Bulgarie etc, nos amis nous ont pris Chypre, la Bosnie etc. Nous ne savons plus très-bien distinguer entre eux. Nous restons donc strictement neutres, [Az ellenségeink elvették tőlünk Bulgáriát stb., a barátaink elvették tőlünk Ciprust, Boszniát, stb. Már nem nagyon tudunk különbséget tenni közöttük. Ezért aztán szigorúan semlegesek maradunk.] - dacára White és Blanc⁸¹³ állítólagos erőlködéseinek, hogy T/örökország/ot belevonják a 3-as szövetségbe. – A bolgár emigráció/ hangulata N/awlinski/ szerint nem nagyon ellenséges már, csak Stambuloffot gyűlölik.

Február 19.

Nawlinski ma Karaveloffot és Slaweikoffot⁸¹⁴ látta. Mindketten engem tartanak a mostani regime lelkének, s majdnem felelős szerkesztőjének. S arra építik, hogy nekik

a círral: VPB 3/1. Nr. 209. április 28. CDA f. 176. op. 1. a.e. 361. l. 19-20.

⁸¹⁰ A tüntetések az újonclétszám emelése elleni törvényjavaslat ellen irányultak.

⁸¹¹ Eredetiben olvas több nyelven mint Bedekovich Kálmán.

⁸¹² Jusuf Ziya Pasa (1849-1929) oszmán államférfi, zeneszerző, diplomata. Az Oszmán Birodalom nagykövete Belgrádban (1886-1889), Bécsben (1891-1893) és Washingtonban (1910-1914).

⁸¹³ White – a már említett konstantinápolyi angol követ.

Alberto Blanc (1835-1904) olasz politikus és diplomata, madridi nagykövet, majd 1886 és 1891 között nagykövet az Oszmán Birodalomban, 1893 és 1896 között Olaszország külügyminisztere.

Sztambolov megpróbálta kihasználni az 1888-as balkáni osztrák-olasz nézeteltérést, hogy előnyökhöz jusson az európai törökországi bolgár lakosság számára. Ez irányba a bolgár diplomáciát a konstantinápolyi olasz nagykövet, báró Alberto Blanc aktivizálta. Az olasz diplomácia féltékeny Bulgária és Ausztria-Magyarország közötti túlzott barátság miatt, és ezért aktivitását a bolgár-osztrák kapcsolatok legérzékenyebb helye - Macedónia – irányába hegyezi ki, több hónapos súlyos félreértéseket és vitákat eredményezve Bécs és Szófia között. Az 1888-as bolgár fellépés nem hozott eredményt (ez aktivizálja Panicát is), de 1890-ben Sztambolov élt a bolgár exarchátus azon jogával, hogy püspököket küldjön Szkopjébe és Ohridba.

⁸¹⁴ A már említett Petko Szlavejkov.

nem kell sem orosz, sem o/sztrák/-m/agyar/ befolyás. Russophilismusokat oda magyarították, hogy félnek O/roszország bosszújától. Különben csak St/ambuloff/ terrorja ellen nyilatkoztak nagyon hevesen s csak une régime plus conciliant[e] [egy megbékélésre hajlamosabb rendszert] óhajtottak. Hisz ebben van egy kis igazuk, ámbár ők annak csak prófétái, de nem volnának apostolai. – Stambuloff még beteg. N/awlinski/ csak Stranskit látta, ki Mateeff⁸¹⁵ póstaigazgatót ajánlotta levelezőül.

Az eredeti kéziratból hiányoznak lapok.⁸¹⁶

Március 1.⁸¹⁷

A helyzet: Zankoff fogadtatásáról a cárnál a russophilekhez túlzott hírek jöttek s ezek annak következtében új reményeket tápláltak. Tényleg a cár Zankoffnak nem mondott semmit, de l'eau bénite le⁸¹⁸ cour [hibás francia: szenteltvíz az udvarnak – tkp. tartalmatlan szép szavak]. – A szerb-bolgár ker/eskedelmi/ szerz/ődéssel kapcsolatos/ alk/udozások/ félbe vannak szakasztva a marha kérdés miatt,⁸¹⁹ kölcsönös nagy harag és vádaskodás mellett, more consuetudo [szokás szerint]. Azonban azt tartom, hogy ismét elő fogják venni a dolgot. – A fej/edelem/ szül/etés/ napján a püspökök imádkoztak érte, kivéve Vratzant.⁸²⁰ A kaloferi apácák deput/ációt/ küldtek őt üdvözölni s protestálni a synod vádjai ellen. – A fej/edelem/ capuáskodik Phill/ippopoli/ban, mert ott a kormányzás gondjai kevésbé nyomják, ministereket ritkán lát, a strikoló [sztrájkoló] diplomaták nem bosszantják, s az emberek általában előzékenyebbek. – Különben tátott szájjal várja a világ itt is, hogy már most mi és hogy lesz.

Március 3.

Osztrák-magyar segélyegylet alakulása. Brang⁸²¹ elnök, én dísz-elnök.

⁸¹⁵ Petar Mateev (1850-1943) - a bolgár diplomata, közéleti személyiség, utazó és mecénás. Aleko Bogoridi, Kelet-Rumelia főkormányzójának magántitkára, a Bolgár Fejedelemség posta- és távirati főigazgatója (1887.09.10.–1893.12.18.), az első bolgár edirnei kereskedelmi ágens, Athénban diplomata és az amerikai St. Louis-i bolgár kiállítás főbiztosa.

⁸¹⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 74-75., 1889. február 24., Burián Kálnokynak.

⁸¹⁷ Cankov Pétervárott: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 9-14., 1889. március 1., Burián Kálnokynak. Találkozója III. Sándor cárral, beszámol róla még Wolkenstein, febr. 20-án (Kt. 119). Kt. 119. fol. 15-16. február 24-én. és fol. 25-26., március 4-én, és Kt. 119., fol. 27-28. március 6. Wolkenstein,

⁸¹⁸ Helyesen: de la Cour. Louis Benoit Picard 1812-es színdarabja után Nares 1822-es irodalmi frázisgyűjteményében már szerepel, tehát viszonylag gyorsan frázissá vált és meg is maradt.

⁸¹⁹ Mincsovics szerint a Monarchia áll a háttérben és biztatja fel a szerbeket, hogy elhúzzák a megállapodást. VPB 3/1. Nr. 200-204. február 24., március 8. és március 12. CDA, f. 176. op. 1 a.e. 338. l. 3. és l. 5-8. a.e. 367. l. 27-28. és a.e. 347. l. 18-25.

⁸²⁰ A vrácai püspököt.

⁸²¹ Valószínűleg Peter Paul Brangról van szó (1852–1925), építészmérnök, aki sok épületet emelt Szófiában (szófiaai osztrák, olasz követségeket pl.), Szvistovban, Ruszében abban az időben, közös cégje volt a bolgárokkal, ott lakott

Március 6.

Milán király leköszönt⁸²² fia javára.⁸²³ Régensek: Risztics, Protics⁸²⁴ és Belimarkovics⁸²⁵ tábornokok. Herbert báró⁸²⁶ meghalt tegnapelőtt.⁸²⁷

Március 7.

Mától fogva Belgrádban hasznosabb volnék, mint itt.⁸²⁸

Március 9-18. hiányzik az eredeti kéziratból.⁸²⁹

Március 21.

Culmination du mensonge. [A hazugság tetőzése.]⁸³⁰

egy ideig. Ő építette Nacsovics (1883), Keszjakov (1885) és Radoszlavov (1890) házát is, de épített állami gimnáziumot (Rusze) és könyvtárat.

⁸²² A király bukásának előzménye, hogy belement az alkotmány ama rendelkezésének hatályon kívüli helyezésébe, amely a fejedelem számára tartotta fenn a felsőházi tagok negyedrészeinek kinevezését s el kellett fogadnia az angol mintájú szélesebb választójogon alapuló parlamentáris kormányzati rendszer bevezetését. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy a szkupstinában a radikálisok jutottak többségre. Így Milán nem tudta garantálni az 1881-es (és 1889. február 10-én egyébként még megújított) titkos szerződés megtartását, melyben arra kötelezte magát, hogy 1895-ig bezárólag semleges marad egy esetleges osztrák-magyar és orosz háborúval szemben, cserébe a déli irányú pretencióinak támogatásáért (Bosznia elvesztését kompenzálандó). (Balanyi, 150). Viharos házassága, felesége és gyereke szökése, valamint az alkotmány azon módosítása, mely később születendő gyermekeit kizárja a trónöröklésből, szintén kényelmetlen helyzetbe hozta.

⁸²³ I. Sándor szerb király (1876-1903) kiskorúsága miatt apja lemondása után régenstanács vezeti az országot 1893-ig, amikor Sándor mindössze 17 évesen a maga kezébe veszi a kormányzást. Népszerűtlen intézkedések (az 1889-es alkotmány visszavonása) után politikai merénylet áldozata lesz 1903-ban.

⁸²⁴ Koszta Protíc (1831-1892) szerb vezérkari főnök, rövid ideig miniszterelnök, majd az I. Sándor kiskorúságának idejére kinevezett régenstanács egyik tagja, haláláig. Nem összekeverendő a másik államférfival, a radikális párti Stojan Protićsal, aki az angol típusú parlament bevezetését, a választójog kiszélesítését követelte (így Milánnak szemben állt).

⁸²⁵ Jovan Belimarković (1827-1906) szerb katonatiszt és politikus, az I. Sándor kiskorúságának idejére kinevezett régenstanács egyik tagja.

⁸²⁶ Gabriel Freiherr von Herbert von Rathkeal a Monarchia belgrádi képviselője 1878-1881 között, majd 1886-1887-ben is. 1878 előtt a Monarchia konstantinápolyi követségén, 1888-1889 között Stuttgartban szolgált.

⁸²⁷ Az új, liberális szerb kormány programját közli a Correspondance de L'Est melléklete 1889 április 4-én. MREZSLt, 45f. 79c.

⁸²⁸ Ahogy Moszkvában egy varsói áthelyezésről szőtt ábrándokat, úgy most Belgráddal kapcsolatban fogott tervezgetésbe. Különösen, hogy korábban már szolgált ott 1879-1880 között. A szerb fővárosra, Thallóczy is felhívta a figyelmet (1889-ben ott járt), „Nándorférvár! Magam is azt gondolom, hogy most oda kellene mennem. Azt nem tudom, meg tudám-e oldani az ottani feladatot, de azt már határozottan tudom, hogy ott a feladat most miből áll. Innen nem szívesen mentem volna el munka közepén, de itt a problémát nagyjából megoldottnak tekintem, valamint itt is nagy figyelemmel kísérem a belgrádi dolgokat”. Burián István levele Thallóczy Lajoshoz. Szófia, 1889. május 31. OSZK Kézirattár, Fond XI/166. Burián István valami hasonlót képzelt el magának, mint ami egykori szófiai főnökével, Rudolf Khevenhüllerrel történt, akit Szófiából rövid idő után Belgrádba helyeztek át. A szerb főváros Kállay Béni egykori állomáshelye is volt, és nem véletlen, hogy Burián Szerbiával egy időben kezd érdeklődni Bosznia-Hercegovina iránt (Goreczky, 117.).

⁸²⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 99., 1889., jelentés; Macedón ügyekről, Bone Georgieff és Koszta Panica: Kt. 119., fol. 33-36., fol. 37-40., fol. 45-47., 1889. március 14, lapszemle.

⁸³⁰ Valószínűleg Budapesten tartózkodik és részese a véderő-vita körüli hercehurcának.

Március 22.

Démolition du mensonge. [A hazugság lebontása.]

Március 27.

Elindultam B/uda/pestről. A vonatban Szabadkáig Kállay A/ndrás/⁸³¹ és Olaj Lajos.⁸³² A 25.§. 108 szótöbbséggel végre megszavaztatott. Evvel a spectaculomnak remélhetőleg vége.⁸³³ Tisza K/álmán/ személyes tekintélye némelyek szerint semmi csorbát nem szenvedett, mások /Horváth Gy.⁸³⁴/ szerint gyógyíthatatlant. ez el fog válni aszerint, amint a Szapáry Gy/ula/⁸³⁵ Wekerle⁸³⁶, Szilágyi D/ezső/vel⁸³⁷ reconstruált cabinet működni fog.

Március 28.

Megérkeztem Szófiába s itt mindent nyugodtan s rendben találtam. Stambuloff Phil/ippopoli/ból már visszatért. A fejedelem ma este jön incognitó, úgy látszik, velem akar beszélni. G/ró/f Kálnokytól levelet hoztam neki /nem 28., hanem 27.-én érkeztem/. Ugyancsak 27-én este Ferd/inánd/ fej/edelem/ ide jött s engem meglátogatott. Nagy izgalmak, mert Milan király⁸³⁸ azt írta neki, hogy nem tartja célszerűnek a F/erdinánd/ fej/edelem/ által kívánt találkozást a keresztülutazásnál. M/ilan/ király motivumjai: nem akar látszani, hogy még most is foglalkozik politikával, s azt tartja, hogy Ferd/inánd/ fej/edelem/re nézve sem célszerű, s nagy zajt csinálna a találkozás. A fej/edelem/ végre nagy nehezen megnyugodott, s Milan király egész incognito fog itt keresztülutazni.

Március 29.

⁸³¹ Kállay András (1839-1921) Szabolcs vármegye főispánja, szép- és gazdasági szakíró.

⁸³² Olaj Lajos szabadkai ügyvéd.

⁸³³ Az 1889. évi véderő-törvényjavaslat – ami az újoncállításon keresztül szuverenitásvesztést jelentett volna Magyarországnak – aláírta Tisza tekintélyét. Az ellenzék egyfelől a 14. §-ban szereplő kvóta 10 évre történő emelését sérelmezte: „A hadsereg megállapított ujonczjutaléka tiz év lefolyása előtt csak akkor lesz kérdésbe vehető, ha ő Felsége az illető felelős kormányok utján az ujonczjutaléknak emelését vagy leszállítását szükségesnek tartja.” Az ellenszenvet fokozta a javaslat 25. §-a, mely a két évi önkéntességet és a német nyelv uralmát akarta behozni. Utóbb maga Tisza is belátta, hogy a 25. §-t enyhíteni kell, de a 14. §-hez ragaszkodott, mert azt már az uralkodó is jóváhagyta.

⁸³⁴ Horváth Gyula (1843-1897) magyar publicista, politikus, kormánybiztos, országgyűlési képviselő. A véderővita alkalmával kilépett a Szabadelvű Pártból és Apponyi albert Nemzeti pártjához csatlakozott.

⁸³⁵ Szapáry Gyula (1832-1905) politikus, országgyűlési képviselő, belügyminiszter, a Tisza Kálmán-kormány pénzügy- majd földművelésügyi minisztere, 1890 és 1892 között a Magyar Királyság miniszterelnöke.

⁸³⁶ Wekerle Sándor (1848-1921) magyar politikus, 1889-1892-ig pénzügyminiszter, majd három ízben miniszterelnök (1892-1895; 1906-1910; 1917-1918).

⁸³⁷ Szilágyi Dezső (1840-1901) magyar politikus, 1889-1895-ig igazságügy-miniszter.

⁸³⁸ A lemondott uralkodó még politikai tényező maradt. 1894-ben kibékült fiával, visszatért, 1897-ben a hadsereg főparancsnoka lett, de fia házasságát helytelenítve 1900-ban lemond, 1901-ben váratlanul meghal.

Keresztül utazott Milan király. Senkit sem fogadott, még a szerb képviselőt sem.

Március 31.

Nacsovecs nálam volt jelenteni, hogy már Bécsbe utazik, mint a bolg/ár/ kormány bizalmas embere.⁸³⁹ Az itteni helyzetről N/acsovecs/ azt mondta, hogy Stamb/uloff/ a helyzet ura: il a trouvé la bonne manière de gouverner ce pays. [Megtalálta az ország kormányzásának jó módját.] Egyedüli lehető utódja Radoslavoff, de szerinte ez is hamar lejárna magát, s utána ismét St/ambuloff jönne, ki még évek során át maradhat kormánypolcon. Teljhatalmú ember, s N/acsovecs/ csak azt sajnálja, hogy azt /nem/ használja az ország culturalis javára, úgy, amint lehetne.

Április 1.

Visszatért ide Ferd/inánd/ h/erce/g és Clementina h/erce/gnő Philipp/opoli/ból.⁸⁴⁰

Április 2.

Boulanger menekülése Bruxelles-be. A Rosetti-Carp⁸⁴¹ kormány demissiója.⁸⁴²

Április 4.

Palmerini olasz vicekonzul érkezése.

Április 5.

G/ró/f Andrássy Gyula⁸⁴³ nagy beszédje a véderő törvényjavaslat tárgyában.

Április 9.

Radoslavoff elítéltetett egy évi börtönre, 4 hónapra leszállító kegyajánlattal. Fellebbezett.⁸⁴⁴

⁸³⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 108-109., 1889. április 1., jelentés.

Nem véletlen, hogy Bulgária a nyugat-európai országok fővárosai közül elsőként Bécsben nyitott külképviseletet, 1889. márciusában.

⁸⁴⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 111., 1889. április 1., Burián Kálnokynak.

⁸⁴¹ Theodor Rosetti (1837-1923) román államfő 1888. március 23. és 1889. március 22. között. Kormányának külügyminisztere Petre P. Carp (1837-1919).

⁸⁴² I. Károly román király 1888. áprilisában a heterogén Egyesült Ellenzékből a junimistákat bízta meg kormányalakítással. A miniszterelnök Theodor G. Rosetti, egyéves kormányzása alatt kikristályosodik a három nagy konzervatív irányzat: a liberális konzervatívok, a „tiszta” konzervatívok és a junimisták. A román uralkodó az elkövetkező, közel két évtizedes időszakban felváltva nevez ki konzervatív és liberális kormányokat, törekedvén a feszültségek oldására és az egyensúly fenntartására. 1889. április 10-én megalakult Lascăr Catargiu új, liberális konzervatív kormánya.

⁸⁴³ Andrássy Gyula (1823-1890) 1867-1871-ig a Magyar Királyság miniszterelnöke, 1871-1879-ig az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminisztere.

⁸⁴⁴ Ferdinánd eleinte bizalmatlan volt iránta, Sztambulov pedig ellenfélnek tekintette, mint ez a választásokból is kiderült, ráadásul könnyen lehetett ürgyvet találni megvesztegetési és korrupciós ügyekre.

Április 10.

Stambuloff O'Conornak: Kalcseffet, ki nem rég Konst/antinápoly/ban járt, Onou⁸⁴⁵ magához hívatta, s mondta, hogy most midőn Szerbia és Romániában a dolgok oly oroszellenes fordulatot vettek, ideje, hogy Bulgária is belássa a helyzet tarthatatlanságát. O/roszország/ a háborúra még nem kész, de az kikerülhetetlen. Akkor pedig a Balkán országoktól O/roszország azt kívánja, hogy T/örökország/ot, mely nem akart semlegességi szerződést kötni, sakkban tartsa. Megbízta, hogy K/alcseff/ Stambuloff/fal beszéljen s oda hasson, hogy F/erdinán/d fej/edelem/ elmellőztessék, s hármas deputáció küldessék Pétervárra, mely ott mindenesetre elfogadtatnék.⁸⁴⁶ – Stambuloff/ azt mondja, hogy K/alcseff/nek a leghevesebb szemrehányásokat tette azért, hogy ily küldetést elfogadott, különösen ő, ki F/erdinán/d fej/edelem/ megválasztásánál oly előkelő szerepet játszott. – Állítólag F/erdinán/d fej/edelem/ sok fenyegető levelet kapott volna, melyekben meggyilkoltatással fenyegettetik Moszkvából. Egy ily levelet állítólag az orosz cárnak beküldött volna. – Keresztül utazott Vogiridesné.⁸⁴⁷ Beszélt a vonaton Kalcseff és Zach. Stojanoffal.⁸⁴⁸ Ő Bukarestbe menő volt, hol szerinte egy pár hét múlva a király sorsa felett döntve lesz.

Április 17.

G/ró/f K/álmok/ sürgönyzi, hogy Goluchowskinak⁸⁴⁹ meghagyatott a Catardji⁸⁵⁰ kormánnyal szemben sich eine strenge Reserve aufzuerlegen. In der Opposition haben diese Parteimänner eine entschieden friedliche Haltung gegen die Zentralmächte u/nd/ speziell Ö/sterreich/-Ungarn zur Schau getragen. Welche Haltung dieselben als Minister einzunehmen gedenken, werden sie uns erst erklären und beweisen müssen. [szigorú tartózkodást tanúsítani. Ellenzékben ezek a pártemberek a központi hatalmak és éppen Ausztria-Magyarország iránt határozottan békés magatartást mutattak. Mint miniszterek milyen magatartást szándékoznak folytatni, azt először nekik kell kinyilvánítani és bizonyítani felénk].⁸⁵¹ Úgy látszik, hogy Cat/ardji/éktől sem lesz sok

⁸⁴⁵ Mihail Konsztantyinovics Onou, (esetleg Onon) konstantinápolyi orosz követségi tanácsos, majd 1901-ben bekövetkezett haláláig athéni követ.

⁸⁴⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 113-116., 1889. április 15., jelentés, Onon és Kalcsev megbeszélései; és még: Kt. 27., fol. 122-126.

⁸⁴⁷ Aleko pasa, Aleksandar Bogoridi (Vogorides) felesége.

⁸⁴⁸ Zahari Sztojanov bolgár politikus, a kelet-ruméliai egyesülés egyik vezéralakja. Lásd feljebb.

⁸⁴⁹ Agenor Goluchowski (1849-1921) gróf, lengyel politikus, diplomata, 1887-től 1893-ig bukaresti nagykövet, az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminisztere 1895 és 1906 között.

⁸⁵⁰ Lascăr Catargiu (1823-1899) román konzervatív politikus, négy ízben kormányfő, az említett eset harmadik miniszterelnöksége 1889. március 29. és november 3. között.

⁸⁵¹ 1886-1893 között a Monarchia vámháborút folytatott Romániával, mely a kapcsolatok megromlását

ok panaszra. Ott is alighanem fog a Balkántörvény, hogy az ellenzéki russophilismus a politikai kormány praxisban fenn nem tartható.

Április 18.

Stambuloffnál: ő is megerősítette a hallott hírt, hogy a zankoffisták D/ragan Z/ankoff/ot pártvezérnek nem akarják többé, tehetetlensége, ügyetlensége s maniaxsága miatt.⁸⁵² St/ambuloff/ szerint ők most ki akarnak békülni a fej/edelem/mel, s hű oppositóját képezni. Főnökük talán Szarafoff lesz, ki erre legalkalmasabb, talán Balabanoff.⁸⁵³ E részt határozat még nem volna hozva.

Április 22.⁸⁵⁴

Hengelmüller újra accred/itáltatott/ Belgrádban, tehát egyelőre itt maradunk.⁸⁵⁵ Ám legyen, csak itt lehetne Ő is!
Philippopolis.

Április 23.

Philippopolis.

Április 24.

Bacskovói zárda.

Április 25.

Múzeum. – Szádovo.⁸⁵⁶

Április 26.

eredményezte, ezért a szigor.

⁸⁵² Cankov ekkor éppen Belgrádban intrikált. VPB 3/1, Nr. 205. április 11. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 361. l. 11-14.

⁸⁵³ Mindkettő megemlíti korábban.

⁸⁵⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 56-59., 1889. április 21., jelentés.

⁸⁵⁵ „Felteszem, hogy mint minden józan európai, te is megcsömörlöttél már Bulgáriától. Én az itteni válságnak ezen émelyítő hatására a legnagyobb súlyt fektetem, mert amint a dolgok most állanak, az itteni ügyek megoldásukat még legkönnyebben attól várhatják, ha egész Európa azokat oly alaposan megunja, hogy senki sem törődik többé azzal, ami itt történik, vagy létezik, s így lassan az elévülés meg fogja tenni a formális elismerés hatását. Ez nem hősi politika, de praktikus, s a legkevesebb fejtörésbe kerül. Tehát felcsapok prófétájának addig, míg a dologról bővebben beszélhetünk.” Burián István levele Thallóczy Lajoshoz. Szófia, 1888. május 3. OSZK Kézirattár, Fond XI/166.

⁸⁵⁶ 18 km-re Plovdivtól. 1883-ban itt hozzák létre bolgár földön az első tangazdaságot és mezőgazdasági iskolát egy régi csiftiken.

Húsvétra Philippopolisban voltam Rangabé, Djuvara,⁸⁵⁷ Mitzakissal.⁸⁵⁸ Ma tértem vissza. – O'Conorné visszatért ide. Gleichen g/róf/⁸⁵⁹ és g/ró/fné.

Április 27.

Itt a helyzet kifogástalan. A viszony a fej/edelem/ és Stam/buloff/ között cordialisabb [szívéliesebb], mint eddig. Az emberek ő f/enségét/ kezdik megszokni, ami bolg/árok/nál egyértékű a szeretettel. A zankoffisták is a felé fordulnak. O/roszország/ játéka különben a többi Balkánországban is, amint én felfogom, romlik, mert most játssza ki utolsó pol/itikai/ tromfjait: - a rad/ikálisok/ uralma Szerbiában, a kons/ervatív/oké Romániában. Mind a kettő nem fogja meghozni a remélt gyümölcsöt, mint már eddig is látszik, s O/roszország/nak nem fog hátramaradni más, mint ismét az agitáció terére lépni, vagy losschlagen [támadni]. B/ulgária/ most Konst/antinápoly/ban is az odor sanctitatis [Latin: a szentség illatát, vagyis a helyes, jó működés feltételezését] élvezi.

Április 28.

A mi pos/itiókn/ mindenütt jó, mert degagirozva vagyunk [szabadok vagyunk – fr. dégager] minden pártösszeköttetéstől. Erőnk: 1. Szomszédsági hatalmi állásunk. 2. Mindinkább a bennszülöttek előtt is evidenssé váló önzetlensége keleti politikánkunk, illetőleg programunk őszintesége. 3. Az oroszokétól tökéletesen eltérő methodus. – Sőt, némi jelei kezdenek mutatkozni annak, hogy már O/roszország/ kezdi utánozni a mi eljárásunkat, - legalább Szerbiával szemben, s talán B/ulgária/ iránti jelen szándékaiban és kívánataiban is. Ámbár ez utóbbi országban meglehet az étvágy en mangeant [evés közben] ismét visszatérne.

Április 29.

Romániában az okosodásuk úgy látszik még vissza nem tért. Mert brutális módon kívánják a képkereskedők kiűzetésének visszavonását, - pedig éppen Catargiéék, legjobb barátjaiktól, - amit nem mertek tenni, míg Carp volt a kormányon. Ilyen példák nem bátorítják fel a Balkáni politikusok/at/ compromittálni magukat O/roszország/ért.

⁸⁵⁷ Trandafir Djuvara (1856-1935) román diplomata és író, 1887-től többek között Belgrádban, Szófiában, Konstantinápolyban, Brüsszelben és Athénben teljesített külszolgálatot. Híres műve a „Száz tervezet Törökország felosztásáról”.

⁸⁵⁸ Demoszthenesz Mitzakis (?-1890) görög diplomata, Etiópiában, majd Egyiptomban teljesített külszolgálatot. Szuezen szolgált konzulként. Ezzel párhuzamosan kétszer kapott etiópiai megbízatást, 1879-ben és 1884-ben. Ennek során Mitzakis részt vett az Etiópia és Egyiptom között zajló kereskedelemi tárgyalásokban, ahol a görög kormányzat jóváhagyásával és támogatásával az etióp érdekeket igyekezett képviselni. Prijac, Lukian: *Foreign relations with Ethiopia: human and diplomatic history (from its origins to present)*. LIT Verlag Münster, 2015. 149.

⁸⁵⁹ Gleichen gróf, Victor of Hohenlohe-Langenburg (1833-1891) brit katonatiszt, tengernagy, szobrász. Felesége Laura Wilhelmina Seymour, akit II. Ernő Sachsen-Coburg und Gotha hercege emelt von Gleichen grófnőj rangra.

Április 30.

Lascelles-né és Miss Bell.⁸⁶⁰

Május 1.

A Belgrádban felvett tónust nem tartom helyesnek. Hengelmüller marcankodik Ristitschel a Metropolita⁸⁶¹ és Nat/halia/ kir/ályné/⁸⁶² miatt, ahelyett, hogy visszatértüket, melyet meggátolni úgysem tud, s mely szerintem nem képez oly fontos eseményt, lehetőleg ignorálná hivatalosan. Egy vén pappal és egy szeszélyes asszonnyal több Szerbiában, egy oly országban, [hol] sem női, sem papi uralomra bázis **a nemzeti hagyományban** nem létezik.

Catargi-ék Bukarestben eddig már 1. megszavazták az erődtítmény hitelt, 2. installálták a trónörököszt és 3. visszautasították a reclamatiót az ikonoprodavcú-k [képkereskedők] miatt. – S ezek ott O/roszország/ legjobb barátjai!

Én a legnagyobb veszélyt a békére O/roszország/ folytonos diplomatai ügyetlenségei- és balsikereiben látom. Egy oly hatalom önérzete nem fogja hosszan eltűrhetni, hogy kis Balkánországok /szemében/ nevetség tárgyává legyen, s természetszerűleg fog feltolulni az expediens [a megoldás], hogy az ágyú dörgése /hozza/ emlékezésbe O/roszország/nak utóvégre is legjobb argumentumát: Denn ich bin gross und du bist klein. [Mert én nagy vagyok, te meg kicsi.]

Május 2.

A Hilfsverein [az említett segélyegylet] átadta a díszelnői okmányt.

Május 5.

A Hilfsverein bizottsága nálam ebédelt.

⁸⁶⁰ Gertrude Bell (1868-1926) Franck Lascelles unokahúga, angol utazó, író, hivatalnok és régész. Felfedezéseivel, térképeivel segítette a brit birodalmi politika döntéshozóit.

⁸⁶¹ A ruszofil Mihály visszatérését követeli az új kormányzat és a régensség. Mihály a konstantinápolytól elszakadó autokefál egyház feje volt 1881-ig. Utóda, Teodosije nem bírta a helyi papság támogatását, de a konstantinápolyi pátriárkát és a karlócai püspököt igen. Milán király osztrákbarát kormányzata számára tehát ő volt a megfelelőbb és elérte Mihály elmozdítását. Natalja királyné – amihez férje nőügyei (pl. viszonya Winston Churchill nagynénjével) is hozzájárultak – viszont nem helyeselte az osztrákbarát politikát és 1887-ben fiával a Krimbe, orosz területre távozott. 1888-ban a szerb király a német rendőrség segítségével toloncoltatta haza fiát, aki akkor német területen élt. Ezt követően az uralkodó elindította a válást. Bár Teodosije hajlandó volt a válást kimondani (a házasság még Mihály alatt kötött, de ő meg nem volt hajlandó azt akkor érvényesnek tekinteni, mert a völegény és a menyasszony közeli rokonok voltak!), ezt Natalja nem ismerte el, az új alkotmány pedig kizárta Milán esetleges második házasságából származó gyerekeit a trónöröklésből. Ez is hozzájárult az uralkodó lemondásához.

⁸⁶² Natália királyné (1859-1941), I. Milán király felesége, akitől 1888-ban elvált. Pjotr Ivanovics Kesko orosz ezredes és egy Sturdza hercegnő lánya.

[12] megjegyzést írt: ellenőrizni a meglévő kéziratban, 1889!

Május 6.

Stambuloff/ nyilatkozataiban a helyzetről egy hamis hang /fausse note/ hallatszott csak. Ő előtt is, O’Conor előtt is, s a Corr/espondence/ de l’Est szerint nyilatkozott/, hogy O/roszország/ ajánlatait azért veszi semmibe, mert semmi bizalma O/roszország/ őszinteségében. Sándor fej/edelem/ alatt is O/roszország/ azt mondta, csak távozzék a fej/edelem/, s minden jó lesz. A kérdés az, kísérő ok-e csak ezen bizalmatlanság, s akkor hát, ha O/roszország/ garantiákat nyújtana őszinteségeért, engedne-e magával beszélni Stambuloff/ a fej/edelem/ feladása árán? Nekem impressióm, hogy akkor sem, de egy kis kétely árnya megvan. Különben közeledik az idő, midőn Ferd/inánd/ fej/edelem/ Stambuloff ellen is meg fogná elszántsággal védhetni trónját.

Május 7.

Miske⁸⁶³ Rustsukba utazott.

Este a fej/edelem/nél. Keresztül mentünk az egész régi argumentációkon. Fölfrissítettem bizalmát Stambuloff/ba és saját emberségébe. 1. Ayez, et surtout montrez, une foi aveugle dans la solidité de Votre position. 2. Engager l’entêtement bulgare dans le service de Votre cause. 3. Soyez plus entêté qu’eux. [1. Legyen, és főleg látszódjon vakhite pozíciójának szilárdságában. 2. Állítsa a bolgár nép makacsságát az Ön ügyének szolgálatába. 3. Legyen makacsabb náluk.] – Kirándulást tervez nyárra incognito haza. Gondolom, megtehetné veszély nélkül. – Egy pár kezdő elégia a hatalmakra vonatkozólag, de azonnal elnémítottam.⁸⁶⁴

Május 10.

Az orosz csábítás folytattatik. Nelidoff Naiden Geroffot⁸⁶⁵ küldte ide, hogy a bolgár államférfiaknak mondja, miszerint a cár hajlandó kibékülni, de szükséges, hogy Ferd/inánd/ fej/edelem/ legalább ideiglenesen /!/ az országot elhagyja, s különben ajánlatik, a b/olgárok/nak, hogy egy új, nem katolikus /tehát már nem orthodox/⁸⁶⁶ fejedelmet válasszanak. T/örökország/ neutralizálásáról ezúttal már nem volt szó. – Stambuloff Geroffot ki sem hagyta beszélni, s semmi megjegyzésre sem méltatta. Geroff a dolgot most a russophilek közt terjeszti. – A dologban két elementum van: O/roszország/ gyöngeségének jele, hogy a dimiudendo licitál [lefelé licitál], - amit az

⁸⁶³ Miske József báró (1858-1930) diplomata, 1883-ban tett konzuli gyakornoki vizsgát, izmiri, belgrádi és szaloniki szolgálat után 1887-1894 között a szófiai konzulátuson dolgozott, 1894-től öt éven át Romániában szolgált, a Turnu Severin-i alkonzulátus vezetője, 1895-96-ban megbizva a ruszei konzul ideiglenes képviselőjével. 1897-ben Edirnébe helyezik át. 1900-ban ruszei konzul. Burián hivatali elődje 1886 júniusában.

⁸⁶⁴ Hogy nem ismerik el törvényes uralkodónak.

⁸⁶⁵ Najden Gerov (1823-1900) bolgár író, irodalmár, iskolaalapító Plovdivban, 1878 előtt orosz szolgálatban állt, mint konzul, később ő közvetít az oroszok, a cankovisták és a bolgár kormányzat között.

⁸⁶⁶ Ez volt a korábbi orosz kifogások egyike.

íteni kormány kellőleg észrevesz és megért, s ami a bolgár jellem sajátosságai mellett nem alkalmas azt engedékennyé tenni. Másik értelemben hathat egy kissé a szirénhang, mely Bulgáriának a crisis végét ígéri lehető legcsekélyebb áron. Psych/ológiai/ lehetőség, hogy ez a csöpp követ vájhatna. Tehát videant consules... [vigyázzanak a konzulok].⁸⁶⁷ Különben két hatalmas sorompó Ferd/inánd/ fej/edelem/ elhatározhatósága /possibilité de raidir sa résolution [lehetőség az elhatározásának megszilárdítására]/ és Stambuloff józan pol/itikai/ ösztöne, és sa bonne trempe de caractère [szilárd jelleme].

Május 12.

Konstantinápolyba.

Május 21.

Visszatértem Konstantinápolyból.⁸⁶⁸

Május 23.

Az anchialoi⁸⁶⁹ görög püspök elűzése.⁸⁷⁰

Május 28.

Itt a zankoffisták átalakulási processusa még forr. – Romániában a bolgár emigránsok nagyon mozognak ismét. Grueff, Bendereff Szerbiába készülnek. Belgrádban a progresszisták pártnapján /26/⁸⁷¹ a radikálisok nagy verekedést inszenizáltak [rendeztek], - a kormány úgy látszik nézte egész nap. – Ferd/inánd/ fej/edelem/ meglátogatta T/atar/ Pazardzsikot, s készül Vracába, az ellenzék egyik fészkebe. – Evans,⁸⁷² a Boszniából kiűzött, itt van.

⁸⁶⁷ ... ne quid res publicae detrimenti capiat (nehogy a köz ügyét kár érje - latin mondás).

⁸⁶⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 141-143., 1889. május 21., jelentés Sztambolovról.

⁸⁶⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 145-146., 1889. május 28., jelentés a püspök kiűzetéséről; és Kt. 27., fol. 150-151., 1889. június 4.

Anhialo – ma Pomorje. Ekkor görögök lakta város Bulgáriában, Burgasz mellett. A görögellenes pogromok egyik első helyszíne. 1906-ban, a görög bandák macedóniai atrocitásait megbosszulandó (Zagoricsani-incidens), a várost felgyújtották, többszáz görög meghalt, a maradék kitelepült. (A bulgáriai görögség maradéka az első világháború után a Mollov-Kafandarisz egyezmény következményeképpen hagyta el az országot).

⁸⁷⁰ „Nemrég Konstantinápolyban jártam, s ott sok érdekeset láttam és hallottam. Politikai szaglászás, régi barátok viszontlátása, gyönyörű tavaszi idő nagyon élvezetessé tették a kirándulást. Különösen sokra becsülöm, hogy Törökországról ismét van egypár friss, közvetlen benyomásom, aminek itt nagy hasznát veszem. Hisz Szófia Bécs-Budapest, Moszkva és Konstantinápoly közös gyűpontjában fekszik.” Burián István levele Thallóczy Lajoshoz. Szófia, 1889. május 31. OSZK Kézirattár, Fond XI/166.

⁸⁷¹ A Milutin Garašanin és Stojan Novaković vezette konzervatív-liberális Szerb Haladó Párt képezte a lemondott Milán király Monarchia-barát kurzusának kormányzati bázisát.

⁸⁷² Sir Arthur Evans (1851-1941) brit régész, nevéhez fűződik a krétai Knósszosz feltárása. Az 1875-ös, Hercegovinából szétterjedő parasztlázadás idején nagyobb utazást tett Bosznia-Hercegovinában, amelyről később megjelentette visszaemlékezését. Burián később, görög követként is érdeklődik az ókori emlékek iránt: bár Krétára

Június 2.

A cár toastja Montenegró fejedelmére:⁸⁷³ „O/roszország/ egyetlen őszinte barátja.”⁸⁷⁴

Június 9.⁸⁷⁵

Visszatértem kirándulásomról a kazanliki rózsavölgybe. – A vonaton találkoztam Vámbéry-val,⁸⁷⁶ ki Konst/antinápoly/ból jött. A missió, amin ő jár London és Konst/antinápoly/ közt szerintem abból áll, hogy kibékítse a szultánt és az angol udvart és kormányt azon hidegülesből, mely a Sir Drummond Wolf féle küldetés sikertelensége⁸⁷⁷ óta beállott. – Azt mondja, hogy Konst/antinápolyban/ a dolog már rendbe van hozva, de Londonban még nincs.

Június 12.

Dánics⁸⁷⁸ visszahívása.

Június 14.

2 ½ óra hosszat a fejedelemnél. Eszmecsere a helyzetről. Megnyugtattam különösen Szerbia iránt, közlöttem vele Konst/antinápoly/i és rumeliai utamból. Beadtam föntségének Szarafoff ömlengéseit pártjának⁸⁷⁹ programjáról, és közeledési jó hajlamáról.

Június 15.

A helyzet most fenyegetőnek mutatkozik, amennyiben az egyes problémák jegecesednek, s kezdik mutatni aktuális conturjaikat. Danics szerint⁸⁸⁰ Belgrádban már kezdik emlegetni nagyon a montenegrói fej/edelm/et: a kis király betegeskedik, a cár

a politikai helyzet miatt nem juthatott el, Dörpfeldet kísérve bejárta a Peloponnészt, Attikát, Boiótiát és a Kikládok szigettengerét.

⁸⁷³ I. Miklós (1841-1921) montenegrói uralkodó, fejedelem 1860-tól, király 1910-től 1918-ig. Miklós montenegrói fejedelem május végén Oroszországba látogat; ennek eredményeként Montenegró új orosz kölcsönt kap, régebbi adósságainak egy részét pedig leírják.

⁸⁷⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 158., 1889. június 16., jelentés.

⁸⁷⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 74-79., 1889. június 4., jelentés, Cankovisták, Szarafov; Kt. 119., fol. 84-85., 1889. június 5., Petar Sztancsev.

⁸⁷⁶ Vámbéry Ármin (1832-1913) magyar orientalista, egyetemi tanár, a Tudományos Akadémia rendes tagja, a Magyar Földrajzi Társaság egyik alapítója, 1889-1890-ig elnöke.

⁸⁷⁷ A konzervatív angol diplomata 1885-1887 között Konstantinápolyban tartózkodott az egyiptomi kérdést rendezendő. Az angol–török konvenció értelmében a szultán bizonytalan időre legitimálta az angol protektorátust és a katonai jelenlétet. A szultán csak a szuverenitást tarthatta meg a terület felett, s csak egy biztost küldhetett a khedive kormányába, a rekonstrukciót támogatandó. Az angolok szintén jogot kaptak egy megbízott kiküldésére, ez a főbiztos maga a brit diplomata volt. **A Szezei-csatorna semlegesítésének elérése után 1888-ban Iránba távozik.**

⁸⁷⁸ A szófia-i szerb követ.

⁸⁷⁹ Ti. a Cankovtól elszakadó ruszofilek.

⁸⁸⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 165., 1889. június 15.

toastja, a liberális párt programja. Bukaresti hírek, melyek szerint O/roszország/ most főakcióját onnan el és Belgrádba helyezi. – Nem értem Riszticset. Úgy látszik csakugyan nem bír már Mihály metropolitával. Bámulom Bécset, hogy a Hengelmüller-rezsimet csak egy napig is fenn tudják tartani oly evidenciák ellen! És nekem hallgatnom kell hozzá, mert a helyzet ujjal mutat rám! – Különben talán a belgrádi baklövések szükségesek voltak arra, hogy a nagy probléma gördülésbe jöjjön. Ekkor a belgrádi fejtelenség azután épen jól szolgáltathatja a jelt a nagy tánc megkezdésére, különösen, ha a liberális nagy-rác programot megvalósítani kezdeni akarnák. – Nevezetesen, mily gyors léptekkel halad Németország frontváltozása O/roszország/ ellen /belsőleg/. Konstantinápoly/ban is most Nelidoff Radowitz⁸⁸¹ ellen dolgozik, mert gyanúsítja, hogy T/örökország/ot a 3-as szövetség felé tolja.

Június 17.

Heberle⁸⁸² tud/ósítása/: Hirsch⁸⁸³ megnyugtatta a bolg/ár/ kormányt eladási szándékai miatt. A függő 50 mill/iós/ adósság fizetése kényszeríti részvényei egy része eladására, de sem a társaság, sem annak iránya változni nem fog. Ha rendbe jön a rattachement [egyesülés] ügye, még kölcsönt is ajánl. – A szerb kormány eljárása a francia v/asuti/ társ/asággal/ szemben itt erős és felbátorító hatást idézett elő.

Június 18.

Clementina h/erce/gasszonynál.

Búcsúbéd a palotában Danicséknak. Nagyon szívélyes pohárfelköszöntők.

Június 19.

Nathalie királynő⁸⁸⁴ egy leveléből D/anics/néhoz: Les A/autrichiens/ continuent à gêner mon retour. Ils devraient pourtant comprendre que je serais un élément de calme dans le pays, n'ayant d'autre intérêt que le bonheur de mon fils. Quant à mon prétendu russophilisme, il est vrai que je suis attaché de cœur à ma première patrie, mais en Serbie je ne suis que serbe. Sous ce rapport mme l'amitié que me portent les chefs

⁸⁸¹ Joseph Maria von Radowitz (1839-1912) német diplomata és politikus. 1872-től diplomáciai megbízott Konstantinápolyban, majd a külügyminisztérium keleti ügyekért felelős osztályának vezetője lesz. 1875-től szentpétervári nagykövet, 1878-ban részt vesz a berlini kongresszuson. 1882-től konstantinápolyi, 1892-től madridi nagykövet.

⁸⁸² G. Heberle - a Keleti vasúttársaság szófiai képviselője. A bolgár iratokban Herbela néven.

⁸⁸³ Maurice de Hirsch (1831-1896) német bankár, a brüsszeli Bischoffsheim & Goldschmidt bankházzal társulva leginkább osztrák-magyar, török és balkáni területeken vásárolt vasútépítési koncessziókat, az ún. Keleti vasút (Bécs-Konstantinápoly) megépítésének hátterében álló egyik vállalkozó. Részvényeivel manipulál, az építés nem halad, végül csőd elől menekülve azok nagy részét eladja. Viselkedése kellemetlen tapasztalatokkal gazdagítja a kisállamokat. Tárgyalásokról lásd: VPB 3/1. Nr. 208, 215. és 233. 1889. aug. 22. NA – BAN f. 19.k, op.1. a.e. 653. l. 12-17. Nr. 239. 1889. aug. 30. CDA f. 304, op.1. a.e. 4. l. 7.

⁸⁸⁴ A szerb királyné.

progressistes, dont les sentiments ne sont pas suspects, devrait répondre de moi. [Az osztrákok továbbra is hátráltatják a visszatérésemet. Pedig meg kellene érteniük, hogy én a nyugalom tényezője lennék az országban, mivel nem tartok mást szem előtt, mint a fiam boldogulását. Ami az állítólagos oroszbarátságot illeti, igaz, hogy szívből kötődöm első hazámhoz, de Szerbiában csak és kizárólag szerb vagyok. Erre vonatkozólag a progresszisták vezetőinek, akiknek az érzelmeihez nem férhet kétség, kezességet kellene vállalniuk értem.]⁸⁸⁵

Június 22.

Ebédre Stamboloff és Stransky ministerek, Foras gróf/⁸⁸⁶ és Laaba, s a kollégák.

Este sürgöny Szógyénnyel, értesít kineveztetésemről I. osztályú/ főkonzull/ és diplomáciai/ ügynökké.⁸⁸⁷

Június 23.

Delegációk megnyitása trónbeszéddel.⁸⁸⁸

Június 24.

A trónbeszédben történt megemlézése Bulgáriának dicsérő szavakban Ferdinánd/⁸⁸⁹ fejedelemnek végtelen örömet és meglepetést szerzett, de mint tőle hallom, másféleképpen nem is vártam, a bolgároknál nagyon vegyes érzületeket keltett. Bizalmatlanságukban, melyből még távol sincsenek kigyógyulva, félnek egy kissé a mi

⁸⁸⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 180-187., 1889. június 25., általános beszámoló a szerb ügyekről.

⁸⁸⁶ Amédée de Foras gróf (1830-1899) - Ober Hofmarschal (főudvarmester) Ferdinánd udvarában (1888-1896). Joseph - Marie de Foras (1791-1854) tábornok második fia volt, Károly Albert szász-piemonti király adjutánsa és a torinói parlament képviselője. Anyja Elizabeth Vischar de Saint-Real. 1859-ben a gróf feleségül vette Georgette de Chani de Otfortot, a Joseph és Xavier de Mestre családból. A gróf heraldikáról szóló munkáiról, különös tekintettel a savoyai arisztokráciáról szóló kutatásairól is ismert. Irathagyatéka a Menton-Saint-Bernard kastélyában található. Tagja a Savoy Akadémiának, a Torinói Akadémiának, a Román Svájci Történeti Tanulmányozó Királyi Társaságnak, a Genfi Régészeti Társaságnak és másoknak. Családi birtokán halt meg - a chablaisi Toussaint kastélyban.

⁸⁸⁷ Burián fizetése ezzel 5000 forintra emelkedett, amihez egy 12000 forintos helyi pótlék és egy 2000 forintos kiegészítő pótlék járult a konzulátusi épület bérleti díjának részleges fedezésére. HHStA, AR, F4, Kt. 44. 1889. június 18. Vortrag von Kálnoky.

⁸⁸⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 208., 1889. június 23., sajtóreakciók; lásd még: Kt. 27., fol. 223-225., fol. 237-239.

⁸⁸⁹ A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1889 - hiteles kiadás (Bécs, 1889). A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. Király Ő Felsége válasza az országos bizottság elnökének beszédére. 1889. június 22. 1.o. „... Milán szerb király sajnálatos elhatározása, mely szerint a trónról lemondott, Sándor király kiskorúsága idejére a hatalmat egy kormányzóság kezeibe adta, mely Engem a legformálisabb módon biztosított, hogy az Ausztria-Magyarországgal való eddigi barátságos viszonyt folytatni s ápolni óhajtja. A szomszéd királyság iránt jó akaró érzelmekkel eltelve, Én is részemről ugyanezt óhajtom, és reményiem, hogy a szerbek ildomossága és hazafisága az országot komoly veszélytől meg fogja óvni.

Bulgáriában rend és nyugalom uralkodik és öröndetes, hogy constatalni lehet a folytonos haladást, mely ez országban nehéz állapota daczára tapasztalható.... Lásd még: Budapesti Hírlap, 1889. június 24. A delegációk a királynál. 2.

barátságunktól, s várják a contót [kb. hogy benyújtsuk a számlát].

Alarmhírek szerb mozgósításról.⁸⁹⁰ Alapjaikat megvizsgáltam, nagyon gyenge. Mi van a dologban, azonban, még nem látom tisztán. Talán szándékos izgatása a közvéleménynek azok részéről, kik nem tudják szívelni, hogy itt csend és rend uralkodik. Én erélyesen csitítom őket, s gondolom, sikerrel. Fejed/elem/ tegnapra szándékolt elutazását kissé elhalasztotta.

Július 1.

Stamboloffot a szerb mozgósítási híreket illetőleg egészen megnyugtanni nem lehetett. Különösen mióta valónak sült ki a 3. rendű tartalék felfegyverzése. Ő hisz valami szerb vállalkozás készültében és hisz a montenegrói kandidaturában is. Nekem ezt ugyan nem mondta, hanem O'Conornak.

Július 2.

Sándor király felkenetése Zicsában.⁸⁹¹

A kolostor 1889-ben

Július 5.⁸⁹²

Stamboloff Tirnovába utazott, fontos értekezései vannak a fej/edelem/mel, úgy tartom, a Szerbia felől fenyegető, vagy képzelt veszedelem miatt.

⁸⁹⁰ VPB 3/1. Nr. 219. (június 5/17) szerint Sztambolov úgy véli, a szerb politikai fordulat és a tartalékosok beívása miatt célszerű lenne hadianyagot vásárolni, és Kálnoky segítségével lehetne szerezni 10-15 millió millió hitelt.

⁸⁹¹ Híres kolostor, tradicionálisan a szerb királyok koronázási helyszíne. I. István és Szent Száva alapította a hagyomány szerint, több mint 800 éves. A rigómezei csata 500. évfordulója alkalmából Szerbia aktivizálja magát és áthelyezi tevéysége fókuszát új szövetségi szerződése révén Macedóniába (beleértve Koszovót – ennek egyik állomása lesz az újonnan megnyitott pristina szerb konzulátus vezetőjének naplójában is említett megölése 1890-ben). Kereskedelmi tárgyalások is kezdődnek a Monarchiával 1890-ben. A bolgárok ezt fenyegetésként érzékelik (bár a titkos egyezményről nem tudnak) és kezdik forszírozni az exarchista püspökök kinevezését a Porta által Macedóniába 1890-ben (lásd később).

⁸⁹² Bár a naplójában nincs róla bejegyzés, de egy nappal később – 1889. július 6-án – a közös külügyminisztérium Consulról, Consul Généralra emelte a szófiai konzul rangját. Morning Post, 1889. július 8.

Július 14.

Manega alezr/edes⁸⁹³ nejével.

Július 19.

Dánicsék elutaztak.

Sismanoff⁸⁹⁴ beszélgetése Laabaval a zankoffisták közeledését illetőleg.⁸⁹⁵ – A szerb alarmit szétosztattuk itt lehetőleg, úgy hogy über allen Gipfeln ist ruh. [Csupa béke minden orom – Csönd van].⁸⁹⁶

Július 21.

Fejedelem ide visszatért. Nálam volt, s megcsináltuk a jövő nyár vége programját.

Szeptember 30-ig hiányoznak a lapok.⁸⁹⁷

⁸⁹³ Az 1889. március 6-i szerbiai „rendszerátalakítás” hatással volt a balkáni viszonyokra. Ausztria-Magyarország fokozatosan megváltoztatta a balkáni súlypontját a szerb és román szövetségtől a bolgár-román tengely irányába. 1889. május 30-án G. Vulkovics a Sztranzszi külügyminiszterhez intézett bizalmas levélben bejelentette, hogy a konstantinápolyi osztrák-magyar katonai attasé, Manega alezredes (1893-ban már ezredesként tér vissza) meg akar látogatni néhány tábornokot, ahol a bolgár hadsereg összpontosult. Emellett hivatalosan is találkozni szeretett volna Ferdinánddal és a hadügyminiszterrel. Vulkovics szerint a katonai attasé célja tájékoztatást nyújtani és kapni a szomszédos országok fegyveres erőiről. Manega Bulgárián keresztül haladt az ausztriai-magyar katonai manőverek megfigyelésére. (VPB 3/1. Nr. 218. CDA f.. 176, op. 1, a.e. 333, l. 1. június 12. és Nr. 223. június 24. CDA f.. 176, op. 1, a.e. 333, l. 3).

⁸⁹⁴ Ivan Sismanov (1862-1928) bolgár író, politikus, diplomata, a szófiai főgimnázium egyik alapítója majd tanára, Bolgár Tudományos Akadémia tagja, 1918-1919-ben ukrainai nagykövet. Ruszofil cankovista Gesovval és P. Sztancevvel együtt.

⁸⁹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 275-278., 1889. július 22., jelentés.

⁸⁹⁶ J. W. Goethe, „A vándor éji dala” c. versének első sora Szabó Lőrinc fordításában.

⁸⁹⁷ Jelentések viszont vannak, de Starzenskitől. Vö. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 279-280.; Kt. 119., fol. 102-107., 1889. augusztus 6., Starzenski és Kt. 27., fol. 112-114., 1889. augusztus 10-én, függetlenségről mindkettő; Kt. 27., fol. 127-129., 1889. augusztus 20., nagy utasítás Calicénak, benne Abschrift, Sztambolovval; Kt. 27., fol. 215-217., 1889. szeptember 5., szigorúan bizalmas (nyomtatva); Kt. 27., fol. 171-179., 1889. szeptember 16., válasz Calicétől, bolgár ügyek; és Kt. 27., fol. 184-185., fol. 196-201.; Kt. 119., fol. 204-207. és fol. 208-209., 1889. szeptember 22., Starzenski Sztambolovról.

Amit biztosan tudunk, hogy Ekkor Grigor Nacsovic Kálnokyval tárgyal két ügy kapcsán (augusztus 10). Az egyik a bolgár panaszok Hirsch báró és Heberle tevékenysége ellen, a másik fegyverbeszerzés. A hadgyakorlaton Ausztria-Magyarországon (pl. Csehországban) tartózkodó bolgár tiszték működés közben láthatják a Mannlichereket. Kálnoky dühös volt a bolgár lapok indiszkrécioja miatt, s kérte a bolgárokat, hogy Buriánon keresztül intézzék a stájer gyárral való tárgyalásokat. Nacsovic augusztus 27-i levele beszámol a gyár ajánlatáról, amely 3 alkalommal 37,5 frankos egységre, de töltények nélkül a következő hónapban 2500, az év végéig további 3000, 1890-ben 10 000, 1891 elején újabb 25 000 Mannlichert ígért, hogy a bolgárok lecserélik a régi Berdanokat. A tárgyalás egyes részletei szintén Buriánon keresztül történtek. Milen Kumanov – Dimitar Ivanov (eds.): Sztrefan Sztambolov, Licsen arhiv. Piszma, telegrami raporti, 1889. Tom II. Sofia, Izdatelsztvo Otecstestvo, 1997. 299-300. (aug. 10.) és 305-306. (aug. 27.) A szerb támadástól való félelmet (a szerb 3. vonal júniusi mozgósítása, a rigómezei csata 500. évfordulója, a király felkenése Zicsában, stb.) kitűnően lovagolta meg a Monarchia, (mely éppen megújította szövetségét Szerbiával). Véltetően Manega utazása is kapcsolatban állt a fegyverbeszerzésekkel. Burián egyébként több Aehrenthalnak írt levelében számol be lőbeszerzésekről (Offerman) is, és a körülötte zajló megvesztegetési botrányokról (rossz minőségű lovakat is megvetettek a bolgárokkal).

Október 1.

Visszatértem szabadságról Szófiába.⁸⁹⁸

Erőt, bátorságot! Segítséget a keserűség tengerében! Világosságot a sötétségben!
Boldogult jó anyám!⁸⁹⁹

Október 2.⁹⁰⁰

2 óráig Stambuloffnál: a szerb dolgokról most meg van egyelőre nyugtatva. Pasiccsal,⁹⁰¹ midőn itt járt, nagyban sincerizált [őszinte beszélgetést folytatott]. P/asics/ bevallotta, hogy Szerbia készülődik,⁹⁰² de nem mostanra és nem B/ulgária/ ellen. Hanem a nagy háború esetére, saját érdekeinek védelmére.⁹⁰³ Ezek alatt pedig, kérdésre, bevallotta, hogy A/usztia/-M/agyarország/ elleni támadást ért. B/ulgária/nak szerinte Sz/erbiá/val kellene tartania, és a közös macedóniai törekvések felett Sz/erbiá/val megegyeznie. O/roszország/ mostani regimet soha nem fogja elismerni. – A francia-orosz csoportot az erősebbnek deklarálta, mert az o/sztrák/-m/agyar/ szláv katonák mind el fogják dobni a fegyvert az o/roszok/ előtt. St/ambuloff/ azt válaszolta, hogy B/ulgáriának/ Sz/erbiával/ szövetkezni nincs oka, mert Sz/erbia/ most O/roszország/ra épít. Ez pedig B/ulgária/ ellensége. O/roszország/ elismerése nem dönt azon fejedelmek sorsa felett, kik O/roszország/nak nem tetszenek. Mac/edónia/ felett megegyezni idéetlen,⁹⁰⁴ mert a török hadsereg most erősebb, mint a balk/áni/ ser/egek/ együttvéve. Egyesüljenek Sz/erbia/ és B/ulgária/ legfőbb nyomására, hogy T/örökország/ reformokat hozzon be ott. – A kölcsön dolgában St/ambuloff/ úgy nyilatkozott, hogy a kormány elvesztette a bizalmat Clearque⁹⁰⁵

⁸⁹⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 377-378., 1889. október 1., Starzenski utolsó jelentése; Kt. 119., fol. 231-232., 25 millió frankos kölcsön; Kt. 119., fol. 237., 1889. október 1., Burián első utasítása Kálnokytól.

⁸⁹⁹ Édesanyja már 1887-1888 során is beteg volt, de akkor még felgyógyult. Burián István levele Thallóczy Lajoshoz. Szófia, 1888. május 3. OSZK Kézirattár, Fond XI/166.

⁹⁰⁰ Az 1889. október 6-i jelentésben részletezve: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 259-264., és Kt. 119., fol. 266-267, sajtó.

⁹⁰¹ A száműzetésből visszatérő Nikola Pašić (1845-1926) szerb politikus és diplomata, a radikális párt vezetője, két ízben belgrádi polgármester (1890-91 és 1897) több alkalommal a Szerb Királyság miniszterelnöke (1891-92, 1904-05, 1906-08, 1909-11, 1912-18), illetve Jugoszlávia kormányfője (1918, 1921-24, 1924-26).

1889. szeptember 26. Parlamenti választásokat tartanak Szerbiában a Népi (Nemzeti) Radikális Párt (NRS) elsőprő győzelmével. Az NRS 102 mandátumot szerez meg a 117-ből, vezetőjét, Nikola Pašićot a törvényhozás (skupština) elnökévé választják.

⁹⁰² Bolgár források a szerb mobilizálásról: VPB 3/1. Nr. 248. 1889. szeptember 16. NA – BAN f. 19. op. 1 a.e. 653. l. 25.

⁹⁰³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 391-391., 1889. október 6., jelentés.

⁹⁰⁴ A szó eredeti értelmében – ti. nincs itt az ideje.

⁹⁰⁵ Francis Clearque – amerikai bankár, az Eastern Trust Banking Company of Bankers (Maine) elnöke, 1889. december 12-én Clearque Szófiába érkezett, és O'Conor brit konzul közvetítésével kapcsolatokat létesített a kabinettel, és javasolta egy külföldi kormányzati kölcsönszerződés megkötését a kormánnyal. 1889. július 5-én egyrészt Francis H. Clearque, másrészt Ivan Szalabashev, mint pénzügyminiszter írta alá a kölcsönszerződést. De az üzlet meghiúsul, mivel időközben a Länderbank jobb feltételeket kínál.

fizetés képességében /úgy látszik, mindenféle vádaskodások következtében/ és ezért a szerződés kétértelműségein kapott, hogy azt megoldja. Cl/earque/ époly bizalmatlan volt, mert nem akarta a pénzt letéteményezni, félvén, hogy a b/olgár/ kormány sequestrálja [elkobozza].⁹⁰⁶ St/ambuloff/ félig már meg van vigasztalva, mondv/án/, hogy jövő hónapban már lesz elég pénzük a tizedből.⁹⁰⁷ – A függetlenség kérdésében szerinte most teljes pausa [szünet] állott be. Én még figyelmeztettem a veszélyekre. Az elismerés dolgában felvilágosítottam a porta dis/positiói/ról, és reményt adtam neki, hogy a napirendről már le nem fog vétetni. A zankoffisták fészkelődnek /p/éldául/ a Sándor ünn/epi/ demonstr/áció/ /. Karaveloff nem akar Radosla/voffhoz/ menni. – Stranskyról /...../ törekedtem helyreütni a rossz hatást, mit a fej/edelem/ apostrofálása szült a bizonyos, tőlem már rég befejezett köszönetmondás ügyében.

Október 5.

A fejedelem ide visszatért. A tartalékosok elbocsáttatnak.

Október 6.

Este a fejedelelemnél. Nagyon meghatottan mondott és izent köszönetet a bolg/ár/ tisztek fogadtatásáért őf/elsége/ által.⁹⁰⁸ – A csapatszemlék eredményével nagyon meg van elégedve. – Az elismerésre vonatkozó mozgalomról vajmi kevés tudomása volt, s türelmetlenséget nem tanúsított. Nagyon fél azon veszélytől, hogy elismerése után muszka diplomatákat kap az országba. Megnyugtattam, hogy az nem valószínű, még akkor sem, ha T/örökország/ és a hatalmak nagy része elismerte.

Október 8.

Ferd/inánd/ fejedelem hirtelen elutazott külföldre, senkit sem értesítvén, mint Stamboloffot kit locumtenensnek [helytartónak, lat.] rendelt - Egy régi szándékának kivitele melyről nekem már Tavasz óta sokszor beszélt. Úgy látszik mamája is hitta, Párizsba is szeretne menni és némi házassági terv is forog kérdésben.

Megérkezett egy Alexi Dolgorukoff hg.⁹⁰⁹ gárdatiszt egy pár napra. Megemlítendő csak azért, mert az első orosz **de distinctum** ki 1886 óta ide jött.⁹¹⁰

⁹⁰⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 397-398., 1889. október 2., Burián Kálnokynak.

⁹⁰⁷ Az agrárállam egyik nagy problémája, hogy a direkt adók döntő szerepe miatt, azok évente egy alkalommal folytak be a kincstárba (ha pedig terményben szedték, még el is kellett adni).

⁹⁰⁸ Bolgár tisztek az 1889-es osztrák-magyar hadgyakorlaton. Nr. 247. CDA, f. 176. op.1. a.e. 332. l. 3. 1889. szeptember 14. és VPB 3/1. Nr. 245. NA – BAN f. 19. op. 1 a.e. 653. l. 38-46. 1889. szeptember 12.

⁹⁰⁹ Keresztneve alapján nem azonos az 1886-ban szereplő Dolgorukovval, de gárdatiszt mivolta és hercegi rangja arra utal, hogy rokonok lehetnek. Oroszország a bolgár hadsereg és a burgasi kikötő irányítását akarta megszerezni, ez volt a herceg titkos küldetése.

⁹¹⁰ VPB 3/1. Nr. 250. 1889. október 12. CDA f. 176. op.1. a.e. 336. l. 3-4. és Nr. 253. október 16. Dolgorukov Szerbiába utazik tovább. CDA f. 176. op.1. a.e. 361. l. 35.

Október 9.

Constatálandó, hogy g/ró/f K/álnoky/ az elismerés kérdését bizalmasan a Portánál szóba hozta, - de ugyanakkor a nagyvezér és a szultán is kezdtek a dologgal foglalkozni. A szultán megtette lépését Nelidoffnál, ennek balsikere után pedig bizalmas emberével desavuálta [visszavonta]. – A muszkák zajt csaptak, és Kálnoky is visszavonult egy kissé, 1. egy erélyes sürgönnyel, melyet a bolg/árokat/ intőleg hozzám intézett, 2. egy communiqué által a Brünner Nachrichten-ben.⁹¹¹ – Olaszország úgylátszik ez esetben szintén kissé elmaradt. Valaki tehát kissé megijedt saját bátorságától és T/örökországnak/ azt mondta: Geh du voran, du hast die grössten Stiefel an! [Menj előre, neked van a legnagyobb csizmád...]⁹¹²

Október 10.

Titkos sürgöny Kálnokytól:⁹¹³ Paget L/ord/⁹¹⁴ Salisburynak egy sürgönyét olvasta fel, mely szerint Spuller⁹¹⁵ tudni akarja, hogy Sándor cár Ferdinánd fej/edelem/ elismerését nem ellenzi többé. – K/álnoky/ úgylátszik nem nagy hitelt ad e hírek. – Én nem tartanám a dolgot a cár jellemével összeférhetetlennek.

Sallabascheff⁹¹⁶ Párizsba, de Bécsbe is utazott, a Länderbankkal tárgyalni.⁹¹⁷

Október 11.

A fentebb említett Dolgorukoff eddig valóságos agent provocateur [provokátor] szerepet vitt. Requiemet akart tartani az elhunyt császárért, haranguirozta [izgatta] a tiszteket Ferd/inánd/ fej/edelem/ ellen. Stamboloff előtt is nagyon sans gêne [zavartalanul] nyilatkozott. Utóbbi Basmadzsieff⁹¹⁸ által értesítette, hogy a requiem

⁹¹¹ Brünner Zeitung.

⁹¹² Helyesen és teljes idézettel: ... *geh du voran! Du hast die größten Stiefel an, dass dich das Tier nicht beißen kann.* A Die sieben Schwaben c. Grimm-testvérek által is feldolgozott meséből. A bátor sváb nyúl vadászok ironikus története, akik egymást biztatják nyulak megközelítésére. Olyan értelme van, hogy a másik kaparja ki nekem a forró gesztenyét. A három császár szövetségének kancellári találkozóját szokták e mondással karikírozni. Még az emigráns Kossuth is ismerte. Lásd Ress Imre: Két emigráns az olasz egyesülés évtizedében: Kossuth és Tkalac. In: Uő.: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. Bp. L'Harmattan, 2004. 85-101.

⁹¹³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 300., 1889. október 10., sürgöny Kálnokytól Buriánnak; és Kt. 119., fol. 341-342.

⁹¹⁴ Augustus Paget (1823-1896) brit diplomata, 1884-1893-ig Nagy-Britannia bécsi nagykövete.

⁹¹⁵ Eugène Spuller (1835-1896) francia író és politikus, 1889-1890-ben külügyminiszter.

⁹¹⁶ Ivan Petrov Szalabasev (1853-1924) - bolgár matematikus (Prága) és politikus a Kelet-Ruméliai Liberális Pártból. Bolgrádban (Ukr.) tanár. Az Egyesült Bulgáriában a Népi Liberális Pártban, majd a Demokrata Pártban politizál; pénzügyminiszter (1888-1890; 1892-1894). 1910-1914 között bécsi követ. Felesége, Milka Papaszov a Papazoglu rózsaoaljakereskedők családjából való.

⁹¹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 405., 1889. október 10., Burián Kálnokynak a 25 millió kölcsön ügyében.

⁹¹⁸ Hriszto Baszmadzsieff, szófiai rendőrfőnök 1889-1890 körül. Ő az első, aki beszámol Sztambolovnak Panica összeesküvéséről, de Sztambolov nem hitt neki. Panica közeli barátja volt Sztambolovnak, de Panica megsértődött,

meg nem engedtetik. Mire nagy indignatio D/olgorukoff/ részén.⁹¹⁹

Október 13.

Nemeskéri Kiss Miklós.⁹²⁰

Október 14.

Sallabascheff Bécsben a Länderbankkal 25 mill/iós/ kölcsönt kötött.⁹²¹

Október 17.

Miske 2 hónapi szabadságra. – Róth Károly kapitány⁹²² jött egy napra.

Október 18.

Az orosz cár tehát Berlinben volt.⁹²³ – A német császár a napokban útra kel Monzának és Athénbe, azután Konstantinápolyba. – Kálnoky Friedrichsruheba készül látogatni. Ferd/inánd/ fej/edelem/ meg külföldön mulat. – Itt 27.-én a Szobránjét készülnek megnyitni. – Belgrádban a Skupstina megnyílt. – Lahovary ro/mán/ k/ülü/gymin/iszter/ Bécsben járt. – Ugyanott min/iszteri/ konferenciák voltak a hadsereg újjáémezésének tárgyában, mely ezentúl cs/ászári/ és k/irályi/ lesz.⁹²⁴

Az egész helyzet nagyon megnyugtató, oly annyira, hogy már azt kezdem ismét hinni, senki sem fog iniciatívához nyúlni, hogy a kis bolgár kérdés elrendezése végett ezt az európai drágán vásárolt idyllt megzavarja. Ha ez tényleg így lesz, akkor a bolgárok alighanem függetlenségüket csakugyan ki fogják hirdetni, - mert hát talán az sem fogja megzavarni ugyanazt az idyllt. Bolondok is, ha nem teszik. – Ha igaz, amit a német lapok Bismarck beszélgetéséről mondanak a cárral, akkor a h/erce/g a b/olgár/ok és Ferd/inánd/ h/erce/g eddigi res gestae-iben [tetteiben] nem lát indokot arra, hogy megváltoztassa nézeteit O/roszország/ jogairól B/ulgáriá/ra, és a Szófia-Coburgi kalandról. Talán meg fogja változtatni, ha meg fog történni ama dolog, és 150.000 szurony kész lesz azt megvédeni.

amikor Racso Petrov kapott előléptetést helyette.

⁹¹⁹ Dolgorukov-afférről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 345-348., 1889. október 15., Burián Kálnokynak.

⁹²⁰ Nemeskéri Kiss Miklós (1820-1902) az 1848-49-es forradalom és szabadságharc honvéd ezredese, franciaországi magyar emigráns politikus. Burián rokona. Nemeskéri-Kiss Sándor szófiai magyar kiküldött (1912, 1917, 1920-1929) nagyapja.

⁹²¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27. Nr. 55., 1889. október 15., Burián jelentése. Lásd még: VPB 3/1. Nr. 252. és 254. október 14. és október 22. NA – BAN f. 119.k. op. 1. a.e. 653. l. 47-48. és BIA – NBKM f. 14. op. 1 a.e. 590. l. 46-47.
⁹²²

⁹²³ Taylort megnézni!

⁹²⁴ Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1883–1895. Bearb. von István Diószegi. [Budapest]: Akadémiai ny. 1993. 467-474.

Október 22.

M-től adat.⁹²⁵ Stamboloff nyilatkozata: olyan elnököt akar a kamarában, ki nem a kamara, hanem a kormány tekintélyét tartja elsősorban szem előtt.

Drigalski⁹²⁶ egy levelében azt állítja, hogy ő a Phil/ippopolis-i/ puccsot előre jelezte a török kormánynak, s hogy annak tétlenségéből azt következteti, hogy K/onstantinápoly/ban tulajdonkép szívesen látták az úniót.

Október 27.

K/álnoky/ értesítései szerint a berlini találkozás főeredménye, hogy a cárt sikerült meggyőzni a 3-as szövetség békés céljairól, s hogy a cár maga is békeszeretetének nyilvánításait /adta/. – Ha a cár tényleg azt hitte, mint különben sokan O/roszország/ban, hogy mi O/roszország/ot meg akarjuk támadni, akkor a fentebbi eredmény jelentékeny, és mindenesetre képes megerősíteni még a cár békeszeretét. De mit lehet ebből csinálni a praktikus politikai problémák megoldására? Semmit, ha a cár békeszeretete a legfőbb cél, - mindent, ha a fennforgó megoldatlan kérdések kiküszöbölése ne legyen mindörökké függővé téve O/roszország/ szeszélyeitől. O/roszország/ praetensiói [követelései] a bolgár kérdésben abszurdumok. Ha mégis az agyonhallgatással a dolgon át lehetne siklani, talán az volna a helyes politika, mert a *rendresseur de torts* [az igazság bajnokának] hivatása már Don Quixote óta háládatlan. - De a kérdés úgy fekszik, hogy magától fog felébredni. A b/olgárok/ meg fogják oldani maguk. Én nem fogom már ebben gátolni őket morális nyomatékka 1., mert jogukban vannak, 2. mert nekünk avval nem ártanak, 3. mert használnak, amennyiben nem kell fejünket törnünk, hogyan jusson ki Európa a zsákutcából, 4. mert emberi számítás szerint O/roszország/ azt is zsebre fogja dugni, mint már sok más s nem fogja magára vállalhatni a fegyveres közbenjárás ódiumának terhét, 5. mert a mostani percet tartom a legkedvezőbbnek a megoldásra, T/örökország/gal ha lehet, anélkül, ha másképp nem megy.

Október 30.

Dánics egy pár napra ide érkezett. A szerb viszonyokat fekete színben festi. Szerinte Pasich a radikális pártot egészen dominálja, és a dynastia változtatására tör, Persiani⁹²⁷ titkos támogatása mellett. Utóbbi azt mondta volna többek előtt: *Il faut après le père la mère s'en aille et le bébé aussi* [Az apa után az anyának is el kell menni, és a babának is]. – A 6000 montenegrói bevándorlása⁹²⁸ előjáték gyanánt szolgálna. – Meglehet, hogy

⁹²⁵ Talán Miske.

⁹²⁶ Fedor von Drygalski (1821–1897) az oszmán hadsereg német származású tábornoka, a szultán szárnysegédje.

⁹²⁷ Korábban már említett orosz diplomata.

⁹²⁸ A szerb politika támogatta a „muszlim atrocitások” elől menekülőket Koszovó térségében. Földet is kaptak a

a szenvedélyes ellenzékiek sötét látása ez ilyen határozott alakban.

November 1.

A fej/edelem/ sürgönyözte, hogy holnap L/om/ Palankának vissza jön. Sallab/ascheff/ és Mutkuroff min/iszterek/ oda utaztak. Este Bourboullontól⁹²⁹ hozott egy levelet, mely szerint Nischnek jön. Bourboullont magát Belgrádban molestálták s „Coburg”-ot kerestek a vonatban. Stamb/oloff/ félvén, hogy a fej/edelem/nek valami kellemetlensége lehet, sürg/önyözött/, hogy Lom-nak⁹³⁰ jöjjön mindenesetre. S roppantul nervosus és haragszik, joggal, hogy a Szobr/anjét/ ismét nem lehet megnyitni. Nem mondhattam ellent, midőn megjegyzi: Le Prince manque de tact. [A herceg híján van a tapintatnak.] – Nekem pompás alkalmam volna mich gründlich auszuschweigen. [a választ megtagadni, némaságba burkolózni] S ha szólok, csak pour l’amour de l’art [kb. csak a szépség kedvéért] teszem, mert nem tudok nézni ily ügyetlenségeket. A fej/edelem/ utazásának gyönyörű hatását úgy elrontotta, s ha marad belőle valami, az nem az ő érdeme lesz.

November 2.

A német császár⁹³¹ Konst/antinápoly/ba⁹³² – Kálnoky Friedrichsruheba érkezett.⁹³³

Sürg/öny/: Ferd/inánd/ fej/edelem/ Bécsben Kálnokyt és Szőgyényit meglátogatta, s ott a helyzetről ugyanazt mondta, mint én, t/udni/ i/llik/, hogy nemsokára lesz vagy

betelepülők, igaz nem sokat. Ezek zömmel a radikális párt szavazóinak sorát erősítették és az aktívabb balkáni külpolitikát proponálták.

⁹²⁹ Robert de Bourboulon (1861-1932) - francia nemes, Ferdinand Saxe-Coburg-Gotha személyi titkára, később kamarás, ceremóniamester és az udvar marsallja (1904-ig). meggyőződéses konzervatív monarchista, buzgó katolikus. 1881-től kinevezik a francia külügyminisztériumban. 1887. augusztus 10-én személyi titkárként Ferdinánd herceg szolgálatába lépett (Clémentine, Ferdinánd anyja, francia: Orléans-házból való hercegnő.).

Ő írta Ferdinánd király beszédeinek és levelezésének nagy részét. Szoros kapcsolatot tartott fenn Dimitar Sztancsov bolgár diplomatával, Ferdinánd másik titkárával (1887-1889, később a titkos kabinet tagja).

1892-ben azt a feladatot kapta, hogy tárgyaljon Ferdinánd jövőbeni házasságáról Maria-Louise Bourbon-Parma hercegnővel.

A balkáni háború alatt (1912-1913) ismét Bulgáriában tartózkodott, és a külföldi képviselőkkel folytatott levelezésért volt felelős.

⁹³⁰ Vidin irányába, északon.

⁹³¹ II. Vilmos (1859-1941) a Német Birodalom császára, porosz király, uralkodott 1888-1918-ig. Ez a híres keleti látogatása, mely után Németország potenciális nagyhatalommá válik a Balkánon és megkezdí a gazdasági politikai behatolását az Oszmán Birodalomba is.

1888. október 4. Németország koncessziót kap az oszmán kormánytól az Izmir-Ankara vasútvonal megépítésére. Berlin fokozatosan eltávolodik a Balkán iránti passzivitás bismarcki tradíciójától („a Balkán nem éri meg egyetlen pomerániai gránátos életét sem”), az osztrák-magyar-orosz rivalizálásban elköteleződik az Osztrák-Magyar Monarchia mellett. 1890. augusztus 26-ban az oszmán és a német kormány kereskedelmi és barátsági szerződést köt. Németország katonatiszteteket és mérnököket küld az országba.

⁹³² Beszámoló Teodorovtól: VPB 3/1. Nr. 263. 1889. november 16.CDA f. 176. op.1. a.e. 329. l. 12-14.

⁹³³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 494-497., 1889. november 2., Kálnoky Buriánnak, Friedrichsruhe; Kt. 27., fol. 491-493.: a szerb-bolgár kereskedelmi tárgyalások.

elismerése a fejedelemnek, vagy függetlenség.⁹³⁴

November 3.

A fejedelem 11-kor megérkezett vonaton.

A Szobranje megnyitása.⁹³⁵ – Slawkoff⁹³⁶ elnökké választott.⁹³⁷

November 4.

Dobnertől: a császár Bécsben Szögyény által nagyon hízelgő dolgokat izent a fej/edelem/nek: er spaziert ruhig in Wien herum, u/nd/ sagt: Ich werde die Sobranje vertragen. [Nyugodtan sétált Berlinben és mondogatta: kijövök a szobranjéval].

Danicstól: Párizsban Ferd/inánd/ fej/edelem/ a Vaudeville-ban Milan királlyal találkozott s beszéltek a Balkán dolgokról. Ferd/inánd/ kérdésére, hogy miért köszönt le, mikor ő, Ferd/inánd/ is nagy nehézségekkel küzd, Milan azt felelte: Parceque Vous êtes fait de la trempe dont on fait les souverains et moi non. [Mert Önt olyan fából faragták, mint az uralkodókat, de engem nem.]⁹³⁸

November 5.

Ferd/inánd/ fej/edelem/nél. Nagyon megelégedve utazásával, melyet, mint mondá, egészen a köztünk megbeszélte program szerint végzett. Inkább engem kérdezett ki a helyzet és az itt történekről, különösen a Dolgorukoff incidensről,⁹³⁹ mintsem mesélt. Csak látogatását Szögyényinél említette, - különben Coburgról és Alcsuthról beszélt, - és gyanúsította, mint mindig, a német politikát. – Holnap keresztül utazik itt a német cs/ászár/ suiteje [kísérete] talán Herb/ert Bismarck⁹⁴⁰ is. Azon furcsa ötlete van a fej/edelem/nek, hogy törekedék őt valahogy a vasuton meglepni „übertumpeln”

⁹³⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 398-405., 1889. november 2., hosszú Kálnoky Abschrift.

⁹³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 450-451., 1889. november 3., Burián Kálnokynak.

⁹³⁶ Panajot Atanaszov Szlavkov (1846-1925) - Bolgár politikus a Liberális Néppártból, az első földművelésügyi miniszter, Az Ötödik (1889-1890) Nemzetgyűlés alelnöke és a Hatodik (1890-1892) elnöke. Igazságügyminiszter (1892-1893), majd kereskedelmi és földművelésügyi miniszter (1893-1894 között). Sztambolov híve.

⁹³⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 27., fol. 453-455., 1889. november 3., Burián Kálnokynak.

⁹³⁸ Az új uralkodót kezdetben nem minden ok nélkül „Sztambolov kegyelméből Bulgária fejedelmének” nevezték. Perry, Duncan M.: Stefan Stambolov and the Emergence of Modern Bulgaria, 1870-1895. 102-147. De, ha belegondolunk, hogy a nagyhatalmak jóváhagyása és Oroszország akarata ellenére került trónra, akkor bizonyos, hogy a kezdetektől fogva nagyfokú ambíciózusság jellemezte. Goreczky 107.

Ez másnak (Sztambolovnak is) szemet szúrt. Ferdinánd VII. Edward egyik estélyén (1904) kijelentette, hogy amint elfoglalta a bolgár trónt, arra az elhatározásra jutott, hogy ha a jövőben politikai gyilkosságra kerülne sor Bulgáriában, ő mindenképpen a gyilkosok és nem az áldozatok között lesz. Goreczky, 107., Stoyanowitsch, Peter: Die Kandidaten für den bulgarischen Thron und die Wahl des Prinzen Ferdinand von Sachsen-Coburg und Gotha zum Fürsten Bulgarien (1886-1887), 101.

⁹³⁹ A herceg titkos diplomáciai misszióban járt el, melyet október 11-i bejegyzésnél említett feltűnéskeltő viselkedése elleplezni szolgált. Oroszország a bolgár hadsereg és a burgasi kikötő irányítását akarta megszerezni.

⁹⁴⁰ Herbert von Bismarck (1849-1904) porosz államminiszteri államtitkár, Otto von Bismarck kancellár idősebbik fia. 1891 márciusában, apja visszavonulásakor ő is befejezi politikai pályafutását.

[rajtaüttni] hogy beszélhessen vele. – A fejedelem önérzete ezen utazás által alighanem tetemesen nőtt.

November 7.

A német császár suiteje, g/ró/f H/erbert/ Bismarck itt keresztül utaztak.

Laaba, ki holnap elut/azik/, a **P.N.⁹⁴¹** egy közleményére vonatkozólag mondta, hogy a bolgárok János f/ő/h/erce/gnek a trónt Stoiloff által felajánlották. J/ános/ f/ő/herceg/ el nem fogadta a cs/ászár és/ kir/ály/ tilalma folytán, de ő figyelmeztette a deputációt Ferd/inánd/ h/erce/gre, s azóta kandidaturáját loyalian támogatta. Stoiloff azután is még J/ános/ f/ő/h/erce/ghez fordult, de csak miután Ferd/inánd/ h/erce/g határozott nemet mondott volt.

November 11.

Sürgöny Kálnokytól: roppant békehymnus és megelégedés az Übereinstimmung über alle wesentliche politischen Fragen [egyetértés minden lényeges politikai kérdésben.] felett. De "demgemäss liegt es auch nicht in unseren Absicht in der bulg/arischen/ Frage irgendwie aktiv einzugreifen" ami "selbstverständlich nich ausschliesst, dass wir der fortschreitenden Entwicklung des Landes die möglichste Förderung angedeihen lassen" és "unsere Ratschläge gehen unverändert dahin, vor jeder Ausschreitung zu warnen." [„eszerint nincs szándékunkban a bulgár kérdésbe valahogy aktívan beavatkozni” ami „ magától értetődően nem zárja ki, hogy az ország előrehaladó fejlődését a lehetőség szerinti támogatásban részesítsük” és „ tanácsaink változatlanul a kilengések elkerülésére irányulnak”.] stb., stb. -, ami egészében annyit tesz, hogy már most járni tudsz, csizmát is adunk még, de azért csak tovább is s/e/g/g/e/n csúszkálni tessék.⁹⁴² – Felteszem, hogy ez az instrukció nem főkép nekem szól, hanem a - karzatnak, - s akarom reményleni, hogy kapok hozzá kommentárt. Másképen ez struccpolitika volna. Az adott és általam világosan kifejtett helyzetben ilyen tanács mellett a b/olgárok/nak két dolgot kellett volna még mondani: 1. quousque tandem [latin: meddig élsz vissza... ti. türelmünkkel] és 2. mi bajuk lesz, ha már most csakugyan ezeket a tanácsokat nem követik többé. - Vagy pedig K/álnoky/ titokban maga is azt kívánja, hogy az impulsus innen jöjjön, - minthogy a mostani helyzetből

⁹⁴¹ Pesti Napló?

⁹⁴² Kálnoky vértelen politikájának elismerését lásd: A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felseje által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1889 - hiteles kiadás (Bécs, 1889) / A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság naplója, IV. ülés 26. Csernátony Lajos. „...Midőn az orosz politika Bulgáriában az ő ismeretes békés hadjáratát viselte, akkor is nagy volt a felháborodás nemcsak nálunk, hanem egész Európában és Kálnoky gróf külügyi politikája akkor is igen jól meg tudta őrizni a higgadtságot és ez a higgadtság bevált, ez a higgadtság az országnak nem került háborújába, hanem megmentette nagyobb complicatióktól monarchiánkat és Európát.”

minden fejtörés mellett kibúvó nincs, amely Bism/arck/nak kedvére legyen. - Egy örvendetes dolgot, melyben azonban én sohasem kételkedtem, lehet az instr/ukcióból/ kiolvasni, t/udni/ i/llick/ F/üirs/t B/ismarck/ will sich in die orientalischen Verhältnisse nicht einmischen. [a keleti viszonyokba nem akar belekeveredni]

November 16.

Laaba Hietzingen meghalt.

November 18.

A fej/edelmi/ és min/iszteri/ találkozások után világgá bocsátott újsághírek⁹⁴³ ismét egy kis krisist okoztak itt a közvéleményben, mely azonban már el is múlt. Lehetőnek tartották, hogy mi a béke kedvéért bolgár politikánkban áldozatokat hoztunk. Én nem sokat dementálgattam [cáfolgattam], de magatartásomból kivették, hogy baj nincs, habár persze kézzelfogható és közvetlen haszon sem vonható le a helyzet rendezésére az utolsó eszmecserékből. A tény, hogy most is sokat tehetünk hivatalos cím nélkül B/ulgáriá/ért, mert annak rendetlen és definiálhatlan állapota keretében ügyességgel sok mindenfélét bele lehet tuszkolni, - és e téren magam is meglehetősen szabad kezet adok magamnak. - Érdekes egy okoskodás, mely állítólag kormánykörökben is felmerült aznap, mikor valami hírek folytán leginkább hitték az O/roszország/nak tett concessziókat /O'Conor/ szerint: Ha ismét bejönnek az oroszok, akkor kezükben lévén a befolyás a Balkán-államokban, elkezdik okvetlen az aktiót T/örökország/ ellen, mely azután kényszerítve lesz a 3-as szövetség karjaiba vetni magát, így hát ez a galiba is arra szolgálna csak in ultima analysi [latin: végső elemzésben], hogy a nagy háborút siettetné, T/örökország/ hadi erejét a 3-as/ szövetség/ latjába vetné, és O/roszország/ vereségét siettetné, a Balkán államok függetlenségének nagy javára.

⁹⁴³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 461-476., 1889. november 17., Burián Kálnokynak.

Szept. 3.

(**Gróf Zichy Jenő véres párbaja**), melyről már tegnap és tegnapelőtt is adtunk tudósítást, mindinkább közbeszéd tárgyát képezi a *Hangliban* s az ezzel határos fővárosban. Most már ismeretes győzelmes ellenfelének neve is, ki, mint jólértesülten már jeleztük, szintén az arisztokrácia egyik kitünősége, —névszerint *Waldapfel Jakab* gróf, börzeügynök. Az összekocczanás oka szóváltás, mely a fölött folyt, melyikük kente föl *Coburg Ferdinándot* bolgár fejedelemmé. Növeli az aggodalmakat, hogy a súlyosan megsebesült ipargrófot tegnap Pécsre várták az iparműtárlatra, hogy ez alkalmából a hazára néhány éljent mondva, előmozdítsa a magyar ipart, — de oda meg nem érkezett. Ebből bizonyos, hogy a nemes ipargróf vett sebében már ki is szenvedett. Ő, ha még egy szikrája lett volna benne az életnek, megjelen vala Pécssett, hogy elmondja: »*éljen a haza!*«

Szept. 4.

(**Zichy Jenő gróf és Waldapfel Jakab gróf**) szomorú végü párbajáról még a következőket jelenthetjük teljesen hiteles forrásból. Az ipargróf segédei *Hunyady László* gróf balkáni trónkövetelő és *Milán* szerb király voltak, *Waldapfel Jakab* grófé *Koburg Ferdinánd* bolgár fejedelem és *Klement*, szófiai metropolita. *Waldapfel* gróf golyója az ipargrófba a 17-ik és 20-ik borda között hatolt be s két méternyire jött ki az agy felett. S jóllehet nemes részeket nem sértett, mégis föltétlen halállal járt.

November 20.

Dánicsék egy pár napi tartózkodás után elutaztak. Levelet kaptam Tiretta grófnétól,⁹⁴⁴ ki a Bulgarie szállóba hí magához.

November 21.

Ma mentem Tiretta grófnéhez, s nagy meglepetésemre - Buturlin, született Bobrinsky

⁹⁴⁴ Álnév, mint alább látható, valójában született Ljudmila Pavlovna Bobrinszkaja (más nevei: Buturlina, Lizardi) (1860-1911), Dmitri Buturlin (1850-1917) gyalogsági tábornok felesége.

g/ró/fnét találtam, oly szép s úgy kifestve, mint hajdan.⁹⁴⁵ Roppantul kikérdezett bolgár dolgokról, különösen Stamboloffról és a fej/edelem/ről. Én azt mondtam neki, amit akartam, s meggyónattam. Meg is gyónt. Missiója van. A fejedelmet arra bírni, hogy orthodox nőt vegyen, persze muszkát, s akkor, meglévén oldva az orthodox vallásúak kérdése, a bolgár dolgot 6 hónap alatt el lehetne intézni. Ma már a papokat meglátogatta, s Sallabascheffal beszélt. Holnap Stamboloffhoz megy, s a fejedelemmel szeretne találkozni. A vasutügy iránt is érdeklődik. - No hiszen jól járt velem!

November 22.

Buturlinnénál ebédeltem: délelőtt Stamboloffnál volt.⁹⁴⁶ Mit végzett velem, még tisztán ki nem vettem. De ügylátszik, nincs meglegedve, mert ma nagyon insistált ittlétének üzleti céljain, kevésbé hangsúlyozta a házassági dolgot, és már is lemondott arról, hogy a fej/edelm/et lássa, minthogy ez hozzá jönni nem akar, ő pedig audientiára menni vonakodik. A papokhoz szorgalmasan látogat, egy macedóniai embert is látott, kinek ideáit a szláv egységről nem találta épületeseknek. Nagyon hangsúlyozza a jó benyomást, mit az itteni dolgok reá tettek, s kívánta, hogy ezt a fej/edelem/mel is tudassam. Azt is kívánta, hogy itt felvilágosítsam Stamboloff/ot, hogy ő milyen grande dame [előkelő asszony]. Stamboloff/ tehát úgy látszik ettől nem volt nagyon áthatva.

November 26.

B/uturlin/né esetét a következőkép ítélem meg: idejövetelének oka hóbort, but there's method in it [de van benne rendszer],⁹⁴⁷ és lokális. Különben nagyon okos és logikus fej. Ideája mindenesetre olyan általános benyomásokból kelt a bolgár kérdésről, melyek mérvadó központokból jutottak el hozzá és az is, hogy a b/olgár/ kérdés roppant galiba O/roszország/nak, s nem tudnak kibújni belőle, mert a cár kimondta a soha szót Ferd/inánd/ra nézve. Az is sok komoly beszéd tárgya lehetett, hogy orthodox nővel való házasság volna az egyedüli dolog, mi elfogadhatóvá tehetné Ferd/inánd/ h/erce/get O/roszország/ra nézve, s azt gondolta B/uturlin/né, miért ne legyen ő az. Azonkívül persze ő is azt hitte, hogy itt tudja Isten mily nyugalanság és izgatottság uralkodik, s hogy két kézzel fognak ideáján kapni. - Különben nem először jött összeköttetésbe a bolgár dolgokkal. Mikor Mingreliai Miklóst proponálta a cár, ez, valamint neje is, ki B/uturlin/né barátnéja, nagyon komolyan vették a dolgot. A

⁹⁴⁵ Talán moszkvai konzulsága idején találkoztak. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 483., 1889. november 21., Burián Kálnokynak.

⁹⁴⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 491., 1889. november 22., Burián Kálnokynak.

⁹⁴⁷ A híres idézet Shakespeare Hamletjéből.

h/herce/g a voulu faire son entrée au nom de la fille de **Madame August** [A herceg Madame August lányának nevében szeretett volna megjelenni] és a h/herce/gné bolgár kosztümöt akart már készíttetni. B/uturlin/né pedig rá akart állni, hogy mint udvarhölgy jöjjön ide.⁹⁴⁸

November 28.

Buturlinné elutazott Bécsbe. A fej/edelm/et nem látta, s gondolom, eléggé tájékozva van az itteni valódi helyzetről.⁹⁴⁹ Azt állítja, hogy jó benyomásait O/roszország/ban terjeszteni fogja, s sikert remél. Meglehet, de valószínűbb, hogy vagy kellemetlenségei lesznek, vagy bolondnak fogják tartani. - Csak holnap akart elutazni, mi jött közbe, mi ma elugrasztotta, nem tudom. Ő valami cousinét [nőrokont] talált fel, ki Bécsben megbetegedett.

December 2.

A bolgár kölcsönkötvényeinek megadatott a bécsi tőzsdén a hivatalos jegyzés.⁹⁵⁰

December 17.⁹⁵¹

Clementina h/herce/gnó megérkezett. - Miske visszajött.

December 18.

Gutmannsthal⁹⁵² meglátogatott útban Konst/antinápoly/ból Londonba.

December 28.

Hosszú beszélgetés a fejedelemmel. Házassági terveiről is beszélt, s közölte nagy titkát. Az elismertetést csak azért sürgeti, hogy a mi dynastiánkkal léphessen családi összeköttetésbe, ami természetesen jelen helyzetben lehetetlen. Ha egyszer el lesz ismerve, ő az ilyen szövetségnek csak előnyeit látja, A/usztria/-M/agyarország/ra nézve is, - én meg csak hátrányait. Tehát nehéz volt nekem a beszélgetés. Tőle az is szerencsétlen gondolat, hogy ő ezen ambíció miatt házassági tervét halogatja, és majdnem zokon veszi a mi politikánknak, hogy tervét már most nem kapja fel, mint

⁹⁴⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 500-505., 1889. november 26., Burián Kálmoknak.

⁹⁴⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 506., 1889. november 28., Burián Kálmoknak.

⁹⁵⁰ A már említett Länderbank-kölcsön.

⁹⁵¹ Nagy jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 517-520., és Kt. 27., fol. 523-542., fol. 543-554., fol. 555-573., a szobranje fol. 601-ig, 1889. december 17.

⁹⁵² Nikolaus von Gutmannsthal-Benvenuti (1856-1943) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatájaként szolgált, mindössze egy évtizeden át, 1891-ben birtokaira vonult vissza.

egy fennkölt politikus concepiót. Én ami kiábrándítást beadhattam neki, tapintatosan és óvatosan, beadtam. Megértette-e úgy egészen, nem tudom. De meditatlni fogja.

December 29.

Szobranje haza ment. - Tegnap O'Connor és a bolgár kormány nagy titokban aláírtak egy ideiglenes kereskedelmi egyezményt.⁹⁵³

December 31.

Az év nyugalomban végződött, nálam whist-tel: Wangenheim, **Blech**, Graves,⁹⁵⁴ Vernazza,⁹⁵⁵ Miske.

A pol/itikai/ helyzet egészen nyugodt. Akut ügy nincs, sőt, még türelem is van.

Én resignált, de még kissé eltompult, - és iparkodom sperare contre spem [Latin: Remélek remény nélkül.]. - Tout comprendre c'est tout pardonner [Francia közmondás, kb. mindent megérteni annyi, mint mindent megbocsátani.], az igaz. De a lefolyt évben történt egypár dolog, amit igazán nem értek, és ami természetesebb, hogy belezavarodtam.

Üdvözlég 1890.

⁹⁵³ Szövegét franciául lásd: VPB 3/1. Nr. 267. CDA f. 176. op.1 a.e. 300. l. 36-37. Mivel Bulgária nem független állam, elvileg a Török Birodalomra vonatkozó kondíciók (vámtartifa) vonatkoztak rá is. Ha ezen egy hatalom változtatni kívánt, akkor a Berlii Szerződés értelmében a többiekkel is újra kellett tárgyalni. Török viszonyról és Sztambulról, Vulkovicról, Resid bejről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 119., fol. 528-532., 1889. december 29.

Lásd: **Képviselőházi irományok, 1896. VI. kötet** / 153-162. Irományszám: 1896-153. Törvényjavaslat, a Bulgáriával 1896. évi december hó 21/9-én kötött kereskedelmi egyezmény beczikkelyezéséről. Indokolás „az osztrák-magyar monarchia és Bulgária között kötött kereskedelmi egyezményhez.” 25-26. „...A berlii szerződés VIII. cikkében ugyanis megállapítatván, hogy »a külhatalmak és a fényes Kapu között kötött kereskedelmi és hajózási szerződések, valamint a ma is érvényben levő egyezmények és intézkedések mind érvényben maradnak Bulgáriában, és semmiféle változás nem történhetik azokon bármely hatalommal szemben, míg az bele nem egyezett a változásba« a török birodalommal 1862. évi május hó 22-én 28 év tartamára kötött kereskedelmi és hajózási szerződésünk Bulgáriára nézve is hatályban maradt, mihez képest Bulgáriával való kereskedelmi forgalmunkra nézve az emiített szerződésben foglalt határozatok szolgáltak irányadókul és ennek megfelelően Bulgáriába vitt árúink 8%-os érték vámnak, a vámterületünkre hozott bulgár származású árúk pedig az általános vámtarifa szerinti bánásmódnak voltak alávetve.

Bulgáriával való ezen helyzetünk azonban a török kereskedelmi és hajózási szerződésnek 1890. évi július 5-én történt lejártá után változást szenvedett. Nagy-Britannia ugyanis Bulgáriával 1889. évi november hó 26-án jegyzékváltás utján egyelőre két év tartamára szóló külön egyezményt létesített...”

Lásd még: **Képviselőházi napló, 1887. XVIII. kötet** / 1890. április 22–június 10. 371. országos ülés május 9-én pénteken. 1890. Emich Gusztáv, 131. „...ugyanaz a cikk a monarchia számára a legtöbb kedvezményi jogot és a transito-vámok tilalmát biztosítja, valamint fentartja a capitulációkból folyó előjogokat is.” A Monarchia a későbbi tárgyalások során gyakran hivatkozott a kapitulációkra, amit viszont Sztambolov másképp értelmezett.

⁹⁵⁴ A korábban említett szófiai angol konzul, Sir Windham Robert Graves visszatért.

⁹⁵⁵ Vernazza, Georgi (1855-1913). Bolgár szolgálatban álló francia-olasz eredetű családból származó diplomata, a francia nyelvű bolgár diplomáciai levelezés szerkesztője 1885-1895 között. 1896-tól a diplomáciai és ceremóniális levelezés főigazgatója, majd 1907-1911 között Marseille-i konzul.

Szófia, 1890

Január 1.

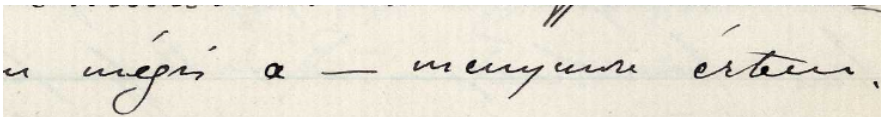
Év kezdete csendes. - A városban sok influenza eset. - Az orosz sajtóban folyik a zaj a kölcsön miatt.⁹⁵⁶

Január 2.

Az angol-bolgár ideiglenes keresk/edelmi/ egyezmény közzétetett. O'Connor oly titokban vitte a dolgot, hogy még a felesége sem tudott a dologról.⁹⁵⁷

Január 3.

Levél Párizsból, Buturlinnétől. Nagyon szeretetreméltó rám nézve, hanem mégis a – meny...? értem. Elle y tient donc [Tehát ragaszkodik hozzá.].

Január 5.

A kezdő/dő/ bolgár ünnepek szélcsendje.

Január 6.

A futárral jött Kálnokynak egy Kosjekhoz⁹⁵⁸ intézett leirata, melynek úgy megörültem, hogy ide másolom az egészet.⁹⁵⁹

Wien, 27/12 1889. E/uer/ Wohlgeboren/ haben in der letzten Zeit mehrmals davon Erwähnung gethan, dass Herr Trikupis die Haltung des k/aiserlichen/ u/nd/ k/öniglichen/ Kabinetts gegenüber Griechenland mit grösserer Eitelkeit beurtheilt, als die ganz gleichartige Haltung anderer Cabinete.

Es wird mir dies auch von anderer Seite bestätigt, so hat z/um/ B/eispiel/ G/ra/f

⁹⁵⁶ VPB 3/1. Nr. 273. 1890. január 2. CDA f. 176. op.1. a.e. 365 l. 5.

⁹⁵⁷ A dolog nem lényegtelen: 1890-ig a bolgár importnak több mint a fele Ausztria-Magyarországról és Angliából származott (évi átlagban 21,2 millió frank, illetve 20,2 millió frank). (Ezzel szemben a balkáni fejedelemség éves kivitele osztrák-magyar viszonylatban mindössze 3,6 millió frank volt ebben az időben). Palotás Emil: Machtpolitik und Wirtschaftsinteressen. Der Balkan und Rußland in der österreichisch-ungarischen Außenpolitik 1878-1895. 365-366. A bolgár hitel és vasútépítések kapcsán is érezhető a versenyfutás a két hatalom között.

⁹⁵⁸ Gustav von Kosjek (1838-1897) osztrák diplomatá, 1881-1883-ig kairói konzul, 1883-1887-ig teheráni nagykövet, 1887 és 1897 között athéni követ. Burián öt követi majd a követi posztot.

⁹⁵⁹ Nincs a Bulgarien fondban.

H/erbert/ Bismarck analoge Aeusserungen des Herr Tr/ikupis/⁹⁶⁰ wiederholt.

Eine Erklärung für dies, mir seit mehreren Jahren bekannte Auffassung ist nicht sehr schwer zu finden, und liegt nicht in unserer speziellen Haltung Griechland gegenüber, sondern in der Stellung selbst, die Österreich- Ungarn seit dem Berliner Frieden auf der Balkanhalbinsel und zu den Balkanvölkern einnimmt. Der Umstand, dass seit dem Jahren 1878 Österreich-Ungarn in direkter Berührung mit den Balkanstaaten steht, und auf deren Geschicke eine direkte Einflussnahme übt, und zu üben berufen ist, bringt es mit sich, dass jedes einzelne derselben Erwartungen und Ansprüche an das k/aiserlichen/ u/nd/ k/öniglichen/ Cabinet stellt, welche schon deshalb unerfüllbare wären, weil sie unter sich ebenso in Widerspruche stehen, wie sie den Bedingungen des Berliner Vertrages widersprechen. Ebenso wie König Georg und seine Minister beanspruchen, dass wir uns als Vorkämpfer für den Hellenismus den weitgehendsten Aspirationen Griechlands zur Verfügung stellen, sollte auch s/einer/z/eit/ König Milan die widersinnigsten Ansprüche ähnlicher Art an uns, geradeso wie auch F/ürs/t Alexander v/on/ Bulgarien unser Einstehen für bulg/arischen/ Interessen als selbstverständlich hinstellte, und F/ürs/t Nikolaus stets klagt, dass wir kein Herz für Montenegro hätten. Zieht man endlich noch in Betracht, dass es für uns eines der Wichtigsten Interessen ist in guten u/nd/ vertrauensvollen Beziehungen zur Türkei bleiben, so kann man doch nur zum Schlusse kommen, das die wohlwollende, aber objektive Stellung, die wir allen Balkan-völkern gegenüber einnehmen, die einzige ist, die den allgemeinen politischen Verhältnissen und unseren Interessen entspricht. Es könne Umstände eintreten, die uns dazu vermögen zu gewissen Zeiten mehr für den einen oder für den anderen der Balkanstaaten einzutreten, wie dies z/um/ B/eispiel/ jetzt mit Bulgarien der Fall ist, doch gehen wir dabei nicht so weit, dass wir uns dadurch zu einer minder freundlichen oder gar feindlichen Haltung gegenüber einen dritten Balkanvolke verleiten liessen. Wenn aber nichtsdestoweniger Österreich-Ungarn in dieser Richtung Alles in einem viel höheren Grade verübelt wird, als jeder anderen Macht /die Mißstimmung des Herr Trikupis mag zum Theile auch auf unsere freundliche Beziehungen zu Bulgarien zurückzuführen sein/, so müssen wir das **Sorgen gefrustet mit** in den Kauf nehmen, als einen Bewis, wie sehr unser Einfluß auf der Balkanhalbinsel gefühlt und für die zukünftige Lösung der Orientfragen **zusch...stat.** wird.

[Tekintetes uraságod az utóbbi időben többször említést tett arról, hogy Trikupis úr nagyobb hiúsággal (érzékenységgel) ítéli meg a császári és királyi kabinet Görögországgal ápolt kapcsolatát, mint más kabinetek teljesen azonos viszonyulását.

⁹⁶⁰ Kharilaosz Trikupisz (1832-1896) görög politikus, 1875 és 1895 között hét alkalommal Görögország miniszterelnöke.

Ezt nekem egészen más részről is megerősítik, így például gróf Herbert Bismarck ismételte meg Trikupis úr azonos nyilatkozatait.

Ennek magyarázatát az általam több év óta ismert felfogása alapján nem nehéz megtalálni, s az korántsem a mi Görögországhoz fűződő speciális viszonyunkban rejlik, hanem a abból az állásból ered, amelyet a berlini béke révén Ausztria-Magyarország foglal el a Balkán-félszigeten és a balkáni népek között. Az a körülmény, hogy Ausztria-Magyarország 1878 óta közvetlen kapcsolatban áll a balkáni államokkal, és azok sorsára közvetlen befolyást gyakorol, és hivatott is azt gyakorolni, hozta azt magával, hogy mindegyik állam ugyanazokkal a várokozásokkal és igényekkel fordul a császári és királyi kabinethez, amelyek már azért is teljesíthetetlennek volnának, mert azok egymást is éppúgy kizárják, ahogy a berlini szerződés feltételeivel is ellenmondásban vannak. Ahogy György király és miniszterei igénylik, hogy a hellenizmus élharcosaként álljunk rendelkezésre Görögország legmesszebbmenő ambíciói teljesüléséhez, pontosan úgy fordult hozzánk Milán király annak idején hasonló jellegű, legellentmondásosabb igényekkel; ahogy Bulgária fejedelme, Sándor is magától értetődőnek vette kiállításunkat a bolgár érdekekért, és Miklós fejedelem is mindig arról panaszkodik, mintha nem mutatnánk jóindulatot Montenegró iránt. Ha végül még figyelembe vesszük, hogy az egyik legfontosabb érdekünk a Törökországhoz fűződő jó és bizalomteljes kapcsolat marad, így csak arra a végső következtetésre juthatunk, hogy a balkáni népek iránt tanúsított jóindulatú, de objektív magatartás az egyetlen álláspont, amely megfelel az általános politikai viszonyoknak és érdekeinknek. Bekövetkezhetnek olyan körülmények, amelyek bizonyos időkben rábírnak bennünket arra, hogy egyik vagy másik balkáni államért jobban síkra szálljunk, ahogy ezt most Bulgáriával történik, de ennek során nem mehetünk oly messze, hogy egy harmadik balkáni nép iránt kevésbé barátságos vagy akár ellenséges álláspontra helyezkedjünk. Ha azonban ennek ellenére Ausztria-Magyarország lépéseiről e területen mindent sokkal rosszabb színben tüntetnek fel, mint más hatalmak esetében, (Trikupis úr lehangoltsága részben a Bulgáriához fűződő baráti kapcsolatainkra is visszavezethető), így az aggodalmakat tudomásul kell vennünk, mint annak bizonyítékát, mily mértében érzékelik befolyásunkat a Balkán-félszigeten és keleti kérdések jövőbeli megoldásakor figyelembe vették.] - Jól van. Ez önérzet.

Este Stamb/oloff/nál, ki ismét beteg.⁹⁶¹ Felolvastam neki egy Wolkenstein g/róf/hoz⁹⁶² intézett leiratot: melyben K/álmok/ g/ró/f elmondja a kitűnő választ, mit Lobanoff

⁹⁶¹ Kicsapongó életvitele folytán Sztambolov szifiliszos volt.

⁹⁶² Lásd feljebb, 1882-1894-ig szentpétervári nagykövet.

h/erce/gnek⁹⁶³ adott az orosz kormány körlevelére a bolg/ár/ kölcsönt illetőleg. Az orosz álláspont tökéletes lefőzése. ⁹⁶⁴ Stam/boloff/ roppantul élvezte az előadást, és meleg szavakban köszönetet mondott K/álnoky/nak. - Újabb orosz kísérlet Selenovsky volt tiszt által: B/ulgária/ kérésére kész volna O/roszország/ konzulokat küldeni. Ezek mindent úgy hagynának, amint van, csak új Szobranje- és fej/edelem/-választást kellene elrendelni. A bolg/ár/ok választhatnak, akit akarnak, Ferd/inánd/ fej/edelm/et is, de ennek a választásig el kellene távoznia. - Ez már egészen Taticseff⁹⁶⁵ programja, és a szép Buturlinné szelleme. - Hanem hát Stamboloff nagyon vastagnyakú. - A vasutügyben a bolg/ár/ kormány/ egy csillapító sürgönyt küldött Konst/antinápoly/ba.⁹⁶⁶ A szultánnak nagyon megtetszett és sympathiáját fejezte ki a fej/edelem/nek és a kormánynak.

Január 7.

A fej/edelem/nél. Közöltem vele az orosz körlevélre⁹⁶⁷ vonatkozó leiratot.⁹⁶⁸

⁹⁶³ Lásd feljebb, 1882-től bécsi orosz nagykövet.

⁹⁶⁴ Előtte jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 6-9., 1890. január 6., Burián Kálnokynak és Kt. 120., fol. 10., Kálnoky Buriánnak.

⁹⁶⁵ Szergej Szpiridonovics Tatyiscsev (1846-1906) - orosz diplomata, történész, 1865 és 1877 között a ragusai konzulátus, az athéni misszió és a bécsi nagykövetség titkára volt. Részt vett a titkos budapesti egyezmény megkötésében (1877), majd az Orosz-török háborúban (1877-1878). 1881 és 1883 között különleges feladatok megbízottja gróf N. P. Ignatyev és gróf D. A. Tolsztoj belügyminiszterek idején. Kapcsolatot létesített a Rendőrkapitányság külföldi ügynökei és az orosz konzulátusok között. Nyugdíjba vonulása után (1883) folyóiratokkal működött együtt, aktívan ellenezte Giers németbarát álláspontját.

1890 augusztusában Tatyiscsev nem hivatalos küldetéssel érkezett Szófiába: Oroszország a bolgár hadsereg és a burgaszi kikötő irányítását akarta (előtte 1889 szeptemberében ugyazzal a céllal jött Alekszandr Dolgorukov herceg: VPB 3/1. Nr. 250. 1889. október 12. CDA f. 176. op.1. a.e. 336. l. 3-4), mindét misszió eredménytelen volt. Utána Tatyiscsev több levelet írt, és közvetetten elítélte Kaulbarszt, amiért nagyon tapintatlanul cselekedett, ellenségeskedést váltott ki és tovább rontotta Bulgáriában az általános véleményt saját maga és Oroszország ellen. Ugyanabban az évben megjelent Az orosz diplomácia múltjából (Из прошлого русской дипломатии. СПб, 1890, 567 c.) c. könyve. Ott, az 503. oldalon szó szerint azt írta, hogy „miután meggyőződünk a bolgárok árulásáról, ellenségként kell kezelnünk őket, anélkül, hogy megvigasztalnánk magunkat az emberek és vezetőik hangulatának látszólagos különbségeivel, mert a politikában minden nemzet felelős a kormányzásáért. Tönkre kell tenni mindent, amit Oroszország tett Bulgária érdekében. Erőfeszítéseink célja nem "Bulgária", hanem a jelenlegi fejedelemség felosztása a szomszédjai: románok, szerbek és görögök között, a Fekete-tenger mentén található széles sáv kivételével, amelyet Oroszország megtarthat magának.” Továbbá Tatyiscsev hangsúlyozza, hogy Bulgáriát úgy kell kezelni, mint Lengyelországot, azaz, hogy "letöröljék a föld színéről, hogy példa legyen az összes többi Keleten lakó törzs számára" annak érdekében, hogy megtudják, "milyen szégyenteljes és katasztrofális vég vár minden szláv népre, ha fel meri emelni a kezét a nagy Oroszország ellenében".

Alig 4 évvel később ugyanez a Tatyiscsev tárgyalásokat folytat Ferdinánd herceggel Sztambolov eltávolításáról! Majd ő az, aki 1895-ben Kliment metropolita látogatásakor a kapcsolatok helyreállítására szólít fel, ha a bolgárok kézzelfogható jelét adják változásuknak.

Az itt említett könyvre válaszolt az 1890-es Panica-összeesküvés után Belgrádba menekülő Dimitar Rizov (Balgarskija kriszisz). HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 22., 1890. január 6., Burián Kálnokynak.

⁹⁶⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 48-51., 1889. december 12., Muravjov franciául, vasutügyben.

⁹⁶⁷ Ti. a kölcsön kapcsán. Az orosz jegyzéket franciául lásd: VPB 3/1. Nr. 274.. 1890. január 17. CDA f. 327. op.1. a.e. 14. l. 5-9.

⁹⁶⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 31-33., fol. 37-40., 1890. január 7., Burián Kálnokynak (itt azonban másról is szó van).

Január 11.

Clementina h/erce/gnónél.

Január 12.

Rangabé megérkezett, elbúcsúzni jött.⁹⁶⁹

Január 13.

Oroszország úgy látszik az angol-bolgár ker/eskedelmi/ egyezmény ellen is kikelt, és ismét portásabb a Portánál, minél inkább természetesen semmivel sem compromittálhatná igazi pol/itikai/ szándékait a bolg/árokkal/ szemben.⁹⁷⁰ Zwiedineknek⁹⁷¹ igaza van, hogy nagyon kedvező ránk nézve, hogy ezen kérdésben Angolország törte a jeget.⁹⁷²

Január 15.

Sallabascheff p.ü.m. [pénzügyminiszter] meglátogatott. Máson kezdte, de beszélni akart az orosz reclamatióról a kölcsön ellen.

Én neki is, mint Stam/boloff/nak határozottan azt tanácsoltam, hogy a megsz/állási/ költs/ég/ tartozást⁹⁷³ azonnal fizessék.⁹⁷⁴ O/roszország/ akár elfogadja, akár nem, Vous

⁹⁶⁹ Aznap jelentés a bolgár büdzséről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 4-33., 1890. január 12.; továbbá Kt. 28., fol. 35-38.

⁹⁷⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 70-80., 1890. január 13., sajtó. És a már említett bolgár dokumentum: orosz jegyzék franciául: VPB 3/1. Nr. 274. franciául. 1890. január 17. CDA f. 327. op.1. a.e. 14. l. 5-9.

⁹⁷¹ Julius Zwiedinek báró (1833-1918) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1875-től bukaresti konzul, 1877-ben a Bulgária ügyében eljáró nemzetközi bizottság tagja, majd különböző kül- és külügyminisztériumi szolgálatokat lát el, illetve a Keleti (Konzuli) Akadémia miniszteri megbízottjaként dolgozik.

⁹⁷² Az angol-bolgár szerződés-kötés körüli egyeztetések idején a Славянских Известия című orosz lapban megjelent egy szláv népek etnikai térképet ábrázoló melléklet, amely rendkívül kedvező helyzetben tüntette fel Bulgáriát. Az ábrázoláson egész Macedónia, a belgrádi kormányzat által Ó-Szerbiának tekintett területek egy része, valamint Pirot is (amely a térkép publikálására idején de jure és de facto is a Szerb Királyság részét képezte) a bolgár nemzethez tartozó területként volt feltüntetve, ami a szentpétervári szerb köve, Đorđe Simić felháborodását váltotta ki, aki több alkalommal is jelentett a kérdést illetően. Beszámolóiban részletesen taglalta az orosz fél inkompatibilitását és így módon beleszólását a szerb-bolgár területi vitákba. Az ügygel kapcsolatban a szerb követ helyreigazítást kért a laptól. Simić jelentéseire vonatkozóan lásd: 50. 13/25. января 1890.; 51. 20. января/1. фебруара 1890.; 52. 20. января/1. фебруара 1890.; 53. 25. января/6. фебруара 1890 In: Алексей Тимофеев — Горан Милорадовић (Приред.): Посланство Краљевине Србије у Петрограду 1889–1897. Том II. Историја српске дипломатије — документа. Књига 9., Београд, Архив Србије, 2018.

⁹⁷³ Ti. az orosz okkupáció költségeit 1878-ban. Ez kb. 8,8 millió leva volt. VPB 3/1. Nr. 290. 1890. március 20. Az ügygel kapcsolatos szentpétervári szerb követi jelentés szerint a bolgár kormány azzal érvelt, hogy a megszállási-adósságot letétbe helyezte a Bolgár Nemzeti Bankban, azonban Oroszország nem vette fel az összeget. Đorđe Simić azt is írta, hogy az orosz kormányzat most konkrét lépéseket fog tenni ez ügyben, aminek a célja valószínűleg ismételtlen csak Bulgária gyengítése. Lásd: 62. 12/24. фебруара 1890. Посланство Краљевине Србије у Петрограду 1889–1897. Том II.

⁹⁷⁴ A bulgáriai orosz okkupáció költségtérítéséről lásd: VPB 3/1. Nr. 279. 1890. február 22. CDA, f. 176. op. 1. a.e. 426. l. 7.

aurez les rieurs de Votre côté [a gúnyolódók az Önök oldalán állnak majd]. S/allabascheff/ azt mondta, hogy II. Sándor cárnak egy rendelete köröztetett hajdan itt és K/elet/ R/uméliá/ban is, mely szerint ama pénznek mindig B/ulgáriá/ban kell maradnia s az ország hasznára fordíttatnia. - Bolgár katonatisztek Steyrbe mennek felügyelni a megrendelt puskák gyártása felett.⁹⁷⁵ - Óvásom a szófiai új octroi [községi fogyasztási illeték] ellen. - O'Conor ügyetlenül szerkesztette az an/gol/-b/olgár/ egyezményben az octroi-ra vonatkozó pontot, minek következtében a b/olgár/ kormány most azt hiszi, hogy az octroi-t szabadon alkalmazhatja.

Január 16.

39.⁹⁷⁶

Január 24.

Kevés esemény. - Az 5% octroi ügyben győzelem. - Vulkovitch szaglaló küldetése Athénbe.⁹⁷⁷

Január 25.

Megválasztattam az Union Club elnökének.⁹⁷⁸

Január 30.⁹⁷⁹

Gyászistentisztelet a palotában Rudolf trónörökös emlékére, melyen jelen voltam.

Február 1.

Panitz a őrnagy elfogatott, Stamboloff által személyesen, éjjel.⁹⁸⁰

Február 3.

A Panitz a dolog úgylátszik nagyobb dimenziókat akar felvenni.⁹⁸¹ Stamboloff /Dobnernéval beszélve/ maga is sötét színben látja a dolgot, és nem bíz a hadseregben. Nekem megfeszíthetetlen talány, a katonatisztek hogyan mehetnek egy bolond bűjtogatásaiba, melyben csak mindent veszhetnek.

⁹⁷⁵ Jelentés: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 39-45., 1890. január 21.; Kt. 28., fol. 46-51, újságcikkek alapján.

⁹⁷⁶ Burán 39. születésnapja. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 87-89., 1890. január 17., Kálnoky Buriánnak; utána Burián sajtófigyelő jelentése: Kt. 120., fol. 90-92. és fol. 93-95.

⁹⁷⁷ Kése b/olgár irat: VPB 3/1. Nr. 285. 1890. március 12. CDA f. 176. op.1. a.e. 411. l. 2.

⁹⁷⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 55-57., 1890. január 26., jelentés.

⁹⁷⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 110-115., 1890. január 26., sajtó; Kt. 120., fol. 116-119., 1890. január 29., Kálnoky a követekhez.

⁹⁸⁰ Lásd a korábbi lábjegyzeteket összeesküvéséről.

⁹⁸¹ Az eseményekről beszámol: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 60-64., 1890. február 4., Burián Kálnokynak és Kt. 28., fol. 70-73., 1890. február 5.

Tény, hogy ma még Markoff, Rizoff,⁹⁸² Mateeff⁹⁸³, Kissimoffot⁹⁸⁴ és Peneff kapitányt elfogták. - A fej/edelem/ este egy cédulán azt írta: Conseil: ne partez pas demain. [Tanács: Ne induljon útnak holnap.] - A palotában hisznek a veszélyben. A fej/edelem/ éber, de nyugodt.

Február 4.

Mára szándékolt elutazásomat elhalasztottam.⁹⁸⁵ - Elfogattak Tatoff⁹⁸⁶ és Cseftaroff⁹⁸⁷ lov/assági/ tisztek is. Panitza összeköttetése Kalupoff-al.⁹⁸⁸ Szándék: Stamboloff és Mutkuroffot megölni és a fejed/elemnek/ választást hagyni a katonai diktatúra és a lemondás közt. - Este a fejedelemnél. Elmondta benyomásait: elég pesszimisticus módon nyilatkozott a tisztek szelleméről. Sokan tudtak Panitza terveiről s nem szól⁹⁸⁹tak. Szerintem, mert komolyan nem vették. Sokan meglehet a gyávaságból is. - Szoros közlekedése P/anicá?/nak Kalupoffal. Titkos írásuk.⁹⁸⁹ Hitrovo⁹⁹⁰ neve előfordul.

⁹⁸² Dimitar Hrisztov Rizov (1862-1918) macedón származású bolgár politikus, újságíró, diplomata. 1884-től a Liberális Párt lapjának főszerkesztője. 1888. aug. 20-án megjelentette a "Hristo Botyov" c. újság egyetlen számát, amellyel bátran és megalkuvás nélkül harcolt Sztambolov ellen, megtámadva Ferdinándot is. Ezért 1889. május 6-án egy évre bezárták a "Fekete mecsetbe", innen, a börtönből irányította a "Macedón naptár" c. újság létrehozását és kiadását. Sztambolov ellenfele, annak lagymatag macedón-politikája miatt 1897-től előbb Szkopjében, majd Belgrádban, Rómában és Berlinben teljesít szolgálatot.

A különleges szófiai katonai bíróság május 17-i ítélete Rizovot nem találta bűnösnek, de Rizov 1890. jún. 21-én kénytelen volt emigrálni Szerbiába. Ezt követően egyik szervezője volt a Sztambolov elleni merényletnek, amelynek során 1891. márc. 15/27-én Hriszto Belcev pénzügyminisztert meggyilkolták.

Ezután Rizov ismét emigrációba kényszerült, szerb diplomáciai forrásokból tudjuk azonban, hogy ezúttal Szerbiában internálták. Szerbia igyekezett óvatosan eljárni az ügyben, mert attól tartott, hogy Rizov befogadása nem csupán a bolgár kormánnyal okozna konfliktust, hanem Ausztria-Magyarország kritikáját vonná maga után. Ezért amikor kiderült, hogy Rizov 1892 januárjában visszatért Szerbiába (ahonnan már az előző évben hivatalosan kiutasították), a hatóságok letartóztatták és Belgrádba vitték. Innen a későbbiekben Oroszországba utazott (Lásd: Pesti Hírlap 1892. január 16-i száma). 1893 nyár elején pedig Ignatyev gróf Milivoje Bajraktarovics pétervári szerb követen keresztül a szerb kormány közbenjárását kérte az ügyben, hogy adjanak útlevelet Rizovnak és engedjék Belgrádban letelepedni. A kérést októberben megismételték, ekkor a szintén Oroszországban tartózkodó Grujev próbálta ugyanezt elérni a pétervári szerb ügyvivőn keresztül, a kérés azonban újra és újra elutasításra került. 103. 31, января/12. февраля 1892; 140. 29. мая/ 10. июня 1893.; 159. 18/30. октября 1893. In: Посланство Краљевине Србије у Петрограду 1889–1897. Том II

⁹⁸³ Sztefan Mateev – megvádolták a Panica-féle összeesküvéssel kapcsán, bizonyítékok hiányában felmentették.

⁹⁸⁴ Aszen Kiszimov kapitány és Pantelej (Pandeli) Kiszimov (az előbbi apja) – mindkettőt beperelték a Panica-féle összeesküvéssel kapcsán. Aszent elítélték 3 év börtönre, Pantelejt elengedték.

⁹⁸⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 120-127., 1890. február 4., vasúti kérdések, török kérdés.

⁹⁸⁶ Dimitar Tatev, lovassági tiszt, a Panica-féle összeesküvés kapcsán elítélték 3 év börtönre.

⁹⁸⁷ Hriszto Csavdarov, lovassági tiszt, a Panica-féle összeesküvés kapcsán elítélték 3 év börtönre.

⁹⁸⁸ Helyesen: Porfirij Kolobkov - volt orosz katonatiszt (tüzér hadnagy) és az orosz fegyverek importőre Bulgáriában. Fontos szerepet játszott Koszta Panica orosz képviselővel folytatott tárgyalásaiban 1887 végén, amikor Panica a fejedelem és a kormány esetleges megbuktatásáért cserébe diplomáciai támogatást és fegyvereket akart egy macedóniai felkeléshez. Kolobkov arra kérte az orosz kormányt, hogy utaljon 60 000 frankot a terv végrehajtására. Elmondása szerint 1888 elején Panica már a Katonai Forradalmi Bizottság élén állt, amelynek elő kellett készítenie a puccsot és a felkelést. Oroszország külügyminisztériuma nem volt hajlandó pénzt és konkrét garanciákat adni, mivel úgy vélte, hogy Macedóniában még egy sikeres felkelés sem felel meg Oroszország jelenlegi érdekeinek, de érdeklődést mutatott a puccs gondolata iránt.

⁹⁸⁹ Lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 74-99., 1890. február 9., jelentés.

⁹⁹⁰ Konspirációban jártas orosz diplomata szerepelt már, volt szófiai és bukaresti orosz konzul is.

Karaveloffal tudatták a dolgot, jóváhagyta, de midőn hallotta, hogy Panitza a lelke, nem akart tudni a dologról, hogy ez esetben azután P/anitza/t meggyilkolja, hogy azután ők használják ki a helyzetet. A fej/edelem/ szerint sokakra gyakorolt varázst az orosz vonatkozás. Szerintem ő e tekintetben túloz. Roppant fegyelem hiány. Azt tanácsoltam, hogy ezen alkalom alaposan kihasználtság a levegő tisztítására. A Panitza vállalatot pedig egy korhely csavargó bandává kell bélyegezni és megsemmisíteni a Panitza legendát. Stamboloffnak ez jó lecke lesz, hogy az opportunizmussal sem kell visszaélni. Basmadjeff⁹⁹¹ is elmozdított állásából. - Óvatos eljárást javasoltam a magasabb tisztek irányában, kiket némi gyanúnál több nem illet, mert a tétovázó elemeket egyesek érdemelt büntetése felrázza s eszméltre hozza. A fej/edelmet különben nyugodt, erélyes hangulatban találtam, úgy mint kíváncsi. Megnyugtatózásához én is hozzájárultam. Ő persze, épúgy, mint Stamboloff, oda concludál, hogy mindez megszűnnék, ha az elismerés megtörténne. A fej/edelem/ a Mannlicher puskák ügyének⁹⁹² tulajdonítja nagyrészt a tisztek mostani hideg hangulatát.⁹⁹³ Ez roppantul kihasználta a kormány és fejedelem gyanúsítására.⁹⁹⁴ Úgy lett oda állítva, hogy most már O/roszország/ ellen megyünk, s ezt a hadsereg a fej/edelem/ szerint is perhorrescálja [elutasítja].

Február 5.

Stamboloffal beszéltem. Nyugodtabb, s látja már az egész dolog körvonalát. Szigorúbb eljárást szándékol ezentúl a visszatért emigránsokkal szemben. A tisztek magatartását szelídebben ítéli meg tekintetbe vételével azon rossz iskolának, melyen keresztül mentek. - Ő is oda lyukadt ki, hogy amíg az elismerés be nem következik, a kormányának ilyen vállalatok ellen mindig fog küzdeni kelleni. - Kalupkoff Rustsukban van elfogva.

Február 6.

A sors már megint belemarkolt ügyeimbe: nem utazhatom el. - Semmi lényeges új, de bonyolult helyzet. - Kalupkoff lefoglalt papírjaiból felvilágosítást várnak. - Tisztek elégtelenségének kifakadásai Stam/boloff/ ellen. - St/amboloff/ maga úgy

⁹⁹¹ A már említett Hriszto Basmadzisiev (1857-1914). Gabrovói közéleti családból származik, ügyvéd. Az 1880-as évek első felében Drjanovó majd Tarnovó kerületi főnöke volt. Itt ismerkedik meg Sztambolovval, közeli barátja lesz. 1886 novemberében a szófiai rendőrség vezetőjévé nevezte ki. Sztambolov bukása után egy időre leváltják, de újra rendőrfőnök 1898 elejétől 1900 februárjáig, végül 1903 májusától 1904 végéig. - Panica összeesküvését derítette fel.

⁹⁹² Bolgár forrást lásd: VPB 3/1. július 7. Nr. 228. CDA f. 176. op.1 a.e. 365. l. 4. Később: VPB 3/1. Nr. 233. augusztus 22. NA – BAN f. 19. op. 1 a.e. 653. l. 12-17. és Nr. 241. szeptember 2. NA – BAN f. 19. op. 1 a.e. 653. l. 19-24.

⁹⁹³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 27., fol. 229-231., 1889. július 5., jelentés.

⁹⁹⁴ Hogy a fejedelem német és osztrák rokoni és politikai kapcsolata miatt vesz Mannlicher-puskákat. Ez nyilván az orosz fegyverszállító Kolobkov számára is kedvezőtlen kimenetet jelentett.

nyilatkozik, hogy ő személyesen csak Mutkuroff és Zsivkoffra számíthat. - Stransky nem sokba veszi a Panitza ügyet. Persze, nem az ő bőre körül ment. - Kalupkoff már reclamált, de Wangenheim eddig csak informáltatta magát részességről. - Stam/boloff/ el van tökélve K/alupkoff/ot elítéltetni és azután kitoloncoztatni.

Február 9.

Ma küldöm jelentésemet a Panitza ügyről.⁹⁹⁵ Egyes dolgokat ott még nem mondtam el. Stamboloff szerint a szófiai tisztek kétharmada megbízhatatlannak bizonyult. Ő az igazi okait látja ezen tüneménynek, tehát nem esik kétségbe. A fej/edelem/ még mindig valami különös orosz nimbusban hisz, mely a tiszteket kábítja. - Stamboloff és a fej/edelem/ közt komoly összekoccanás volt. - A fej/lemények/ Petroff és Stamb/oloff/-Mutkuroff módszerük között a hadsereg kezelését illetően az utóbbinak adtak igazat, amint az jelentésemben ki van fejtve. Stamb/oloff/ ezt a fej/edelem/nél szóba hozta. Szóváltás. Fej/edelem/ szemére vetette St/amboloff/nak, hogy háta mögött cselekszik, és hogy a hadsereget szidalmazza. St/amboloff/ azt felelte, hogy nem várt volna szemrehányásokat, akkor midőn éjjel-nappal a fej/edelem biztonsága felett őrködik, és kijelentette, hogy amint rendbehozza a dolgokat, elbocsáttatását fogja kérni. Nekem azt mondta már a fej/edelemről: Il joue tantôt au Louis XIV, tantôt a Guillaume II. [Hol XIV. Lajosnak, hol II. Vilmosnak képzei magát.] - Minden, ami ellenzéki, roppantul intrigál most Stamboloff ellen nála. A keletroméliai csoport. Mint hallom, Slavkoff⁹⁹⁶ és Radoslavoff, - Ez a választási előkészületeknél fog majd szerepet játszani. - Most amennyire lehet, közvetítek a fej/edelem/ és Stamb/oloff/ közt. Előbbit avval dolgozzák, amire legidegesebben hallgat: hogy St/amboloff/ egyedül akar uralkodni. - Pedig most még alig van valaki, aki Stamb/oloffot/ helyettesíthetné és pótolhatná. Stamboloffnak egy vatis [látónoki - latin] mondása: A mi elleneink avval semmit sem nyernek, ha engem és barátaimat megölnék. A nép úgy el fogja kergetni, mint elkergettük mi Clementéket. Bulgáriának politikai iránya végleg meg van határozva, mint Romániáé: az önállóság felé. Ebben történhetnek kisebb megakadások, de irányváltás nem.

Február 12.

G/ró/f Kálnoky szerencsekívánataival bízott meg a fej/edelem/nél és Stamboloffnál a merénylettől való megmentetésük alkalmával.

⁹⁹⁵ A már említett: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 74-98., 1890. február 9., jelentés; Kt. 28., fol. 99-100., 1890. február 12.; továbbá Kt. 28., fol. 115-118., 1890. február 18.

⁹⁹⁶ A nemzetgyűlés elnöke, lásd korábban.

Február 13.

A fej/edelem/nél /a megbízatást/ elvégeztem, szépen megköszönte.

Február 14.

Stamb/oloffnál/ elvégeztem a megbízatást, ostobán nevetett, meg sem köszönte. Ilyenkor roppant paraszt tud lenni.

Tegnap a fej/edelem/ ismét nagy undorodással beszélt az összeesküvő tisztekről, kikről roppant sok új adatot és pletykát hoztak neki. Azonban elbátortalanodva nincs és higgadtan ítél a situációról. Belátja, hogy Stamb/oloffnak/ több befolyást kell engednie a katonai személyes kérdésekben. Felolvasta Sándor volt fej/edelem/ egy igen meleg és szívélyes levelét, melyben megköszönte a X. szolg/álati/ jelvényt.⁹⁹⁷ Ámbár a levél igazán baráti és loyális hangú, még mindig gyanakszik Ferd/inánd/ elődjére. Hiányzik benne az igazi Edelmuth [nagylelkűség]. A helyzet tökéletesen megnyugtató. A kompromittált tisztek közt alig van felsőbbbrangú, majdnem mind fiatal macedóniaiak és a t/iszti/ isk/olák/ 1886-beli növendékei.⁹⁹⁸

Február 17.

Rangabé elutazott Pétervárra.

Február 18.

Meghalt g/ró/f Andrassy Gyula Voloscában.

Február 19.

Harkai Schiller Károly⁹⁹⁹ vasuttarifa ügyekben ide küldve.

Február 21.¹⁰⁰⁰

Tegnap Wangenheim jegyzékkel bekérte az orosz hátralékok kifizetését.¹⁰⁰¹ Meg fogja kapni. A bolg/ár/ kormány politikailag alaposan ki fogja használni a dolgot. Az év pol/itikailag/ nagyon mozgalmas lesz: 1. actió az elismerés elérése céljából /ezt a követ én mozgatom/,¹⁰⁰² 2. a ker/eskedelmi/ szerződés kérdése, 3. választások.

⁹⁹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 111-113., 1890. február 18., Burián Kálnokynak.

⁹⁹⁸ Velük 1886-ban is sok probléma volt, be is zárták az iskolát, lásd korábban.

⁹⁹⁹ Harkai Schiller Károly a Magyar Államvasutak vasúti főfelügyelője.

¹⁰⁰⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 159-166., fol. 167-170., 1890. február 23., jelentés.

¹⁰⁰¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 145., 1890. február 21., Burián Kálnokynak. Lásd még: VPB 3/1. Nr. 287. március 14. CDA f. 176. op.1. a.e. 427. l. 10.

¹⁰⁰² Bolgár iratok: VPB 3/1. Nr. 281 és 282. február 27. CDA f. 176. op.1. a.e. 422. l. 5-6. és 3-4. Később: Nr. 294. 1890. március 26. CDA f. 176. op.1. a.e. 422. l. 14-17.

Stamboloff szenzationalis levelet mutatott Benderefftől /Pétervár/ nejéhez /Sistov/.¹⁰⁰³ Ezekből kitűnik, hogy O/roszország/ban az összeesküvésről mindent tudtak, s annak kitörését tavaszra várták. Leuchtenberg¹⁰⁰⁴ volt kiszemelve Ferd/inánd/ utódjául, Bendereff és Kesjakoff¹⁰⁰⁵ missióban oda kiszemelve. Innen az összeesküvők/ egy kiküldöttje Pétervárott volt kikérni egy tábornokot diktátort hatalommal. Domontovitch volt erre választva,¹⁰⁰⁶ el is fogadta a missiót. Bendereff mintegy sajnálatát fejezi ki már előre a kiöntendő polgári vér felett, különösen a tisztek felett, de hozzá teszi: majd t/rinkolun/k [koccintunk] egészségükre! - Grueffel valami bor küldemény miatt összeveszett. - A Pétervárbán volt egyént még nem tudják. St/amboloff/ Makedonsky¹⁰⁰⁷ ügyvédet gyanúsítja, s már le is tartóztatta.¹⁰⁰⁸ Az elismerés sürgetése St/amboloffnál/ is hatalmasan előtérben áll, szándéka Const/antinápolyra/ erős pressiót gyakorolni minden lehető érvel, s T/örökországot/ mintegy azon alternatíva elé állítani, vagy ismerje el a fej/edelm/et, vagy bocsássa magára B/ulgári/át. - Nyeremény az elismerésre, argument supérieure [megfellebbezhetetlen érv]: O/roszország/ elveszti azt a hatalmas agitáció szerét, mintha itt senki jogosan nem uralkodhatnék engedelme nélkül. Az mindegy, ha azután a fej/edelem/ többször is változnék még, ha csak mindig el van ismerve.¹⁰⁰⁹

Március 1.

Az én eszmém, hogy most B/ulgária/ kezdjen Konst/an tinápoly/ban erélyes aktiót az elismerés végett, foganatosult. Reschid¹⁰¹⁰ és Vulkovitsch által kezdődött meg a nyomás a Portára, de elhibázva, túl hevesen.¹⁰¹¹ Kálnoky óvatosságra /int/, s azt javasolja, amit különben én is már tettem, hogy T/örök ország/gal, és nem T/örökország/ ellen törekedjék B/ulgária/ elérni célját. K/álnoky/ különben az aktiót magát nem perhorrescálja [ellenzi].¹⁰¹²

¹⁰⁰³ Szvistov. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 131., 1890. február 21., Burián Kálnokynak (Benderev, Domontovics, Panica, Hitrovo).

¹⁰⁰⁴ A Ferdinánd megválasztása körül jelöltként szóba jött említett György herceg (1852-1912).

¹⁰⁰⁵ Az 1886-os puccs során Kliment metropolita oroszbarát kormányában miniszter, ezredes, említve korábban.

¹⁰⁰⁶ Lásd korábban.

¹⁰⁰⁷ Később a perben a további vádlottak védelmét látja el.

¹⁰⁰⁸ Panica-ügy további érintettjeiről, mint Keszjakov, Nozsarev, Rizov: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 132-143., 1890. február 23., Burián Kálnokynak, Beilage: Kolobkov orosz nyelvű levele Panicához – német fordítással. Benderev levele Keszjakov küldetéséről: Kt. 28., fol. 147-149., 1890. február 23.; további iratok: Kt. 28., fol. 163-172., sajtóhírek.

¹⁰⁰⁹ Kálnoky Calicének és Wolkensteinnek: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 177-180., fol. 181-182., fol. 183-188., 1890. február 21.

¹⁰¹⁰ A már említett oszmán vasúti megbízott.

¹⁰¹¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 192., 1890. március 2., Burián Kálnokynak és VPB 3/1. Nr. 284. március 6. BIA – NBKM f. 14. op.1. a.e.834. l. 446-447.

¹⁰¹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 175-176., 1890. február 28., Kálnoky Buriánnak.

Március 2.

Johann Orth, a volt János főherceg,¹⁰¹³ ide érkezett Michael Schenk festő név alatt, s megkérte Ferd/inánd/ fej/edelm/et, hogy hadnagyi állást adjon neki, mert nem tengerészkedhetik, Svájcban nem akarták befogadni, és nincs miből élnie. 10 évig nem kíván előléptetést. Ha itt be nem veszik, Törökországban fog szolgálni. - Öngyilkossági ideákat is nyilvánított. Ferd/inánd/ fej/edelem/ egyszerűen visszautasította ajánlatát, és lekötölte Orth Jánost, hogy holnap Szófiát elhagyná, és senkivel sem érintkezik itt. - Ez a volt főhercegnél vagy Verfolgungswahn [üldözési mánia], vagy a régi keleti álmok (generalissimus, der Balkan Heros) egyik beteges feléledése. - A fej/edelem/ engem a dologról rögtön értesítettet.

Március 4.

Luterotti¹⁰¹⁴ bankett. /25 éve Szófiában./

Március 5.

Stamb/oloffnál/ értekezés.¹⁰¹⁵ - Egyetért Kálnoky eszmemenetével /Erläss 2/III/,¹⁰¹⁶ és köszönetét mond. - Kalupkoff nagyon nyíltan beszél terveiről, kijelentvén, hogy ő terjesztette azt a tényt, hogy O/roszország/ a mostani fej/edelem/t soha sem fogja elismerni, - s Domontovics ideküldetését is bevallja. - St/amboloff/ nagy sikernek tartja már azt is, hogy T/örökország/ a bolgár kormányt most teljesen el akarja ismerni. - C'est une demi reconnaissance [Ez már egy fél elismerés], - mondja, és ez a kormány utóvégre Ferd/inánd/ fej/edelem kormánya. - A függetlenséggel most nem akar fenyegetni, mert ezt az argumentumot úgy sem alkalmazná, mielőtt a hadsereg felfegyverkezve nincs, - nem T/örökország/ hadai ellen, mert T/örökország/ éppen például Krétában el van foglalva, nem volna nehéz Drinápolyig jutni. De különben is, ha T/örökország/ ide bemasírozna, csak saját jóbarátja ellen küzdene, s kaput nyitna az orosz uralomnak. Szerbiával kellene megverekedni, azt lesújtani. - Panitza, olasz-

¹⁰¹³ Nepomuki János Szalvátor Habsburg-Toscanai herceg, az öngyilkos Rudolf trónörökös jóbarátja, az öngyilkosság hofburgi kezelése és korábbi morganatikus házassága miatt megszakította kapcsolatait a családdal. Ebből következően viszont nem volt megélhetése, ezért tisztí állást kért. A helyzetet bonyolítja, hogy 1886-ban ő is pályázott a bolgár trónra, így Ferdinánd riváisa volt. Később kereskedelmi vállalkozása lett, de hajója elsüllyedt vele és feleségével együtt a Horn-fok közelében, és eltűntnek nyilvánították.

¹⁰¹⁴ Joseph Luterotti (1829-1921) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1858-tól plovdivi helyettes konzul, 1866-tól a szófiai konzulátus munkatársa, alkonzul, ő végezte el az első meteorológiai megfigyeléseket Szófiában a (második) bulgáriai meteorológiai állomáson (1880).

¹⁰¹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 185., 1890. március 5., Burián Kálnokynak; lásd még Kt. 28., fol. 186-190., fol. 194-196. (Panica-ügy), 1890. március 9., jelentés.

¹⁰¹⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 195-198., 1890. március 5., Kálnoky Buriánnak a Panica-ügyről.

albán intrigák.¹⁰¹⁷ Sonnar kérdése compromittáló dokumentumokat illetőleg. - Blanc¹⁰¹⁸ kedvezőtlen dispositiói [feltételei]. - Bolg/ár/-román alkudozások. Djuvara úgy látszik heveskedik és elmenetelről is beszél. Bulgária ö/t/-hat cikkért: sajak, aba¹⁰¹⁹ gabrovói cikkek, kecskeszőr, gajtán¹⁰²⁰ kedvezményeket akar, a tarif général-tól [az általános vámtarifától] eltérőket, - mert másképen a nation la plus favorisée-ból [a legnagyobb kedvezmény elvéből] semmi haszna B/ulgiá/nak, mely csak 8%-ot szed.¹⁰²¹ - St/amboloff/ tudja, hogy az orosz párt mennyire számít a választásokra. Un homme averti en vaut deux [Az éber ember kettőt ér.]. Karaveloff nagyban készül, s számít az assistáló csapatokra is. Je ne permattrai pas qu'on élise les traîtres, [nem fogom engedni, hogy az árulókat megválasszák] mondja St/amboloff/. – Kaloferben is elcsendesült a harc. St/amboloff/ megértette velük, hogy most nincs az ideje az ilyen személyes vitáknak. Stokoff¹⁰²² contra Sallabascheff. Andonoff¹⁰²³ contra Stransky és Toncseff, és kaloferi túlkapások ellen Stransky Plovdivban párthíveit elveszítette. Roppant sok kaloferi [van] állásban, ez irigységet kelt. Bendereffné már informálta férjét, hogy kutya van a kertben.

Március 6.

Stamboloffnak és Stranskynak bizalmasan tudtokra adtam, hogy a cs/ászári/ és k/irályi/ kormány keres/kedelmi/ szerz/ődés megkötését célzó/ alkudozásokra szándékozik lépni a bolg/ár/ kormányval. - A bolg/ár/ kormány avval be nem éri, hogy vakufbiztos jöjjön, hanem követeli, hogy az a fej/edelemmel/ is összeköttetésbe lépjen.

Március 7.

Fej/edelem/nél. Nagyon kívánta, hogy találkozásának részletei Johann Orth-al a

¹⁰¹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 221-228., fol. 229-230., 1890. március 4., jelentések a helyzetről.

¹⁰¹⁸ Alberto Blanc (1835-1904) olasz politikus és diplomata, lásd korábban.

¹⁰¹⁹ Sajak és aba - posztófélek, híres bolgár ipari termékek az ipari forradalom begyűrűzése előtt.

¹⁰²⁰ Sújtás, paszomány, híres kézműipari, majd gyáripari termék.

¹⁰²¹ Ti. az oszmán vámtarifák voltak érvényben, Bulgária nem lévén szuverén, s az oszmán gazdaságpolitika lényege az volt, hogy az exportot (agrár) terhelte jobban vámokkal, hogy az agrárkivitel hasznából hajtsák végre az iparosítást (Gerschenkron orosz modellje), az importvámokat nem sokáig emelhetette a kapitulációk és az 1838-as Balta Limán-i egyezmény klauzulái és iparcikkigénye miatt sem. A bolgár ipar viszont 1878-cal elvesztette textilipara legnagyobb (és fix és védett árakkal működő) felvevőpiacát, a török hadsereget, ezért számára a török vámrendszer igen kedvezőtlen volt.

¹⁰²² Ilija Sztokov – Kazanlak polgármestere 1883-tól 1884 végéig, Sztambolov híve.

¹⁰²³ Ivan Szavov Andonov (1854-1937) - bolgár közéleti személyiség, tanár, ügyvéd, újságíró, a nemzeti felszabadító mozgalom résztvevője 1872 óta, a korai (1875) Sztara Zagora-i felkelés, majd az 1876-os áprilisi felkelés résztvevője volt. Az egyesülés egyik szervezője, a Plovdiv-i Liberális Néppárt kiemelkedő közéleti személyisége és aktivistája volt. 1885-ig Plovdiv ügyészhelyettesként dolgozott, támogatja Zahari Sztobjanov forradalmi tevékenységét, majd Sztambolovot. Plovdivban a Népi Liberális Párt körzeti és regionális hivatalának elnöke (1886 - 1919). Országgyűlési képviselő a 3. és 4. Nagy Nemzetgyűlésben, valamint az 5. és 6. Rendes országgyűlésben (1886-1907). Az 5. és 6. rendes országos nemzetgyűlés és a 4. Nagy Nemzetgyűlés alelnöke. Sztranzkival és Toncseffel való ellentéteiről csak levéltári anyag van.

császár tudomására hozassanak. - Dobnertől azonban hallottam, hogy a helyes utat nem mindjárt találta el, hanem hiúságból ő is, anyja is majdnem elfogadták a főherceg ajánlatát.

Március 8.

Vulkovitch jelentése szerint a Porta már ismét hátrálni kezd utolsó jóakaró szándékaitól. Stamb/oloff/: décidement, il n'y a rien à faire avec les Turcs [Nyilvánvalóan nincs mit tenni a törökökkel.]. - Otthon Tisza krízis.¹⁰²⁴

Március 12.

Impresszió: A b/olgár/ kormány Törökországtól nem remél üdvös iniciatívát.¹⁰²⁵ Függetlenségét ki fogja hirdetni. Minden oda utalja. A külső helyzet beziszchodnosztja [reménytelenül, kimenet nélkülisége]. A belső helyzet, amennyiben az ellen az oppositók sem tehetnek semmit. Sőt O/roszország/ sem. Mert százéves tradíciója az executiót [itt: kivégzést, leszámolást] Bulgária ellen nem engedné meg. Egy új tusára Szerbiával el vannak készülve. - Azonban Stamb/oloff/ várni fog még a hadsereg fel van fegyverkezve, tehát másfél-két évig, ha lehet. - De ha T/örökország/ nagy galibába kerül, mely katonai erejét absorbalja, például Görögország felől, akkor addig sem lesz várás. Kifejlődik-e azon gondolat, hogy ha B/ulgária/ kikezd T/örökország/ ellen, akkor Gör/ög/ország/ is felhasználja az alkalmat, azt ma nehéz megítélni.

Március 13.

Stamb/oloff/nál nagyon előtérbe lép ismét a repressalia [jogsértésre adott, arányos, de jogilag szintén kifogásolható válasz] T/örökország/ ellen, a tribut-fizetés felfüggesztése. Az idea ellen nem küzdtem valami hevesen. - Bendereff egy új levélben mondja, hogy a nizzai út az elkövetett árulás miatt elmarad. Karaveloffot gyanúsítja, vagy oly embert, ki saját érdekeit a haza java fölé helyezi. Márciusra újabb zavarokat helyez kilátásba. Nem fog sikerülni, mondja, de jó, hogy a tisztek foglalkozzanak a dologgal. Ez úgyis csak el van halasztva. A levél nagyobb része erotikus. Stamb/oloff/ szerint; il surpasse Boccaccio [túltesz Boccacció is].¹⁰²⁶

Március 18.

Heves cikkek a függetlenség kihirdetéséről.¹⁰²⁷ Választási fogás és hangulat csinálás,

¹⁰²⁴ A véderővita következményeként Tisza lemond.

HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 264-275., 1890. március 9., sajtóhírek.

¹⁰²⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 274., 1890. március 9., Burián Kálnokynak.

¹⁰²⁶ A feleségének Bulgáriába írt levelek a bolgárok kezébe kerültek.

¹⁰²⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 294-299., fol. 300-307., 1890. március 14., jelentés; Kt. 120., fol. 322.,

minden tényleges alap nélkül a jelent illetőleg. Ártalmas, mert nyugtalanítja az eur/ópai/ véleményt. Intettem. - Bismarck lemondása.¹⁰²⁸ - Wangenheim most átveszi a milliókat. Érdekes, hogy O/roszország/ fegyverekért egy oly összeget is reclamál, mely K/elet/-Rum/éliára/ vonatkozik 1883-ra.¹⁰²⁹ Ez is el nem ismerése az Uniónak. /Egész összeg 573.000 rubel, ebből 15.000 Kelet-Rumélia/ - Vakarel-Bellova¹⁰³⁰ [vasútvonal] alkudozása még folyik.¹⁰³¹ - 16.-án este kaptam K/álnok/y sürgönyét, mely Bécsbe hí 24.-ére a keresk/edelmi/ szerz/ődés/ megbeszéléséhez.

Március 20.

Wangenheim és Reschid Bey kijelentése, hogy Németország keresk/edelmi/ szerz/ődést/ nem köthet, és igénybe veszi a legtöbb kedvezm/ényt/ birtokló jogát.¹⁰³² - Félreértés, amennyiben W/angenheim/ nem egészen világosan fejezte ki magát. Nagy izgalom itt. Törekvésem felvilágosítani és megnyugtítani.

Március 21.

Elutazás.¹⁰³³ - Stamb/oloff/ ma szintén Phil/ippopolis/ba megy.

Nincs bejegyzés március 22-április 15. között.

Április 15.

Ide visszaérkeztem.

Április 17.

Stamb/oloffal/ beszélgetés,¹⁰³⁴ K/álnok/y instrukciói¹⁰³⁵ értelmében megnyugtattam Szerbia szándékait illetőleg, ő ezt a meg nyugtatást alig kívánta. In merito [latin: érdemben] azt mondta: most engedünk Szerbiának a **Mnics** dologban, mert nem

1890. március 16. és fol. 328-333. A politikai helyzetről: Kt 120., fol. 320-327., 1890. március 18., Burián Kálnokynak.

¹⁰²⁸ Bolgár helyzetelemzés: VPB 3/1. Nr. 297. április 1. CDA f. 176. op.1. a.e. 390. l. 17-19. Az új német uralkodó II. Vilmos, úgy vélte, a Vaskancellár idős korából eredően túlzottan óvatosan politizál Németország erejéhez képest, és az agresszívabb, határozottabb fellépést tartotta célravezetőnek és összeveszett Bismarckkal.

¹⁰²⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 120., fol. 340-342., 1890. március 25., Starzenski.

¹⁰³⁰ Belovo.

¹⁰³¹ VPB 3/1. Nr. 296. 1890. március 26. CDA f.176. op.1. a.e. 429. l. 7-8. Az előzményekre lásd: VPB 3/1. Nr. 208. 1889. április. 23. CDA f. 176. op.1. a.e. 321. l. 105-108. Továbbá: VPB 3/1. Nr. 215. 1889. május 29. CDA f. 304. op.1. a.e. 1. l. 69-71.

¹⁰³² VPB 3/1. Nr. 289. és Nr. 291. március 19 és 21.. és CDA f. 176. op.1. a.e. 390. l. 4. és l. 13.

¹⁰³³ A kereskedelmi szerződés megbeszélése miatt. Lásd feljebb. Április 1-től Starzenski jelent (HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 229.).

¹⁰³⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 244-247., 1890. április 21., jelentés Szerbiáról.

¹⁰³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29. varia, fol. 53-60., 1890. április 17., Kálnoky Buriánnak. Ugyanitt igen részletes Abschrift Buriántól a szerb helyzettel kapcsolatban: Kt. 29., fol. 54-56., 1890. április 17.

vagyunk felfegyverkezve, de ha egy év múlva Sz/erbia/ ismét hencg velünk szemben, akkor ütünk. Ha ők győznek, vegyenek el tőlünk amit akarnak, ha mi győzünk, akkor mi is alaposan rendezzük a helyzetet. Csak azt kívánjuk, hogy a háború esetében kettőnket magunkra hagyjanak.¹⁰³⁶

Május 2.

Kaptam utasítást a keresk/edelmi/ szerz/ődés dolgában az/ alkudozások megnyitására. - Schwarzenberg Károly h/erce/g.¹⁰³⁷

Május 8.

Stamboloff még mindig beteg. Ennélfogva a ker/eskedelmi/ szerz/ődés/ d/olga/ban a választ még nem kaptam. - Itt egyébként csend. - Ismét kezdődnek az ábrándok.

Május 10.

Belcseff¹⁰³⁸ és Ivánoff¹⁰³⁹ vannak kijelölve a ker/eskedelmi/ szerz/ődés dolgában/ alk/udozás/ra. - Este O'Conornál. Sir George Boyne¹⁰⁴⁰ mindenféle gyarmatoknak volt kormányzója.

Május 15.

A Panitza per kezdete.¹⁰⁴¹ Elnapoltatik 20.-ára, mert az újonnan kirendelt védők még nem értek rá a peranyag tanulmányozására. A közhangulat egészen nyugodt. - Dimitroff,¹⁰⁴² ki Belgrádba ügynökké már ki van nevezve, itt búcsúzik most.¹⁰⁴³

Május 16.

Este fejedelemnél. Egy hónapos híreket adtam utazásomról, az audientiáról, K/álnoky/ g/ró/f nyilatkozatairól stb. Jó benyomásokat közöltem vele, s ismét edzettem egy kevésbé. - Nagy izgalom korm/ány/ körökben az üskübi [szkopjei] püspök kiűzetése

¹⁰³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 262-265. 1890. április 29., Burián Kálnokynak; jelentés belügyekről: Kt. 28., fol. 266-273.

¹⁰³⁷ Schwarzenberg III. Károly (1824-1904), vagy fia, Schwarzenberg IV. Károly (1859-1913), mindketten cseh politikusok és közéleti szereplők.

¹⁰³⁸ Hriszto Belcev (1857-1891) bolgár politikus, 1885-1890-ig a Pénzügyminisztérium államtitkára, 1890-1891-ben pénzügyminiszter. 1891-ben politikai gyilkosság áldozata lett.

¹⁰³⁹ Talán Emanuil Ivanov matematikus, a Szófia egyeteme rektóra 1890-1892, 1893-1894. Vagy Hriszto Ivanov?

¹⁰⁴⁰ George Boyne

¹⁰⁴¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 300., 1890. május 7., újságcikk (Panica orosz kapcsolatairól). Jelentés május 15-én: Kt. 28., fol. 311-318., újságcikkekkel a tárgyalásról; Kt. 28., fol. 322-345., 1890. május 18., beszámoló a tárgyalásról.

¹⁰⁴² A napló elején említett Petar Dimitrov. 1892-1897 között isztambuli diplomata.

¹⁰⁴³ VPB 3/1. Nr. 302. 1890. május 24. CDA f. 315. op.1. a.e. 14. l. 4.

miatt.¹⁰⁴⁴ Stamboloff sollicite timidement une intervention [félénken beavatkozásért folyamodik].

Május 19.

Kezdjük Belcseffel a keresk/edelmi/ szerz/ődés/ alk/udozások/at.¹⁰⁴⁵ - Ivanoff Burgasban van.

Május 20 és 21.

Panitza pere tovább tárgyalatik. Benyomás eddig: összeesküvésben kétség nincs, de a gyilkolási szándék nem mutatható ki. Oroszországgal az összefüggést a vádlottak mind tagadják, azonban nem azt a morális pressiót, amit O/roszország/ ismert magatartása szándékuk meghatározásában gyakorolt.

Május 24.

A Panitza perbe mentem. Jacobson¹⁰⁴⁶ leveleit olvasták Kolobkoffhoz. Nagyon érdekesek és kompromittálók. Kalobkoff packázik a közvédlővel. Válaszaiból az látszik kitűnni, hogy alig fáradozik tagadni politikai szereplését, csak úgy tartja, hogy ahhoz a bolgároknak semmi köze, és máskor majd jobban sikerül. - Szóba kerülven Bone Georgieff¹⁰⁴⁷ missiója Makedóniába, Panitza és Kalobkoff is ügyesen be akartak

¹⁰⁴⁴ Teodoszij, szül.: Vasil Iliev Gologanov. Nevrokop környéki születésű. Kezdetben bolgárbarát, exarchátussal szimpatizáló pap Plovdivban, majd a Plovdivban rekedt Joszif exarchát helyettesíti 1878-1880 között Konstantinápolyban az orosz-török háború idején. 1885-1890 között skopjei püspök, kinyilvánítja egyházmegyéje csatlakozását az Exarchátushoz, ezért az ökumenikus pátriárka egy szultáni parancs segítségével lemondhatja. Mivel közben a szerb nacionalistákkal (Stojan Novaković emberével, Naum Evroval) is kapcsolatot tart, megkísérelve először az Ohridi Érsekség feltámasztását, hogy a macedón eparchiákat leszakítsa az Exarchátustól, majd pedig Rómához fordul egy uniátus püspökség létesítése érdekében, 1892-ben az Exarchátus is kizárja soraiból (Radev szerint személyes ellentéte volt Joszif exarchával, Szlavejkov szerint a görög propaganda nyerte meg magának). Később újra bulgarofil, 1913-ban részt vesz a pomákok erőszakos megkeresztelésében az IMRO-val karöltve. 1910-től a Bolgár Tudományos Akadémia tagja.

¹⁰⁴⁵ Az olaszok is: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 395-396., 1890. május 27., jelentés. VPB 3/1. Nr. 292. március 21. CDA f. 176. op.1. a.e. 392. l. 1. és Nr. 305. június 11. CDA f. 176. op.1. a.e. 391, l. 15 és 29. Franciául a tárgyalásokról: VPB 3/1. Nr. 315. június 20. CDA f. 176. op.1. a.e.391. l.10.

¹⁰⁴⁶ Mihail Ivanovics Jakobszon, fordító (dragomán) és titkár az orosz nagykövetségen Ruszéban, majd Bukarestben. Jakobszonnak már 1887-ben engedélye volt az ázsiai osztálytól informális kapcsolatokat létesíteni Kolobkovval Panica kapcsán, akit Battenberg támogatójaként jellemeztek és aki szemben állt az orosz érdekekkel. 1890-ben titkos kapcsolatok jöttek létre Jakobszon és Sztambolov között, és Jakobszon térítés ellenében tájékoztatást nyújtott Oroszország Bulgáriával kapcsolatos terveiről. Egy évvel később elmenekült Bukarestből, és magával vitte a titkos dokumentumok eredeti példányait és átiratát. Szófiában Sztambolov és a Szvoboda c. újság akkori főszerkesztője, Dimitar Petkov találkozott vele és Jakobszon átadta az iratokat. Az orosz hatóságok keresték és kérték kiadatását, Jakobszon erre lemondott az orosz állampolgárságtól és elfogadta a bolgárt.

Павлович, П. (szerk.): Авантюрите на руския царизъм в България. Сборник документи от царските архиви. Държавно социално-икономическо издателство, Москва, 1935.

Kt. 28, 129. Burián már február 20-án értesíti a levelezésről Kálnoky.

¹⁰⁴⁷ Boni Georgiev (1866-1910 után). A macedón forradalmi szervezet egyik tagja, Koszta Panica titkára. Sztambolov ellenfele lesz, részt vesz a Belcev halálát eredményező 1891-es antisztambolovista összeesküvésben. Ezt követően Albániába menekül, s csak Sztambolov bukása után tér vissza. Részt vesz a volt miniszterelnök

rántani a bolgár/ kormányt, Panitza azt állítván, hogy mindent e dologban csak a kormány megbízásából tett, és hogy Kalobkoffal éppen a makedóniai ügyek miatt volt összekötetésben.

Hogy "pán" Hitrovót jelenti, "Samomu" pedig a cásra vonatkozik, azt Kalobkoff is alig tagadta.

Május 26.

A Jamboli-Burgas vasút megnyitása. A ministerek mind ott vannak.

Május 27.

Fejedelem és ministerek ide visszatértek.

Május 28.

A per folyama a vádlottak fontosságát, beszámolhatóságát, valamint a vállalat fontosságát nagy mérvben csökkenti. A védők nagyon ügyesek. A bűnösök nem lesznek nagy szigorúak kivéve. De dacára annak, a helyzet ellenségeinek sem lesz nagy okuk örülni, mert kitűnik, hogy voltaképpen itt már komolyan, komoly faktorokkal ilyen katonaszeeszküvést csinálni nem lehet. Nincs ok tehát nagyon dühöngeni, mert nincs kit elriasztani. A macedóniai dolgok/at/ Panitzák nagyon ügyesen állították előtérbe. Hogy O/roszország/ részessége documentaliter nem lesz kimutatható, természetes. A dologról azonban mindenki tudja, mit kell gondolni.¹⁰⁴⁸

Május 30.

17 órai tanácskozás után a haditörvényszék kimondta reggel 2 órakor az Ítéletet. Panitza agyonlövésére, ajánlattal megkegyelmezni 15 évi börtönre. Kalobkoff 9 évi, Risoff hadnagy és Arnaudoff¹⁰⁴⁹ 6 évi, Moloff, Kisimoff, Tateff, Csavardoff¹⁰⁵⁰ 3 évi börtönre /ítéltettek/. Risoff,¹⁰⁵¹ Matieff, Stamenoff¹⁰⁵², Ablanski¹⁰⁵³, Nozsároff¹⁰⁵⁴,

meggyilkolásának előkészítésében, fenyegető levelet ír Sztambolovnak, meggyilkolása előtt, de nem ítélik el.

¹⁰⁴⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 438-443., 1890. június 1., Burián jelentése.

¹⁰⁴⁹ Todor Arnaudov.

¹⁰⁵⁰ Hriszto Csavdarov.

¹⁰⁵¹ Rizov ezt követően a macedóniai beszivárgás egyik megszervezője lesz. Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 99. 1892. január 20. Ziyad bej Szaid pasának Kálnoky véleményéről. Az így szerveződő csapatok nemcsak a macedóniai, de a bulgáriai merényletek megszervezésében is szerepet kapnak.

¹⁰⁵² Dimitar Sztamenov - tartalékos tiszt, hadnagy.

¹⁰⁵³ Dimitar Jablanszki (eredeti neve Dimitar Markov Mincsev) (1858-1937) - bolgár tiszt, pénzügy (a Mincsoğlu család Kelet-Ruméliában 1878 előtt is befolyásos) és politikus, tartalékos tiszt, kapitány. 1885-ben Szófia parancsnokává nevezték ki. Részt vett az 1886 aug. 9-i Battenberg fejedelem trónfosztását célzó katonai államcsínyben. Beperelték Panica féle összeesküvéssel kapcsán, bizonyítékok hiányában felmentették – részben azért mert felesége Ivan Evsztratiev Gesov lánya volt. Lánya, Evsztati, Panica felesége volt. Szófia polgármestere 1897-1899 között.

¹⁰⁵⁴ Nikola Nozsarov – tartalékos tiszt kapitány.

idősebb Kissimoff¹⁰⁵⁵ felmentettek.¹⁰⁵⁶ - Stamboloff az ítélettel nagyon nincs megelégedve, azt túlságosan enyhének tartja.¹⁰⁵⁷

Május 31.

Vulkovits itt van, referál Athénról és nemsokára visz utasításokat Konst/antinápoly/ba a mac/edóniai/ püspökséget illetőleg.¹⁰⁵⁸ B/ulgária/ most meg akarja alapítani beleszólási jogát a mac/edóniai/ bolgárok ügyeibe, 1. mert Görögország is teszi, 2. mert a b/olgár/ belviszonyok ezt megkívánják, 3. mert T/örökország/ is avatkozik a b/ulgáriai/ törökök dolgaiba, 4. mert B/ulgária/ még T/örökország/ része lévén, ez B/ulgáriára/ nézve nem egészen külügy. - A nagy jégeső.

Június 4.

Fej/edelem/ sondiróztatott [értsd: puhatolózott Buriánnál] a Panitzával való eljárást illetőleg. Én minden véleményadástól tartózkodtam. Stamb/oloff/ agyon akarja lövetni, a fej/edelem/ úgy látszik inkább hajlandó a megkegyelmezésre. Őf/elsége/ kapott egy levelet Bécsből is, melyben P/anitzá/ért könyörög "eine Dame, die lange in Bulgarien gelebt hat." [egy dáma, aki sokáig Bulgáriában élt] - A felmentett vádlottakat: Rizoff, Nozsároff,¹⁰⁵⁹ Kissimoff, Stamenoff és Markoffot Stamb/oloff/ száműzte a szerb határ felé. - Az elítéltek a semmitószékhez folyamodtak.

Június 4.

Delegatíók Budapestén.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁵ Pandeli (Pantelej) Kiszimov (1832-1905), bolgár emigráns (1862), publicista, politikus – a börtönre ítélt Aszen Kiszimov apja, a Bolgár Titkos Központi Bizottság egyik alapítója. A politikai dualizmus meggyőződéses híve, vagyis kettős bolgár-török birodalomért rajongott Ausztria-Magyarország példáján, erről 1867-ből fent is maradt erről egy memoranduma. (Lásd Ilija Todev cikkét: [Az állami-politikai dualizmus eszméje a magyaroknál és a bolgároknál a 19. század harmadik negyedében – hasonlóságok és különbségek. Világtörténet, 2018/4. 625-637.](#)) 1869-ben az Otcsecszto (Haza), szerkesztője a Dobrodetelna Druzsina megbízásából. Sztambolov ellenfelének tekinti, hiszen a 67-es memorandum idején oroszbarát irányvonalat követ; beperelték Panica féle összeesküvés kapcsán; és bizonyított ártatlansága ellenére, 1890. jún. 6-án Kiszimovot 4 évre száműzték Bukarestbe, a román fővárosban nyomtatott röpiratait Bulgáriában betiltották.

¹⁰⁵⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 437., 1890. május 30., Burián sürgönye Kálnoknak.

¹⁰⁵⁷ Érdekes ellentmondás, hogy Dimitar Petkov egy Sztambolovnak (!) írt levele alapján a bolgár közvélemény szerint Ferdinánd és Burián voltak, akik Panica kivégzését támogatták, melyet Szttranszki és Toncsev (tehát Sztambolov két bizalmasa) is barbarizmusnak és Bulgáriát diszkreditálóknak tekintett! Milen Kumanov – Dimitar Ivanov (eds.): Szt Stefan Sztambolov. Licsen arhiv. Piszma, telegrami, raporti. Tom III. Szófia, Izdatelsztvo Otcsecsesztvo, 1997. 1890. június 19. 274.

¹⁰⁵⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 464-466., 1890. június 1., Burián Kálnoknak; Bolgár iratokból lásd: VPB 3/1. Nr. 304. június 3. BIA – NBKM f. 14. op.1. a.e. 834. l. 452-453.

¹⁰⁵⁹ A Belcsev belügyminiszter elleni merénnyel 1891-ben újra előkerül a neve.

¹⁰⁶⁰ **Budapesti Hírlap, 1890. június 4.** A Neue Freie Presse 1890. június 12-i száma részletes beszámolót közöl a bolgár ügyeket érintő beszédek tartalmáról, fogadtatásáról. MREZSLT, 45.f, Burián, 79c.

Június 9.

Kálnoky g/ró/f nyilatkozatai az osztrák/ deleg/atió/ külügyi albizottságában. - Ferd/inánd/ fej/edelem/ visszatér Vrácából.¹⁰⁶¹

Június 10.

Stransky a kormány nevében köszönetet mond K/álnok/y g/ró/f nyilatkozataiért Bulgáriáról.

Június 14.

Stransky, Toncseff és Szallabascheff ministerek leköszöntek. A krízis a régi, a pillanatnyi helyzet elemei: Sallabaseff kitüntetése Burgasban, Stransky sógorának mellőztetése, Stransky frondírozó [összeesküvő, ellenzékieskedő] magatartása a Panitza perben, hol Stamb/oloff/ avval is gyanúsítja, hogy talán a bírókra befolyt, Sallabaseff csekély munkaképessége. Stamb/oloff/ Toncseffet nagyon akarja tartani.¹⁰⁶²

Június 15.

Este a fej/edelem/nél. "Admiration pleine de reconnaissance" [Hálatelt csodálat] Kálnoky nyilatkozataiért.¹⁰⁶³ - A krízisről beszélve a fej/edelem/ szerint Stamb/oloff/ Sallabaseffet nem tartja, "parce qu'il plie l'éclat trop devant le Prince" [mivel túlságosan meghajlik a fejedelem akarata előtt]. Stranskyról is kedvezőbben nyilatkozott a fej/edelem/, mint rendesen, j'ai si longtemps supporté, je pourrai encore continuer [oly sokáig elviseltem, képes leszek még tovább is]. - Egy pár más kifakadás is Stamb/oloff/ ellen katonai kérdésekben, ügyesen előadva, de megpariroztam nun der lieben Eintracht willen [éppen a kíváncsú egyetértés kedvéért]. - A fej/edelem/ Karlsbadba akar menni. Szondíroznom kell, nem alkalmatlan-e nálunk?¹⁰⁶⁴

Június 16.

Stransky és Szallabaseff lemondása elfogadtatott. Stamb/oloff/ külügyér par interim [ideiglenesen], Zsifkoff pénzügy/miniszter/ ideiglenesen.¹⁰⁶⁵ Quel débarras! [Micsoda megkönnyebbülés!]

Tegnap a fej/edelem/ nagyon panaszkodott a Panitza per menete felett. La sentence

¹⁰⁶¹ Fejedelmi rezidencia Szófián kívül.

¹⁰⁶² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 493., 1890. június 14., Burián Kálnokynak; továbbá részletesen: Kt. 28., fol. 499-501., 1890. június 15.

¹⁰⁶³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 506., 1890. jún. 16., Burián Kálnokynak.

¹⁰⁶⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 506., 1890. június 16., Burián Kálnokynak. Murány grófja álnéven.

¹⁰⁶⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 517., fol. 526-528., 1890. június 16., Burián Kálnokynak.

m'a mis dans une situation bien pénible. [Az ítélet igen kellemetlen helyzetbe hozott engem.] - Szokott túlzásaiból is kijutott. Scrupulusokat [aggályokat] táplál elutazása tárgyában, melyeknek elosztását tőlem várta: le pays ne me plaît pas, l'armée non plus! Ils me laissent tous, dans leurs jours extremes, - sachant que je vois le fond de leur âme stb. [Nem tetszik nekem az ország, a hadsereg sem! Noha tudják, hogy a lelkük mélyére látok, szélsőséges időkben mind elhagynak engem.]

Június 18.

A szerbiai bolgár menekültek Belgrádba csődítették Nischből és Pirotból. Konst/antinápoly/i hírek szerint valami betörés készülne montenegróakkal. Bukarestbe Hitrovo hívott össze bolgárokat tanácskozásra. - Mindez kissé nyugtalanítja Stamb/oloff/ot.

Elutazott Ferd/inánd/ fej/edelem/ táborszemlére, azután Carlsbadba megy. - Keresztül utazott White.¹⁰⁶⁶

Június 19.

Elutazott Stamboloff Tirnovába. - Vulkovics átadja Konst/antinápoly/ba a jegyzéket elismerés és macedóniai egyház kérdésben.¹⁰⁶⁷

Június 20.

Ezelőtt vagy egy héttel Stamb/oloff/ fejtegette nekem ideáit a Portához intézendő jegyzék tárgyában. Belpol/itikai/ szempontokból kellett valamit tenni. Első impressió: historicumát adni a Porta kötelesség feledő magatartásának 1885-től, s azután követelni a fej/edelem/ elismerését, és a maced/óniai/ bolg/ár/ egyh/ázi/ viszonyok rend/ezését/, - önsegély fenyegetése mellett. De maga Stamb/oloff/ megjegyezte, hogy ezen ideát most elejtette, s a jegyzék szende hangú lesz, fenyegetés nélkül. Június 17-én Stamb/oloff/ O'Conornak úgy adta elő ismét a dolgot, hogy másnap küldi a fenyegető jegyzéket. O'Conor megjárdt, s kérte, hogy három napig várjon, míg Salisbury-től tanácsot kér. Stamb/oloff/ úgy látszott, hogy megígérte, de 17-én már

¹⁰⁶⁶ A már többször említett konstantinápolyi angol követ.

¹⁰⁶⁷ A skopjei metropolita korábban említett elmozdítása ügyében. Bulgária hivatalos jegyzékben kéri a Portától a három makedóniai bolgár vladika (a veleszi, a szkopjei és az ohridi) kinevezésének és Ferdinánd fejedelemnek az elismerését. Ellenkező esetben Bulgária felfüggeszti Kelet-Rumélia portai adójának és a volt török vasutak (pl. a függetlenség előtt megnyílt Rusze-Várna vonal) bérleti díjának fizetését. A kérést Nagy-Britannia, Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia támogatja. A három metropolita közül kettőt a Porta elfogad.

1889-ben még nem Macedónia, hanem Edirne volt a bolgár egyház- és nemzetpolitika fókuszában. Ezt a Panica-ügy macedón háttere és a szerbek 1889-es rigómezei ünnepe változtatja meg. (Az edirnei bolgár vladika ügyében lásd: VPB 3/1. Nr. 221. június 21. CDA f. 176. op. 1 a.e. 352. l. 1-4. és Nr. 227. július 4. CDA f. 176. op. 1 a.e. 352. l. 5-6.) Azaz, az uralkodó és Sztambolov így kívánta az ország közvéleményét megnyerni, mely siker esetén stabilizálta volna helyzetüket.

elküldte Vulk/ovics/nak a jegyzéket. Ugyanaz nap keresztül utazott White, ki nagyon pessimisticus módon nyilatkozott a konst/antinápolyi/ viszonyokról és a növekvő orosz befolyásról: a szultán már alig várja a kozákokat és Bulgária agressiójától fél. Ha B/ulgária/ most fenyegetőzik, egészen O/roszország/ karjaiba hajtja a szultánt. O'Conor rémségesen megijedt, 18-án oda szaladt Stamb/oloffhoz/, s kéri, hogy ne küldje a jegyzéket, mire St/amboloff/ azt mondja neki, hogy már elküldte. Tableau. [helyzetkép] - Este láttam Ferd/inánd/ fej/edelmet/, ki biztosított, hogy a jegyzékben semmi fenyegetés nincs. 19-én este jön sürgöny g/ró/f K/álnoky/tól, hogy tudakolja a dolgot, s hozzáteszi: Wir könnten einen solchen Schritt mit der von Herr Stamboloff bisher beobachteten besonnenen Haltung nicht in Einklang bringen. [Egy ilyen lépést Sztambolov eddig megismert józan magatartásával nem tudunk összhangba hozni] - Miért játszotta Stamb/oloff/ O'Conor előtt ezt a komédiát, nem tudom. - Stamboloff tegnap bevallotta, hogy O'Conor a keresk/edelmi/ egyezményben a municip/iális/ adókban¹⁰⁶⁸ concessiót adott tudatosan a vasúti legt/öbb/ kedv/ezmény/ clausuláért,¹⁰⁶⁹ melyre a bolg/ár/ kormány eleinte nem akart ráállani.

Másolatot kaptunk a Vulkovicshoz intézett jegyzékről az elismerést és a maced/óniai/ egyházi kérdést illetőleg. A végén önsegély van kilátásba helyezve elutasítás esetében. Stamboloff elutazott innen, hogy commentárokat ne halljon.¹⁰⁷⁰

Június 21.

Belcseff átadta a bolg/ár/ kormány keresk/edelmi/ szerződés/ ellenjavaslatát. Elfogadhatlan, tele abszurd kívánságokkal.¹⁰⁷¹

Június 26.

A fej/edelem/ Karlsbadba utazott.¹⁰⁷² Stamboloff locum tenens [latin: helytartó]. Zsivkoff megbízásból kikérte a bolgár jegyzék támogatását Konst/antinápoly/ban a

¹⁰⁶⁸ A szövegben másutt „octroi, oktroj” néven illetik.

¹⁰⁶⁹ Értsd: Anglia a municipális adókat illetően engedményt tett, ha cserébe vasúti kedvezményt kap. A municipális adók (egyfajta belkereskedelmi áruforgalmi adó) fontos bevételi forrásnak tekinthetők, hiszen itt, a belkereskedelemben volt lehetősége a bolgár kormánynak a manőverezésre, míg a vámokat, külkereskedelmet illetően kötötték a törökök és nagyhatalmak közötti megállapodások. Azaz, protekcionizmust folytatni (az olcsón beáramló importcikkeket megdrágítani a hazai ipar védelmében és a bevételek növelése érdekében) csak a municipális adókon és részben a vasúti tarifákon keresztül tudtak (a beleszólási lehetőség ez utóbbiba kisebb volt, hiszen a vonalak jó része nem állami tulajdon volt.). Ez később fontos szerepet kap majd a Monarchiával való tárgyalások során is.

¹⁰⁷⁰ Monarchia politikájáról újságcikk: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 543., 1890. jún. 22., Delegációs nyilatkozatok.

¹⁰⁷¹ Részletesen beszámol a tárgyalásokról. Milen Kumanov - Dimitar Ivanov (eds.): Sztéfan Sztambolov. Licsen arhiv. Pismo, telegrami, raporti, 1890. Tom III. Szófia, Izdatelstvo Otecsestvo, 1997. 308-309.

¹⁰⁷² Bécsbe is elment. Lásd Zwiedinek Abschriftjét Buriánnak Kt. 29. 94-95. jún. 29.

cs/ászári/ és k/irályi/ kormány által.¹⁰⁷³ Az adott körülmények közt hihetetlen naivság, amit Zs/ivkov/val meg is értettem. Oda csavarintottam szándékát, hogy nem a jegyzék támogatását kéri, hanem a benn foglalt kívánságokét.¹⁰⁷⁴ - K/álnok/y g/ró/f különben de parti pris [elfogultságból] nem akar nagy fontosságot tulajdonítani a jegyzéknek. Jól teszi, ez esetben a strucc politika a helyes. Csak azután igazán el ne higgye, hogy a jegyzéknek fontossága nincs.

Június 28.

Panitzát agyonlőtték.¹⁰⁷⁵ - K/álnok/y g/ró/f a bolgár jegyzéket nem akarja támogatni. - Zsivkoff nagy bizalmasan közölte, hogy a bolgár kormány jegyzékét, ha arra legalább két bolgár püspököt Macedóniába nem küldenek, követtetni fogja 1.a tributum beszüntetésével, azután 2. a görög püspökök kiűzésével, végre ha az sem használ, a függetlenség kihirdetésével. - Csak már végre tennék mindezt, s ne fenyegetnének minduntalan! On ne prend pas des mouches avec du vinaigre [nem ecettel fogunk legyet, vagyis finomabb módszerekkel inkább célt érünk].¹⁰⁷⁶

Július 4.

Zsivkoffnál láttam Stamboloff sürgönyét, hol szemrehányásokat tesz neki, hogy a júniusi tributumot a ministeri határozat ellenére kifizette.¹⁰⁷⁷ - Sir Edgar Vincent.¹⁰⁷⁸ - M'Kenzie Wallace.¹⁰⁷⁹ - A választások szeptember 7-én lesznek. Az előkészületeket illetőleg Zsivkoff szerint: több városban zankoffisták, karavelovisták és conservativok együtt tartanak, valószínűleg a mandátum felosztás feltétele alatt. A zank/offisták/ nagyon dolgoznak a macedóniaiak közt.

¹⁰⁷³ A bolgárok máshová is folyamadtak: irat az olasz támogatás megszerzése érdekében: VPB 3/1. Nr. 306. június 12. CDA f. 176. op.1 a.e. 413. l. 2.

¹⁰⁷⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 28., fol. 556-559. között Vulkovics értekezik a helyzetről, 1890. június 29.

¹⁰⁷⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29. varia, fol. 94-97., 1890. június 28., Burián Kálnokynak.

¹⁰⁷⁶ VPB 3/1. Nr. 308. francia nyelvű irat. 1890. június 16. CDA f. 176. op.1. a.e.413. l. 12-18. Az exarcha tahrirja a szultáni tirkárságnak: VPB 3/1. Nr. 312. 1890. június 20. CDA f. 176. op.1. a.e.485. l. 9-12. Török reakció a bolgár jegyzékre: VPB 3/1. Nr. 314. 1890. június 20. CDA f. 176. op.1. a.e.413. l. 22. A teendőkről: Nr. 317. június 26. CDA f. 176. op.1. a.e.413. l. 39. Vulkovics hosszú jelentése a jegyzék hatásairól: Nr. 325. július 1. CDA f. 176. op.1. a.e.413. l. 57-68. Lásd még: Nr. 328 és 329. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 145. l. 40-41. 1890. július 4. CDA f. 176. op.1. a.e.413. l. 134.

¹⁰⁷⁷ A kifizetésről: VPB 3/1. Nr. 307. 1890. június 16. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 145. l. 19-22.

¹⁰⁷⁸ Sir Edgar Vincent (1857-1941) brit politikus, diplomata, műgyűjtő és író. Az egyiptomi kormány pénzügyi tanácsadójaként működött 1883 és 1889 között, amikor az Birodalmi Oszmán Bank vezetője lett. Hibás spekulációs elképzelései csődbe vitték a Bankot 1895-re, az eset a nemzetközi pénzpiacot is megrengette, valamint tömegek anyagi tönkremeneteléhez vezetett.

¹⁰⁷⁹ Sir Donald Mackenzie Wallace (1841–1919) író, öt éves oroszországi tartózkodás után három kötetben adta közre tapasztalatait (1877). A mű sikerének köszönhetően a *The Times* külföldi tudósítója lett, először Szentpétervárról, majd a berlini kongresszusról tudósított. 1878-1884-ig Konstantinápolyban állomásozott. 1890-91-ben politikai tanácsadóként kísérté a majdani II. Miklós cárt annak indiai körútján.

Július 5.

Kálnoky sürgönye, mely szerint szóbelileg megbizatom igénybe venni a legt/öbb/ kedv/ezményben/ részesülők helyzetét a berl/ini/ szerz/ődés/ alapján.¹⁰⁸⁰ - Mi nem adjuk a legt/öbb/ kedvezményt, hanem csak az eddigi eljárást. Ez nem tudom, korrekt-e, és nem hiba-e?¹⁰⁸¹

Július 15.

Akadunk a traitement de la nation la plus favorisée [a legnagyobb kedvezmény elve] miatt.¹⁰⁸² Stamb/oloff/ nagyon tragice veszi a dolgot, úgy látszik, és azt, amire feltétlenül jogunk van, csak feltételesen akarja adni. Nyomunk, de St/amboloff/ is nyom. Csak ketten együtt fogjuk a dolgot elintézni, különösen ha mi is megadjuk, mint szerintem kellene, a legtöbb kedvezményezést. - Mutkuroff elutazott bécsi oroszokhoz. - Belcseff titokteljes útra ment ezelőtt pár nappal,¹⁰⁸³ valószínűleg Bécsbe, talán felajánlani Nacsovicznak a pénzügyi tárcát. - Holnapra a nagyvezér Vulkovicsnak „jó híreket” ígért.

Július 18.

Stamboloff makacskodik. Nem akarja elismerni a legtöbb kedv/ezmény/ jogunkat. Tegnap sürgönyöztem neki. - A konst/antinápolyi/ hírek még váltakozók. Egypár nappal ezelőtt majdnem biztosnak tekintetett, hogy három bolg/ár/ mac/edóniai/ püspöknek Berát [kinevezési okirat] állíttatik ki, s ide török biztos küldetik. Tegnap hírek szerint megint a görög patriarcha ellenszegülése folytán a szultán elhalasztotta a dolgot.

Július 19.

A szultán elhatározta a három bolgár püspök kinevezését s kiküldését Macedóniába.

¹⁰⁸⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29. varia, fol. 105., 1890. július 5., 1890-ben lejárt az 1862-es török-osztrák kereskedelmi egyezmény.

¹⁰⁸¹ A magyar politikát érzékenyen érintette a kereskedelmi szerződés és többször is szerepelt a parlament napirendjén. A Monarchia ugyanis politikai okokból több gazdasági kérdésben is engedett a bolgároknak, s a tárgyalások megindulta a bolgár kormány burkolt elismerését jelentette.

Képviselőházi napló, 1887. IV. kötet / 1888. február 13–május 5. Apponyi Albert, 87. országos ülés április 13-án, pénteken. 1888.205.

„...az a Kelet, a mely reánk nézve, mint piac, közgazdasági fontossággal bír és pedig olyan fontossággal, a mely nagyobb áldozatok hozatalát indokolja. Ez a Kelet pedig nem Egyiptom... hanem ez a keleti piac a Balkánfélsziget északi része, a melylyel közvetlen érintkezésben vagyunk: Bulgária, Románia és Szerbia. Ha ezt meghódítjuk, hogy ha ezen országokban az iparfogyasztásnak mi leszünk legfőbb táplálói, ha mi leszünk ezen piacoknak urai, akkor beszélhetünk arról, hogy haladjunk tovább ... De most, mikor még ezen tartományokban is a mi iparcikkeinknek nagyon szegényes és iparunk jogos igényeinek meg nem felelő piacot találunk...”

¹⁰⁸² VPB 3/1. Nr. 332. július 10. CDA f. 176. op.1. a.e. 388. I. 5.

¹⁰⁸³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 17., 1890. július 15., Burián Kálnokynak.

Nagy bolgár dipl/omáciai/ siker.¹⁰⁸⁴ Itt úgy látszik komolyan örülnek neki, s annak, hogy minden további actióval várhatnak.

Július 21.

Conferentia Belcseffel. Minthogy a legtöbb kedvezményezés kérdésében nagyon összebonyolódunk, most itt is nagy iparkodás, hogy a dolgot tisztázzuk. Zsivkoff tegnap este Burgas-Varnába utazott, útközt felszedi Toncseffet, hogy Stamb/oloff/al ministertanácsot tartsanak. - Müller Henrik.¹⁰⁸⁵

Július 25.

Keres/kedelem/ pol/itika/ terén a dolog akadozik.¹⁰⁸⁶ Én méltányosságból indítványozom, hogy a legtöbb kedv/ezményt mi Bulgáriának megadjuk, mert nem vagyunk rá kötelesek, de a helyzet olyan, hogy veszélyesnek tartom így cselekedni. Bécsben nem akarják.¹⁰⁸⁷

Július 26.

Már egypár nap óta egy minister sincs itt. A szultán irádéja [rendelete] felett nagy az öröm, de eddig még Zwischen Lipp und Kelchenrand¹⁰⁸⁸ vagyunk, mert egy pár clausula van a dologban, s az ellenség dolgozik. Ha pedig a dolog el nem sül, akkor

¹⁰⁸⁴ VPB 3/1. Nr. 334. július 11. CDA f. 176. op.1. a.e. 413. l. 134. Nr. 335. július 12. CDA f. 176. op.1. a.e. 413. l. 101. Nr. 336. július 12. CDA f. 176. op.1. a.e. 413. l. 130-132. Továbbá: VPB 3/2. Nr. 338-343. 346-357. A szerb reakciókra: VPB 3/2. Nr. 360. augusztus 27. CDA, f. 176. op.1. a.e. 408. l. 17-18. és Nr. 363. szeptember 4. CDA, f. 315. op.1. a.e. 11. l. 2-3.

¹⁰⁸⁵ Müller Henrik (1853-1905) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, udvari tanácsos. 1875-1879 konzuli gyakornok és alkonzul: Beirut, Kairó, Mostar és Konstantinápoly állomásokon. 1879-1891 között Bosznia-Hercegovinában szolgál (a közös pénzügyminisztérium boszniai ügyosztályán 1882-1884 között), majd 1891-től odesszai főkonzul, 1900-tól külügyminisztériumi szolgálatot végez. Thallóczy hirszerzője volt, 1902-ben az Iliinden-felkelés előtt Borisz Szarafov, az IMRO képviselőjével tárgyal vele. 1904-ben, mint polgári ágenst bízták meg a macedóniai reformok végrehajtásának felügyeletével.

¹⁰⁸⁶ VPB 3/2. Nr. 345. július 18. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 61. l. 2-5. és Nr. 359. augusztus 26. CDA f. 176. op.1. a.e. 388. l. 14-19.

¹⁰⁸⁷ 1885-ben Keleti Károly, majd 1889-ben Réthy Dezső is fellép a magyarországi áruk alulreprezentáltsága miatt, kijelentve, hogy a Balkán Magyarország természetes piaca. Gyurkovics György 1889-es delegációbeli felszólalása a vasúti tarifák kapcsán is nyíltan arra céloz, hogy Magyarország számára Bulgária fontos piac, s az aktív kereskedelmi mérleg szintű. Emiatt a Monarchia számára kedvező feltételekkel, nem a paritás elve alapján akarnak megállapodni. *Keleti Károly: A Balkán félsziget némely országainak és tartományainak közgazdasági viszonyai.* Bp., 1885 / *Réthy Dezső: Magyarország a Balkán piacain.* Statisztikai tanulmány. Bp., 1889. A helyzetet bonyolítja a kezdődő rivalizálás az osztrák birodalomfellel, s a bolgárok és a külügy által javasolt vámok nem a magyar iparnak kedveznek. „Ausztria-Magyarország beszállít Bulgáriába 22 millió franknyi értéket. Ebből esik Magyarországra 6,382.000 frank érték.” Képviseletházi napló, 1896. VI. kötet / 1897. április 28–június 12. 92. országos ülés 1897. május 1-én, szombaton. Szemere Attila felszólalása, 10. **Ő korábban járt bulgáriában, ismerte O'Connort, Rhangabét és az Union Klubról is ír újságcikket.**

¹⁰⁸⁸ Egy ókori görög mondából eredő német közmondásos bölcsesség része: Zwischen Lipp und Kelchesrand schwebt der dunklen/finstern Mächte Hand. Az ajkak és a kehely széle között lebeg a gonosz hatalmak keze. (Johann Friedrich Kind: Der Freischütz. Gedichte. Aus: König Ankaos. 1802.

baj van Bulgáriában.

Július 27.

A dolog elsült. Tegnap végleges iráde két püspököt illetőleg kiadatott.¹⁰⁸⁹ - Nelidoff
egypár nap múlva szabadságra megy, tehát chi ha tempo, ha vita [olasz: akinek ideje
van, élete van, tkp. amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra].

Július 31.

Mária Valéria¹⁰⁹⁰ esküvője. Reggel itt nagymise, este nálam ebéd.

Augusztus 11.

Stamboloff megérkezett, nálam csak kártyát hagyott, míg O'Conort meglátogatta. Ez
jelent valamit, valószínűleg ki akarta kerülni az első beszélgetésünket, melynél
mindjárt in medias res mentem volna. - Tatistscheff.¹⁰⁹¹

Augusztus 15.

Ferd/inánd/ fej/edelem/ visszatért. Sonnar megérk/ezett/. Petresco¹⁰⁹² elut/azott/,
helyében Misu.¹⁰⁹³

Augusztus 16.

Este a fej/edelem/nél. Nem volt a legrózsásabb hangulatban. Stamboloff vele szemben
is rakoncátlankodik egy kissé. A választási izgalom kissé a fejébe szállt, talán kissé a
helytartóság is, és a maced/óniai/ siker. Reményilem, nemsokára visszanyeri
St/amboloff/ az egyensúlyt. Jetzt muß ich ihn erst noch bändigen. [Most nekem őt még
csak meg kell szelídítenem]. Sok újat a fej/edelem/ nem mondott, még tele van
visszatérési Katzenjammerrel [másnapossággal].

Augusztus 18.

Három órai tanakodás Stamb/oloff/al a keresk/edelem/ pol/itikai/ ügyekről. Nagyon

¹⁰⁸⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 88., 1890. aug. 6., újságcikk.

¹⁰⁹⁰ Habsburg-Lotaringiai Mária Valéria főhercegnő (1868-1924) I. Ferenc József császár és király negyedik gyermeke, Ferenc Szalvátor osztrák főherceg felesége.

¹⁰⁹¹ Tatyiscsev 1890 augusztusában Szófiába érkezett nem hivatalos küldetéssel: Oroszország a bolgár hadsereg és a burgaszi kikötő irányítását akarta. Lásd korábban. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 96-100., 1890. augusztus 15., jelentés és újságcikk. Bolgár részről lásd: VPB 3/2. Nr. 366. október 5. CDA, f. 321. op.1. a.e. 421. l. 2. Sztambolov tárgyalásai az oroszsal: VPR 3/2. Nr. 370. október 10. CDA f. 176. op.1 a.e. 382. l. 83.

¹⁰⁹² Petresco – 1890-ben a román legáció titkára.

¹⁰⁹³ Nicolae Mişu (1858–1924) román diplomata. Szófiában, Majd Konstantinápolyban, Bécsben és Londonban is szolgált. 1913-ban konstantinápolyi követ, részt vesz a Balkán-háborúk idején a londoni békétárgyalásokon. 1919. október-novemberében Románia külügyminisztere, a román delegáció tagja a párizsi békétárgyalásokon.

ügyesen támadta meg a legtöbbször kedv/ezmény/ követelményünket s annak két alapját, a berlini szerződés/ 8. cikkelyét/ és a capitulációkat. De ezen a téren még csak küzdhettem ellene parsuasive [meggyőzéssel]. Nehezebb, midőn előadta a dolog belpolitikai horderejét: itt a benyomás, már csak a szakavatatlanság következtében is az, hogy Ausztria/ Magyarország/ kevesebbet nyújt, mint Németország/ és Angolország/. Ezen látszat pedig árt a bolgár/ kormányoknak, árt Ausztria/ Magyarország/ kezdő nimbusának is. Stamboloff/ tehát azt mondja, ... interpretációja iránt hosszú tanulmány után is nincs tisztában. Ha pressiót gyakorlunk, engedniök kell. De: je suis sur que Vous ne voulez pas affaiblir mon Gouvernemen[t] [biztos vagyok abban, hogy Ön nem szeretné kormányomat gyengíteni]. Bevallotta, hogy tudatlanok e téren: nous nous accrochons à l'arrangement anglais comme à une paille [úgy kapaszkodunk az angol megállapodásba, mint egy szalmaszálba]. - Azért tehát jegyzékcsere akar, amibe különben mi is beleegyeznénk már, de be akarja venni az angol arrangement/ érvényességének kiterjesztését reánk is. Ami nem concedálható [megengedhető], minthogy alkudozunk kereskedelmi/ szerződés iránt. Az octroi-t illetőleg Stamboloff/ hivatalosan kijelentette, hogy az 2%-nál magasabbra nem fog emeltetni. Tény, hogy a választások előtt nem akar oly okmányt aláírni, mely azok előtt a kormány ellen kiaknáztathatnának, amint különösen Radoslavoff azt kétségtelenül tenné. - Persuasióm egész erejét megpróbáltam. Meglátjuk, mi lesz.

Augusztus 19.

A minisztertanács elhatározta, hogy nem concedálja nekünk a legtöbbször kedvezményt. Arra értelmezi a berlini szerződés/ 8. cikkelyét/ és azt állítja, hogy a capitulációk a vámkérdést nem szabályozzák örök időkre, csak a kereskedelem/ szabadságának kérdését. A dolog most óvatosan kezelendő. Bele kell vinnünk érdekünkbe az összes nagyhatalmakat, identikus interpretáció kieszközlése által. - Fejedelem/ Rilába utazott.

Képviselőházi irományok, 1896. VI. kötet / 153-162. Irományszámok 1896-153. 153. szám.

Törvényjavaslat, a Bulgáriával 1896. évi december hó 21/9-én kötött kereskedelmi egyezmény becikkelyezéséről. Indokolás „az osztrák-magyar monarchia és Bulgária között kötött kereskedelmi egyezményhez.” 1-40 (részletek)

...Bulgáriába vitt árúink 8,5%-os értékvámok szerint kezeltettek egészen az 1894. év végéig, a midőn a bulgár kormány jogot mert arra, hogy a szerződéses államokból érkező árúkat 10,5%-ra emelt értékvámokkal illesse.

Bulgária a külállamokkal való kereskedelmi viszonyainak rendezésénél bizonyos iparfejlesztési szempontok mellett főként azt tűzte ki, hogy pénzügyi helyzetét javítsa, illetve, hogy állami kádasainak fedezésére segédíbrásokat nyisson magának.

E tekintetben bennünket érdeklőleg különösen kiemelendők azon intézkedések, melyeket a községi fogyasztási illeték (octroi), az állami fogyasztási adók (accise), az egyedárúságok, valamint a bulgár jövedelmi (pátens adóra nézve tett, a vámreform tekintetében pedig a bulgár autonóm vámtarifa létesítésére és ezzel kapcsolatban a bulgár behozatali vámok jelentékeny emelésére irányuló törekvések.

...

Tekintettel arra, hogy Bulgáriának pénzügyi helyzete javítására irányzott igyekezetével a külállamoknak számolniok kellett, másrészt pedig arra, hogy ezen illetéknek bizonyos határok közt való szedése által azon esetben, ha az illeték ugyanazon mérvben alkalmaztatik a belföldi termékekre is, kiviteli kereskedelmünk érdekei veszélyeztetve nem látszottak, az octroi szedése ellen kifogást nem emeltünk, kikötöttük azonban, hogy árúink csakis azon mérvben terhelhetők meg ezen illetékkal, mint a belföldiek.

Ezen megállapodás daczára a bulgár kormány az 1893. évvégén egy új octroi-törvény-javaslatot terjesztett a törvényhozás elé, melynek értelmében a külföldi árúkra nézve különbözeti — a belföldi árúkénál kedvezőtlenebb — bánásmód lett volna alkalmazandó, úgy hogy az octroiból várt jövedelem nagyobb része a külföldi behozatalt terhelte volna, továbbá a javaslattal az eddig fennállott 2,5%-os octroinak 5,5%-ra leendő felemelése szándékoltatott.

...

A két évvel ezután alkotott octroi-törvényhez a bulgár kormánynak sikerült a külföldi hatalmak hozzájárulását kieszközölni, minek megtörténtével ezen törvény 1896. évi január 1/13-án életbe léptetett.

....

A törvény továbbá az octroi fizetésére az említett 33 tétel alá tartozó bel- és külföldi árúkat egyenlően kötelezi, a vámmentesen behozható árúkat pedig az octroi alól mentesíti...

a bulgár kormány az állami fogyasztási adók (accise) szedését még más árúkra is kiterjeszteni kívánta és e célból az 1894. év végén javaslatot terjesztett a törvényhozás elé, mely elfogadtatván, 1894. évi december hó 20-án szentesítést nyert.

....

Habár a köztünk és Bulgária között fennállott ideiglenes megállapodások értelmében Bulgáriába vitt árúink csupán a vámnak és az octroinak voltak alávetettek, a kérdéses fogyasztási adók tehát árúinkra nézve alkalmazást nem nyerhettek volna, mégis számolnunk kellett azon körülménnyel, hogy ideiglenes egyezményünk lejártával nem igen lettünk volna képesek Bulgáriát ezen belső adók életbeléptetésében megakadályozni...

...
azon állásponthoz ragaszkodtunk, hogy áruinknak a fogyasztási adókkal való megterheléséhez csak azon esetben járulhatunk, ha Bulgária velünk végleges kereskedelmi egyezményt köt.

...
specifikus vámokat tartalmazó új autonóm vámtarifa tervezetét 1891-ben a törvényhozás elé is terjesztette. E tervezet azonban rendkívüli védvamos irányzatánál fogva — a mennyiben csaknem valamennyi árúra, tehát olyanokra is, a melyek Bulgáriában egyáltalán nem, vagy csak hosszú idő múlva lesznek előállíthatók, magas vámtételeket állapított meg — még Bulgáriában sem találván helyeslésre, egy második tervezettel pótoltatott, melynek tételei némileg alacsonyabbak voltak ugyan, de az eddigi értékvámokkal szemben hasonlóképp a vámok igen tetemes emelését vették kilátásba.

....
a köztünk és Bulgária között 1895. évi január hó 5-én végbement jegyzékváltás útján létesült ideiglenes megállapodás szerint beleegyeztünk abba, hogy Bulgáriába vitt áruink után 1895. évi január 1-től kezdődőleg két éven át, vagyis 1896. évi december hó 31-ig az addigi 8,5% helyett 10,5%-os értékvám szedessék, azon feltétel alatt, hogy a mennyiben valamely más állam irányában ennél kedvezőbb bánásmód alkalmaztatnék, az a legnagyobb kedvezmény alapján reánk is kiterjedjen. A bulgár kormány egyúttal kötelezettséget vállalt, hogy az octrot-illetékek nem fognak felemeltetni és hogy áruink, melyek után a vámdíj lefizettetett, nem fognak semmiféle tekintetben sem kedvezőtlenebb bánásmódban részesíttetni, mint a hasonlóan belföldi termékek. Ezzel szemben az osztrákmagyar vámterületre érkező bulgár származású árúkra nézve a vámozás tekintetében a legnagyobb kedvezmény élvezete továbbra is biztosított...

Augusztus 21.

Stamboloff és Toncseff elutaztak.

Augusztus 22.

Elutazom.

Augusztus 23- október 23. között nincs naplóbejegyzés

Október 24.

Visszajöttem Szófiába.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹⁴ Közben: 1890. szeptember 8. Bulgáriában a nemzeti-liberális párt nyeri meg a hatodik parlamenti választást.

Október 25.

Minden rendben itt, csak Stamboloff ismét beteg, úgyszinte Mutkuroff.

Október 26.

Petroff alezredesnek és Marinoff¹⁰⁹⁵ őrnagynak a nekik ad/ományozott rendjeleket átadtam.¹⁰⁹⁶ Úgy látszik, nagyon megörültek. Stamboloff is a kormány nevében megköszönte. - Andrassy Gyula¹⁰⁹⁷ K/állay/ B/éni/ról:¹⁰⁹⁸ Er kann gut nähen, aber nicht zuschneiden! [Jól tud varrni, de nem tud szabni].¹⁰⁹⁹

Október 27.

Szobranje megnyitása. Trónbeszéd szárazon a múlt és sikereit felsorolja, a reményli, hogy a bolgár/ kérdés nemsokára rendbe jön. - Elnökké megvált/asztatott/ Szlavkoff,¹¹⁰⁰ alelnökké/ Petkoff és Andonoff, mint tavaly. - Clementina h/erce/gnénél. Semmi jelentékeny. - A két rendjel fölött az udvarnál és a kormánynál nagy az öröm. Várom a tiszti körökben hogyan ítélik meg.

Október 31.

Stamboloff/: még 40.000 Mannl/icher/, de részl/et/ fizetésre, szükség még sok tisztet külföldre küldetni kiképzésre.¹¹⁰¹ Mutk/uroff/ Párizsba megy, Charcot-hoz.¹¹⁰²

1890. szeptember 26-án parlamenti választásokat tartanak Szerbiában, ismét a radikálisok (NRS) győzelmével. Sztambolov szeptember 23-án Isztambulban.

¹⁰⁹⁵ Vagy Krasztju Marinov (1855-1927) bolgár katonatiszt, 1891-ben alezredes, 1895-ben ezredes, 1900-tól a vezérkar tagja. A szerb-bolgár háború után a IV. Plevni gyalogezrednél szolgált, Lovecs városának helyőrségénél (1886-1888). Marinov kapitány volt az első bolgár parancsnok, aki ellenezte az 1886. augusztus 9-i puccsot. Támogatta Sztambolov politikai kurzusát. A balkáni háborúk idején (1912 - 1913) a 6. hadosztály - a szerbek által ostromolt Vidin - parancsnoka volt.

A bolgár források viszont Martinov őrnagyot, a pleveni ezred parancsnokát említik. VPB 3/1. Nr. 247. CDA, f. 176. op.1. a.e. 332. l. 3. 1889. szeptember 14.

¹⁰⁹⁶ Ők azok a tisztek, akik az 1889-es szeptemberi nagy osztrák-magyar hadgyakorlaton részt vettek hivatalos delegátusként, egyben a Mannlicher-puskákról szóló tárgyalásokban is közreműködtek. VPB 3/1. Nr. 245. NA – BAN f. 19. op. 1 a.e. 653. l. 38-46. 1889. szeptember 12.

¹⁰⁹⁷ Ifj. Andrassy Gyula (1860-1929) politikus, 1883-tól Konstantinápolyban diplomáciai szolgálatba áll, de mindössze három évig szolgál. 1894-95-ben király személye körüli miniszter, 1906-1910 között belügyminiszter, majd az utolsó osztrák-magyar külügyminiszter.

¹⁰⁹⁸ Kállay Béni (1839-1903) politikus, diplomata, történész. az Osztrák–Magyar Monarchia belgrádi főkonzulja (1868-1875), 1882-től az Osztrák–Magyar Monarchia közös pénzügyminisztere, és ebbéli minőségében haláláig Bosznia kormányzója.

¹⁰⁹⁹ Buriánnak voltak fenntartásai Kállay iránt s még Thallóczynek sem sikerült közel hozni őket egymáshoz a naplója szerint.

¹¹⁰⁰ Panajot Szlavkov (1853-1922) a bolgár Nemzeti Liberális Párt politikusa, 1892-1893-ban igazságügy-miniszter.

¹¹⁰¹ Bolgár tisztek ausztriai kiképzéséről: VPB 3/1. Nr. 216. 1889. június 11. CDA f. 304. op. 1. a.e. 1. l. 9-10.

¹¹⁰² Jean-Martin Charcot (1825-1893) francia neurológus. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 227-228., 1890. nov. 2., Burián Kálnokynak.

St/amboloff/ zavarban őt esetleg helyettesíti. „Je ne peux travailler avec Nicolajeff.¹¹⁰³ Petroff est très-doué, mais il mettra tous les officiers contre lui. Il faut parfaite entente entre les min/istère/ de l'intérieure et de la guerre.” [Nem tudok Nicolajeff-el dolgozni. Petroff nagyon tehetséges, de minden tisztet ellene fog fordítani. Tökéletes egyetértésre van szükség a bel- és a hadügyminiszter között.]

A Synod most az alsó papság helyzetének szabályozásával fog fogl/alkozni/.¹¹⁰⁴ Ott van a rustsuki,¹¹⁰⁵ a vrazai /Constantin/¹¹⁰⁶ és a samakovi püspök.¹¹⁰⁷

A vál/asztásokat/ úgy characterizálta St/amboloff/:¹¹⁰⁸ hogy becsukatott vagy 200 embert, de például Radosl/avoff/nak 15.000-t kellett volna becsukatnia ha ő csinál vál/asztáso/kat.

November 3.

Thallóczy levele Z/ich/y F/erence/t¹¹⁰⁹ illetőleg. Nem hozott emelt hangulatba. - Dobner-nak Stoiloff: a fej/edelem a hadügyminister kiválasztásánál óvatos legyen, nehogy az inkább Stamb/oloff/ embere legyen, mint az Övé. A felirati bizottságban felmerült discussió az elismerés kérdésében. Felvetették a kérdést, úgy kell-e érteni a fej/edelem/ trónbeszédét, hogy az elism/erés/ közel van már. Stoiloff úgy nyilatkozott, hogy ő nem hiszi, de nem is tartja mostmár célszerűnek az elism/erésre/ számítani, hanem tovább kell haladni a függetlenség és királyság felé, melyet kedvező pillanatban proclamálni kell. Senki sem fogná ellenezni, a hatalmak egy idő múlva elismernék. T/örök/országgal pedig véd- és dacszövetséget kell kötni. Stoiloff azt állítja, hogy eszmemenetét senki sem cáfolhatta meg, és hogy nagy impressiót tett. - Én hozzá teszem, hogy nagyrészt Stamb/oloff/ is így gondolkodik már régen, - de meg én is. Csakhogy persze most nincs itt annak az ideje, mert egypár dolgot előbb be kell fejezni.

November 7.

Dobner mondja, hogy el van határozva a fej/edelem/ szolgálatát itt hagyni, szeszélyes és igazságtalan bánásmód következtében. Ezt jelzem, mert az egyik tünete azon tulajdonságnak, mely a fej/edelem/ veszte lehet maholnap, s mely nélkül bolgár krízis

¹¹⁰³ Nikolaev tábornok.

¹¹⁰⁴ VPB 3/2. Nr. 383. december 6. CDA f. 176. op.1 a.e. 413. l. 262.

¹¹⁰⁵ Grigorij (1828-1898) 1872-től ruszcsuki (ruszei) metropolita. Ferdinánd közeli barátja, ortodox kereszténynek kente fel Borisz trónörökösöt 1896 febr. 2-án.

¹¹⁰⁶ Konstantin vracai metropolita (1884-1912).

¹¹⁰⁷ Dositej samokovai metropolita (1872-1907).

¹¹⁰⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 238-239., 1890. október 31., a képviselők társadalmi összetétele.

¹¹⁰⁹ Zichy Ferenc (1811-1900) 1874 és 1879 között pedig a Monarchia konstantinápolyi internunciusa. E minőségében részt vett az 1876 végén, 1877 elején megrendezett konstantinápolyi követi konferencián. 1888-ban tárnokmester lett. Felmerült Szőgyény-Marich László leköszönő külügyi osztályfőnök pótlása övele. Thallóczy viszont Andrássy embereit nem szerette.

ma már nem volna. - Amerikai demokrácia választások McKinley¹¹¹⁰ rendszere ellen. - Cárcsák¹¹¹¹ Bécsben. - Caprivi¹¹¹² Crispinél¹¹¹³ Mailandban [Milánóban].

November 8.

Ez a fej/edelem/nél. Nagy kikérdezések, különösen, ami az ő személyét illető diszpozíciókra vonatkozik. Nagy Örömet neki e részt nem okozhattam. - A négy püspökből álló szinod tisztelgése a fej/edelem/nél. Nagy meglepetés. - Meleg köszönet a két tiszt kitüntetéséért. - Az elismerés kérdésében úgy tett, mintha neki nem volna sürgős, hanem kormányának.

November 9.¹¹¹⁴

A szobranje feliratának átadása. - Tegnapoz: Kaulbars levele Tatischeffhez kissé genirozza [kínosan érinti] a fej/edelm/et. Az 1885-iki dolgokról tett indiscretiókat a fej/edelem/ nem cáfolta, csak azt jegyezte meg, hogy sokat mondhatna ő Kaulbarsról, különösen János főherceghez való viszonyáról.¹¹¹⁵ - A fej/edelem/ előszeretettel azt a kérdést feszegeti, milyenek a személyes diszpozíciók iránta. Erre azután nem adhattam azt a választ, melyet ő szeretne. Udvaronca hála Istennek nem vagyok. Az igazságot sem mondom neki erről a kényes dologról. Azért azután azt találta ismét utolsó beszélgetésünkről D/obner/nak mondani: B/urián/ war wieder schlau und von eisiger

¹¹¹⁰ William McKinley (1843-1901) az Egyesült Államok 25. elnöke (1897-1901)

¹¹¹¹ Nyikolaj nagyherceg, a későbbi II. Miklós cár (1868-1918).

¹¹¹² Leo von Caprivi (1831-1899) Németország kancellárja, külügyminisztere és miniszterelnöke Otto von Bismarck lemondását követően (1890-1894).

¹¹¹³ Francesco Crispi (I. sz. sz.).

¹¹¹⁴ Szobranjéről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 244-265., november 9., Burián Kálmánynak; a felirat: Kt. 29., fol. 248.

¹¹¹⁵ „Kaulbars tábornok, Bulgáriának volt orosz ügyvivője, a pétervári Novoje Vremjá-ban válaszol ama közlésekre, melyeket Stambulov Tatischeffnek tett. A válasz T a t i c s e v- hez van intézve. Kaulbars a többiek közt azt írja, hogy Ferdinánd fejedelem 1885-ben Bécsben meglátogatta őt s csaknem három óráig tartó beszélgetésben elítélte Battenberg Sándor fejedelem oroszellenes magatartását. Kaulbars akkor azt jelentette Pétervárra, hogy ez a beszélgetés azt a véleményt érlelte meg benne, hogy a fiatal herceg abban a meggyőződésben, hogy Battenberg Sándornak előbb-utóbb buknia kell, a bolgár trónra spekulál s már jó előre kandidálja magát. Az orosz kormányt ennél fogva aligha lepte meg Koburg fejedelemnek két évvel később bekövetkezett jelölése. Hogy miért nem akadályozták meg idejekorán ezt a jelölést, arról Kaulbars nem nyilatkozik, de „csodálkoznia kellett, hogy az orosz kormány 1887-ben, midőn a jelölés tényré vált, úgy: tett, mintha a dolog meglepte volna”. Mielőtt a tábornok Bulgáriába ment, illetékes helyen állítólag sajnálkozásának adott kifejezést a miatt, hogy Oroszországnak nincs jelöltje a bolgár trón számára. „Jól tudtam, hogyha jelölt nélkül jelenek meg Bulgáriában, az meg fogja rendíteni az összes pártok bizalmát Oroszország köve iránt”. A mingréliai hercegről szó sem lehetett. Mint a bolgár viszonyok ismerője, jól tudta a tábornok, hogy a bolgárok, kivétel nélkül, csak egy uralkodó család tagját fogadnák el. Stambulov, úgymond Kaulbars, a kinek csak személyes, anyagi érdekek lebegtek a szeméi előtt, becsületszavát adta, hogy többé nem fogják megválasztani Battenberg Sándort s mégis csak akkor mondott le róla, midőn a hatalmak képviselői a szobranje megnyitása előtt Oroszország kezdeményezésére kijelentették, hogy újra megválasztása lehetetlen. Szemben Stambulov ama vádjával, hogy Kaulbars epés izgatottságot és gőgöt vitt, a tárgyalásokba, a tábornok kijelenti, hogy éppenséggel nem imponáló szerény hangon beszélt s csak a „részeg egyénekkel”, kik Stambulov megbízásából mint népképviselők jöttek hozzá, használt kemény, határozott hangot. Budapesti Hírlap, 1890. november 9. 2.

Kálte [Burián ismét ravasz volt és jéghideg].

November 12.

Gregor metropolita¹¹¹⁶ engem is meglátogatott és nagyon szívélyes, conciliáns [békülékeny] hangon nyilatkozott a dolgokról. Muszkáról beszélünk, de O/roszország/ról szó nem volt köztünk.¹¹¹⁷

November 14.

Grekoﬀ külügy- és Belcseﬀ pénzügyminiszterekké kineveztetnek.

November 16.

Stamb/oloff/ nagyon neheztel Djuvarára egy keresk/edelmi/ jelentése miatt, melyben az itteni pénzkezelésről kedvezőtlenül nyilatkozzék. - D/obner/ sok jellemzőt beszélt ismét a fej/edelem/ characteréről. "Kíméletlen, gyanakodó, önző, igazságtalan és neveletlen őf/elsége/ - majdnem elfelejtettem volna mondani, hogy tapintatlan. - Jó tulajd/onságai/: okos, akarat erős, dicsvágyó, túrni tudó, munkaszerető". Attól kell azonban tartani, hogy modorával valakit egyszer bosszúra ingerel. Kár a szép művet így megrontani.

November 21.

O'Conor szabadságra /ment/. Helyette Ch. Hardinge.¹¹¹⁸ - Ügyemből hírek: Th/allóczy/ szerint K/álnoky/nak Z/ichy/ F/erenc/, kit Párizsban látott, nem tetszett. Tehát jelöltsége úgy látszik el van ejtve. Utóvégre per eliminationem [latin: kizárásos alapon] ismét reám jönnek.¹¹¹⁹ Nagyon hízelgő így jutni abba a kétes paradicsomba, mert más nem találunk. Csak már vége volna a huzavonának. A jó Sz. Biri is csodálkozik és azt írja: Gut Ding braucht Weile [A jó dolgokhoz idő kell]. - Én érett megfontolás után további lépést nem teszek.

A Slivnica ünnepélyre ismét sürgőnycsere volt Sándor volt fej/edelem/mel. Ferd/inánd/ fej/edelem/ az ewig weihevollen Tag [örökké szentséges nap] emlékét ünnepli. Sándor pedig válaszában a Siegesfest Meiner Armee-ra [az én hadseregemre] vonatkozik. Ferd/inánd/ hüledezett! Hozzám is küldött, hogy mit szólok hozzá? Hát csak azt, hogy S/ándor/ minden praetensió [latin: igény] nélkül használta azt a szót,

¹¹¹⁶ Grigorij metropolita, lásd fent.

¹¹¹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 255-256., 1890. november 12., Burián Kálnokynak.

¹¹¹⁸ Visszatér Konstantinápolyból ideiglenesen.

¹¹¹⁹ Szógyény-Marich László külügyi osztályfőnök király személye körüli miniszteri kinevezése óta általánosan elterjedt, hogy utóda a külügyi osztályfőnöki poszton Burián István lesz. Vö. Budapesti Hírlap, 1890. október 27. 2. p. Miniszterváltás.

mely tényleg egy kissé furcsa most már szájában. Malitiából-e [rosszindulatból-e]? F/erdinánd/ azt gondolja, én nem. Utóvégre talán.

F/erdinánd/ és D/obner/ közt nagy explicatio [bejelentés] volt, mely a fej/edelme/t úgy látszik egészen összetörte pillanatnyira. Választ D/obner/ nem kapott. F/erdinánd/ ilyenkor belátja modorának elviselhetlenségét, de nem tud uralkodni magán.

November 25.

Exarque¹¹²⁰ és Tapcsilestov¹¹²¹ elbocsáttatása az udvari szolgálatból odiosus [utálatos] körülmények közt. Stojanoff¹¹²² szárnysegéd is le akart köszönni, de D/obner/ visszatartotta. - Sok ez a tapintatlanság egyszerre a fej/edelem/ és francia környezete részéről.

November 26.

A szerb-orosz kölcsön dolgát a kormány itt tudja: 3 millió rubel v/agy/ frank volna, inkább ajándék, mint kölcsön, erősítési munkálatokra. Dimitroff¹¹²³ hírt közölt, mintha Gruitch¹¹²⁴ lement volna a keleti határhoz megnézni a teendőket. - Itt semmit sem észleltek még. Dimitroff Gruitchnál szóba hozta a **Pop Stoján**¹¹²⁵ heccet is, mennyire sajnálandó ezen gyűlöletet keltő eljárás mód, mely gyorsan rontja a viszonyt, mit azután sok időbe kerül ismét helyreütni. Gruitch is sajnálatát fejezte ki, és rosszsallását a szerb sajtó hangja felett, mérvadó helyen írásban elő is adta nézetét, és a gyásztisztviszteletről, melyre meg volt híva, elmaradt. - Mindezt meglelégedéssel vették itt tudomásul, köszönetet izentek, de egyszersmind észrevételeket, hogy egy pap ott a leggyűlöletesebb hangon szónokolt a bolgárok ellen. – Steitch-nek¹¹²⁶

¹¹²⁰ Itt nem I. József exarcháról van szó, aki különben rossz véleményrel volt Ferdinándról, hanem az Alexandar Exarcha írói néven alkotó Alexander Sztoilov Boev (Bejoglu) (1810 -1891.09.27) íróról, közéleti személyiségről, aki kétszer is Bulgária fejedelme akart lenni. Részt vesz a niši felkelésben, ő volt a felkelés után a Balkánra látogató francia akadémikus Blanqui tolmácsa. Lapszerkesztő Ivan Bogorovval. Harcol a bolgár egyház megteremtéséért is. 1847-ben Konstantinápolyban javasolja egy bolgár templom építését. Az ő lánya az itt szereplő Szvetoszláv Tapcsilestovnak a felesége. Alekszandar Exarcha és felesége állandóan bejártak az udvarba és untatták Ferdinándot és Klementinát ezért kitiltotta őket az udvarból. Tapcsilestov nem bírta ki a megalázást és beadta a lemondását, Ferdinánd viszont ezt elutasította, mert a titkár szellemes ember volt, és jó munkaerő. Tapcsilestov mégis elment, aztán felesége meghalt, ő pedig elitta a hozományát. <http://macedonia.krakaina.com/dgs/dgs.htm>

¹¹²¹ Szvetoszlav N. Tapcsilestov (1856-1910), a Robert College-ban tanult; Battenberg, majd Ferdinánd személyes titkára.

¹¹²² Alekszi Sztojanov Sztojanov (1868-?) dandártábornok.

¹¹²³ A már említett belgrádi bolgár ügyvivő.

¹¹²⁴ Sava Gruić.

¹¹²⁵ A szerb pap meggyilkolása miatt a szerbek bosszúból a skopjei bolgár metropolita megölését tervezik. Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 94. 1890. december 9.

¹¹²⁶ Petar Steitsch (Petar Stejić) szerb diplomata. Már Kállay belgrádi konzulsága idején külügyi tisztviselő, bár személyét Radenić nem tisztázta. 1874-től Koszta Cukić bécsi szerb követ titkára, majd Belgrádban külügyi osztályvezető, Kállayval tárgyalja a konzuli egyezményt. 1882-1890 budapesti főkonzul, ezt követően diplomáciai ágens Szófiában. 1895-96 római, 1901-03 berlini szerb követ.

tegnapelőtt volt audientiája a fej/edelem/nél. – Guilloux:¹¹²⁷ visszamegy Franciaországba és reményli, hogy egy hó múlva bankárokkal jön vissza. Syndicatust projektál, osztrák-német-franciát, ha lehet, angolt is. Fia írja neki, hogy Oroszország most már nem ellenzi a francia tőke elhelyezését Bulgáriában. - A trace [itt: nyomvonal] nagyrészt orosz. Meg lehetne javítás által vagy 20 milliót olcsóbbítani. Most 80 millió effektívbe, amúgy 65-70 millióba kerülne. - Miske visszatért.

November 28.

Stamboloffnál: a Djuvara kedvezőtlen jelentését¹¹²⁸ nemcsak oda magyarázza, hogy kereskedelmi/ szerződést/ nem tudott kieszközölni, hanem Románia azon orrolására is, hogy Ferdinánd/ fej/edelmet/ megválasztották. Stamboloff/ szerint itt felajánlották a koronát Károly királynak, az visszautasította,¹¹²⁹ de később onnan jöttek volna ismét ajánlatok, elkésve, - mint Stamboloff/ különben maga úgy tett, mintha sajnálná. - Djuvara/ jelentését " légère "-nek [könnyednek] mondtam. Stamboloff/ megjegyzése: cette légèreté nous est trop lourde. [Ez a könnyedség számunkra túl nehéz.] - A görög minisztériumról: Il y a deux Deli /Deligeorgis¹¹³⁰ et Deliyanis¹¹³¹/ dans le nouveau ministère, ils feront des folies. [Két Deli van az új kormányban, őrültségeket fognak csinálni.]¹¹³² Még egy általános bölcs mondást is eresztett neki: On ne peut pas toujours mentir. Il faut dire quelquefois la vérité. – [Nem hazudhatunk örökké. Néha igazat kell mondani.]

December 3.

Zanoff: egy pár bolgár tiszt Bécsben bement a Sz/en/t István templomba/, s így fejezték ki benyomásukat: itt még az ember elhiszi, hogy van Isten.

December 4.

Dobner három órai ömledezésben ostorozta fej/edelmét, ki végén azt mondta: minden szava igaz. Találón szemére lobbantotta, hogy mindenkit maga ellen fordít szeszélyességével, igazságtalanságával, tapintatlanságával és gyanúsításaival. Ő mindenkinek antipathiát tanúsít, s avval antipathiát kelt. - A bolgár dolgok végképen

¹¹²⁷ Léon Guilloux (1828-1900) elismert francia vasútépítő mérnök, a magashegyi vonalvezetés specialistája. Előbb az osztrák Staatsbahn alkalmazásában Romániában, majd az 1880-as évektől Bulgáriában dolgozik, vezetésével készül el 1897-re a Szófiát Várnával összekötő vonal.

¹¹²⁸ Ti. a román kormány felé.

¹¹²⁹ Valóban volt terv a perszonálunióra (lásd korábban Lahovarynál), de az oroszok nyilvánvalóvá tették, hogy ha kell, katonai erővel akadályozzák meg (a bulgáriai bevonulás viszont csak Románián keresztül volt lehetséges).

¹¹³⁰ Leonidasz Deligiorgisz (1839-1928) görög politikus, 1890-1892-ig külügyminiszter.

¹¹³¹ Theodorosz Delijannisz/ Deligiannisz (1820-1905) görög politikus, 1885 és 1905 között öt ízben töltötte be a miniszterelnöki tiszteket, a naplóbejegyzés időpontjában második alkalommal (1890. november 5.-1892. március 1.):

¹¹³² A deli szó egyik jelentése törökül, őrült, fékevesztett.

megszilárdulásának akadálya a fej/edelem/ jellemgyöngesége. Hogy a bolgárok tartják, annak megnyugtató bizonyítéka, hogy az ügyhöz, nem a személyhez komolyan ragaszkodnak. A mérvadó emberek, Stoiloff, Stamboloff, a felsőbb tisztek, a fej/edelem/ gyengéit jól ismerik, de lepergetik. Stamb/oloff/ nagyon tapintatosan tartózkodik a kritikától, a csak olyankor bukkan ki néha kicsinylő ítélete. Múltkor sajnálatát fejezte ki nekem egy alkalommal, hogy rom/án/ Károly el nem fogadta a koronát. Egy nyilatkozata: le prince est quelquechose entre Louis XIV et Guillaume II. [A fejedelem valahol XIV. Lajos és II. Vilmos között van.] Stamb/oloff érdeméből/ veszély nincs, mert ő képes tartani, sőt terrorizálni üdvösen a fej/edelm/et. A baj a hadseregben van, hol nem tud tekintélyt szerezni magának tisztán saját fogvatkozásainak következtében. A veszély a jövőre /hacsak nem a megoldás kulcsa/: hogy megutálják, s könnyű szívvel feláldozzák valamely lehető combinationnak, mely a bolgár függetlenséget megmentené azon árért, hogy egy új fejedelem válásztathassék. Második veszély: hogy nőtlen marad. Ha B/ulgária/ független lesz Ferd/inánd/ által, s ha aztán hamar megnősül, s családja lesz, akkor a helyzet könnyül. Hogy a korral miként fog fejlődni ez a hystericus női lélek, az pszichológiai? A tény csak az, hogy ha a fej/edelem/ férfi¹¹³³ volna és gentleman, akkor a bolgár kérdés meg volna oldva, így meg nincs.

December 6.

Ebéd Grekoff tiszteletére nálam. Stamboloff és a kollegák.

December 10.

A Narodni Prawa egy levelezést közöl 1871-ből, mely szerint Slavkoff hajdan egy töröknek ič oĝlan-ja [ایچ اوغلان] lett volna.¹¹³⁴ Az újságokból láttam nagy meglepetésemre, hogy erre Slavkoff Radoslavoff-ot párbajra hitta ki, mit utóbbi visszautasított avval, hogy nem ő a N/arodni/ Pr/awa/ szerkesztője.¹¹³⁵

December 11.

Hallom, hogy ez a párbaj is a fej/edelem/ bölcs inspirálójából ered! - Furcsa helyen kezdődnék B/ulgáriá/ban a párbajdivat, a kamaraelnök és egy ellenzéki vezér közt. C'est à regretter quelquefois que certain ancien portrait ait été décroché. [Néha sajnálatos, hogy egy bizonyos régi portré lekerült a falról.]

¹¹³³ Lehetséges utalás az uralkodó homoszexualitására.

¹¹³⁴ Eset leírva: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29.; fol: 402-405.; 1890. december 10., Burián Kálnoknak. Ics oĝlan a szultáni udvarhoz, később valakinek a háztartásához tartozó, személyes szolgálatot ellátó, fiatal személy.

¹¹³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 444-445., december 10., Burián Kálnoknak.

December 16.

Sonnar sürgőnyt kapott kormányától, melyet itt felolvasott, s mely eljárását helyesli, s a phil/ippololisi/ alkonzul visszahívását megtagadja, az erre vonatkozó indítvány helytelenségét hangsúlyozza, s azon várakozásának ad kifejezést, hogy a bolg/ár/ korm/ány/ a helyes utat fogja ezentúl az ügyben követni. - Starzenski szabadságra ment, tehát. - Dobner is elutazott szabadság címe alatt, de - sans esprit de retour. [a visszatérés szándéka nélkül] - Bolgár-török egyezség a Burgas-Dedeagács egyenes tarifa kérdésében. Négyes vasuttanácskozás Sophiában.¹¹³⁶

December 18.

A Grekoffnak adott ebédem nagy zajt ütött az orosz sajtóban, mert Lanel¹¹³⁷ attól távol maradt, s ily módon az én kontómra babérokat szerzett. Ma a Szvoboda replikázik.

December 21.

Stamb/oloff/nál: két hete egy készülő merénylet nyomára jöttek a fej/edelem/ ellen, bolgár-montenegrói elemek. - A köztendil-kumanovói csatlakozáson¹¹³⁸ nagyon jár az esze St/amboloff/nak. T/örökország/gal szemben argumentál, hogy annak mindenesetre hasznos, mert ha csak Görögországgal volna dolga, úgy B/ulgária/ szívesen lesz segítségére.¹¹³⁹ Ha pedig Macedónia jön szóba, akkor okvetlen érdeke T/örökországnak/, hogy B/ulgária/ vele legyen, mert másképpen - ellene van Szerbiával és Görögországgal. Ha a csatlakozás megvolna, azonnal építenék itt a köztendili szakaszt, melyre különben az országnak sürgős szüksége nem volna. - Itt bújik ki a szeg a zsákból. Mert hát mire kell akkor a kumanovói csatlakozás? ¹¹⁴⁰ - Stamb/oloff/ mindinkább azt a nézetet vallja, hogy T/örökország/ra kell támaszkodni, mert a Balkánállamokkal nehéz a béke, különösen Szerbiával. "II y a la rivalité, des appétits et le désir de revanche qui les met contre nous. Chacune de ces causes suffirait à expliquer une guerre, et elles trois elles rendent le choc tôt ou tard inévitable. [Ott

¹¹³⁶ A szkopjei leágazás kapcsán egy 50 ezer fős seregtest felvonulását lehetővé tevő vasútvonal tervezése. VPB 3/2. Nr. 388. 1890. december 12. CDA f. 176. op.1 a.e. 412. l. 15-16.

¹¹³⁷ A Flescht helyettesítő francia diplomata

¹¹³⁸ Kűstendil, bolgár város, Kumanovó ekkor török területen feküdt (ma Észak-Macedónia). A vasúti csatlakozást a törökök katonai és gazdasági okok miatt megakadályozták, félva a bolgár behatolási lehetőségek és propaganda felerősödésétől. A bolgárok számára a Szalonikihez való kereskedelmi kijutáshoz is nélkülözhetetlen lett volna a hiányzó szárnyvonal megépítése.

¹¹³⁹ HHStA PA XV, Bulgarien, Kt. 29., fol. 436-439., 1890. december 21., Burián Kálmoknak.

¹¹⁴⁰ Lásd fent és még: VPB 3/2. Nr. 390. december 16. CDA f. 176. op.1 a.e. 412. l. 19-22. Nr. 392. december 17. CDA f. 176. op.1 a.e. 412. l. 23-24. Osztrák-magyar támogatás kérése: Nr. 386. 1890. december 12. CDA f. 304. op.1 a.e. 1. l. 167-168. Nacsovics válasza Grekovnak: Nr. 393. december 21. BIA – NBKM, f. 290. a.e. 94. l. 41-44. Közben a Monarchia 40 ezer Mannlichert szállít Bulgáriába, melyet a rilai kolostorban őriznek a török informátorok szerint és a macedóniai bolgár agitáció támogatására kívánják felhasználni. Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 97. 1891. november 21.

van a versengés, a vágyak és a bosszúvágy, amelyek ellenünk fordítják őket. A háromból egy is elég volna egy háború indokának, a három együtt pedig előbb vagy utóbb elkerülhetetlenné teszi a megrázkódtatást.] Szerbia eddig hat utat épített a bolgár/határhoz. B/ulgáriának/ sem szabad hátra maradni. Jövő évben remélhetőleg egy milliót lehet lesz erődtímenyekre fordítani. - Idea lengyel bevándorlást keleti B/ulgáriába irányozni, mert a törökök kezdenek nagyon kivándorolni, ez évben vagy 4000 család. St/amboloff/ szerint ágensek buzdíják őket. - Orosz zsidók kínáloztak bejönni egy ágens által, de St/amboloff/nak nincs nagy kedve előmozdíítani, mert azt mondja, a "lengyel zsidót itt nem szeretik". Egészen naivan mondta, minden antisemiticus hangsúlyzás nélkül.¹¹⁴¹ - St/amboloff/ a szobranje után Konst/antinápol/ba készül a nagyvezérrel tanácskozni. - A hadsereg budgetjét 25- ról 20 millióra szállítják, a létszámot négyezerrel alább teszik, ezek két évi szolgálat helyett négy havi kiképeztetést nyernek a compagne de cadres-ekben [hadkiegészítő kompániákban].¹¹⁴²

December 25.

Sonnar megmutatta a rendeletet, mely Kaleff ügyére vonatkozik.¹¹⁴³ Az olasz kormány szende, és didacticus hangon reparatiót [jóvátételt] kíván, s utal a folytonos politikai támogatásra Olaszország részéről. Ebben csak az az érdekes, hogy Crispi azt mondja, 1888 elején ő mentette meg B/ulgáriát/ európai interventiótól. Erről eddig nem tudtam semmit.

December 28.

A Szobranje berekesztése. – Szögyény kineveztetése miniszterré.¹¹⁴⁴

December 29.

Crispitól két felháborodott sürgöny jött Sonnar-nak. Olaszország a capitulációkból egy betűt sem enged. Felszólítja a bolgár kormányt, ne juttassa a dolgot a végletekig és ne felejtse, hogy még nincs elismerve, s csak de facto tűrik. - A két sürgönyben Sonnar

¹¹⁴¹ A balkáni zsidóság jó része szefárd eredetű, nem askenázi.

¹¹⁴² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 29., fol. 462-487., december 21., Burián Kálnokynak; Költségvetés: Kt. 29., fol. 483.

¹¹⁴³ Iván Kolev (1863-1917) - bolgár tisz, altábornagy, a bolgár lovasság atyja. 1887-ben végezte el a Katonai Iskolát, hadnagyi rangra emelték, és bevonult a plovdivi 3. Lovasezredbe. 1892 elején, sikeres vizsgáinak letétele után, a torinói Katonai Akadémiára ment.

¹¹⁴⁴ Szögyény-Marich László 1883. május 3-ától pedig a minisztérium első osztályfőnöke volt. Mint ilyen fogadta a nagyköveteket és követeket, és az ő kezén fordultak meg először nemcsak a folyó ügyek, hanem a legkényesebb nemzetközi aktualitások is. Ugyanebben az évben valóságos belső titkos tanácsos, később pedig császári és királyi kamarás lett. Ő volt az elnöke annak a nemzetközi értekezletnek is (conférence á quatre), amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia Szerbia, Bulgária és a török birodalom közt a keleti vasutak csatlakozásának feltételei és az ezekkel kapcsolatos kérdések ügyében hívtak össze. 1890. december 24-étől 1892. október 24-éig a király személye körüli miniszter a Szapáry- és a Wekerle-kormányban.

megbizatik a fej/edelem/hez menni és megkérdezni tőle, akarja-e vagy nem, hogy Olaszország és Bulgária továbbra is jó barátságban maradjanak? - Sonnar ma Grekoffra és Stamb/oloff/ra árasztotta a zuhanyt a fej/edelem/hez, azonban megkérte C/rispi/t, hogy csak e lépés sikertelensége esetében kelljen mennie. - Steinbach Kairóban meghalt.

December 30.

Sonnar és Grekoff már elfogadtak volt egy jegyzék tervezetet, midőn Crispinek egy újabb sürgönye minden engedékenységet kizáró elégtételt követel. Sonnar zavara nagy, Crispi hevessége érthetetlen és nem államférfiúi, mert nem szükséges.¹¹⁴⁵

December 31.

A kormány és a fejedelem is nagyon el vannak keseredve Olaszország ellen. - Este a fejedelemnél voltam, ki nagyon panaszkodott a dolog miatt és általában a helyzet felett. „Il n'y a pas de progrès ni à l'intérieur, ni à l'extérieur.” [Sem bel-, sem külföldön nincs előrelépés.] Én csillapítottam. - A fej/edelem/ megbízott, hogy Kálnoky grófot kérjem meg az ő újévi szerencsekívánatainak átadására a felségnél. Ezúttal nem sürgönyözött maga.

1890 Sylvester estéjén, - Szófia. Nem hittem volna, hogy itt búcsúzom az évtől. Kétszer felzavart a riadó innen, tavaly Belgrád felé,¹¹⁴⁶ ezidén Bécs felé.¹¹⁴⁷ Kész voltam menni és megállni a sarat. Sőt örültem neki, mert dolgozhattam volna. Miután izgattak engem a bizonytalansággal, nem lett a két dologból semmi. Kár, mert ami tehetségem van, most szolgálhatna legjobban. Kerestem azt a munkás teret, nem adták. Miért? Sok okból, de van a dologban burocrata és aristocrata szűkkeblűség is magas helyen. Talán csalódom, akkor belsőleg bocsánatot kérek a sértő gondolatért, és a sorsba megadom magam. I bide my time. [Kivárom az alkalmas pillanatot.]

Ha szerencsés nem vagyok, legalább gyáva sem akarok lenni. Akarok dolgozni igazában és szeretni belsőleg. Miért van mindkét dolog megtagadva tőle[m]? - ezen kérdéssel válok meg a régi esztendőktől. Bár hozna reá választ az új.

Előre hát!

¹¹⁴⁵ A bolgár iratokból a hangulatra és Crispi követeléseire lásd: VPB 3/2. Nr 397. 1891. január 1. BIA – NBKM f. 14. op.2. a.e. 956. l. 54-56. és még VPB 3/2. Nr. 401. 1891. január 15. BIA – NBKM f. 290. a.e. 94. l. 21-32.

¹¹⁴⁶ A Budapesti Hírlap már korábban is Hengelmüller belgrádi utódjának szánta Buriánt.

¹¹⁴⁷ Mikor Szögyény-Marich László, az addigi magyar osztályfőnök király személye körüli miniszter lett, megürült a magyarok számára fenntartott osztályfőnöki hely. A nagy formátumú politikus-osztályfőnökök (Orczy Béla báró, Kállay Béni és Szögyény valamennyien közvetlenül vagy közvetve Andrássy környezetéből jöttek) pótlása komoly gondot okozott. **Somogyi Éva: Hagyomány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. 104. Goreczky, 117.** Láthattuk, Zichy mellett Burián is szóba került.

Szófia, 1891

Január 1.

Az év itt politikailag az olasz-bolgár incidensen kezdődik. Elmérgesedett Stamboloff makacssága, a kapitulációk elleni gyűlölete, és Crispi hevessége folytán. Crispi rendeleteinek hangja példátlan heves.¹¹⁴⁸ Direct avval fenyeget, hogy a végletekig megy. Nem nagyon nagylelkűen emlékeztetükbe hozza a bolg/árok/nak, hogy csak "túrt" de nem "elismert" kormányuk és fej/edelm/ük van. Azt mondja, hogy tanúsított eljárásukkal igazat adnak B/ulgária/ ellenségei vádjainak stb.

Január 2.

Sonnar a fej/edelem/nél volt, a hangulat kezd concilians lenni.¹¹⁴⁹ Én is beszéltem Grekoffal. Stamboloff ismét szembeteg.¹¹⁵⁰ - K/álno/ky sürgönye: ő felsége megköszöni Ferd/inánd/ fej/edelem/ újévi üdvözlőit, és K/álno/ky is gratulál. - A miniszter csodálkozik, hogy a fej/edelem/ nem direct sürgönyözött a felségnek.¹¹⁵¹ Hisz ők ijesztettek rá tavaly.

Január 3.

A fej/edelem/nél eljártam megbízatásomban. Jó kedvű volt. Adomázott.¹¹⁵² - Egy érdekes dolgot mondott: midőn Amália h/erce/gnő nővére¹¹⁵³ a nyáron meglátogatta, Osten-Sacken¹¹⁵⁴ müncheni orosz követ a regensnél protestált az ellen, hogy a bajor család egy tagja a "bitorló"-t merte meglátogatni. A regens nagyon megrökönyödött. Az októberi ünnepen azután az orosz követség/i/ demonstráció elmaradt.

Január 4.

Az olasz kormány közbenjárásunkat vette igénybe a capit/ulatio/s összetűzés

¹¹⁴⁸ A hangnem oka Crispi frusztrációja. A belpolitikai problémákat próbálta így levezetni, illetve külpolitikában sikert felmutatni. Pénzügyminisztere és politikai riválisa Giolitti ugyanis kilépett a kormányból, mikor Menelik császár közzétette az 1889-es Wuchele-i egyezményt, mely olasz értelmezés szerint Etiópia olasz védnökség alá helyezését tartalmazta, az etiópok szerint viszont csak Eritrea olasz gyarmattá válását. Az új pénzügyminiszter, Bernardino Grimaldi pedig nyilvánosságra hozta, hogy nagyobb lesz a deficit a hivatalosan tervezettnél. A botrányba Crispi februárban bele is bukott, mert elovadt a parlamenti többsége.

¹¹⁴⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 9., 1891. január 3., Burián telegrammja.

¹¹⁵⁰ Ez is a szifilisz egyik jele.

¹¹⁵¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen Varia, fol. 1., 1891. január 5., Kálnoky Buriánnak.

¹¹⁵² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 7., 1891. január 3., Burián telegrammja.

¹¹⁵³ Marie Luise Franziska Amalie (1848-1894). Ferdinánd nővére.

¹¹⁵⁴ Nikolai Dmitrijewitsch Graf von der Osten-Sacken (1831-1912). 1852-lépett orosz külügyi szolgálatba. 1856-tól a hágai, madridi, berni és torinói orosz követségen szolgált. 1870-től Darmstadtban, 1881-től Münchenben volt orosz követ. 1895-1912 között orosz nagykövet Berlinben.

elsimítására. - A miniszter helyesli socialis előzékenységemet a bolgár kormányval szemben.¹¹⁵⁵ Tehát voguent les diners, ha győzi a jó Lázár [irányítsa csak a vacsorákat, ha... Lázárt ti. kormány nélküli bárkán taszították a tengerre]. - A török kormány a meggyilkolt Marinkovic¹¹⁵⁶ szerb konzul özvegyének a 3000 török lírát a mi közbenjárásunkra fizette. Éljen Calice. - A bolgár/ kormány elégtétel-jegyzéket küldött Sonnarnak,¹¹⁵⁷ mely sokkal correctebb az elsőnél, Sonnart meglehetősen ki is elégítette, úgy hogy Rómába küldötte. Kérdés már most, hogy Crispi is beéri-e vele, minthogy az ő követelményei mögött marad, annyiban, hogy csak a konkrét esetekben enged, de elvi concessiót nem tartalmaz.

Január 6.

K/álno/ky Rómában is csillapít a konfliktus ügyében.¹¹⁵⁸ Call¹¹⁵⁹ ide érkezett. - K/álno/kyt tegnap látta, aki többi közt az olasz-bolgár konfliktusról szólván oda nyilatkozott, hogy előbb-utóbb kézbe fog kelleni venni a capitulatiók kérdését. Ez más nótá mint Crispié. - A görög patriarchatus egyházi strike-ja megegyezés folytán megszűnt.

Január 7.

Reschid Bey¹¹⁶⁰ felhatalmaztatott, hogy Ő is láthassa személyesen a fejedelmet, úgy mint mi.¹¹⁶¹ Múltkor a fej/edelem/ sóhajtozott nagyon az után, mire én Reschidnek suggeráltam, hogy kérdezősködjék. Nagyon bölcs volt a Portától, hogy megengedte.

Január 8.

¹¹⁵⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen, Varia, fol. 5., 1891. január 3., Kálnoky Buriánnak.

¹¹⁵⁶ Luka K. Marinković (?-1890), az újonnan megnyitott pristinai konzulátuson szolgálatot teljesítő első szerb konzul (1889 novemberétől 1890. júniusáig). Megőrzött jelentéseiből tudjuk, hogy a szerb iskolák és szerb tanárok státusáért harcolt az akkori koszovói vilájetben. „... A bolgár propaganda hatalmas tőkével megvesztegeti a szkopjei török bürokráciát, amely anélkül, hogy parancsokat kapna Konstantinápolyból, önkényesen feltalálja a szerb tanárok és a szerb iskolák bezárásának módját ...” A muszlimok sem örültek a szerb propagandagépezet beindulásának.

¹¹⁵⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 13., 1891. január 5., Burián telegramja.

¹¹⁵⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen, Varia, fol. 14., 1891. január 6., Kálnoky Buriánnak.

¹¹⁵⁹ Guido Call-Rosenburg von und zu Kulmbach, báró (1849-1927) osztrák politikus és diplomata, 1872-1875 konzuli gyakornok a teheráni követségen, 1875-től alkonzul Konstantinápolyban, 1880-ban vették át a nagykövetség fordító osztályára és a diplomáciai beosztásban 1892-ben lett I. osztályú követségi tanácsos. 1894-ben helyezték át, mint első diplomáciai beosztottat Berlinbe. 1895-ben ő váltja Burián Istvánt Szófiában mint rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri címmel és jelleggel felruházott diplomáciai ágens (1900-ig). 1900-1905 osztrák kereskedelmi miniszter, 1907-1909 első osztályfőnök a külügyminisztériumban, 1909-től nagykövet Japánban és egyidejű követi megbízással Sziámban 1911 őszén saját kérésére történt nyudijazásáig. adatok:

Deutsch,

¹¹⁶⁰ A vakufok felügyeletével megbízott török tisztviselő titkára és vasúti megbízott.

¹¹⁶¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 26., 1891. január 7., Burián telegramja; és Kt. 30., fol. 27-29., 1891. január 11., Burián jelentése Kálnokynak a politikai helyzetről. Ez is egy lépés a politikai elismerés felé.

Ferd/inánd/ fej/edelem/ nálam ebédelt egészen egyedül. Úgy látszik ezen "escapade" [meglógás] mulattatta. - Egy adoma, melyet Khevenhüller¹¹⁶² beszélt neki Karlsbadban: Lipót belga király¹¹⁶³ úgy látszik néha Angliába rándul mulatni, de nagyon takarékos. Egyszer egy szép leánynál, midőn a fizetésre került a dolog, ajándéka csekélységéért avval mentette magát: I am a poor old Genera[l] [én egy szegény öreg tábornok vagyok], mire a lány: Old humbug, you are the King of Belgians [Öreg szélhámos, maga a belgák királya]. - A fejedelem egy brilliant monogramos szivar tartót ajándékozott nekem. Kár, hogy nem élhetek vele.

Január 11.

A Slavianska Beszeda új termének felavatása hangversennyel.¹¹⁶⁴ A fejedelem oda jött. Először ezen, részben zankoffista körben. - Én is, és Djuvara, K(R)eschid.

Január 12.

Este a tiszti körben a szokásos Sylvester ünnepély. Mióta a fej/edelem/ itt van, először voltak ott külképviselek, még pedig: Djuvara, Harding és én. Kezdődő közeledések.

Január 15.

Izetlenkedések a Club alapszabályainak megváltoztatását illetőleg az udvari méltóságok golyózás nélkül¹¹⁶⁵ való elfogadását illetőleg.

Január 16. 40!!!¹¹⁶⁶

¹¹⁶² Egyidejűleg két Khevenhüller is foglalkozott bolgár ügyekkel, a várnai alkonzul és belgrádi követ azonos nevű karintiai arisztokrata családból származott.

Rudolf Khevenhüller-Metsch gróf (1844-1910) 1867-ben tett diplomata vizsgát és attaséként került firenzei követségre, majd 1868-1874-ig nagykövetségi titkár Párizsban. Andrassy szabadságolta, majd 1877-ben a belga követségre osztotta be, 1878-ban a pétervári nagykövetségre helyezte. Szófia főkonzul (1879-1881), belgrádi főkonzul és követ 1881-1886, amikor hatásköri túllépés miatt rendelkezési állományba került. Belga követ (1888-1902), utána 1903-tól haláláig párizsi nagykövet.

A bolgár-szerb háború idején a bolgár vonakodás miatt Khevenhüller grófnak kellett a bolgár sereg főhadiszállására, a megszállt Pirota utaznia, ahol megismételte a korábbi felszólítást a bolgár csapatok haladéktalan kivonásáról Szerbiából.

Karl Khevenhüller-Metsch gróf (1854-1910), 1878-ban tett konzuli vizsgát, gyakornok a szaloniki alkonzulátuson (1879-1882), alkonzul a beiruti főkonzulátuson 1882-84, majd 1884. dec.-1887. nov. a várnai alkonzulátus vezetője. Konzulnak helyezik át Korfura (1888-1893), Alexandriába, (1893-1896). Főkonzul Beirutban (1896-1905), Várnában (1905-1908), Genovában 1908-tól haláláig.

Az adomázó kettejük közül Rudolf Khevenhüller-Metsch gróf (1844-1910) a korábbi szófia főkonzul (1879-1881) és az akkori belga követ (1888-1902) lehetett.

¹¹⁶³ II. Lipót (1835-1909), 1865-től haláláig belga király.

¹¹⁶⁴ A főváros legrégebbi kulturális központja. Megalapításának ötlete (1880. május 11-én történt - azon a napon, amikor a bolgár ortodox egyház ünnepli Cirill és Metód napját) a cseh Anton Bezensektől származott. A szláv országok szakembereinek összegyűjtésére szolgáló hely, tehát nem a sztambolovisták központja.

¹¹⁶⁵ Ballotage – a tagválasztás egyik formája.

¹¹⁶⁶ Burián 40 éves.

Crispi sürgönye Sonnarhoz: a bolgár jegyzék nem érinti ugyan a capitulatiók kérdését, - ha csak a hallgatás nem úgy értelmezendő, hogy a bolgár nézet szerint a capitulatiók további fennállása itt már nem jogosult és szükséges, de erről nem B/ulgária/ van hivatva dönten. Utasítás kilátásban.

Január 18.

Sonnar értesült, hogy **Pethy de Thorée**¹¹⁶⁷ belga ágenssé neveztetett ki.

Január 19.

Először ebédeltem a palotában Sonnar és Djuvarával, amit ...

Január 20.

.. .Zwiedineknak is megírtam.

Január 24.

Crispi sürgönye Sonnarhoz: a bolgár jegyzék elfogadtatik, de ez nem úgy értelmezendő, mintha az olasz kormány "una concessione speciale"-t [különleges engedményt] csinálna evvel. Ellenkezőleg a capitulatiók egész terjedelmükben fenntartatnak.¹¹⁶⁸

Január 28.

Ritkán láttam egy diplomáciai lépést oly sokfélekép értelmezve, mint a nihilista kérdésben¹¹⁶⁹ tettet, melyet legelőbb én, és azután más képviselők is támogattak. A bolgárok majd dühösek, majd megelégedettek, egyrészt sértést, másrészt elismerést látnak benne O/roszország/ részéről.¹¹⁷⁰ Nálunk egyesek B/ulgária/, mások

¹¹⁶⁷ Léon Pety de Thozée (1841-1912) belga diplomatáról van szó, aki Belgium szófiai főkonzulja. Köponti Értesítő, 1891. július 28.

¹¹⁶⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 41-42., 1891. január 20., Burián jelentése Kálnokynak; és Kt. 30., fol. 43-44., Burián Kálnokynak. Később: Kt. 30., fol. 57., 1891. január 25., Burián jelentése.

¹¹⁶⁹ Sztambulov kormányzása alatt Bulgária Oroszország és néhány nyugati ország tiltakozása ellenére először adott menedéket az orosz és ukrán nihilista forradalmároknak. Az oroszok rendőri ügynököket küldtek felkutatásukra, akik belekeveredtek a Sztambulov elleni újabb összeesküvésbe, amely Belcev miniszter megölését eredményezte.

¹¹⁷⁰ II. Sándor meggyilkolása után a nihilistákat politikai terroristáknak tekintették, akik az anarchista gyilkosságsorozatok támogatói (áldozataik: Sadi Carnot, Erzsébet királyné, McKinley elnök), noha ez nem volt igaz, bár forradalmi nézeteik valóban támadták a fennálló társadalmi-politikai rendszert.

„A külügyminister urnak tudomására jutott, hogy Bulgáriában anarchistáknak és nihilistáknak ismert egyének tartózkodnak, akik Oroszország és esetleg az orosz csár élete ellen törnek, a kik eddig leginkább Franciaországban és Svájcban tartózkodtak; minthogy azonban ezen köztársasági kormányok ellenök szigorúbb rendszabályokat léptettek életbe: onnan nagy számban eltávoztak és elmentek Bulgáriába, részint talán azon okból, hogy ott kevesebb felügyelet és ellenőrzés alatt fognak lenni, részint talán azért, hogy Oroszországhoz közelebb legyenek. ... a mi külügyministerünk, Monarchiánk Bulgáriában levő diplomatiai ügyvivőjét utasította, hogy az ottani kormányt figyelmeztesse, hogy ilyen egyének ott nagyszámban tartózkodnak; figyelmeztesse egyszersmind arra

O/roszország/ érdekében tettek vélik a mi közbejöttünket, mely tényleg hathatósan készítette elő a német jegyzéket.

Különben a lépés természetéről sincs még helyesen értesülve nálunk a közvélemény. O/roszország/ban a sajtóban egyesek örülnek, hogy B/ulgária/t ismét lehetett egy kissé gyanúsítani és bolygatni, mások következtetlenséggel vádolják az orosz diplomáciát, mely ezen lépésével némileg elismeri a bolgár kormányt, mert hisz "forradalmi kormánytól nem igényelhetné a forradalmárok üldözését."¹¹⁷¹

- Nézetem szerint ezen akció tényleg Bulgária hasznára van, mert 1. O/roszország/ implicite elismeri ismét ferde úton a kormányt, 2. B/ulgária/ elejét veszi most annak, hogy O/roszország/ egy veszedelmes ürügyöt készítsen maga ellen esetleges beavatkozásokra, 3. alkalom ez körülnézni és megszabadulni veszélyes elemektől, 4. alkalom magát az európai közvéleményben ismét egy kissé emelni és O/roszország/ot blamirozni [lejártni].

A b/olgár/ kormány tehát, az én tanácsomra is, tényleg az orosz reclamatiót ki fogja elégíteni, amennyire az alapos, és amelelt suhintani egyet jobbra és balra.¹¹⁷²

Február 3.

Reschid Bey először volt a fejedelelemnél. Az olasz incidens be van fejezve. Crispi

is, hogy tudomása szerint ilyen egyének közül többen részint tanári, részint más állami alkalmazásban vannak; és figyelmeztette, hogy ezen üzemek esetleg azon feltevésre adhatnának okot, hogy a bolgár kormány támogatja ezen üzemeket. Hasonló utasítást kaptak a diplomatiai ügyvivők úgy a német kormánytól, mint az olasz kormánytól is. A bolgár kormány köszönettel fogadta a hozzá intézett figyelmeztetést és határozottan tiltakozott az ellen, hogy ilyen egyéneket, vagy azok üzemait támogatni kívánná." Képviselőházi napló, 1887. XXII. kötet, 1891. február 3–március 26. 468. országos ülés március 4-én, szerda. 1891, Szapáry Gyula miniszterelnök válasza Helfy Ignác interpellációjára. 372.

A 13 nihilista közé tartozott a Genfből kiutasított Mihajlo Petrovics Drahomanov (Dragomanov-ügyként Burián is megemlékszik róla: HHStA PA XV Bulgarien Kt. 28.), aki valóban szófiai egyetemi tanárként működött 1885-1895 között haláláig, ráadásul a gyekebrista Jakov Drahomanov volt a nagybátyja (testvére pedig Gogol-fordító, annak lánya pedig ukrán nemzeti költő – ebből látszik is, hogy a család az „orosz birodalmi gondolat” ellenzője volt, nem véletlenül vette őket védelmébe a 48-as alapokon álló, ruszofób Helfy Ignác is felszólalásában). Mihajlo Drahomanov a Hromada ukrán emigráns politikai lap egyik szerkesztője volt, ő írta az első ukrán nemzeti programot (Ivan Franko a közvetlen tanítványa volt), föderalista elképzeléseket vallott, emiatt a cári Oroszország üldözte, csakhogy a szófiai egyetem egyik vezetőjének és bolgár oktatási miniszternek Ivan Sismanovnak volt az apósa.

További nevek: Niko Volanskij razgradi, bolgár szolgálatban álló iskolamester, Vlagyimir Luckij mérnök, aki különben az 1880-as évek óta Kelet-Ruméliában volt adminisztrátor, a szerb-bolgár háborúban flottaparancsnok, Pjotr Fjodorov, Menahem Jakovlevics (zsidó), Gabriel Balamezov és Edmund Brzezinski, utóbbiak bolgár szolgálatban állók, esetleg bolgár származásúak.

Az orosz nihilista körökkel való kapcsolata miatt üldözték a kijevi egyetemről tiltott irodalom becsempészése miatt 1885-ben kitiltott, 1888-ban gabrovói tanárként diáklázadást szító Szpiro Gulabcsevet is, aki 1892-ben anarchista kört szervezett Ruszében, előtte pedig az egalitárius siromakhomilstvo-mozgalmat vezette.

¹¹⁷¹ A helyzetről lapszemlét és részletes tájékoztatást ad, sok más egyébbel együtt: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 78-91., 1891. február 3., Burián jelentése Kálnoknak.

¹¹⁷² Kálnoky utasítását Buriánnak az anarchisták ügyében lásd: PA XV, Kt. 31, Weisungen, Varia, fol. 16-17. január 30.

elfogadta a bolgár jegyzéket,¹¹⁷³ - egyik utolsó intézkedése, mert azóta beadta lemondását.

Február 7.

Crispíról búcsúzóul csak annyit mondanék, hogy sohasem tartottam elég nagyszabású államférfiúnak egy nagy ország külpolitikája vezetésére. Nem volt diplomata temperamentuma, nem tudott magán uralkodni. - Itt sem sajnálják buktát.

Február 10.

Ezelőtt egynéhány nappal egypár embert elfogtak, kik gyanúban voltak, hogy Panitza megbosszulására merényletet céloznak Stamboloff ellen. De a dolognak Stamboloff/maga sem tulajdonít nagy fontosságot, s embereit máris, egynek kivételével, szabadon bocsátotta.¹¹⁷⁴ - Ma, e dologról beszélve, midőn fejtegette, hogy a politikai/ellenfelek sokat fenyegetőznek, de keveset hajtanak végre, azt az érdekes vallomást tette, hogy az 1881-iki "teljhatalmak" után ő és az ő barátjai is úgy vélekedtek, hogy talán jó volna ha Sándor fejédelmet **valahol Petrockán** mellett meggyilkolnák.

Február 13.

A múlt napokra bejegyezendő egy "összeesküvés" kísérlet. Egypár bolgár és macedóniai szidta a kormányt és Stamboloffot, és fenyegetőztek is gyilokkal. Végre összeverekedtek egymásközt, elfogták őket, de egypár nap múlva eleresztették.¹¹⁷⁵

Február 15.

Dr. Weder¹¹⁷⁶ megkapta a bolgár választ a nihilista-reclamatióra. Rémséges hosszú note-verbale [szóbeli jegyzék].¹¹⁷⁷ Minden egyes szóba jött egyénről közli a meglevő adatokat, óvja magát az insinuatió ellen, mintha Bulgáriában gyülekeznének és pártfogásban részesülnének a nihilisták, egyet még szúr Oroszország/ellen a bolgár emigránsok védelme alatt, és egy szép frázissal végződik Bulgária/ békés és loyális szándékait illetőleg.

Február 17.

¹¹⁷³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 92-93., 1891. február 3., Burián jelentése.

¹¹⁷⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 78-91., 1891. február 3., Burián jelentése Kálnokynak.

¹¹⁷⁵ Uo.

¹¹⁷⁶ Ivan Weder az első szabadkőműves páholy megalapítója, Ruszében 1880-ban, aztán Várnában. De 1887-ben kénytelen volt "elaltatni" az összes páholyt, mert fennállt annak a veszélye, hogy tevékenységüket a fiatal és tapasztalatlan állam politikai és interperszonális küzdelmei elrontják.

¹¹⁷⁷ Közli a La Bulgarie 1891. február 21-i száma. MREZSLT, 45. f. 79c.

Wangenheim visszajött. - Bécsbe küldtem a nihilista- jegyzék másolatát.¹¹⁷⁸ - Az okmány ügyesen van készítve, még finom ironia is van benne. - Most függő affaire [ügy] itt nincs.

A Reschid dolga¹¹⁷⁹ egy kis port vert fel, amennyiben Nelidoff remonstrált a concessio ellen [tiltakozott az engedmény ellen], de hatás nélkül. Kiamil pasa¹¹⁸⁰ azt felelte neki, hogy a Porta evvel még mindig kevesebbet tett, mint a nagyhatalmak egy része, a fejedelem érdekében.¹¹⁸¹

Február 18.

Ferenc Ferdinand f/ő/herce/g¹¹⁸² utazása O/roszország/ba itt nyugtalanítólag nem hatott.¹¹⁸³ Maguk is rájöttek a dolog velejére, de én is kellő világításba helyeztem azt. - Mutkuroff helyébe Szávoff¹¹⁸⁴ őrnagy hadügyminiszter lett.

Február 20.

Starzenski visszajött.

Február 26.

Az osztrák/-magyar segélyegylet bálja védnökségem alatt. Jobban sikerült volna még ha nem esik a fej/edelem/ születésnapjára.

Február 27.

Érdekes összejártsága két eseménynek: Ferenc Ferd/inánd/ utazása O/roszország/ba, mely annyira megnyugtatólag hatott, és Frigyes császárné¹¹⁸⁵ utazása Párisba, a francia festők magatartásával, mely a szenvedélyeket Párisban, és visszahatásukkal Berlinben is felizgatták. Berlinben már most Franciaországot denunciólják [hibáztatják], mint a béke sajátképeni veszélyeztetőjét.

¹¹⁷⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 101-110., 1891. február 17., Burián jelentése Kálnokynak. Mellékelve a jegyzék, francia nyelven.

¹¹⁷⁹ Ti. az, hogy a portai követ személyesen megy audienciára Ferdinándhoz, az annak implicate elismerését is jelenti.

¹¹⁸⁰ Korábban említett oszmán nagyvezír.

¹¹⁸¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 117-118., 1891. február 17., Burián jelentése Kálnokynak

¹¹⁸² Habsburg–Lotaringiai Ferenc Ferdinánd (Graz, 1863. december 18. – Sarajevó, 1914. június 28.) 1896-tól az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse.

¹¹⁸³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 68-69., 1891. január 25., Burián jelentése Kálnokynak; Szvoboda cikke szintén: Kt. 30., fol. 135-140., 1891. január 21. Ugyancsak a Szvoboda cikkét (feb.17.) ismerteti.

¹¹⁸⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 123., 1891. február 18., Burián telegramja. Mutkurov ekkor már súlyos beteg, hamarosan meghal. Mihail Popov Szavov (1857-1928) bolgár katonatiszt, két ízben hadügyminiszter (1891–1894 és 1903–1907), 1912-1913-ban a bolgár erők parancsnoka.

¹¹⁸⁵ Viktória német császárné, brit királyi hercegnő (1840-1901), III. Frigyes német császár felesége. Férje halála (1888) után egyre gyakrabban nevezték Frigyes császárnénak.

Február 28.

Peez¹¹⁸⁶ szab/adság/ra ment.

Március 1.

Kitűnik, hogy bolgár nih/ilista/-jegyzék éles kifakadásai mindenütt visszatetszettek, s csorbították annak különben kitűnő hatását.¹¹⁸⁷ K/álnok/y is kifogásolta azon irányban, melyben én is tanácsokat osztogattam volt St/ambuloff/nak, - de siker nélkül.¹¹⁸⁸ El kell azonban ismerni, hogy Kálnoky is néha emberfölötti dolgokat kíván ezen nem évszázados dipl/omáciai/ traditiókkal bíró politikusoktól, "freie/feine Klinge" [szabad /finom penge.] dolgában.

Március 5.

Ma láttam Rudini¹¹⁸⁹ utasítását Sonnarhoz in bulgaricis [bolgár ügyekben]; Pétervárt és Berlinben eszméket cserélt e tárgyban s ennek folyamában Olaszország eddigi magatartását megváltoztatni nem fogja.¹¹⁹⁰ Ausztr/ia/-Magy/arország/ politikáját fogja követni. Jóakarát B/ulgária/ iránt, lehető kímélése Oroszország érzékenységének. - Incidens: Wangenheim a gerensek [diplomáciai képviselők] között az első helyet praetendálja [követeli].¹¹⁹¹ Szerintem indokolatlanul. Sonnar közvetít közte és Land közt. - Tegnap Szapáry m/iniszter/e/lnök/ Helfy¹¹⁹² interpellációjára.

Március 6.

Wangenheim tegnap adott át jegyzéket, melyben két muszkának; Szokoff és Landmann 1887- és 1890-ben történt kitesztése ellen reklamál, láttam nála Schuwaloff¹¹⁹³ nagykövet megkeresését b/ár/ó Marschall-hoz.¹¹⁹⁴ A bolgár jegyzékre

¹¹⁸⁶ Carl von Peez (1858-1919) osztrák diplomata, szarajevói szolgálat után 1889. decemberében Szófiába helyezik, 1892-ben Bejrútba, 1895-ben Berlinbe helyezték.

¹¹⁸⁷ A nihilista-afférről lásd még Burián jelentését Kálnokynak a Szvoboda lap (február 18-i) véleményét idézve: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 147-150., 1891. február 22., Burián Kálnokynak. Továbbá Kt. 30., fol. 155-158., 1891. március 3.

¹¹⁸⁸ Kálnoky utasítását lásd a nihilisták ügyében adott bolgár választ illetően: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen, Varia, fol. 26-29., 1891. február 27.

¹¹⁸⁹ Antonio Starabba, Rudini márkija (1839-1908), Olaszország miniszterelnöke és külügyminisztere 1891-92-ben, illetve 1896-98-ban.

¹¹⁹⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 159-160., 1891. március 3., Burián Kálnokynak.

¹¹⁹¹ Ilyen vitákat a németek gyakran provokáltak.

¹¹⁹² Helfy Ignác (1830-1897) magyar függetlenség párti politikus, országgyűlési képviselő, író, a kiegyezés fáradhatatlan bírálója. A nihilista-ügyben interpellálta a kormányfőt. Képviselőházi napló, 1887. XXI. kötet. 1890. december 9–1891. január 31. 446. országos ülés január 27-én kedden 1891, 359. Az ügyet és Szapáry választást lást korábban.

¹¹⁹³ Pavel Suvalov (1830-1908) orosz államférfi és diplomata, az Orosz Birodalom berlini nagykövete 1885 és 1894 között, majd két évig, nyugdíjazásáig Varsó főkormányzója.

¹¹⁹⁴ Adolf Marschall von Bieberstein (1842–1912) német politikus, 1883-1890 Baden-Württemberg követe a porosz udvarnál, külügyminisztériumi államtitkár Bismarck bukása után (1890-1897). Konstantinápolyi német követ 1897-

hivatkozás nem történik csak szóbeli eszmecsere, amikhez az orosz jegyzék considerations complementaires-nak [kiegészítő meglátásoknak] nevezi magát.¹¹⁹⁵ A végén a vád: que les éléments a tendances subversives sont protégés, tandis que les gens de conduites irréprochables sont persécutés. [A felforgató hajlamú embereket megvédi, míg a kifogástalan magatartású személyeket üldözik.] A petitum [latin: kérés]: d'intervenir afin qu'il soit mis fin aux procédés arbitraires des Bulgares [hassanak oda, hogy a bolgárok vessenek véget az önkényes eljárásoknak].

Március 11.

A fej/edelem/nél: nyugtalanságokat nyilvánított a szerbek határkészülődései felett, és szeretne a mi belgrádi katonai attachénk által értesülni.¹¹⁹⁶ Sokat panaszkodott helyzete nehézségei és amour proprebeli [az önbecsülését érintő] szenvedéseiről, panaszkodott különösen a közelgő román jubileum alkalmából a balkán fejedelmet sértő magatartásáról. Sínlyi a külföldre utazás nehézségeit, s felszólítására tanácsoltam neki, hogy ne utazzék el többé oly titkosan, mint tavaly, és ne maradjon ki oly soká. Keresztül beszéltük az egész politikai helyzetet, - elhalmozott szeretetreméltóságokkal stb.

Március 12.

Sonnar kérdésére, elmehet-e a mai udv/ari/ táncestélyre, melyre Hardinge és én elfogadtuk a meghívást, Rudini azt válaszolta: csak ha az osztrák-magyar és a német képviselő megy. - Itt egy új nüance! - Dacára annak én és H/ardinge/ megyünk, mert nevetséges volna a Sonnar-Djuvara-Réchid sauve qui peut-jét [pánikba esését] követni. Persze ha a mai mulatság nem volna, még jobb szeretném. - Th/allóczy/ L/ajos/ első jellemzése Cz. . . B. . .-ról [Cziráky Béláról]:¹¹⁹⁷ "igen jó formájú", hangosan beszélő, a

től kezdve 15 évig. 1912-ben londoni követté nevezik ki. Dr. Jöcov, az exarcha titkára szerint (1906) Marschall nem szimpatizált Ferdinánddal. Szerinte Ferdinánd személye akadály a keleti német tervek megvalósulása szempontjából. A konstantinápolyi német nagykövet felhívta a Kaiser figyelmét arra, hogy Ferdinánd macedón kérdéstben való érintettsége negatívan befolyásolja Törökország biztonságát, így veszélyeteti a német terveket. A néhai József exarchával folytatott beszélgetés során kifejezte, hogy Ferdinánd politikája veszélybe sodorhatja az Exarchátus törekvéseit, lépései ki fogják provokálni a bolgár lakosság megsemmisítését Macedóniában, és más szomszédos országok számára lehetővé teszi, hogy propagandájukkal megerősítsék pozícióikat, és ezáltal lehetetlenné téve a tartomány önállósódását vagy akár Bulgária általi annexióját is.

¹¹⁹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 163., 1891. március 6., Burián telegrammja és Kt. 30., fol. 160-167., 1891. március 9., Burián részletes jelentése.

¹¹⁹⁶ Vö. VPB 3/2. Nr. 413 és 415. március 3 és 11. CDA f. 176. op.1 a.e. 464. l. 76-78. és 80-81.

¹¹⁹⁷ Cziráky Béla (1852-1911): 1891-ben, Szögyény-Marich László kilépését követően osztályfőnöki beosztásban munkálkodott a közös külügyminisztériumban. 1896-ban udvari főmarsall, 1905 októberében az ellenzéki pártok vezetőivel tárgyalta a király bizalmi embereként abban az ügyben, hogy a válságból való kilábalást megvitassák. Széchenyi Ödönnel együtt alakították ki Konstantinápoly tűzoltósági hálózatát.

Burián helyett került Szögyény-Marich helyére. Cziráky először Szapáryval tárgyalta, aztán Szögyényvel, ő vitte el Kálnokyhoz, és mutatta be a miniszternek. Kálnoky kifejezetten azért tartott rá igényt, „hogy minisztériumának e magas állását a magyar birodalomfél parlamenti és politikai viszonyaiban jártas személyiség töltsse be”, tehát nem

polgári sanyarú észtől csekély mérvben zaklatott egyén, ki a semmittevés ideáljának dicsőén meg fog felelni."¹¹⁹⁸ - Talán ép ilyen kellett K/álnoky/nak a külügybe magyarnak!

Nincs bejegyzés március 12-április 10. között. ¹¹⁹⁹

Április 10.

Este ide visszatértem. ¹²⁰⁰

Április 11. ¹²⁰¹

Beszélgetés Stamboloffal. Nyugodtan, de erős szándékkal találtam. Most Jacobsont vallatja erősen, ¹²⁰² kiből már annyit kitudott, hogy az utolsó merénylet összefügg a múlt júliusban Odessában Hitrovo által szőtt tervekkel. Benne van **Waszili Stojanoff**, az 1886 őszi kat/onai/ iskolai puccs egyik intézője. A Chr/isto/ Ivanoff¹²⁰³ által elárult adatok úgy látszik hamisak. Wladegiroff¹²⁰⁴ erősen kompromittálva, tagad ugyan

külpolitikai hozzáértése miatt, hiszen az nem volt. Somogyi Éva: Hagyomány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. 104. Vélhetőleg az is Cziráky mellett szólt, hogy Burián nem volt arisztokrata.

¹¹⁹⁸ Az alulról indult Thallóczy rendszeresen ostromozta a születési arisztokrácia előjogait. Somogyi Éva jóval kíméletesebb Czirákyval.

¹¹⁹⁹ Starzenski jelent helyette a levéltári iratok alapján. Ekkor kerül sor az újabb merényletre, mely kioltja Belcsev belügyminiszter életét, kerül fókuszba (távírat: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 194., fol. 195., fol. 196. és fol. 197., összefoglalva: Kt. 30., fol. 201-208., 1891. március 31. Starzenski jelentései). A Sztambolov elleni 1891. márc. 15/27-i sikertelen merénylet főszervezői Dimitar Rizov és Naum Tüfekcsiev voltak. (Sztambolov helyett Belcsev volt az áldozat.) A merénylet fő motívuma az, hogy megbosszulja K. Panica őrnagy kivégzését. Négyen hajtották végre – Nikola és Dimitar Tüfekcsiev, Krasztjo Nozsarov és Mihail (Haljo) Sztavrev. Dimitar volt, aki megölte Belcsevet. Nikola Tüfekcsiev Belgrádba menekült, Sztavrev Romániába. Dimitar Tüfekcsievet elfogták, megkínózták és szeptemberben meghalt.

A fegyvermester képzettségű és fegyverkereskedő Nikola Tüfekcsievék hamar szembekerülnek Sztambolovval annak lagymatag macedón-politikájá, majd barátjuk, Panica kivégzése miatt. 1891-ben emigránsként részt vesznek Georgi Valkovics kontantinápolyi bolgár külügyi ügyvivő meggyilkolásában, amiért Nikolát 15 évre ítélik a török hatóságok. Ennek ellenére, Sztambolov bukása után, 1894-ben már Bulgáriában van, a későbbi macedón Verhoven Komitet (eredetileg Testvéri Szövetség, később a Macedónia Bulgáriával való egyesítését szorgalmazó csoport, az IMRO egyik fő ellenfele) egyik szervezője és Sztambolov meggyilkolásának előkészítője. 3 év után 1898-ban szabadul ismét és újra beleveti magát a macedón bizottságok megszervezésébe. Nikolát 1916-ban a rivális szervezet, az IMRO öleti meg, a bolgár-török tárgyalásokban játszott szerepe miatt.

¹²⁰⁰ Instrukciók Kálnokytól április 8-i keltezéssel. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen, Varia, fol. 43-50.; fol. 53-54., 1891. április 9.

¹²⁰¹ E dátummal vannak instrukciók is Dóczytól: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Varia, fol. 5-8., 1891. április 11.

¹²⁰² Vö. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 240., 1891. április 7., Starzenski távirata Buriánnak.

¹²⁰³ Hrisztó Ivanov Kulin (1852-1911) - Vaszil Levszki társa a második bolgár légióban. Feleségül vette Juliana Pašić-ot, Nikola Pašić szerb államférfi testvérének lányát. A felszabadulás után családjával visszatért Bulgáriába, és számos felelős tisztséget töltött be, még egy hónapig Szófia polgármestere volt. Ruszofil és aktív résztvevő Battenberg trónfosztásában.

Nikola Pašić 1883-1889 Bulgáriában élt emigrációban mérnökként, építési vállalkozó lett, ő kezdte el építeni a Nemzeti Bankot.

¹²⁰⁴ Haralan Vladigerov, Pancso Vladigerov zeneszerző apja. G. Nacsovcics egyik tisztviselője volt. Amikor Nacsovcicsot Bukarestben meghatalmazott miniszterré nevezték ki (1885-1886), hivatalnok-fordítóként magával vitte őt, majd diplomáciai titkári posztra emelkedett. Kb. hét évig dolgozott a román fővárosban, és visszatért

mindent, de érdekesen nyilatkozik - azt mondja t/öbbség/között/: ha az utolsó merényletet O/roszország/ helyesli, akkor ismétlődni fog, ha nem - akkor nem. Már most evvel összevetve Hitrovo áthelyezésre, Zinoviev¹²⁰⁵ elküldése külföldre, a "Nord" cikke stb. meglehet, hogy ezen az úton O/roszország/ nem arrangiroz [rendez el] egyhamar semmit. - Petroff utazása St/amboloff/ szerint egyszerű séta, kat/onai/ szemléletek címe alatt, Chr/isto/ Ivanoff Pasics sógora, s benne van az utolsó merényletben, benne van Rizoff is,¹²⁰⁶ ki Pasics intimusa [bizalmasa]. Srilokovicsot¹²⁰⁷ erősen gyanúsítja St/amboloff/, hogy intrigál. - Wl[adigerov] szerint Hitrovo Pétervárott kormányát arra akarta bírni, hogy romániai király ellen, olymódon procedúrát kezdeményezzen, mint Bulgária ellen, de ezt állítólag el nem érte, s azért elmozdítása. - Jacobson saját elbeszélése szerint azért lett elbocsátva s O/roszország/ba csalogatva, mert nem akarta elvállalni Boszilovits kap/itány/ parancsát, hogy Rustchukba menjen, s ott a praefectet s egypár embert eltakarítson /az/ útból, ő azt válaszolta, nem mehet, mert mindenki ismeri, s meggyilkolják.

Április 15.

Stamboloff/ nálam volt s most Risoff és Tüfekchieffet/¹²⁰⁸ tartja a merénylet főintézőinek. Kiadatásukat kérte a szerb kormánytól.¹²⁰⁹ Azon feltevésben, hogy talán elmenekülnek Belgrádból, kéri tőlük, hogy nyomozzuk és feltartsuk őket a mi területünkön. - Zimonyi¹²¹⁰ rendőrügynök tevékenységét nagyon dicséri St/amboloff/. - Egészen eddig a dolog mindinkább oda sül ki, hogy Panitzáért volt bosszú a merénylet, az orosz és oroszbarát köröknek csak jóakaró és beváró szemlélése mellett.

Április 16.

A helyzet, amilyennek az ma mutatkozik: Stamboloffnál az a felfogás kezd tért nyerni, hogy az utolsó merénylet Panitzáért bosszú. Ezen feltevésben, mely nekem is plausibilisnek tűnik fel, az O/roszország/ elleni akut düh alább hagy.

Ha ehhez vesszük az expectatio [várakozó] hangulatot, melyet Hitrovonak

Sumenbe. Mivel Nacsovics szókimondó támogatója volt, a sztambolovisták üldözték. Éles levelet írt Racso Petrov ellen, aki Sztambolov köréből származott (a második sztambolovista kormány feje). Kinyomtatta, ezért letartóztatták. Súlyosan megverték, ami végzetesnek bizonyult az egészségére. Haralant már korábban kirúgták a közszolgálatból, ekkor ügyvédként dolgozott.

¹²⁰⁵ Ivan Zinovjev (1835-1917) orosz külpolitikus és orientalista, 1883-tól az ázsiai osztály vezetője a külügyminisztériumban, 1891-től stockholmi orosz nagykövet, majd 1897-1909-ig törökországi orosz nagykövet.

¹²⁰⁶ Lásd Burián részletes jelentését a nevekkal együtt visszatérte után: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 246-253., 1891. április 14., Burián jelentése Kálnokynak.

¹²⁰⁷ Srilokovics

¹²⁰⁸ Nikola Tüfekcsievéről van szó. Egyik testvére Naum Tjufekcsiev, Macedóniából való, fegyver gyártó és kereskedő. Öccse Dimitar Tüfekcsiev személyesen vett részt a merényletben.

¹²⁰⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 270., 1891. április 15., Burián telegrammja.

¹²¹⁰ Andrejuris Zimonyi ?

elmozdítása Bukarestből és Zinovievnek elhelyezése Stockholmba¹²¹¹ kelt, reményleni lehet, hogy a merénylet nem fogja kisodorni a bolgár/ kormányt különben követett útjából. Ezen azonban persze tovább megy, de nem hiszem, hogy a függetlenség kihirdetésének kérdése most nagyon előtérbe lépne. 1. Evvel várhatnak, mert ezen eszköz mindig kezükben van. 2. Még elébb többféle módon megpróbálhatják nem-e lehet T/örök/országgal valamit diplomacie végezni. 3. A fegyverzet nem kész, már pedig esetleg valakivel verekedésre kerülhet a dolog. 4. Hitelre van szükségük még. 5. A dolgok most még, a bolgár államférfiak saját érzelme szerint is, úgy állanak, hogy a várakozással nem vesztenek, és valószínűleg nyernek. - F/fejérváry O/lga/¹²¹² - 6. Az elismerés kérdését itt is fog kelleni letenni a napi rendről, mert O/roszország/gal az nem lehetséges, O/roszország/ nélkül nagyon nehéz, és a mellett tulajdonképen haszontalan, B/ulgáriá/nak tetemes dipl/omáciai/ feladata volna e részt Konstantinápolyban, nem "par des démarches brigants" [brigantik módján] Vulkovic stíljében, hanem a sziklát vájó vízcsepp módján.¹²¹³

Április 19.

Ferd/inánd/ fej/edelem/nél, ki egypár napra ide rándult duchesse de Suysses,¹²¹⁴ leánya és Vay Péterrel.¹²¹⁵ - A fej/edelem/ praeoccupálnak [gondterheltnék] mutatkozott, de inkább kérdezett, mint nyilatkozott. A kormány magatartását a Belcseff-merénylet után helyen kritizálta, elszántságban hiány nincs.

Április 20.

Nacsovics látogatása, ki megérkezett átvenni a pénzügyet.¹²¹⁶ A legjobb és higgadtabb dispositiókban van. Stojloffot iparkodnak rábeszélni, hogy Bécsbe menjen. N/acsovics/ St/ojloff/ról oly módon nyilatkozott, mely megerősít abban a gyanúmban, hogy St/ojloff/ eddig általánosan túlbecsültetett. Úgy látszik betegesen gyanakvó, és nem emberismerő: Stamboloffban árulót lát, s mindenki rosszakaróját.

Április 25.

Fej/edelem/ Philippopolisba visszautazott. Itt csend van már és még. Rizoffot üldözik,

¹²¹¹ A bolgárellenes orosz klikk vereséget szenved.

¹²¹² Fejérváry Olga (1867–1933), báró Fejérváry Géza, a naplóbejegyzés idején honvédelmi miniszter, később miniszterelnök lánya, 1891 júliustól Burián István felesége.

¹²¹³ Aznapról – Nacsovics levele a Kálnokyval való utolsó megbeszéléséről. VPB 3/2. Nr. 424. április 16. BIA – NBKM f. 290. a.e.94. I. 53-54.

¹²¹⁴ Suysses

¹²¹⁵ Vay Péter (1863-1948), író, utazó, címzetes püspök. Élete nagy részét misszionárius utazással töltötte.

¹²¹⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 292-294., 1891. április 28., Burián jelentése Kálnokynak. Előtte lévő iratköteg (Kt. 30., fol. 259-289.) kiemelve!

ki Belgrádból Crajováig menekült - hol elfogták.¹²¹⁷ - Este ebéd nálam. Djuvara is **P. de Thorée** tiszteletére.

Április 26.

Jacobson St/amboloff/ szerint nagyon érdekes dolgokat közölt az 1882¹²¹⁸ boszniai felkelés keletkezését illetőleg.¹²¹⁹

Április 28.

Tegnap K/álno/ky g/ró/f egy utasítása, amely fejtegeti, mennyire legokosabban teszi B/ulgária/, ha most az államjogi kérdést nem feszegeti.¹²²⁰ Külömben meglelégedéssel nyugtázza utolsó jelentésemet ezen tárgyról. - A helyzet olyan, hogy nincs mitől tartani. Ami külömben a sajtó ügyetlenségei által csapott zajt illeti, közbenjártam, hogy ez elcsillapuljon, és Rizoff¹²²¹ moderáltassék.¹²²²

Nincs naplóbejegyzés április 28-május 11. között.

Május 11.

Ide visszatértem.

Május 12.

Djuvara elutazott.

Május 15.

Stamboloffnál: Zankoff sokat látja Gierst, állítólag a cár parancsára, s tervezgetnének valamit, kombinált kormányt, s a hadseregnek O/roszország/ parancsai alá helyezését. E mellett a fej/edelem/ elismerését. Itt **preoccupáltak** [gondterheltek] kissé emiatt. Annyival inkább, hogy Jacobson szerint ha a fej/edelem/ és Stamb/oloff/ ellenőrzése

¹²¹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 258., 1891. április 26., Burián telegrammja. A bolgár kormány Nozarovot és Rizovot vádolta a Sztambolov elleni márciusi merénnyel, mely Belcsev életét követelte, de a román kormány nem adta ki őket: VPB 3/2. Nr. 428. május 28. CDA f. 176. op.1 a.e. 504. l. 317.

¹²¹⁸ Helyesebben 1881-1882-es.

¹²¹⁹ A katonai szolgálat bevezetése (1881) és a kötelező fegyverbeszolgáltatás után kitört felkelés a Monarchia uralma ellen. A keresztények az Oszmán Birodalomban nem voltak hadkötelesek, de ugyanakkor volt fegyverviselési joguk, most elveszítik a privilégiumokat, hadkötelesek lesznek és még földet sem kapnak. A pánszláv mozgalmak boszniai szerepéről a Neue Freie Presse is ír a Belcsev-perhez kapcsolódóan 1892. július 14-i számában (5. o. Ausland), 200 000 frankot említve. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33. fol. 78., Ugyanígy a júl. 22-i szám az oroszok bulgáriai akcióiról számol be a 2. oldalon júl. 22-én (Kt. 33., fol. 79., mellékletek Burián jelentéseihez a Belcsev-per kapcsán) egy 1887. december orosz dokumentumra hivatkozva, mely Panica őrnagyot is említi.

¹²²⁰ Az Anerkennungsfragé-ról lásd igen részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen, Varia, fol. 62-65., 1891. április 25., Burián Kálnokynak.

¹²²¹ Tévesen Rizkov szerepel az átiratban, de a levéltári anyagban Rizov van.

¹²²² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 295., 1891. április 28., Burián jelentése Kálnokynak.

sikerül, el volt határozva, hogy császári biztos jön Bulgáriába, orosz tisztek, s a bolgár tisztek lassankinti kiküszöbölése. Csak jó idő múlva hozatott volna a fejedelem/ választása szőnyegre, de olymódon, hogy provokáltatott volna a nagy Szobranjetól határozat, mely bizalmat szavaz Oroszországnak s elfogadja az orosz védnökséget, talán fejedelem/ nélkül is. Stamboloff/ hozzá teszi naivan; ezt még sem kellene túrniuk a nagyhatalmaknak, s inkább ha a szerencsétlenség bekövetkeznék, oda hatniok, hogy rögtön török biztos jöjön. Jacobson most memoire-jait írja s levelenként küldi Stamboloffnak.¹²²³ - Nagy meglepettség Sonnar magatartásával, - s joggal. Roppant gyerekesen viselkedik, nemcsak politikailag, de példáu/l a Chadourne ügyben.¹²²⁴ Állása kezd nehezedni itt.

Május 22.

Neschitz őrnagy¹²²⁵ Belgrádból visszatért,¹²²⁶ és felhatalmazást kérni van megbízva, hogy mint katonai attaché itt székelhessen. Itt hajlandók megadni viszonyosság feltétele alatt.¹²²⁷ - Összekoccanás a török határ mentében a csapatok és pásztorok közt a beglik¹²²⁸ behajtása miatt.¹²²⁹ - Clementina hercegné Ebenthalba elutazik. - Fejedelem egy pár nap óta itt időzik.

Június 5.

¹²²³ Lásd a részletes jelentést: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 329-333., 1891. május 17., Burián jelentése Kálnokynak

¹²²⁴ Francia konzulátusi dolgozó, Sztambolov kémkedéssel vádolta. A HHStA-ban külön Liasse-ban található az anyaga. HHStA PA XV 121-1, Liasse IXb.

1886 nyaráig Gaston Chadourne francia állampolgár volt Battenberg herceg személyes irodájának vezetője. A herceg lemondása után a francia Szófiában maradt a Times és a Havas ügynökség tudósítójaként. Az első bolgár uralkodó szókimondó támogatója, Chadourne levelében élesen bírálta Ferdinándot, Sztambolovot és az egész kormányt. Külföldi újságokban megjelent ellenséges publikációi nagy visszhangot keltettek Európában és a Fejedelemségben. 1891 tavaszán azzal a váddal, hogy Bulgária nemzetbiztonságát fenyegeti, Sztambolov intézkedéseket tett a kiutasítására. Ennek oka a francia "Le Matin" Chadourne-nak tulajdonított cikke, amely a miniszterelnök Ferdinándnak címzett sértő szavait idézi. VPB 3/2. Nr. 423. április 16. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 302. I. 4-7. A témáról részletesen ír: Damianov, S.: L'affaire Chadourne et la lutte de Stambolov contre de régime des capitulations en Bulgarie (1881-1892). Etudes historiques 6. (1973): 207-226.

¹²²⁵ Borivoj Nešić szerb őrnagy, akit szófia katonai attasénak jelölnek. Később Obrenović Sándor fejedelem szárnysegéde.

¹²²⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 324-327., 1891. május 12., Starzenski jelentése Kálnokynak.

¹²²⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 335., 1891. május 17., Burián jelentése Kálnokynak és Kt. 30., fol. 341., 1891. május 22., Burián telegrammja. Szintén: Kt. 30., fol. 344-346., 1891. május 26., Buriántól.

¹²²⁸ Juhadó. VPB 3/2. Nr. 427. május 22. BIA – NBKM f. 63. a.e. 29. I. 75-78.

¹²²⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 350-353., 1891. május 26., Burián jelentése Kálnokynak.

Brialmont tábornok¹²³⁰ itt időzik erődítési tanácsadás végett.¹²³¹ - Fejedelem ismét itt van. Dobner visszajött. - **Pecret**¹²³² Várnába küldtem garantiára. - A bolg/ár/ kormány T/örökország/nak felajánlotta szolgálatait a rablók üldözése végett. /Vasút kirablása./ Nagyvezér köszönetét fejezte ki. - Stojloff nem akar Bécsbe menni. Viszony Stamboloff és a konzervatív miniszterek közt most jobb, amiért Stojloff párttársaira neheztel.

Június 9.

Fejedelem külföldre utazott.¹²³³ Brialmont belga tábornok/ itt időzött, az erődítések miatt tanácsot adni.¹²³⁴

Június 10.

Dobner: Stojloffnál, ki eddig nem akart beleegyezni abba, hogy Bécsbe menjen ügynöknek, elérte, hogy ha a fej/edelem/ híja, most /június végén/ melléje menjen a külföldre tanácsadónak.¹²³⁵ A fej/edelem/ úgy látszik a házassági kérdéssel most nagyban foglalkozik, azonkívül holmi összejövetelekre is készül, nem tudom kikkel. Stojloff esetleg azután Bécsben maradna is.

Június 12.

Stamboloff nagy haragban, mert a Konst/antinápolyi/ körülméltetési ünnepélyekhez sem az Exarcha, sem Vulkovics nem voltak meghíva. - Neschtsch ide vissza készül mint katonai attasché. Vinaroff Belgrádban el van fogadva. Csakhogy a bolgárok nem őt akarják küldeni.¹²³⁶ Arról, hogy Neschtsch jelentkezik-e a fej/edelem/nél, még hallgat a krónika.¹²³⁷

¹²³⁰ Henri Alexis Brialmont (1821-1903) belga katonatiszt és katonai építész. A bolgár főváros védelme az 1880-as évek második felében komolyan foglalkoztatta a politikát: kicsi lakossága miatt nem tud elegendő embert mozgósítani támadás esetén, és nagyon közel van a határhoz (60 km). Sztambolov kormánya javasolta, hogy hívják meg a belga erődspecialista Brialmont tábornokot. Nikola Ivanov ezredes, a hadsereg helyettes vezérkari főnöke Brüsszelbe ment, hogy beszéljen a tábornokkal. Brialmont drága betonerődítmények építését javasolta, amelyek érdekelnék a belga vállalatokat, viszont a hadászat gyors fejlődése idejémműlttá teheti őket, ezért elutasították javaslatát.

¹²³¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 365., 1891. június 5., Burián telegrammja.

¹²³² Téves olvasat. Carl von Peez vármai alkonzulról lehet szó:

¹²³³ Bécsben találkozott Ferenc Józseffel, de Kálnokyval. Lásd: Diplomatsko... II. Simić jelentése 1891. június 8-án. Nr. 421. A szerb iratok szerint a kihallgatás hosszan, 30-40 percig tartott, ami nem szokványos „nem szuverén” személyek esetén (birodalmi alattvalók esetében általában 10 perc). Eközben zajlottak az újabb szerb-osztrák-magyar kereskedelmi egyezmény tárgyalásainak előkészületei, melyek kapcsán Kálnoky panaszkodott, hogy Milán lemondása óta nagyon megromlottak szerb-osztrák kapcsolatok). Diplomatsko... II. Nr. 423.

¹²³⁴ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 395-398., 1891. június 9., Burián Kálnokynak.

¹²³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 371-374., 1891. június 9., Burián Kálnokynak. Szintén: Kt. 30., fol. 389-391., 1891. június 14-én.

¹²³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 30., fol. 393-395., 1891. június 14., Burián Kálnokynak.

¹²³⁷ 1891 közepén Kiamil pasa nagyvezír rendelete után, amely megtiltja a helyi hatóságoknak, hogy megakadályozzák a falvakat az exarchátus és a patriarkátus közötti szabad választásban, októberig 150 makedóniai falu választja az exarchátust.

Június 14.

Titoroff¹²³⁸ Romániában járt, s jelentést írt Stambo/loff/nak, melyben konstatálja az általános gyűlöletet és tiszteletlenséget a király iránt, s a russophilismus terjedését Moldvában. - Levonva az esetleges túlzást is, komoly jelenések.

Június 16.

Calice keresztül utazott.¹²³⁹

Június 17.

Elutaztam szabadságra.¹²⁴⁰

Június 17-augusztus 30. között nincs naplóbejegyzés.

Augusztus 31.

Visszatértem.

Szeptember 16.

Grekoﬀ Konst/antinápoly/ból visszatért: nagyvezér /Djevad/¹²⁴¹ háromszor fogadta, a vasúti csatlakozást¹²⁴² illetőleg azt jegyezte meg: hogy nem látja benne T/örökország/, hanem csak B/ulgária/ hasznát, s oda célzott, hogy B/ulgária/ hozzájárulhatna, vagy viselhetné az építés költségét, kifejtvén, hogy T/örökország/ pénzhelyzete zilált, s nehéz volna 15 mill/iót/ találni. Grekoﬀ megjegyezte, hogy talán ugyanegy vállalkozónak lehetne adni a bolgár és török részt. A nagyvezér tanulmányozni fogja

¹²³⁸ Iván Ivanov Sztojanov Titorov (1854-?) bolgár politikus a Liberális Pártból (radoszlavisták), a Legfelsőbb Számvevőszék elnöke volt (1886-tól), 1900-tól kereskedelmi és mezőgazdasági miniszter.

¹²³⁹ A Monarchia konstantinápolyi nagykövete.

¹²⁴⁰ Burián a szabadsága alatt megnősült, Fejérváry Olgát, Fejérváry Géza tábornoknő nála 16 évvel fiatalabb lányát vette el.

¹²⁴¹ Ahmed Djevad pasa (1851-1900) 1891 és 1895 között oszmán nagyvezír.

¹²⁴² A küszendili (macedóniai) leágazásról volt szó. 1891. augusztus 12. Sztambolov bolgár kormányfő diplomáciai látogatást tett II. Abdul-Hámid szultánnál, amit a következő évben megismétel. VPB 3/2. Nr. 441. Dimitrov szerbiai bolgár követ a szerb előretörés megállítására érdekében 1891. június 30-i beadványában sürgeti a vasút kiépítését. CDA f. 176. op.1. a.e. 454. l. 126. 1890-ben szintén felmerül az összeköttetés Szkopje irányába: VPB 3/2. Nr. 378. 1890. november 21. CDA f. 176. op.1 a.e. 412. l. 2-4. és Nr. 380. 1890. november 23. CDA f. 176. op.1 a.e. 412. l. 7. Nr. 384. 1890. december 12. CDA f. 176. op.1 a.e. 412. l. 100. Az összes bolgár-török vasúttervre lásd Vulkovics Nacsovcicsnak írt levelét: VPB 3/2 Nr. 451. 1891. július 23. BIA – NBKM f. 14. op.1. a.e. 834. l. 513-516.

Emellett a bolgár vasutak ügyével a szentpétervári szerb delegált Milan Petronievics is foglalkozott, aki Girsz orosz külügyminiszter távollétében (betegsége miatt a finnországi birtokán tartózkodott) Siskinnel egyeztetett a kérdésben. A szerb fél ugyanis arra volt kíváncsi, hogy Oroszország nem tudna-e valamilyen befolyást gyakorolni az bolgár vasútépítési koncessziók ügyében. Az orosz álláspont ekkor az volt, hogy oszmán belügyekbe a cári udvar nem avatkozik be. 92. 5/17, септембра 1891. In: Посланство Краљевине Србије у Петрограду 1889–1897. Том II.

ezen ideát, mint mondá.¹²⁴³ - Reschid Bey itt ismét felszólalt a fej/edelem/ arcképe ellen az új pénzekben.¹²⁴⁴ Grekoff megnyugtatta avval, hogy ennek semmi jelentősége. A román és szerb pénzekben is rajta volt az arckép. A cél csak: Ferd/inánd/ fej/edelem/ népszerűsítése az országban.¹²⁴⁵

Szeptember 21.

Baross Gábor¹²⁴⁶ keresztülutaztában 1 1/2 óráig itt tartózkodott. - Sonnar ide visszatért.

Szeptember 22.

Stamboloff visszatért.

Szeptember 27.

A fej/edelem/ megérkezett.¹²⁴⁷

Októberben nincs bejegyzés, de jelentések vannak, pl. október 4-én Toncsev igazságügyminiszter lemondásának hátteréről, úgyszintén a szobranje megnyitásáról.¹²⁴⁸

November 1.

A fejedelem útja Küstendilbe zászlószentelésre. Ma jött vissza.¹²⁴⁹

November 2.

Kihallgatás a fej/edelem/nél.¹²⁵⁰ In sehr trüber Stimmung oder er trug mir solche

¹²⁴³ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 95-98., 1891. szeptember 20., Burián Kálnokynak. Majd: Kt. 31., fol. 108-109., 1891. szeptember 29., Burián Kálnokynak

¹²⁴⁴ Ti. ez a szuverenitást szimbolizálja, azonban Bulgária nem volt független.

¹²⁴⁵ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 99-102., 1891. szeptember 20., Burián Kálnokynak. Grekov feladata valójában az is volt, hogy kipuhatolja, egy esetleges orosz beavatkozás esetén számíthat-e arra, hogy Törökország megvédi. A szerb jelentések szerint e tekintetben sikertelen volt az út. Diplomatsko... II. Nr. 438. 1891. szeptember 15. Simić Bécsből.

¹²⁴⁶ Baross Gábor (1848-1892) 1886-1889-ig Magyarország közmunka- és közlekedésügyi minisztere, 1889-1892-ig kereskedelmi miniszter, a magyar vasútügy kiemelkedő alakja.

¹²⁴⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 17., 1891. szeptember 27., Burián sürgönye. Ferdinánd Szerbiában és Ausztria-Magyarországon tartózkodott ezidőben.

¹²⁴⁸ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 123-129., 1891. október 4., Burián Kálnokynak, valamint: Kt. 31., fol. 218-223., 1891. november 1., Burián Kálnokynak. Szerb dokumentumokból tudjuk, hogy Ferdinánd megpendíti a macedón kérdést, a Bécsben tartózkodó görög király pedig a krétai kérdést. Ausztria-Magyarország elutasítja Ferdinánd területi igényeit, ezért az újra az egyházi kérdésre kezd fókuszálni (még több exarchista püspök kinevezése lesz a cél. 1894-1897 között hat püspökséget hódítanak el a görögöktől (Nevrokop, Melnik, Sztrumica, Kukus, Monasztir, Dibra). Diplomatsko... II. Nr. 443-444. 1891. október 26. Simić Bécsből.

¹²⁴⁹ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 254-256., 1891. november 10., Burián Kálnokynak, újságcikk-beszámoló alapján.

¹²⁵⁰ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 232-237., 1891. november 10., Burián Kálnokynak.

wenigstens zur Schau. [Nagyon borús hangulatban vagy nekem leginkább ilyent színlelt]. Il n'y a donc rien? [Nincs tehát semmi?] Ebben foglalta össze az én fejtegetéseimet a helyzetről. Avval vigasztaltam, hogy egész Európa a bizonytalanság rabja. Arra a megjegyzésére, hogy tous nos efforts sont donc inutiles [így hát minden erőfeszítésünk hiába], arra mutattam, hogy utóvégre is B/ulgária/ a maga bőrét őrzi, s az mégis csak cél. Ismét kissé kicsinylőleg hangsúlyozta a bienveillance des puissances-t [a nagyhatalmak jóindulatát]. Én meg halkán ismételttem neki, hogy ezen általa platonikusnak tartott bienveillance-nak köszönheti B/ulgária/, hogy ma még létezik. - Elkéseredve nyilatkozott a fej/edelem/ a belviszonyokról is és találólag azt jegyezte meg, hogy a mesures de precaution commencent a devenir des mesures générales [az elővigyázatossági intézkedések kezdenek általános intézkedésekké válni]. Panaszkodott a bolg/árok/ democraticus gőgje és vastagnyakúságai felett. Nagyon világosan belátja, hogy őt nem szeretik, de azt is érti, hogy utóvégre ez a legkisebb baj, s hogy az utilitarius factor [hasznossági tényező] neki nagyobb erő mint a nép vonzalma.

Végre azt magyaráztam neki, hogy nem az akarát hiányzik B/ulgária/t kirántani bajaiból, hanem a lehetőség. Még nincs feltalálva az erre szóló formula.

November 5.

Stamboloff ismét erősen hangsúlyozza visszalépési szándékát. Előbb az elismerésig akart várni, most arra gondol, hogy a Szobranje után átadja a hatalmat.¹²⁵¹ Okai 1. a világ ne gondolja, hogy csak ő mellette állhat meg a mostani rendszer. Az ő személyét és a fejedelmét el kell választani. 2. Sok privát ellensége keletkezik már. 3. A fejedelem féltékenysége is tekintetbe veendő. Az ki nem fakad ugyan, de létezik. - Ő, az új kormányt is minden erejével támogatni fogja, de szükséges, hogy annak politikája is ugyanaz maradjon, mint a mostani.¹²⁵²

November 29.

Emma¹²⁵³ hazautazott. Okt/óber/19. óta volt itt.

December 11.

Lanel¹²⁵⁴ Chadourne¹²⁵⁵ kiűzetése következtében ultimátumot intézett Grekoffhoz, 24

¹²⁵¹ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 238-244., 1891. november 10., Burián Kálnokynak.

¹²⁵² Kálnoky utasítása Buriánnak a bolgár-orosz viszonyt illetően: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen, Varia, fol. 126., 1891. november 10-én.

¹²⁵³ Burián István legfiatalabb húga.

¹²⁵⁴ Étienne Lanel francia diplomata, főkonzul Szófiában 1890-ben. 1907-1913-ig Franciaország New York-i főkonzula.

¹²⁵⁵ Lásd korábban. Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 346-359., 1891. november 29., Burián

óra alatt választ és elégtételt követelt.

December 12.

A bolgár kormány Lanel követelményét visszautasította jegyzékben,¹²⁵⁶ mire ő kijelentette, hogy megszakítja az összeköttetést a bolg/ár/ kormánnyal. - Szerintem az új viszony csak tisztázza a helyzetet, s természetes kifolyása a francia-orosz intimitásnak. A bolgár kormány vérig volt provokálva Ch/adourne/ által, kit - a francia ügyvivőség egész a közbotrányosságig pártfogolt. - Midőn Grekoff¹²⁵⁷ Lanel jegyzékével Stamboloffhoz jött, én az utóbbinál voltam véletlenül. Megbeszélték, hogy mitévők legyenek, és nagyon néztek rám. Én nagyot hallgattam.

December 19.

Menges¹²⁵⁸ itt van Sándor volt fejedelemnek megszavazott dotatió tárgyában.¹²⁵⁹ - Lubojemski a b/ár/ó Taube¹²⁶⁰ féle megvesztegetési ügy miatt van elfogva. - W/aitz/ arra hivatkozik, hogy Reinländer F/eld/z/eug/m/eisternek/¹²⁶¹ [táborszernagynak] adott Belgrádból confidens híreket Szerbia szerepét illetőleg a jövő háborúban. - Waitzot Odesszába, Vádory-t¹²⁶² Bukarestbe küldte Stamboloff. - Rizoff proklamációja a dec/ember/ 25-re tervezett merényletre vonatkozólag. P. Stancsioff¹²⁶³ Odesszába

Kálnokynak, a Szvoboda cikkei alapján.

A korábban említett Chadourne a szófiai francia diplomáciai ügynökség épületébe bújt el, és a konfliktus 1891-első felében az államközi kapcsolatok szintjéig fajult. Franciaország szófiai konzula, Etienne Lanel útján megtámadta a kiutasítási parancsot, érvelt kapitulációs jogaival, felidézve a külföldi állampolgárok mentelmi jogát, és a diplomáciai kapcsolatok megszakításával fenyegetett. A franciák tiltakozását Nagy-Britannia és néhány balkáni ország támogatta. 1891. április végén a bolgár kormány visszavonta a kiutasítást azzal a feltételezéssel, hogy Chadourne értékelni fogja a gesztust, és a jövőben nem okoz nehézségeket Bulgária számára. A tudósító folytatta tevékenységét Szófiában, anyagai pedig ismét hiteltelenné tették a kormányt és Ferdinándot. December 8-án, előzetes értesítés nélkül, hogy ne menekülhessen el újra, Chadourne-t letartóztatták és a szerbiai határig kísérték. Csak kiutasítása után tájékoztatta Grekov a tiltakozó francia diplomáciai ügynököt, aki ismét a kapitulációk megsértésére hivatkozott (ti. az érvényes Bulgáriában is, lévén az Oszmán Birodalom vazallusa). Diplomatsko... II. Nr. 457. Simić jelentése Bécsből 1891. december 9-én.

¹²⁵⁶ A Chadourne-ügyről lásd franciául a következő bolgár dokumentumot (válasz a francia jegyzékre): VPB 3/2. Nr. 486. 1892. január 1. CDA f. 176. op.1. a.e. 493. l. 1-15. Németül a HHStA PA XV Bulgarien fondban van külön iratcsomója (Kt. 121-1 Liasse IXb).

¹²⁵⁷ Ekkor külügyminiszter.

¹²⁵⁸ Lásd 1886-ban.

¹²⁵⁹ Kálnoky utasítása dec. 17-én: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., Weisungen, Varia, fol. 138. Részletesen: Kt. 31., Berichte, fol. 422-434., 1891. december 22., Burián Kálnokynak Hartenau gróf (Battenberg Sándor) és Menges ügyében.

¹²⁶⁰ Ljubomirskit lásd korábban, 1886-ban. Mikhail Taube (1869-1961) orosz államférfi és diplomata, 1892-től 1917-ig a külügyminisztérium alkalmazottja.

¹²⁶¹ Wilhelm von Reinländer báró (1829-1910), táborszernagy. Vezérkari tiszt, Rudolf trónörökös katonai kiképzője, hadtestparancsnok, 1889-ben táborszernagy és vezénylő tábornok Przemyśl-ben. Előtte a haditaktika oktatója a Hadiakadémián. Albrecht főherceg halála után (1895), a k.u.k. hadsereg egyik főinspektora.

¹²⁶² Vandory – egy párizsi lap belgrádi tudósítója

¹²⁶³ Petar Sztancsev, cankovista, ruszofil politikus, Hitrovó egyik informátora, részt vesz a Panica-féle összeesküvés előkészületeiben.

megérkezett és Pétervárra hivatott. Kalopkoff¹²⁶⁴ Salonikin át Belgrádba ment "nagy dologban". Risoffról hír nincs. Stamboloff/ felteszi, hogy még Szerbiában van, s a Szerb Kormány csak elaltatás végett adott ide híreket kiutasítását illetőleg.¹²⁶⁵ - Karavelov-né s a többi asszonyok rendőri felügyelet alatt vannak.¹²⁶⁶

December 28.

Kálnok/yró/f sürgönye:¹²⁶⁷

Reuss¹²⁶⁸ theilt mir mit, dass die deutsche/ Regierung an dem Prinzip festhält, dass trotz der Capitulationen den betreffenden Regierungen des Ausweisungsrecht gegen Fremde nicht abgesprochen werden könne, und die Zuziehung des fremden Vertreters bei dergleichen/ Fällen mehr wie formelle Bedeutung habe. Es würden sonst die Türkei und Bulgarien gegen fremde Agitationen machtlos sein, welche Letztere zu unterstützen gewiss nicht deutsches Interesse sei, am wenigsten im Falle Chadourne. - Wir theilen vollkommen diese Auffassung bezüglich der Ausweisung u/nd/ der Notwendigkeit zu verhindern, dass der franz/ösisch/-russ/ische/ Einfluss in dieser Sache einen Erfolg erringe.

[Reuss herceg közölte velem, hogy a német kormány ragaszkodik ahhoz az elvhez, hogy a kapitulációk ellenére sem lehet az illető kormányoktól az idegenekkel szembeni kiutasítási jogot elvitatni, és az ilyen esetekben az idegen képviselő bevonásának több mint formális jelentősége van. Különben Törökország és Bulgária az idegen agitációk ellen tehetetlen lenne, amely utóbbit támogatni bizonyosan nem német érdek, a legkevésbé sem Chadourne esetében. – Mi teljesen osztjuk ezt a felfogást a kiutasítás vonatkozásában és a szükségességét látjuk megakadályozni, hogy ebben az ügyben az orosz-francia befolyás sikert érjen el].¹²⁶⁹

Szófia, 1892

¹²⁶⁴ Kolobkov, lásd korábban, részt vesz a Panica-féle összeesküvés előkészületeiben.

¹²⁶⁵ Rizov belgrádi aktivitásáról bolgár jelentéseket lásd: VPB 3/2. Nr. 483-484. december 25. és 29. CDA f. 176. op.1 a.e.501. l. 121-122. és 124-125. Ristić régens és a bolgár emigránsok kapcsolatáról lásd: Nr. 489. 1892. január 7. CDA f. 176. op.1. a.e. 501. l. 133-135. Továbbá Rizovról és a bolgár kormány álláspontjáró Burián jelentései: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 459., 1891. december 27. Burián Kálnokynak; Kt. 32., fol. 12-16., 1892. január 10., Burián Kálnokynak.

¹²⁶⁶ Karavelovné több társával levelet intézett a diplomáciai karhoz, hogy járjanak közbe a Belcev meggyilkolásáért börtönben lévő Tüfekcsiev kínzásainak enyhítéséért.

¹²⁶⁷ Nincs a HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31. Weisungen, Varia kötegben, ahol az azévi többi található, még bejegyzés sincs hasonló dátummal.

¹²⁶⁸ Heinrich VII. Reuß zu Köstritz herceg (1825-1906), német diplomata, 1868-1873 pétervári, 1877 konstantinápolyi, 1878-1894 bécsi nagykövet.

¹²⁶⁹ Az év végén lemondott Petrov vezérkari főnök is. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 31., fol. 457., 1891. december 27., Burián Kálnokynak.

Január 18.

A bolgár jegyzék javaslatra Németország azt felelte, hogy B/ulgáriát/ nem sürgeti a dologban semmi, s nincs mitől félnie.¹²⁷⁰ Olaszország helyesli a concilians [békülékeny] magatartást, elismeri B/ulgáriá/nak kiutasítási jogát¹²⁷¹ és reményli, hogy B/ulgária/ ezt egyesíteni fogja tudni a capitulatiok tiszteletben tartásával. Angolország helyesli a bolgár javaslatot minden megjegyzés nélkül. - Kálnoky két módosítást ajánl 1., hogy felvételessék egy passus: animé du sincère désir "du respecter les capitulations en vigueur" [az érvényben lévő kapitulációk betartásának őszinte vágyától hajtva] stb. Ajánlatomra ez traités an vigueur-re [érvényben lévő egyezményekre] változtatott, 2 mais si... helyett: ce ne serait que si... stb [de ha... helyett: ez csak akkor következne be, ha...].

Ma 2-kor minisztertanács, a Porta nagyon sürgeti a választ, mert Cambon¹²⁷² Lanel elhivatásával fenyeget.

Január 21.

Franciaország elfogadja a bolgár jegyzéktervezetet, de csak a Chadourne incidenst akarja befejezettnek tekinteni, anélkül, hogy az elvi kérdés vitatásába bocsátkoznék. A bolgár/ kormány mellett marad, hogy Franciaország/ jegyzékének egész tartalmát tudomásul vegye.¹²⁷³

Január 24.

A Szofia-Phil/ippopolis/ telefon megnyitása. Stamboloff reggeli után a társaságot ki akarta vinni szánon Bali Efendibe [ti. Bali Efendi 16. századi gondolkodó türbéjébe], útközt revolvère elsült, s lábszárán megsebesült. Vele Reschid Bey volt. ¹²⁷⁴

Január 25.

A bolgár jegyzék kérdése még függőben van.

Február 1.

A francia-bolgár incidens el van intézve a bolgár jegyzék elküldése és Lanel szóbeli

¹²⁷⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 10., 1892. január 7., Burián telegrammja.

¹²⁷¹ A Chadourne-affér folytatásaként, mivel Sztambolov nem hajolt meg a tiltakozó francia jegyzék előtt, Lanel 1891. december 12-én közölte Grekovval, hogy megszakítják a diplomáciai kapcsolatot. Mivel azonban sem a nagyhatalmak, sem a Porta nem támogatta bolgárellenes fellépést, a franciák február elején visszakoztak.

¹²⁷² Paul Cambon (1843-1924) francia diplomata, 1890-től konstantinápolyi, 1898-tól londoni követ, Az első Balkán-háborút lezáró londoni nagyköveti konferencián (1912-13) Franciaország képviselője.

¹²⁷³ Lásd a már említett Liasse IXb külön anyagát a 121. dobozban (1. köteg).

¹²⁷⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32. Berichte, fol. 56., 1892. január 26., Burián Kálnokynak.

kijelentése által Grekoffnál: que l'incident est clos. [hogyan az incidens le van zárva.]¹²⁷⁵
Dacára annak....

Február 5.

...Cambon egy jegyzéket intézett még a Portának, hogy Franciaország az elvi kérdés vitatásába nem bocsátkozik. - Ez a post festum [latin: túl későn] és a kiegyezés feltételei elleni lépés - tiszte escamotage [szemfényvesztés].¹²⁷⁶
Ipam¹²⁷⁷ ideérkezett és....

Február

...ismét B/uda/pestre utazott. A fejedelem a tiszteletére tegnap nagy riadót lövetett. Ipam kissé restelte a dolgot, mert előre látta a mindenféle szerb-orosz-francia kommentárokat.¹²⁷⁸

Február 13.

Clementina h/erce/gnő tegnap ide érkezett, oda **Boxberg Paula b/ár/ónő**.¹²⁷⁹ - Este veres kereszt bál.

Február 14.

Kálnokynak egy utasítása,¹²⁸⁰ mely szerint nagy súly fektetendő arra, hogy Stamboloff ígérete a görög iskolák kérdésében teljesedésbe menjen, mert Athénban nagyra becsülik az angol és osztrák-magyar kormányoknak itt adott tanácsait, míg a francia kormány egyenes protestet javasolt, mely ugyan csúfot ütött volna ki, az orosz kormány pedig a kérdéssel nem akart foglalkozni.

Február 20.

Udvari bál, a külképviselek majdnem mind megjelentek.

Február 25.

Osztrák/ bál a fejedelem s Clementina h/erce/gnő jelenlétében. - Tegnap követtették el

¹²⁷⁵ VPB 3/2. Nr. 491. február 1. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 302. l. 13.

¹²⁷⁶ Burián részletes jelentése Sztambolovról. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 62-65., 1892. február 5.

¹²⁷⁷ Apósa, báró Fejérváry Géza.

¹²⁷⁸ Burián jelentése Fejérváry Géza szófia tartózkodásáról: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 85-86., 1892. február 7., Burián Kálnokynak. Továbbá: Kt. 32., fol. 130-133., 1892. március 8.

¹²⁷⁹ Boxberg Paula bárónő (Jókai Mór: Életemből, Születi mulatság Alcsúton c. művében említi Zichy Irénnel együtt). Mária Dorottya Amália, Erzsébet Henrietta és Klotild Mária Raineria főhercegnők udvarhölgye 1892-ben. Magyarország tiszti cím- és névtára, 11. évfolyam, 1892. 26

¹²⁸⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33. Weisungen, Varia fol. 34., Kálnoky utasítása.

Vulkovicson a merénylet, melynek következtében....

Február 26.

...meghalt.¹²⁸¹ Nagy felháborodás itt. Az udvari táncestély beszüntetett.¹²⁸²

Március 11.

Nőm elutazott B/uda/pestre.

Március 19.

A hangulat lecsillapodott, de ismét roppantul felháborodott, midőn Schichmanoff,¹²⁸³ kire Tüfekcsieffnek¹²⁸⁴ B[one] Georgieff-hoz intézett levele folytán a legnagyobb gyanú esett, orosz reklamatoria szabadon eresztetett.¹²⁸⁵ A helyzet oda haladt előre, hogy mindinkább a függetlenség kihirdetése tűnik fel egyedüli megoldásnak.

Március 18.

Elutaztam B/uda/pestre.¹²⁸⁶

A bolg/ár/ kormány haragos jegyzéket készít a Portához a bolgár emigránsok és Schischmanoff dolgában.¹²⁸⁷

Március 28.

Tértem vissza ide B/uda/pestről,¹²⁸⁸ 20. Ő felsége fogadott 22-én és 24. Kálnoky. - Kibeszéltem magam a helyzetről. Általános benyomás: nem perhorrescaltatik [kárhoztattatik] többé, hogy Bulgária levonja a helyzet következményeit, de komolyan kívántatik, hogy avval még várjon, ő felsége a Schischmanoff-ügyet "Scandal"-nak [botránynak] nevezte. - 21-én volt Irma sógornő¹²⁸⁹ esküvője.

¹²⁸¹ Konstantinápolyban egy karneválon két emigráns ruszofil bolgár, Drazsev és Orlovski leszúrták. Burián részletes jelentése megtalálható: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32. Berichte, fol. 114-124, 1892. március 1., Burián Kálnokynak.

¹²⁸² Valkovics meggyilkolásáról: VPB 3/2. Nr. 493. március 2. CDA f. 176. op.1 a.e. 572. l. 24. és Nr. 500. március 24. CDA f. 176. op.1 a.e. 572. l. 62. A korábbi belgrádi ágens, P. Dimitrov a sztambuli bolgár megbízott.

¹²⁸³ Lásd korábban: Ivan Sismanov.

¹²⁸⁴ A Tüfekcsiev testvérek Odesszába menekünek, a bolgár kormány kéri kiadatásukat. VPB 3/2. Nr. 521. április 29. CDA f. 176. op.1 a.e. 572. l. 111.

¹²⁸⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 170-174., 1892. március 15., Burián Kálnokynak; és ugyanaznap Kt. 32., fol. 179-180.

¹²⁸⁶ Magánlevél Kálnokynak Budapestről. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33. Varia, fol. 1., 1892. március 22.

¹²⁸⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 181., 1892. március 18., Burián távirata. A gyilkosságra való felbújtással gyanúsított Sismanov orosz hajón Odesszába ment. VPB 3/2. Nr. 497 és Nr. 501. március 22 és március 25. CDA f. 176. op.1 a.e. 572. l. 60. és 64. Továbbá: Nr. 504. március 30. CDA f. 176. op.1 a.e. 572. l. 69-70. és Nr. 507. március 31. CDA f. 176. op.1 a.e. 571. l. 71.

¹²⁸⁸ Addig Miske helyettesítette az iratanyag szerint.

¹²⁸⁹ Fejérváry Irma (1869-1950), Fejérváry Géza legkisebb lánya, Kornis Károly huszárfőhadnagy felesége.

Március 29.

A fejedelemnél.¹²⁹⁰ A szokott panaszok Európa platonikus jóakaró passzivitása ellen,¹²⁹¹ melyekre szokottnál erélyesebb módon visszafeleltem. - Nagymérvű kifakadás Stamboloff ellen, ki ellen a Tsontscheff¹²⁹² ügyben ugyan kivívta a győzelmet, de kit zsarnokság, brutalitás, és intrigákkal vádol. A fej/edelem/ nyilatkozatai szerint a viszony a kettő között nem lesz fenttartható, de a fej/edelem/ helyesen belátja, hogy a megválásnak csínján kell megtörténnie, és nem most, mi szökésnek tűnnék fel a veszély elől.

Március 30.

Reggel Stamboloffnál. Délután ismét a fej/edelem/nél.¹²⁹³

Konstatáltam teljes incompatibilitást [sic!] a két személyiség közt. Egyik a másikra fogja, hogy idegbeteg, de betegebb a fejedelem, már elzárkózottsága és töprengései folytán is. Egymást intrigával vádolják a leghevesebben, s mindkettő hévvel tagadja a másinak kimondott ráfogását. Stamb/oloff/ erőnek erejével menni akar, s a fej/edelem/ is szeretne megszabadulni tőle. De mindketten érzik, hogy az most káros volna, s hogy kell húzniok egymással az igát egy ideig. Azonkívül a fejedelem csak barátságosan szeretne elválni St/amboloff/tól, mert, szerintem alaptalanul, fél annak bosszújától, sőt azt véli, hogy St/amboloff/ egyenesen oda dolgozik, hogy a hivatalból kivettesse magát. A fej/edelem/ azt mondja: il est généralement hai maintenant, aussitot sorti du ministere il redeviendrait populaire [most általános utálatnak örvend, de ha lemond a kormányzásról, rögtön népszerűvé válik majd]. St/amboloff/ nyersebb, de igazságosabb és a fej/edelm/et gyengeségeiben jól felismerte.

A fej/edelem/, mint mindig St/amboloff/al szemben is túlzó és igazságtalan, bizalmatlan. A Tsoncseff ügyben a fej/edelem/nek volt igaza, győztes is maradt, de rontotta az effektust fennhéjázó brutális modorával. Mert benne a lelkiület brutális.

¹²⁹⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 196-197., 1892. március 30., Burián telegrammja.

¹²⁹¹ A bolgár kormányzat Vulkovics meggyilkolása ürügyén komolyan fontolgatta jegyzékében a függetlenség kikiáltását, amit Burián nem támogatott. Vö.: VPB 3/2. Nr. 502. március 26. CDA f. 176. op.1 a.e. 528. l. 14-15.

¹²⁹² Elgépelés is lehet, mert a levéltári anyagban ennek az olvasatnak nincs nyoma Burián jelentéseiben. Ekkor a helyes olvasat Toncsev, és a Sztambolov nyomására lemondott igazságügyminiszterről lehet szó, akit Szalabasev követett a székben 1892 elején. Ugyanakkor a Concsev-affér is ekkor zajlik. Ivan Sztefanov Concsev (1859-1910), katonatiszt, a Macedónia Bulgáriával való egyesítését követelő frakció egyik vezetője, az 1902-es gorna dzsumajai felkelés vezetője. Részt vesz az 1903-as III-évi felkelésben is. Ivan Sztefanov Concsev tagja a szófiai katonai bíróságnak, amely tárgyalta a Koszta Panitza őrnagy merényletét és halálra ítélte. Miután Panicát elítélték, Concsevet alezredessé emelték 1891 augusztusában. 1892 februárjától a tisztí nyugdíjfolyósítások felügyelője, s mint ilyen az intézmény bezárását tervezi. Ezért február legvégén (régi stílus) felmentik beosztásából. A tisztikar azonban elégedetlen a Sztambolov nyomására hozott döntéssel, így márciusban kinevezik az 1. hadosztály parancsnokává és kétszer is kihallgatásra járulhat Ferdinándhoz.

¹²⁹³ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 198-207., 1892. április 3., Burián Kálnokyhoz.

St/amboloff/ban csak a kéreg, neveletlenségből. A kettőnek el fog kellene válni, nagyon fontos, hogyan válnak el. Én most, hogy a per tárgya el van intézve, csillapítólag tehetségem szerint közbeléptem. A fej/edelm/nek szerencsétlensége, hogy nem tudja magát megkedveltetni, s akarva nem akarva majdnem mindig sért. St/amboloff/ban van "haut" [fenségesség], s az adja neki a superioritást [a fölényt].

Április 4.

Szultán Dimitroffot¹²⁹⁴ fogadta és nagyon előzékenyen azt mondta, hogy a fej/edelm/et elismeri, amikor lehet. De a kérdés nagyon kényes.¹²⁹⁵ - Nelidoff is fogadta őt, privatim [magánjelleggel].¹²⁹⁶ Ismételte, hogy O/roszország/ a fej/edelm/et el nem ismerheti parce qu' il est autrichien et catholique [mivel osztrák és katolikus].¹²⁹⁷

Április 7.

Fejedelem egy pár napi kirándulásról Várnából visszatért. - Itt van Sir D. Mackenzie Wallace.¹²⁹⁸

Április 9.

Kálnoky gróf egy sz/igorúan/ bizalmas tegnapi rendeletben elemzi az én 3/4-iki jelentésemet,¹²⁹⁹ s oda nyilatkozik, hogy mennyire hátrányos volna most Stamboloff távozta a kormányból, különösen a közvéleményre való reflexzusában [sic! visszahatásában]. Ehhez azt az utasítást köti: Es würde mir sehr erwünscht sein, wenn E/uer/ W/ohlgeboren/ Gelegenheit fänden den Prinzen Ferdinand, unter Schonung seiner persönlichen Empfindlichkeit, streng vertraulich und im meinem Auftragung die stehenden Konsiderationen zur Kentniß und Erwägung mitzutheilen, wobei Sie betonen können, dass das kuk Cabinet eine volla Würdigung für die Verdineste habe welche dem Prinzen persönlich für das politische u/nd/ materielle Aufblühen Bulgariens gebü/h/ren. Ohne den Pr/inzen/ Ferd/inand/ wäre Stambuloff schon lange gestürzt, ebenso wie Erstere gewiß anerkennen wird, daß die feste u/nd/ loyale

¹²⁹⁴ A már 1886-ban is szereplő Petar Dimitrov lesz Vulkovics utóda 1897-ig Konstantinápolyban, előtte belgrádi ügyvivő.

¹²⁹⁵ A fejedelem elismeréséről lásd Dimitrov jelentéseit: VPB 3/2. Nr. 508-509. április 2. és 4. CDA f. 176. op.1 a.e. 589. l. 3-4. és 6-8. valamint Nr. 503. március 29. CDA f. 176. op.1 a.e. 589. l. 1-3. Calice véleménye: VPB 3/2. Nr. 512. április 6. és CDA f. 176. op.1 a.e. 589. l. 9-10. Továbbá a többi hatalom álláspontja: Nr. 513. március 7. és CDA f. 176. op.1 a.e. 589. l. 11. A törökök inkább a bandaháborúk elleni összefogást kérték számon a bolgároktól. VPB 3/2. Nr. 510. április 4. CDA f. 176. op.1 a.e. 572. l. 75-76.

¹²⁹⁶ VPB 3/2. Nr. 505. március 31. CDA f. 176. op.1 a.e. 528. l. 18.

¹²⁹⁷ Burián jelentése: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 208-211., 1892. április 3., Burián Kálnokyhoz és Kt. 32., fol. 178., 1892. április 5., Burián telegrammja.

¹²⁹⁸ Már szerepelt korábban. A Times tudósítója, a majdani II. Miklós cár tanácsadója annak indiai körútján 1890-1891-ben.

¹²⁹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33. Weisungen, Varia, fol. 56-63., 1892. április 8., Kálnoky rendelete.

Unterstützung seines Ministers seit seiner Ankunft im Lande dazu den Grund gelegt hat, daß der Prinz heute ganz Bulgarien hinter sich fühlt.

[„Nekem nagyon kívánatos lenne, ha tekintetes uram alkalmat találna arra, hogy Ferdinánd herceg személyes érzékenységét kímélve, szigorúan bizalmasan és a megbízásomból hozná tudomására és mérlegelésére a tartós/fennálló megfontolásokat, amelynek során hangsúlyozhatja, hogy a csász. és kir. kabinet teljes mértékben méltányolja azokat az érdemeket, amelyek Bulgária politikai és anyagi felvirágzásért személyesen a herceget illetik. Ferdinánd herceg nélkül Stambuloff már régen megbukott volna, éppúgy ahogy az előbbi bizonyára el fogja ismerni, hogy az országba történt megérkezése óta miniszterének szilárd és lojális támogatása teremtette meg az alapot, hogy ma a herceg egész Bulgáriát a maga mögött érzi.”] Minthogy a fej/eдем/ és St/ambuloff/ már kibékültek, én épen um Schonung für des Pr/inzens/ Empfindlichkeiten [a herceg érzékenységének kímélését] nem tartom tanácsosnak és hasznosnak most neki még tanácsokat osztani, et d’enfoncer une porte ouverte [és nyitott ajtókat döngetni]. Tehát arra szorítkozom, hogy /a/ legk/özelebbi/ alkalommal megmondom neki mennyire helyesen tette K/álnok/y gróf/ szerint is, hogy stb a dolgot oly concilians [békülékeny] módon elintézte.

Április 12.

A Vulkovics-jegyzék¹³⁰⁰ ma adatott át Reschid Beynek. Az egész requisitorium [latin: vádbeszéd] O/roszország/ ellen az emigránsok pártfogolása miatt, kik közé még nyilvánvaló rablókat is befogadnak, s csak a végén röviden fejezi ki a kívánságot, hogy T/örökország/ elismerje a fejedelmet.¹³⁰¹

Április 15.

Kuschleff¹³⁰² elfogatása Konstantinápolyban.¹³⁰³ Nagy izgalom kormánykörökben. Erélyes reklamáció kiadatása végett. A nevezett fia az emigráns Kuschleffnek, s az oroszok elfogatták a konst/antinápolyi/ pályaudvaron, midőn ide akart utazni, mert féltek, hogy elárulja az emigránsok titkait.

¹³⁰⁰ A februárban meggyilkolt bolgár diplomata ügyében született jegyzék. A bolgár diplomácia ürügyként kívánta felhasználni az esetet Ferdinánd elismertetésére. Franciául: VPB 3/2. Nr. 516. április 11. és CDA f. 176. op.1 a.e. 505. l. 465-473. A nagyvezír reakciója: Nr. 517. április 13. és CDA f. 176. op.1 a.e. 589. l. 15-16. A nagyhatalmak reakcióját lásd: Nr. 518. április 20. CDA f. 176. op.1 a.e. 589. l. 18-19.

¹³⁰¹ Burián beszámolója: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 221-224., 1892. április 12., Burián Kálnokyhoz. A jegyzék tartalma francia nyelven: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 234-251., 1892. április 13., Burián Kálnokyhoz.

¹³⁰² VPB 3/2. Nr. 517 és 519. április 16. és 25. CDA f. 176. op.1 a.e. 589. l. 15-15.

¹³⁰³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 252., 1892. április 15., Burián telegrammja. Továbbá: Kt. 32., fol. 252-255., 1892. április 17.

Április 17.

Dimitroff e tárgyban jegyzéket adott át.

Április 19.

Kuschleff szabadon bocsátott.

Április 22.

Rustschukban egy örmény távírda hiv/atalnok/nál Karabet, 14 dynamitbombát találtak.¹³⁰⁴ K/onstantinápoly/ból indiciók [utasítások] után. ő azt mondja, hogy titkos örmény komité készítette a szultán ellen,¹³⁰⁵ de eddig valószínűbb, hogy ide voltak rendeltetve, mert egy bolgár utász hadnagy is kompromittálva van, s elfogatott.

Április 26.

/A/ fejedelem elutazott Nizzába.¹³⁰⁶ Tegnap nála búcsú aud/ienciára/ hivattam. Egy kis megnyugtatót kerestem, én megadhattam neki mind az általános viszonyokat, mind Stamboloffot illetőleg. Kevésbé megnyugtató nekem az ő saját személyisége! A jellem homokra van építve. Az okosság nála csak intermittens [átmeneti].¹³⁰⁷

Május 11.

Konstantinápolyba utaztunk...¹³⁰⁸

Május 20.

...ide visszaérkeztünk.¹³⁰⁹ - Általános politikai benyomás: Calice jól mondja, hogy kormány Konst/antinápoly/ban nincs, csak egyensúly játéka különféle személyes befolyásoknak, és intrigáknak, melyek exploitálják a szultánnak hatalmát és gyengéit. - A külpolitika is ezekbe illesztetik be, s fejlődése tehát európai mérték szerint kiszámíthatatlan. - Az orosz befolyásnak nagy atout-i [ütőkártyái]: az egyiptomi kérdés és direkt félelem az orosz veszélytől. Dacára annak Calice szerint a többi hatalmak befolyása azért alább nem süllyedt, mind azt a többi közt az utolsó Egyiptomi [?] . fermán története is mutatja, ahol a végső kudarc az orosz-francia részen volt. A

¹³⁰⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 269., 1892. április 22., Burián telegrammja. Továbbá részletesebben: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 275-278., 1892. április 26., Burián Kálnokyhoz.

¹³⁰⁵ A dasnyak örmény csoportok több merényletet is elkövettek vezető oszmán tisztviselők ellen a századfordulón.

¹³⁰⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 272., 1892. április 25., Burián telegrammja és Kt. 32., fol. 273-274., 1892. április 26.

¹³⁰⁷ Vö.: P. Dimitrov levele Isztambulból Grekovnak, hogy Ausztria-Magyarország nem fogja támogatni Ferdinánd hivatalos elismerését. VPB 3/2. Nr. 524. május 5. BIA – NBKM f. 63. a.e. 32. l. 35. Burián Sztambolovról: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 313-314., 1892. május 10., Burián Kálnokyhoz.

¹³⁰⁸ Miske helyettesíti Buriánt ekkor.

¹³⁰⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33. Weisungen, Varia, fol. 76-79., 1892. május 20., Kálnoky utasítása.

Vulkovitch-per menetében is a Porta tett egyet mást az orosz kedvére, de keresztül vitte a pert az orosz dissuatio [intés] dacára.¹³¹⁰ - Barátságos démarche [lépés] sikerére Konst/antinápoly/ban számítani soha sem lehet. Az egyedüli fix elem: a szultán.

Június 3.

...érkezett meg Dering.¹³¹¹

Június 6.

...utazott el Stamboloff Sistovoba.

Június 8.

Koronázási jubileumot itt is Te Deummal ültük meg.¹³¹² A napokban fogadtatott Ferd/inánd/ fej/edelem/ az angol királyné által Balmoral-ban.¹³¹³

Június 30.

...kezdett a Belcseff-per tárgyalása.¹³¹⁴

Július 1.

Nőm elutazott.

Július 3.

Grekoff elutazott Bécsbe, hova a fejedelem rendelte.¹³¹⁵

Július 19.

¹³¹⁰ VPB 3/2. Nr. 525. CDA f. 176. op.1 a.e. 572. l. 168.

¹³¹¹ Az O'Conort váltó Sir Henry Dering (1839-1906) brit diplomata, 1892-1894-ig szófiai főkonzul, 1894-1900-ig mexikói nagykövet.

¹³¹² Vö. a La Bulgarie lap francia beszámolóját jún. 5-én. A lap szintén beszámol Ferdinánd fejedelem utazásáról is HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 382-385., 1892. június 7., Burián Kálnokyhoz.

¹³¹³ Ferdinánd nagy európai körútja során találkozik Kálnokyval is. Erről lásd: VPB 3/2. Nr. 547. július 10. Bécs. BIA – NBKM f. 63. a.e. 30. l. 5-10. Caprivi elutasítja Ferdinánd elismerését: Nr. 551. július 19. BIA – NBKM f. 290. a.e. 87. l. 7-9.

Eközben júliusban Manega ezredes osztrák katonai attasé ismét Bulgáriába érkezik: VPB 3/2. Nr. 549. július 14. CDA, f. 176. op.1. a.e. 528. l. 96-97.

¹³¹⁴ Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 32., fol. 418-471., 1892. június 26., Burián Kálnokyhoz. Mellékletekkel, melyek tartalmazzák a teljes vádanyagot bolgárul.

¹³¹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 1., 1892. július 4., Burián telegrammja. Majd Kt. 33., fol. 28-31., 1892. július 10-én.

Belcseff perben¹³¹⁶ az ítélet hozatott:¹³¹⁷ 4 halálra: Milaroff,¹³¹⁸ Popoff, T. Georgieff és A. Karagüloff.¹³¹⁹ - Karaveloff 5 évi börtönre ítéltetett. - A ministerek nagyobb része Várnába időzik Stamboloffnál. Itt van Nacsovics. Ma este érkezik Grekoff.¹³²⁰ Hangulat nyugodt.¹³²¹

Július 20.

Nacsovicsnál, ki Konst/antinápoly/ból visszajött. Szerinte csak nagy óvakodással kerülhette ki a merénylet. A török kormány semmi felügyeletet nem gyakorol az emigránsok felett.¹³²²

Nincs naplóbejegyzés októberig.¹³²³

Október 5-9.

¹³¹⁶ A peranyagot németül napról napra lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 6-27., 1892. július 5., Burián jelentése Kálnokyhoz. Továbbá július 10-én Kt. 33., fol. 33-47, fol. 49-62., fol. 63-65. (ebben pénzüsszegek, összesen 762 000 frank szerepel konspirációs célokra); további iratok újságmellékletekkel az orosz aknamunkáról Boszniában és Bulgáriában: Kt. 33., fol 66-85.

¹³¹⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 86., 1892. július 19., Burián távirata. Részletesen: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 87-114., 1892. július 19., Burián jelentése Kálnokynak.

¹³¹⁸ Szvetoszlav Nikolov Milarov-Szapunov (1849-1892). Az 1880-as évek végén Milarov, valamint más oroszbarát közéleti emberek Odesszába emigráltak. 1889 elején egy csoportot vezetett, amelybe beletartozott Konsztantin Popov, Petar Muszevich, Georgi Vaszilev hadnagy és Jordan Belev tartalékos kapitány, céljuk Ferdinánd meggyilkolása. Dragan Cankov segítségével felvették a kapcsolatot Alexander Krivcovval, az orosz Szláv Jótékonyági Társaság képviselőjével, aki fegyverekkel és pénzzel látta el őket. Miután megkapta az engedélyt, hogy visszatérjen Bulgáriába, Milarov áprilisban megérkezett Szófiába, majd Popovval együtt követték Ferdinándot, és többször megközelítették, de soha nem lőttek rá, és hamarosan feladták az egészet. 1891-ben, a Sztambolov elleni merénylet kivizsgálása során, amelyben Belcsevet megölték, a rendőrség némi információt szerzett az 1889-es összeesküvésről. Bár a valóságban semmi közülük nem volt a Sztambolov elleni merénylethez, Milarovot és Popovot bűnösnek találták és halálra ítélték. 1892. júl. 15-én Milarovot felakasztották a szófiai Fekete mecset udvarán.

¹³¹⁹ Alexandar Karagülev (1860-1892) - bolgár közéleti személy Macedóniából. A Macedónia Hangja című újság szerkesztője és 1886-tól 1890-ig végrehajtóként dolgozott a szófiai bíróságon. Karagülevet bűnrészesség gyanúja miatt tartóztatták le 1891-ben Sztambolov elleni merényletben. Halálra ítélték és ítéletét a Fekete Mecset udvarán hajtották végre 1892. július 15–27-én. Felesége, Klio Karagüleva 1897-ben jelentette meg "Egy Bizonyág Sztambolovról. Néhány szó a lefejezett zsarnok zaklatásáról a családunk és személyesen ellenem" c. könyvet, amelyben azt állította, hogy Sztambolov megerőszakolta.

¹³²⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 115., 1892. július 21., telegram Buriántól.

¹³²¹ Június 24-i jelentésében (Nr. 44.) Burián bukaresti orosz jelentések német átiratát közli (feltehetően Jacobson átadott anyagából), mely már ekkor rossz megvilágításba helyezi Panica őrnagyot. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 118-131. Ugyanaz az anyag, melyből részleteket közöl a Neue Frei Presse már említett 22-i száma, július 20-i bolgár forrásokra hivatkozva.

¹³²² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33. Weisungen, Varia, fol. 76-79., 1892. július 21., Kálnoky Buriánnak.

¹³²³ De jelentések vannak még folyamatosan Burián részéről. Miske csak augusztus 2-től jelent Burián helyett, aki ekkor, naplója alapján is, nem tartózkodik Bulgáriában. Mivel ez idő tájt lényeges esemény nincs, feltételezhető, hogy Buriánt a bolgár kölcsön tárgyalásai kapcsán is igénybe vették – a diplomáciai porond Ausztria-Magyarországra helyeződött át. Sztambolov ezalatt Konstantinápolyba készül tárgyalni.

Tsaribrodiban¹³²⁴ vesztegzár.¹³²⁵

Október 9.

Sofiába érkeztünk: Itt fontosabb mozzanatok: a kölcsön a Länderbankkal /125 millió/ megkötve,¹³²⁶ a görög iskola kérdés elsimítva,¹³²⁷ reklamátió a konvenciós vonat beszüntetése miatt.

Október 14.

Stamboloffnál a görög iskolakérdés miatt.¹³²⁸ A kormány már nem szándékozik a 10. c/ikkelyt/ módosítani, mert fel van bőszülve a görög interventio [beavatkozás] miatt. Azonkívül nagy harag Trikupisre,¹³²⁹ mert ígérek dacára még mindig nem eresztenek bolgár képviselőt Athénbe.¹³³⁰ - St/amboloff/: A fejedelem a nyáron Tatisteffet¹³³¹ fogadta, ki azt mondta neki, hogy a cár őt talán elismerné, ha mostani tanácsosait eltávolítaná. - St/amboloff/ ma azt mondta, hogy az utóbbi események folytán a viszony a kormányfők között megjavult. Zsivkoff¹³³² tegnap ugyan leköszönt az iskolatörvény miatt, de ez talán rendbe jön. Ő St/amboloff/ pedig most demissióra [lemondásra] nem gondol.¹³³³

Október 31.

Nómmel Philippopolisba a kiállítás megtekintésére.

November 2.

.. .vissza.

¹³²⁴ Ma Dimitrovgrad, Szerbia.

¹³²⁵ A török kormány közben szeptember végén fogadja Sztambolovot, mely kivált egy orosz jegyzéket.

¹³²⁶ A kölcsönről Nacsovcics jelentése: VPB 3/2. Nr. 579. szeptember 30. NA – BAN f. 19. op.1. a.e. 653. l. 76-77. Továbbá: Nr. 584. október 23. NA – BAN f. 19. op.1. a.e. 653. l. 82-84. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 310., 1892. október 14., Burián sürgönye. Lásd még a La Bulgarie lap francia nyelvű beszámolóját nov. 6-i számában.

¹³²⁷ Lásd Miske leírását a problémáról szeptember 18-án. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 256-263., továbbá az egyes esteket: Kt. 33., fol. 266-267., fol. 268-269. és fol. 288-296., 1892. október 3-án, Pauli konzul jelentésével. Kt. 33., Fol. 293 közöl egy listát is a görög iskolák és diákok számáról. Még: Kt. 33., fol. 304. Miske távirata.

¹³²⁸ Kelet-Ruméliában elfogadják a nyelvtörvényt, amely arra kényszeríti az ott élő kb. 250.000 görögöt, hogy bolgár nyelven tanuljon az iskolákban (kb. 4000 diák van felsorolva a fenti dokumentumokban). Burián táviratai: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 303. és fol. 304., 1892. október 12.; Kt. 33., fol. 305-306., fol. 307-308. és fol. 309., 1892. október 13-án.

¹³²⁹ Ekkor görög kormányfő.

¹³³⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 312-317., 1892. október 17., Burián jelentése Kálnokynak.

¹³³¹ Többször szerepelt orosz nemes, titkos diplomáciai megbízásokkal. Itt Sztambolov megbuktatásáról van szó, ez lenne az elismerés ára.

¹³³² Oktatási miniszter.

¹³³³ Az osztrák politikáról Bécsben lásd Mincsovcics jelentését (immár Bécsből). VPB 3/2. Nr. 583. október 21. CDA f. 176. op.1. a.e. 534. l. 52-55.

November 12.

Ph/ilippopolis/ba a kiállítás berekesztéséhez.¹³³⁴

November 14.

Sofiába vissza.

November 29.

Nacsovcics leköszönt a M/oszkovszkij/ Vesztniknek egy őt gorombán sértő cikke miatt. Ő St/amboloff/ot okolja. Direct ez nem áll, de tény, hogy St/amboloff/ ellenszenve N/acsovcics/ ellen szüli tolerantia által az amolyan durva támadásokat.¹³³⁵

December 2.

Stamboloff a képviselők bizalmas konferenciáján előadja alkotmány-revisió tervét. Főpontok a képviselők számának csökkentése, mandátumuk meghosszabbítása és a 38. kiküszöbölése.¹³³⁶

December 8.¹³³⁷

Miután Grekoff, Stamboloffal és a fejedelemmel beszéltem, a helyzetet ma így látom, Stamboloff a § 38. illetőleg a fejedelem és a ministerek tudta nélkül lépett a képviselők elé, de a fejedelem vitte őt indirect a gondolatra örökös panaszaival, hogy a vallás kérdése akadályozza házasságát. Stamboloff segíteni akart egy politikai tekintetben is genialis koncepcióval, abban azonban úgylátszik hibázott, hogy a dolgot ma B/ulgáriá/ban kivihetőnek tartotta. A legtöbb politikai faktor a dolog ellen nyilatkozik, s a fejedelem fél, bár az eredményt hön óhajtja. Én a fejedelemnek a nagyon komplikált kérdés megfontolása után csak azt a tanácsot adtam, hogy tisztázza az iniciativa [kezdeményezés] kérdését. Akár mi legyen is a dologból, lényeges, hogy a kezdeményezés egészen Stamboloff vállát terhelje.

Stamboloffra nézve elhatározó nap. Esméi egészen helyesek és B/ulgáriá/ra nézve is

¹³³⁴ Magánlevél Kálnokynak 11-i keltezéssel. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33.Varia, fol. 3., 1892. november 11.

¹³³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 374 és fol. 375., 1892. november 29. és 30., Burián táviratai. Továbbá: Kt. 33., fol. 397-401., 1892. december 3., Burián jelentése Kálnokynak.

¹³³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 380., 1892. december 2., Burán távirata. Továbbá: Kt. 33., fol. 381-385. Burián jelentése Kálnokynak. A 38. paragrafus a trónörökös vallásáról szó: ennek ortodoxnak kell lennie, de Ferdinánd így nem talál nyugati feleséget. Az exarcha viszont felhívja a figyelmet arra, hogy a 37. paragrafus szerint a fejedelemnek is ortodoxnak kell lennie, s ez eleve sérül (az oroszok is erre hivatkoznak többek között Ferdinánd uralmának el nem ismerésekor). VPB 3/2. Nr. 599. december 12. CDA, f. 176, op.1. a.e. 599. l. 13. és még Nr. 601-602. december 13-14. CDA, f. 176, op.1. a.e. 590. l. 14. és 16-18. és Nr. 605-606. december 19-20. CDA, f. 176, op.1. a.e. 590. l. 21-24. és 28-33; Nr. 607-611. december 26-28 és 31. CDA, f. 176, op.1. a.e. 590. l. 30-31-32-33. 39-40. 41-46.

¹³³⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 403-406., 1892. december 4., Burián távirata. Szintén: Kt. 33., fol. 408-410., 1892. december 7., Nr. 85. távirat.

üdvösek, de az a kérdés, nem áll-e egészen a nemzeti alapon és honfitársai eszmekörén kívül? Nagy próba arra, milyen fokú ragaszkodással bírnak a bolgárok az orthodox nézethez? Képesek-e követni St/amboloff/ szárnyalását? A fejedelem szerepe a dologban nagyon hasonlít a Schiller féle Erzsébet királyné és Essex jelenetéhez.¹³³⁸ A fejedelem, mint mindig, ijedtében mindenkit a legalávalóbban gyanúsít. Fatális egy egyéniség!

Stamb/oloff/ azt állította, hogy állását jelen tervéhez köti. Nekem azt mondta: je fais volontiers un pas en arrière quand je [crois] que j'ai fait une faute. Mais cette fois c'est nécessaire! [Szívesen hátréblépek, ha úgy látom, hogy hibáztam. De ezúttal ez szükségszerű!] A fejedelem/nek is azt mondta. Másrészt Grekoff szerint kész a dolgot visszavonni. - Tervének lényege, hogy nemcsak F/erdinánd/ f/ejedelem/nek akarja megkönnyíteni a házasságot, hanem politikai okokból nem akar orthodox dynasziát, - mert szerinte: ma politique c'est d'élever des barrières contre la Russie [az én politikám abban áll, hogy határokat húzok Oroszországgal szemben]. - Románia példája nem impresszionálja [nem nyűgözi le].

December 9.¹³³⁹

Adataim szerint a fejedelem/ kétszínű szerepet játszik az egész revisió ügyben, ő tuszkolta volna Stamboloffot, ki azonban a felelősséget egészen saját vállaira veszi, - és most megijedvén a dolog hatásától, és a ráözönlő óvásoktól, megretirál, és St/amboloffot/ benn hagyja a hínárban. Azonban az egész világot szidja, St/amboloff/ot ép úgy, mint Stojloffot, Nacsovcicot stb. kik őt óvják. Jellemző F/erdinánd/ f/ejedelem/ nyilatkozata Sichofoval szemben an 3/4 je suis contre, a 1/4 pour la revision de l'art/icle/ 38 [hibás franciasággal: háromnegyed részt ellene, negyed részt mellette vagyok a 38. cikkely revíziójának].

Dobner a fejedelem/től egy billet [jegyzéket] kapott: Stunden vor Ihrer Thüre gestanden. Ich hoffe dass die Betreffende keine allzu reiche Beute aus dem Palais Albaniens mitgenommen hat. [Órákat állt(am) az ajtaja előtt. Remélem, hogy az illető nem vitt magával túl gazdag zsákmányt az Albánia palotából].

Dobner erre nyugdíjazási kérvénnyel felelt. A fejedelem/ saját személyében kémlelte ki házát. A dolgot azért jegyzem fel, mert D/obner/ a fejedelem/nek megmondta, hogy az ügyet velem közölte, s nálam pecsételte le kérvényét.

December 10.

¹³³⁸ Utalás Friedrich Schiller *Stuart Mária* című tragédiájának egy jelenetére.

¹³³⁹ Hozzá: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 414-427., 1892. december 9., Burián jelentései az alkotmányrevízióról a Svoboda c. lap cikkei alapján. Továbbá: Kt. 33., fol. 413., Burián távirata.

Kálmokynak magán levélben megírtam a revízió ügy mai állását¹³⁴⁰ s kiemeltem, hogy a fej/edelem/ kétértelműsége complicálja a kérdését, valamint azt szülte volt. St/amboloff/ álláspontja talán elhamarkodott és hibás, de erőteljes conceptió, a fej/edelem/ kívánja a dolgot, de fél és gyanakodik mindentől és mindenkire.

December 12.

Stamboloff kibúvót fogadott el Grekoff indítványára a hínárból.¹³⁴¹ Tegnap este bizalmas propositiót tett a képviselőknek, hogy az orthodoxia elve fenntartassék, de még a fej/edelem/ közvetlen utódának megengedtessek megmaradni más valláson.¹³⁴² Stamboloff két nyilatkozatot tett, mely ellenkezésben a fejedelem nyilatkozatával 1., hogy Ferd/inánd/ fej/edelem/ indította őt ezen vállalatra, a § 38-at illetőleg, 2. hogy a fej/edelem/ azt mondta neki ha ezen akadály el mellőztetik azonnal megnősülhet. Most majd meglátjuk ő fensége hogyan állja meg a sarat, ha a módosítás törvénybe lesz igitatva [sic!].¹³⁴³

December 19.

A revízió javaslat¹³⁴⁴ elfogadtatott 24 szavazattal 13 ellen, Stamboloffnak nagyon fényes beszéde után.¹³⁴⁵

December 26.

Jenő¹³⁴⁶ meghalt.

¹³⁴⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., Varia, fol. 7-11., 1892. december 10., Burián levele Kálmokynak.

¹³⁴¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 436., 1892. december 13., Burián távirata.

¹³⁴² Sztambolov egyik vágya, célja – bolgár dinasztia létrehozása. A dinasztia, mint az állami függetlenség szimbólumának megszilárdítása érdekében Sztambolov kockázatos lépést tett azáltal, hogy 1892. december 7-én módosította a Tarnovói alkotmány 38. cikkét. Az 1879. április 16-án elfogadott cikk a következőképpen szól: "A bolgár fejedelem és utódai az orthodoxokon kívül más hitet nem vallhatnak. Csak az első bolgár fejedelem maradhat meg benne, ha más hithez tartozik." Az alkotmányt módosító törvény lehetővé tette Ferdinánd fejedelem leendő idősebb fiának, hogy katolikus legyen, teljesítve ezzel Róbert parmai herceg feltételét, hogy lányát feleségül adja a herceghez. A törvény konfliktust váltott ki a kormány és az Exarchátus között. Ez a lépés nyitotta meg a lehetőségét Bulgária számára, hogy visszavonhatatlanul elszakadjon Oroszországtól.

¹³⁴³ A szobranje teljes naplószerű eseménysorát lásd: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 437-448., 1892. december 14., Burián Kálmokynak.

¹³⁴⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., Berichte fol. 455-458., 1892. december 15, Burián Kálmokynak (a Svoboda lap alapján németül az alkotmánymódosítások szövege).

¹³⁴⁵ Ez még nem a Nagy Szobranje előtt történt alkotmánymódosítás, csak annak tervezetéről szólt a parlamenti vita. A konfliktus az exarcha és a kormány között továbbra is megvan. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 33., fol. 475-482., 1892. december 20., Burián jelentése Kálmokynak.

¹³⁴⁶ Burián Jenő hadnagy 1892. december 26-án halt meg, sajtóinformációk szerint agyonlőtte magát a bécsi szállodai szobájában, de halálával kapcsolatban más bizonytalan információk is napvilágot láttak. Pesti Napló, 1892. december 27.

Szófia, 1893

Január 1.

A fejedelem Kálnokynak a mellékelt levél értelmében gratuláltat.¹³⁴⁷

Január 3.

Kálnoky válasza. Köszönet és hozzá a Versicherung, dass wir volle Anerkennung für die kluge und ruhige Beharrlichkeit haben mit welcher Bulgarien so erfolgreich fortschreitet und S/ein/e Hoh/heit/ überzeugt sein kann, dass ihn und Bulgarien auf diesem Wege unseren Simpathie und Unterstützung auch ferner begleiten werde [„a bizonyosság arról, hogy teljes elismerésünk illeti okos és nyugodt állhatatosságát, amellyel Bulgária oly sikeresen halad előre és Ő fensége meg lehet győződve, hogy ezen az úton őt és Bulgáriát továbbra is rokonszenvünk és támogatásunk fogja kísérni.”].

Január 8.

Igazi Balkán-jelenet: a fejedelem megkegyelmezett, a montenegrói fejedelem ismételt kérelmére, egy gyilkosság és rablás miatt élethossziglan fogságra ítélt rabnak, ki a m/ontenegroi/ fej/edelem/ rokona. F/erdinánd/ fej/edelem/ a rabot elbocsátása előtt két zsandár közt fogadta, s gazdagon megajándékozta! Sic!

Január 9.

Incidens Philippopolisban: a bolgárok egy görög templomot erőszakkal elfoglaltak.¹³⁴⁸

Január 12.

Újévi estély a Palotában. Ferd/inánd/ fej/edelem/ egész váratlanul egy új vörös köpenyegben jelent meg, mint a S/aron/t-Alexander-rend nagymestere. Általános sensacio. Stamboloff azt hitte, hogy valami politikai a bevezetése ez. Az Exarchát Cevad P/as/a nagyvezér¹³⁴⁹ intette, hogy hagyjon fel oppositíójával az alkotmány revízió ellen. így aztán elnémul ez az egyedüli hangos ellentmondás Stamboloff koncepciója ellen.¹³⁵⁰

¹³⁴⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., Berichte fol. 1., 1893. január 3., távirat – a levél nincs meg.

¹³⁴⁸ Hagia Kiriaki-incidens. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 36-39., 1893. február 5., Burián Kálnokyhoz aznapi jelentésében. Továbbá: Kt. 34., fol. 133-138, 1893. március 19., Burián Kálnokynak, egy melléklettel.

¹³⁴⁹ Ahmed Dsevad vagy Ahmed Şakir (1851-1900), nagyvezír 1891-1895 között.

¹³⁵⁰ Lásd korábban, illetve 1893 elején: VPB 3/2. Nr. 615-616-617. és 619. CDA, f. 176, op.1. a.e. 590. l. 61, 63-65. 66-70. 76-78. Az utolsó levél január 30-i dátumozású új (gregorián) stílus szerint. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 8-11., 1893. január 17., Burián Kálnokyhoz.

Január 15.

Stamboloff a fej/edelem/ megbízásából nálam volt közölni, hogy Ferd/inánd/ f/ejedelem/ 17-én elutazik háztűznézni Bajoro/rszág/ba és Belgiumba - és kérné Kálnoky, eszközölné ki, hogy Bécsben ő felsége elfogadja, és pedig legelőbb "félhivatalosan". Megsürgönyöztem.¹³⁵¹ - Megérkezett Voigts-Rhetz¹³⁵² új német konzul.

Január 19.

Este Ferd/inánd/ fej/edelem/nél, kinek elutazása hófúvások következtében késedelmet szenvedett. Ez éjjel utazik.

Január 20.

Wagenheimék¹³⁵³ elutaztak. - Voigts-Rhetz már egy idő óta itt van.¹³⁵⁴

Február 3.

Jacobson könyve¹³⁵⁵ a titkos orosz okmányokkal megjelent.

Február 13.

A fej/edelem/ eljegyzésének újsága ide érkezett.¹³⁵⁶ Maria Lujza parmai h/erce/glánnyal.¹³⁵⁷ Kapitalis esemény, mely itt igazán nagy impressziót tett. - A helyzet már most a kívánható legjobb, mert a fej/edelem/ házassága személyének sok fogatkozását is képes betakarni. - Az új bolgár kölcsön 4-szeresen iratott alá.

¹³⁵¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 7., 1893. január 15., Burián távirata Kálnokyhoz.

¹³⁵² Albrecht von Voigts-Rhetz (1850-1915) német diplomata, szófiai német főkonzul 1893-1898 között, később guatemalai majd belgrádi követ (1903-1909). Apja porosz tábornok.

¹³⁵³ Helyesen Wangenheim.

¹³⁵⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 12., 1893. január 17., Burián Kálnokyhoz.

¹³⁵⁵ Lásd az 1890. május 24-i bejegyzést. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 29-35., 1893. február 3., Burián Kálnokyhoz. A könyv a jelentéshez mellékelve – 256 oldalon, bolgár nyelven. Lásd még: Kt. 34., fol. 55-70., 1893. február 18., Burián Kálnokyhoz.

¹³⁵⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 42., 1893. február 13., Burián távirata.

¹³⁵⁷ Mária Lujza Bourbon-pármiai hercegnő (1870–1899) a Bourbon-házból származó pármiai hercegnő, 1893 áprilisában kötött házassága révén Bulgária fejedelemasszonya. Ferdinánd fejedelem első, 1893-as házassága Clementina hercegnő, Ferdinánd édesanyjának munkája. Bourbonok voltak, ugyanabból a családból, mint Clementina hercegnő. A család feltételül szabta, hogy örököseik katolikusok legyenek, ami szükségessé tette a tirnovói alkotmány megváltoztatását, és botrányt kavart Bulgáriában.

Házasságukból 4 gyermeke született: Boris III cár (1894-1943) Kiril Preslavski herceg (1895-1945), Evdokia hercegnő (1898-1985) és Nadezhda hercegnő (1899-1958). Maria-Louisa nehezen tudja elfogadni, hogy idősebb fia 1896-ban a katolikus vallásból a keleti ortodox hitre áttért, amely Bulgária és Oroszország közötti kapcsolatok javítását szolgálta. A hercegnőnek komoly problémái vannak külön férjével, és betegsége után korán meghalt.

Február 14-április 4. között nincs bejegyzés, de Burián jelentései megvannak.¹³⁵⁸

Április 5.

Este a fej/edelem/nél, kit először láttam betegsége óta.¹³⁵⁹ Beszélgetéséből a következő mozzanatok: Bajorországból úgyszólván kiűzette a berlini udvar "bei Androhung der kaiserlichen Ungnade" a Prinz-Regentnek [„a régensherceg császári kegyvesztéssel való megfenyegetésével.]. "Es darf nicht den Anschein bekommen, als hänge Bulgarien an den Rocksossen Deutschlands." [Nem szabad olyan látszatnak keletkezni, mintha Bulgária Németország szoknyáján függne.] - indokolással. Berlin utolsó lépése annyival meglepőbb, hogy Umberto király¹³⁶⁰ a fej/edelem/nek fölötte szeretetreméltóan kívánt szerencsét eljegyzéséhez, egy igen hosszú sürgönyben. - Bécsben ezúttal a fej/edelem/ különös előzékenységet konstataált. A felség neki azt mondta: Sie hätten keine bessere Wahl treffen können [Jobb választást aligha találhatott volna]. - A fej/edelem/ aggodalmai az iránt, hogy Stamb/oloff/ is kíséri, s így talán O/roszország/ felhasználja az alkalmat, hogy nagyobb csapattal ide berontson. Úgy nyilatkozott, hogy nem nagyon bizonyos az iránt, visszatérhet-e ide. - A szultán kategorice megtiltotta, hogy a fej/edelmi/ pár a Bosporuson keresztül, bár észrevétlenül is térjen haza,¹³⁶¹ pedig a fej/edelem/ úgy kívánta, hogy Burgasban kössön ki. - Lord Roserbery,¹³⁶² az angol királynő levelei szerint, még mindig neheztel az alkotmány revízió miatt,¹³⁶³ s így a fej/edelem/ és némiképp Stamboloff oda concludál, hogy ma Törökország, Angolország, Németország és Olaszország magatartása B/ulgáriá/val szemben egy árnyalattal rosszabbra fordult, s kilátás nincs. Elmerengve azt mondá: "Man wird Luft machen müssen, so wird es nicht weiter gehen." [Rendet kell csinálni, ez így nem mehet tovább.] Magam is azt tartom, hogy így van. De a fej/edelem/nek egész objective kifejtettem, hogy felfogása túlfekete, s hogy ezek a barátságtalan nyilatkozatok egyelőre mint egy pais védik B/ulgária/ biztonságát, s hogy most mindent dominál a házasságának sikere. Későbbre, ceterum

¹³⁵⁸ Tatyiscsevről, a tirnovói metropolita elutazásáról (HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 79-85.), Cankovról, Kliment metropolitáról, Wolkensteinről, Cambonról, a Hagia Kiriaki-incidensről, az Ilija Georgov-perről.

¹³⁵⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 181-183., 1893. április 6., Burián Kálnokhoz.

¹³⁶⁰ I. Umberto olasz király (1844-1900, uralkodott 1878-tól).

¹³⁶¹ A szultán nem fogadta Ferdinándot és feleségét Konstantinápolyban. VPB 3/2. Nr. 636. április 2. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 145. l. 99-100. Később sem (április 28.): Nr. 642.

¹³⁶² Archibald Primrose (1847-1929), Rosebery ötödik grófja, 1892-1894-ig külügyminiszter, 1894-95-ben miniszterelnök.

¹³⁶³ Nem csak ő. 1893. február 26-án, a Ferdinánd bolgár fejedelem születésnapján tartott ünnepi beszédében Kliment tarnovói metropolita (volt kormányfő) ellenzi a belpolitikai és alkotmányos változásokat, ezért megfosztják tiszttségétől, és 1895-ig a glozenszki kolostorba internálják. VPB 3/2. Nr. 637-640. április 4., április 9, április 14. CDA f. 176. op.1. a.e. 590. l. 120-121. 122-123. 124-125. 128-129. A bolgár kormánypárt szócsöve, a Szvoboda szerkesztősége egy 74 oldalas kis könyvet adott ki az alkotmánymódosítások okáról, szükségességéről az orosz presszió miatt. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 195., 1893. április 5., Burián Kálnokynak (a kötet mellékelve a diplomáciai iratok között).

censeo... [latin: egyébként úgy vélem,...] /vid. Szept. 1887/. - A német császárról azt az érdekes adatot akarja a fej/edelem/ bírni, hogy politikai irigységből fájának neki Ferd/inánd/ fej/edelem/ sikerei, s azért anynyira rosszindulatú irányában. Hasonló érzületeket tétel fel Károly királyban is.

Április 6.

A fej/edelem/ külön vonaton Bécsbe utazott.¹³⁶⁴ Vele: Stamboloff, Grekoff, Petkoff, Petroff, Nikolajeff, Tantiloff, Petrinoff.¹³⁶⁵

Április 8.

Olcsi¹³⁶⁶ elutazott Imre esküvőjére.¹³⁶⁷

Április 10.

Dering közlése után: A cár a francia nagykövet bálján Edinburgh h/erce/gnének¹³⁶⁸ azt mondta, úgy hogy a közelálló Wolkenstein¹³⁶⁹ is hallotta: Cet animal de Prince Ferdinand a donc enfin trouvé une femme. - Dites-moi exactement quel est le degré de parenté entre la p/rin/cesse Marié Louise et la maison d'Autriche? [Ez az állat Ferdinánd herceg tehát talált végre egy feleséget. Mondja, pontosan milyen fokon áll rokonságban Mária Lujza hercegnő az osztrák dinasztiaival?] - A fej/edelem/ elutazta előtt még két jó bakot lőtt: Foras¹³⁷⁰ által Sonnarnak izente, hogy nincs megelégedve az olasz kormányval, Stancsoff által pedig Reschidnek ugyanily ízű dolgot izent a török kormányról.

Április 13.

A kis szerb király nagykorúvá nyilvánítja magát, s elmozdítja a regenseket. Dr. Dokics¹³⁷¹ m/iniszter/elnök.

¹³⁶⁴ A Ferdinándot kísérő Sztambolov (és nem Ferdinánd!) fogadásáról (Kálnoky is jelen volt) és a császári audienciáról április 13-án beszámol francia nyelven a La Bulgarie.

¹³⁶⁵ Petrunov, K. ezredes, tiszteletbeli szárnysegéd Ferdinánd katonai kíséretében 1896.

¹³⁶⁶ Fejérváry Olga, Burián felesége.

¹³⁶⁷ Fejérváry Imre (1866-1952), Burián István sógora, Baranya vármegye és Pécs főispánja.

¹³⁶⁸ Az Edinburgh hercege címet Viktória királynő hozta létre másodsülött fia, Szász-Coburg-Gothai Alfréd (1844-1900) számára.

¹³⁶⁹ A Monarchia pétervári követe 1894-ig.

¹³⁷⁰ Amédée de Foras gróf (1830-1899) - Ober Hofmarshal (főudvarmester) Ferdinánd udvarában (1888-1896). Joseph - Marie de Foras (1791-1854) tábornok második fia volt, Károly Albert szárd-piemonti király adjutánsa és a torinói parlament képviselője. Anyja Elizabeth Vischar de Saint-Real. 1859-ben a gróf feleségül vette Georgette de Chani de Otfortot, a Joseph és Xavier de Mestre családból. A gróf heraldikáról szóló munkáiról, különös tekintettel a savoyai arisztokráciáról szóló kutatásairól is ismert. Irathagyatéka a Menton-Saint-Bernard kastélyában található. Tagja a Savoy Akadémiának, a Torinói Akadémiának, a Román Svájc Történetét Tanulmányozó Királyi Társaságnak, a Genfi Régészeti Társaságnak és másoknak. Családi birtokán halt meg - a chablaisi Toussaint kastélyban.

¹³⁷¹ Lazar Dokić (1845-1893) szerb orvos, anatómiatanár és politikus, tisztségét 1893. december 5-ig töltötte be,

Április 20.

Ferd/inánd/ fej/edelem/ esküvője Le Pianoreban.¹³⁷²

Május 14.

Pasettinak¹³⁷³ írtam egy kis monitoriumot [latin: emlékeztető].

Május 15.

A timnovoi nagygyűlés¹³⁷⁴ megnyitása a fej/edelem/ és neje jelenlétében.¹³⁷⁵

Május 25.

Delegációk megnyitása Bécsben.¹³⁷⁶

Május 27.

A timnowoi nagygyűlés elfogadta az alkotmány módosításait.¹³⁷⁷

ekkor lemondott, egy héttel később elhunyt.

¹³⁷² Az eljegyzésre 1893. jan. 30-án került sor Schwarzauban. Márc. 25-én a fejedelem különvonattal Bécsbe indult, majd onnan - Santa Pianore-ba, ahol a hercegnővel kötött házassága történt. Ápr. 6-án Feprdinand bemutatta a kíséző személyeket a Villa de la Pianore-ban, majd egy könnyű reggeli után mindenki megtekintette a leendő hercegnő ruháit és ajándékait, amelyek 2 millió levát értek. Az egyházi esküvőre 1893. április 8-án került sor a parmai herceg magánkápolnájában.

¹³⁷³ Marius Freiherr Pasetti-Angeli von Friedenburg (1841-1913) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, külügyminisztériumi osztályfőnök, majd 1893. decemberétől római nagykövet.

¹³⁷⁴ Ún. Nagy Szobranie, nagy nemzetgyűlés, a cél az alkotmánymódosítások elfogadása és a házasság törvényesítése.

¹³⁷⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 248-251., 1893. május 16., Burián jelentése.

¹³⁷⁶ A magyar delegáció ellenzéki küldöttei erősen bírálták a kormányzatot, mert az vonakodott elismerni Ferdinánd uralmát hivatalosan (így esküvője után sem fogadták „hivatalosan” Bécsben), pedig Bulgária a Monarchia szövetségesének tekinthető.

A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1893 - hiteles kiadás (Bécs, 1893) / A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság naplója, II. ülés 9-10, Falk Miksa hozzászólása

„...Akár Romániát, akár Szerbiát, akár Bulgáriát, akár Törökországot tekintem, azt tapasztalom, hogy Bulgáriát kivéve, mindenütt folyton fentartatik és tápláztatik az ellenszenv Magyarország és Ausztria irányában, ...

... Bulgária fejedelme és első minisztere minő fogadtatásban részesült Bécsben, ezzel szemben felemlítsem azt, hogy nem kelt rokonszenvet, politikánk iránt bizalmat és nem ébreszt monarchiánk iránt vonzalmat, ha azt látják, hogy azon ország fejedelme, a mely még egyedül viseltetik irántunk a keleten barátsággal, a midőn megházasodik és azután országába akar visszatérni, kénytelen mellékutakon járni, hogy a Magyarország és Ausztria által székhelynek elismert városba ne kerüljön, hol az állami tényezők megillető fogadásának kimaradásától kell tartania.”

¹³⁷⁷ Ez jelentősen növeli a fejedelmi hatalmat. Kliment metropolita tiltakozik. Ezzel az aktussal viszont sikerült Sztambolovnak egységbe tömöríteni az ellenzékét: Bulgáriában kialakul a cankovista liberálisok, konzervatívok és dél-bulgáriai politikusok tömörülése a Szvobodno Szlovo lap körül.

Miután a nemzetgyűlés feloszlott, a miniszterelnök felkereste Ferdinándot, és felmentését kérte tőle. Azzal érvelt, hogy a nemzeti dinasztia alapítására vonatkozó terv, ami eddig kettőjük között minden nézeteltérésük ellenére a közös nevező volt, és amin együttműködésük nyugodott, ezennel teljesült. A fejedelem azonban nem fogadta el a

Június 5.

A nagyvezír megtagadta az exarchának az engedélyt külföldre, Bulgáriába utazni,¹³⁷⁸ azt mondván neki: ha beteg, menjen Brussába, a szultán megfizeti neki az utat. Stamboloff felindulását e miatt közölte Reschiddel, és a nagyhatalmakhoz fordult, hogy indítsák T/örökország/ot magatartásának megváltoztatására. - Minthogy az exarcha megbízható adatok szerint komolyan készült B/ulgária/ba,¹³⁷⁹ s azután csak Bécsbe, a szultán orosz félelemből új ügyetlenséget követett el. A T/örökország/ és B/ulgária/ közti jó viszony forog kérdésben.

Június 10.

A fejedelmi pár ünnepélyes bevonulása a fővárosba. A lakosság kitűnően fogadta. Mi a praefectura ablakaiból néztük a vonatot. A pályaudvaron megjelentek: én, Olaszo/rszág/, Ango/olszág/, Görögo/rszág/, Rom/ánia/ képviselői, a török biztos személyyz/ete/ /ő maga neheztel a tirnowoi emléktábla miatt/. Lobogót húztak: én, az angol, román, görög és belga képviselők.¹³⁸⁰

Június 17.

Megjegyzéseket tettem Grekoffnak a Swoboda ostoba és parasztos nyelve miatt,

miniszterelnök lemondását. Nézete szerint a terv csak félig teljesült, mivel Bulgária és személy szerint az ő nemzetközi elismerése még hátravan, amihez viszont szüksége van Sztambolov közreműködésére. Stoyanowitsch, Peter: Fürst Ferdinand I. von Bulgarien in den Augen der österreichisch-ungarischen Diplomatie (1894-1898). 22-23. és Goreczky, 124.

További problémát jelent, hogy Sztambolov alkotmánymódosító erőfeszítései többszörösen is hiábavalóak. A római orosz követ úgy vélte, hogy az alkotmány módosítása teljesen értelmetlen volt, mivel a berlini szerződés értelmében Bulgária fejedelme választással nyeri el trónját. Így mindenféle öröklésen alapuló trónutódlás ki van zárva, „ezért teljesen mindegy, hogy Ferdinánd fejedelem utódai ortodoxok, katolikusok vagy protestánsok, mivel trónöröklési joguk nincs elismerve. Azaz, az oroszok világosan elutasították a dinasztiaalapítási kísérletet. HHStA, PA XI Italien. Kt. 111., 1893. január 10., Bruck Kálnokynak, jelentés Rómából. A Romanovokkal rokonságban álló I. György görög király is azon a nézeten volt, hogy Oroszország minden békeszeretete ellenére sem lehetséges katolikus dinasztia alapítása Bulgáriában. HHStA, PA XVI Griechenland. Kt. 47., 1894. február 1., Kosjek Kálnokynak, jelentés Athénből. Sztambolov helyzetét tovább nehezíti, hogy a román trónörökös ortodox hitre keresztelése miatt Ferdinánd is hajlik erre, hogy ezzel elérje Oroszország elismerését, így hatalma stabilizálását. Ezért feláldozza Sztambolovot.

¹³⁷⁸ VPB 3/2. Nr. 648 és 650. június 2. és június 8. CDA f. 176. op. 1. a.e. 662. l. 12-13, 14.

¹³⁷⁹ Korábban még elutasította az exarcha, hogy Szófiába látogasson az alkotmánymódosítás problémája kapcsán, illetve tételesen kifejtse ellenérzéseit. VPB 3/2. Nr. 640 és Nr. 643. április 14 és május 1. CDA f. 176. op. 1. a.e. 590. l. 128-129 és 131-134. Később: Nr. 651. június 10. CDA f. 176. op. 1. a.e. 662. l. 17-19.

¹³⁸⁰ Az idilli képet rondítja, hogy Ferdinánd helyzete továbbra is ingatag. A házasságkötés után Ferdinánd fejedelem és Sztambolov miniszterelnök látogatást tett Bécsben. Hogy a császárvárosban kettőjük közül kit tartottak többre, azt egyértelműen megmutatta az a hosszú audienca, amellyel a bolgár miniszterelnököt megtisztelték. VPB 3/2. Nr. 641. április 22. részben franciául. CDA f. 176. op. 1. a.e. 699. l. 47-48. Az oroszok pedig jegyzékben tiltakoztak Sztambolov forgadása ellen – Nr. 644 május 10. CDA f. 176. op. 1. a.e. 559. l. 69-70, a törökök pedig nem is fogadták Ferdinándot: Nr. 642. április 29. CDA f. 176. op. 1. a.e. 699. l. 534-54). A Ballhausplatz olyan utasítást küldött Burián Istvánnak Szófiába, hogy mégse vegyen részt az esküvői ünnepségeken. De a fekete-arany zászlót azért felvonták az osztrák-magyar képviselő épülete előtt a fejedelemasszony szófiai bevonulása alkalmából.

mellyel tegnap a szerb királyt piszkolta és O/roszországot/ piszkálja.¹³⁸¹ - Fej/edelem/ elutazott Münchenbe.

Július 7.

Elutazott O/lga/.

Július 9.

Írtam Zwied/inek/ egy jellemrajzot Ferd/inánd/ fej/edelem/ről. - Már szükséges volt!¹³⁸²

Július 12.- július 20. ...kirándulás Argyropouloval¹³⁸³ Tirnowába.

Július 22.

Ebéd Deringnél Ferd/inánd/ fej/edelem/ a fej/edelem/né és Clementina h/erce/gnével.

Július 24.

Elutazás szabadságra.¹³⁸⁴

Nincs bejegyzés augusztus-októberben.¹³⁸⁵

Október 28.

Megérkezés a vesztégzárba: Cáribrod.

Október 29. Szófiába.

¹³⁸¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 304-307., 1893. június 20., Burián Kálnokynak.

¹³⁸² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Varia 1893., fol. 19-22., 1893. július 9., másolat.

¹³⁸³ Kimon Emanuilovics Argiropulo (1842-1918). Orosz diplomata, szenátor, titkos tanácsos. Származása szerint görög. Emmanuel Yakovlevich Argiropulo, tényleges államtanácsos és a konstantinápolyi orosz nagykövetség első dragománjának a fia. A Külügyminisztérium keleti nyelvek oktatási osztályán végzett. Oroszország török nagykövetségén 3. dragoman (tolmács: 1869). Az 1877-1878-as orosz-török háború alatt a hadsereg főparancsnokának, Id. Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg kancelláriájának különleges megbízatásokkal foglalkozó ügyosztályának tisztviselője volt. 1878-ban visszatért a 3. dragomán posztra. Az perzsiai orosz misszió 1. titkára (1881-1884), Montenegrói rezidens miniszter (1884-1897), követ Perzsiában (1897-1902).

¹³⁸⁴ Hoening jelent Burián helyett a k.u.k. konstantinápolyi katonai attasé, Manega ezredes visszatértéről és Ferdinándal való találkozójáról 23-án. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., Berichte Juli-Dez. fol. 35-38. Ezt követően Miske jelent.

¹³⁸⁵ Zajlanak az egyeztetések egy Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország közötti kereskedelmi szerződés megkötéséről. Egy pétervári szerb követi jelentés arról számolt be, hogy Ausztria-Magyarország húzza a tárgyalásokat, de az orosz pénzügyminisztériumi forrásokra hivatkozva úgy véli, belátható időn belül megszületik a megállapodás. Egyes vélekedések szerint ez az együttműködés megállapodást hozhat a két állam között Bulgária tekintetében is. A bolgár helyzetet illetően Dragoljub Szvilokovics úgy véli, a Sztambolov elleni hangulatkeltésben Ferdinándnak is van felelőssége, és itteni (vagyis orosz) körökben azonban úgy vélik, ha Sztambolov hatalmának vége, az Ferdinánd hatalmának a végét is jelenteni fogja. 152. 18/30. августа 1893. In: Посланство Краљевине Србије у Петрограду 1889–1897. Том II.

November 11.

Ferd/inánd/ fej/edelem/nél, ki Philippopol/is/ból iderándult. Nagy panaszok: a bajor regens¹³⁸⁶ ellen, ki Caprivi által Voigts-Rhetz egy lépését provokálta, hogy a fej/edelem/ müncheni esküvőre szárnysegédet ne küldjön. A fej/edelem/ pláne megkért, hogy Bécsbe tudassam, miszerint Ő nem missiót kívánt küldeni. - Popovici ellen, ki a fej/edelem/ szerint kémkedései, rágalmai a Grenaud Ernesttel¹³⁸⁷ való intimitásai által lett volna okozója az udvarban kitört krízisnek, amelynek áldozatául a Stancseff¹³⁸⁸ pár esett.¹³⁸⁹ - Elbeszélte Petkoff goromba cikkének incidensét, s hogy határozottan tiltakozott Stamboloffnál ezen tónus ellen. Ő is erősítette, hogy közte és Stamboloff közt semmiféle viszálykodás amaz időben nem volt, s St/amboloff/ Várnában a legbarátságosabban búcsúzott. - Nagy gondja és bűja a fej/edelem/nek, hogy a román kis herceg¹³⁹⁰ orthodox vallásra kereszteltetett. Szerinte ez itt izgató benyomást tett, s mindenünnen hangzik: ha R/omániá/ban lehetséges volt ez, miért nem B/ulgáriá/ban? - Ferd/inánd/ fej/edelem/ ezt nagy csapásnak tekinti magára nézve.

November 17.

Alexander volt fejedelem Grazban meghalt. Itt gyász. Stamboloff kimondta nekem, amit úgyis tudtam: C'était une corde de réserve à notre arc. Nous l'avons perdue. [Egy biztosítókötél volt ő számunkra. Elvesztettük.] - Slivnicai csata évfordulóján múlt ki.

November 18.

Az udvari krízis tovább fejlődik, de befejezve nincs. Habár a fej/edelem/ tétovázik, mint egy természet törvény szükségességével teljesül a franciák kihányatása.¹³⁹¹ Mindez csak lokális érdekű volna, ha az a kis Sodoma és Gomorrha, ami az itteni fej/edelmi/ udvarnál volt, nem deconsidérálta volna [alacsonyította volna le] itt az európai fölényt egyáltalában. Ily példák egy primitív, de roppant megfigyelő nép előtt!¹³⁹²

¹³⁸⁶ II. Lajos, illetve testvére, VI. Ottó bajor király helyett (mindkettejük elmebetegsége okán) uralkodó régens, Luitpold bajor királyi herceg (1821-1912, régens 1886-tól).

¹³⁸⁷ Ernest de Grenaud (1871-), Alexandre de Grenaud fia.

¹³⁸⁸ Dimitar Sztancsov, a fejedelem titkára. 1906-ban külügyminiszter, majd rövid ideig miniszterelnök 1907-ben.

¹³⁸⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., Berichte, Juli-Dez. fol. 192-199., 1893. november 22., Burián Kálnokynak.

¹³⁹⁰ A naplóbejegyzés idején a román trónörökösnek, aki 1914-től I. Ferdinánd néven Románia királya lesz, fia született. Károly (1893-1953) II. Károly néven uralkodott 1930 és 1940 között.

¹³⁹¹ Ti. a bolgár fejedelmi udvarból a Ferdinánd körében szolgáló francia eredetű személyzetről, tanácsadóktól van szó.

¹³⁹² „A viszony a fejedelem és a miniszter között egészen kielégítő, vagyis a legjobb, ami két, származásában és jellemében ennyire különböző, hangsúlyos személyiség között... egyáltalán lehetséges”. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Varia 1893, fol. 29-34., 1893. november 13., Burián magánlevele Pasettinek; továbbá ugyanaznap: Kt. 35., fol. 27-28., összefoglalva a Sztancsov és Dobner-ügy. A Tantilov-ügyről ugyanitt: Kt. 35., fol. 23-25., 1893. július 23.

November 21.

Erbach g/ró/fnő¹³⁹³ közölte táviratilag Stamboloffal, hogy Harteneau gróf¹³⁹⁴ már tavasszal halálsejtelmeiben azt a kívánságot fejezte ki, hogy tetemei ide szállíttassanak. Minthogy a Szobranjeban is illetén eszme nyilvánult volt, most már elhatározott az ideszállítás.¹³⁹⁵ - Az egész eljárásban egy jelentékeny nemzeti manitestatio fog nyilvánulni, - az orosz állásponttal szemben Ferd/inánd/ fej/edelem/ kissé vonakodva adta meg beleegyezését.

November 26.

Sándor volt b/olgár/ fej/edelem/ tetemének ideérkezése és eltakarítása.¹³⁹⁶ Nagyszerű ünnepély, és nemzeti tüntetés, mely a legnagyobb hatással lehet befelé és kifelé. Ferd/inánd/ fej/edelem/ is a helyzet magasságán volt. Stamboloff szavai a koporsónál a legelragadóbb ékesszólásúak. Henrik¹³⁹⁷ és Ferenc József¹³⁹⁸, Battenbergi h/erce/gek iránt nagy szívéllyesség uralkodott és személyükben is megörökített Sándor fej/edelem/ emléke. H/enrik/ h/erce/g ezredessé neveztetett ki. Egyáltalában a bolgár történelem Sándor epizódája, mely egy kissé elcsenevészesedésnek volt kitéve, most e tragikus véggel széppé és naggyá is lett, a harmónia teljes helyreállítása által. Az oroszoknak nagy lecke.

November 28.

Battenberg h/erce/gek elutazása.¹³⁹⁹ - Kellemetlen jelenetem Grekoffnál a précédence [az elsőbbségi jog] kérdése miatt.

November 30.

Grekoffal való incidens el van intézve, ő eljött és mentetetőzött.

December 10.

Audientiánk a h/erce/gasszonynál.

i dátummal.

¹³⁹³ Mária battenbergi hercegnő (1852–1923), házassága révén Erbach–Schönberg hercegnéje.

¹³⁹⁴ Vagyis I. Sándor fejedelem.

¹³⁹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., Berichte Juli-Dez. fol. 191., 1893. november 21., Burián távirata.

¹³⁹⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., Berichte Juli-Dez. fol. 202-207., 1893. november 27., Burián Kálnokynak, és Kt. 34., fol. 208-209., 1893. november 29-én.

¹³⁹⁷ Henrik battenbergi herceg (1858–1896).

¹³⁹⁸ Ferenc József battenbergi herceg (1861–1924).

¹³⁹⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 34., fol. 264-265., 1893. december 30., Burián Kálnokynak.

December 11.

A diplomatiái/ ügyvivők gyülekezete nálam, melyben elhatároztuk, hogy concedáljuk agenseknek a sorban helyezést a külügyminisztérium fogadó napjain. - A fej/edelem/ látogatása nőmnél.

Szófia, 1894

Január 2.

A szobranje berekesztése.¹⁴⁰⁰

Január 3.

A fej/edelem/ újévi látogatása.

Január 14.

Megérkeztek Pármai h/erce/g és h/erce/gnő.¹⁴⁰¹

Január 21.

Audientia Parmai h/erce/g és h/erce/gnőnél.

Január 22.

Audientia/ Clementina h/erce/gnőnél. Milán király Belgrádba érkezett.¹⁴⁰² Sikertelen kísérletek a király és a radikálisok /közt/ megélhetési módot létesíteni. A Gruic kormány lemondása, és a szkupstina elnapolása sine die [bizonytalan időre], és mindezek után egy nagy kérdőjel.¹⁴⁰³

Január 25.

Parmai h/erce/g látogatása nálunk.

¹⁴⁰⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 7-22., 1894. január 2., Kammerberichte.

¹⁴⁰¹ I. Ferdinánd apósa Róbert pármái herceg (1848-1907) és második felesége, Mária Antónia portugál infánsnő (1862-1959). Kt. 36, 45.

¹⁴⁰² A fia örömmel fogadja. 1895-ben azonban hazatér a volt királyné, Natalja is, emiatt Milán újra távozik. 1897-es politikai visszatérése után a hadsereg főparancsnoka lesz. Sokat tesz annak modernizációjáért, támogatja fia autoriter irányba elmozduló hatalomgyakorlását is, annak 1900-as házassági tervéig.

¹⁴⁰³ 1894. április 2. I. Sándor szerb király végleg szakít a radikálisokkal, és Svetomir Nikolajevic vezetésével hivatalnok-kormányt nevez ki. Az új kormány lehetővé teszi Sándor apja, Milán hazatérését, s az uralkodó megkezdi a radikális politikusok üldözését. 1894. május 21-én Szerbiában Sándor király eltörli az 1888-as liberális alkotmányt, és újból hatályba lépteti az autokratikus 1869-es alaptörvényt.

Január 30.

A tirnowoi herceg születése.¹⁴⁰⁴

Február 4.

Borisz h/erce/g keresztelője. Jelen voltak a minisztereken és főbb tiszteken kívül: én, az angol, belga, román, görög és török képviselők. A fej/edelem/ azon ajánlatát, hogy a ker/esztelési/ okiratot mi is aláírjuk köszönettel visszautasítottam. Menini érsek keresztelt.¹⁴⁰⁵

Február 6.

Írtam Pasettinek.¹⁴⁰⁶

Február 10.

Bol/gár/ kormány elfoglaltatta a Bellova-Sarambey vonalrész¹⁴⁰⁷ és erőszakosan üzembe vettette. - Én előleges óvást tettem azonnal, és utasításokat kértem.

Február 13.

Vett utasításra Grekoffnak kijelentettem, hogy ha a Bellova-Sarambey-i erőszak jóvá nem térítik, határozott óvást teszünk ellene. A határidőt válasza holnap estig tűztem ki neki.¹⁴⁰⁸

Február 14.

Grekoff értesít, hogy a minisztertanács elhatározta a Bellova-Sarambey vonalrész visszaadását.¹⁴⁰⁹

Március 12.

Konst/antinápoly/ban megkötötték az egyezmény a Vakarel-Bellovai vonal üzemét illetőleg 15 évre s a Sarambey-i állomás átadását illetőleg 5 évre. A kormány ma

¹⁴⁰⁴ I. Ferdinánd elsőszülött fia Borisz (1894-1943), 1918-tól haláláig III. Borisz néven Bulgária cárja. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 56., 1894. január 30., Burián Kálnokynak.

¹⁴⁰⁵ Ignatyev, Cankov, Pašić: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 82., 1894. február 1., Burián Kálnokynak.

¹⁴⁰⁶ Kálnoky „helyettese”. Vö. VPB 3/2. Nr. 673. január 30. Mincsovics Bécsből Grekovnak a Pasettivel történő megbeszélésről. CDA f. 304. op. 1. a.e. 87. l. 29-32.

¹⁴⁰⁷ A Belovo-Saranbey (Szeptemvri) vonal, a Konstantinápolyt Szófiával összekötő vasút egy szakaszának államosítási kísérletéről van szó. VPB 3/2. Nr. 675. február 12. CDA f. 304. op. 1. a.e. 87. l. 52-57. Lásd még: Nr. 678. február 14. CDA f. 304. op. 1. a.e. 87. l. 51.

¹⁴⁰⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 120-124., 1894. február 13., Burián Kálnokynak

¹⁴⁰⁹ Az osztrák reakciókra: VPB Nr. 679. február 15. CDA f. 304. op. 1. a.e. 87. l. 59-60. és az eredeti állapot helyreállítására: Nr. 681. február 23. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 145 l. 109.

ratifikálta.¹⁴¹⁰

Március 13.

A Voss/ische/ Z/ei/t/un/g 1/3 számában sértő cikk a fej/edelmi udvart illetőleg. A tények igazak. A fej/edelem/ nagyon zokon vette a cikket, és Voigts-Rhetznél észrevételeket tétetett, persze eredménytelenül. - A fej/edelem/ udvarával mind kényesebb helyzetbe jut s juttat másokat is. Így pl. a pármai h/erce/gi pár Stancioffnének¹⁴¹¹ látogatást tett. - A fejedelem se trompe de pays et de siècle [eltéveszti az országot és az évszázadot].

Március 20.

Elutaztak reggel a pármai h/erce/gi pár és Clementina herce/gnő, este a fejedelem és neje.¹⁴¹² - Meghalt Kossuth Lajos.¹⁴¹³

Március 24.

Kaptam a Ferenc József csillagot.

Április 3.

Írtam Pasettinak levelet tudomásul véve, hogy áthelyezésem már nincsen távol.¹⁴¹⁴

Április 26.

Fejedelem Bécsből egyedül visszatért. - Tegnap kaptam Kálnokytól sürgőnyt, utolsó leveleimre tiszta vonatkozással.¹⁴¹⁵ - A fej/edelem/ meglátogatta, és rémhíreket mondott neki az itteni helyzetről, pronunciamiento [államcsíny] veszélyéről stb. K/álnoky/ azt felelte, hogy nem hisz ezen híreknek,¹⁴¹⁶ weil ich noch kürzlich aus Ihnen

¹⁴¹⁰ VPB 3/2. Nr. 695. április 12. BIA – NBKM f. 290. a.e. 164. l. 323-324.

¹⁴¹¹ A belső intrikák által kitűrt titkár feleségénél jártak tisztelgő látogatáson.

¹⁴¹² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 178., fol. 180., 1894. március 20., Burián Kálnokynak.

¹⁴¹³ Kossuth Lajos (1802-1894) az 1848-49-es magyar forradalom vezető államférfia, majd emigrációból is a függetlenségi gondolat megkérdőjelezhetetlen tekintélyű képviselője rövid influenza-szerű megbetegedés következtében 1894. március 20-án hunyt el Torinóban.

¹⁴¹⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Varia, 1894, fol. 5-11., 1894. április 3., Burián levele Pasettinak.

¹⁴¹⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Weisungen, 1894, fol. 28-29., 1894. április 25., Burián Nr. 13. távirata. Az általános bolgár helyzetről (amire fent Kálnoky választ küldött 26-án): Kt. 35., fol. 17-20., 1894. április 20., Burián levele Kálnokynak.

¹⁴¹⁶ Burián érzekelte, hogy Ferdinánd számára az elismerés a prioritás és mivel ez egyedül Oroszországtól függ, kész volt feláldozni Sztambolovot, vélvén, hogy az a Monarchia támogatása már nem prioritás. „Ferdinánd az ellenzékekkel magára osztatta a kormányzati ügyek legfőbb felügyeletének szerepét és egy igazi uralkodó szerepét kezdi alakítani.” HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., 1894. április 27., Burián Kálnokynak, jelentés Szófiából.

A politikai irányváltás előtti utolsó személyes megbeszélésre az osztrák-magyar külügyminiszter és a bolgár fejedelem között 1894 áprilisában került sor Bécsben. Megkísérelték Ferdinándot eltéríteni azon szándékától, hogy menessze Sztambolovot, amivel Bécs szerint beláthatatlan politikai zűrzavart idézne elő. A fejedelem arról

/az én/ Berichte ersehen, dass im Lande normale Verhältnisse herrschen. Alle thatsächliche Schwierigkeiten kommen von denn unleidlichen Verhältnisse zwischen Fürst u/nd/ Ministern u/nd/ den Intriguen des Palais. [mert én az Ön/ÉN tudósításaiból röviden azt látom, hogy az országban normális viszonyok uralkodnak. Minden valódi nehézség a fejedelem és a miniszterek közötti elviselhetetlen viszonyokból és a palotai intrikákból származik]. Óvta Stamboloff elbocsáttatásának módját illetőleg, továbbá bizalmatlansága ellen, egy szóval jó leckét szolgáltatott neki.¹⁴¹⁷

Május 3.

Sawoff¹⁴¹⁸ ápr. 28. elbocsáttatott,¹⁴¹⁹ helyette Petroff had ügymin/iszter/.¹⁴²⁰ - A krízis csak el van odázva. Ma Grekoffal bizalmas beszélgetés: szerinte a fej/edelem/ mindenki ellen van keseredve, úgy hogy Stamboloff barátjai sem maradhatnak a kormányban, ha ő megy. Gr/ekoff/ 6 hónap óta nem fogadtatott a fej/edelem/ által, csak maró és goromba leveleket kap. A kormány a Szultánnak üdvözlő és köszönő sürgönyt akart küldeni¹⁴²¹ és kimenteni, hogy nem a fej/delem/ teszi "pour épargner des embarras" [megkímélni a megaláztatástól] tekintettel arra, hogy a szultán nem válaszolna neki.¹⁴²² A fej/edelem/ egy levélben Gr/ekoff/nak azt mondja: toute cette historique de dépêches est très-blessante pour ma personne, et n'est que pour lui les marrons du feu à Vienne [Ez az egész sürgöny-történet nagyon sértő a személyemre

igyekezett meggyőzni Kálnoky, hogy Bulgária valóban komoly válságnak néz elébe, de ennek oka nem más, mint Sztambolov rendszere lesz. Ezt a külügyminiszter határozottan visszautasította. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35., Weisungen, 1894. április 25., Kálnoky utasítása Buriánnak.

¹⁴¹⁷ Kálnoky azzal a feltétellel járult hozzá a miniszterelnök menesztéséhez, hogy „Sztambolov személyes sértés nélkül fogja elhagyni posztját”. A Ballhausplatzon ugyanis abban reménykedtek, hogy a lemondott miniszterelnök hosszabb-rövidebb idő után visszatérhet a kormányfői székbe.

¹⁴¹⁸ Mihail Popov Szavov altábornagy (1857-1928) – hadügyminiszter 1891 áprilisa–1894 áprilisa között. Tiszteletbeli szárnysegéd Ferdinánd katonai kíséretében (1888). Sztambolov és Szavov egy ideig szövetségesek voltak, de Sztambolov Szavov feleségével folytatott viszonya botrányba fulladt.

¹⁴¹⁹ Burián levele Kálnoknak a Szavov-afférról 1894. április 20-án: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Varia 1894, fol.13-16.

¹⁴²⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 231., 1894. május 3., Burián Kálnoknak.

¹⁴²¹ Sztambolov 1894 áprilisában a bolgár egyház macedóniai helyzetének rendezése érdekében komoly sikereket ért el Nagy-Britannia és a Monarchia segítségével a Portánál. A szultán elfogadta a görög és bolgár iskolák egyenjogúságát, és további 40 egyházközségben a bolgár dominanciát. Engedélyezte, hogy az exarcha Ortaköyből Perába tegye át székhelyét, és két új bolgár püspököt nevezett ki Nevrokop (ma Goce Delcev, Bulgária) és Velez (ma Macedónia) városaiba. Ez Sztambolov utolsó sikere – de ellenzéke így is elégtelennek tekinti macedóniai politikáját. Az iskolakérdésre lásd: VPB 3/2. Nr. 692. március 30. CDA f. 176. op.1. a.e. 778. l. 53. korábban egy nagyobb jelentés: Nr. 687. március 15. Mincovics Grekovnak Ziya pasával folytatott bécsi megbeszéléseiről. CDA f. 304. op.1. a.e. 87. l. 106-109. és Nr. 688. március 17. CDA f. 176. op.1. a.e. 778. l. 44-45. Végül: Nr. 697. április 17. CDA f. 176 op.1. a.e 778. l. 60. és Nr. 699. április 17. CDA f. 176. op.1. a.e. 778. l. 61-62. A két újabb vladika ügyében: VPB 3/2. Nr. 691. március 29. NA – BAN f. 19k. op.1. a.e. 145. l. 110. Nr. 701. április 20. BIA – NBKM f. 290. a.e. 164. l. 329., Nr. 702-703. április 24. és május 2. CDA f. 176. op. 1. a.e. 778. l. 84. Nr. 705. május 2. részben francia. CDA f. 304. op.1. a.e. 87. l. 158-161.

¹⁴²² Mivel nem ismeri el legitim uralkodónak. Sztambolov valóban küld a szultánnak francia nyelvű köszönőlevelet: VPB 3/2. Nr. 704. május 2. CDA f. 176. op.1. a.e. 778. l. 85.

nézve, és számára csupán kikaparható gesztenye Bécsben.]. Ez arra vonatkozik, hogy a fej/edelem/ Bécsben Zia Pasának¹⁴²³ köszönő látogatást tett, midőn az irádék meg voltak ígérve,¹⁴²⁴ de még ki nem voltak adva, - a célból, hogy a szultán már vissza ne léphessen a megköszönt kegytől. /Erre levélben g/ró/f K/álnok/ynak 4/5 1894./¹⁴²⁵

Május 4.

Sallabascheff jött a b/olgár/ kormány ajánlatával, hogy az ideiglenes keresk/edelmi/ egyezmény meghosszabbíttassék, de felemelt vám alapján 8 % helyett, ha lehet, 15 %.¹⁴²⁶

Május 12.

Sallabascheff utolsó ajánlatát /nouveaux arrang/ements/ comm/erciells/ provisoirs avec 15 % droits ad valorem [új ideiglenes kereskedelmi rendelkezések 15%-os értékvám jogával]/ a kormány megbízásából szólva tette.¹⁴²⁷ Kisült azonban, hogy a min/iszter/tanáctól ez iránt megbízással nem bírt. Ma tehát felszólította Grekoffot, hogy ezen megbízást vagy utólag eszközölje ki, vagy konstatalja, hogy a pénzügyőr megbízásán túl nyilatkozott.

Nincs bejegyzés május 13-27. között.

Május 28.

Fej/edelem/ és fej/delem/né visszaérkeztek. Stamboloff véglegesen beadta lemondását.¹⁴²⁸ Ok: Sawoff levelének közlése a Szwobodában, erre fej/edelem/

¹⁴²³ Jusuf Ziya pasa a Török Birodalom bécsi követe.

¹⁴²⁴ A vladikák kinevezései.

¹⁴²⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Varia 1894., fol. 27-30., 1894. május 4., Burián levele Kálnokynak.

¹⁴²⁶ 1893. december 21-én Bukarestben megkötik az új osztrák-magyar-román kereskedelmi egyezményt, a legnagyobb kedvezmény elve alapján. A szerződés véget vet az osztrák-magyar-román vámháborúnak. A bolgárokkal azonban még évekig elhúzódik a tárgyalás (lásd az 1890-es évnél közölt dokumentumot). A vám emelésére vonatkozó 1894-es bolgár terveket lásd: VPB 3/2. Nr. 707, május 7. Szalabasev jelentése, CDA f. 176. op.1. a.e. 725. l. 1-2.

¹⁴²⁷ Lásd fent: VPB 3/2. Nr. 707.

¹⁴²⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 303., fol. 305. és 307., 1894. május 29-30., Burián Kálnokynak; és Kt. 36., fol. 311-317.

Ez a tizenkettedik alkalom. Ezúttal a fejedelem elfogadja. Az osztrák-magyar diplomácia bolgár kormányváltás idején tanúsított passzivitása (ez Burián naplóbejegyzéseinek számából is látszik) mögött a Bécs és Szentpétervár között 1894-ben elért taktikai megegyezés húzódott: a Monarchia nem avatkozik szerb belpolitikai ügyekbe, cserébe Oroszország sem avatkozik bele a bolgár belpolitikába. Kálnoky úgy vélte, az orosz passzivitás elegendő lesz ahhoz, hogy Sztambolov nélkül is fenn tudja tartani az oroszellenes irányt Bulgáriában. **Tradition und Zukunft. 120 Jahre diplomatische Beziehungen zwischen Bulgarien und Österreich. 40. Goreczky, 128.** Ferdinándról viszont az ellenzék úgy tudja, hogy áprilisban Bécsben az orosz követtel Lobanovval tárgyal. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., 1894. április 27., Burián Kálnokynak, jelentés Szófiából. A Monarchia vezetése nem feltételezte, hogy Ferdinánd önálló politikai tényező lesz, Sztambolov kreatúrájának tartották. „Ferdinánd fejedelmet eddig többnyire inkább a politikai önrendelkezés jelképének és kifejezőjének tartották a mérleg serpenyőjébe dobva,

sürgönye Stancsoffnak, melyben ezt *gemein*-nek [közönséges] nevezi. Stamb/oloff/ goromba válasza és dementi-ja [cáfolata].¹⁴²⁹

Május 29.

Fej/edelem/ konferál Grekoffal, Stoiloffal, Radoslawoffal. - Grekoff velem értekezett. Én csak azt ajánlottam, hogyha Stoiloff maga nem érzi magát elég erősnek egy kormány alakítására, inkább ő, Grekoff, kísértse meg, hogy az új kormány ne álljon Stamboloff ellenségeiből. - Grekoff kísérlete meghiúsult.

Május 30.

Fej/edelem/ nevenapja. A reggeli szemlénél nagyon jókedvűnek tetszett. Este demonstratiók Stamb/oloff/ mellett és ellen.¹⁴³⁰ A katonaság láthatólag az utóbbiaknak kedvezett.¹⁴³¹

Május 31.

Miniszterkeresés. Stoiloff elvállalta a missziót s létrehozott egy jegyzéket:¹⁴³² Ő elnök, Natschowits, Geschoff, Toncseff, Radoslawoff, Petroff. Egyszerre Rad/oslawoff/ kijelenti, hogy ő akar elnök lenni és belügyér, s képes Stoiloff nélkül is kormányt alkotni. Erre Stoiloff végkép elvált tőle, s lemondott a kormány alkotásról. Ismét

mint dolgos és segítően beavatkozó politikai tényezőnek". Kt. 35., 1894. május 25., Burián magánlevele Kálnokynak; Goreczky, 129.

¹⁴²⁹ Sztambolov levélben indokolta lemondását: VPB 3/2. Nr. 711. május 26. (A hiányzó szó innen pótolva).

¹⁴³⁰ Sztambolov Buriánnak írt levelében (május 20. régi dátum szerint) kérte a diplomata (mint doyen) közbenjárását Ferdinándnál a rend helyreállítása érdekében, ugyanis a volt miniszterelnök teljesen kegyvesztett lett az uralkodónál.

Szófia, 20.V. 94.

Excellenciád,

Diákok és macedónok tömege, akiket - hadseregünk szégyenére - tisztek támogattak, sőt egyes helyeken még vezettek is, egész éjjel sétáltak és randalíroztak, megtámadva Szófia békés polgárainak otthonait, betörve ajtóikat és ablakaikat. Ezt a csőcseléket a palota egyes tisztviselői és a jelenlegi kabinet tagjaihoz közel álló személyek bátorították és támogatták. Számítalan verekedés és sérülés történt magánszemélyek és rendőrök ellen. És mindez a katonai hatóságok szeme láttára történik, anélkül, hogy azok megtették volna a szükséges lépéseket, és ők olimpiai nyugalommal nézik ezeket a botrányokat. Ófelsége a herceg kétszer is felállt, miközben telefonáltam, hogy intézkedjen a béke fenntartása érdekében. Ő azonban tűnik, hogy alattvalói és egykori tanácsadói otthonát török-zúzzák, és úgy tűnik, ez egyáltalán nem érdekli. Bízom benne, hogy értesült Milev úrnak, a 4.[országgyűlés] alelnökének megveréséről és megsebesítéséről. A Coburg Hotelből kirángató tömeg élén egy tiszt állt, aki maga törte be a szobája ajtaját, és ütlegetni kezdte.

Kérem Önt, mint a diplomáciai testület do[aj]enjét, mint a bolgárok és személyesen a bolgárok barátját, hogy menjen el a fejedelemhez és kormányához, és követelje, hogy a fejedelem érdekében maga is tegye meg a szükséges intézkedéseket a zavargások megszüntetésére és a rend helyreállítására.

Ezt a levelet bolgáru[la]m Önnek, amiért elnézését kérem. Kérem, hogy ez maradjon köztünk titok.

¹⁴³¹ Sztambolov lemondása után az internálásból kiszabadul Trajko Kitancsev (a Belcsev meggyilkolására való felbujtással vádolt macedón aktivista) és Kliment metropolita: az ellenzék korábbi vezetője a politikai fordulatnak örülve júniusban hódolatát fejezi ki a fejedelem előtt. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 333., 1894. május 30., Burián Kálnokynak.

¹⁴³² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 319-320., 1894. május 31., Burián Kálnokynak.

Grekoﬀhoz folyamodás. Stoiloff vele akar tartani. Gr/ekoﬀ/ kijelenti, hogy ő Radosl/av/off/ és Stamboloff ellen nem küzdhet. Felszólította a fej/edelm/et, hogy Stamboloff által ígértesse meg, hogy ő egy Grekoﬀ minisztériumot nem támadna. - A Stamboloff-utca tábláit lerombolták, mit a katonaság nyugodtan nézett. A fej/edelem/ alacsony hiuságbeli revanche-ja [bosszúja]. - Ő mindig a régi. Stoiloffot illetőleg ma Grekoﬀnak: Je l'accepte comme un pis aller, mais je n'ai pas de confiance [en] lui [Legrosszabb esetben elfogadom őt, de nem bízom benne]. Stamb/oloff/ tegnap beszélte nekem, hogy a fej/edelem/ Kálnokyról azt mondta: il m'a fait la leçon, et m'a pris par l'oreille comme un écolier. Mais on a besoin de moi, et on me connaîtra un jour [A fülemnél fogva oktatott ki, mint egy kisiskolást. De szükség van rám, és egy napon el fognak ismerni].¹⁴³³ Stamb/oloff/ ismételve biztosít hogy a fej/edelemnek/ csak egy gondja, kibékülni Oroszországgal s minden orosz után fut.

Május 31. este¹⁴³⁴

A Stoiloff kormány mégis megalakult, Radoslawoff lemondván követeléséről, és beérvén az igazság- és tanüggyel /ideiglenesen/. - Az adott körülmények közt a legjobb kormány, de tartósságot mostani összeállításában nem ígér, mert Stoiloff és Radoslawoff soká együtt nem fognak menni. - Külügy - Nacsovics; pénzügy - Geschoﬀ; hadügy Petroﬀ; kereskedelem - Toncseﬀ.

Június 11.¹⁴³⁵

Némi unszolásomra Grekoﬀ által tegnap a fej/edelem/ köszönő leiratot intézett Stamboloffhoz, és ma St/amboloff/ audenciában megköszönte. Midőn St/amboloff/ hazatért, kocsiját lármázó ellenséges tömeg követte, úgy hogy St/amboloff/ elkeseredve tért vissza, onnan hol megnyugtatását lehetett várni. A fej/edelem/ botorkál, és félni lehet, hogy nem marad ura a helyzetnek. A tanulók még mindig rakoncátlankodnak.¹⁴³⁶

¹⁴³³ De megtanulnak engem tisztelni még Bécsben – így szól a második mondat a Buriánnak küldött későbbi jelentésben. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35., 1894. június 6., Burián Kálnokynak, jelentés Szófiából.

¹⁴³⁴ A zűrzavaros helyzetre utal, hogy fennmaradt olyan hivatalos dokumentum is, melyben a szófia hatóságok egy zászlóaljnyi katonát kérnek, hogy körbevegyék a Monarchia konzulátusát. Feltehetően Sztambolov menekülésétől féltek, esetleg kompromittáló iratokat kerestek, de az is lehet, hogy a csőcselék támadásától féltették Buriánékat, hiszen Sztambolov legfőbb nemzetközi támogatójának a Monarchia volt tekinthető. (1894. május 27-30.). Burián nem említi az esetet és a bolgár diplomáciai iratok is arra utalnak, hogy végül a katonai beavatkozásra nem került sor – mely nyilvánvalóan komoly diplomáciai következményekkel járt volna. MRZSELT, 20. (45f) 80. t., 90. l.

¹⁴³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 348-356., fol. 358-361., 1894. június 8., jelentés.

¹⁴³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 36., fol. 345., 1894. június 11., Burián Kálnokynak. Ehhez képest a Kálnokynak küldött jelentésében optimistább a helyzetet illetően: Kt. 36., 1894. június 15., Burián jelentése Kálnokynak.

Nincs bejegyzés június 11-szeptember 21. között¹⁴³⁷

Szeptember 21.

Visszatértem a szabadságról.¹⁴³⁸

Szeptember 23.

Választások. Eredmény: 87 konzervatív, 29 Radoslawista, 27 unionista, 8 zankoffista, 3 karavelloffista. 153 választás. Toncseff mindenütt megbukott.¹⁴³⁹ A helyzet ma nagyon zavaros. A kormány nem russophil ugyan, de még nem látni hogyan fog az orosz párttal bánni és boldogulni. Szófiában a konzervatív csoport Radoslawoff és Toncseff hivatalos kormányjelölteket megbuktatta. A konzervatív miniszterek tele hazafias szándékokkal, de gyűlölettel az ellenfél iránt és elfogultsággal. A probléma: a konzervatív minisztérium Radoslawoffal fog-e megalkudni az unionisták hátán, vagy megfordítva. Az unionisták ugyanoly függetlenséget akarnak, mint a nemzeti párt, de hisznek O/roszország/ ebbeli jó szándékában. /Bobcseff¹⁴⁴⁰ röpirata/.

Szeptember 25.

Radoslawoff és Toncseff leköszöntek, mert pártjukat a választásoknál a konz/ervativok/ és russoph/ilek/ által elnyomottnak tekintik.¹⁴⁴¹ Nacsovcics szerint Stoiloff még iparkodik R/adoslawoffot/ és T/oncseve/t megtartani azáltal, hogy a Toncsevnek mandatumot szerez. Rad/oszlawoff/ azt mondja, hogy a fej/edelem/nek írta: Ő miniszterséget csak mint elnök vállalna, és a szobranje felosztatásának feltétele alatt. Nacs/ovics/ szerint Stoil/off/ már belátja, hogy a Zankoffisták nem jó barátjai.

¹⁴³⁷ De jelentések vannak, jún. 22, jún. 29. júl. 6. Ugyanígy Burián továbbírja bizalmas magánleveleit Kálnokynak június 8-án és július 6-án az általános politikai helyzetről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Varia 1894, fol. 37-40. és fol. 41-48.

A Neue Freie Presse a sztambolovi politika válságáról 1894. szept. 18-áról szintén megtalálható Burián hagyatékában (MREZSLt, 45 f. 80.)

¹⁴³⁸ Távolléte alatt Bulgáriában folytatódik a leszámolás Sztambolov volt miniszterelnök híveivel. 1894. szeptember 5-én Sztambolovot letartóztatják felségsejtésért, de óvadék ellenében szabadul. November végén Gubidelnikov (jogász-bankár) javaslatára parlamenti vizsgálóbizottság alakul a Sztambolov-kormány tevékenységének kivizsgálására.

¹⁴³⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 660. és fol. 662., 1894. szeptember 23., Burián Kálnokynak.

Ti. a kormányt az uralkodó nevezi ki (lásd május 31-e). Ha nincs parlamenti többsége, nem tud kormányozni, ezért új választásokat kell kiírni. Itt azonban egy „koalíciós” kormány működött, és az új választások során a toncsevisták és radoszlavovisták kiszorultak a hatalomból, de Sztoilov kénytelen velük egyezkedni, mert a konzervatívok magatartásában (félnek, hogy oroszbarát fordulatot csinálnak) sokan nem bíztak.

¹⁴⁴⁰ Sztéfan Bobcsev (1853-1940), jogász, folklórkutató, ruszofil politikus, ellenzi a régensséget, emigrál. 1894 közepén, Sztambolov bukása után, mikor megalakult a Néppárt, csatlakozott ahhoz, politikailag aktívvá válik. Gesov kormányában 1911-1912-ben oktatási miniszter, 1912-1913-ban pétervári követ.

¹⁴⁴¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 664., fol. 666., 1894. szeptember 25., Burián Kálnokynak.

Úgy látszik Daneff¹⁴⁴² Molloffal¹⁴⁴³ stb. rossz tapasztalásokat szerzett.

A 87 konz/ervativ/ képviselőt Nacs/ovics/ biztos pártnak mondja. Rad/oslav/off/, Stamb/oloff/ russophiloknak állítják. -Russophilok nagy túlkapása, mert Stoiloffnak nem lévén pártja, minden segítséget kénytelen volt a választások előtt elfogadni, a Radosl/awoff/ kezdettől fogva inkább vetélytárs, mint szövetséges volt.

Szeptember 26.

Két órai értekezés Stoiloffal. Egészen a helyes úton van, a csak az egy kérdés marad, nem csalódik-e a biztosnak számított 87 konzervatívban. - Radosl/awoff/ ma még a kibékülést reményli. - Toncseffnak mandátum volna biztosítva, Radosl/awoff/ pártjának még egy miniszter /Pescheff¹⁴⁴⁴ - igazs/ágyügy/, - a másik új miniszter unionista lenne, ha sikerül azokkal megalkudni /Velickoff¹⁴⁴⁵ vagy Vazoffékkal¹⁴⁴⁶/. Stoil/off/ az utóbbit reményli. Megmarad a mellett, hogy O/roszország/gal szemben "ni démarche ni concession" [nincs helye engedménynek]. Kamara elnökségre is "russenrein" [oroszmentes] embert akar kandidálni. - A két új ministert már csak azért sem szeretné az unionisták köréből venni, hogy kifelé ne legyen fordulásnak még csak látszatja sem.¹⁴⁴⁷

Máig benyomás: az oroszok nem kapnak semmit. Az ostoba beszéd mirőlunk megszűnik. A zan/koffisták/-kara/velisták/ a mostani kormányhoz határozott opp/ozitio/ra fognak lépni. Az Unionisták magatartása érdekes és fontos probléma, de nem látszik vitális kérd/és/ lenni a kormányért. Kérdőjel a Radoslawisták irányzata, de csak belpolitikai kérdés, továbbá a fej/edelem/ végre megszűnik-e fészkelődni és piszkálni?

Szeptember 28.

A Radosl/awoff/-Stoil/off/ krízis be van fejezve.¹⁴⁴⁸ Radosl/awoff/ és Toncseff megmaradnak, híve Peschoff¹⁴⁴⁹ közmunka min/iszter/ lesz, és az Unionista Velickoff

¹⁴⁴² Sztojan Danev (1858-1949) bolgár liberális (oroszbarát) politikus, két ízben (1902-1903; 1913. június-július) Bulgária miniszterelnöke.

¹⁴⁴³ Dimitar Mollov (1846-1914), orvos, bolgár politikus, ekkor, 1895-96-ban Szófia polgármestere, 1883-1884-ben oktatásügyi miniszter, orvos, a bolgár Vöröskereszt megalapítója. A Burián-Aehrenthal levelezés is említi.

¹⁴⁴⁴ Petar Ivanov Peshev (1858-1931) bolgár liberális politikus, ügyvéd és publicista. Testvére forradalmár. A Radoslavista Párt egyik vezetője volt, 1893 és 1919 között országgyűlési képviselő, szünettel 1896-1899-ben, részt vesz a párt legtöbb kormányában, igazságügyi (1894, 1899-1900, 1913) és oktatási miniszter (1913-1918) Radoszlavov utolsó kormányában.

¹⁴⁴⁵ A napló elején szereplő Konsztantin Velickov (1855-1907) bolgár néppárti politikus.

¹⁴⁴⁶ Ivan Vazov (1850-1921) író, irodalmár, 1897 és 1899 között oktatásügyi miniszter.

¹⁴⁴⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 670., 1894. szeptember 28., Burián Kálnokynak.

¹⁴⁴⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 672-673., 1894. szeptember 28., Burián Kálnokynak; összefoglalva: 680-689.

¹⁴⁴⁹ Peshev.

a közoktat/ási/ tárcát kapja. - A mostani körülmények közt a legkedvezőbb megoldás. Meddig fog tartani? - Dering ma elutazott, utódja Nicholson¹⁴⁵⁰ ma érkezik.¹⁴⁵¹

Szeptember 29.

Mint hallom Radosl/awoff/ maga sem hisz a most kötött fegyverszünet tartósságában. - De a fegyverszünet mégis mint büntetés az orosz barátokkal szemben, a maga teljes becsével bír. Változás: Radosl/awoff/ közokt/atási/ min/iszter/ lesz; Peschoff igazság/ügyi, Velicskoff közmunka.

A S[z]oglaszje Kálnoky beszédében nyíltan azt gáncsolja, hogy túlságosan foglalkozik Stamboloffal, és hogy nem várt nyilatkozataival a választások utánig, azt vélvén, hogy akaratlanul K/álnoky/ korteskedett az oroszbarát jelöltek mellett.

Október 1.

A nap signatúrája a per a 87 konzervatív felett kiket Stoiloff magának, Stamb/oloff/ Radosl/awoff/ és Zankoff az oroszbarátoknak számít. Tegnap Toncseffal beszéltem. Szerinte a russophil többség vagy azonnal fog fellépni kieroszakolván a feliratban egy passust a kibékülés miatt O/roszország/gal, s hozzátevén, hogy ennek kivitelét a fej/edelem/re bízva, vagy talán egypár évre háttérbe lép, hogy utóbb a helyzetet egészen kézbe kerítse.

A helyzet komizsága itt van. Stamb/oloff/ leköszönt, midőn a többséggel bírt, mellyel a nemzeti párt is bír. Stoiloff csak úgy lehetett kormányképes, ha többséget szerez. Minthogy ez tiszta konzervatív alapon nem lehetséges, és ő nem akart Radoslawoffért dolgozni, a mérsékelt russophileket játszotta ki itt és Ruméliában, s most kétséges, mennyiben fogja őt követni ezen többség, mely hamis kifejezését adná tevékeny russophil/izmusá/val a nemzeti közérzületnek.¹⁴⁵²

Október 6.

Man muß nun alle die Elemente, welche Bulgarien mit Sicherheit definitiv den russischen Interessenkreise entziehen werden, allein wirken lassen. Wir brauchen des Odium einer Ermuthigung der autonomistischen, oder gar russenfeindlichen Strömungen nicht mehr auf uns zu nehmen. [„Mindazokat a tényezőket, amelyek Bulgáriát bizonyosan végleg kivonják az orosz érdekkörből, hagyni kell egyedül érvényesülni. Nekünk nem kell többé az autonomista vagy akár oroszellenes

¹⁴⁵⁰ Sir Arthur Nicolson (1849-1928) brit diplomata, 1888-1893-ig budapesti főkonzul, majd rövid ideig konstantinápolyi követségi titkár, 1894-96-ban diplomáciai ügynök Bulgáriában, majd marokkói nagykövet. 1906-1910 között Szentpéterváron nagykövet, majd 1910-1916 között a külügyminisztérium helyettes államtitkára.

¹⁴⁵¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 694., 1894. szeptember 28., Burián Kálnokynak.

¹⁴⁵² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 708-713., 1894. október 5., Burián jelentése.

irányzatok bátorításának ódiumát magunkra vállalni.”]

Október 9.

A kormány nagyban bízik többségében, s még a russophileket, az igaziakat illetőleg is azt véli, hogy a jelen versióban az orosz kérdést nem bolygatják. C'est tout ce qu'il faut. [Ez minden, ami kell.] - Stamboloff vád alá helyezésének kérdését én egyáltalában szóba nem hozom. S bár mily nagy hibának tartom ezt a végsőséget, mely felé sok oldalra nyomás gyakoroltatik, azt tartom, hogy nekem szót az ellen emelnem hiba volna, mert ily lépés helyes értelmezésére itt jelenleg képtelenek. - Ha Zankoff haza jön, vagy Karaveloff szabadon bocsáttatik a szobranyje után, ez némi lármát fog csapni, de szerintem jelentéktelen.¹⁴⁵³

Október 14.

Toncseff leköszönt.

Október 17.¹⁴⁵⁴

Visszatekintő észrevétel:¹⁴⁵⁵ Ha Kálnoky épen oly közönnyel pertraktálta volna a Stamboloff minisztersége kérdését, ha nem példázgatott volna annak idején annyit a fej/edelem/nek, és nem sajnálgatta volna még most a delegatiók előtt is Stamboloff/visszavonulását,¹⁴⁵⁶ sok félreértésnek elejét lehetett volna venni, - s könnyíteni illetőleg feleslegessé tenni mostani fáradozásaimat a dolgoknak kerékvágásba hozása iránt. Ép oly felesleges volt az észrevétel a delegatiók előtt "szerződéselleni" keletr/uméliai/uniót illetőleg.¹⁴⁵⁷ Minek? - Lejegyzem továbbá, hogy Buda/pesten a szeptember 17. beszéd után én tettem Pasettinek az észrevételt, hogy a fej/edelem/ről nem volt szó,

¹⁴⁵³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 714-720., 1894. október 12., Burián jelentése.

¹⁴⁵⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 726-731., 1894. október 19., Burián jelentése.

¹⁴⁵⁵ Burián kritizálta Kálnoky túlságosan is jóindulatú hozzáállását Ferdinándhoz. „A delegációkban megmutatkozott, hogy mindent megtettem azért, hogy a legújabb bulgáriai események éles kritikájának élet elvegyem, miközben hangoztattam a cs. és kir. kormány Ferdinánd herceg és kormánya iránti bizalmát, aki mindennek ellenére sem tagadta meg önmagát.” HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., 1894. október 18., Kálnoky Buriánnak.

¹⁴⁵⁶ „Bulgáriában szintén történt kormány- változás és habár sajnálattal láttuk megválni a hatalomtól azon államférfiút, a ki a bolgár viszonyok megszilárdulása körül nem csekély érdemeket szerzett, monarchiánk — a keleti államoknak a szerződések határain belül gyakorolt önelhatározási jogát tiszteletben tartván — Bulgária iránti jóindulatát semmiféle személyiséghez vagy belpolitikai rendszerhez nem köti, és csak azt követeli, hogy, valamint maga számára csakis azon állást veszi igénybe, mely őt a berlini szerződés értelmében megilleti, úgy e határon túl menő befolyás más hatalomnak se engedessék.” A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1894 - hiteles kiadás (Bécs, 1894) / A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. IX. szám 21. Az albizottság jelentése.

¹⁴⁵⁷ Ti. az egész bonyodalom ezzel kezdődött: Kelet-Rumélia és Bulgária egyesülése a Berliini Szerződés megszegését jelentette. Ennek felemlgetése a bolgároknak sértő volt.

mire a szept/ember/ 19-beszédben a fej/edelem/ dicsérő megemlézése felvételre.¹⁴⁵⁸

Október 21.

Stoiloff és Nacsovcics török rendjeleket kapnak. Nagy öröm.

Október 24.

/A/ fejedelem ide visszatért egyedül.

Október 25.

A Rumeliai unionisták nyilatkozata, hogy Stoiloffnak kormányát támogatni fogják.

Október 27.

Szobránje megnyitása. Én és több kollégám benn voltunk a ceremóniánál. - Elnöknek választott Stojloff jelöltje Todoroff¹⁴⁵⁹ 104 szav/azat/ 149-ből. Alelnöknek Jankuloff¹⁴⁶⁰ és Daneff.

Október 28.¹⁴⁶¹

Este 1 3/4 órai fogadtatás a fejedelemnél: beszélgetés előbb az orosz cár betegsége, a trónörökös dispositió, a Párisi grófról folyt. Azután Giesl¹⁴⁶² dicsérete a manőverekről. A mai imáról az orosz cárért, fej/edelem/ némileg neheztelte, hogy a templom tele volt,

¹⁴⁵⁸ Kálnoky osztrák delegáció előtt szeptember 17-én elmondott beszédéből kimaradt a bolgár fejedelem nevének említése, amit ő személyes sértésként fogott fel. Stoyanowitsch, Peter: Fürst Ferdinand I. von Bulgarien, 41.

Goreczky Tamás (132) szerint Kálnoky nemcsak az orosz kompromisszumkésztséget becsülte alá, hanem a fejedelem türelmetlenségét is, mikor folyamatosan elterelte a szót a politikai elismeréséről. „Hogy mi Bulgária és fejedelme államjogi helyzetének rendezését európai úton kívánjuk és reméljük, azt újfent hangoztattam – és ha Ferdinánd fejedelem olykor el is veszíti türelmét, elismerésének megfelelő pillanata ettől még nem fog korábban bekövetkezni. Bármilyen letérés az eddig követett útról azzal a veszéllyel járhat, hogy a fejedelem megbukik, mielőtt még az általa hön áhított célt elérte volna.” Kálnoky an Burián, Wien, 18. 10. 1894. HHStA, PA, XV, 37. Természetes, hogy Ferdinánd ahhoz a hatalomhoz fordult, mely konkrétan megmondta, mi kell ahhoz, hogy elismerjék.

¹⁴⁵⁹ Teodor Teodorovról van szó (1859-1924). A Balkán-háború alatt pénzügyminiszter, a világháborús összeomlás során 1918 novemberétől 1919 októberéig miniszterelnök egy koalíciós kormány élén, melybe az agrárszocialisták is bekerülnek. A párizsi delegáció tagja, az agrárszocialista Sztambolijfszki ellenfele.

¹⁴⁶⁰ Georgi Dimitrov Jankulov (vagy Jankolov) (1844-1900) - bolgár politikus és orvos. A 8. rendes országgyűlés alelnöke (15.10.1894 - 04.02.1896) és a 9. rendes országgyűlés elnöke (01.12.1896 – 05.03.1899)

¹⁴⁶¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt., 37., fol. 765-770., 1894. november 2., Burián beszámolója; Belpolitikai helyetről: Kt. 37., fol. 772-779.

¹⁴⁶² Wladimir Giesl von Gieslingen (1860–1936) pécsi születésű katonatiszt, apja tábornok. Az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1893-tól katonai attasé Konstantinápolyban, 1898-tól athéni és szófiai katonai attasé. 1900-ban ezredes, 1906-tól tábornok. 1909-1913 között montenegrói nagykövet, 1913-1914-ben belgrádi nagykövet a világháború kirobbanásáig.

A bolgár hadsereg nyári hadgyakorlatán Ferdinánd a szintén jelenlévő osztrák-magyar katonai attasé, Wladimir Giesl báró előtt arra a rossz bánásmódra és nehézségekre panaszkodott, amelyeket Béctől kellett elszenvadnie (pl. mikor a házasságkötése után nem fogadták Bécsben, Sztambolovval ellentétben).

míg ha ő gyászol valakit, alig van valaki a templomban. A helyzetet a fej/edelem/ bizonytalannak tartja, mert hisz az oroszbarát érzelmek melegében, s nem tudja mit tartson új barátjai loyaltásának megbízhatóságáról. Hozzáteszi: je fais semblant de les laisser faire, mais je suis vigilan[t]. Je profite de mon expérience gagnée sous la conduite de mon premier présiden[t] du Conseil [Úgy teszek, mintha szabad utat engednék nekik, de éber vagyok. Kihasznlom az első kormányfőm magatartásán nyert tapasztalatokat]. - Az oroszbarát érzelmek felfakadását nagyban a gazdasági válságnak tulajdonítja, melynek javulását sokan az oroszoktól várják. - Ecsetelte helyzete nehézségét oly elemekkel szemben, kikkel most dolgoznia és számolnia kell, és kiknek roppantul terhelt múltjuk van, melyet el kell feledni. - Egy hivatkozás: Bécsben azt tanácsolták neki mindig faites votre possible pour être bien avec la Russie. -Je n'ai même pas fait mon possible, et quel haut on a levé! [tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy jó viszonyban legyen Oroszországgal. – Nem is tettem meg mindent, ami tőlem telt, és mégis milyen messzire jutottunk!]- Nem elégedett meg az unionisták alávetési sürgönyével, hanem írásbelileg is megadatta magának. - Zankoff bejövetelet Kálnoky a fej/edelem/ért személyes veszedelemnek tekinti, azt mondta volna K/álnoky/ Mincsovicnak,¹⁴⁶³ az utóbbi jelentése szerint! - Nekem erről nem írtak semmit.

Október 29.

Követ cím és jelleg adományoztatása.¹⁴⁶⁴

November 1.

¹⁴⁶³ Dimitar Panteleev Mincsovic (1864-1944) bolgár politikus, ügyvéd, diplomata a Néppártból. 1894 decemberétől 1895 novemberéig igazságügyi miniszter. Diplomáciai ágens Szerbiában 1887–1889, diplomata Ausztria–Magyarországon 1890–1894 között, majd Romániában.

¹⁴⁶⁴ Október 26-án rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter lett. Ezzel több lépcsőfokot attasé, követségi titkár, követségi tanácsos - átugorva átlépett a konzuli testületből a diplomáciai karba. Így az állami hivatalnokok V. rangosztályába lépett elő, fizetése már korábban 6000 forintra emelkedett. HHStA, AR, F4, Kart. 44., Burián. Kanzleizuschrift des kais. öst. Franz-Joseph-Ordens, 1894. március 20.; HHStA, AR, F4, Kart. 44., Burián. Kanzleikonzept, 1894. október 26.; HHStA, AR, F4, Kart. 44., Zirkular, Abschrift, 1894. január 7., Burián.

Erről az eseményről a brit sajtó is beszámolt. A London Evening Standard külön kiemelte az intézkedés jelentőségét, mivel Burián az egyetlen miniszteri rangú diplomáciai képviselő Szófiában, ami diplomáciai szempontból nagy gesztus Bulgária felé és talán ez követendő példa lesz a többi állam számára is. Ugyanakkor a cikk hangsúlyozza, hogy a nagypolitika szintjén nincs változás és hivatalos elismerés még mindig nem történt. London Evening Standard, 1894. október 30.

Ennek ellenére Burián nem tett le arról, hogy megszabaduljon szófia állásából, aminél most már egyértelműen többre vágyott. „Kormányozzuk Bulgáriát sikeresen, de hát már menne ez most nélkülem is. Gondolatban kandidálok most az athéni állomásra, és ha egyszer Kozjek elmegy, kandidálok nyíltan is. Ez most kívánságaim gócpontja, és azzal játszadozik fantáziám, mely nem szeret oly úton haladni, amelynek végén a láthatárt nem szegi be semmi. Eddig engem kandidáltak Belgrádba, aztán Bécsbe. Ebből nem lett semmi. Talán jobban sikerül, ha magam vetem fel egyszer jelöltségemet”. Burián Isván levele Thallóczy Lajoshoz. Szófia, é. n. január 24. OSZK Kézirattár, Fond XI/166.

Halt meg III. Sándor császár.¹⁴⁶⁵

2. Itt hivatalos gyász: 3 napi felfüggesztése a szobranjenak. Ferd/inánd/ fej/edelem/ kondolál, 8 napi hads/ereg/ gyász, istentiszteletek. A hiv/atalos/ gyász címe: a megszabadító cár fiáért, ki Bulg/ária/ függetlenségéért maga is küzdött.

3. Hallom, hogy Miklós cár Ferd/inánd/ fej/edelem/ sürgönyére személyesen válaszolt.¹⁴⁶⁶

November 5.

Stoiloff nagy beszéde, mely mindenfelé tisztázta a helyzetet.¹⁴⁶⁷ 135 biz/almi/ szavazat 147-ből. Udvarias O/roszország/ irányában, de minden tekintetben megóvjva Bulg/ária/ függetlenségének érdekeit. Jelszó: jó viszony O/roszország/hoz, de semmi áldozat árán. - Fontos esemény, különösen a közbejött Livádiai eseményre való tekintettel, s a cár válaszsürgönyére, mely nagy hatást tett, habár csak Prince Ferdinandhoz [Ferdinánd herceghez] volt intézve, csak a bolgár nép részvétét köszöni meg, és Empereur Nicolas [Miklós császár] aláírással bírt. - Stoiloff felette előzékeny nyelvvel élt itt O/roszország/gal szemben, de Nacsovícs helyesen jegyzi meg, hogy most már mindenkinek szemei ki fognak nyíltni, a kibékülés alkujában. Finom sakkhúzás, hogy Stoiloff csak mint kormány az orosz kormánnyal akar alkudozni, és így minden bizalmas kézalatti követelményeket, és benyomásokat ignorálhat. O/roszország/ra nézve a helyzet most még kényelmetlenebb, mint a nyílt dacos ellenségeskedés idejében.¹⁴⁶⁸

November 16.

Hartenau g/ró/fnő megérkezett.¹⁴⁶⁹ - Kálnoky Stoiloff beszéde felett nagy megelégedését fejezte ki.¹⁴⁷⁰

November 17.

Kormányunk elfogadta a 12 ½% vámot, de nem 2, hanem 5 évre mint ma közlött itt.

¹⁴⁶⁵ III. Sándor orosz cár (1845-1894, uralkodott 1881-től).

¹⁴⁶⁶ A bolgár nemzetgyűlés határozatot hozott, hogy aranykoszorút helyez el a cár sírjára, Ferdinánd pedig széles körű részvétlét küldött II. Miklósnak, Sztóilov kormányfő pedig Giersznek. A bolgárok meglepődtek, hogy ezúttal hivatalos és jóindulatú válasz érkezett a pusztán udvariassági gesztusra, és a bolgárok kérték, hogy részt vehessenek a temetésen. Ezt az adott pillanatban Giersz nem akarta visszautasítani, így a bolgárok számára felcsillant a remény, hogy rendezhető a kapcsolat. Palotás Emil: A Balkán kérdés az osztrák-magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén. Akadémiai, Bp. 1972. 19.

¹⁴⁶⁷ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 793., 1894. november 5., Burián Kálnokynak.

¹⁴⁶⁸ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 795-801., 1894. november 9., Burián jelentése.

¹⁴⁶⁹ I. Sándor fejedelem özvegye, Hartenau grófnő, született Johanna Loisinger, színésznő, énekes (1865-1951). HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 863-864., 1894. november 16., Burián Kálnokynak.

¹⁴⁷⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 35. Weisungen 1894., fol. 107., fol. 110., 1894. november 16., Kálnoky Buriánnak.

November 27.¹⁴⁷¹

Reggel a fej/edelem/, ide jöven Phil/ippopolis/ból, a vonatban levő Cambon nagykövetet magához akarta szólítani. De ez udvariasan megtagadta az érintkezést.¹⁴⁷²

November 28.¹⁴⁷³

Beszélg/etés/ Nacsoviccsal, melynek folytán kisült, hogy már a mostani kormány is panaszkodik, hogy a fej/edelem/ kerüli Szófiát, minisztereit. „Il ne s'occupe pas de la Bulgarie.” „Il est a Philippopoli, au lieu de voir ici le monde politique, les députés etc.” [„Nem foglalkozik Bulgáriával.” „Philippopoliban van, ahelyett, hogy itt szemmel tartaná a politikai életet, a képviselőket, stb.”]

December 13.

Dipl/omáciai/ ebéd a fej/edelem/nél, - a külképviselek és a miniszterek.

December 17.

A Stoiloff kormány leköszönt.¹⁴⁷⁴ Formailag, mert a választások hitelesítése után immár oly kormánynak akart helyt adni, mely a kamara bizalmát is bírja. Valóságban, mert a többség egy kissé féktelenkedni kezdett és a kormány nem bírta fenntartani a pártfegyelmet, továbbá, hogy a helyzet a Radoslawoff pártjával szemben tisztázatlanság. Nacsoviccs a kabinetből ki akar lépni. Én nagyon biztattam a maradásra.

December 20.

Stoiloff összetákolta új miniszterlistát Radoslawoffék nélkül,¹⁴⁷⁵ de nem boldogult a képviselőkkel, különösen az amnestia tárgyában. Visszalépett tehát azon megfontolásból hogy vagy az unionisták és Zankoffisták meghunyászkodnak, vagy ha nem, nélkülük, úgy sincs többsége. - Radoslawoff alakított kormányt, ő elnök Pescheff, Iwantschoff,¹⁴⁷⁶ Tontscheff¹⁴⁷⁷ barátjai, azonkívül két Zankoffista: Daneff, Balabanoff.

¹⁴⁷¹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 857-862., 1894. november 23., Burián jelentése a belpolitikáról.

¹⁴⁷² Talán az örmény kérdés kiéleződése kapcsán létrejött orosz-francia-brit együttműködés terveiről kívánt érdeklődni egy macedón fordulat reményében – lásd 1895 márciusát.

¹⁴⁷³ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 875-880., 1894. november 30., Burián jelentése a belpolitikai helyzetről.

¹⁴⁷⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 959., fol. 961., 1894. december 17., Burián Kálnokynak. Konsztantin Sztolov második kormánya 1894. május - 1894. szeptember. Ebben még részt vett a Liberális Párt és a radoszlavovisták képviselői is: maga Radoszlávov, mint oktatásügyi és igazságügyi miniszter, valamint D. Toncsev mint kereskedelmi és földművelésügyi miniszter. Az új kormányba bement Petar Peshev is.

¹⁴⁷⁵ Ez Konsztantin Sztolov harmadik kormánya, mely 1899. január végéig működik. Kálnoky már 1894 őszén, a delegációs beszédében figyelmeztette Bulgáriát, hogy a Monarchia számára kedvezőtlen irányba fordul a bolgár belpolitika, azonban a két liberális távoztával az Oroszországgal való kibékülés hívei még jobb pozícióba kerültek kabinetben. Röviddel ezután a szobranje egy amnesztia törvényt fogadott el, mely lehetővé tett az oroszbarát Cankov és ellenfele, Karavelov kiszabadulását. Palotás, Balkán-kérdés, 23.

¹⁴⁷⁶ Todor Ivancsov (1858-1906) közigazdász, politikus – a napló elején szerepelt.

¹⁴⁷⁷ Toncsev.

Petroff hadügy, Mincsovics külügy. Megígérte/ hogy a szobranyje, habár abban többsége nincs, fel nem osztatja. - A dolog még függőben.

December 21.

Miután Stojloff az unionisták és zankoffistákkal kellőleg ráijesztett a Radoslawoff [pártiakra], s az utóbbinak nem sikerült kormányt alakítani, Stojloff ismét megbízott, s már most konzerv/atív/-unionista engedelmes többség alapján képezte a ministeriumot, a zankoffisták kihagyásával, akik nem akartak teljesen lemondani minden független akaratnyilvánításról. A két kilépő Radosl/avoffista/ helyett Madzsaroff¹⁴⁷⁸ és Mincsovics lettek min/iszter/ek.¹⁴⁷⁹ - A russophilek az én intervencióm híresztelik a krízis alatt, pedig ugyancsak tétlenül néztem annak lebonyolódását. - Majd csak lassan hozzászoknak itt, hogy az ő miniszterválságaik Falk és Szokolayn¹⁴⁸⁰ kívül nem impresszionálnak nálunk senkit.

December 31.

A szobranje be van fejezve. A kormány kívül, belül kivitte akaratát. Az unionista-konzerv/atív/ többség engedelmes volt neki. Szemközt vele most az egész szabadelvű tábor mint ellenzék, és ellensúly. Mindkét irány nemzeti s a russophilizmus be van ékelve, akár hazajönnek Zankoffék és kiszabadulnak Karaveloffék vagy sem. - Fej/edelem/asszony Arcoba utazott. Ferenc náp/olyi/ király¹⁴⁸¹ temetésére.

Szófia, 1895

Január 1.

A szobranje berekesztett.

Január 2.

Stamboloffot be akarják keverni a Belcseff ügybe, azon váddal, hogy ő a gyilkos!¹⁴⁸² -

¹⁴⁷⁸ Mihail Madzsarov (1854-1944) bolgár néppárti politikus, 1913-ban néhány hónapig belügyminiszter, 1919-20-ban külügyminiszter.

¹⁴⁷⁹ Nagy beszámoló az eseményekről: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 37., fol. 937-947., 1894. december 21., Burián jelentése.

¹⁴⁸⁰ Utalás arra, hogy csak a sajtó foglalkozik a témával. Szokolay Kornél újságíró (1856-1920) leginkább bosnyák témákkal, de más balkáni cikkekkel is rendszeresen jelentkezett, Falk Miksa (1828-1908) a *Pester Lloyd* emblematikus szerzője, ellenzéki országgyűlési képviselő, Erzsébet királynő magyar tanára.

¹⁴⁸¹ II. Ferenc (1836–1894) a nápolyi Bourbon-házból származó nápoly–szicíliai királyi herceg, a Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság utolsó királya 1859-től 1861-ig.

¹⁴⁸² HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 21-25., 1895. január 2. (Nr. 1 A), Burián Kálnokynak. és még: Nr. 1 B, 1895. jan 4.

Sztambolov franciául ír levelet Buriánnak, tudatva, hogy ezzel a váddal akarják letartóztatni. A levél és a korábbi

Ez eljárást mely már majdnem St/amboloff/ elfogatásához vezetett, én "scandale politique éclatan[t]"-nak [égbekiáltó politikai botránynak] jellemeztem levélben Stoiloffal szemben, Nicolson pedig "palpably absurd"-nak [tapintható abszurditásnak], s remélhető, hogy e botrány elmarad. - Fej/edelem/ látogatása nálunk.¹⁴⁸³

Január 4.

Karaveloff tegnap az amnestia értelmében szabadon bocsáttatott,¹⁴⁸⁴ Zankoff ma hazajött. - Fej/edelem/ megküldte nekem a leipzig "Gesellschaft"-ban megjelent cikket: "Der Zaunkönig¹⁴⁸⁵ v/on/ Bulgarien", ő Stamb/oloff/nak tulajdonítja a szerzőséget, és alighanem joggal. - Roppant gonosz, a fej/edelem/ megítélésében találó, Stoiloff irányában igazságtalan, - conclusióiban őrült és hazafiatlan.

Január 5.

Nacsovicnak küldtem a vámegegyezményről szóló jegyzéket/ 10 ½% két évre/.¹⁴⁸⁶ - Fej/edelemnek/ visszaküldtem a "Zaunkönig" cikket köszönettel és csak azon észrevétellel "élucubration aussi étrange qu'atrocement venimeuse." [amennyire furcsa, annyira mérgező agyszülemény].

Január 14.

Óvó jegyzéket adtam át az új accise-törvény [jövedéki adó-törvény] ellen, mely önkényszerűleg és beleegyezésünk, sőt megkérdésünk nélkül emeli tetemesen a

bolgár nyelvű levél hangneme alapján a megszokottnál közvetlenebb viszony lehetett közöttük. MREZSLT, 45f. 80. t., 89. l

¹⁴⁸³ A Sztambolov elleni hajsza nyilvánvalóan a ruszofil politikusok érdekében állt, hiszen ezen keresztül a nemzeti liberálisokat is diszkreditálni lehetett. A Monarchia képviselte ezt jól látta és érthetően tiltakozott. Burián szerint Ferdinánd állt a háttérben. A letartóztatási parancsot sohasem fogadtosították. Noha politikai módszerei erőszakosak voltak, a Belcev elleni merényletben való bűnrészsége valóban abszurd. Palotás, A Balkán-kérdés, 24.

¹⁴⁸⁴ A Fekete Dzsámiból.

¹⁴⁸⁵ Szójáték: a König királyt jelent, a Zaunkönig ökörszem, szó szerint a „sövény, a kerítés királya”, a szójátékkal a szerző Ferdinánd jelentéktelenségére kívánt utalni, mert az ökörszem nagyon kicsi madárka, mégis a király nevet viseli.

¹⁴⁸⁶ A bolgárok számára az 1889-1890-ben kötött ideiglenes kereskedelmi egyezmények nem voltak kedvezőek, nyilván a diplomáciai támogatás reményében fogadták el, de az *ad valorem* vámolás jelentős bevételkiesést generált a korábbi rendszerhez képest. (A korábbi egyezmények pedig a török vám nagyságához rögzítették a vámot, nem lévén Bulgária önálló fejedelemség. De ekkorra már a törökök is emeltek a behozatali vámon az iparvédelem érdekében). Ezért a bolgárok elhatározták, hogy a végleges szerződésben 15%-os adókulcsot próbálnak elérni. A tárgyalások során a Monarchia hajlandó lett volna elfogadni a 10%-ot, ha legalább 5 évre kötik meg a szerződést. Mincsovic tárgyalásai végül sikert hoztak, az osztrákbarát kurzus megmaradásának reményében a Monarchia elfogadta a bolgárok által preferált 2 évet 10,5%-os bevételi vám mellett január 5-én. Erről ír Burián. Csakhogy a bolgárok ravasz módon egy másik törvényt is beterveztettek a fogyasztási adóról (akciz, accise), a hazai cikkek védelme érdekében és igencsak meglepődtek, mikor Burián január 14-én tiltakozott ez ellen. Palotás, A Balkán-kérdés, 24-25.

vámot accise név alatt.¹⁴⁸⁷ - Itt nagy meghökkenés, nem tudják, hogy szabaduljanak e nehézségből. A miniszterek okozták, mert én ismételve intettem őket a kérdésben és a helyes út megtartására.

Január 19.

Az accise elleni óvásunk nagy bajja növi ki magát a bolg/ár/ kormányra. Mert nem tud keresztülvinni most már egy törvényt, ami az ellenzéknek fegyvert szolgáltat, - vagy vámháborúba keveredik, ami szintén nem tréfa.¹⁴⁸⁸ Hol a kibúvó? Ma még nem látszik. De elkerülhetlen, hogy a bolg/ár/ kormány/ szabadásra [sic!] vesse magát. - A patent-törvény [szabadalmi törvény] ellen is kikeltünk. Újabb galiba. - Az ellenzék Geschoff pénzügyi politikájának ezen ügyetlenségeit kihasználja, színezete szerint: ellenünk a russophilek, - a kormány ellen a szabadelvűek.

Január 23.

Buta bolgár cummuniqué [közlemény] az accise kérdésről. Vagy Mincsevics vagy Nacsevics írta vagy diktálta. Az ember nem tudja butább-e vagy szemtelenebb. Lapjaink borsos cikkei csak úgy zúgnak a bolgárok fejére. - A comm/unique/ tartalma ugyan dementálva [cáfolva] lesz, de mindazonáltal megmarad a dipl/omáciai/ tapintatlanság rossz benyomása.¹⁴⁸⁹

Január 26.

¹⁴⁸⁷ Burián szerint ez kettős adóztatás és ellentmond a most megkötött és egyéb érvényben lévő megállapodásoknak. CDA, f. 176 op.1. a.e. 730. Burián/Kálnoky vélhetően a kapitulációkra utalt.

Bulgária láthatóan protekcionista gazdaságpolitikát igyekezett bevezetni. Ennek két pillére, a jövedéki adó emelése és a kereskedelmi szerződések újratárgyalása a Monarchia piaci pozícióit is fenyegette. (A harmadik pillér: 1895. február 9-én Bulgáriában – román mintára – megszületik az első iparpártoló törvény. A 25 ezer leva tőkeértéknél vagy 20 foglalkoztatott munkásnál nagyobb üzemek 15 év behozatali vámmentességet kapnak a szükséges nyersanyagokra, valamint adómentességet, ingyen telephelyet és 35%-os vasúti szállítási kedvezményt).

¹⁴⁸⁸ Lásd: Palotás, Balkán-kérdés, 25. A Monarchia energikus tiltakozása nagy visszhangot váltott ki Európában

¹⁴⁸⁹ Nacsovics szerint az akciz nem különbözteti meg hátrányosan a Monarchiát, mert minden ország termékére vonatkozik, továbbá nem nemzetközi kereskedelmi jog tárgya a kivetése, hanem az állam belügye. Nacsovics felvetette a kormány lemondását, de kilátásba helyezte, hogy a rákövetkező kormány is ragaszkodni fog az akcizhoz, burkoltan felvetve egy oroszbarát fordulat lehetőségét. A Monarchia úgy érvelt, hogy ha tudja, hogy lesz akciz, akkor nem egyezik bele a 10,5%-os vámba. Nyilvánvalóan az volt a háttérben, hogy hiába fizeti mindenki az akcizt, a 10+5%-os teher a Monarchia gazdaságának már sok, nem fogja bírni a versenyt az angolokkal. Vélhetően számukra a 10% volt a maximum (5+5%), hiszen a bilaterális egyezményben bolgárok által meglegbegtetett 15% ellen kezdetektől fogva tiltakoztak, a bolgárok pedig az akcizzal burkoltan ezt érték el (noha ez a többi államnak is +5%-ot jelent). A Monarchia kijátszva érezte magát, majd pedig megsarolva. Az elmúlt 8 év munkája kárba vészett. Nacsovics reakciója az volt, hogy az akciz-törvény nem váratlan, régóta tárgyalták és korábban senki nem tett ellene megjegyzést a törvénytervezeti fázisban. Ami nem igaz, mert az előzetes tárgyalásokon már leszögezte a Monarchia, hogy nem Bulgáriában előállított termék esetén nem egyezik bele a fogyasztási adóba, mert az burkolt vám. Éppen ez volt Burián fellépése mögött. Burián közölte, hogy csak abban az esetben hajlandók elsímítani az affért, ha Bulgária deklarációban szögezi le, hogy a továbbiakban a Monarchia hozzájárulása nélkül nem változtat pénzügyi törvényein. Palotás, A Balkán-kérdés. 25-26.

Nacsevics nagy hibái accise ügy mostani stádiumában amelyeket a többi minister nem gátolt: 1. hogy a N/eue/ Fr/eie/ Pr/esse/ közdiscussióra [közmegbeszélésre] bocsátotta hamis adatok alapján az ügyet, 2. hogy a politikai térre játszott, illetőleg nem gátolta meg, hogy más oldalról is ez történjék.¹⁴⁹⁰

Január 27.

Távirati megbízás Nacsovcisnak kijelenteni, hogy Mincsovcis lévén a N/eue/ Fr/eie/ Pr/esse/ közléseinek okozója, az eddigi bizalom és jóakaratban többé nem részesülhet.¹⁴⁹¹

Február 2.

/A /fej/edelem/nél 1 1/2 óra hosszat. Közöltem az utasításokat az accise-ügyet illetőleg és alaposan megbeszéltem a dolgot, mint azt tegnap 2 1/2 órai beszélgetésben Stoiloffal tettem.¹⁴⁹² Kiterjeszkedtünk más kérdésekre is, és ez alkalommal alaposan kimondtam a mondandókat a fej/edelem/ egész magatartását illetőleg a Stamboloff krízis óta. Nagy effektus, különösen a fej/edelem/ orosz experimentumai [tapasztalatai] megvilágítása után! Szótlanul maradt, azután azt hebegte: c'est la vraie sagesse! [ez az igazi bölcsesség!] - Nem gondolom egyhamar megint henceg interview alakjában. Különben közlésemnek, hogy esetleg ha korrekt úton kéretik, engedményt teszünk az accise ügyben, nagyon megörült.¹⁴⁹³

Február 16.

Zankoff második audientiája a fej/edelem/nél. Programját akarván Z/ankoff/ kifejtteni, a fej/edelem/ kérdezte kitől van mandátuma.¹⁴⁹⁴ Z/ankoff/ kijelentette, hogy nincs, de

¹⁴⁹⁰ Ami nem teljesen igaz, mert Nacsovcis magánlevelet írt Dóczy Lajosnak, hogy magyarázkodjon, hogy nem politikai, hanem gazdasági kérdésről van szó, de Dóczy világosan tudtára adta, hogy a Monarchia számára ez nem politikai, hanem gazdasági érdeksérelem, a politikáról pedig annyit, hogy a hatalmakat az érdekli, hogy Sztambolov külpolitikája megbízható és kiszámítható volt (a belpolitikája elnyomó, de ez kevésbé érdekli őket), a jelenlegi kormány viszont éppen ezt a külpolitikai bizalmat játssza el, ráadásul a kialakult helyzet belpolitikai instabilitáshoz fog vezetni, ezzel a nemzeti egység- és megbékéléspolitiká is megfeneklik. (Palotás, A Balkán-kérdés, 26).

¹⁴⁹¹ Ti. ő volt a bécsi bolgár követ.

¹⁴⁹² Sztoilovról: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 55-59., 1895. február 16., Burián Kálnokynak, részletesen.

¹⁴⁹³ Ugyanis az osztrák érvelésen vérszemet kapva a többi hatalom sem fogadta el az akcizt, így azt be sem lehetett vezetni, mely költségvetési válságot eredményezett. Ráadásul a ruszofilok és sztambolovisták (tűz és víz) valóban összefogtak ekkor ellene, hogy megbuktassák. (Palotás szerint nem valószínű, hogy Burián meg akarta buktatni a Sztoilov-kormányt az akciz ügygel, hogy ezzel akadályozza meg az orosz-bolgár kibékülést. Palotás, A Balkán-kérdés, 27). Ez ugyanis felettébb irreális, hiszen éppen a ruszofilok erősödéséhez vezetett volna, amit Burián látott. Éppen ettől az eltolódástól tartva volt fontos Kálnokynak, hogy megegyezzen a bolgárokkal mielőbb: ha elismerik, hogy jogsértést követtek el, akkor tárgyalóasztalhoz ülhetnek, hiszen a Monarchia nem az akciz alkalmazásának jogát vitatja, hanem annak egyoldalú, önkényes alkalmazása ellen tiltakozott – érvel Kálnoky (Palotás, A Balkán-kérdés, 27.) A kérdést Sztoilov márciusi bécsi útja után rendezik májusban.

¹⁴⁹⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 63-68., 1895. február 21., Burián Kálnokynak.

saját múltjának nevében beszél. A fej/edelem/ célzott 88-iki nyílt levelére, mely áruló volt s kérdezte talán most is usurpatornak [trónbitorlónak] nézi-e. Z/ankoff/ válasza: Usurpatoról 8 évi uralkodás és a trónörökös születése után szó sem lehet már, csak O/roszország/gal kell kibékülni. Fej/edelem/ kérdezte miképen. Z/ankoff/ válasza: Az oroszok "bonsens"- je [józan esze] megmutatja az utat. - Az egész beszélgetésnek úgylátszik komikus íze volt. - Az orthodoxián Z/ankoff/ nem nagyon nyargalt. Azt mondta az magától fog jönni, s utóvégre mindegy most-e vagy 6 év múlva. - A párbeszédben a fölény a fej/edelem/ oldalán maradt, ki Z/ankoff/ célzására, hogy B/ulgáriá/nak Oroszo/rszág/ és a Hármas szövetség közt választania kell, azt is hangsúlyozta, hogy B/ulgáriá/nak nem kell egy nagyhatalomra támaszkodnia. O/roszország/hoz bizonyos hálaérzelmek kötik, de különben függetlenül kell maradnia minden kültúrsúlytól.

Február 18.

Albrecht főherceg¹⁴⁹⁵ meghalt.

Február 19.

A fej/edelem/ és a kormány Petroff hadügyminisztert akarják Bécsbe a temetéshez küldeni, ami jelentékeny tüntetés, és az itteni helyzetet kifelé ismét, tisztázottabban mutatja fel.

Február 20.

Az accise kérdésben részletes javaslatainkra a választ még nem kaptam meg, de az készül, amit én is a legkedvezőbbnek tartok, ti., hogy egy miniszter Bécsbe fog menni alkudozni s döntés elé vinni a ker/eskedelem/- pol/itikai/ kérdések egész összességét.

Február 25.

Itt még mindig kínlódnak az accise-kérdésben. A kormány szeretné elintézését összefüggésbe hozni a ker/eskedelmi/ szerz/ődés/ kötésével, - chasser le diable par Belzeboub! [Máté 12:27 És ha én Belzebubbal űzöm ki az ördögöket, (a ti fiaitok kivel űzik ki? Ezért ők lesznek a ti bíráitok!)] - Én nem adtam annak lehetőségére kilátást, s ma Stoiloffal beszélve azt tanácsoltam, hogy ne hívja össze a szobranjet /amint ez megfontolás tárgyát képezi itt/, hanem előbb hozza rendbe a dolgot velünk, és legelőnyösebbnek javasoltam, ha ő maga, mint ezt különben már kontemplálta, Bécsbe menne, megbeszélni - omnia et quaedam alia [mindent és sok egyebet]. Politikai

¹⁴⁹⁵ Habsburg–Tescheni Albert (1817–1895) a Habsburg–Lotaringiai-ház tescheni ágából származó osztrák főherceg, a k.u.k. hadsereg főinspektora.

szempontból is nagyon jó dolog volna ez! Ma van határozó minisztertanács.

Február 25. (sic!)

Mai min/iszter/tanácsban elhatározott, hogy Stoiloff küldetik Bécsbe az accise-ügy elintézése végett! Tehát jó úton vagyunk. - Bolgár nehézségek és kívánalmak: Az ország előtt megóvni a kormány tekintélyét, mely egy goromba hiba bevallása által az ellenzéki támadások előtt nagy csorbulást szenvedne. A liberális ellenzék a törvény eltörlését követeli, a russophilek A/usztria/-M/agyarország/ beavatkozása ellen szidalmaznak; azonkívül megkívánják menteni a jövedelemforrás lényegét. Tehát a legjövődelműbb cikkeket illetőleg tőlünk engedményeket fognak kérni, és a formai kérdésben előzékenységet, hogy a szobranje előtt nehézségekbe ne ütközzenek, - megpendíteni nem lehetne-e a függő kérdést, belevonni azonnal megkezdendő tárgyalásokba ker/eskedelmi/ szerződés megkötése céljából.

Február 27.

Emma eljegyzése.¹⁴⁹⁶

Március 3.

Stoiloff ma utazik Bécsbe. - A helyzet most jó. Petroff min/iszter/¹⁴⁹⁷ Bécsben volt.¹⁴⁹⁸ Albrecht f/ő/h/erce/g temetésénél. Meglesz tehát már az itteni külső orientációknak helyes általánosan felismerhető kifejezése is. Az én téli munkám tehát jól be van fejezve, a félreértések szót vannak oszlatva. A fejedelem correct és veszélyes magatartásra vissza van tartva. Az itteni russophilek nagy része belenyugszik az uralkodó zapadniki [nyugati] irányba. Karaveloff kilátástalanul kóborol. Zankoff a fej/edelem/ előtt meghunyászkodott, csak miniszterségre tör, különben O/roszország/

¹⁴⁹⁶ Burián testvére.

¹⁴⁹⁷ A hadügyminiszter.

¹⁴⁹⁸ Terjedelmes cikket hoz tőle a Neue Frei Presse 1895. március 2-i száma. MREZSLT, 45. f. (Burián), 80.

által lerázott is. A macedóniai hajsza,¹⁴⁹⁹ /mint másolása az örmény actionak/¹⁵⁰⁰ a kormányköröktől el van szigetelve, s e részt Stoiloff Bécsben még kellőleg fog oktattatni.¹⁵⁰¹ Nem várható itt tehát, eltekintve külső esélyektől, belsőleg, egyéb, mint adáz pártviszálykodások, de nemzeti, önpiszkolódó alapon. Ezen segíteni nem lehet, ennek ki kell fornia. - Stamboloff tanácsosa a harag és bősziűtség, tehát mindinkább magára vonja elleneinek ellenhatását. Szárazra akarják vinni, és hogy ez sikerülhessen, arra ő maga segédkezik leginkább. Az otium cum dignitate [latin: nyugalom méltósággal] nem az ő dolga. Jótanács rajta nem segített.¹⁵⁰²

Március 8.

Írtam ipámnak commisióval [megbízással] g/ró/f K/álnoky/ért, áthelyeztetésemet illetőleg egyszersmind kandidatúrámat az athéni állomásra. Azt tartom, hogy ez nekem most a legjobb. Egy kis érdekes munka. Más követség, Buk/arest/be lévén tölve, most érdeklél nem bír. Itt maradni pedig már kicsit sok volna, s túlságosan egyoldalúvá tenne. Azonkívül nekem is O/lgán/ak is ideje megszabadulni az ittlét számos kellemetlenségeitől. Hasznos is lesz elmenetelem, - mert már képződik a legenda itt körülöttem, s jó lesz ha egy új képviselő már csak a valóság nyomatékát

¹⁴⁹⁹ 3 év csend után újra megélenkül a helyzet. Konstantinápolyi ottomán források szerint 6000 macedóniai megy építési munkálatok örve alatt Bulgáriába, ahol kiképzést kapnak, feltűzelik őket, a török államhatalom ellen, majd visszaküldik őket, hogy szítsanak elégedetlenségek Macedóniában és kövessenek el merényletet a konzulok ellen, mert az a nagyhatalmak ingerküszöbét is eléri és számukra is világossá teszi, hogy a macedóniai állapotok tarthatatlanok. Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 107. 1894. április 14. Szaid pasától. Nr. 108 szerint viszont nem ennyi emberről van szó, csak 1000-ról, akiknek végül elmaradt a találkozásuk és a bolgár kormányzat határozottan elutasította ezek támogatását. A monasztiri szerb és orosz konzul elleni merénylet tervét azonban megerősíti. Ekkor már 3 macedón egyeslet létezett Szófiában, melyek korábban, Sztambolov alatt nem működhetek törvényes keretek között. Panajotov, I.: Ruszija, Velikite szili i balgarszkijat vaprosz szled izbora na Knjaz Ferdinanda (1888-1896). Szófia, 1941, 233.

Az oszmán iratokban az első macedón kongresszus jellegével kapcsolatos tájékoztatás jól látszik. Ellenben Burián 1894. december 7-i jelentése (PA XV Kt. 37., Nr 83/B. Idézi: Palotás: A Balkán-kérdés, 20.), arról tájékoztat (a naplóbanekkor nem ír róla), hogy a teljes vezérkar összegyűlt, de csapatok hiányoznak. Balanyi szerint, ekkor 1894 decemberében változik meg Bulgária Macedónia-politikája és váltja fel a „Macedónia a macedóniaiaké” jelszót a „Macedónia a bolgároké” jelszóra. (Balanyi, 167). Az Ottoman Diplomatic Documents Nr. 123. (1895. február 26.) és Nr. 125. (1895. március 5.): viszont 1895-ből már bolgár bandák átszivárgását jelenti, noha a bolgár kormányzat látszólag nem támogatja őket. 1895 júniusában aztán Borisz Szarafov (sikertelenül) betör Melnikbe, ezzel elkezdődik a macedón-kérdés 1903-ig tartó új fázisa.

¹⁵⁰⁰ 1894-ben kezdődik az első örményellenes pogrom az Oszmán Birodalom távoli tartományaiban (Palotás, Balkán-kérdés, 19), Samsunban, ahol a kozákság mintájára megszervezett és határőrzési feladatokkal megbízott Hamidiye regimentekbe sorolt kurd bandák nem fékezték meg az örményekre támadó muszlimokat, az örményeket viszont a hunchak (szociáldemokrata) és a dasnyak (forradalmár) aktivisták fegyveres ellenállásra és adómegtagadásra buzdítottak. A helyzet destabilizálódott és 1895-re birodalomszerte mindennaposak lettek az örmények elleni atrocitások, kiváltva a reformok igényével fellépő angolok, franciák és oroszok beavatkozását.

¹⁵⁰¹ Ti. márciusi látogatása során.

¹⁵⁰² 1895. július 15. Szófia központjában fényes nappal lekaszaolják a bukott miniszterelnököket, Sztetan Sztambolovot, aki két nap múlva belehal sérüléseibe. Ottoman Documents Nr. 180. szerint a rendőrség áll a háttérben.

fogja itt gyakorolni, - pour le bien et pour la mal [annak jó és rossz oldalával].¹⁵⁰³

Március 15.

Bécsből közlik a Stoiloffal való értekezletek eredményeit: mi az accise nagy részét koncedáltuk [elfogadtuk], s egyszersmind beleegyeztünk alkudozások megnyitására kereskedelmi/ szerződés megkötése végett, 1903-ig, 12,5 % vám alapján. Csak egyről nincs szó: mimódon nyújtott Stoiloff kezességet arra nézve, hogy az accise-törvényt az új alkunak megfelelőleg azonnal módosítják? Pedig ez a pont érdekes, nemcsak nemzetgazdaságilag, de politikailag is.

Március 16.

Ebéd a palotában Petroff kitüntetésének megünneplésére. Fejed/elem/ meleg köszönetet mondott a hadügyér kitüntető fogadtatásáért Bécsben.¹⁵⁰⁴

A NEMZET 1895. márc. 19.

¹⁵⁰³ A Nemzet c. lap 1895. március 19-én Kálnoky és Burián politikájával egyet nem értő szarkasztikus szöveget közöl a Monarchia bolgár-politikájáról. MREZSLt, 45f. (Burián), 80.

¹⁵⁰⁴ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 77., 1895. március 16., Burián Kálnokynak.

Bolgár politika.

Budapest, márcz. 18.

(yl) Dragan Zankov a javíthatlan öreg agitátor Szófiából Pétervárra utazott, hogy ott valami formális megbízást szerezzen az orosz-bolgár kibékülés előkészítéséhez. Eddigi működése ebben az irányban kicsoda eredménnyel járt, azt alig lehet pontosan megállapítani, mert a szófiái tudósítások nagyon ellenmondók. Érdekes véletlen, hogy zankor pétervári utazása összeesik Sztoljov miniszterelnök bécsi tartózkodásával, a minek — a mint egyszer már kifejtettük — bizonyosan egyéb célja is van, mint a fogyasztási adó kérdésének a megoldása.

A bolgár miniszterelnök az öt fölkereső újságírókkal szemben is szolgálni igyekezik azt a másik célt, hogy t. i. eloszlassa az újabb bolgár politikának helylyel-közzel kellemetlen benyomásait. Csak az imént reprodukáltunk egy ilyen tendenciájú interviút; most ismét a Székely Hírnök által gondosan és érdekesen szerkesztett *Politikai Hetiszemle* közöl Sztoljov bolgár miniszterelnökkel folytatott beszélgetést, a melyből a következőket vesszük ki:

— Azt hiszem, hogy legalább Kálnoky gróf elég jól van értesülve a bolgár viszonyokról?

— E kérdésre nem kívánok egész határozottsággal válaszolni. Annyit azonban sajnosan tapasztalok, hogy Kálnoky gróf kizárólag Burián információira hallgat, (a miben valószínűleg igaza van Kálnokynak. A *P. Hetiszemle* szerk.) már pedig Burián nem lehet teljesen objektív a mostani bolgár kormány magatartásának és céljainak a megítélésében, mivel szófiái képviselőjük most is még Stambulov befolyása alatt áll.

— Stambulov hosszú időközön át kereste és ápolta Ausztria és Magyarország barátságát és . . .

— Tudom, hogy hogy hová céloz . . . szakítá meg szavaimat Stoilov, — de ne higgye azt, hogy talán mi meg Oroszország érdekeit szolgáljuk. Annyi azonban bizonyos, hogy minden alkotmányos érzelmű kormánynak számolnia kell a Bulgáriában létező oroszofil áramlattal. De a rokonszenves hangulatból, mely most Oroszország irányában a fejedelem udvarában s részben a kormány körében is uralkodik, nem szabad következtetni, mintha mi orosz politikát akarnánk csinálni s Oroszország

Sándor uralkodása alatt kidolgozott egy memorandumot, a melyben előadta, milyen uton és módon lehetne az Oroszország és Bulgária közti viszálynak véget vetni. Ez a memorandum nem nyerte meg annak idején III. Sándor tetszését, de ki tudja, ... hátha II. Miklós hajlandóbb lesz Lobanov tanácsával élni!

A bolgár miniszterelnök nyilatkozataira két megjegyzésünk van. Az egyik az, hogy sajnálattal látjuk, miképen ismeretes tapintatossága néha épen úgy cserben hagyja őt, mint elv- és minisztertársát Nacsevicset, a ki a fogyasztási adó kérdésének rendezése végett írott első jegyzékében nem átalotta azzal fenyegetni monarkiánk külügyi hivatalát, hogy Oroszország befolyását erősíti a fejedelemségben, ha ragaszkodik a fogyasztási adó visszaautasításához. Egészen szokatlan eljárás, hogy diplomáciai jegyzékben eképen állítsanak szembe egymással barátságos viszonyban élő hatalmasságokat. Sztobjlov miniszterelnök most hasonló tévedést követ el, a mikor valósággal denunciálni próbálja monarkiánknak szófiai meghatalmazott miniszterét, azzal, hogy részrehajlólag informálja külügyi hivatalunkat a bolgár viszonyokról. Burián Istvának bizonyára nincs szüksége arra, hogy megvédelmezzük diplomáciai ítélőképességét; hosszas és érdemes működése Szófiában, elég kedvező tanúságot tett diplomáciai képességeiről. Szükségesnek tartjuk ellenben annak megállapítását, hogy a nemzetközi etiquette súlyos sérelmét képezi, ha valamely kormány elnöke ilyen módon kellemetlenkedik a nagyhatalmasságok bármelyikének az ő hazájában akkreditált képviselőjével.

A másik megjegyzésünk, hogy Sztójlov szem-
melláthatólag ellenmondásba keveredik, a mikor
nyilatkozatainak egyik részében nekünk, másik
részében Oroszországnak óhajt kellemes dolgokat
mondani. Mert ha a miniszterelnök abban remény-
kedik, hogy Lobanov herceg a külügyminiszter
talán képes lesz az emlékiratában foglalt feltéte-
leknek az elfogadására birni Miklós czárt és eké-
pen létre hozza a kibékülést Oroszország és Bol-
gárország között, ez nem jelent egyebet, mint
Oroszország barátságának minden áron való ke-
resését, a mit Sztójlov határozottan tagad.
Mit tartalmazott u. i. ez az emlékrat? Elő-
ször Ferdinánd koburgi herceg mondjon le
a fejedelemségről s alakuljon regenség Bul-
gáriában, a mely azonnal összehívja a nem-
zetgyűlést; azután a szultán nevezze ki Fer-
dinánd koburgi herceget Kelet-Rumélia kormány-
zójává; Ferdinánd herceg erre elfoglalja kor-
mányzói állását Filippopolben, mialatt a nagy
szobránje Tirnovában összeül, elfogadja Ferdinánd
herceg lemondását s nyomban megválasztja őt,
mint Kelet-Rumélia kormányzóját Bolgárország
fejedelmévé. Lobanov hercegnek ez az emlékirata
hat évvel ezelőtt keletkezett s akkor még Stam-
bulov elbocsátását is sürgette, a mi időközben be-
következetet, ellenben nem szólhatja trónörökös vallá-
sáról, a ki időközben született. Már pedig tudvalevő-
leg az oroszok ujabbán azt is követelik, hogy a trón-
örökös az orthodox hitben neveltessék, a mint a bol-
gár alkotmány eredetileg rendelte.

Már most azt szeretnők tudni, mivel lehetne
az orosz barátság mindenáron való keresésének
nagyobb bizonyítékát adni, mint ilyen feltételek
elfogadásával? Ferdinánd fejedelem bitorló nyolcz
esztendő óta a bolgár trónon? Törvénytelen volt
az a nemzetgyűlés, a mely megválasztotta és ké-
sőbb föleskette őt az ország fejedelmévé? Tör-
vénytelenység mindaz a mi uralkodása alatt történt
Bolgárországban? Hát hiszen mindezt az egész vi-
lág előtt ünnepélyesen elismerhetik, Ferdinánd
»koburgi herceg«, a bolgár kormány és a bolgár
nemzetgyűlés, ha épen kedvük telik abban, hogy
ilyen dicsérő bizonyítványt állítsanak ki magukról,
hanem ha ilyesmire hajlandók elszánni magukat,
akkor legalább ne tagadják, hogy minden áron
keresik Oroszország barátságát.

Március 29.

Ma küldtem jelentést Bécsbe a macedóniai mozgalomról,¹⁵⁰⁵ azon nézetnek adván kifejezést, hogy az intézők csak lármát akarnak csapni, hogy a nagyhatalmakat arra bírják, foglalkozzanak az örmény üggyel egyidejűleg a macedóniaival is, a Berl/ini/sz/erződés/ XXIII. cikkelye ne tárgyalassék a LXI. nélkül.¹⁵⁰⁶ A bolg/ár/ kormány korrektül viseli magát, mert még nagyon savanyú a szőlő. - Stoiloff még mindig Bécsben, de már vége felé jár alkudozásainak.¹⁵⁰⁷

Március 31.

Úgynevezett macedóniai congressus gyűlése,¹⁵⁰⁸ t.i. az összes maced/on/ egyletek kiküldöttjei. Tüntetések a kormány eltiltott. Tovább fognak tanakodni, s valószínűleg egy memorandumot kidolgozni, melyet egy küldöttség lesz a nagyhatalmaknál átadandó.

Április 1.

Stoiloff Bécsben a császár által fogadtatott, s Németországba elutazott.

Április 9.

Nacsovics mai közléseiből: Kovácsf¹⁵⁰⁹ alezredes már inspiciálta [megvizsgálta] a

¹⁵⁰⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 81-88., 1895. március 29., Burián jelentése. Lásd részletesen Palotás elemzését (29. o.). Burián szerint a kormánytól távol áll a kalandorkodás, de egyáltalán nem biztos, hogy a bandák ezt megállják. Különösen, hogy az örmény és macedón kérdés esetén egy részletben hiányzik a párhuzam. Nincsenek atrocitások, így a nagyhatalmak figyelmét sem vonja magára a helyzet. A bandák célja tehát a provokáció (erőik elégtelenek egy sikeres felkeléshez – lásd az év közepén a melniki felkelést), mely hasonló helyzetet eredményez, mint 1878-ban

¹⁵⁰⁶ Ez utóbbi az örmények védelmére vonatkozik a cserkeszek és kurdok ellenében, a 23. cikkely pedig a krétai kérdéssel foglalkozik (mely egyébként szintén akuttá vált ekkorra). Itt kerül kifejtésre, hogy az 1868-as krétai organikus statútumokat ki kell terjeszteni a birodalom európai részeire is, leszámítva az adóra vonatkozó rendelkezéseket és ehhez a Portának bizottságokat kell felállítani. <https://archive.org/details/jstor-2212670> E soha meg nem valósult rendelkezés bevezetését kezdték el követelni a macedón aktivisták. Hasonlóképpen ír Palotás (Balkán-kérdés, 20.) A macedónok úgy vélték, az örmény-kérdésben kialakult angol-francia-orosz antant (az ún. örmény antant), a berlini szerződés 61. cikkelye alapján reformokat fog majd kezdeményezni és el akarták érni ennek kiterjesztését Macedóniára is.

¹⁵⁰⁷ Itt Kálnoky felszólítja Sztoilovot, hogy a kormány aktívan lépjen fel a macedón egyletek és fegyverkezés ellen. Noha ezt szavakban megteszi, Sztoilov egyúttal utasítja Dimitrovot is, hogy a Portánál érje el a macedón helyzet rendezését (Palotás, Balkán-kérdés 23.), siker két legyet ütve egy csapásra: kifogja a szelet a macedón aktivisták vitorlájából, ugyanakkor a helyzet valódi javulásából politikai tőkét is kovácsolhat.

¹⁵⁰⁸ Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 124, Nr 132. (1895. április 10.).

¹⁵⁰⁹ Sztilyan Kovacev (1860-1939) magas rangú bolgár katonatiszt. Fiatal kora óta konspirál délen, Jambol környékén: részt vesz az áprilisi felkelésben, majd a felszabadult Szófiába menekül, 1879-ben itt végez a katonaiskolában. 1892-ben alezredes, 1896-tól ezredes, 1905-ben vezérőrnagy. Harcol 1885-ben kapitányként,

határt, macedóniai bandák ellen való biztosítás végett.¹⁵¹⁰ - Dimitroff jelentette,¹⁵¹¹ mintha az angol nagykövet pártolta volna az eszmét, hogy bandák alkotása által megfélemlítsék Török/ország/ot, engedékenységre a macedóniai reformok dolgában.¹⁵¹² - Szintén Dimitroff/ szerint Calice csak lanyhán ellenezte volna a bandák ideáját azon észrevétellel, hogy nehéz lesz azokat kontrolálni. - Nacsovcics/ azt állítja, hogy Dimitroff/ túlzásba esett. - Összehasonlítva a konstantinápolyi értesülésekkel, úgy látszik hogy Nacsovcics/ egy kis Vorstosst [támadást] riskírozott Dimitroff/ és az Exarcha által,¹⁵¹³ és most, látván, hogy kimarad a remélt visszhang, - visszaszítja.¹⁵¹⁴ -

majd 1912-13-ban az első Balkán-háborúban (Bulair). A második Balkán-háborúban a Danev-kormány hadügyminisztere, ellenzi a háborút, ezért tartalékba kerül. A világháborúban a tartalékos csapatok parancsnoka.
¹⁵¹⁰ 1895 júliusában Makedóniában, Szarajev csapatainak beszivárgása után mégis kirobban a melnik felkelés, amelyet az oszmán erők levernek. A felkelés szervezője, a Sztambulov bukásával szabaduló Trajko Kitanchev, a makedón bizottság vezetője, szívrohamot kap és belehal a kudarcba.

¹⁵¹¹ Petar Dimitrov, Konstantinápolyban.

¹⁵¹² Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 129. 1895. április 4. Sákir pasa Athénból Szaid pasának. A török diplomáciai irat megerősíti a feltételezést. A bolgárok Szófiában azt készítik elő, hogy ismét előkerüljön a macedón kérdés is, ha megrendezésre kerülne egy nemzetközi konferencia az örmény kérdés megoldására, vagy hogy megijesszék a Portát és újabb engedményekre kényszerítsék a macedóniai bolgárok irányába. „Egy nagykövet ebben a kérdésben felbátorította” a bolgárokat.

¹⁵¹³ Sztoliov megbízása alapján Dimitrov az oktatás mellett a helyi adminisztráció és az Exarchátus működési területének és hatalmának kiszélesítését is követelte Nacsovcics utasításainak megfelelően, aki arra hivatkozott, hogy reformok híján a macedón mozgalom elharapózása Ferdinánd bukásához és egy orosz báb trónra kerüléséhez vezethet, ami ellentétes a Porta érdekeivel. Palotás, A Balkán-kérdés, 23.

Dimitrov ugyanakkor azt mondja Calice konstantinápolyi osztrák-magyar követnek, hogy a kormány nem tudja féken tartani a mozgalmat mindaddig, míg az nem lépi túl a széles alkotmányos szabadságjogokat (Sztambulov nyilván talált volna erre módot), a macedón egyesületekre semmilyen ráhatása nincsen.

A szintén a Portán tárgyaló exarcha viszont más hírokat pengetett: szerinte a török politikai reformok hatástalanok, pénz és infrastrukturális eszközök nélkül. Márpedig a Portának ez nem áll rendelkezésre. Politikai jogok sokadik deklarálása és kiszélesítése (majd sokadszori sikertelen biztosítása) helyett tehát az exarchátus jogait kellene kiszélesíteni. Ezt az exarcha bolgár bandák felfegyverzésével, nyugatalanság keltésével, majd a kívánt eredmény elérése esetén ezek leszerelésével (ezt vajon hogyan gondolta?) kívánta elérni. Az exarcha 5 új bolgár püspök beiktatását kérte és hozzá a kellő időben Calice támogatását (Palotás, A Balkán-kérdés, 29).

Palotás szerint Sztoliov szándékosan nem avatkozott be, egyrészt tudta, hogy mind a ruszofil, mind a liberális-sztambulovista ellenzék erősen támogatja a macedón agitációt, ez ellen fordulni nyíltan a politikai bukással egyenértékű, másrészt külpolitikai sikerrel kívánta kompenzálni az orosz kapcsolatfelvétel ideiglenes kudarcát. A zűrzavarban a törökök részéről még az is felmerült, hogy maga a Monarchia is benne van a macedónok felfegyverzésében (A Balkán kérdés – 30).

¹⁵¹⁴ Mégpedig azért, mert április 4-i Calice-nak írt levelében Kálnoky közli, hogy rápirított Sztoliovra, hogy kétszínű a kormánya magatartása: míg Burián (és a törökök) felé azt állítják, hogy mindent megtesznek, Dimitrov és az exarcha Calice-nak tett nyilatkozatai inszINUÁCIÓK (Sztoliov szerint az ötlet a konstantinápolyi angol és osztrák követtől jön, mint ez fent Buriánnál is olvasható). Egyébként sem hiszi Kálnoky, hogy még több bolgár püspök kinevezése javít a macedóniai görögök és szerbek helyzetén, ellenben megnöveli az ellenérzésüket és aktivitásukat (ez burkolt fenyegetés); míg a Monarchia minden keresztény nép jólétét tartja szem előtt, addig a bolgárok individualizmusa rivalizáláshoz vezet a térségben. A berlini szerződésre való hivatkozás egy olyan nemzettől, mely azt nyíltan áthágta, pedig felettébb hiteltelen, s ha nemzetközi konferenciában bíznak a bolgárok, ott az is megtörténhet, hogy a hatalmak, de akár a balkáni államok egymás közötti ellentétei miatt (bizonyára lesznek) az ellenfeleik majd felvetik ezek (Kelet-Rumélia, Ferdinánd legalitása, az alkotmánymódosítások, stb.) újratárgyalását is, ami nem fogja stabilizálni az országot. Kálnoky neheztelt, hogy a bolgár külpolitika előzetes egyeztetés nélkül, önállósodva cselekedett. Palotás, A Balkán-kérdés, 30), és felhívta a figyelmet arra is, hogy az „örmény antant” sem érdekelt a válság kiszélesítésében (az új orosz ügyminiszter, Lobanov valóban ellenezte a macedón agitációt) és egyáltalán nem biztos, hogy egy bolgár felkelés ugyanazzal a hatással jár, mint 1876-ben.

Stoiloff Köln, Frankfurt stb. jár, s hangulatot csinál a nagy lapoknál. - Az itteni mac/edoniai/ congressus egyelőre csendesen viselkedik.¹⁵¹⁵

Április 12.

Elutaztam Bécsbe egyedül.¹⁵¹⁶

Április 13.

Kaltenleutgeben!¹⁵¹⁷

Április 14.

Húsvétvasárnap. Emma esküvője Pozsony. Jelen csak Janka és férje, én és Hofmannsthal Hugó.¹⁵¹⁸ Az ifjú pár elutazott. Este vissza Bécsbe. Theater a/n/ d/er/ Wien: Pálmay I/ka/¹⁵¹⁹ a "Karlschülerin"-ben.

Április 15.

Bécsben. Képkiallítás stb. Incognito. Este el Szófia felé.

Április 16.

Megérkezés.

Április 22.

¹⁵¹⁵ A karavelovista Trajko Kitancsevet választják meg a Legfelsőbb Bizottság, a későbbi verhovisták vezetőjének. Burián elutazása után viszont megélénkült a macedón propaganda az április-júliusi török jelentések szerint. Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 132: A Bulgáriában működő forradalmi tanács tagjai Gyurgyevóban és más román városokban próbálnak meg ügynökségeket létrehozni, ugyanígy olyan görög és szerb városokban is, ahol bolgárok laknak. Nr. 135: Kéri, hogy a szultán és török kormányzat ne adjon több kedvezményt a bolgároknak (a macedón kérdés kezelése céljából) a görögök kárára.

¹⁵¹⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt 38., fol. 129-135., 1895. április 12., macedón ügyekről jelentés; és Kt. 38., fol. 137-140., 1895. április 19., Rizov: Mlada Balgarija lapja.

Panajotov szerint (235.) több bolgár dokumentum arra utal, hogy Buriánt valójában visszahívták, mert akadályozta a titkos megegyezést Sztoilov és Kálnoky között, mely szerint a Monarchia támogatja a bolgárok macedóniai törekvéseit, ha az nem a bandákon keresztül és nem fegyverrel (értsd egy nemzetközi konferencia összehívásán keresztül) kerül megvalósításra. Palotás elutasítja ezt a feltételezést (A Balkán-kérdés, 31). Burián ekkor csak testvére esküvőjére utazik el néhány napra, másrészt maga is többször kéri áthelyezését, még rangemelkedése után is. Az viszont tény, hogy a Monarchia számára válságos időben hagyja ott októberben Szófiát, de ekkor már Goluchowski a külügyminiszter, aki végül más politikát folytat majd, mint Kálnoky. Az is igaz, hogy mind Beck-Rzykowski vezérkari főnöknek, mind Calice konstantinápolyi követnek volt olyan tervezete 1895-1897 között, mely Macedóniát osztrák csatlósállamként tünteti fel, tehát a törökök félelme a zavarosban halászó Monarchiától nem volt alaptalan (illetve ez felfogható úgy is, hogy úgy vélték, Macedónia osztrák felügyelete csökkenti a térség destabilizálóságát, amit a bolgár uralom és növeli a reformok végrehajthatóságát), de ez még nem jelenti Bulgária igényeinek támogatását.

¹⁵¹⁷ Falu Mödling környékén.

¹⁵¹⁸ Emma és Janka Burián István testvérei. Hugo von Hoffmannstahl (1874-1929) osztrák költő, novellista, drámaíró.

¹⁵¹⁹ Pálmay Ilka (1859-1945) magyar színésznő.

A fej/edelm/ fogadta a Maced/oniai/ Congressus küldöttségét,¹⁵²⁰ s tartott nekik csillapító beszédet, mely közzé is tétetett. - Én azt tanácsoltam volt, hogy ne fogadtassék a küldöttség, mert csak kompromittálhatja a fej/edelm/et.¹⁵²¹ A ministertanács azonban jobb sakkhúzásnak tartotta az ellenkezőt, tekintettel főképp a belső helyzet igényeire. - K/álnok/y g/ró/f helyeselte ellenvetéseimet.

Április 27.

Fejed/elem/ és fejed/elem/asszony nálunk ebédeltek.

Május 1.

Bánffy¹⁵²² válasza Terényi¹⁵²³ interpellációjára. Agliéardi Nuntius¹⁵²⁴ utazása miatt.

Május 3.

A Pol/itische/ Corr/espondenz/ben Kálnoky válaszol - imp/ertinens/ [tiszteletlen] módon. Bánffy hibázott, hogy elhamarkodva válaszolt, midőn egy dipl/omáciai/ alkud/ozás/ tárgyát képező incidens forgott szóban, de /K/álnok/y még inkább elkapatta magát visszautasító és meghazudtoló nyilatkozatában.¹⁵²⁵

Május 5.

K/álnok/ytól sürgöny. 2.-án beadta lemondását, mely azonban el nem fogadtatott.

¹⁵²⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 79., fol. 89-93. és fol. 95-99., 1895. április 26., Burián Kálnokynak.

¹⁵²¹ Kálnoky attól félt, hogy Ferdinánd majd kétértelmű nyilatkozatokat tesz. Ferdinánd viszont, noha a részben a minisztertanács írta a beszédét, nyilvánosan elítélte a macedón agitációt, mint haszontalan, káros és célra nem vezető eszközt. Palotás, A Balkán-kérdés, 32. Kálnoky elégedetten nyugtázta, hogy a kormányzat végre felhagyott az alkotmányos jogok folytonos emlegetésével, hogy be nem avatkozását indokolja.

¹⁵²² Bánffy Dezső (1843-1911) a Magyar Királyság miniszterelnöke 1895 és 1899 között.

¹⁵²³ Terényi Lajos (1854-1897) ügyvéd, országgyűlési képviselő. 1895. május 1-én elmondott interpellációja Agliéardi bécsi nuncius magyarországi útja tárgyában Kálnoky gróf külügyminiszter bukását idézte elő. Bánffy válaszában ugyanis Kálnoky véleményére hivatkozva, aki a nuncius fellépését – aki a hívóket az új törvények elleni fellépésre buzdította – károsnak tartotta, bár hozzátette, hogy nincs minden információ birtokában. Bánffy válaszában Kálnokyra hivatkozott, bár nem feltétlenül hátsó szándékoktól vezetve. (Kálnoky az egyházjogi törvények kapcsán korábban kétszer is megpróbált nyomást gyakorolni a regnáló magyar kormányra, konzervatív irányba, ezért a liberálisok szemében szálka volt - nem feltétlenül csak Oroszországhoz folyton közeledést szorgalmazó politikája miatt).

¹⁵²⁴ Antonio Agliéardi (1832-1915) római katolikus bíboros, 1889-től Bajorországban, 1892-től Bécsben pápai nuncius. Magyarországi látogatása során állást foglalt a magyar egyházpolitikai vitákban, amely miatt a kormány hivatalos panasszal élt, Agliéardit pedig visszahívták.

¹⁵²⁵ Bolgár ügyek: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 141-142., fol. 143-160, 1895. május 3., újságkivonatok. Ez példa nélküli volt a Monarchia addigi történelme során: egy közös miniszter még sohasem dezavualt ilyne hangnemben egy kormányfőt. Ráadásul Kálnoky a budapesti kormányzat tudatos kihívásaként értékelte Bánffy beszédét, melyet hatásköri túllépésként értékel (egy nemzetközi incidensbe szólt bele a magyar kormányfő, kész helyzet elé állítva a külügyminisztert, mikor azt mondta, hogy Kálnoky már tiltakozott is a Szentszéknél). Mivel Kálnoky nem volt hajlandó kompromisszumra, Ferenc József pedig nem akart egy újabb magyar kormányválságot, másodjára elfogadta a külügyminiszter lemondását.

Május 9.

Íratott alá a megegyezés K/álnok/y és Stoiloff közt az accise és vámkérdést illetően.

Május 10.

Stoiloff ide visszaérkezett. A keresk/edelmi/ szerz/ődésről szóló/ alkudozások Bécsben nyitandók meg 2-3 hét múlva.¹⁵²⁶

Május 15.

Kálnoky másodszor beadta lemondását, mely ezúttal elfogadtatott. Sürgönyök szerint indoka azon lárma volt, melyet M/agyaror/szágon csaptak Agliárdi állítólagos visszahívása hírével. - Ez lehetett a közvetlen indító szempont, de az állás tarthatlan volt, és alig lehetett volna már kiegyenlíteni a megmérgezett ellentéteket. - Nekem is baj ez a krízis.¹⁵²⁷

G/ró/f Goluchowski - külügyminiszter! A legőszintebben sajnálандók azon okok, melyek Kálnoky-t visszalépésre készítették. Valami fatális volt ezen válságban, melynek semmi gyökerei sem voltak K/álnok/y múltjában és hiv/atali/ személyiségében, - kifolyása egy nem akarom mondani hibájának, de fogatkozásának: túlságos rátartósságának és szófukarságának. Én, habár nem volt irántam barátságos, csak dicsérhetem és hálálhatom igazságosságát, és hivatalos culansságát [előzékenységet].¹⁵²⁸

Május 30.

Szabadságra.¹⁵²⁹

¹⁵²⁶ 1896. december 21-én kötetik meg.

¹⁵²⁷ Ti. ez is hátráltatta áthelyezését. „Nálunk, értem a külügyben, nagy változás állott be, melynek kihatását egyéni kis sorsomra még nem bírom megítélni. Mindennel meg vagyok elégedve, ami elvisz innen – és nem éppen itt maradni már semmi áron sem akarok. 9 évig ily helyen több mint amennyit egy normális ember kibírhat.” Burián Isván levele Thallóczy Lajoshoz. Szófia, 1895. május 26. OSZK Kézirattár, Fond XI/166.

¹⁵²⁸ Thallóczy már más véleményel volt róla: „Regimjének markáns vonása az, hogy van külügyminiszter, de nincs külügyi politika. OSZK Kézirattár, Quart. Hung 2459/I. 434. (1894). Palotás szerint Kálnoky a kedvező külső körülmények kihasználásában jeleskedett, de maga nem tudott ilyen helyzetet produkálni, vagy ezeket fenntartani (Palotás, A Balkán-kérdés, 39).. Bukása után pár héttel a Balkánon a Monarchia számára újabb kedvezőtlen fordulat történt a bolgár politikában.

¹⁵²⁹ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 38., fol. 163-171., 1895. május 24., Burián jelentése. Inntentől kezdve Hoenning jelent.

Burián naplója semmit sem ír Sztambolov meggyilkolásáról. Az utóbbi május 15-én/27-én egészségi okokra hivatkozva útlevelet kért, hogy Karlsbadba utazzon kúrátatni cukorbetegségét (erről a hivatalos dokumentumot mellékelte is), de a kormányzat ezt megtagadta, mondván, hogy a Parlamenti Vizsgálóbizottság nyomozása miatt, mely az ő kormányzása alatti visszaéléseket vizsgálja, nem kaphat útlevelet. MREZSLT. 45f. cs. 80. t., 91-92. I Karlsbad ekkoriban nemcsak gyógyhely, de fontos informális diplomáciai központ is a Monarchiában. Biemann szerint (216. o) Ferdinánd áll a háttérben, aki félt, hogy Sztambolov kitálal róla mindent a bécsi udvarnak, ellehetetlenítve az oroszbarát fordulat mellett saját pozícióját is. Az, hogy a levél Burián hagyatékában maradt fenn, azt bizonyítja, hogy tudott a Sztambolov elleni újabb hajszáról, de Sztambolov leveleszintre egybeesik Burián elutazásával. A volt miniszterelnököt 1895. július 16-án gyilkolják meg bestiálisan a szófiai rendőrség tisztjeik.

Június 2.

B/uda/pestről Deszkre.

Június 5.- június 10-ig

Budapesten.

Június 10—től—augusztus 5.-ig Kaltenleutgeben.

Von Hönning jelentése, Szófia, Goluchowski grófnak, Bécs
Szófia, 1895. július 16.

Sztambolov úr tegnap meglátogatta az Union Clubot, amelynek tagja. Nyolc óra tájban elhatározta, hogy hazamegy vacsorázni, és a biztonság kedvéért a klub szolgáján keresztül elintézte, hogy - bár lakása mintegy 500 méterre volt tőle - kocsit hívtanak érte, amelyben Petkov úrral együtt foglalt helyet, míg a kocsit a régi szolgája, Guncho vitte.

Körülbelül félúton az Union Clubtól Sztambolov házához vezető út felénél egy lövés dördült el nagyon közelről. A hajtó azonnal megállította a lovakat, mire három hosszú, nehéz késekkel felfegyverzett hóhér támadt a kocsira. Stambolov úr azonnal elővette revolverét, és ugrani akart, de a földre esett, és ebben az állapotban az egyik támadója több súlyos késcsapást mért a fejére, ami ellen úgy próbált védekezni, hogy a kezével takarta el magát, és eközben a legszörnyűbb módon megcsonkították.

Petkov úrra egy második támadó is rátámadt, aki azonban nem húzta ki a kését a hüvelyéből, ezért azzal több ütést mért Petkovra.

A szolga Gunchót, aki revolverrel a merénylők után rohant, és három lövést adott le, saját elmondása szerint Morfov csendőr tiszt szablyacsapásokkal fékezte meg.

A még fényes nappal, a város központjában, a forgalmas utca közepén lezajlott közelharc következtében minden oldalról azonnal özönlöttek az emberek, az elsők között érkezett a helyszínre Mutkurova asszony, Sztambolov húga, aki a közelben lakott, és az Unió Klub néhány tagja.

Sztambolov úr a járdán ült, vérben úszva, tátongó sebekkel a koponyáján és teljesen szétdarabolt kezekkel; utolsó erejével azonban sikerült kérnie, hogy hazavigyék.

A gyilkosság idején nyoma sem volt a csendőröknek, akikből egyébként mindig több van ebben a fontos utcában. Miután mindennek vége lett, és a gyilkosok elmenekültek, többen is megjelentek, akiknek első dolguk volt, hogy Sztambolov szolgáját letartóztassák, és állandó őrizet alatt a rendőrségre vigyék, ahová később Petkov úrnak is mennie kellett.

Sztambolovot a házába vitték, ahová azonnal megérkeztek a város legtapasztaltabb sebészei: Sztirlin, Zolotovics, Hakanov, Szerafimov, Mihajlov stb. doktorok. Sajnos a vérvesztés óriási volt.

Miután a mintegy 30 sebet megvizsgálták és a fejet bekötözték, az orvosok kénytelenek voltak amputálni a két tenyeret.

Ekkorra az utcát már csendőrök zárták le széles övben a ház körül, és még a külföldi

Morfovnek hallgatólagos támogatásával az összeeskövík, a korábban már említett Tüfekcsiev, Bone Georgiev és Krasztev Helju.

képviselőnek is, akik mind érdeklődni jöttek, nagyon nehéz volt átjutniuk a kordonon.

...

A házban zajló jelenetek leírhatatlanok. Éjjelre vége volt a műtétnek, a súlyosan sebesült férfi időnként eszméleténél volt, ugyanez történt ma reggel is. Az állapota azonban reménytelen...

Ma - kedd délben - még egyik aljas merénylőt sem sikerült azonosítani és letartóztatni, de nekem azt sugallták, hogy az eddigi nyomozás arra enged következtetni, hogy a bérgyilkos és a merénylők összejátszottak. Megállapítást nyert, hogy az egyetlen lakókocsit, amely Stambolow távozásakor az Union Club előtt állt, egy olyan kocsis vezette, aki még a személyzet számára is teljesen ismeretlen volt.

Maga Sztambolov közvetlenül a merénylet után megnevezte Tyufekcsiev és Khalov nevét, az előbbi már letartóztatták.

A kormányt a bolgár főváros központjában elkövetett, hallatlanul nagy felelősség terheli e hallatlan merénylet kapcsán. Sztambolovot hónapok óta a legnagyobb rendőri atrocitásoknak vetik alá saját biztonsága ürügyén, megtagadják tőle az egészségügyi utazást, és most, nem sokkal azelőtt, hogy a híres vizsgálóbizottság munkájának eredményét felhasználnák ellene, egy gyilkos keze a legszörnyűbb módon feldarabolja Szófia utcáinak közepén, az őt "őrző" rendőrök szeme láttára.

A kormány hivatalos szerve, amely a Béke[45] nevet viseli, túlságosan is jelentőségteljesen, nem mulasztotta el az alkalmat, hogy az alsóbb néptömegek gyűlöletét Sztambolov ellen szítsa, hogy minden eszközzel rágalmazza őt, bár valóban voltak nagyon eltúlzott kiáltványok a részéről. Az olyan cikkek azonban, mint amilyeneket tisztelettel mellékelek fordításban - a Mir[46] legutóbbi (véletlen) számából származik - szörnyű megcsontosodásról tanúskodnak.

Kt. 38, Berichte aus Sofia 1895, I-VII, Bl. 348-349, 352-356; KMF 03/60/4.

Höning, 1895. július 16. Nr. 36.

...Radoszlavov ma fenyegető levelet kapott egy "ruszofil bizottságtól", amelyben hasonló támadással fenyegették meg, ha nem hagy fel az oroszellenes irányvonallal.

A politikai és erkölcsi brutalitás a jelenlegi gyenge és nevetséges kormány alatt rendkívüli mértékben növekszik, így célszerű lenne erőteljes beavatkozással véget vetni az éretlen és rosszindulatú gazemberek komédiájának.

A képviselők meg nem jelenése Nachowicz úr fogadásán nagy feltűnést keltett. A hadügyminiszter közölte a katonai tanáccsal, hogy ha nem kapják el a gyilkosokat, a kabinet elveszett. Sztoilovon kívül, aki megdöbbenetnek tűnt, az összes miniszter higgadt nyugalmat mutatott. A külképviseletek részéről van egy olyan szándék, hogy felfüggesztik a kapcsolatot a jelenlegi külügyminiszterrel. Még a hatalmak képviselőinek visszahívása is szóba került.

Kt. 38, Berichte aus Sofia 1895, I-VII, Bl. 346-347; KMF 03/60/4.

Von Hoenning jelentése, Szófia, Goluchowski grófnak, Bécs

37. sz. A-B Bizalmas. Szófia, 1895. július 19.

Az itteni külföldi képviselők által a kormányra gyakorolt nagy nyomás és a külföldön

már némileg érezhetővé vált felháborodás révén tegnap kezdett érzékelhetővé válni a változás a tisztességes személyek - valójában csak Sztojlou urat és talán Petrov ezredest tudom így meghatározni – magatartásában

...

A kormány ... hagyta, hogy ...Tüfekcsiev, bár a robbantás után Sztambolov teljes tudatában elkövetőként megevezte, két teljes napig szabadon járkáljon, és csak tegnap, miután minden erős nyomásgyakorlási eszközt bevetettek, döntöttek úgy, hogy letartóztatják.

A kormány és szervei érthetetlen módon elmulasztották, hogy a rövid szakaszon, amelyet a meggyilkolt férfi leggyakrabban használt, és amely szélessége, egyenes vonalvezetése és kevés mellékutca miatt kiválóan alkalmas volt az őrzésre, megbízható embereket állítsanak szolgálatba; mert bizonyított, hogy a négy egyenruhás őr, akik azon az éjszakán a gyilkosság pillanatában 50-150 lépésnyire voltak a végzetes helytől, részben azonnal eltűntek, részben csak a pillanatot várták, hogy feltartóztassák Sztambolov szolgáját, míg a gyilkosok akadálytalanul elmenekültek.

Morfov csendőrfelügyelő magatartását, aki még ma is a posztján van, sürgősen szigorú vizsgálatnak kell alávetni. Az első lövések eldördülése után néhány másodperccel kijött a Minisztertanács épületéből, amely csak néhány lépésnyire volt a tett színhelyétől, és azonnal Sztambolov szolgájához fordult, akit - anélkül, hogy a történetek iránt érdeklődött volna - lefegyverezett, és akit egy fejre mért szablyaütéssel megakadályozott abban, hogy a 30-40 lépésnyire lévő menekülő gyilkosokat üldözőbe vegye. Elégé ismert számunkra, hogy Morfov Sztambolov bosszúszomjas ellenfelei közé tartozott, és teljesen érthetetlen, hogy - hacsak magatartása nem kizárólag ügyetlenségből és a lélekjelenlét hiányából fakadt - tovább is meghagyják a funkciójában, és még inkább most, hogy rajta keresztül kell végrehajtani a legfontosabb, a nyomozóbíró számára nélkülözhetetlen állami-rendőri intézkedéseket.

Nem pazarolok több szót a kormánylap, a Mir (Béke) magatartására. Huszonnégy órával a merénylet előtt felhívást tett közzé, hogy édessék fel Sztambolov és Petkov szörnyetegek házáat a tulajdonosokkal együtt; huszonnégy órával a merénylet után kijelentette, hogy Sztambolovot "vesszőcsapásokkal" megsebesítették, egy nappal később pedig a legunalmasabb történeteket tálalta, arra utalva, hogy a büntényt Petkov és Guncho úr követte el, és egy alaposan őrült macedón változatot tálalt nekünk, amelyet a leghűségesebben csatolok fordításban[71].

...

Ami az egyes miniszterek magatartását illeti, a magatartás mindenütt sok kívánnivalót hagyott maga után. Sztoilou urat leszámítva, aki könnyeket hullatott, és akit a maga pozitívan tiszteletreméltó naivitásában továbbra is csak a gyengeség és a tehetetlenség fogott el, nem hiszem, hogy bármelyikük is őszintén sajnálná a büntényt. A hatóságok egyetlen békítő nyilatkozatot sem tettek, és ezek az urak mind úgy tesznek, mintha csodálkoznának és valóban fel lennének háborodva azon, hogy ekkora felhajtás van az ügy körül. A lakosság, mint a korábbi hasonló alkalmakkor, most is csak kissé izgatott...

Kt. 38, Berichte aus Sofia 1895, I-VII, Bl. 397-398; КМФ 03/60/4.

Augusztus 6.

Visszatértem szabadságomról, melyet felsőbb parancsra megrövidíttem. Utolsó

rövid tartózkodásom lesz itt.¹⁵³⁰ - Zavart helyzetet találok,¹⁵³¹ melynek következők a főbb kérdőpontjai: Mi lesz erősebb, a Pétervárról visszatért bizottság agitatója, vagy a Stoiloff kormány?¹⁵³²

¹⁵³⁰ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 469-470., 1895. augusztus 8., Burián távirata (az előző doboz folytatása).

¹⁵³¹ A bolgár (és osztrák) belpolitikai problémák mellett a beszivárgó cseták és a helyi lakosság fegyverviselése ellen fellépő török hatóságok tevékenysége a külpolitikai helyzetet is súlyosbította. Ráadásul az „örmény antant” éppen ekkor adta át a Portának javaslatát az örmény kérdés rendezésére (1895. május 11.), mely viszont a hatalmak belső ellentétei és nyomásgyakorlási eszközeik korlátozottsága miatt szinte semmilyen komoly változtatást nem tartalmazott a már ismert elemeken túl (keresztény kormányzó, adócsökkentés, egyszerűsítette helyi adminisztráció), mely a Balkáni mozgolódók számára sem volt kedvező előjel. Azt viszont, hogy a hat nagyhatalom együtt fellépve ismét beleavatkozott a Birodalom beügyeibe, jó alkalomnak látták saját elképzeléseik megvalósítására. Palotás, A Balkán-kérdés, 47. Hoenning szerint a kormány már nyíltan pártfogásába vette a macedón agitátorokat és támogatva programjukat. 1895 júniusában, Kücsük Szaid pasa nagyvezíri kinevezése után Dimitrov újra követelte (ismét a nagyhatalmak tudta nélkül) az öt bolgár püspök kinevezését Macedóniába. Szaid azonban megtagadta a memorandum átvételét, mondván, hogy egy csatlósállam nem szólhat bele a birodalom belügyeibe. Erre Dimitrov az iratot elküldte a szultánnak, majd állomáshelyét elhagyva Szófiába távozott szabadságára hivatkozva. A szultán, a többi balkáni nép érdeksérelmére való hivatkozással a Dimitrov-memorandumot – bár megtárgyaltatta a minisztertanáccsal – de végül ad acta helyezte.

Erre megkezdődött – a bolgár kormány kétkulacsos viselkedése mellett a cseták betörése török területre. Ottoman Diplomatic Documents, Nr.143: 1895. június 27. Szófiából jelentik, hogy a Bulgáriában tartózkodó forradalmi tanácsok a helyi hatóságok tudtával szerveznek további bandákat, fenntartják a kapcsolatot a török területen működő támogatóikkal, és a birodalmi kormány ellen szítják a hangulatot a sajtóban. A bolgár kormány nem tesz hathatós lépéseket a forradalmi tevékenységgel szemben. Nr. 141: Fethi bej jelenti, hogy a bolgár kormány ugyanekkor behívott 12000 tartalékos. Lépéseket kell tenni a bécsi kormánynál [nem véletlen, hogy csak ez a nagyhatalom kerül említésre, jól érzékelteti a Monarchia pozíciójának erősségét ekkor Bulgáriában.] [A bolgárok arra hivatkoznak, hogy a cseták behatolása ellen a határőrizet megerősítése érdekében történnek ezek a lépések] Nr. 162: (1895. július 10). Jelentés a bolgár forradalmi bizottságok tevékenységéről. Minden fontosabb bolgár faluban “Macedón társaságokat” alapítottak, amelyeknek a célja a forradalmi mozgalom erősítése és a macedón függetlenség kivívása. Vezetőjük, Tüfekcsiev a szobranje tagja. Többeket felfegyvereznek, egy 80 fős banda átlépte a határt és Kjusztendill hegyeinél telepedett meg. Itt várták az élelmiszert és a szerb rendszerű Koka-Mausereket. A macedónok mellett nagyszámú bolgárt is felvettek. Minden önkéntes a bolgár állam által fizetett 60 frankot kap. Eddig 64 csapatot alkottak, mindegyikben 60-80 fő található. Mindegyiket Szófiában szervezik (Nr. 168.) és innen küldik őket a határra. A legtöbbet Kjusztendillen keresztül vagy a rilai kolostoron át jutnak Macedóniába. Vezetőjük Arnautoff, korábban bolgár tiszt. A csoportokat olyan macedónok vezetik, akik korábban a bolgár hadseregben szolgáltak (Nr. 168.).

A panaszok hatására Burián szabadsága idején a hatalmak a közös fellépés mellett döntöttek. A bolgár külügy a június végi közös nagyhatalmi demarsra reagálva a Bulgáriából induló bandákkal kapcsolatban a következő, régtől hangoztatott és csak féligazságokat tartalmazó álláspontot fejtette ki. (Ottoman Diplomatic Documents, Nr. 161: Nacsovcics külügyminiszter Voigts-Rhetz szófiai német konzulnak, 1895. július 10.). A bolgár kormányzat törekszik a török portával való jó és lojális kapcsolatra. Az örmény kérdés fellángolásakor is teljesen nyugodt maradt Bulgária. Természetes, hogy az önálló bolgár állam megalakulása óta a Török Birodalomban maradt bolgárok számára vonzerőt jelent az önálló állam (kulturális, iskolai, katonai, stb.). A bolgár jólét hatására többen áttelepedtek, kb. 65,000 személy, az időnyomunkásokon és állampolgárságot szerzettekén kívül. Alkotmányellenes lenne a Bulgáriában működő egyesületek feloszlatása, de Bulgária alaposan megfigyeli őket és őrzi a határokat. Ha Macedóniában tényleg vannak ilyen bandák, akkor azokat vagy helyben toborozták vagy máshonnan jöttek. Lobanov azonban nem kívánt beavatkozni, sőt, javasolta a törököknek az exarcha eltávolítását Konstantinápolyból és joghatóságának visszavonását a Török Birodalom felett, területileg körülhatárolt állami autokefál egyház kialakítását javasolva Bulgáriában, utasítva Nyelidovot, hogy ne támogassa az öt püspök kinevezését. A nagyhatalmak egyöntetű elutasítása miatt Borisz Szarafov Melniket elfoglaló csetái nem kaptak szófiai segítséget, így a felkelés összeomlott.

¹⁵³² 1895. június 26. Bulgáriában a 8. nemzetgyűlés küldöttei, Teodor Teodorov és Kliment metropolita Oroszországba utaznak a diplomáciai kapcsolatok helyreállítása céljából. Erről a Bulgarisches Echo júliusi számai is beszámolnak német nyelven, Burián távollétében. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 456-464., Hoenning jelentésének melléklete.

Ha az utóbbi elbukik a Clemens metropolita/ irányra fog-e a fejed/ elem/ által követettni, vagy a nemzeti p/ár/t. Radoslavoff vezetése alatt?¹⁵³³

Egy russophil kormány kész volna-e anyagi áldozatokra O/roszország/ kedvéért?

Az új "kibékülési" irány mily mérvben lesz kész feladni az eredeti aspiratiót, t.i. a fejed/ elem/ elismertetésének keresését, s esetleg a fejedelmet is feláldozni calculusának?

Két részre fog-e szakadni a "kibékülni" akarók tábora? Az lesz-e az erősebb rész, mely végre feladja a frázist, az egész problémának lényegére tér át?

Mennyire fog a fejed/ elem/ ismét feladatának magassága alatt maradni?

A pétervári communicuének milyen hatása lesz? Hitelességén kételkedni alig lehet, minthogy a Nord is így nyilatkozik.¹⁵³⁴

Augusztus 10.

A pétervári communicu mint ilyen demontáltatott [megcáfoltatott]¹⁵³⁵ az Agence Russe által, /mely azonban ujságszövetkezet csak./

Augusztus 12.

A küldetést azzal indokolták, hogy érvényben maradt a korábbi, aranykoszorúról szóló parlamenti határozat (és elkészült közben a koszorú). Mivel nagyjából úgy sejtették, hogy teljes ignorálás lesz a küldöttség sorsa, nyugodt szívvel neveztek ki küldöttnéket jól ismert ruszofil politikusokat is, nehogy ezek hiányára foghassa a bolgár közvélemény az oroszok tárgyalásokat elutasító magatartását (Palotás, A Balkán-kérdés, 49.). A sikertelenségben reménykedő (vagy legalábbis ezt hangzóttat) Sztolov szerint így majd a ruszofilok is belátják, hogy Oroszország mellett nincs mit keresniük, így megszabadul az egyik ellenzéki irányvonalától.

Lobanov azonban, noha a macedónkérdésben egyértelműen Goluchowski politikáját támogatta, fogadta a bolgár küldöttséget, majd így tett az új cár is. Kliment metropolita visszatértekor 5 pontban közli az orosz feltételeket, melyek között az alkotmány helyreállítása, a szabad választások kiírása, a kabinetpolitika feladása, a bolgár külpolitika orosz külpolitikával való összeegyeztetése és az orosz megfigyelők beengedése a szobrányjába szerepelt – a fejedelem eltávolítása, a korábbi fő kérdés, már Tatyiscsev számára sem volt *sine qua non*. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 481-482., 1895. augusztus 13., Burián távirata.. A helyzetet tetézte még júliusi Sztambolov meggyilkolása is.

¹⁵³³ Megbeszélés Sztolovval. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 473., 1895. augusztus 9., Burián Nr. 86. távirata.

A Monarchiában komolyan tartottak attól, hogy Sztolov bukása esetén karavelovista, vagy cankovist oroszbarát kormány alakul, ezért Sztolov népszerűtlen és igencsak ingatag helyzetű kormányának fenntartása még mindig a kisebbik rossznak tűnt. Ezzel a bolgárok is tisztában voltak és ez növelte manőverező képességüket – a helyzet stabilizálását egy külpolitikai sikertől remélve bíztak a Monarchia további támogatásában. Palotás, A Balkán-kérdés, 48. Miután azonban a júniusi felkelés kudarca rádőbbsentette őket arra, hogy a Monarchia nem támogatja törekvéseiket, Lobanov kedvező fogadtatása felértékelődött szemükben.

¹⁵³⁴ A bécsi távirati iroda által a bolgár deputáció hazautazása után közvetlenül felröppentett hír, hogy Oroszország nem bocsát meg, míg Ferdinándot el nem mozdítják vagy át nem tér ortodox hitre, s nem ismeri el a kormányt, koholmány volt. Palotás, A Balkán-kérdés, 70-71. Noha a lapok úgy értelmezték, hogy Ferdinánd eljátszotta a hármasszövetség jóindulatát és nem tudta megszerezni az oroszokét, tehát két szék közül a pad alá esett és nagyhatalmi támogató nélkül a trónja is veszélyben van, Pétervár augusztus 9-én cáfolta a kommuniké eredetiségét, de ettől függetlenül az orosz forrásból származott, s a célja a nyomságyakorlás volt. Az biztos, hogy a bolgár küldöttség és kormányzat igen tanácstalan volt, hiszen saját fülükkel nem ezt hallották. A kommuniké (noha célja nem ez volt) a bolgár ruszofilek eufóriájának megszűnéséhez és Ferdinánd hazai manőverezőképességének növekedéséhez vezetett (miközben külpolitikailag szűkültek lehetőségei).

¹⁵³⁵ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 475., 1895. augusztus 10., Burián Nr. 88. távirata.

A fejed/elem/ visszatért egyedül,¹⁵³⁶ ámbár családját is várják. Vegyek nála audientiát vagy sem?¹⁵³⁷

Augusztus 17.

Egész röviden nézetem a helyzetről:¹⁵³⁸ A deputáció nem hozott vissza semmit, amint nem vitt semmit oda: szavakat.¹⁵³⁹ Ott pedig "tetteket" kívánnak látni.¹⁵⁴⁰

Az eredmény egyelőre csak az, hogy O/roszország/ban bíznak most a barátságos fogadtatás további csáb hatásában, s abban hogy az O/roszország/ szerint már erő gyümölcs lehullása siettetve lett. Azoknak sem árt a létrejött jobb hangulat, akik, mint Goluchowski szerint Lobanoff h/erce/g, hajlandók volnának megalkudni Ferd/inánd/ fej/edelem/mel. - A bolgárok pedig, egyrészük reméli az oroszok kifáradását a tagadásban, más részük nem reményli, nem is kívánja, de látszatát fenntartja, ilyforma reménységnek, mert kormányzati szempontból időt akarnak nyerni /a kormány/, végre másik /a liberálisok/ hangosan kikiáltják a kudarcot, hogy előmozdítsák kormányképességüket. A fej/edelem/ pedig úgy látszik azon töri fejét, hogy kitalálja hol van a legtöbb chance [esély]. Minthogy ő néha ugyan jól okoskodik, de kiindulópontja többnyire hamis vagy ferde, előre lehet látni, hogy nem azt fogja cselekedni, amennyiben ez tőle lesz függő, ami a légcélszerűbb.

Mi ezt a játékot egészen nyugodtan nézhetjük, még ha Ferd/inánd/ elbukik is. Pedig kár, nem e hitvány emberért, hanem az elért nemzeti sikerért, melynek ő nem volt méltó viselője, a melynek tovább fenntartására esetleg egy különben szükségtelen új válság fog megindulni.

¹⁵³⁶ HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 477-478., 1895. augusztus 13., Burián Nr. 89. távirata.

¹⁵³⁷ HHStA, Nachlass Aehrenthal, Kt. 1. Burián an Aehrenthal, Sofia 23. August 1895. Részben Ferdinánd kombinációi, fiának ortodox vallásra való áttérésének módjaitól írt, illetve az orosz-bolgár közeledés beszámolója tárgya.

¹⁵³⁸ A bolgár küldöttség eredményességétől függően többen puccstól tartottak a szélsőséges ruszofilek részéről, mert nem látták Ferdinánd áttérésének lehetőségét. Részletes jelentés a deputáció megbízatásáról és kinti tevékenységéről Goluchowskinak (nyomtatott): HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 481-491., 1895. augusztus 16., Nr. 41.b. A belpolitikáról Goluchowskinak (nyomtatott): Kt. 39., fol. 502-504., 1895. augusztus 16. Nr. 41c. Tartalmát közli részletesen: Palotás, A Balkán-kérdés, 80-81.

¹⁵³⁹ Palotás Emil kutatásaiból tudjuk (Ferdinánd augusztus 2-i megbeszélése Tatyiscsevvvel Karlsbadban, Kliment metropolita bécsi megbeszélése Kapnyiszttal Bécsben a visszaúton), hogy az orosz diplomáciai ágens Szófiába küldését maga Kliment vetette fel, de Borisz herce áttérését az ortodox hitre – mely különben már 1894 végén felmerült a kapcsolatok rendezésének előmozdítójaként, s a Kliment-féle bizottság is tudott erről, mint alkupozícióról – orosz oldalról hozták elő, a bolgár küldöttség nem fogadta el, hanem annak otthoni fogadtatásától tette függővé. Az orosz kormányzat valóban nem követelte Ferdinánd eltávolítását, de kijelentette, ha a bolgárok meg akarnák buktatni, nem védené meg. Ez nyilván nyomásgyakorlás akart lenni az átkeresztelekedés meggyorsítása érdekében. Palotás, A Balkán-kérdés, 74. Panajotov állítása (256), vagy Burián feltételezése, hogy a koszorú-delegáció nem végzett semmit Ferdinánd ügyében, tehát nem állja meg a helyét. Vö. a fenti augusztus 13-i Burián távirat tartalmával Kliment metropolita feltételeit illetően – a kettő között kevés az átfedés.

¹⁵⁴⁰ Ez a kifejezés fordul elő Palotásnál is, 74. o.

Szeptember 19.¹⁵⁴¹

A helyzetről csak annyit, hogy a maced/óniai/ bizottság a mozgalmat nem akarja elaludni engedni,¹⁵⁴² s tavaszra újabb fellépést készít elő: betöréseket, merényleteket stb., hogy az izgalmat fenntartsa. Pénzt gyűjt.¹⁵⁴³ A kormány most is gyenge, határozatlan és rövidlátó. Feltehető, hogy tavasszal is még az lesz. Amennyiben az neki lesz baja, ő lássa. De amennyiben Európát fogja nyugtalanítani, jót fog kelleni reá ütni, de nem jegyzékkel vagy példázgatással, ha nem rövid esedékű szabatos fenyegetéssel, esetleg eljárással. - A kormány legutóbb a miniszterek utazása által Ruszcsukba és Várnába, nagyban akarja erőltetni Boris vallásváltoztatását. Eddig siker nincs, úgy látszik, a fejedelem akarná, de neje erőlesen ellenszegül, mi már meghasonlást is idézett elő. A fejed/elem/ az ó-zárdába költözött át. - Stoiloff sürgetései most, midőn a fej/e dele/mné várandós, tapintatlanok, de neki nagy szüksége lehet reá kormányzása szempontjából. Nacsovcics elutazik, egyelőre nem tudom mi célból.

Szeptember 19. este.

Stoiloffal beszéltem. Várnában erőltette a Boris kérdést, mely neki, /de főképp neki/ most az első kérdés. Ő szerinte a fej/e dele/m/asszony hajlandóbb férjénél, fő akadály a Parmák,¹⁵⁴⁴ Clementinát Várnába várják, és tőle kedvező befolyást. A maced/óniai/ előkészületektől a jövő tavaszra St/oiloff/ nem tart.¹⁵⁴⁵ Szándékai erősek, tettei is azok lesznek-e? - Szerinte az izgalom csakis a macedóniaiakra szorítkozik. Bombaelőkészületek. - A keresk/edelmi/ szerz/ődésre/ alkudozók holnapután mennek Bécsbe. - Nacsovcics rövid időre elutazott, Bécsbe is megy.¹⁵⁴⁶

Október 1.

¹⁵⁴¹ Naplóbejegyzés nincs, de jelentések vannak augusztus-szeptember fordulóján, beleértve egy nagyobb feljegyzést Kapnyiszt és Lobanov politikájáról. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 568-575., 1895. szeptember 6., Burián Goluchowskinak.

¹⁵⁴² A bolgár kormányt a macedónpártiak és a kongresszus támogatásától visszakoázásra készíti a nagyhatalmi nyomás, lásd korábban.

¹⁵⁴³ 1895. december 28. A szófiai II. Makedón kongresszuson kettészakad a makedóniai területek felszabadítására és Bulgáriával való egyesítésére alakult, korábban Trajko Kitancsev vezette Legfelsőbb Bizottság (Verhoven Komitet). Autonomista frakciója beolvad az 1893-ban alakult VMRO-ba (Belső Makedón Forradalmi Szervezet), az annexionista, bolgárbarát Legfelsőbb Bizottság, mely a sztoilovista bolgár Nikolaev tábornok és Jozif Kovacsev vezetésével szerveződik újjá, pedig továbbra is Makedónia Bulgáriába olvasztását propagálja.

¹⁵⁴⁴ Ti a pármái Bourbonok, a fejedelemné rokonsága.

¹⁵⁴⁵ Bourchier-nek, a Times levelezőjének érkezése majd a melniki felkelés leverése után a doszpati incidens (Sztjojo vojvoda 150 fős irreguláris alakulatát a török és basibozuk csapatok bekerítették, a hegyszorosból való kitörés során mintegy százan meghaltak, a doszpati pomákok közül pedig legalább 20-an. Bulgarisches Echo, szept. 13-i száma., HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 616-617.) a macedón kérdés akutságáról tanúskodnak. Burián jelentésének melléklete: Kt. 39., fol. 614-619., 1895. szeptember 27.

¹⁵⁴⁶ Jelentés csak szept. 27-én. HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 592-592., Burián Goluchowskinak. Nacsovcics bécsi utazásáról telegram: Kt. 39., fol. 590., 1895. szeptember 18. Másik nagyobb jelentés: Kt. 39., fol. 598-607., 1895. szeptember 27-én.

A fejed/elem/ Euxinogradból megcáfoltatta a hírt, mintha Boris h/erce/g óhitűvé tétele kilátásban volna. - Stojloff abbéli aktiójának tehát közeli sikere alig lesz.¹⁵⁴⁷ Radoslavoff, talán ezen feltevésből kiindulva, azt határozta, hogy a Zankoffisták az alkotmány 38. c/ikkelye/ helyreállítását célzó indítványát a Sobranjeban támogatni fogja, minthogy Stojloffnak nem lesz módjában ezen indítványt egy elért siker felmutatása által tárgytalanná tenni.¹⁵⁴⁸

Október 13.

E hó 31.-én elhagyom ezen állomást. Mi tevékenységem eredménye, mi a tanulság, mely a mostani helyzetből bulgáriai politikánkra nézve levonanadó? Egyszóval az, hogy nekünk kezünkbe kell vennünk a macedóniai reformokat, úgy mint Angolország kezébe vette az örmény ügyeket.¹⁵⁴⁹ Minden lényeges megfontolás e mellett szól, az ellenvetések és bökkenők alig esnek latba.

Nekünk kell a Berl/ini/ szerz/ődés/ 23. cikkének alkalmazását kezünkbe vennünk, mert az nekünk a leghasznosabb, hatalmi állásunkat legjobban előmozdító politika volna: 1. Törökországra nézve a legjobb, 2. a Balkán-viszonyok fejlődésére legalkalmasabb, 3. Bulgáriával, annak jövőendő szerepével szemben a legcélszerűbb, 4. a legerősebb sakkhúzás Oroszország ellen.¹⁵⁵⁰

A maced/óniai/ reformokat ugyanazon szellemben kellene erőltetni, mint Salisbury az örményekét: Törökországot saját előnyére kényszeríteni, hogy minél jobban biztosítva legyen, ameddig még meglevő életerejével lehet, uralma keresztény alattvalói felett, és

¹⁵⁴⁷ Sztoliov is cáfol: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 602-613., 1895. október1., Burián jelentése Goluchowskinak (két melléklettel, köztük Sztoliov magánlevelezésével).

¹⁵⁴⁸ Lásd a sajtószemlét: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 626-635., 1895. október 11., Burián Goluchowskinak; Sztoliov politikájáról lásd: Kt. 39., fol. 636-643., Burián Goluchowskinak; Radoszlavovról: Kt. 39., fol. 646-651., 1895. október 15.

¹⁵⁴⁹ 1895. november 25-én az európai nagyhatalmak ultimátumot küldenek az oszmán kormánynak, amelyben követelik, hogy vessen véget az örmények mérszárlásának. Az Isztambul előtti közös flottademonstrációval nyomatékositott ultimátum hatása azonban csekély. A nagyhatalmak közül több (így a dasnyak mozgalom orosz területén való elterjedésétől tartó Oroszország is) korábban vonakodik a beavatkozástól és csak Anglia eltökéltsége viszi bele őket végül a demonstrációba. Az oroszok esélyt látnak az angol felosztási tervek megakadályozására (Ciprus, Egyiptom intő példája), és egy orosz-angol együttműködés kialakítására, ezért 1895. októberében elfogadják a reformok szükségességét, melyet a szultán október 17-én ki is hirdet. Azonban a gyakorlatban csak annyi történik, hogy a népi társaságok Konstantinápolyról Anatóliába tevődik át.

A másik oldalról Anglia mindeközben kihátrál a Földközi-tengeri antant mögül, tehát a Monarchia valóban szövetséges nélkül marad a Balkánon. Az oroszok az angolokkal tárgyalnak, Salisbury pedig az örmény jegyzék kudarca után 10 év elteltével végleg feladta a Török Birodalom és így a balkáni status quo támogatását. Calice szerint (angol felesége révén bizalmas információkhoz jutott), míg 1887-ben Anglia félt egy orosz-osztrák Balkán-paktumtól, éppúgy, mint egy háborútól, 1895-ben már maga is az érdekszférákra osztás szószólója az oroszok oldalán (Salisbury magánbeszélgetésén felajánlja II. Miklósnak a Dardanellákat, az olaszoknak pedig Albániát). Calice szerint Egyiptom és szuez fontosabb a briteknek India szempontjából, mint Konstantinápoly).

¹⁵⁵⁰ Érdekes módon (vagy talán éppen ezért írja Burián) Goluchowski ódzkodott az egyedüli fellépéstől és mindenáron nagyhatalmi szövetségest keresett a Balkánon – ekkor épp az oroszok ellenében. Angliát próbálta rávenni az 1887-es szerződés megújítására, sőt, ha orosz támadás éri Konstantinápolyt, a fegyveres beavatkozásra (Palotás, A Balkán-kérdés, 129.)

hatalma kifejtse a benne még rejlő lehető legnagyobb pluszt. Oly reformokat kell tehát elérni Die nicht den Lebensnerw der Türkei zehren würden [amely Törökország életterejét nem gyengíti]. Macedonia most jobb karba jőve, a török uralom kevésbé volna odiosus [gyűlöletes] és forradalmi merényleteknek kitéve, - legalábbis addig, míg a lakosság beérné az anyagi jólét emelkedésével. Végre a jövő fejlemények csendesen, természetesen és a Berl/ini/ szerz/ődés/ keretében készülnének és érnének meg. Habár a reformokat egyenlően minden nemzetiségért kellene kontemplálni, mégis a fejlemények a bolgárok előnyére és aspiratiói szerint dőlnének el, amenynyiben egyenlő feltételek alatt ezen elem fölényét győzelmesen állapítaná meg továbbra is, egészen azon, általunk semmi áron sem sürgetendő, de előbb utóbb okvetlen bekövetkező időig, midőn Macedónia le fog szakadni a török uralom fájáról. Mi ilyen ref/orm/ kezdeményezés által egy alkalmat ragadunk meg, melyben hivatva volnánk vezérszerepet játszani, hivatva mint szomszédok.¹⁵⁵¹ Végre győzedelmes alkalom ad oculos [latin: szemmel láthatólag] bebizonyítani a Balkán világ előtt, amit mindeddig nekünk el nem hisz, hogy nem mi vágyódunk Maced/ónia/ iránt. Ezzel pedig a bolgár russophil párt és áradat végkép le van fegyverezve, mert Oroszország ki van vetve azon positióból, amelyből a maced/óniai/ kérdés neki fegyver B/ulgáriá/ban, fegyver csak addig, ameddig B/ulgária/ O/roszország/ által remélheti elérni Maced/óni/át. Reformokat O/roszország/ nem ellenezhetne nyíltan, habár bizonyára azok iránt nem érdeklődik, mint amelyek a maced/óniai/ izgalmas anyagot semlegesítenék. Midőn tehát mi a dolgot initiálnók [kezdeményeznénk], kiindulva az örmény engedmények analóg alapjából, meghívnök hozzájárulásra az összes nagyhatalmakat. O/roszország/ azután akár részt vesz hidegen vagy melegen, akár nem, meg van e téren bénítva. Ha velünk megy, második sorban áll, és azon kívül oly munkát végez, amely számításainak nem előnyös. Ha hozzájárulását megtagadja, okvetlen el vágja alapját bulg/áriai/ állásának. Ha a bolgár közvélemény, mint hiszem, a reformok által jó időre lecsillapul, akkor a szemek nem tekintenek többé Pétervár felé, - ha O/roszország a radicál megoldásra uszítaná az itteni hangulatot, azt csak nyílt forradalmi politika által tehetné, amelyet bevezetni hihetőleg nem akar, és ha akarná, úgy Európa tudja, hányadán van. Itt azután nincs veszteni való.

Maced/óniai/ reformok. Bulgáriai, s szerbiai, görögországi és boszniai állásunkat erősítené, nagyon növelnék Balkanfélsz/iget/ben nimbuszunkat, - végre egy nagy lépéssel előmozdítaná egyik perspektívában levő, szem előtt soha sem tévesztendő érdekünket, a bolgár és görög elem erősbítését a lehetőség határáig a román és szerb

¹⁵⁵¹ Meglepően jól illeszkedik a koncepció Beck-Rzykowski és Calice macedón érdekszféráról alkotott elképzeléseihez, ami viszont az osztrák-orosz megegyezést, sőt érdekszféra elkülönítését feltételezte (Konstantinápoly „átadásával”!)

elem rovására.¹⁵⁵² - Az aktio kivitelében nagy óvatosság és tapintatosság elkerülhetlen. A Berl/ini/ szerződés, melyre mi és O/roszország/ két egészen ellenkező politikát alapítunk, politikai programnak nem elég, mert több problémát vetett fel, mint amennyit megoldott.

Október 30.

Elhagytam végkép Szófiát. Előtte való nap 2 órai búcsúkihallgatás Fer/dinánd/ fej/edelem/nél,¹⁵⁵³ ki nagyon kegyes volt, mint a régi időkben, s láthatólag jó végbenyomást óhajtott előhíni. Nagy aggodalmakat nyilvánított a vallás-kérdést illetőleg, nézetem szerint túlzottakat, amit meg is mondtam neki. Stojloff, mint látom, jobban szorította a fej/edelm/et, mint St/oiloff/ nekem bevallotta. Mindenáron sikert akar e kérdésben. A fej/edelem/ méltatlankodással visszautasítja a vallásváltoztatás kombinációját, s kész esetleg a nemzettel ezt tudatni, és elmenetelét is felajánlani. Én ő fenségének csak annyit jegyeztem meg, hogy szerintem előbb be kellene várni az ellenzéki interpelláció eredményét, s a fej/edelem/ ennek ellent nem mondott. De úgy látszik, hogy nem tűrte. Midőn a pályaudvarra jött tőlem búcsúzni, meglepetésemre azt mondta, hogy Stojloffnak már megmutatta manifestumának vázlatát, mely sújtó hatással volt a miniszterre, ki nemsokára a fej/edelem/nek levéllel felajánlotta lemondását. Eddig voltak midőn elutaztam. - Mennyire jó volt mennem, bizonyítja, hogy már az én audientiam alatt, Radoslavofféknál beszéltek, hogy én a fej/edelem/nek engedékenységet tanácsoltam Stojloff óhaja iránt, - mit szemrehányásképpen hoztam Stojloff óhaja iránt, szemrehányásképpen hozták fel ellenem. - Másrészt most Stojl/off/ és a fej/edelem/ elhírtelenkedett conceptusát [latin: fogalmazványát] - az én befolyásomnak tulajdoníthatja.¹⁵⁵⁴ - Stancseffnek ki Rómában a pápánál volt, alighanem nagy része van a fej/edelem/ nagy elszántságában.¹⁵⁵⁵

A búcsúzás a pályaudvaron megható volt. Nagy tömeg: az egész udvar, kormány, kollégák, kolónia, stb.

¹⁵⁵² Bár 1895. szeptember 30-án meghosszabbítják az 1883-as titkos szövetségi szerződést az Osztrák–Magyar Monarchia és Románia között, Burián több bejegyzésében is céloz arra, hogy nem bízik a románokban.

Az 1889-es fordulat után 1895. június 2-án az Osztrák–Magyar Monarchia kereskedelmi korlátozásokat vezet be Szerbia ellen (1896. július 15-ig). Ennek részben állategészségügyi, részben politikai okai vannak. 1895. július 3-án a magas államadósság miatt nemzetközi ellenőrzés alá helyezik Szerbia pénzügyeit („karlsbadi jegyzőkönyv”).

¹⁵⁵³ Csak egy rövid telegram: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 663., 1895. okt. 29. Burián sürgönye, Nr. 105. Távoztával Hoenning jelent.

¹⁵⁵⁴ A szobranje új ülését megnyitó (új szeleket ígérő) trónbeszédről lásd Hoenning táviratát és jelentését: HHStA, PA XV Bulgarien. Kt. 39., fol. 665-666., 1895. október 31.; fol. 667-668., 1895. november 1. A beszéd szövege franciául nyomtatva: fol. 670. (november 2.). A trónörökös vallásáról: Kt. 39., fol. 687-695., 1895. november 8., Hoenning Goluchowskinak. Levszki-émlékmű: Kt. 39., fol. 697-700., 1895. november 8.

¹⁵⁵⁵ Ferdinánd november 11-én megadja beleegyezését fia, Borisz áttéréséhez a Parlament előtt, de ekkor meg felesége családjával kerül szembe. Visszakoznia nem lehet, mert ez már a trónjába kerülne, de az oroszok továbbra sem mondanak semmit, hogy elismerik-e ezután a trónon.

Nincs naplóbejegyzés november végéig.

November 28.

Kezdtém ideiglenes szolgálatomat a külügyminisztériumban. A IV. pol/itikai/referátumot kaptam: Oroszország, Francia- és Németország, Skandinávia és Schweiz.

December 6.

Eddig teendőm vajmi kevés. - A helyzetet a 2. stáció hajó¹⁵⁵⁶ kérdése dominálja. A szultán még vonakodik kiadni a fermánt. A dolgok a közben Törökországban lecsillapultak, a hajókra többé aktuális szükség nincs.

A nehézséget szerintem, mit ki is mondtam, aszerint lehetne applanirozni [elegyengetni], hogy a szultánnak, ki úgyis alighanem orosz sugalom által bátorítottatik fel, meg lehetne sügni, hogy a formának haszna most, - itt következne egy bók az ő fáradozásai eredményeiről - nem vétetnék. - Angolország szeretett volna erősen fenyegetni, a pláne Tenedos megszállásáról beszélt. Ez tőlünk is szerencsére, visszautasítást talált.

December 9.

A 2. Stationär kérdése még mindig függ, - a hatalmak összetartanak, s együttesen szeretnék kikerülni a - felsülést. - Szaid Pascha,¹⁵⁵⁷ ki az angol nagykövetségbe menekült, még mindig ott van.

December 10.

Szaid Pasa elhagyta a konst/antinápolyi/ angol követséget, a szultánnak ígéreteire. - A helyzet változatlanul kritikus. - Legpesszimistábbak az angolok, akik azt tartják, hogy csak a szultánnak eltávolítása segíthet a bajokon. Igaz-e ez? Oroszország/ végtelenül

¹⁵⁵⁶ A konstantinápolyi, majd vidéki városokban folytatódó örményellenes atrocitások (1895-1897) idején a hathatalmi együttműködés feltámasztásában reménykedő, az izolációtól és a konstantinápolyi orosz ambícióktól tartó Goluchowski egy nemzetközi rendfenntartó haderő létrehozását javasolja novemberben a szultánra való nyomásgyakorlás fokozása és a rend fenntartása céljából, mely aztán számos vita forrása lesz. Az oroszok elutasítják az ötletet, végül az eddigi egy őrhajó mellett egy második hajó küldésében állapodnak meg és ehhez némi huzavona után, közösen kényszerítik ki a szultáni fermánt.

¹⁵⁵⁷ Mehmed (Kücsük) Szaid Pasa (1838-1914) oszmán politikus, belügyminiszter, majd 1879-től 1885-ig, és további nyolc alkalommal nagyvezír, 1885-1895 között külügyminiszter. Abdulhamid személyi titkárából emelkedik belügyminiszterré, majd 1879-ben nagyvezírré. Segít a szultánnak a hatalom koncentráálásában. Erősen ellenzi a külföldiek beavatkozását. 1882-1885 között, majd 1895-ben újra nagyvezír. 1896-ban kegyvesztett lett, és Kjámil kinevezése után a konstantinápolyi brit követségre menekült. Miután sértetlenségét garantálták, távozhatott, de a továbbiakban visszavonult éltet élt. Az 1908-as forradalom idején jutott újból rövid politikai szerephez, de az ifjútörök nyomás lemondatja és a mérsékeltebb, liberálisabb Kjámil pasa lesz újból a nagyvezír. 1911-12-ben az olasz-török háború idején újra nagyvezír, de ekkor a Liberális Unió ifjútörökellenes fellépése miatt kénytelen távozni.

bizalmatlan, Olaszország pedig aktiókedvű. Hát mi?

December 10. (sic!)

A 2. stationär fermánjai megadattak. - Szaid Pascha, a szultán ígéreteire, lakásába visszatért. - Meg fogja-e a szultán neki bocsátani az escapade-ot [menekülést]?

December 11.

Ma és minden szerdán a politikai referensek lecture-je [felolvasása]. - Céltalan időtöltés, tekintve, hogy a miniszter és osztályfőnökök nélkül megy végbe.

December 21.

Az olaszok veresége Amba-Aladjinál¹⁵⁵⁸ és Chleveland¹⁵⁵⁹ goromba kifakadása Angolország [ellen] két oly esemény, amely ama két hatalom szabad kezét egyáltalában, tehát a Keleten is, megköti. - Olaszország is hozzánk fordul tehát, hogy Franciaország ellenséges fellépésétől Abyssiniában feltartassék, - Angolország pedig hogy a folytatódó kisázsiai vérontásoknak, melyek utóvégre is az angol aktió következménye, vége vessék. Goluchowski egészen helyesen az ő iniciatíváját az utóbbi dologban megtagadta, - mi felett nagy öröm Berlinben. Dipl/omáciai/ állásunk tehát nem kedvezőtlen.

¹⁵⁵⁸ Hegység, és hegyszoros. 1895. december végén itt semmisíti meg 30 ezer etióp a 2500 fős olasz hadoszlopot. A másik csapat Baratieri tábornok vezetésével visszavonul a félkész Mekele-erődbe, amit aztán Menelik császár 15 napig ostromol.

¹⁵⁵⁹ Stephen Grover Cleveland (1837–1908) az Egyesült Államok 22. (1885–1889) és 24., demokrata (1893–1897) elnöke. Nagy-Britannia Venezuelával folytatott határvitájában Monroe-elv alapján tett megnyilvánulásait a brit diplomácia sértő beavatkozásként értékelte, ami a két nagyhatalom között elhúzódó válságot idézett elő.

1896

Január 3.

A helyzet bonyodalmához hozzájutott a Transvaal-i kaland, a Chartered Company berontása Johannesburgba, - világosan Sir Cecil Rhodes¹⁵⁶⁰ által pártolt, az angol kormány által az európai indignáció [megbotránkozás] zaja mellett, desavuált [el nem ismert] vállalkozás. - Az angolok örmény vállalata zsákutcában van. Az angolok különben, úgy látszik siettetni akarják Törökország bomlását. Többi közt az olasz albániai álmokat is táplálják. Orosz felfogás szerint mindez azért volna, hogy Egyiptomban megvéglegesítsék magukat. Meglehet, hogy igaz.

De lehet a dologban egy jó portió fennhéjázással párosult ügyetlenség is. - Ma Oroszország konzervativizmus tekintetében jobb figurát csinál. Már most előáll az a nevezetes helyzet, hogy mi keleti kérdésben inkább O/roszország/gal állunk egy alapon, mint Angolországgal, mely nem fél úgy látszik attól, hogy a krízist siettesse. Ez az ő dolga. A mi dolgunk pedig, hogy mi megmaradunk a mi saját utunkon. Oroszország Hohenlohe kancellár¹⁵⁶¹ által /dec/ember 28-30/, csak hogy osszuk meg vele az érdekek sphaeráját, s Szalonikival kecsegtet.¹⁵⁶² Angolország pedig ugyanazt ajánlaná ha egyenesen T/örök/országnak rontanánk vele. - Nekünk pedig erősebb politika, ha mi a bomló T/örök/ország küszöbén a Balkánállamokat támogatjuk, és Szarajevó, Szófia, Athén erős posícióiból paralysáljuk Bukarest, Belgrád és Czetinjét, és okosan készülünk Konstantinápoly jövőendő problémájára.

Január 3. (sic!)

Lichtenstein¹⁵⁶³ pétervári s/ürgönye/ 1/1: Lobanoff szerint Macedónia most nyugodt. Jövő kétes, sok függ az o/sztrák/-m/agyar/ szófiai ügynök személyisége és nyelvezetétől.- 1/1 Az orosz császár bejelenti látogatását Bécsben. A koronázásnál cár

¹⁵⁶⁰ Sir Cecil John Rhodes (1853-1902) Nagy-Britanniában született dél-afrikai közgazdász, üzletember, bányatulajdonos, politikus. Egy időben a világ gyémántkereskedelmének 90%-a cégein keresztül zajlott, a gyémántlelőhelyek miatt volt fontos számára a búr államok megszerzése is. A gyarmatosítás szükséges, áldásos volta mellett foglalt állást. Rhodézia megalapítója (a mai Zimbabwe és Zambia területén). Az akció az 1899-1902-es második búr háború egyik előzménye.

¹⁵⁶¹ Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst (1819-1901), német herceg, diplomata és államférfi. A Német Császárság kancellárja 1894–1900 között. Előtte 1878-ban részt vesz a Berlini Kongresszuson Németország harmadik küldötteként, majd Bernhard Ersnt von Bülow 1879-es halála után vezeti a külügyminisztériumot.

¹⁵⁶² Ezt az elképzelést Djuvara is ismerteti „Cents projects” c. munkájában 1895-ös dátummal és illeszkedik Beck és Calice terveihez. Expansionism or Self-defence? The Plans of Austro-Hungarian Diplomatic Circles Against Serbia 1913-1915. In: Demeter- Peykovska - Katona (eds.): Bulgaria and Hungary in the First World War. 101-133. esp. 127-129.

¹⁵⁶³ I. Ferenc liechtensteini herceg (1853-1938, uralkodott 1929-től). A bécsi és prágai egyetemeken tanult jogot, utána pedig előbb katonai, majd diplomáciai pályára lépett. 1878 és 1879 között az Osztrák–Magyar Monarchia brüsszeli követségén volt attasé, majd 1894-1898 között ő volt a Monarchia szentpétervári nagykövete, Wolkenstein utóda.

kész elmenni francia és osztrák/-m/agyar/ nagykövetek báljaira, ha lesznek.

Kosjek, Athén 1/1: görög kormány rosszolja a további török csapat küldést Krétába.¹⁵⁶⁴
Wolkenstein, Paris 2/1: Berthelot¹⁵⁶⁵ azt mondta Dufferienek,¹⁵⁶⁶ hogy Francia/ország/
a francia-angol 1888. szerz/ődés/ ellenének tartaná, ha olaszok Zeilába mennének.¹⁵⁶⁷
Hegenmüller¹⁵⁶⁸ Washington 1/1: Oroszország hajlandó Éjszak-Amerikának
kölcsonözni 60 mill/ió/ rubel aranyat rezervái kiegészítéséért.

Január 16.

Londoni biztos hír szerint, Vilmos császárnak szándékában volt Praetoriába egy csapat tengerészt segítségül küldeni az angol ellen. A portugálok azonban elleneztek – a kikért kikötést a Delagoa-Bay-ban. - Ferdinand fej/edeleme/ Parisba utazott, valamit kifundálni a Boris kérdésben.¹⁵⁶⁹ - A pápával szemben ő olyan, mint egy férj aki hűtlen akar lenni feleségéhez, s arra - ennek engedélyét keresi. - Az általános helyzetben, Angolország dipl/omáciai/ kudarcai, Olaszország nehéz helyzete Németország újabb angolellenessége folytán, sok fordul meg Oroszországon. De, azért nem kell túlozni ezen arbiterség [döntőbírótság] becslését. O/roszország/ most "Das Zünglein an der Wage" [„a mérleg nyelve”.] ami tudvalevőleg nem a főszólyt jelenti, hanem a többi faktor megközelítő egyensúlyát. Azonban tényleg van O/roszország/ban súly elég, de nem olyan, amelyet ügyes ténykedésünk által nem a mi latunkba vetethetnénk. - Angolország örmény aktívja kudarc, de Franciaország és Oroszo/rszág/ ezen kudarcban részesek, mert az aktiót elősegítették. Ha ma egy hatalom sem akarja a forró

¹⁵⁶⁴ Az 1841-es és 1858-as felkelések eredményeként a keresztények a jogegyenlőség szellemében engedélyt kaptak a fegyverviselésre, ami állandósította a forrongást a szigeten. A berlini kongresszus idején, 1878 nyarán felkelés tört ki, amely a brit beavatkozás miatt hamar véget ért, de a halepai (aleppói) egyezményvel Kréta alkotmányt kapott. A sziget autonómiát kapott az Oszmán Birodalom részeként, élén a Porta által kinevezett keresztény kormányzóval. A politikai ellentétek 1889-ben újabb felkeléshez vezettek. Az európai hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy a Porta katonai erővel tegyen rendet a szigeten, de ahhoz már nem, hogy a helyzetet kihasználva felfüggeszse Kréta alkotmányos különállását, és közvetlen oszmán közigazgatást vezessen be a szigeten (a fejedelem lehetett muszlim is és kinevezése nem 5 évre, hanem élethossziglanig szólt).

1896. május 18-án új felkelés tört ki: a krétai görögök lemeszárolták a városi török helyőrséget. Erre a törökök feldúltak néhány görög falut. A görög kormány nem akar beavatkozni forráshiány miatt, ez viszont belpolitikai válságot generál. Ezért a görögök kérik a nagyhatalmak beavatkozását.

¹⁵⁶⁵ Philippe Berthelot (1866-1934) francia külügyér és diplomata, az első világháborút lezáró békék során a francia követelések egyik megfogalmazója, visszavonulásáig (1932) meghatározó alakja a francia külpolitikának.

¹⁵⁶⁶ Frederick Temple Hamilton-Temple-Blackwood (1826-1902). Dufferin earlje. 1872-1878 között Kanada s kormányzója. 1881-től Konstantinápolyban nagykövet, 1884-től India alkirálya, nevéhez fűződik Burma annexiója (1886). 1889-1891 között római nagykövet, 1892-1896 között párizsi nagykövet.

¹⁵⁶⁷ A város az 1888. februári szerződés értelmében Brit Szomáliföld része lett. A britek az egyiptomi uralom jogcímén tartózkodtak ott – az egyiptomiak még 1874-ben egy szultáni dekrétummal kapták meg a várost, melyet az egyiptomi erők kivonulása után a Dzsibutiban állomásozó franciák is követeltek. A beszélgetés arról folyt, hogy az Etiópiát hódoltató olasz erők nem tekinthetik a várost hadműveleti bázisnak, hátszónak (Szomáliföld másik része olasz kézen volt)

¹⁵⁶⁸ Hengelmüller – 1894-től az USA-ban követ.

¹⁵⁶⁹ A közvélemény a trónörökös ortodox hitre térését követelte, Oroszország is ehhez fűzte a diplomáciai elismerés feltételét.

gesztenyét kihúzni a tűzből, ebben inkább nekünk, kik azt legelsők megtagadtuk, van beau rôle-unk [szép szerepünk], mint ama hatalmaknak. - A Zeituni intervenció jelentéktelen intermezzo, - talán némi morális hatással!¹⁵⁷⁰

Az ellenzékek elvtisztasága, olyan mint a gyermekek ártatlansága, akik még nem vétkezettek.

Január 20.

Csend a pol/itikában/. - Angol-német-per lecsillapult. Angol-amerikai per szintén a békés kiegyenlítés terére lép. Az örményeket akadálytalanul gyilkolják tovább. A bolgár fejed/elem/ Parisban gondolkozik afelett, orth/odox/ legyen-e Boris vagy kathol/ikus/. Az olaszok a vízcseppeket számlálják, melyekről Makalla¹⁵⁷¹ magatartása függ. És én henyélek. Meddig?

Január 22.

Új jellemző adat Szögyény egy sürgönyéből.¹⁵⁷² Angolország kérdezősködik Pétervárotról, hajlandók-e ott a Konst/antinápolyi/ nagyköveteket utasításokkal ellátni azon esetre, ha a török birod/alom/ már nem volna tartható és szétbomlanék? - Lobanoff helyesen azt találta, hogy l'Angleterre/ veut embrouiller la situation [Anglia össze szeretné kuszálni a viszonyokat]. - Németország azt jegyezte meg, hogy ha konferenciára kerül a dolog, arra hajlandó csak a status quo fenntartása alapján, s azt véli, hogy ez a mi álláspontunk is. - Jelszó: Angolországtól most roppantul kell óvakodni és be nem avatni magát semmi oly aktióba, amelyet maga /ázsiai/ céljaira ama hatalom szeretne mások által végeztetni.

Január 23.

Fentebbi adatok g/ró/f Deym¹⁵⁷³ egy más sürgönye által oda vannak korrigálva, hogy az angol nagyk/övet/ Sir Ph. Currié¹⁵⁷⁴ csak azt proponálta collegáinak tanácskoznának oly módszer iránt, mely alkalmas volna beálló veszély esetén: de prévenir l'effondrement de la Turquie [Törökország összeomlását megakadályozni], - s

¹⁵⁷⁰ Az örményellenes pogromok hatására a zeytuni örmények a hunchak párt (szociáldemokraták) biztatására felkelést szerveztek. (Az 1862-es első felkelés miatt ezt a második felkelésnek nevezi a szakirodalom – akkor a francia beavatkozás akadályozta meg a konfliktus eszkalálódását). A várost hatalmukba kerítő lázadók 600 szökni próbáló oszmán fogoly katonát megöltek. A nagyhatalmak beavatkozása vetett véget az oszmanli erők által folytatott ostromnak. A felkelés vezetői száműzetésbe távozhattak, az adókat mérsékeltek, keresztény alkormányzót neveztek ki. Mind az oszmán, mind az örmény oldalon többezerre volt tehető a halottak száma. 1915-ben a törökök bosszút álltak rajtuk, és lemészárolták/deportálták a zeytuni örményeket.

¹⁵⁷¹ Mek'ele. 1896-ban Menelik csapatai ostromzár alá vonják a félkész erődbe visszavonult olaszokat.

¹⁵⁷² 1892-1914 között Németországban a Monarchia nagykövete.

¹⁵⁷³ Franz Deym (1838-1903) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1888-tól haláláig londoni nagykövet.

¹⁵⁷⁴ Sir Philip Currie (1834-1906) brit diplomata, 1893-tól 1898-ig konstantinápolyi, majd 1902-ig római nagykövet.

minthogy az orosz nagykövet instrukciók hiányát állapította meg, Pétervárra intéztetett a kérdés, - ahol azután az igaz, idétlen tolakodásnak vették a felszólalást.

Január 28.

Ferd/inánd/ fej/edelem/ Rómában volt, a pápánál, ki természetesen az oly naiv vagy eszeveszett vagy alacsony furfang képen kikért engedélyt Boris hit változtatásához meg nem adta. Mit fog Ferd/inánd/ cselekedni, vagy túrni igazán érdekes lesz látni. A fej/edelem/ a magában is már bonyolódott helyzetet, mely erős elszántságot és tiszta látást követelt, már inkább összekuszálta, s majdnem úgy tetszik, hogy Di dementant [beleőrül?], - de másrészt azt hiszem, hogy a bolgárok fel nem adják magukat, és így ő csak maga magát fogja megronthatni. - Most akut politikai probléma nincs, de valószínűleg nemsokára lesz. - És én? Napóleon azt mondta magáról: J'ordonne, ou je me tais [Vagy parancsolok, vagy hallgatok]. Én a magam kicsiségem, de munkakívánságomban azt mondom: Je me fais valoir, ou je me tais [hasznossá teszem magam, vagy hallgatok], - ami utóbbira nagyon jó hely lesz Stuttgart.

Január 30.

27-én volt Ferd/inánd/ fej/edelem/ a pápánál, ki kérelmét Borist illetőleg szigorú szavakkal utasította vissza, és az audientiát kevés perc után in ungnädigster Weise [a legbarátságosabb módon] megszakította.

Január 31.

Ferd/inánd/ fej/edelem/ tegnap itt volt, de senkit sem látott.¹⁵⁷⁵

Február 3.

Ferdinánd fejedelem rászánta magát Borisz átlépésére.¹⁵⁷⁶

Február 4.

Boris áttérése okvetlen az adott körülmények közt, a helyzetet B/ulgáriá/ban consolidalo esemény. A fej/edelem/ jellemét azonban igaz világításban mutatja. Okt/óber/ végén nekem határozottan kijelentette, hogy nem convertálja Borist. Azelőtt és azóta azonban ügyetlensége annyira nagygyá hagyta nőni az agitációt, hogy ma már félt a megtagadás következményeitől, és Stoiloffnak megadta a diadalt. De azért a kivitelben valami furfangot még alighanem feltalál!¹⁵⁷⁷

¹⁵⁷⁵ Ti. Bécsben. Nem fogadta hivatalosan senki.

¹⁵⁷⁶ Azt remélve, hogy ez meg hozza az orosz elismerést számára..

¹⁵⁷⁷ De még Bécsben sem hitték, hogy ez megtörténik, sokan úgy gondolták, hogy görög katolikus lesz, vagy a hadsereggel kényszeríteti ki az áttérés elnapolását és a Sztoliov-kormány megmaradását. Palotás, A Balkán-

Oroszország feltűnően konservative lép fel Törökországgal szemben, de minden kívánság nélkül az ottani viszonyok javításáért Angolország módjára buzgólkodik. Mi a macedón ügyekben magunkkal visszük O/roszország/ot, és ha a s[z]analás dolgában érdekeltséget ott nem kelthetünk, legalább a Balkán-félsziget tudja: ki közömbös és miért?

O/roszország/ keze súlyosan nehezedik a szorosokra, de nem siet, és nem akarja, hogy más siessen. Nekünk sincs érdekünkben sietni, de minthogy a kérdés minden pillanatban megnyílhatik, tudnunk kell, mit akarunk elodázhatlan ese/ményekkel/ szemben? Mennyire törekszik Oroszország?

Mennyire és mily sikerrel menne Angolország ennek meggátolásában?

Mennyire van érdekünk ellen a szorosoknak Oroszország által való bírása?

Az ellen küzdenénk-e vagy kompensatiót keresnénk, és hol? Angolországra építhetnénk-e érdekazonosság fejében, és mily határig?

Mi mind ebben konjunkturális és mi kézzelfogható?

Oroszország mindenestre a szabad be- és kijárást a szorosokon ki fogja vinni, a lehető legkisebb áldozat árán. Jó szerint alkudozás útján, ez nehéz lesz akár a szultánnal, akár a nagyhatalmakkal. Az utóbbiak rá állhatnak arra az álláspontra, hogy minden hatalom hadi hajói szabadon jár hassanak ki- és be a Fekete-tengeren, ami O/roszország/ra a cél elérésének első foka volna. Akkor az engedményért a nagyhatalmaknak meg volna a compensatio. De a szultánnak ez Konst/antinápoly/ban lehetlen állapotot teremtené. És itt ő természetes szövetségese Angliának, ameddig a mostani állapotot fenntartani lehet; de Oroszországnak azonnal, amint változásnak alá kellene vetnie magát. Reá nézve a főkérdés tehát az, hogy a zárt ajtót kinyissa, amit a szultán saját erejéből meg nem gátolhat: bízhat-e ő abban, hogy valaki még meggátolja ténylegesen abban. Szerintem ebben nem bízhat.

A szorosok zárva tartása ma már nem annyira vitális érdeke Angliának mint volt, mert ami kára a kinyitásból eredne, azt képes más módon is kompensálni magának mint háború izenés által. Oroszországnak t.i. nem elég a Feketéből a középtengerbe jutni, hanem tovább az Óceánba. Oda két ajtó vezet, Gibraltár és Suez, és mindkettő angol kézen van. Úgy hiszem tehát, ma már nem úgy áll a dolog: ha O/roszország/ a Bosporuson, akkor Ang/lia/ a Dardanellákon megy be.

Ez nem egyenlő partié. Hanem Anglia inkább és könnyebben fordítana még egyet az egyiptomi kulcsra, és zsebre dugná.

Olaszország sima ma leginkább a megnyitás esetében.

Ez nekünk belátható időn nem nagy baj.

Németország a dologgal nem sokat törődne.

Franciaország ezt orosz szövetsége egy kellemetlen, de kikerülhetlen mellékkövetkezményének tartaná, és savanyú arccal mosolyogna.

Minekünk a mostani állapot jobb, de nem olyan jó, hogy fenntartására mindennek dacára egy háborút megérne, és pedig azért, mert szerintem a kompensáció a helyzetváltoztatásért máris ott nő szemünk és kezünk alatt. Bulgária.

A mostani állapot előnyei mellett ott van mint hátrány az a nyomás, melyet O/roszország/ s politikája hagyományilag gyakorol mireánk is a szorosok kérdése miatt. Ez a vértolulás délnyugat felé meg fog szűnni, ha O/roszország/ eléri azt a célt, amelyet elemi hatalommal maga elé kell hogy tűzzön.

- Ha pedig ez meg lesz valósítva, micsoda hátrány keletkezhetik reánk nézve?

Szerintem ma már semmi olyan, amit eleve előnnyé nem lehetne változtatni.

Tekintve, hogy egy erős Bulgária Drinápolyig és Salonikig fog torlaszt képezni, O/roszország/ délről hathatósan határainkat nem fogja veszélyeztetni. De nem is lesz rá szándéka, mert O/roszország/nak sem Bulgária, sem egyéb Balkánterritorium nem fog kelleni, ha Konst/antinápoly/ védett posícióval rendelkezésére van. Egyáltalában valószínűleg minket is panslavistikus izgatásaival békében hagyna, mert theoretikus doktrinär érdeke ezekben ügyis már nagyon fogyó félben van. De hozzájárul, hogy O/roszország/ ha eléri a szorosokban célját, habár nagyon kívánva is, de mégis nem olyannyira fontos az már rá nézve, mint mielőtt Kelet-Ázsiában neki indult volna rohamos fejlődésének. Szibíriai vasút, Koreai kérdés, Keleti Perzsia, a viszony Ch[inához?], Murman kikötő, stb, mentülinkább meg fogják osztani O/roszország/ életreszóló érdekét a szabad tengerrejutásban a világrészek közt. Mindenesetre tehát a szorosok problémája már ezáltal is évről-évre könnyülni fog, s talán lehet reményleni hogy mivel közelebb jut megoldása idejéhez, annál inkább vesztí világra szóló veszély jellegét. -Ha O/roszország/ törekvéseinek, mely magában véve létfeltétel, tehát jogosult, ellenszegülni akarnánk, úgy látszik saját erőnkre szorulnánk, némi angol-olasz tengeri támogatás mellett, mely azonban a harc eredményét különben is a francia erők által paralizálva,¹⁵⁷⁸ aligha befolyásolná lényegesen.

Mi tehát politikai feladatunk, egy nagy eseménnyel szemben, melyről tudjuk, hogy be fog következni, de nem tudjuk, mikor?

Angolország érdeklődése megcsappant T/örök/ország fenntartása iránt. O/roszor/szág conserválni akarja T/örökország/ot szanálás nélkül. Nekünk conserválnunk szanálás mellett a lehetőség és célszerű aktió határai közt. O/roszország/g Törökországnak agóniáját tisztelettel akarja környezni, - nekünk azt lassítani kell, - avégett, hogy az omló façade [homlokzat] mögött erőteljesen álljanak a jövőnek védő és életképes alkotmányai. O/roszország/ **legatarius** legyen, de örökös. Tehát erre annál nagyobb

¹⁵⁷⁸ 1894 óta létezik az orosz-francia antant.

lesz a kilátás, minél később jön a liquidatio. Itt minden év sokat számít.

Konst/antinápoly/ban tehát törökbarátnak kell mutatkozni, de nem oroszellenségnek. Nem szabad tápot adni a mi denunciálásunkra [megvádolásunkra], és jó tanácsokat csak a szultán tekintélyének nevében szabad osztogatni. - Il ne faut pas montrer d'humilité vis à vis la Russie [nem szabad alázatot mutatni Oroszországgal szemben], - és a hatalmát mindig lehetőleg saját szavánál fogni. - úgy cselekedni, mintha T/örökország/nak örökké fenn kellene állani, de soha szem elől nem tévesztetni, hogy minden percben összeroskadhat. Ha a szultán végelgyengülésben maga kapitulál O/roszország/ kívánságai előtt, Bulgáriának függetlenné kell lennie azonnal. Ez az ellen-sakkhúzásunk, akár Anglia bemegegy a Dardanellákba, akár nem. - A szultán ne hihesse, hogy mi az ő kimúltát Európából kívánjuk, vagy várjuk, mint O/roszország/ akarva nem akarva teszi. Legyünk mint a jó orvos az elaggott beteg mellett, ne mint az örökös több vagy kevesebb /Oroszország-Anglia/.

Kneynoknak¹⁵⁷⁹ montenegro-albániai ideája nem elvetendő.

Február 6.

Politikánk kudarcát jelenthetik-e a Boris áttérését követő fejlemények Bulgáriában? Nem! Semmi sem történt vagy van kilátásban, ami programmunkkal ellenkeznék. A dinasztia megerősödik. Bulgária viszi ki akaratát O/roszország/ ellen, ha O/roszország/ Ferd/inánd/ot elismeri. Különben mi utaltuk B/ulgária/t mindig oda, hogy O/roszország/hoz közeledjék áldozatok nélkül, minthogy ama hatalom hozzájárulása nélkül a fej/edelem/ kérdést megoldhatatlannak jelentettük ki. Arra a pillanatra pedig, hogy orosz képviselők¹⁵⁸⁰ ismét Szófiában lesznek, el kellett készülvén lennünk. Két dolog lehetetlennek bizonyult 1., hogy B/ulgária/ várással érje be. Ennek Ferd/inánd/ jelleme ellenszegült, 2., hogy a többi hatalmak foglalkozzanak az elismerés kérdésével. Ezt egyenetlenségük akadályozza.

Február 7.

Azt hallottam tegnap, hogy Goluchowski nagyon ideges a Boris esete miatt.¹⁵⁸¹ Szerintem nincs miért. Ha az oroszok ezt a pillanatot választják, hogy ismét hivatalos viszonyba lépjenek Bulg/áriá/val, sőt ha elismerik Ferd/inánd/ot, evvel csak olyan dolog történik, amelyet kívántunk, politikánkkel célba vettük, s amelynek be kellett következnie előbb-utóbb, - amelyben különben veszélyt nem látok a bolgár dolgokban.

¹⁵⁷⁹ Rossz olvasat. Valószínűleg az április 8-i nagy programjában említendő Eugen Ritter von Kucziński (1852-1938)

32.

¹⁵⁸⁰ Tj. diplomaták. A cár február 6-án üdvözölte Ferdinánd döntését és közölte, hogy egy szárnysegédjét küldi a keresztelőre. Ezzel megtörtént a kapcsolatfelvétel hivatalosan is.

¹⁵⁸¹ Február 4-én ugyanis az angolok is végérvényesen elutasították a szövetség megújítását.

Hogy O/roszország/ nagy nimbusszal jön-e be Bulg/áriá/ba "azt eddig nem láthatom", amennyiben az orosz alap kivonatoknak eddig megvalósulását nem látom várhatónak.

Február 9.

Goluchowski kissé megnyugodott a szófiai események felett. Itt főképp nagy kathol/ikus/ megütközés uralkodik, vegyülve orosz félelemmel. Az első nem befolyásolja magunk tartását Bulgáriával szemben, mely nem katolikus. A második alaptalannak fog bizonyulni, ha csak normális ügyességet is tanúsítunk. Persze nagyon jó megfigyelés kell most Szófiában.

Február 12.

A szultán elismerte Ferdinand fejedelmet, s most a hatalmakhoz fordul jóváhagyás végett.¹⁵⁸² - Ebben minden jó, csak az nem, hogy ez olyan pillanatban történik, midőn nálunk vallásos okból katolikus Kitzlichkeit [csiklandósság] tanúsítatik /vide [lásd] Pester Lloyd tegnapi offic/ieuse/ [félhivatalos] közleménye/.

Most ez azt a benyomást kelti, mintha az elismerés ellenük történnék. Ezt ki lehetett volna kerülni si tacuisses [ha hallgattál volna...]. - Mert az már határozottan baj, hogy nem lehetünk azok közt, kik a fejed/elem/nek elismertetéséhez gratulálnak.

Február 14.

Ma történik Boris h/erce/g áttérése,¹⁵⁸³ amely esemény itt az udvarnál és ministerünknel "ernste Besorgnisse"-re [komoly aggodalomra] ad alkalmat. Szerintem ok nélkül. A német kormány sokkal higgadtabban ítéli a helyzetet. Ferd/inánd/ fej/edelem/ tapintatlansága és jellemtelensége tényleg sok undorító symptomát hoz napfényre, - de lényegileg csak a bolgár ügy diadalmaskodik eddig.¹⁵⁸⁴ Oroszország minden ellenvetését elejtette, és oly alkalommal ismerte el a bolgár dolgokat, midőn ott egy épen a bolgár stabilitást erősítő tény megy végbe. Három kiszámíthatlan dolog adta elő magát: Stambuloff bukásának módja, III. Sándor halála, és Boris áttérése.

¹⁵⁸² Az oroszok úgy próbáltak presztízavesztés nélkül kihátrálni a Ferdinánd elismerése körüli hercehuncából, hogy Lobanov Crispinek már 1890-ben azt nyilatkozta, hogy Ferdinánd elismerése nem rajtuk áll, hanem a Portán. Mihelyt a Porta elismeri a fejedelmet, ők is megteszik. Stoyanowitsch, Peter: Fürst Ferdinand I. von Bulgarien in den Augen der österreichisch-ungarischen Diplomatie (1894-1898). 43. Persze a Porta eleddig nem merte elismerni, félvén az orosz reakciótól. Most viszont Sztoilov is erre kérte őket február 4-i látogatása alkalmából. Mivel mind a bolgároknak, mind a törököknek az volt az érdeke, hogy az orosz diplomáciai diadal jelentőségét kisebbség, a törökök gyorsan elismerték Ferdinándot Bulgária törvényes uralkodójának 11-én és erre szólították fel a 6 hatalmat is.

¹⁵⁸³ Sztoilovval együtt Szófiába érkezett az exarcha, ő lévén hivatott az átkeresztelést levezényelni, valamint a két orosz delegátus, Kutuzov herceg, a cárszármagja és a később Konstantinápoly megnyitását szorgalmazó demarsáról elhíresült Csarikov, aki akkor nagykövetségi tanácsos volt.

¹⁵⁸⁴ Palotás Emil is erre a következtetésre jut (154).

Dacára ezen tisztán O/roszország/nak kedvező incidenseknek, B/ulgár/ia keresztülvitte ügyét, s szép szónál mást nem fizetett. - Akinek ez nem tetszik az nem tudom, mit kívánt tulajdonképpen Bulgáriának. - A most Szófiában elkövetett ízléstelenségeknek csak akkor volna jelentőségük, ha a bolgárok vagy mi elvesztenék higgadtságunkat. A fejed/elem/ már most is elvesztette, de azt gondolom a bolgárok nem fogják engedni, hogy valamit elkövessen. Mi pedig lássunk utána.

Február 15.

Const/antinápolyi/ hírek szerint O/roszor/szág rossz néven vette, hogy a Porta elismerési indítványával nem várt addig, míg O/roszország/ azt javaslatba hozza. - Mi elsők adtuk 12.-én hozzájárulásunkat az elismeréshez.¹⁵⁸⁵

Február 21-22.

Stuttgartban.

Február 25.

Boris áttérése és Oroszország megváltozott bolgár politikája közt igazi okozati összefüggés /causal nexus/ más. Lobanoff fel akarta adni az abstinenciát [be nem avatkozást] s megtette volna a vallásos kérdéssel űzött nagy gar nélkül is. - Másképp pedig Borist bátran akár kozákká tették volna is, s O/roszország/ nem látott volna abban neki tett engedményt, - aminthogy olyan nem is tétetett.

Február 29.

A Balkán-félszigeten mi, Szarajevó, Szófia és Athénből óvják érdekeinket Bukarest, Belgrad és Czetinje ellen. Látszólag a mai helyzetben Bukarest és Szófia mi velünk szemben szerepet cseréltek, de ez csak látszat, in der Erscheinungen Flucht. [jelenségek sorában] Bulgária ismét vissza fog józanodni a Stambuloff féle irány igazi tartalmára, és azon úton fog haladni, amely a mi érdekeinknek megfelel, valamint - az övéinek is. Melegség irányunkban ott persze soha sem lesz, mint - nem is volt. Ki iránt is lenne? Mik vagyunk mi, mint összes monarchia egy idegen nép kedélyének? Egy politikai calculus [számítás]! Blut ist ein Ganz besonderer Saft [A vér egy egészen különleges nedv.] - az a nagy orosz atout [ütőkártya]. Ez ellen kell nekünk politikánkat csinálni. Románia most már az erősbödött Bulgáriával szemben ellentétbe kezdi magát helyezni. Ez már a jövőben számításba jó, s közelít minket Bulgáriához, mert Románia mohósága mindkettőnk irányában állandó fog maradni.

¹⁵⁸⁵ Borisz áttérése után Oroszország elismeri Ferdinándot törvényes uralkodónak.

Március 1.

Az olaszoknak veresége Aduánál.¹⁵⁸⁶

Március 9.

Goluchowski Berlinbe utazott.

Március 10.

Ferd/inánd/ fej/edelem/ és különösen kormánya, tapogatták itt a talajt, nem lehetne-e ő meg hívja az idejövételre, még mielőtt Pétervárra menne.¹⁵⁸⁷ - Szerintem nagy hiba volna duzzogásból megghiúsítani ezt a szándékot, melynek kivitele nagyon jó politikai hatással volna. Ezt mérvadó helyen meg is mondtam.

Március 20.

Talán utolszor foglalkoztam bolgár ügyekkel. A fejed/elem/ méginkább pedig kormánya, szeretett volna legelőbb ide jönni Konst/antinápoly/ után, vagy legalább Pétervárról. Ezt fel kellett volna itt használni egy polit/ikai/ elfogulatlanság demonstrációjára, és őt, ha akarták hidegen, de mégis elfogadni. A felség azonban a történetek után nem akarja Ferd/inánd/ot látni, és Goluchowski ezt a hangulatát nem törekedett, úgy látszik, leküzdeni. Többen, magam is, az ellen felszólaltunk, de siker nélkül, és így megmarad coram populó [latin: a nép előtt] látszatja annak, hogy mi a fejed/elem/re neheztelünk az újabb pol/itikai/ fordulat miatt, aminek először nem szabad igaznak lenni, 2. nem szabad mutattatni.¹⁵⁸⁸ - Calice aki itt volt, szintén mondja, hogy hozzászólt a dologhoz.

Március 26.

Ferd/inánd/ fej/edelem/ Konst/antinápoly/ba érkezett.¹⁵⁸⁹

¹⁵⁸⁶ Fel kell adniuk Etiópia gyarmatosítását.

¹⁵⁸⁷ 1896. március 14-én Ferdinánd, immár az orosz elismerés tudatában Pétervárra utazik, előtte azonban – pont azért, hogy bizonyítsa „hűségét” megállna Bécsben (ami ekkor már szintén elismerte, tehát fogadhatná). Azonban Ferenc József személy szerint nagyon rossz néven vette Borisz átkeresztelését, így Ferdinándot ismét nem fogadták.

¹⁵⁸⁸ Pedig voltak következményei az elhidegülésnek: Ferenc József a delegációk előtt mondott beszédében a külügyet okolta a Szófiával szemben tanúsított passzivitásért. „Kiert és miféle politikát folytat egyáltalán a hármasszövetség Bulgáriában?” – tette fel a kérdést az osztrák és a magyar delegáció előtt. HHStA, Nachlässe (XL), Nachlass Aehrenthal, Kt. 2., Bl. 118.

Az osztrák cégek bulgáriai fegyverszállításai is késedelmet szenvedtek, ami Sztambolov idején sohasem fordult elő. A Monarchiában kiképzést kapott bolgár tisztek száma jelentősen csökkent, és a Länderbank megtagadta az 1882-ben megkötött, 142 millió hitel negyedik részletének folyósítását. Tradition und Zukunft. 120 Jahre diplomatische Beziehungen zwischen Bulgarien und Österreich. 41. Goreczky, 135.

¹⁵⁸⁹ A Porta Kelet-Ruméliára is külön szultáni fermánt kapott, noha Ferdinánd kérte az oroszokat, hogy járjanak közbe, hogy a szultán egy fermánt adjon ki, melyben Bulgária és Kelet-Rumélia is szerepel, de a szultán ragaszkodott szüzeréni jogaihoz. Igaz, a korábbi megállapodásban szereplő dátumot elhagyta a fermánból, ezzel

Április 8.

Az utolsó fejlemények a Balkán-félszigeten azt a látszatot teremthették, mintha a Keleti kérdés új phasisba lépven, az atout-k [ütőkártyák] mind Oroszország kezébe kerülnének egymásután, s ama hatalom most már céljának megvalósításához közelednék rohamosan, békésen - ha a többi nagyhatalmak útját nem állják.

Közelebbről meg kell vizsgálni, hogy tulajdonkép mi történt s a történeteknek mi a kiszámítható hordereje?

Hogy O/roszország/ befolyása Konst/antinápoly/ban és a Balkánállamokban az utóbbi időben növekedett, azt tagadni ép úgy nem lehet, mint nincs ok a következményektől tartani, ha a történt sakkhúzásokra megtörténnek a megfelelő ellenhúzások. Tulajdonképen a Balkánállamokban a küzdő erők és elvek nem is Oroszország egy részéről A/usztia/-M/agyarország/ vagy Angolország a másik részről. Küzdenek ott egyrészt a faj- és vallásrokonság érzete a nyert szolgálatok emlékével s a jövőben várt szolgálatok reményével, s másrészt az önállósági és nemzetiségi ösztön, vegyülve a többi kevésbé öntudatos félelemmel O/roszország/ végső szándékaitól és hátsó céljaitól. A nagyhatalmak két csoportja, vezetve egyik oldalon tőlünk, a mások oldalon O/roszország/tól a két küzdő elv mögött áll, és a pol/itikai/ fluktuatiók a Balkán-ügyekben ..., hogy nemcsak ott helyszínen változnak az impressziók a nagyhatalmak szándékairól, hanem az utóbbiak maguk is ezen szándékaiknak többé-kevésbé szerencsés kifejezést tudnak diplomatie adni, sőt ezen szándékaik a megváltozott körülmények/ke/ változnak is. Egyszóval: ma O/roszország/ szándékai a kisebb Balkánállamokkal szembeni kevésbé tevékenyek, de kevésbé ígérkezők is mint a közelmúltban, de annál vészt-táplálóbbak Törökországgal szemben. Ez pedig most úgy jön kifejezéshez, hogy a Balkánállamok belügyeitől inkább desinteressálja [nem zavartatja, elhatárolja] magát, s ennyiben apasztja is a bizalmatlanságot maga iránt, mondjuk növeli befolyását, de másrészt kevésbé táplálja ambíciójukat. A bácsi nem ígéri többé a három gyerekének ugyanazt a kalácsot /Macedónia/. Legpregnansabb az a többször hallott kitétel /Nowoe Wremja/: "Bulgária O/roszország/ politikai céljaira hasznavehetlen, de fölösleges is." Ez volt az oka, hogy Lobanoff egy gyors fordulattal a bolgár ügy oldalát megengedte, elejtette az összes orosz ellenvetéseket. Ez az

elismerte az egyesülés véglegességét.

1896 februárjában (az 1895-ös macedóniai felkelésre válaszul) Sztoilov látogatásakor a törökök beharangozzák az Oszmán Birodalom európai vilajetjeinek reformját – de az késik. A bolgár március-áprilisban egy kormány 13 pontból álló javaslatot tesz a Porta elé a makedóniai reformok és autonómia ügyében, amely Kelet-Ruméliához tenné hasonlóvá a makedóniai vilajeteket. A projektet a Makedón Legfelsőbb Bizottság dolgozta ki, és a Belső Forradalmi Szervezetnek (IMRO, BMOPO, VMRO) is megküldte, de a Porta elveti a javaslatot.

ügynevezett orosz diadal! De Bulg/ária/ további ambícióiért nem érdeklődik, hacsak, ki nem mondott, féltékenységgel nem.

Mi változott O/roszország/ calculusában [számításaiban]? Lemondott-e valamiről "pol/itikai/ missióját" illetőleg? Bizonyára nem.

- De, 1. belátta végre, s ez Stambuloff diadala, hogy Bulgária céljait olcsón nem szolgálja, s 2., hogy ezen céljait immár egyedül közelítheti meg a kicsinyek megalázó, és a jövőben esetleg kényelmetlen és feszélyező hozzájárulása nélkül. O/roszország/ Fekete tengeri hajóhada ma már teljesen nélkülözhetővé teszi a bolgár glaci-t [átjárót] Konst/antinápoly/ felé, mely Románia által¹⁵⁹⁰ úgyis már elvesztette volt kényelmességének és geográfiai célszerűségének felét. Odessából és Sz Sebastopolból a legrövidebb út Konst/antinápoly/ felé O/roszország/é már. -O/roszország/ nem akar bolgár kérdést többé, s egész figyelmét Konst/antinápoly/ra fordítja. A bolgárok szerencséje, hogy ezt a pillanatot bevárhatták. III. Sándor cár halála, Stambuloff bukása, és Lobanoff minisztersége lehetségessé tették a sarkon fordulást "pour sortir d'une situation absurde" [hogyan kivenjék magukat egy képtelen helyzetből], mint L/obanoff/ mondta.

Bulgáriának új szerep van szánva az orosz politika által. Majd meglátjuk, milyen.¹⁵⁹¹

Én azt vélem, hogy O/roszország/ ma sem tudja még mily úton és módon fogja megoldani akarni szorosok kérdését a maga előnyére, s mily fokú és nemű biztosítékok után fog törekedni arra az állapotra, hogy kezében legyen a Fekete tenger kulcsa. Új tény kettő van: 1. hogy ezentúl hajón szállíthat O/roszország/ katonai expedíciót Konst/antinápoly/ ellen, 2. hogy Angolország kezdi desinteressálni magát - Törökország integritásától. O/roszország/ nem tudván még, hogy mit fog akarni és kivihetni magának akarja megkonserválni a szultánt, hogy ne idejekorán roskadjon le, hogy... érezze fenntartását azon hatalom által, mely neki legveszélyesebb és ártani legképeesebb, s természetesen él Angolországnak gyanúsításával a múltban és jövőben, melyet Ang/lia/ jelen politikája csak túlságosan megkönnyít. O/roszország/ valószínű kombinációja, hogy amíg a szultánt melegen tartja, a többi Balkánállamban befolyását ismét ébéllozza [megteremti], hogy majdani akciójában Konst/antinápoly/ ellen ne találjon akadályt a balk/áni/ keresztény államok részéről.

Hogy az orosz befolyás most Konst/natinápoly/ban dominál, az természetes, de attól megijedni ok nincs, mert az természetesen csak addig tart, amíg a hátsó tervek elfedeztetnek, és a szultán jól tartatik. Tekintve már most, hogy A/usztria/-M/agyarország/ mindig konservatív volt Konst/antinápoly/ban, nekünk

¹⁵⁹⁰ A hármasszövetség tagjaként elvileg nem engedné az orosz hadak átvonulását, nem úgy, mint 1878-ban.

¹⁵⁹¹ Sztoilov miniszterelnök 1896 tavaszán Bécsben tett látogatása jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy végül nem történt komolyabb elhidegülés a két ország között. Miniszterelnöksége alatt 1898-ig két kereskedelmi szerződés megkötésére került sor. Goreczky 135.

O/roszország/ot bele kell kompromittálnunk, az ő mostani, opportunista önzetlenségi nyilatkozataiba: O/roszország/ szinte majd szégyenli, s nem neki azután könnyebbé téve az a pillanat, midőn majd mostani kedvességének meg fogja kívánni árát.

Ha Ang/olország/ most Törökországot elejti, az az ő dolga. De, azért ne ejtsük el mi a mi ügyünket, s maradjunk azon a soron, ahol mi mindig voltunk, s ahol O/roszország/ mint véletlen jövevény, csak második helyen állhatna, ha diplomáciánknak sikerülne kellőleg belevilágítani a valódi körülményekbe. Az egészen helyes, hogy mi Angolországnak nem hagynók meg azt a hitet, hogy ő lehet a Dardanellák védelméről, mert ott vagyunk mi, kik halálig harcolnánk a török status quoért. De sem a szultán, sem O/roszország/ ne hihessék, hogy a szultán csak azért és addig uralkodik Konst/antinápoly/ban, mert és ameddig O/roszország/ ott fenntartja.

De valami nekünk is kell, hogy új, elvitázhatlan legyen: hogy ha majd a szultán természetes halálával múlik ki Európából, a helyébe lépő, s a Balkán félszigetet betöltő kombinációk minket se előkészületlenül, se ellenségesen ne találjanak. A mi politikánknak is tehát kell hogy 2 frontja legyen, mint az O/roszország/énak, de oly módon, hogy sem T/örökország/ jelenjét veszélyeztetve, sem a Balkánállamok jövőjüket általunk kompromittálva ne érezzék. Lehet ezt, vagy - fából vaskarika?

Az ellenfél pol/itikai/ hibáit kihasználni kell, de feltételezni nem szabad. O/roszország/ hibái valamint múltban, úgy a jövőben is megkönnyíthetik feladatunkat és szívesen látjuk! De azon feltevésből kell kiindulni, hogy O/roszország/ szabatos és célszerű játékot, un jeu serré [kiegyenlített játékot], fog játszani Keleten.

Amíg O/roszország/ semmi kézzelfogható módon nem dokumentálja, hogy a szorosokat hatalmában ejteni tényleg készül, amíg O/roszország/ maga sem tudja, mily fokú ellenállást fog találni a nagyhatalmak, T/ökökország/ és a Balkánállamok részéről, és amíg reá nem szánja magát karddal ki feszíteni a szorosokat, addig természetesen nincsen baj. De midőn ama pillanat bekövetkeznék, késő volna állást foglalni. - Tudnunk kell tehát eleve élet-halál kérdésnek tartjuk-e mi ezt tovább is, és megakarunk-e érte küzdeni. Szerintem hiba volna, ha mód van másképp is megvédeni érdekeinket. Háborút a dolog azért nem ér meg, mert ha O/roszország/ meggyőzetik is, elle reviendra à la charge [újból nekikezd majd a dolognak], addig még ezen szempontjából jogosult törekvését el nem éri.

Minthogy pedig mi nem csikartathatjuk ki beleegyezésünket háború megfenyegetése által, úgy tehát szemügyre kell venni, míg concedálhatunk [engedhetünk] O/roszország/nak veszély nélkül, s milyen óvszereket alkalmazhatunk, hogy a tett engedmény ellenértékét vegyük.

A szorosok kérdése ma voltaképp sem Európára sem O/rosz- ország/ra nézve nem oly vitális többé amilyen volt. Konst/antinápoly/ nem 3 világ rész kulcsa többé, hanem csak

a Fekete tengeré. A vasutak a kikötőt is leszállították fontosságában. Ami az oeconomicai versenyt illeti, a keresk/edelmi/ hajók úgylis szabadon járnak ki és be. Hadihajók, hogy járhatnak-e az béke idején majdnem közönyös, háború idején pedig úgy sem érne többé szerződés valamit, ha nem azé volna a szoros, aki T/örökország/gal hamarabb megegyeznék, illetőleg hamarabb elfoglalná. Ez utóbbi pedig okvetlen O/roszország/nak könnyebb, mint Angolországnak, amoda nyitván a belső és főajtó. A Dardanellákba Angolország küldhetne ugyan hajókat, de csapatokat elegendő számban O/roszország/ ellen nem. Ezt Angolország úgy látszik most már szintén ilyennek véli, s figyelmét a középtenger bejárataira veti vissza, Suez-csatorna és Gibraltár, közben Malta és Cyprus. Ez helyes. Ott van még 1. Olaszország, 2. A/usztria/-Magy/arország/, melyek hivatnak O/roszország/ kitörései ellen védekezni. S mindössze a francia-orosz tengeri cooperatiót ellensúlyozni. Jó volna, ugye, az orosz hajórajt a Fekete tengerbe bezárni. De ezt azért nem lehet már, mert azt ma már practice nem lehet megakadályozni, hogy hirtelen Kiliánál 20 ezer embert partra ne vessen ... akkor ott vagyunk, hogy emiatt háborút nekünk folytatni még akkor sem érdemes, ha nem vinnók egyedül. Hisz e miatt Németország sem riszkírozná a háborút mit zwei Fronten [két fronton]. Hanem persze azt diplomatai/lag/ meg kell akadályozni, hogy O/roszország/ amaz sem tartja sürgősnek egy oly intézkedést, melyet ha intimitásban marad a szultánnal, nélkülözhet. Intimitásban kell maradnunk a szultánnal nekünk is, és a maga módján és idején, /de csak így/, ügyesen megérezhetni O/roszországgal/, hogy mi egy pár orosz hadihajótól a Középtengeren nem félünk, nincs is miért. Itt egy circulus nem vitus, hanem favorabilis [nem egy ördögi, hanem egy kedvező kör] forog fenn. Mi dogmaszerűleg O/roszország/ szabadabb mozgását a szorosokban perhorrescáltuk [ellenéztük], mert az ellentéteinkben O/roszország/ot erősítené, de hisz ezen ellentétek maguk roppant mód csökkennének, mert O/roszország/nak nem látom mi baja volna még velünk, mely véres harcot indokolhatna köztünk.

A Balkán államok nem, mint látni fogjuk. A szorosok fontossága tisztán háború esetére szoríttatnék, amikor úgysem volna kiküszöbölhető. Az orosz érdekek vényomása a keletázsiai fejlemények által is csökkennék és gondolom az aequatit [egyensúlyt] az o/sztrák/-m/agyar/ és Or/osz/ érdekek közt Konst/antinápolyban/ nem volna nehéz megtalálni. Csak le kell mondani minden üres jelszóról. Konst/antinápoly/ birtoka még más és távolibb, de nagyobb horderejű kérdés.

A Balkán ker/esztény/ államok képezik az ellensúlyt, mind a megengedhető orosz ambióriára nézve a szorosokban, mind annak meggátlására, hogy O/roszország/ elfoglalván teljesen Konst/antinápolyt/, onnan nemcsak anyagi, de erkölcsi túlsúlyt is. Fogja-e egyáltalában O/roszország/ ezt még keresni, meg lehet-e azt és érdemes-e

háborúval meggátolni, nem kutatom, csak azt, mit kell tennünk, hogy ezen eventualitást lehetőleg kiküszöböljük.

Természetesen és helyes ítélettel mi és nem O/roszország/ nyújthatjuk a ker/esztény/ Balk/án/államoknak jövő fennállásuk és fejlődésük biztosítékát, habár nem egyenlő mértékben mindegyiküknek. - Tegyük fel, hogy a jövőben O/roszország/ is hasonló mértékben beáll amaz államok függetlenségéért már csak azért is, mert fél, hogy mi tesszük meg különben és túlságos befolyást nyerünk O/roszország/ jövő posíciójának hátában. Nem valószínű, hogy O/roszország/ még lelkesedni fog Bulgária maximális kiterjedéséért, nehogy túlságos erős legyen. Másrészt Bulgária mindig tarthat attól, hogy egy Konst/antinápoly/ban tényleges állással bíró O/roszország/ elnyelni fogja akarni biztonsága végett. Másrészt Macedóniai szándékaira nézve O/roszország/nak végre szint fog kellene vallania. Eddig mind a 3 concurrens [rivális] étvágát táplálja. Bizonyíték rá a mostani aktió és a bolgár schisma megszüntetése tárgyában hogy az Exarchának tág jurisdikcióját [jogkörét] beszüntesse. A bolgárok ellenkeznek, mert ha az orthodoxyában a vallásos és a nemzeti elem érdekei divergálnak, a nemzet érzülete a második térre nyomul.

De végre O/roszország/nak, a görögöket félre hagyva, a bolg/árok/ és szerbek közt kellene választania. Mindkét esetben a mi érdekeinket megóvhatjuk.

Ha O/roszország/ ahhoz fog járulni akarni, hogy Macedónia java részében bolgár legyen, mi okvetlen reá állhatunk. A mi érdekeink in ultima analysi [végső soron], és eltekintve minden átmeneti constellatio követelményétől, Bulgária és Görögországgal van, Románia és Szerbia ellen. - Kell tehát, hogy Bulgária minél nagyobb legyen. Az csekély baj ha ezt O/roszország/ hozzájárulásával is éri el, mert hisz tudva levőnek kell majd lenni, hogy mi is hozzá járultunk, nem feltételesen és régibb program alapján. Az orosz bejáratú Konst/antinápoly/ mögött nekünk is bástya kell, lehetőleg olyan, melyet O/roszország/ maga sem támad, ha kell olyan, mely magát és melyet mi meg tudunk majd védeni. Ezen bástya csak Bulgária lehet, vagy az osztr/ák/-magyar/ előrehaladás Saloniki felé, a híres megosztása a két érdekköz /Interessenphäre/ közt. Én az utóbbi kombinatio ellen vagyok, mert szerintem csak látszólagos, és nagyon mulékony megoldást hozna. Roppant súrlódási határt /Reibungsfläche/ teremtene köztünk és O/roszország/ közt, Bulgáriát határozottan ellenünk terelné és a Balkán-félszigeten barátunk többé nem volna. - És csak akkor volna igazán Konst/antinápoly/ veszedelmes izgatási központ ellenünk.

A nagy Bulgária jó bástya nekünk. A szerb elemet nemcsak megbénítja, de lassan elnyeli, s O/roszország/gal vagy jó lábon lesz, /ami ugyan nem valószínű/, és az nekünk magában nem baj, mert mint "puffer" mindenesetre így is megteszi szolgálatát. Vagy ambíciói az oroszokkal Konst/antinápoly/ glaci-ján [terén] egybeütköznek, s

akkor Bulgária általunk támogatva nagyon védelem képes.

Külön analystsit érdemel Bulgária végső ambíciója Konst/antinápoly/ birtokára, mely ambíciót céljára nézve ugyan nem támogatnám a fennforgó körülmények legközelebbi fejleményei közt. Itt túlságosan sok még az X és azonkívül itt van a vetélykedő görög követelés, mely felett egyszerűen napi rendre térni nekünk nem lehet. A görög elemet fejleszteni és erősíteni mindenütt kell, kivéve csak azon ter[ületeket], ahol a bolgár elemmel hibás és a la longue [hosszú távon] tarthatlan feltevések alapján konkurál /Macedónia legnagyobb része/.

Egyet azonban nem szabad elfelejteni, hogy Konst/antinápoly/ akár török, akár görög, akár bolgár, nem vonhatja ki magát azon szolgálom alól, hogy O/rosország/nak egyik portása. Nincs is ebben béke idején baj. És azért háborút csinálni, hogy háború esetén a szorosok zárva maradjanak, amint hogy úgy sem maradnának, nonsens-re vezet.

Montenegrót Albánia felé terelni /Kuczynskinek¹⁵⁹² is ideája/ nem rossz terv. A szerbségnek egyik fő oszlopát elvenné.

Programm:

Törökország: a szultánt minél tovább megtartani Konst/antinápoly/ban, támogatni anyagilag és erkölcsileg, s lehetőleg meggátolni, hogy O/rosország/nak kötelező engedményeket tegyen.

Görögország: a panhellenismus ellen elvileg nem küzdeni, sympathiát mutatni, de visszatartani a királyságot minden elhamarkodástól.

Bulgária: mindenképpen előmozdítani nemzeti ügyét O/rosország/gal concurrenter [itt: párhuzamosan] vagy nélküle; mindkét esetben le beau rôle [a szép szerep] a miénk lehet, de semmi Kitzlichkeit.

Szerbia: politikailag laisser cuire dans son jus [hagyni, hogy főjön a saját levében]. Közgazdaságilag: nem chicanirozni [zaklatni].

Románia: a legjobb barátság, a noli me tangere [ne érints engem] alapján. Amellett erősíteni a concurrentiát a Balkánfélszigeten.

Montenegró: jó felügyelet, de igazságosság a folyó ügyekben és albán ambíciók óvatos keltése.

Ha keleti politikánk fő céljai: 1. biztonságot szerezni déli határunknak a tünedező Törökország helyett. 2. O/rosország/gal eliminálni a politikai százados antagonismus valódi okát, anélkül, hogy mi egy lényeges érdekünket feladnók, 3. kivitelünknek agy hálás tért megszerezni, - úgy ezen cél gondolom elérhető lesz jobban egy ügyes külügyminiszter és jó követek- mint egy hadvezér és győzelmes tábornokok által.

Főddolog: a helyszínen működő önálló erőket felismerni, helyesen mérlegelni, - és

¹⁵⁹² Eugen Ritter von Kucziński (1852-1938) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1895 és 1899 között Cetinijében teljesített szolgálatot, majd Brazíliába helyezték.

kihasználni. Látható befolyására és hálára nem reflektálni. Tárgyilagosan /objektíve/ cselekedni, de a legnagyobb figyelemmel kísérni a subjectiv benyomásokat, minthogy ezek Keleten roppant tevékeny cselekvési impulzusokat szoktak teremteni.

Nemcsak sauver, hanem guetter prévoir et respecter, corriger même les apparences 11/4 96. [Nem csak őrizni, hanem kémlelni, tisztelni, javítani kell még a látszatot is.]¹⁵⁹³

Április 14.

Vilmos császár Bécsbe érkezett.

Április 14. (sic!)

Je suis comme l'[e]au. A zéro je gèle; quand ce n'est si froid, je suis tiède; mais quand il y a le nombre voulu de degrés, je bous. [Olyan vagyok, mint a víz, nulla fokon megfagyok, ha nincs oly hideg, langyos vagyok, de ha megfelelően magas a hőmérséklet, felforrok.]¹⁵⁹⁴

Április 25.

A ministeriumban hat haszontalan hónap vége. ¹⁵⁹⁵

¹⁵⁹³ Valószínűleg nem véletlen, hogy külpolitikai programját (végrendeletét) Vilmos császár bécsi látogatása és saját stuttgarti indulása előtt vetette Burián papírra. Feltételezhetően nem a naplójának szánta.

¹⁵⁹⁴ Tovább haladva az önállósulás útján Bulgária a *saját nevében* kötött kereskedelmi szerződéseket s a nemzetközi értekezleteken *külön* követvel képviseltette magát, holott a szuverén-viszony értelmében mind a két jog a portát illette volna meg. Így 1896. dec. 21. Ausztria-Magyarországgal, 1897 jún. 4. Franciaországgal.

A Sztoilov vezette bolgár konzervatívok – bár nem voltak ruszofilek – barátságosabb politikát folytattak Oroszország felé. A Sándor herceg detronizálásában tevékenyen részt vett két tiszt kivételével visszatérhetett minden katonára, így Cankov és Karavelov kiszabadulása után visszajött Radko Dimitriev. Dimităr Rizov is visszatért Brüsszélből, s bár mind Sztoilov, mind Sztambolov politikai ellenfelének számított (vagy éppen ezért), Makedóniába küldték konzulnak. Sztoilov kormányfő tudtával és támogatásával Borisz Szarafov, egy makedóniai bolgár tiszt vezetésével megkezdődik az IMRO átszervezése, de a bolgár hadseregben is makedóniai volt a tisztek egyharmada. (A Monarchia szövetsége azért is volt aggályos, mert ellenezte a makedóniai bolgár beavatkozást. A politikai életet befolyásoló szófiai Központi Makedón Bizottság első elnöke Nikolajev tábornok volt. Okulva az 1895-ös felkelés kudarcából, a bolgárok 1897-ben szövetségre léptek Szerbiával (ebbe beletartozott a makedóniai érdekszférák felosztása is). Mivel török kormány nem gördített nehézséget az újabb makedóniai püspökségek létrehozása elé, a bolgárok semlegesek maradtak az 1897-es török–görög háborúban. Ehhez persze a gazdasági válság (hitelek lejáratra, rossz termés) is hozzájárult. Eurof WALTERS.

¹⁵⁹⁵ „De meg mint referensnek bekívánni engem, együgyű ötlet. Az nem az én helyem.” Burián István levele Thallóczy Lajoshoz. Stuttgart, 1897. január 27. OSZK Kézirattár, Fond XI/166.

MÁSODIK RÉSZ, Stuttgart és Athén

Stuttgart

Június 29.

Érkeztünk Stuttgartba.¹⁵⁹⁶

Július 4.

Megbízó levél átadása a würt/tembergi/ királynál¹⁵⁹⁷ Bebenhausenban.¹⁵⁹⁸ Nőmmel bemutatás a királynénál és Pauline h/erce/gnénél.¹⁵⁹⁹

Július 8.

Megbízó levél átadása a hesseni nagyh/erce/gnél¹⁶⁰⁰ Darmstadtban. Egyedül, mert a nagyh/erce/gné¹⁶⁰¹ nem volt ott. Egyúttal Zichy Teodor¹⁶⁰² visszahívó átadása.

Július 10-20. közt fogadtatások Vera h/erce/gnénél¹⁶⁰³, Albrecht h/erce/g¹⁶⁰⁴ és Margarethe Sophie¹⁶⁰⁵ főh/erce/gnénél, Urach Vilmos h/erce/g¹⁶⁰⁶ és nejénél.¹⁶⁰⁷

Július 30.

Konstanzba.

Július 31.

¹⁵⁹⁶ Stuttgart politikai jelentőségéhez mérten az új osztrák-magyar követ meglepő gyakorisággal küldte jelentéseit a Ballhausplatzra. Csak 1896 júliusától decemberéig 26 jelentést küldött Bécsbe, majd a következő évben januártól júliusig 17-et – ennyit még Moszkvából sem írt, ahol jelentéseinek száma egyszer sem haladta meg az évi tizet. E nagyszámú stuttgarti követjelentés nagy része az „udvari hírek” („Hofnachrichten”) kategóriájába tartozott és az uralkodócsalád illetve a kormánytagok, magasabb beosztású hivatalnokok életébe nyújtott betekintést. Ehhez képest a naplóbejegyzések nagyon alárendeltek a korábbiakhoz képest.

¹⁵⁹⁷ II. Vilmos württembergi király (1848-1921, uralkodott: 1891-1918).

¹⁵⁹⁸ Tübingen és Stuttgart között.

¹⁵⁹⁹ Paulina Olga II. Vilmos legidősebb gyermeke.

¹⁶⁰⁰ Ernő Lajos hesseni nagyherceg (1868-1937, uralkodott: 1892-1918).

¹⁶⁰¹ Viktória Melitta hesseni nagyhercegné (1876–1936) 1894-1901-ig Ernő Lajos nagyherceg felesége.

¹⁶⁰² Zichy Tivadar (1847-1927) Burián Istvánt megelőzően württembergi követ.

¹⁶⁰³ Vera württembergi hercegné (1854–1912) orosz nagyhercegnő, 1863-tól Stuttgartban él, nevelőszülei I. Károly württembergi király és felesége, Olga királyné. 1874-től Eugén württembergi herceg felesége.

¹⁶⁰⁴ Albrecht württembergi herceg (1865-1939, uralkodott 1921-től), II. Vilmos király unokaöccse.

¹⁶⁰⁵ Habsburg-Lotaringiai Margit Zsófia (1870–1902) osztrák főhercegnő, Ferenc Ferdinánd trónörökös húga, házassága révén württembergi hercegné.

¹⁶⁰⁶ Vilmos Károly, Urach hercege (1864-1928), a württemberg-ház egyik oldalágának feje. 1914-ben szóba kerül, mint lehetséges albán uralkodó.

¹⁶⁰⁷ Amália bajor hercegnő (1865-1912).

Megbízó levél átadása a badeni nagyhercegnél¹⁶⁰⁸ Mainauban.¹⁶⁰⁹ Azután fogadtatás nőmmel a nagyh/erce/gnénel.¹⁶¹⁰ Kirándulás gőzhajón az Überlingeni tón.¹⁶¹¹

Augusztus 1.

Bregensbe.¹⁶¹² Kridenburg.

Augusztus 2.

Schaffhausenben Schweizerhof.

Augusztus 3.

Tribergbe és ...

Augusztus 5.

...vissza Stuttgartba.

Augusztus 24.

A krétai fejlemények¹⁶¹³ oda mennek, amely úton egyedül lesz a keleti bonyodalom célszerűen, és remélhetőleg, békésen is, megoldható: Törökország meg- és fenntartása - amputatiók által, - amely amputatiók az ezek bekötésével /Unterlinden/ kezdődnek, mindenféle és fokú autonómiák által. Így azután a T/örök/ birodalom passzív részei elválnak és életképességüket kifejthetik, - a többi pedig, Konst/antinápoly/lyal együtt, szerényebb korlátok közt szervezkedhetik. A szultánt ezen kilátásokkal kibékíteni, azok elodázhatlanságáról őt meggyőzni, de másrészt a kétségbeesés paralysisétől őt megmenteni, - a konst/antinápolyi/ dipl/omáciai/ tevékenység jövő feladata.

¹⁶⁰⁸ I. Frigyes badeni nagyherceg (1826-1907, uralkodott: 1856-tól).

¹⁶⁰⁹ Sziget a Konstanz mellett a Bodeni-tavon.

¹⁶¹⁰ Lujza badeni nagyhercegné, született porosz királyi hercegnő (1838-1923).

¹⁶¹¹ A Bodeni-tó egyik nyúlványa.

¹⁶¹² A Bodeni-tó déli partja, de már a Monarchia területe (Vorarlberg tartomány székhelye).

¹⁶¹³ A szultán a felkelők minden követelését elutasította, és 1896 májusában csapatokat küldött Krétára. Görögországban az Etniki Eteria követelte, hogy válaszlépésként görög kormány is küldjön csapatokat a szigetre. Deligiannis miniszterelnök nemcsak az Eteriával, de saját kormányával is szembekerült. Számos kormánytag felhívta a figyelmet belső zavargások és egy, a kormány és a király ellen irányuló felkelés veszélyére. 1896 júniusában a miniszterelnök végül engedett a nyomásnak. A felkelők most már a Görögországgal való egyesülést követelték. Agenor Goluchowski osztrák-magyar külügyminiszter ekkor azt javasolta, hogy a helyzet konszolidálása érdekében a nagyhatalmak küldjenek hadihajókat a szigethez. Június 19-én Goluchowski Alekszej Lobanov-Rosztovszkij orosz külügyminiszterrel közösen a Porta elé terjesztett egy tervezetet, mely Krétának keresztény kormányzó kinevezését, a halepai egyezmény azonnali visszaállítását és a krétai nemzetgyűlés egybehívását irányozta elő. A Porta a tervezetet elfogadta, a felkelők viszont mindaddig elutasították, amíg a nagyhatalmak nem vállaltak garanciát a tervezetben vállaltak betartatására. Ekinci, Mehmet Uğur: The Origins of the 1897 Ottoman-Greek War - A Diplomatic History. 11-15. Moutafidou, Ariadni: Die Politik Österreich-Ungarns gegenüber dem osmanisch-griechischen Krieg von 1897. 21-22

Szeptember 7.

Karlsruheba. Fogadtatás a [badeni] nagyhercegnél. 70. születésnapjához gratulálni. Azután nagyhercegnél. Este ebéd **Brauer miniszternél**.¹⁶¹⁴

Szeptember 8.

Fogadtatás Wilhelm nagyhercegnél¹⁶¹⁵ és nejénél, szül. Leuchtenberg Vera nagyhercegnél.¹⁶¹⁶ - 6-kor nagy udvari ebéd. Előtte cercle [fejedelmi személyek vendégeikkel való társalgása]. Bemutatás én és Olga/ svéd trónörökösnél,¹⁶¹⁷ Rhena grófnénél.¹⁶¹⁸ Leininga nagyhercegnél.¹⁶¹⁹ – Erbgrosseherzognál [a nagyherceg-trónörökös] és nejénél.

Szeptember 9.

Születésnap. Díszmenet. Este gálaszínház. Azután foyerben [előcsarnokban] bemutatás német császárnénál.¹⁶²⁰

Szeptember 10.

Jelenlét a Huldigungsempfangnál [hódolattétel].

Szeptember 11.

Badenba.¹⁶²¹

Szeptember 16.

Wildbadnak¹⁶²² vissza.

Szeptember 29.

Bemutatás Hermann von Sachsen-Weimar¹⁶²³.

Október 7.

Bemutatás/ Prinzessin **Katharine**.

Október 10.

¹⁶¹⁴ ?

¹⁶¹⁵ Lajos Vilmos badeni herceg (1829-1897).

¹⁶¹⁶ Valójában Mária leuchtenbergi hercegnő (1841-1914).

¹⁶¹⁷ Viktória badeni hercegnő, később svéd királyné (1862-1930).

¹⁶¹⁸ Rosalie von Beust, Rhena grófnője (1845-1908), Károly badeni herceg felesége.

¹⁶¹⁹ Mária badeni hercegnő (1834-1899), házassága révén Leiningen hercegnéje.

¹⁶²⁰ Augustza Viktória német császárné (1858-1921).

¹⁶²¹ Baden-Baden a Fekete-erőd szélén, a Rajna mellett.

¹⁶²² Fekete-erdőben.

¹⁶²³ Hermann von Sachsen-Weimar-Eisenach (1825–1901) szász herceg, a württembergi hadsereg tábornoka.

Királyné születésnapjára Gratulationskur [felköszöntés] a palotában dísz-színház után.

Október 14.

Udvari vadászat Kornthalban.¹⁶²⁴

Október 10.-29.

Orosz császár és császárné Darmstadtban időznek Cherbourg-Paris-Chalons után.

Október 20-21.

Az orosz és a német császár Wiesbaden¹⁶²⁵ és Darmstadt-ban látogatást cserélnek.

Október 25.

A híres "semlegességi szerződés"¹⁶²⁶ Oroszországgal, melyről Bismarck a Hamb/urger/ N/achrichten/ban lehúzza a leplet a legnagyobb feltűnést okozta méltán, s a sajtó minden megmondhatót elmondott róla.¹⁶²⁷ Ma a vita után úgy áll, hogy 1. hitelesen még nem tudják, az a szerződés tényleg létezett-e, vagy csak megbeszéléseknek nem kötelező tartalmáról, melyet most Bism/arck/ túlbecsülni hasznosnak tart, van szó. 2. Ha a szerződés létezett, az eljárását Bism/arck/nak, határozottan komisztnak kell nevezni. De jelentőségét túl nem becsülni. Mert, mint a N/eue/ F/reie/ Pr/esse/ helyesen megjegyezte, Bism/arck/ egész kombinációjának finomságát az orosz hallgatagságra bízta. Azonkívül pedig ha kétértelműek voltak szándékai irányunkban, úgy szerződésbeli kötelezettségei alól mindenképpen talált volna formulát kibújhatni; hiszen az offensiva és defensiva közti szörszálhasogatást kihasználhatta volna mindenképpen. Szerintem tehát a semlegességi szerz/ődés/ éle mindenestre

¹⁶²⁴ Stuttgarttól északra, ma városrész.

¹⁶²⁵ Mainz mellett.

¹⁶²⁶ Ma a szakirodalom viszontbiztosítási szerződésként ismeri. Lásd korábban. Burián ekkor ismeri meg ennek hátterét.

¹⁶²⁷ A bulgáriai pozícióvesztés és a német szövetség megbízhatatlansága eléggé foglalkoztatta a magyar parlamentet is. „... a mostani berlini csári látogatás; mindenekfelett az a kudarcz, a melyet az Ausztria és Magyarország külügyeit képviselő külügyi hivatal a Balkán-politikában akkor szerzett magának, midőn a bolgár fejedelem elismerését nem tudva keresztülvinni, Bulgária az orosz védőszárnyak alá menekült: mindez elég óvó, intő példa lehet a külügyek vezetésének arra, hogy valami »büzlik Dániában«. (Mozgás a jobboldalon.) De van egy más jelenség is, t. ház, az államtitok kérdése. Csodálatos dolog, Bismarck herczeg okvetlenül tudja, mi az államtitok Németországban, és ha nem tudná, az Arnim és Kefke féle perek iratai őt az iránt felvilágosítanák, hogy az államtitok miként tartatik meg Németországban? Akként, t. ház, hogy velünk szemben titokban marad az 1887-ben megkötött és 1890-ig fennállott orosz-német szerződés. Bizonyára titok fog maradni az 1890. óta esetleg megkötött újabb megállapodás is. Ellenben a mi szerződéseink Oroszországgal szemben titkok nem maradnak...” Képviselőházi napló, 1896. I. kötet, 1896. november 25–december 22. Polónyi Géza felszólalása: 6. országos ülés, 1896. december 2-án, szerdán. 35.

Franciaország ellen volt fordítva.¹⁶²⁸ Irányunkban pedig az eljárás alattomos volt, de talán mélyebb ördögi szándék nélkül. Jellemzi az embert, ki Machiavelli "Principe"-jéhez¹⁶²⁹ írhatott volna egy méltó folytatást. "Il Ministro" - Bismarckon nagyon látszik a történet szellemének működése. Jókor működött, és jókor bukott el. De ritka esete az, hogy maga szolgáltatja megbízatásához a hiteles okmányokat. - Szemérmetlen, mint egy elemi erő. Haragja is a menykőé. Nem nézi, hol sújt. - Ideje megjött.

November 16.

Marschall¹⁶³⁰ nagy beszédje, mely által a Bismarck-féle Enthüllungs-botrány [leleplezési] genialis módon el intéztetett. Megvan a beszédben minden: Bismarck/érdemének elismerése mellett a seml/egességi/ szerződés fölösleges, sőt káros voltának finom és tapintatos kimutatása, és lelkes peroratio a hármasszövetség megrendíthetlenségei mellett.

December 22.

Wagenheim¹⁶³¹-Üskül¹⁶³² párbaj.

December 23-27.

Münchenben Thurn-ékka¹⁶³³. Zichy¹⁶³⁴ által Bécsből: Az orosz-német semlegesség/et/ Bécsben ismerték, de csak lefolyta után. Olaszországban még akkor sem lett közölve, amiért Rómában nagy neheztelés. Bécsben is különben az egész dolog gondolkozásba ejtette a politikai világot, de ressensust [neheztelést] nem mutattak. ...Hiába a szövetség olyan mint a házasság. Azt úgyszólván mindennap újjá kell megkötni, míg vagy életszükségletté válik, vagy tartalom nélküli formává vagy elválássá.

1897

Január 1.

¹⁶²⁸ Burián jól kombinál, bár a szöveget nem ismerte.

¹⁶²⁹ Utalás Niccoló Macchiavelli *A fejedelem* (1513 k.) című közismert politikai traktátusára.

¹⁶³⁰ Adolf Hermann Marschall von Biberstein (1842-1912). 1894-től Caprivi elbocsátása után Hohenlohe külügyminisztere 1897-ig, ekkortól konstantinápolyi német nagykövet, a Bagdad-vasút egyik szorgalmazója.

¹⁶³¹ Helyesen Wangenheim.

¹⁶³² Valdemar Üxküll württembergi katonatiszt elcsábította, később feleségül vette Wagenheim nejét, az eset párbajhoz vezetett kettejük között, amelyben egyik fél sem szerzett súlyos sérülést.

¹⁶³³ Nem derül ki, hogy a Thurn und Taxis vagy Thurn-Valsassina család. Valószínűleg az 1912-13-ban pétervári különmegbízottként működő és diplomáciai baklövésai miatt nyugdíjazott Thurn-Valsassináról van szó. Sokgenerációs (16. századtól) cseh eredetű diplomatacsalád. A később említett Leo von Thurn is szóba jöhet.

¹⁶³⁴ Talán az előbb említett Tivadar.

Darmstadtba nőmmel.

Január 2.

Újévi díszebéd. Bemutató a nagyhercegnénél. Cercle után thea Buchanan angol képviselőnél¹⁶³⁵, hol megjelent a nagyhercegi pár is, egész kedves gyermekded egyszerűségében.

Jeux innocents [ártatlan játékok].

Január 5.

Vissza Stuttgartba.

Január 7.

Udvari bál Stuttgartban.

Január 26.

Nálunk ebédelték Albrecht h/erce/g, Margaretta Sophie főh/erce/gnő és Max Schauenburg-Lippe h/erce/g.¹⁶³⁶

Február 1.

Kosjek Athénben hirtelen meghalt. Nagy emóció sorsomat illetőleg!

Február 15.

Ottó főherceg¹⁶³⁷ ideérkezett egy napra Berlinből jövet.

Hát Athénbe!

Február 14.

Ottó főh/erce/g Bécsbe visszautazott. Pályaudvaron bemutattam magam.

Február 16.

Kinevezésem Athénbe.

Március 3.-10-ig Ipam itt volt.

Március 6.

¹⁶³⁵ Sir George William Buchanan (1854-1924) brit diplomata, tokiói, bécsi, berni szolgálat után 1899-től Darmstadtban és Karlsruheban állomásozik. 1903-1908 között szófiai brit nagykövet.

¹⁶³⁶ Maximilian zu Schaumburg-Lippe (1871–1904).

¹⁶³⁷ Habsburg–Lotaringiai Ottó főherceg (1865-1906), Ferenc Ferdinánd trónörökös öccse.

Neipperg¹⁶³⁸ bemutatásán Schwaigernben.

Március 9.

Görögország válasza a nagyhatalmak jegyzékére. Krétából a csapatokat vissza nem vonják.¹⁶³⁹ Kezdődnének a kényszerítő rendszabályok. Nem látok világosan a helyzetbe, de úgy rémlik, mintha ezen rendszabályok sikere mégis nem csak a hatalmak egyértelműségétől függne, hanem azon elszántság fokától, mellyel Görögország azoknak passiv, ellentállani el van tökéelve. Egy hónapig tartó blokád, vagy a törököknek győztes előnyomulása Athén felé, ép úgy sikeres görög Guerilla működések, - igen megpróbálnák Európa idegeit és mesterkelt egyensúlyát. Szerintem, most is oda kellene vezetni a bárkát, hogy sikerülne a viszonyok némi tovább fejlesztése által, Kréta kérdését valahogy kifejtetni a keleti kérdés összességéből, és oda engedni görög adminisztrációnak. Mert, ha Vassos beolvad csapatjával a felkelők közé, nem lesz lehetséges őt kiküszöbölni, Krétát pedig kiéheztetni nem lehet. A partiet szerintem Görögország/ megnyerte, a hatalmak nehézkessége folytán, akármit csinálnak ezek most. Ez bizonyára nem a mi hátrányunk, csak azt restelem, hogy a legerélyesebben visszautasító hatalmak közt mi voltunk. A kapitális hiba az volt. Törökország/ karját visszatartani és Görögország/ét nem. Ebből kifolyólag Európának nincs többé erkölcsi nimbusa közvetíteni s nincs észlelhető közös programja sem mi tevő legyen a gurulásba jött eseményekkel szemben. Ez nem politika, hanem szellemi inercia és elsáncolás egy rögeszmében. Törökországot erősíteni nem annyit jelent, mint megóvni integritását. Kioperálni belőle Macedóniát, Epirust, Krétát, - nem gyöngítené, hanem ellentállásképesebbé tenné egy rövidebb fronton. Hagyni Bulgáriát és Görögországot, hadd erősödjenek, s szeme közé nézni a problémának, melyet nem lehet megoldani a működő erők és tényezők hamis becslése alapján. Pedig az elég világos, hogy a reform kérdést optimizmussal és professor módon tárgyalták, a hellenismus kifakadására ily erővel nem voltunk elkészülve.

Március 23.

A görög-krétai ügyben eddig elkövetett főhibák, illetőleg mulasztások: hogy 1.

¹⁶³⁸ Reinhard von Neipperg (1856-1919) a német Reichstag tagja, 1897-ig apja képviselőjében, ezévtől saját joga.

¹⁶³⁹ 1897 február elején Timoleón Vasszosz ezredes vezetésével görög csapatok szállnak partra a szigeten. Február 10-én a krétai görög felkelők Kaneában proklamálják a Görögországgal való egyesülést. Ezzel Görögország megsérti az 1896 augusztusi egyezményt. Március 2-án a nagyhatalmak közös diplomáciai jegyzékkel fordultak mindkét félhez, amelyben kimondták Kréta Oszmán Birodalmon belüli autonómiáját, egyúttal felszólították Görögországot, hogy hat napon belül vonja ki csapatait Krétáról. Ellenkező esetben a nagyhatalmak blokád alá vonják Pireuszt és a szigetet. A görög kormány elutasította a jegyzéket. Erre a hatalmak blokád alá vonják Pireuszt 1897 márciusában. A krétai görögök felkelésének eskalálódását megelőzendő a nagyhatalmak megszállják Kréta főbb kikötőit, majd kikiáltják a sziget autonómiáját. Az Etniki Eteria válaszul Macedóniába dob át csapatokat március 24-én, de a bolgárok nem mozdulnak. Ez a lépés viszont kiváltja a Török Birodalom áprilisi hadüzenetét.

megengedték Vasszos kikötését Krétában, 2., hogy nem zárták el Akrotiriben, 3. hogy a jegyzék /ult/imatum// Kréta annexióját a mostani körülmények közt mondja ki megvalósíthatatlannak, 4. a szabott határidők túlságosan hosszúak. 5. Kréta pacificációjáért elvállaltatott a felelősség - vaktában program nélkül: Gouverner - c'est prévoir [Kormányozni annyi, mint előre látni]. Ebben az ügyben - rien n'a été prévu [semmit sem láttak előre].

A kérdés az, mit és mennyit lehetett volna előrelátni? - A jövő akció főfeladata reánk nézve, hogy ha Kréta nem lenne többé kibontható a görög ölelkezésből, ez ne történjék a mi végső és sikertelen ellenállásunk mellett. Mert így nous avions même eu le rôle ingrat [Mert így még nekünk jutott a hálátlan szerep]. - Ezt a 3 kérdést: T/örökország/ megmentése; területének integritása; a reformok - el kell tudni magát választani. Ha a connexitás [összekapcsolásuk] erőszakoltatik mindenáron, - minden Balkán állam azt fogja tenni, a mit akar, - ha csak meg nem ijed.

Március 29.

Bécsbe...

Március 31.

...kamarás eskü letétel g/ró/f Traun főkamarsnál.¹⁶⁴⁰

Április 1.

Audentián. - A helyzet legnagyobb bizonytalansága. Európa felsült. A nagyhatalmak program nélkül állnak a bekövetkezendő események előtt. Mikor mehetnek Athénbe, bizonytalan.

Április 4.

Visszatértem Stuttgartba.

Április 15.

Kezdődik a török-görög háború.

Április 24.

A hadi szerencse eddig döntő fordulatot nem vett.

A törökök Larisse [Lárisza] felé, még csak iparkodnak a görögök pedig Epirusba már jól benyomultak. Az ethikus faktor az utóbbiak táborában még nagyon erős

¹⁶⁴⁰ Hugo von Abensperg-Traun (1828-1904), szertartásmester, I. Ferenc József titkos tanácsosa, 1897-től főkamars.

kiegyenlítőnek mutatkozhatik. - A hatalmak szemlélő politikájának most az a fő gyengéje, hogy minden számításukat török győzelemre alapítják, - ez pedig hazarder politika. És ha Görögország győz, vagy pedig nagyon hosszúra kihúzza a védelmet, amire sok előfeltevés megvan? - Ha G/örögország/ ellenfelét háborúban legyőzi, ami nem valószínű, de mégis tekintve a török paralysis progressívát, lehetséges, Krétát és Epirust oda kell neki engedni, s a határozott vétót Macedóniára szorítani, melytől minden kezét most távol kell tartani. - Ha nem is sikerül Bulgáriát nyugton tartani, amire azonban O/roszország/ nagyon iparkodni fog, akkor hadd küzdjék ki a dolgot B/ulgária/ és G/örögország/ és esetleg még T/örökország/ is! Ettől a kilátástól, mint diplomata félhet az ember, de ezt megakadályozni akarni, először szerintem az európai macskazene közt lehetetlen volna, de nem is érdemes, mert akkor kell a kérdések megoldásához fogni, mikor azok érettek. Azok érnek pedig nem akkor, mikor a zöld asztal körül azt decretálják [elhatározzák, írásba tétetik], hanem a természet folyása szerint. Ha T/örökország/ győz, lehet tovább vinni támogatását, ha azonban G/örögország/ győzelmes, akkor T/örökország/ nem érdemli meg többé Európa által mint használható faktor számbavételét.¹⁶⁴¹

Azért lesz abban a háborúban tanulság, csak okvetlen le kell majd azt vonni belőle.

Április 25.

Mat. .

A görögök nagy visszavonulása. Azután Larissa, Trikala, Pharsala, Velesztina¹⁶⁴² stb. bevétel a törökök által.¹⁶⁴³

Május 9.

A görögök már beismerték vereségüket, s elfogadták Európa feltételeit: csapatjaik visszavonását Krétából, s a sziget autonómiájának elismerését.¹⁶⁴⁴ - Görögország katonailag teljesen képtelennek bizonyult s evvel hívatlannak is a jelenben ama szerep kivételére, amelyre vállalkozni hivatkozott. T/örök/ország jó élet jelt adott s - tetemesen elodázta temetését. Hozzájárul, hogy **apr. 28.-29. Pétervárott a két császár¹⁶⁴⁵** oly eszmecserét eszközölt, mely O/roszország/ot szerencsésen a mi eddigi keleti

¹⁶⁴¹ Ez 1912-1913 vonatkozásában – annak következményeit illetően lesz nagyon tanulságos. Ti. ekkor valóban megszűnik a birodalom tényező és fenntartandó állam lenni, amire az 1914 után sokasodó felosztási tervek (Wangenheim, de a Monarchia részéről is) tanúskodnak (a katonai szövetséges felosztásáról van szó!).

¹⁶⁴² Velesztino.

¹⁶⁴³ 1897. április 18. Az oszmán Birodalom hadat üzen Görögországnak. Az Edhem pasa vezette hadjárat sikeresen indul, az oszmán csapatok április 25-én beveszik Yenisehirt (Larissza), 28-án Tirhalát (Trikala), május 8-án pedig Voloszt. Május 17-én Dömekénél (Domokosz) újabb jelentős török győzelem születik, ezzel Thesszália teljes elfoglalása után megnyílik az út Athén felé. II. Miklós cár azonban felszólítja a szultánt a hadjárat leállítására, amire 19-én kerül sor. Május 20-án fegyverszünetet írnak alá.

¹⁶⁴⁴ Azaz az egyesülés semmissé tételét.

¹⁶⁴⁵ Ferenc József, II. Miklós és Ottó főherceg találkozója.

politikánk kerékvágásában mutatja most. Ily körülmények közt a t/örök/ g/örög/ háború áldásos volt Európára nézve és A/usztria/-M/agyarország/ra nézve is. A fejlemények tempóját örvendetes módon meglassítani alkalmas, s azokat ismét a tényezők természetes egymásra hatására viszi át. Időt enged a mi helyes működésünknek. Chi ha tempo ha vita [Aki időt nyer, életet nyer].

Május 6.

Elsa h/erce/gné¹⁶⁴⁶ esküvője Schaumburg-Lippe Albrecht h/erce/gge¹⁶⁴⁷.

Május 8.-12.

Badenben és- Heidelbergben.

Július 5.

Búcsúebéd Albrecht h/erce/g és Margit főh/erce/gnónél.

Július 10.

A császár eseményszerű sürgönye a szultánhoz.

Július 11.

Búcsúzás Vera nagyh/erce/gnénél és Olga h/erce/gné lányánál. Egyedül, mert O/lga/ beteg.

Július 16.-júl. 22.

Luzern, Rigi, Azenstein, Zürich.

Július 24.

Goluchowskit a pályaudvaron láttam keresztülutaztában Párisba. Talán Athénbe menetelem előtt nem látom már: Rövid utasítása: Görögország most mint politikai faktor egy ideig keveset fog latba nyomni. De elősegítendő felemelkedése és épülése, mint nélkülözhetlen ellensúly a slavismus ellen.

Július 28.

Adtam át Vilmos Királynak a visszahívó levelet Bebenhausenban.

Július 31.

Hivatalos búcsú Darmstadtban a nagyhercegtől.

¹⁶⁴⁶ Elza württembergi hercegnő (1876-1936).

¹⁶⁴⁷ Helyesen Albert von Schaumburg-Lippe herceggel (1869-1942).

Augusztus 3.

Urach Károly h/erce/g nálam volt, s bizalmasan megpengette, hogy ő szeretne lenni Kréta kormányzója. Ön qualifizálása: előszeretet a görögök iránt, bizonyos vérönérzettel a Monaco-i, görög kolónia révén, némi ismerete Krétának és a görög nyelvnek. - Különben ő a dologról már Holleben¹⁶⁴⁸ porosz kollégámnak is szólt.

Augusztus 9.

Végleges elutazás Stuttgartból.
Bécs, Budapest, Bártfa.

Szeptember 19.

Megérkezés Athénba. Itt találtam a békekötés hírét 18.-án.

Szeptember 20.

Látogatás Skuhdi¹⁶⁴⁹ külügyéknél. Semmi politika. - Nagy felindulás általában a békepontok felett. Azok ugyan újat nem hoztak, de a biztosan várt baj tényleges bekövetkezése meghozta a nyilaló fájdalmat. - Nagy láрма lesz és ellenszegülési taktika, mert a szükséges, de népszerűtlen pol/itikai/ tettek/et/ itt nem akarja elkövetni senki, nehogy bűnbakká legyen. Leginkább restellik a régi hitelezőknek nyújtott biztosítékot.

Szeptember 21.

Látogatás/ Rhallis min/ister/elnöknél.¹⁶⁵⁰ Eleven ész, nagy rhetor, pompásan félre tesz minden argumentumot, mely nem az ő malmára hajtja a vizet. Hevesen beszél Európa brutalitásáról, G/örögország/ megaláztatásáról és a többi.

Hatalmak mostani képviselői: orosz; Onou,¹⁶⁵¹ angol: Egerton,¹⁶⁵² német: Plessen b/ár/ó;¹⁶⁵³ francia: Bouree¹⁶⁵⁴ ch/argé/ d'aff/aire/ Maurouard,¹⁶⁵⁵ olasz: Avarna

¹⁶⁴⁸ Theodor von Holleben (1838-1913) német diplomata, 1892-93-ban washingtoni ügyvivő, 1897-től nagykövet.

¹⁶⁴⁹ Alexandrosz Szkouzesz (Skoutzos) (1853-1937). Ügyvéd, 1890-től parlamenti képviselő. Négy alkalommal külügyminiszter 1895-1908 között.

¹⁶⁵⁰ Helyesen: Dimitriosz Rallis (1844-1921) öt alkalommal Görögország miniszterelnöke, először a naplóbejegyzés idején, 1897 áprilisa és októbere között.

¹⁶⁵¹ Onou, Mihail Konsztantinovics, 1887-1889-ben konstantinápolyi orosz diplomata.

¹⁶⁵² Edwin Henry Egerton (1841-1916) brit diplomata, konstantinápolyi és párizsi szolgálatot követően 1892-1903 között athéni brit nagykövet, majd Spanyol- és Olaszországban teljesített külszolgálatot.

¹⁶⁵³ Ludwig von Plessen-Cronstern (1848-1929) német diplomata, 1888-tól budapesti főkonzul, 1894 és 1902 között athéni nagykövet.

¹⁶⁵⁴ Frédéric Albert Bourée (1838-1914) 1894 és 1897 között athéni francia nagykövet.

¹⁶⁵⁵ 1903-ban is ő még a francia konzul.

h/erce/g¹⁶⁵⁶ /ch/argé/ d'aff/aire/ Nobili¹⁶⁵⁷/; román: Ghika;¹⁶⁵⁸ szerb: Marinkovics;¹⁶⁵⁹
holl/and/: Van Lennep;¹⁶⁶⁰ amerikai/: Nackville;¹⁶⁶¹ bolgár: Dimitroff.¹⁶⁶²

Szeptember 23.

Konst/antinápoly/ból megérkezett Onouhoz a kollektiv jegyzék szövege, melyet mi vagyunk intézendők a görög kormányhoz a békeponatok közlésével. Aláírni azonban nem lehetett, mert sürgöny jött, hogy a szultán a 3. annexet /amnesztia nem szentesítette./ A jegyzéket tehát egy észrevétellel meg kell toldani, s e miatt többen új utasítást kértek.¹⁶⁶³

Szeptember 25.

Délután 3 1/2-kor György királynak átadtam megbízó leveletem. Egypár udvarias szójárás váltása után vége volt a fogadtatásnak, melynél a politika egyszóval sem érintetett. Jellemző, de természetes. A király unja már ezt a nagyon kimerített tárgyat, és most a béke kivitele előestéjén nincs is mit mondani, - hanem mit tenni!

Szeptember 27.

Adtuk át a kollektiv jegyzéket, az előzetes békekötéssel, mely kemény és sértő fogalmazású. Nem remeke a diplomáciai/ munkának.¹⁶⁶⁴

Szeptember 30.

¹⁶⁵⁶ Giuseppe Avarna (1843-1916) olasz politikus és diplomata, 1904 és 1915 között bécsi olasz nagykövet.

¹⁶⁵⁷ Nobili-Vitelleschi, olasz konzul még 1902-ben is.

¹⁶⁵⁸ Talán Ghika Sándor diplomatáról van szó, aki korábban Szófiában volt diplomáciai ügyvivő, majd Athénban, 1899. novemberétől pedig Románia konstantinápolyi követének nevezték ki, amely posztott T. G. Djuvarától vette át. Hazánk, 1899. november 14. Esteleg Ghika Emil, aki az 1870-1880-as évek egyik kiemelt tagja volt a román diplomáciai apparátusnak vagy Albert Ghica albán trónkövetelő.

¹⁶⁵⁹ Valószínűleg Sima Marinković, pétervári szerb diplomáciai küldött 1885-1886-ban, esetleg Dimitrije, Vojislav Marinković bel- és külügyminiszter (1922/1924) apja.

¹⁶⁶⁰ Pieter Charles van Lennep (1853/56-1930): szmirnai majd pireuszi konzul, 1883-tól főkonzul, 1908-tól Kairóban szolgál.

¹⁶⁶¹ Talán Charles Richard?

¹⁶⁶² A korábbi belgrádi, majd isztambuli megbízott.

¹⁶⁶³ Az előzetes béke-megállapodáshoz három nyilatkozatot is csatoltak. Az első az Oszmán Birodalom kívánsága szerint egy független döntőbírárság felállításáról szólt, melynek képviselőit a IX. cikkely értelmében a nagyhatalmak delegálják. A második kimondta a thesszáliai lakosság repatriálását, a harmadik pedig egy általános, mindkét fél számára kötelező amnesztiáról szólt. Az amnesztiáról szóló javaslatot a szultán nem írta alá: kivárt a végleges békeszerződésről szóló tárgyalások megkezdéséig.

¹⁶⁶⁴ A görög sajtó minden keserűségét a nagyhatalmakra zúdította vádolva őket a közvetítés és a szigorú békefeltételek miatt. A gyanú szerint az előzetes béke elleni tüntetéseket valójában nem más, mint a görög kormány szervezte. Burián szerint arról lehet szó, hogy Rallisz miniszterelnök nem akarja politikai karrierjét a népszerűtlen békeszerződés aláírásával feláldozni, hanem ki akarja kényszeríteni saját lemondását, és a békefeltételek teljesítésének ódiáját a következő kormánya akarja hárítani. HHStA, PA XVI Griechen, Kt. 49., 1897. szeptember 23., Burián Goluchowskinak, jelentés Athénból.

A kamara megnyílása. Rhallis bukása Deliyanis heves támadása folytán.¹⁶⁶⁵

Október 1.

A király Zaimist¹⁶⁶⁶ bízta meg az új kormány alkotásával. Delijanis fészkelődik. - Theotokis¹⁶⁶⁷ este egy célzást tett: hogy egy nagyhatalom külügyminisztere a királyt felhőborította volna Szeptemberben de créer des faits accomplis [azzal, hogy kész tények elé állította]! A célzás csak Goluch/owsky/ra szólhat, félreértés volt vagy elővigyázatlan nyilatkozat.

Október 3.

Zaimis kormány kineveztetése.¹⁶⁶⁸ Ő külügy, Smolenski¹⁶⁶⁹ hadügy, Streit¹⁶⁷⁰ pénzügy. Többi jelentéktelen.

Delyannis, ki dühös, ma azt nyilatkoztatta mégis, hogy nem fogja megbuktatni - egyelőre. Zaimis hatalma eddigi párthíve és unokaöccse. Delyannis egy érdekes mai nyilatkozata a királyról: Il est un homme par conséquent il a des défauts. Malhe[u]reusement il a justement ceux qui sont incompatibles avec ses fonctions. [Ember, tehát vannak hibái. Sajnos éppen olyanok, amelyek összeférhetetlenek a tisztségével.]

Október 4.

Krétai menekültek többszázán megrohanták az érkező Maria Theresia Lloyd gőzöst, állítólagos krétai foglyokat keresvén. A Lloyd ügynök kicsit későn folyamodott hozzám. Én a hadi hajó parancsnokát megkerestem, hogy seperje ki a csapatot, ha 3 óráig el nem távozott. Eltávolítottak már 2 előtt, az itteni kormány intézkedései folytán, melyet sürgősen megkerestem.

Október 5.

A Pirausi ügy el van intézve. A görög kormány kimentő jegyzéket intézett hozzám, s közölte, hogy a kikötőkapitány hivatalától elmozdított.

¹⁶⁶⁵ Az áprilisi vereségig Delijannis, a Nemzeti Párt vezére volt a kormányfő. Őt rövid ideig Rallis követte, függetlenként.

¹⁶⁶⁶ Alekszandrosz Zaimisz (1855-1936) hat alkalommal Görögország miniszterelnöke, első ízben a naplóbejegyzés idején (1897. október 3.-1899. április 14.). 1906-ban krétai főmegbízott.

¹⁶⁶⁷ Georgiosz Theotokisz (1844-1916) görög reformista politikus, négy ízben Görögország miniszterelnöke. Az Új Párt vezére Trikoupszt követően.

¹⁶⁶⁸ Zaimisz pártfüggetlenként alakít kormányt.

¹⁶⁶⁹ Konsztantinosz Szmolenskisz (1843-1915) görög katonatiszt, a török-görög háborúban kitüntette magát, majd két ízben, 1897-ben és 1903-ban hadügyminiszterré nevezték ki.

¹⁶⁷⁰ Sztefanosz Sztreit (1837-1920) görög bankár és pénzügypolitikus, a Görög Nemzeti Bank elnöke (1896-1910) és pénzügyminiszter (1897).

Október 11.

A görög kormány eddig megtette mindazon intézkedéseket, melyeket az előbbéke tőle megkövetelt. Kinevezte a szükséges kiküldötteket, s sürgeti a nemzetközi közegek kinevezését. - Jó úton indulnak, s kitűnő a hangulat. Minden attól függ kitartó lesz-e, s főképp, a parlament fogja-e munkájánál hagyni ezt a higgadt kormányt? Azon fog majd meglátszani, marad-e üdvös nyoma az átélt válságnak. - A koronah/erce/g¹⁶⁷¹ és György h/erce/g tegnap visszatértek Piraus/ból/ Tatriba. Nem volt semmi tüntetés ellenük, csak jéghideg fogadtatás.

Október 27.

Zaimis nyilatkozásai: a Konst/antinápolyi/ alkudozások elég jól mennek. Törökország jóindulatot mutat. Sokat még nem lehet mondani. - A thessaliai bizottság Lamiában jött össze. Nehézség, hogy a thessaliaiakat oly helyekre nem engedik a törökök visszamenni, ahol török csapatok vannak. Tény is, hogy az együttélés alig volna képzelhető. Azért Görögország/ nagy kívánsága, hogy a török csapatok száma leszállítsák, és a vasútvonal felé összepontosítsassanak. A törökök azt is kívánják, hogy a hazatért menekülteket Görögország tartsa el a békekötésig. - Eddig csak az angol biztos Windham¹⁶⁷² volt ott.

December 4.

A török-görög béke megkötése.¹⁶⁷³

December 16.

Törökország megtagadja a ratifikáció határidejének /dec.18./ meghosszabbítását, melyet, G/örögország/ kért. A kamara összehívatik, és ...

¹⁶⁷¹ Konstantin koronaherceg (1868-1923, 1913-tól 1917-ig, majd 1920-1922-ig I. Konstantin görög király), a görög-török háború görög főparancsnoka, bizonyos kudarcokért (domokoszi visszavonulás) a közvélemény őt tette felelőssé.

¹⁶⁷² Lásd: Sir Windham Robert Graves.

¹⁶⁷³ A békeszerződés kimondta, hogy a török csapatok kisebb határkiigazításoktól eltekintve egész Thesszáliát kiűrik, Görögország pedig nagy összegű háborús jóvátételt fizet, ami a kiűrités előfeltétele, és amelynek teljesítését a nagyhatalmak képviselőiből álló pénzügyi ellenőrző bizottság felügyeli. Ami Krétát illeti, a konstantinápolyi szerződésben a Porta vállalta a halepai egyezmény végrehajtását. A következő évben az utolsó török csapatokat is elhagyták a szigetet, és 1898. december 9-én megalakult az autonóm krétai állam. December 13-án megérkezett Görögországból György herceg, és átvette Kréta kormányzását. A sziget tehát formálisan továbbra is a szultán fennhatósága alatt maradt, de széles körű autonómiát élvezett, és a rend fenntartásáról nemzetközi haderő gondoskodott. Goreczky 146. A nagyhatalmi koncert egységes volt és érvényesíteni tudta saját érdekét a két háborús fél rovására. A birodalom bebizonyította, hogy külső támadás esetén képes megvédeni magát, ezzel pedig – egy időre legalábbis – elmúlt a birodalom szétesésének és a keleti kérdés eszkalálódásának veszélye. Moutafidou, Ariadni: Die Politik Österreich-Ungarns gegenüber dem osmanisch-griechischen Krieg von 1897. 244.

December 16.

...elfogadja a békeszerződést vita nélkül.

Athén, 1898

Január 3.

Fogadtattunk én és O/lga/, a királyné¹⁶⁷⁴ által.

Január 5.

A koronaherceg és hercegnénél.¹⁶⁷⁵ A koronah/erce/g elég elevenen beszélt a helyzetről sok originalitás nélkül. Nem ügyesen választja kifejezéseit és mondásait: "Biliotti¹⁶⁷⁶ és Blanc¹⁶⁷⁷ dirigálják Európa politikáját".

"Goluchowski nem sokat ért a keleti politikához".

"Gol/uchowski/ még mindig minister?"

Tout comme papa! [Épp, mint az apja!]

Január kezdete óta György h/erce/g¹⁶⁷⁸ kandidaturája Oroszország által lancirozva [előrelendítve]. Gol/uchowski/ nagyon ellenzi elvi és célsz/erűségi/ szempontokból.¹⁶⁷⁹

Január 19.

Gyönyörű kirándulás Delphibe: Suzzara,¹⁶⁸⁰ Wyszniwki,¹⁶⁸¹ Bodio,¹⁶⁸² Kaufmann,¹⁶⁸³

¹⁶⁷⁴ Olga görög királyné, született Olga Konsztantyinovna orosz nagyhercegnő (1851– 1926).

¹⁶⁷⁵ Zsófia porosz királyi hercegnő (1870-1932), házassága révén görög királyné.

¹⁶⁷⁶ Sir Alfred Biliotti (1833-1915) levantei olasz családból származó brit diplomata, chaniai konzul a krétai függetlenségi mozgalmak idején, majd szaloniki főkonzul a macedón mozgalom megélénkülésekor. Régészeti ásatásairól is ismert.

¹⁶⁷⁷ Lásd: Alberto Blanc (1893-1896 között külügyminiszter). De később francia konzulként említenek egy Blanc-t.

¹⁶⁷⁸ György görög és dán királyi herceg (1869–1957), I. György görög király másodszületett fia, Kréta szigetének főmegbízottja a Görögországhoz való csatlakozás idején.

¹⁶⁷⁹ A görög herceg kormányzóságát leplezett annexiónak tekintette, mely semmiképpen sem fér meg a statusquo és a be nem avatkozás fennen hangoztatott elveivel. II. Vilmos császár 1898. márciusában visszarendelte hajóit és csapatait. Áprilisban ezt tették Bécsben is. Balanyi, 163.

¹⁶⁸⁰ Alexander Ritter von Suzarra (1843-1905) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, a krétai kérdést tárgyaló nemzetközi bizottság tagja, 1874-ben kaneai osztrák-magyar konzul. Agstner, 111.

¹⁶⁸¹ Gróf Wisniewski Jaroslav, Burián mellett követségi titkár Athénban, majd 1899 márciusától másodrangú követségi tanácsosi rangra emelték. Magyarország tisztí cím- és névtára - 17. évfolyam, 1898. 770.; Pesti Napló, 1899. március 3.

¹⁶⁸² Luigi Bodio, olasz statisztikus, migrációs szakértő, államtanácsos.

¹⁶⁸³ Petr Mihailovics Kaufmann ? (1857-1926) orosz államférfi

Montagliari,¹⁶⁸⁴ Lermontoff¹⁶⁸⁵ Haralambi,¹⁶⁸⁶ Vuross,¹⁶⁸⁷ Fournier¹⁶⁸⁸ vezetése alatt.

Január 21.

A nemzetközi bizottság a kontroлтörvény kidolgozását stb. s aláírását jan. 12.-én/ befejezte. Ma közölte velünk a görög kormány hivatalosan, s kérte a nagyhatalmak jóváhagyását a törvényjavaslatokhoz.

Február 1.

Helyzet: György h/erce/g kandidaturája a krétai kormányzóságra. Oroszország javasolta dynastikus indokból, összekötve valószínűleg egy most még felderítetlen politikai sakkhúzással. Franciaország a "kettes" nevében mellette van. Angolország nem ellenzi, Olaszország a nemzetiségi elv alapján rokonszenvez a dologgal. Németország hangosan megbélyegezte az idea politikai immoralitását, de visszahúzza kezét az ügytől. A szultán nyakra-főre védekezik a harakiri ellen, hogy ő nevezze ki György h/erce/get oda! Mi pedig? Gol/uchowski/ igen helyesen formulázta mindjárt kezdetben ellenvetéseit. Azóta - hallgat. Én nem tudom mit gondol a dologról most, de sajnos egy dolog bizonyos: vagy beleegyezőnk Györgybe, s akkor ez egy de mauvaise grace [vonakodva] és kényszerből tett engedmény lesz, vagy mindvégig ellenkezőnk, s akkor rajtunk lesz egy egészen felesleges ódium. Tempohiba előrelátás hiányából tehát mindenesetre elkövetett. És itt ismét az a különbség van: Oroszország talán nagyobb hibát követ el most, de annak kárát nem fogja vallani. Mi pedig alig fogunk nimbus-növekvéssel e kérdésből kijönni. - Teendő azután lesz: jól ügyelni az új helyzet következményeire minden irányban, s azután nemcsak tolatni, hanem egy kissé vezetni is. - Én itt hivatalosan mindeddig ez ügyről egy szót sem szóltam, sem hallottam.

Február 6.

Észrevételek: a közhangulat javul. Polit/ikai/ levertségnek kevés nyoma. A dynastia helyzete nem rosszabb, mint bármikor előbb. A György h/erce/g kandidaturája mindenkiér/t/ ez sokat tett, - még akkor is, ha dugába találna dőlni.

¹⁶⁸⁴ Marchese Paolo di Montagliari (1871-1956) olasz diplomata.

¹⁶⁸⁵ ?

¹⁶⁸⁶ Haralambi Sarmadzhiyev (1860-1908) bolgár külügyi tanácsadó és diplomata, hosszabban Belgrádban és Bécsben szolgált.

¹⁶⁸⁷ Alexandrosz Vuross, görög diplomata, szolgált Szmírnában, később washingtoni ügyvivő 1913-ban és 1914-ben.

¹⁶⁸⁸ Ernest François Fournier (1842-1934) francia katonatiszt és diplomata, 1898 és 1900 között a francia földközi-tengeri flotta parancsnoka.

Február 12.

Nem tudom, mi Goluchowski/ álláspontja György h/erce/g kand/idaturája/ kérdésében, de kardinális hiba volt ellenkezni, ha nincs eltökélve az ellentállást mindvégig fenntartani, vagy ha előre nem látta, mily fokú eréllyel fogja O/roszország/ e kandidaturát támogatni. Ma, úgylátszik, O/roszország/nak nem is volna könnyű már, jobb belátás mellett is a dolgot feladni, mert nimbusa forog kérdésben. Az ügy felvetése vagy nagy ügyetlenség volt, vagy nagyon macchiavellistikus ötlet, - hatásában egyelőre Eris-alma a nagyhatalmak között. - Én itt a legszélső rezervában [visszavonultságban] tartom magam. -

Bourée szerint a György h/erce/g kandidaturája onnan eredt, hogy Muravieff¹⁶⁸⁹, kinek görög politikája az özvegy/császárné nagy ellenkezését és haragját keltette, ezen eszköz által ismét kegybe akart jutni, attól tartván, hogy az anya a császárnál is aláássa állását. A dolog ú/gy/l/átszik/ annyira volt, hogy Mária császárné¹⁶⁹⁰ a miniszternek demonst/rative/ hátat fordított.

Február 15.

Mindeddig szerepünk a György h/erce/g kandidaturájában alakilag még nincs. Hangulatu[n]k "neutralité malveillante" [rosszindulatú semlegesség], - amit mindenki tud, s ez felesleges. O/roszország/ mindeddig csak a szultánra hatott nyíltan, hogy ő proponálja György h/erce/g/e/t a hatalmaknak! - Itt, mint athéni követ, a dologgal nem vagyok elfoglalva, s hivatalosan tájékozva sem.

Február 17.

A helyzet: febr/uár/ 8.-án/ az orosz Pravityelsztvennűj Vesztnyik kijelenti, hogy Oroszország nem erőlteti György h/erce/g kandida/turáját/ az osztrák-német-török ellenkezéssel szemben. - Ugyancsak febr/uár/ 15.-én az újságok híréhez hozzák Nikolaj császár szavainak Skrydloff¹⁶⁹¹ tengernagyhoz, ki Krétába megy, melyek György h/erce/g oda kinevezését feltételezik. Wie sich das zusammen? [Hogy is van ez?] Valószínű, úgyhogy O/roszország/ álvisszavonulást visz ki, hogy később per eliminationem [kizárásos alapon] a többieket is rávigye, hogy György h/erce/g ismét kombinatioba jöhessen. - Bécs hallgat.

¹⁶⁸⁹ Nyikolaj Muraviev (1850-1908) orosz politikus, diplomata, 1894-től igazságügyminiszter, majd 1905-től római orosz nagykövet.

¹⁶⁹⁰ Marija Fjodorovna orosz cárné, leánykori nevén Dagmar dán királyi hercegnő (1847–1928), III. Sándor cár özvegye.

¹⁶⁹¹ Nyikolaj Szkriddlov (1844-1918) orosz tengernagy, a Balti-tengerről 1898-ban helyezik a Földközi-tengerre, ahol Kréta nemzetközi felügyeletében vesz részt. 1903-1906 között a Fekete-tengeri flotta parancsnoka. 1909-ben nyugdíjazzák, 1918-ban bolsevik fogságban éhen hal vagy kivégzik.

Február 18.

E hó 13.-án meghalt Kálnoky. Hálásan emlékezem meg róla, mert mindig igazságos volt irányomban, s jó indulattal segített pályámban. Hideg modora nem volt rokonszenves, de az ember biztosnak érezte magát alatta. Jó minster, s csorbát nem engedett ejteni a Monarchia tekintélyén. Tekintete azonban csak egy bizonyos, nem mindig kielégítő magaslatig ért, s azért nagy államférfi nevét - nem fogja viselni a történelemben.

Február 26.

Merénylet a királyra. 5 1/2-kor a királyra, ki Mária h/erce/gnővel Phaleronból kocsin visszajött, két egyén puskából lőtt. Sértetlenül maradtak. A tettesek megmenekültek. Első merénylet a királyra. - Farsang utolsó napja. A közönség teljes közönyössége. A palota előtt 10-kor vagy 100 ember ólalkodott. - Részletek hiányoznak. - Roppant meglepő esemény az itteni temperamentum mellett.

Február 28.

Valószínűleg két anarchista fiatalember, éretlen, egyéni vállalata. A féktelen sajtó sértegetéseinek gyümölcse. Nem szervezett összeesküvés. A királynak a dolog csak használhat, mert meleg tüntetéseket keltett személye iránt. Tegnap a Tedeumnál. Délután, midőn a Piræusba ment. A sajtó is melegebb hangokat talált érette. Talán még - György h/erce/g kandidaturájának is használni fog a merénylet. - Bécs még mindig hallgat, és sűrűn küldi a jelentéseket - Madridból, Lissabonból stb.

Február 28. (sic!)

Pol/itikai/ helyzetünk itt most nem a legkedvezőbb gyakorlandó befolyás szempontjából: a háború előtt tanácsok, melyek legalább is félreértettek, a háború óta hideg visszatartás. Általában túlságosan markírozott [hangsúlyozott] előszeretettel a török ügy iránt. A békekötés óta abstinencia a pénzügyi kérdésekben, ellenszegülés György h/erce/g kandidaturájának, mely igen jól van megindokolva, csak az a szerencsétlenség, - akik ezen álláspontért melegsünk. Törökországnak nem használunk vele, G/örögorsz/ágot meg elidegenítjük. Szóval nem jól van megosztva érdekünk az élő és a haldokló ügy között. Szóval a positió nem olyan, amelyből előnyösen lehetne készülni a Balkán-ügyekben arbiternek [döntőbírának]. - Itt most igen előtérbe lép a "védő hatalmak" csoportja. És ez természetes, de reánk nézve nem örvendetes. - Nem szabad most sem a görögséget "quantité négligeable"-nak [jelentéktelen mennyiségnek] nézni, dacára a múlt év eseményeinek.

Március 2.

A dipl/omáciai/ testület együtt gratulált a királynak szerencsés megmeneküléséért. Rövid cercle [uralkodói fogadás]. A király kissé nervosusnak [idegesnek] mutatkozott. A merényletről mesterkélt tréfalkozással emlékezett meg.

Március 8.

Boureé szerint: il règne la plus grande désaffection pour le roi [mély ellenszenv uralkodik a királlyal szemben] - s ezen a merénylet sem változtatott volna semmit. - Csakis hivatalosan szervezett demonstrációk történtek a királyért, akit éppen csak mint "haute utilité"-t [igen hasznos személyt] tekintenek, - éppen úgy különben, mint a király maga is az ő állását - magára nézve. Jó bőr kell ahhoz ezt a métier-t [hivatást] ily módon gyakorolni.

Március 18.

Mai látszat: Das griechische Element soll ein a tout sein in unserer Balkanpolitik. Was geschieht zur Förderung dieses Zieles, oder auch nur Bethätigung dieses Auffassung? Bei der Ausführung der Blokade Kreta's zeichnen wir durch Antigriechischen Eifer aus.

Nach dem Kriege jubiliert unsere ganze Presse über die türkischen Siege. Überall wird es übersehen, dass dennoch die siegereich Sache die verlorene ist. In den Delegationsreden des G/ra/fen G/oluchowski/ erhält Griechenland nachträglich noch harte Worte, gewiss sehr verdienste. Aber waren sie auch noch zeitgemäss?

In den Fragen der Finanzarrangement sehen wir, Dank der Shutmächte-Gruppe, ohnedies im Hintergrund.

In der Frage der Kandidatur des Pr/inzen/ Georg sind wir der einzige Gegner. Denn Deutschland ist nicht dafür, aber es desinteressirt sich, und das können wir nicht.

Es wird also etwas geschehen müssen, aus dem Griechenland sehen kann, dass wir dem gr/iechischen/ Elemente das grösste und die grösstmögliche Entwicklung im Oriente wünschen. Der Moment für diese Bethätigung wird kommen nach der Räumung Thessaliens. Wenn dieselbe zu bestehen haben wird, lässt sich noch nicht im Eingaben bestimmen.

Die Gelegenheiten werden kommen, und diese dürfen dann nicht unbenützt vorübergehen. Die Insel Kreta wird wol ein erstes Objekt bieten, denn wenn alles in Europa konspirirt und die Insel ihrer natürlichen Bestimmung zuzuführen, wäre es Don Quixotismus von uns noch weiter in türkischer Legitimität zu machen. Und jetzt, wo wir noch nichts bieten können, müssen wir wenigstens freundschaftliche Gesinnungen äussern, und/ uns für Alles, was den griech/ischen/ Fortschritt fördert,

interessiren. Je entwickelte das Griechenthum im desto höheren Masse wird es geeignet sein, den ihm zukommenden Theil des türkischen Erbes anzutreten. Dies hat in keinen Gegensatz zu treten zu den ethnologisch gerechtfertigten bulg/arischen/ Ansprüchen, da diesem das Griechenthum doch keine zu machen fähig ist, und die nähere Abgrenzung zwischen den beiden Elementen, zwar für diese wichtig, aber in allgemein politische Hinsicht ziemlich belanglos ist.

Ob diese Abgrenzung einmal auf friedlichem oder kriegierischem Wege vollzieht, ist ein Problem der Zukunft, für das heute nichts vorzukehren gibt. Unser Standpunkt hierin hat zu sein: völlige Neutralität! - Weder zerbröckelnden, aber noch lange nicht abzutragenden Facade der Türkei, haben sich die Neubauten der Balkanstaaten thunlichts zu vollenden.

- Constantinopel selbst? Das liesse sich erst an Ort und Stelle näher betrachten. Hat dort das historisch-ethnische griechische oder das politisch-militärische bulgarische Element die Zukunft, oder bleibt Const/antinopel/ die Hauptstadt eines im übrigen aus Europa vordrängte türkischen Reiches?

[„A görög elem számít mindennek (adunak) a Balkán politikánkban. Mi történik e cél elérésének támogatására vagy e felfogás érvényesítésére?

A krétai blokád kivitelezésekor mi különösen kitűntünk a görögellenes buzgalommal.

A háború után egész sajtónk a török győzelmek felett örvendezett. Mindenütt átsiklanak a tény felett, hogy végül mégis a győzedelmes ügy számít vesztesnek. Goluchowski gróf delegációs beszédeiben Görögországot utólag kemény szavakkal illette, amit bizonyára meg is érdemelt. De ezek valóban időszerűek voltak?

A pénzügyi megállapodás kérdésében, a védhatalmi csoportnak hála, így különben is a háttérben vagyunk.

György herceg jelöltségének kérdésében mi vagyunk az egyetlen ellenzék. Mivel Németország sincs mellette, de érdektelenségét nyilvánítja, és ezt mi nem tehetjük.

Valaminek tehát történni kell, és Görögországból láthatjuk, hogy mi a görög elemnek Keleten a legnagyobb lehetséges fejlődést kívánjuk. A tevékenységre /aktivitásra a pillanat Thesszália kiürítése után fog elérkezni. Ha ez bekövetkezik, még nem tudjuk azt beadványunkban meghatározni.

Alkalmak adódnak, és ezeket nem szabad hagyni kihasználatlanul elmúlni. Kréta szigete kínálkozik erre, mint első objektum, mivel ha Európában mindenki konspirál, hogy a szigetet visszavezessék természetes rendeltetéséhez, részünkről Don Quihotizmus lenne továbbra is a török legitimitást követni. És most, ahol mi még semmit sem tudunk nyújtani, legalább barátságos szellemű megnyilatkozásokat kellene tenni és részünkről minden iránt érdeklődni, ami a görög haladást segíti. Minél

fejlettebb a görögség, annál nagyobb mértékben lesz alkalmas arra, hogy átvegye a török örökség neki jutó részét. Ennek egyáltalán nem kell ellentétbe kerülni az etnológiailag jogosult bolgár igényekkel, mivel ennek a görögség egyáltalán nem képes...[REDACTED], és a két elem közötti közelebbi elhatárolás ezek számára ugyan fontos, de általános politikai tekintetben meglehetősen jelentéktelen.

Vajon egyszer ez az elhatárolás békés vagy háborús úton történik-e, ez még a jövő problémája, amely ma nem igényel semmi intézkedést. Ebben kérdésben legyen mi álláspontunk: teljes semlegesség! Sem Törökország széttöredező, de sem a még sokáig nem lebontandó homlokzatát, majdan a Balkán államok újjáépítése fogja ténylegesen véghezvinni.

Maga Konstantinápoly? Ez csak a helyszínen tekinthető át közelebbről. Vajon a történeti-etnikai görög vagy a politikai-katonai bolgár elemnek van-e ott jövője, vagy marad-e Konstantinápoly az egyébként az Európából kiszorított Török Birodalom fővárosa?]

Március 25.

Ma vettem hírért, hogy Wysocki¹⁶⁹² e hó 19.-én meghalt Krakkóban. - Egy szomorú életkép tűnt le vele szép kezdetek után, - és ifjúságomnak egyik legmelegebb emléke. Jó pajtasok voltunk. Az élet később nagyon elválasztott. Ritkán találkoztunk már, de mindig egy jó bizalmas érzéssel, mely, gondolom, kölcsönös volt. Béke hamvaival!

Április 2.

Elfogadtatott a kölcsön-törvény a 3 nagyhatalom jóállásával. Az a baj, hogy most a görög dolgokban ismét a 3 védhatalom lép előtérbe, s mi hiányzunk a concertból. - Márc. 23.-án közölte Gol/uchowski/, hogy csapatainkat visszavonják Krétából. Igazi ok: mert György kandidaturáját meggátolni nem tudjuk, de instaleatiójánál [beiktatásánál] ott lenni nem akarunk. Tehát most a jövőendő görög Kréta ügyeit is körülbelül a 3 védhatalom intézi.

Április 13.

Olympiában töltöttük.

Április 15.

D'Olmesson¹⁶⁹³ g/ró/f új francia követ megbízó levelét átadja.

¹⁶⁹² Stanislaus von Wysocki (1859-1898) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, Krakkó környéki földbirtokos. 1868-ban együtt vették fel őket a Keleti akadémia két ösztöndíjas helyére (Goreczky, 11).

¹⁶⁹³ Olivier d'Ormesson (1849-1923) francia diplomata 1886-ban Szentpétervárra helyezik, ahol 1888-tól a nagyköveti rangot is megkapja, majd koppenhágai és lisszaboni szolgálat után kerül sor athéni kinevezésére, ahol

Április 18.

Dukák¹⁶⁹⁴ elutaztak Belgrádba.

Április 23.

Cuba blokade-ja kihirdették.¹⁶⁹⁵

Április 26.

A görög kölcsön május 2. ki fog hirdettetni, és május 10. kibocsáttatni.

Május 4.

Tarnowski¹⁶⁹⁶ beszéli, hogy Goluchowski megbízta Calice-t, ajánlja a szultánnak, hogy Krétát ajándékozza Görögországnak. Calice nagy bajban van, mert már három audientia óta nem sikerült neki eljárni a megbízásban. Elhiszem.

Hihetetlen félreismerését a tényleges helyzetnek lassítja ez az ötlet. A szultán elveszthet akárhány tartományt, de nem adhatja oda. Azután, mint replika György h/erce/g kandidaturájára ez annyi mint: az ördögöt Belzebubbal kihajtani. Egyet tanúsít ez a dolog: hogy ezt a György dolgot nagyon szeretné parírozni Golu/chowski/, és nem tudja hogyan.

Június 5.

A király visszatért körútjáról az országban. Kitűnő fogadtatás mindenütt, általános kívánság, hogy ő felsége legény legyen ezentúl a gáton. Minden meg lett ígérve. Lesz-e akaratérő a régi megszokással szakítani, és új úton elindulni?

Június 6.

Thessalia kiürítése befejeztetett. A hadi drámának vége.

Június 16.

O/lga/ elutazott.

1909-ig teljesít szolgálatot.

¹⁶⁹⁴ Duka Géza (1867-1913) az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1895 óta athéni ügyvivő, 1898-tól 1901-ig Belgrádban szolgált.

¹⁶⁹⁵ 1896 óta a Kuba és a Fülöp-szigetek forrongnak a spanyol uralom ellen. A havannai kikötőben állomásozó amerikai hadihajó ismeretlen okból történt 1898 februári felrobbanása kiváltja az USA beavatkozását. A háború során a spanyolok elvesztik a Fülöp-szigetek és Kuba kontrollját.

¹⁶⁹⁶ Adam Tarnowski (1866-1946) 1897-től az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatája, 1899-től 1901-ig Washingtonban szolgált, majd többek között Párizsban és Londonban teljesített szolgálatot. 1911-1916 között szófiai nagykövet, sokak szerint erős befolyást gyakorol Ferdinánd cárra. 1916-17-ben washingtoni nagykövet.

Június 27.-júl.2.

Kirándulás. - Euboia szigetére Lermontoffal. Edipso, Xerohori, Vuto /Christadulos/ Hagia Anna, Kechries, Mantudi, /Tombari/ Kokkin Milia, Achmetaga /Noel/, Chalkis.¹⁶⁹⁷

Július 5.

A diplomatai feladat reánk nézve itt most felette csekély. Goluch/owski/ helyesen mondta György királynak: Vous n'avez pas d'armée et pas d'hommes d'état. [Önnek nincs hadserege és államférfiai.] Ez most a háború után is úgy van, s komoly látszatja nincs, hogy az emberek nagyon meg akarnak változni. A király sokat ígért, de tenni aligha fog valamit. Zaimisnak nagyon egészséges ideái vannak, de rest embernek tartom s azonkívül nem erélyesnek.

A görögöknek egyedül faji jelentősége esik latba. Mint faj, szívósak, s a maguk helyét a Balkánon, egészen anyagi értelemben, be fogják tölteni. De politikai kombinációba velük bocsátkozni nem lehetne. Barátságos és jóakaró magatartásunk irányukban mindaz, ami jelenleg kell. Eddig pech és ügyetlenségből mindig - rosszakaró attitűdében látszottunk a krízis óta Görögország/ szemben. Ennek meg kell szűnnie. Rajta leszek. Különböen valami nagy tevékenységre itt tér nincs, most és talán még soká.

Július 8.

Búcsúkihallgatás a királynál. Politikáról nem volt szó, csakis a legközyösebb dolgokról. A király megemlítette, hogy Ferd/inand/ fej/edelmet/ keresztülutaztakor Ratzesban nem látta.

Július 13.

A király Nicolas és Marie h/erce/gekke¹⁶⁹⁸ elutazott. Aix-les-Bainsbe, az utóbbiak Angolországba. Tisztelgés a pályaudvaron.

Július 15.

Wisiewski visszajött.

Július 16.

Tarnowski elutazott.

¹⁶⁹⁷ Települések Évia (Euboia) szigetén.

¹⁶⁹⁸ I. György király gyermekei: Miklós görög királyi herceg (1872-1938) és Mária (lsd. fent).

Július 18.

Elutaztam Pireusból szabadságra.

Bécs; Karlsbad júl.25.-aug.14., Heringsdorf aug. 14.-szept. 6. Végles, Budapest, Deszk, Bécs, Pozsony, Szempcz, Budapest, Bécs szept. 26.-okt.16.

Október 21.

Athenben ismét megérkeztem.

Október 26.

Első beszélgetés/ Zaimissal: elhatározásai még nincsenek, vagy nem mondja. Minden a király hazajötte után fog eldőlni. Z/aimis/ még inkább fajankó benyomását tette, mint azelőtt. Azonkívül nem nagy bizalom sugárzott éppen az arcáról, hogy számít jövőjére. Van és volt benne mindig sok jószándék, belátás az ország sürgős szükségleteit illetően, de nem fedeztem fel benne még eddig nyomait a tetterőnek, és azon sajátságoknak, melyek alkalmassá tennék kormányozni a görögöket, kiknek megmásíthatlan "indoles"-ével [természetével] úgy látszik nem eléggé számít. Vezetés alatt és támogatás mellett talán jól dolgoznék. De ki vezesse? A király képes-e arra? Ki támogassa? Pártja lesz-e neki a teljesen temperamentum nélküli embernek?

Október 29.

Kaptam hírt Janka eltűnéséről.¹⁶⁹⁹

November 2.

György kormány hírére kapta, hogy a négy hatalom György h/erce/g kiküldését Krétába határozta "commissaire intérimaire" [ideiglenes biztos] minőségben.

November 5.

György király s családja visszatért.

November 7.

Zaimis kormánya beadta lemondását. A kamara egybehívása nov. 15.-ra/ halasztott.

November 10.

Az új kormány megalakult. Zaimis, elnök, közoktatás/ és külügy; Korpas¹⁷⁰⁰, hadügy;

¹⁶⁹⁹ Burián testvére

¹⁷⁰⁰ Georgiosz Korpasz (1838-1910) görög katonatiszt és politikus, három ízben Görögország hadügyminisztere.

Miaoulis,¹⁷⁰¹ tenger/észet/; Negri,¹⁷⁰² pénzügy; Monferrato,¹⁷⁰³ igazságügy.

Legjellemzőbbek voltak e válságnál a törekvések a kamara egybehívását lehetségessé tenni. Azért ajánlatok Delijannisnak Romas¹⁷⁰⁴ által, hogy pártja támogassa Zaimist. Delijannis megtagadta közreműködését. - Theotokis, mondják csak úgy fogadta volna el a kormányalkotását, ha a kamarát azonnal feloszlathatta és ministereit szabadon választhatta volna.

Az új kormánnyal senki sincs megelégedve. Az egész sajtó szidja, fellelegített ételnek nevezi. Az új emberek benne positioval nem bírnak.

November 15.

Audientia a királynál. Politikáról nem beszélt, csakis a királyné haláláról, és közömbös dolgokról.

November 16.

Zaimis mondja, hogy a kamarát - még egyszer elnapolják és azután feloszlátják.

November 18.

Megérkezett György h/erce/g. A négy hatalom itteni követje György király felhatalmazását kérte ki, hogy 2. fia elfoglalhassa a Haut Commissaire [főbiztos] állását Krétában.

Mindegyik 4 hatalom 1 mill/ió/ f/ran/kot ad kölcsön érte.

November 26.

Onou, Egerton, D'Ormesson és Nobili¹⁷⁰⁵ kikérték a király engedelmét, hogy György h/erce/g elfogadhassa a Haut Commissaire állását Krétában 3 évre, - török suzeránitás [fennhatóság] alatt, a török zászló megtartásával a sziget egy erősített pontján. Mindegyik 4 hatalom ad 1 milliót kölcsön, visszatérítendő a majdani krétai kölcsönből.

December 2.

¹⁷⁰¹ Többgenerációs tengerészdinasztia, mely admirálist és miniszterelnököket is adott korábban Görögországnak. A szóban forgó politikus Atanasziosz N. Miaoulisz (1868-1932) tengerésztiszt, dédunokája annak az Andreasz Miaoulisz Vokosznak, aki a görög szabadságharc hőse, emellett pedig a görög hadiflotta egyik páncélos hadihajónak névadója volt. Édesapja a bajor dinasztiával szoros kapcsolatot ápoló politikus, aki 1857-1862 között volt miniszterelnök. Atanasziosz N. Miaoulisz harcolt az 1897-es görög-török háborúban, majd kormányzati szerepet vállalt. 1911-es visszavonulása ellenére pedig szükséges időkben továbbra is szerepet vállalt a görög flotta életében (lásd: Balkán háborúk és az első világháború időszak). Finlay, George: History of Greece. VII, 248, 255.

¹⁷⁰² Fokion Negrisz (1846-1928) görög politikus, számos miniszteri poszt betöltője.

¹⁷⁰³ ?

¹⁷⁰⁴ Athosz Romanosz?

¹⁷⁰⁵ Francesco Nobili Vitelleschi (1829-1906) olasz politikus és diplomata.

A jubileumot megöltük istent/isztelet/ a Pirausi templomban, s este 15-ös ebéddel az itteni kis kolónia.

December 8.

A dec. 2. kitüntetések nekem nem hoztak semmit! Itt György herceg előkészületei Krétába. Fizetése, a zászló, odamenetelének etikettje stb. rendeztetnek.

December 19.

György h/erce/g elutazott Krétába.

December 21.

Ebéd a Palotában.

K/önig/ G/eorg/ sprach sein Bedauern aus, dass er mich erst jetzt im Palais empfangen könne. Im vorigen Jahre sei es durch die traurigen Verhältnisse unmöglich gewesen. Die Herbeiführung derselben sei nicht sein Werk.

Er verdiene dafür keinen Vorwurf. Er habe sich lange Jahre hindurch alle Mühe gegeben den Sultan zu veranlassen, der kretische Erage Aufmerksamkeit zu schenken, in eigenem und in Griechlands Interesse Weniges hätte genügt um den Kretensen die Existenz möglich zu machen. Es war in Con/stantino/pel nichts zu erreichen. Die Agitation zog in Griechenland immer weiten Kreise. Die Pforte that nichts. Der Sultan empfing nicht einmal den vor 3 Jahre von Kreta heimkehrende Schakis Pascha. Gr/iechenland/ wurde von Flüchtigen über-schwemmt. Die Mächte wollten auch nicht eingreifen, noch, auch Gr/iechenland/ ein Mandat geben, wie uns in Bosnien. Gr/iechenland/ war aber kein Grossmacht!

Von uns erwartete er Beistand. Nach seiner Überzeugung sei Ö/sterreich/-U/ngarn/ in erster Linie berufen im Balkan ordnend aufzutreten. Er glaubte sich zuerst von uns aufgemuntert, doch in seinen späteren grossen Nöten nicht unterstützt. Seit 2 Jahre hatte er keine Wahl mehr. Revolution innen u/nd/ aussen drohte, wenn er nicht handelte. Gr/iechlands/ Unternehmung schien soll, u/nd/ es konnte Niemand es hindern. Er vollzog sich, wie ein Geschwürausbruch, wenn es seine Reife erlangt hat. Es war dies der Moment um Gol/uchowski/ Instruktion gemäss die Replik zu geben auch ähnliche schon Anderen gegenüber gemachten Aeusserungen zu geben. Unser Wolwollen Gr/iechenland/ gegenüber ist auf Interessen sicher begründet, in die Gr/iechenland/ . . . seine Politik einschalten muss, wenn es der Früchten derselben theilhaftig werden will.

Wir können unsere Politik nicht von Nöten einer, ... des Königs zu Folge ... zu einem Art Paroxismus oder Fieberhitze politischen Aufwallung bestimmen

lassen. Gol/uchowski/ hat wol die Bereitwilligkeit kundgegeben die politischen Interesse Gr/iechenland/s zu unterstützen, doch was vor 2 Jahre geschah, war keine Politik, sondern eine bis an die Grenzen der Unzunehmenungs fähigkeit, Selbstüberhebung, die mit ihren Ausbrüchen Europa in Brand setren sich keinen Skrupel geweckt hatte. Gewiss ist da ein Unterschied zu machen zwischen einen Kleinen Staat u/nd/ einen Grossmacht. Letzter hat bei Verfolgung seinen Interessen die Weltlage im Auge. Solche Konsiderationen haben Gr/iechenland/s Stimmungen u/nd/ W/allungen augenscheinlich nicht beeinflusst, und da einer Grossmacht, di mass- gebend und ausgleichend wirken soll in Balkanfrage, zuzumuthen, dass sie mitthun, oder auch nur wolwollend zusehen soll, ist mehr als was E/ner/ E/xzellence/ K/önig/ G/eorg/ zu erwerben konnten.

Ich unterliss nicht K/önig/ G/eorg/ zu bemerken, dass von ihm gerne angerogene Analogie mit Bosnien nicht zutreffend sei. Die gr/iechische/ Truppen seinen unberufenerweise nach Kreta geschickt worden, u/nd/ es war. . . ein schwacher Titel dafür, hinterher ein europäisches Mandat für dieselben zu beanspruchen. Die Ereignisse haben übrigens dafür gesorgt, Gr/iechenland/ zu zeigen, wie unzutreffend der Vergleich sei. Ö/sterreich/- U/ngarn/ hatte nach dem t/ürkisch/-r/ussischen/ Kriege die kulturelle Mission in B/osnien/ erhalten, die ein integrierender Theil der Befestigung der Friedens u/nd/ der Feststellung neuer feste Zustände war, Gr/iechenland/ hingegen hat mit seinem Unternehmen den Frieden gestört u/nd/ wäre übrigens in die grösste Verlegenheit gekommen, wenn es ein Okkupationsmandat gegen die wolgerüstete Türkei hätte durchführen sollen. Es hätten den anderen Mächte wieder der Türkei die Hände halten müssen um Gr/iechenland/ den ungefährliche Rühm der Pazifikation Krata's zu sichern.

K/önig/ G/eorg/ insistirte nicht weiter u/nd/ lenkte damit: Jetzt habe sich Alles zum Bessere gewendet. Es sei eine hohe Genugthuung für ihr, dass Kreta ganze Regierungszeit gewesen, dort befriedigende Zustände gesichert seien.

Dann über Mazedonien. Sultan habe Pflicht u/nd/ Interesse etwas zu thun. Unbegreiflich dass er dazu nicht zu varanlassen sei! Die Mächte sollten da einsetzen u/nd/ Erfolg sichern. Ich folgte auf der Therna nicht, sondern bemerkte nur, dass eine zu zärtliche Sorgfalt der Balkanstaaten für das Weitergehen Mazedoniens kein Aussicht nicht genügend ist. Solle micht den Sultan im Sinne der genünschten Besserung der dortigen Zustände zu üben.

Auch das Drägen nach Reformen erheische in einem Wesen noch vielleicht schwer informablen Staate wie Türkei grossen Vorsicht u/nd/ Geduld. Der Sultan erhält leicht den Eindruck, dass man seinen verlassen will,. . . . damit sie dann angehehm zu verspeisen seien.

Gr/iechenland/ muss sein geistliches u/nd/ materielles Kapitel vergrössen, u/nd/ das Problem der grossen Politik überlassen, die mit dem sind. Es kann dabei, wenn es klug bleibt, nur gut fahren.

[„György király sajnálatát fejezte ki, hogy csak most tud engem a palotában fogadni. Az előző évben ez a szomorú viszonyok folytán lehetetlen volt. Azok előidézése azonban nem az ő műve.

Ezért ő nem érdemel szemrehányást. Hosszú éveken keresztül fáradozott, hogy rábírja a szultánt, fordítson figyelmet a saját és Görögország érdekében a krétai kérdésre. Kevés is elég lett volna a krétaiak létének kedvezővé tételére. Konstantinápolyban nem lehetett semmit elérni. Görögországban az agitáció mindig széles körökre terjedt át. A Porta nem tett semmit. A szultán még a három évvel korábban Krétáról hazatérő Schakis pasát sem fogadta. Görögországot elárasztották a menekültek. A hatalmak nem akartak beavatkozni, sem Görögországnak olyan mandátumot adni, mint nekünk Boszniában. De hát Görögország nem volt nagyhatalom!

Tőlünk támogatást vár. Meggyőződése szerint Ausztria-Magyarország lenne elsősorban hívatra arra, hogy a Balkánon rendteremtőként lépjen fel. Először abban hitt, hogy bátorítást kap tőlünk, de a későbbi, nagy bajai közepette sem támogattuk. Két év óta nem volt többé választása. Forradalom fenyegetett belülről és kívülről, ha nem cselekszik. Görögország vállalkozása szükségesnek látszott és azt nem tudta senki akadályozni. Ez úgy ment végbe, ahogy egy fekély kifakad, amikor már elérte az érettségét. Ez volt az a pillanat, hogy Golchowski utasítása szerint replikázzak, és a már másoknak elhangzottakhoz hasonló nyilatkozatokat tegyek. A mi jóindulatunk Görögország iránt érdekeken épülve biztosan megalapozott, amibe Görögországnak..... be kell kapcsolni politikáját, ha annak gyümölcseiből részesülni akar.

A mi politikánkat nem hagyhatjuk kényszerek által paroxizmus (önkívületi hevület) vagy lázas forráság módjára politikai felbuzdulás által meghatározni. Goluchowski ugyan kinyilvánította készségét Görögország politikai érdekeinek támogatására, mégis ami két éve történt az nem volt politika, hanem a kellemetlenkedési képesség határain mozgó önteltség, amelynek kitöréseivel Európa lángba borítása miatt sem voltak aggályai. ától sem óvakodott. Bizonyosan itt kell különbséget tenni egy kis állam és egy nagyhatalom között. Az utóbbi az érdekeinek követése során a világhelyzetet tartja szem előtt. Az ilyen megfontolások láthatólag nem befolyásolták Görögország hangulatait és felbuzdulásait és ezért egy nagyhatalomtól, amelynek mértéktartóan és kiegyenlítően kell hatni a Balkán-kérdésben, azt kívánni, hogy tartson vele , vagy legalább csak jóindulatúan tekintsen

a dolgaira, már jóval több mint amit őxelenciája, György király elérni

Nem mulasztottam el György királynak megjegyezni, hogy az általa oly szívesen felidézett analógia Boszniát illetően nem találó. A görög csapatokat hívatlanul küldték Krétára és az gyenge jogcím volt arra, hogy utána ugyanerre európai megbízatást (mandátumot) igényeljenek. Az események egyébként gondoskodtak arról, hogy megmutassák Görögországnak, mennyire nem találó az összevetés. Az orosz-török háború után Ausztria-Magyarország ugyanis kulturális missziót kapott Boszniában, amely a béke megszilárdításának és az új szilárd állapotok létrejöttének integráns részét képezte. Görögország ellenben a vállalkozásával békét bontott és egyébként is a legnagyobb zavarba került volna, ha a jól felfegyverzett Törökország ellen egy okkupációs megbízást (mandátum) kellett volna végrehajtania. Ismét a többi hatalomnak kellett volna Törökországot kézben tartani, hogy biztosítsák Görögországnak Kréta pacifikációjának a veszélytelen dicsőségét.

György király tovább nem bizonygatott és áttért arra: most minden jobbra fordult. Számára nagy elégtétel, hogy Krétán egész kormányzati időszak? lett, s a megelégedésre szolgáló állapotok biztosítottak.

Aztán Macedóniáról. A szultánnak kötelessége és érdeke, hogy tegyen valamit. Felfoghatatlan, hogy nincs arra elszánva. A hatalmaknak kellene közbelépni és a sikert biztosítani. Én nem folytattam a témát, hanem csupán megjegyeztem, hogy a balkáni államok túlságosan szelíd igyekezete Macedónia előrehaladása iránt, nem kilátás (perspektíva) és nem elegendő. Nem a szultánnak kellene az ottani állapotok kívánatos jobbúlása felett felügyeletet gyakorolni Görögországnak növelni kell szellemi és anyagi tőkéjét, és a problémát a nagy politikának..... átengedni.....Ebben, ha okos marad, csak jól járhat.]

December 27.

Bécsi Gol/uchowski/ sürgöny szerint Caneai konzul¹⁷⁰⁶ utasított: Nachdem Prinz Georg zum Oberkommissär in Kreta ohne unseren Mitwirkung erfolgte, haben wir keinen uns an der Organisierung der neuen Regierung /amelyre a Caneai konzulok meghívtak/ zu betheiligen, noch auch auf dieselbe irgend welchen Einfluss zu nehmen. Auch sind wir von keiner Seite zu aufgefordert werden stb. [Miután György herceg krétai főbiztosi kirendelése a közreműködésünk nélkül történt, nincs okunk arra, hogy az új kormányzat szervezésében részt vegyünk, sem pedig arra valamilyen befolyást gyakoroljunk. Arra egyébként egyetlen oldalról sem szólítottak fel bennünket.]

¹⁷⁰⁶ Az Osztrák-Magyar Monarchia krétai konzula ekkor (1892/96-1908: Agstner, 111) Pintér Gyula (1852-1935), aki sikeres békefenntartó akciókkal tett szert hírnévre, nevét utca és emléktábla őrzi Haniában (Chania, Canea).

December 28.

Zaimis elismeri: dass er mit seinem Programm den Griechen bittere Wahrheiten sagt, u/nd/ grosse Opfer an Selbstlosigkeit von ihnen verlangt. Trotzdem hoffe er zu Theotokis Programm besteht aus Zeitungsartikel, die zu nichts verpflichten. Deliyannis werden meisten Wählern verlassen. Seinen Stab hat er, doch keinen mehr Soldaten, wer er. . . . nicht weiss oder nicht glaubt.

Wahlagitation in ruhigen Geleisen. Regierung gibt der Beispiel der Mässigung. Der Resultat lasse sich nicht mit Bestimmtheit voraussagen. Er hoffe 1. Major/ität/ der Regierung-Partei. 2. Theot/okis/. 3. Del....4. Deligiannis.

[Zaimis elismeri, hogy a programjával keserű igazságokat mond a görögöknek, és önzetlenségből nagy áldozatokat kér tőlük. Mégis reménykedik Theotokisban, a program újságcikkekből áll, amelyek nem köteleznek semmire. Deliyannist el fogja hagyni a legtöbb választó. A törzse megvan, de katonái már nincsenek, akiről ő nem tud és nem is hiszi.

A választási agitáció nyugodt síneken/ kerekvágásban. A kormány példát mutat a mérsékletre. Az eredményt nem lehet bizonyosan előre megjósolni. Ő reméli 1. A kormánypárt többségben, 2. Theotokis, 3. Del.....¹⁷⁰⁷ ...4. Deligiannis.]

Athén, 1899

Január 4.

Zaimis szerint: Tsernicki¹⁷⁰⁸ nevű osztrák Parisban albán-macedón társulatot alapított volna, mely prospectust küldött szét. Itt semmi nyoma. A kormány nem engedne ilyet. Londonban Metasa¹⁷⁰⁹ a görög gyarmatot óvta a részvétel ellen. Az itteni sajtó foglalkozik a dologgal.

Január 11.

Zaimis az itteni alb/án/-mac/edon/ egyesület előkészületeiről. Nem tud róla semmit. Magánbeszélgetés lehetett. A megalakulást nem fogja túrni. Ehhez a kormány beleegyezése volna szükséges. Ő az egyesületet pol/itikai/ célokra nem hasznosaknak, hanem ártalmasaknak tartja. Ami célt a kormány el akar érni, azt maga, saját közegeivel fogja követni. Pénz gyűjtést nem fog túrni. Macedóniában fontos érdekek vannak.

¹⁷⁰⁷ Talán Leonidasz Deligeorgisz.

¹⁷⁰⁸ ?

¹⁷⁰⁹ ?

A szláv túlkapás, nemcsak a maced/óniai/ görögséget, hanem a királyságot is veszélyezteti. Görögország különben egyedül nem fog boldogulni csak, ha egy hatalom segíti.

Január 25.

Zaimis mutatott egy sürgönyt Bécsből: az orosz és az o/sztrák/-m/agyar/ kormány Bulgáriának kijelentették, hogy ha a macedón kérdést felkavarja, sorsának fog átengedtetni, - és hogy a közigazg/atás/ javítását fogják követelni Konst/antinápoly/ban, a bűnös hivatalnokok elmozdítását stb., de nem nagyméretű reformokat.

Konst/antinápoly/ból pedig a külügym/iniszter/ közlése szerint: hogy a két hatalom a Balkán-államokat minden közbelépéstől és a titkos bizottságok üzelmei támogatásától vissza fogja tartani.

A maced/on/-albán mozgalom itt újabb életjelt Zamis szerint nem adott. Minden tettleges fellépését börtönnel büntetné. A királynak is ily értelemben nyilatkozott, "qui d'ailleurs était de mon avis" [aki egyébként egyetértett].

Január 29.

A macedóniai kérdésnek minden dipl/omáciai/ ügyeskedéssel elpalástolhatlan fordulópontjai:

1. az ottani állapotok tűrhetetlenségének a köztudatba jutása, összehasonlítás által a bulgáriai állapotokkal.
2. egy vérengzéstől nemcsak nem félnek, de calculus [politikai számítás] tárgyát képezi azt előhívni, mint egy áldozatot, mely egyedül képes egy jobb jövőt, illetőleg fordulatot létrehozni.
3. Azon meggyőződés sokaknál, Bulgáriában éppúgy, mint Macedóniában, - és mindenestre azon tény, hogy minden ellenkező fenyegetés dacára, egy török győzelem komoly következményei elháríttatnának Oroszország, sőt Európa által, az orosz-osztr/ák/-magyar utolsó lépések tehát nem hathatóságok.

Február 16.

Felis Faure¹⁷¹⁰ halála.

Február 18.

Loubet¹⁷¹¹ megválasztása.

¹⁷¹⁰ Félix Faure (1841-1899) francia politikus, 1895-től haláláig köztársasági elnök.

¹⁷¹¹ Émile Loubet (1838-1929) francia politikus, 1899-1906-ig köztársasági elnök.

Február 19.

Választások. Theotokis valószínű többsége. Zaimis úgyszólván párt nélkül maradt, Deliyannis pártjának bukása.

Március 15.

A macedoniai izgalom úgylátszik a tavaszra elsimított. Bulgária, Oroszország/ és Ausztria-/Magyarország kettős nyomása alatt csendesen fog maradni. A porta komolyan intetik a közigazgatás/ javítására és igazságosságára. A szultán nemcsak mindent megígér, de még tényleg körparancsokat is intéztet az illető hatóságokhoz. S dacára mindennek, azt lehet mondani, hogy már nem éretik el, mint hogy a kifakadás Macedóniában ezidén nem következik be, ha a macedon/ egyletek ezt célszerűnek nem tartják. Ez elég lehet Oroszországnak, de nekünk: nem. Ez, ha más nem követi, politika-e? Nem. A macedoniai probléma megérett. Törökország nem fog tenni semmit. Alkatánál fogva talán nem is sokat tehet. Azok a hivatalok, akik csak bolgár vagy görög niveau-n [színvonalon] működni képesek volnának, nem léteznek. Azt, hogy oszmánlik keresztényekkel szemben oly erényeket fejtenek ki, melyeket faj- és hittársaikkal szemben sem gyakorolnak, feltenni képtelenség. Általános reformokra hatni, melyek Kisásziából is Európát csinálnának, materiális lehetetlenség, s annyi, mint varjuktól matematikát követelni. Eltekintve attól, hogy a török lakosság nem is érzi annak szükségét. Három út marad tehát: 1. úgy eljárni, mint eddig, elodázni a megoldásokat, míg a tűrhetetlen állapotok kifakadáshoz és vérengzéshez vezetnek. 2. A portán európai nyomást gyakorolni, hogy kontrol alatt javítsa a macedoniai/ közállapotokat. Ha, mint előrelátható, törökökkel nem megy, úgy keresztény hivatalnokok segítségül vételével. 3. A törökök kidobása Európából.

A 3-at mi nem tehetjük. Mások tehetik-e és miért nem teszik azt itt nem vizsgálom. -

Az 1. magától bekövetkezik, de ez nem politika.

Mert Európa, és mi is ezáltal beavatkozásra kényszerítettünk oly pillanatban, melyet mi semmiképpen sem határozhatunk meg, hacsak éppen nem mi adjuk a jelet a kitörésre. Amit ismét konzervativizmus okaiból nem tehetünk. Az 1. mellett csak azok lehetnek, akik felteszik, hogy a status quo Macedóniában fenntartható még egy ideig. A 2. szerintem a legcélszerűbb, de erős és öntudatos aktiót feltételez. Ha az utolsó lépések teszem jövő évig semmi megnyugtatót sem eredményeztek, a szultánnak minden vagy egynéhány hatalom által egy reformprogramm volna beterjesztendő, mely fennhatóságát mindenképpen fenntartaná, de reá kényszerítene vegyes török-keresztény község és kerületi tanácsokat részben keresztény kormányzókat, vagy legalább kaimakámokat [török: kormányzó-helyetteseket], községi öröket /police

rurale/ meghatározott számban, vegyes bíróságokat. Mint fegyveres erőt, csak rendes katonaságot. És ami fő: európai kontrol, és pedig első stádiumban: csak felügyelőt.

Az a legnehezebb, mert beavatkozás a belügyekbe, de utóvégre egy vérengzés után való felháborodás szintén csak az. - A kontrol a megszorítandó konsulok által volna gyakorolandó és abból állana, hogy nyilvános volna a bíraskodás, és a konzulok, mint hallgatók, jelen volnának, vagy egyenként, vagy többen. Reklamálnának jogmegtagadás /dén de justice/ flagrans [kirívó, szembetűnő eset], önkény, és erőszakoskodás esetében, - előbb a helyi hiv/atali/ főnöknél, és ha az hatálytalan maradna, jelentést tennének a nagykövetekhez. Ezek a dolgokat vagy elintéznék a Portánál, vagy regisztrálnák, és lajstromát felállítanák a flagrans eseteknek. Ez tarthatna egy pár próbaéven át. Ha semmi javulást sem eredményezne, akkor kézbe kellene venni a korlátolt, csak a legszükségesebbre szorítkozó autonómia szervezését. A pressió mindig - a jogvesztéssel való kellő alakba öntött fenyegetés volna.

Az egész dolgot mi és O/roszország/ vehetnek kezünkbe, és meghíhatnók csatlakozásra azon hatalmaknak, akik azt akarják. Az első lépés o/rosz/ és o/sztrák/-m/agyar/ körlevél volna valamennyihez. Kellene hozzá persze egy déclaration de désintéressement [érdektelenségi/semlegességi nyilatkozat]. Az egésznek első stádiuma "a Portának adott európai segély" köntösében járhatna. A pressiónak abszolút hatályosnak, de titkosnak kellene maradnia, s nem olyannak, hogy a szultán pusztá félemlítési kísérletnek vehesse, tehát nekünk és O/roszország/nak rá kellene szólni magunkat: valami esetleges tetteges demonstrációra: blockade vagy más valami.

A nagy kérdés, mi jobb nekünk a Szaloniki vonal birtoka és közönyösség a keleti Balkán és Konst/antinápoly/ iránt, vagy Konst/antinápoly/ fontosságának neutralizálása a független Bulgária, Görögország/ és Albánia által?¹⁷¹²

¹⁷¹² Sztambolov volt bolgár miniszterelnök halála után erősödnek az Osztrák-Magyar Monarchia déli irányú törekvései. Osztrák tervezetek jelennek meg a Balkán nyugati fele feletti uralom biztosítására és a Szalonikiig való kijutás elérésére Szerbia pálfordulása után. (Goluchowski, Hohenlohe, Calice és Beck és von Sydacoff tervezete). A javaslatok egy része Albánián, másik része a Szandzsákon Macedónia irányába kívánja a behatolást bábbállamok segítségével előkészíteni. A tervek zöme még nem érinti Szerbia bekebelezését, felosztását, egészen 1913 elejéig, mikor Conrad elővezeti tervét Szerbia felosztására Bulgária és Románia között a Monarchia részvételével. Ezt 1913 közepén, osztrák segítségben reménykedve immár a bolgárok vetik fel Románia semlegességének elérése érdekében.

A német Hohenlohe herceg (kancellár) tervezetében (1895) a Szandzsákot és Makedóniát a Sztrumáig a Monarchiának juttatná, elzárva Szerbiát a tengertől, cserébe Oroszország megkapná Drinápolyt és a Tengerszorosokat. 1896-ban hasonló tervet vázol a Monarchia isztambuli követe, Calice, de ő egész Trákiát Bulgáriának juttatná kompenzációként, Görögország pedig megkapná Albániát.

1897-ben Friedrich von Beck-Rzikowsky vezérkari főnök tervezetében a két előző elképzelést egyesíti: Albánia és Makedónia a Monarchia csatlósállama lenne az Adriai-tenger és az Égei-tenger között, Görögország megkapná Epirosz déli részét, Montenegró Szkutarit kompenzációként, Bulgária a Sztruma és a Marica közötti Trákiát, Oroszország Drinápolyt és a Tengerszorosokat. Szerbia pedig Koszovóval vigasztalódhatna.

Goluchowski Agenor osztrák-magyar külügyminiszter viszont 1897-ben Makedónia zömét Bulgáriának ígérné Ohridtól Drinápolyig, Szerbia megkapná Koszovót és Észak-Makedóniát, az albán tengerpartot pedig megszállná a Monarchia. Görögország Krétát, Szalonikit és Dél-Epiroszt kapná, Montenegró Szkutarit, Románia pedig Dél-

1. Ha Salonikot elveszszük, nem nyerjük el azt, hogy O/roszország/ szomszéd hatása és nyomása alól felszabadulnánk. Ellenségül nyernők a bolgárokat, szerbeket is, boszniai nehézségeink öregbednének.

2. Ha a Balkán-államok kombinációját támogatjuk, akkor Bulgária erősödése által a szerb elem paralisáltatik. Bulgária önfeltartási ösztöne O/roszország/gal szemben kifejlesztetik. Görögországot barátul lehet nyerni. Az albánokat éppúgy, és előkészíteni egy albán-görög egyetértést.¹⁷¹³ Akkor, hogy Bulgária orosz érdekeket szolgálna, nem kell tartani jobban, mint attól, hogy a bolgárok, ha Szalonikot elvennők, minket gyűlölve, O/roszország/ eszközeivé adják magukat. Azután megtörténhetik, hogy compromisszum következtében a Balk/án/ félsz/iget/ nyugati részét elfoglaltuk, s abból orosz-bolgár intrigák, s esetleg erőszak által kivettünk, tehát mi építenénk az oroszoknak a hidat, hogy a mi partunkat is elvegyék. Ha egyszer az oroszok Konst/antinápolyban/ mérvadók, amit meggátolni alig leszünk képesek, nekünk jobb és olcsóbb sánc a Balk/án/ államrendszer, melynek bölcs inspirátorai kell hogy legyünk, mint Szalonik drágán megszerzett, és nehezen, sok gyűlölet ellen megvédendő birtoka.

Március 16.

Az új kamara megnyitása a király által.

Március 16. (sic!)

Mik az előnyei a törökországi területi status quo feltartásának, eltekintve attól, hogy ez szolgálja legjobban az eur/ópai/ hatalmak előrenemlátási és konserv/ativ/ tunyasági ösztöneit?

1. Minél inkább elodáztatik a Balk/án/ probléma megoldása, annál több időt nyer Oroszo/rszág/ érdekei csökkenésének felismerésére abban. Ezen csökkenés okai: O/roszország/ vasúthálózatának fejlődése, különösen az ázsiai vasutak; Port Arthur birtoka; Angolország, egyiptomi posztója; a Balkán-államok igaz indulatának felismerése. A mostani kisebb érdek megvalósíthatása, esetleg Konst/antinápoly/ teljes

Dobrudzsát. Ezzel viszont a két szerb állam határos lenne egymással. 1913-ban a Monarchia gyakorlatilag ezt az álláspontot képviseli majd.

¹⁷¹³ 1899-ben a görögországi albánok megalakítják az Athéni Albán Egyesületet, mely az összefogásra és a békés kapcsolatok kialakítására törekszik. Az egyesület közlése egy felhívást, melyben azt hangoztatja, hogy a vallási különbségek ellenére két testvérmemzetről van szó, és hogy csak a törökök szították mesterségesen a konfliktust közöttük. Az érvelés szerint a bizánci időkben egy vallás hívei és egy királyság részei voltak, így el kell felejtetni a vallási különbségeket, és uniót kell létrehozni, mellyel nagy Görögország és nagy Albánia alakulna ki. Innentől kezdve szinte folyamatosan jelen van a közös állam megalapításának az eszméje, ami az albánoknak a nemzeti egységet valószínű meg és őrizné meg a föderáción belül, míg Athén számára a szláv veszéllyel való eredményes szembenézés lehetőségét jelentené. (A 20. század elején több görögországi kiadvány is propagálta a két nemzet összefogását, és egy görög-albán dualista állam megalakítását.)

birtoklása nélkül is.

1. A Balkán népek relativ erői amennyiben még kétesek, jobban napfényre kerülnek, illetőleg szervezettek s a lebontandó homlokzat mögött mind világosabban mutatkoznak az új alkotásoknak nemcsak körvonalai, de természetes határai is.

2. A hatalmak ráérnek jó ötletekre, ott hol azok még szemlátomást hiányoznak. - Nekünk pedig nemcsak azt kell tudnunk, mit nem akarunk, hanem azt is, mit akarunk. Eddig ez nem észrevehető, - csak csupa meghajlás, óvás, dacára végbement, tények előtt. Egy kivétel 1896. aug.-okt.¹⁷¹⁴

Most kettő kell: megtenni az utolsó próbát fel lehet-e rázni a szultánt, akár durván, hogy megmentésére valami hathatósat tegyen. Ha pedig ez nem megy, s a paralyisis konstatálva van, akkor pressió alá venni - őt. Másképpen lehet bevégzett tényeket bevárni, a azokból napi opportunitás szerint kivonni a következményeket, de pol/itikai/ vezérszerepre a Balk/án/ félszigeten azután már gondolni nem szabad. Pedig most még lehetne!

Március 29.

Zamis mai észrevételei: A kamara idejét vesztegeti. A Theot/okis/ többségnek csak egy érdeke: Z/aimis/t megbuktatni, azért csinálják a botrányt választása körül. Abszolút többségük még sem lesz, tehát szemügyre kell venni újabb felosztatást "que nous avons contemplé depuis le commencement" [amelyet már a kezdetektől láttunk]. Theot/okis/ elfelejti, hogy egy új faktor létezik, mint a helyzet szabályozója: a király. Ennek a programjáról van szó. Ha a király nem akarja azt elejteni, végét kell vetni a személyes érdekharcoknak, s kell erős kormányt alkotnia, de fenntartania is tekintélyével. Azonban arról, hogy Ő F/elsége/ ez utóbbit is meg fogja tenni, Z/aimis/ nem látszott nekem nagyon biztosnak. - Hozzátette: válasszon a király más valakit, ő szívesen megy, de vegye kezébe a vezetést. Theot/okis/nak elismeri becsét, de párthíveit nagyon kicsinyli. A király szavai /Egerton szerint/ Theot/okis/ est débordé per ses partisans. Zaimis manque d'activité. [Theotokiszt elárasztják a hívei. Zaimisz nem elég aktív.]

Április 3.

A ministertanács elhatározta, hogy beadja lemondását. Oka: Zaimis választása a bizottságban érvénytelenített.

Zaimis állítólag maga akarja megvédeni a kamara előtt mandátumát, - egyszerű képviselő minőségében.

¹⁷¹⁴ Vélhetően Goluchowski tárgyalásaira céloz, mely új irányban aktivizálta a Monarchia politikáját. (Eurof Walters)

Április 5. - április 8.

Korinthosz, Mykenä, Tiryns, Nauplia, Epidaurus.

Április 11.

Zaimis választása igazoltattott.

Április 12.

Kamaraelnökké Theotokis jelöltje Tsamandos¹⁷¹⁵ választott 128 szavazattal 225-ből. - Zaimis erre beadta végleges lemondását.

Április 14.

Új kormány: Theotokis elnök és belügy; A. Romanos,¹⁷¹⁶ külügy; Kommunduros,¹⁷¹⁷ hadügy; Evtaxias¹⁷¹⁸ közokt/átasügy; Buduris,¹⁷¹⁹ tengerészeti; Szinopoulos,¹⁷²⁰ pénzügy; Karapavlos¹⁷²¹ igazságügy.

Április 22.

A király Corfuba a Walesi hercegnővel¹⁷²² találkozni /ment/.

Április 23-26.

Ithaka /Wathy, Pissaeto, Polis/ és Delphi Dörpfeld¹⁷²³ társaságával, O/lga/ is.

Április 28.

Érkezett Károly sógorom.¹⁷²⁴

¹⁷¹⁵ Nikolaosz Tszamandos (1858-1940) görög politikus, számos miniszteri poszt betöltője. A Theotokisz-kormányban Kumunduroszt váltja a hadügyminiszteri székben 1900-ban.

¹⁷¹⁶ Athosz Romanosz (1858-1940) görög politikus, több ízben külügyminiszter.

¹⁷¹⁷ Konsztantinosz Kumunduros (1846-1924) tengerésztiszt, tengerészeti miniszter (1890-92), a török-görög háború tábornoka, majd 1901-ig hadügyminiszter. Alexandrosz Kumundoros (10-szeres miniszterelnök, a Nemzeti Párt vezére 1882-ig), fia.

¹⁷¹⁸ Athanasios Eftaxias (-1931) politikus, közigazdász, majd rövid ideig Görögország miniszterelnöke 1926-ban. Georgiosz Theotokisz kormányzatban oktatásügyi miniszter volt, aki 1899-ben bevezette az általános és középszintű oktatási intézményekben az atlétikai és egyéb sport versenyeket, megreformálva ezzel az oktatás intézményekben hagyományosan alkalmazott katonai jellegű testgyakorlatokat. Vassiliki Theodorou, Despina Karakatsani: Strengthening Young Bodies, Building the Nation: A Social History of the Child Health and Welfare in Greece (1890–1940). Budapest – New York, Central European University Press, 2019. 60-61.

¹⁷¹⁹ Budurisz görög tengerésztiszt.

¹⁷²⁰ Anargyrosz Szimopoulos (1837-1908) görög politikus, 1882-től országgyűlési képviselő, öt alkalommal pénzügyminiszter.

¹⁷²¹ Nikolaosz Karapavlosz (1836-1903) görög politikus.

¹⁷²² Alexandra walesi hercegnő (1844-1925), később VII. Eduárd feleségeként brit királyné.

¹⁷²³ Wilhelm Dörpfeld (1853–1940) német építész, régészeti kutatások dokumentálója, Trója feltárásánál végzett munkájával szerzett hírnevet.

¹⁷²⁴ Fejérváry Irma (1869-1950), Olga húga, Kornis Károly huszárfőhadnagy felesége.

Május 3.

Utazás Dörpfeld társaságával. Sunium,¹⁷²⁵ Keos /Kartaca/

Május 4.

Eretria, Oropos /Amphiaräon/.

Május 5.

Rhamnus,¹⁷²⁶ Laurion.¹⁷²⁷ Károly, O/lga/ -el.

Május 6.

Andros /Paläepolis/

Tinos /Evangelistria/, Mykonos.¹⁷²⁸

Május 7.

Delos /Cynthus/, Syra.¹⁷²⁹

Május 8.

Paros /Parikia, Franktorony/

Naxos /a város előtt, Apollo/.

Amorgos /Katapola kikötőben/.¹⁷³⁰

Május 9.

Santorini /hamukráter, régi Kera, St.Elias hegy, Thira/.

Május 10.

Milos /angol ásatások, obsidián/.¹⁷³¹

Május 11.

Poros /zárdá, Poseidon szentélye/ Agina,¹⁷³² Piräus.

¹⁷²⁵ Szunio-fok.

¹⁷²⁶ Ókori attikai város.

¹⁷²⁷ Attika déli csücskén, az ókorban ezüstbányáiról híres. Keosz szigetével szemközt.

¹⁷²⁸ A Kikládok szigetei.

¹⁷²⁹ Sziget, Syra – kikötő.

¹⁷³⁰ Szigetek a Kikládok-szigetcsoporthoz tartoznak.

¹⁷³¹ Krétától északra, szintén a Kikládok része.

¹⁷³² Szigetek a Szaróni-öbölben. Agina az ókorban. Pireusz Athén kikötője (vasút köti össze a fővárossal).

Június 13.

Elutaztam O/lga/val...

15.

...este Rómába érkeztünk,...

23.

...onnan Florenzbe mentünk, megállván útközben egy- pár órára Orvietóban.

Július 4.

Velencébe, hol. . .

10.-ig

...maradtunk. Triestbe, O/lga/ Bécsben, én pedig Athénbe vissza, hol...

13.

...megérkeztem.

Július 24.

aud/iencia/ a királynál. Semmi érdekes.

Július 25.

Franz¹⁷³³ ott elutazott. Czernin¹⁷³⁴ 22./-én/ érkezett helyette.

Augusztus 13.

G**hika**¹⁷³⁵ és Wilhelmmel [**Dörpfeld?**] Megaspilion-ba, ott meghálás.¹⁷³⁶

14.

Ösz/véren/ Solos, Styx, Xerokampo, Chelmos lábánál, meghálás.¹⁷³⁷

13.

Chelmosra, köd; H. Lavra.

¹⁷³³ ?

¹⁷³⁴ Ottokar Czernin (1872-1932) diplomata, politikus, 1895-től diplomáciai szolgálatban. 1899-ben Párizsból Hágába helyezték. Az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere volt Burián István két minisztersége, vagyis 1916–1918 között. Előtte Bukarestben követ 1913-1916 között a trónörökös kérésére.

¹⁷³⁵

¹⁷³⁶ Árkádia, barlangkolostor.

¹⁷³⁷ Olonosz-hegylánc részei.

16.

Hag. Vlassos, H. Nicolaos zárda az Erymanthus lábánál.¹⁷³⁸ Kertesi.

17.

Kalavryta. Athén.

Augusztus 22.

El szabadságra.

Augusztus 26.

Molnári

Szeptember 1.

Körmend, Grác.

2.

Bleiburg, onnan...

6.

...Toblach.

7.

Pragser See, Alt Prags.¹⁷³⁹

8.

Sigmundslust, Schweiz mellett.

10.

Bischofshofenig.

11.

Grundlsee

20.

Bécsbe.

22.

Budapest.

24.

Deszk.

¹⁷³⁸ Olonosz-hegylánc (2224 m) Élisz és Akhaia határán.

¹⁷³⁹ Dél-Tirol, az ekkori olasz határon.

26.

Budapestre vissza.

Augusztus 30.

Molnáriba.

Október 3.

Bécsbe.

15.

B/uda/pestre kihallgatásra.

16-23.

Bécs.

27.

Athén, hol az escadret [hajórajt] találtam g/ró/f Montecuccoli¹⁷⁴⁰ alatt.

30.

Bemutattam a törzskart a királynénak és a kor/ona/ h/erce/g-i párnak.

31.

Nálam ebéd a tengerészeknek.

November 2.

A királyné az escadret meglátogatta. Elgőzölgött.

November 8.

Visszaérkezett a király...

November 15.

...nézeteltérés kormány és hadügymin/iszter/ közt. Első a hadsereget a politikától teljesen elvonandó, a főparancsnokságot a minisztériumtól alaposan függetleníteni akarta. Commundoros ellenezte, s lemondással fenyegetett. A min/iszter/elnök persuadeálta Com/mudoros/t, hogy alávesse magát a kor/ona/ h/erce/g jogosult

¹⁷⁴⁰ Rudolf von Montecuccoli gróf (1843–1922) a Császári és Királyi Haditengerészet egyik tengernagya, 1904–1913 között főparancsnoka.

követeléseinek. Ha már most nincs pénz a hadsereg újjá felszerelésére a jelen ministerium legalább ezt az egyet tegye a hadseregért, hogy megszabadítsa a politikától.

November 14.

Jeleztetett Th/üst/ből egy pestis eset, egy Görögországból jött hajó matróza.

November 15.

11 napi vesztegzárt rendeltek itt partjaink ellen.

November 20.

A vesztegzár felszólalásunkra és mert újabb eset fel nem merült, beszüntettetett.

November 21.

L/eo/ Th/urn/ két heti itt időzés után elutazott.

November 18.

A királynál kihallgatáson. Semmi érdekes. Még a bécsi látogatásról sem említett mást, mint hogy a császárt jó színben találta, - pedig mások előtt nagy meglepetéssel nyilatkozott találkozására felett. - Egy pár nappal a koronah/erce/gnél tisztelegtem, - visszatértem alkalmából.

A h/erce/g jól fejlődik.

December 5.

E hó 2. Goluch/owski/ a magyar külügyi bizottság előtt tartotta exposéját, - melynek tartalmát ma még nem ismerem. De úgy látszik Görögországnak atyáskodó tanácsokat osztogatott. Itt meg a dolgot úgy vették, hogy eddig az "Asty"¹⁷⁴¹ /félhivatalos/ vett tudomást a nyilatkozatokról "humoristikus" rovatában, s azt mondja, hogy egész magától Gol/uchowski/ Gör/ögország/nak jó tanácsokat adott, - s lám ezentúl hát A/usztria/ M/agyarország/tól nem csak kész ruhákat, hanem kész jó tanácsokat is importálunk ide!

Igaz is, hogy A/usztria/-M/agyarország/ eddig mindig elég "mauvaise posture"-ba [rossz pózba] helyezte magát Gör/ögország/gal szemben, hogy banális bölcs tanácsokért, - köszönetre számíthasson! - Majd meglássuk az exposé szövegét!

December 6.

¹⁷⁴¹ To Asty [A város] című 1885-ben alapított görög progresszista napilap.

Görög-olasz kereskedelmi alkudozások meghiúsultak, Görögország boraiért a 5.70 f/ran/kos vámot kívánja. Olaszország 12 alá nem akar szállani, habár Törökország is csak 5.70 f/ran/kot fizet. Itten azon értékszerint Törökország több bort visz be Olaszországba, mint Görögország s a szerződés nélküliséggel Olaszország többet vesz, mint Görögország, ide behozván 8 millió értékű árút /átlagos borkivitel csak 25 000 hecto/, azonkívül halászat megszűnése, csupán eddig vámmentes kénkö bevitel ide 2 millió kiló.

Commandaros a koronaherceggel megegyezett. Elfogadta a hadfőparancsnokságot, a külföldi vezérkari frontot, a hadi tanácsot, az előterjesztéseket minősítései kimutatások alapján. Konferenciák tartattak a koronaherceggel.

December 8.

Olvastam Goluchowski exposéját. Kitűnő a hármasszövetségről szóló nyilatkozatokban, gyenge, mert hatástévesztő a Balkán államokat illetőleg. Dicséri Romániát, szidja Szerbiát, kötve dicséri Bulgáriát, s sérti Görögország hiúságát, mert olyat tanácsol nekik, amiről itt azt hiszik, hogy úgyis már tetszik, - tehát hiányzik az elismerés, és szűkre szabja látkörüket. A "sympathisches Interesse Europas erwecken" [Európa rokonszenves érdekeit felkelteni] pedig 70 évvel elkéssett anachronismus. Hát 1897-ben mi mentette meg Görögországot, ha azt a rokonszenves érdeket csak most kellene kelteni? Törökországgal pedig házsártoskodik, s mily alárendelt érdek nevében. Die Cultur protektorate!! [a kultuszprotektorátus].

Athén, 1900

Január 10.

Részletes /részleges/ miniszeri hadügy és helyett Tsamandos.

Január 14.

Udvari bál. György herceg. Pintér nagy dicsérete.¹⁷⁴²

Január 19.

György herceg haza utazott Cretába. - Ferdinánd herceg Dimitroffnak megtiltotta

¹⁷⁴² A már említett krétai konzul.

mást mint a Megváltór/end/ nagy ker/esztjét/ elfogadni.

Február 11.

Ebéd **Milewski** yachtján.¹⁷⁴³ Caneából jön, hol György h/erce/g így nyilatkozott: egyedüli lehetőség Créta gyors annexiója. - Az ő 3 éves mandátumának meghosszabbítását semmi esetre sem fogadja el. Ha akkor akadályba ütköznék az annexió, ő maga áll a revolúció élére, s azt kiküzdí. - Ő nem tolvaj s nem fogja atyjától elvenni ezt a tartományt. Olyan sem, mint Ferdinand fejedelem, hogy a szultán szárnysegédje legyen. Ő atyjának szárnysegédje.

Február 15.

El O/lgá/val és Plessenékkel....¹⁷⁴⁴

17.

...reggel Alexandria, este Kairo.

Február 18.,19.,20.

Viszontlátás Kairóval.

21.

Este vasúton Luxorba,

22.

Karnak.

25.

Biban el Muluk,¹⁷⁴⁵ Seti-templom, Deir el Bahri,¹⁷⁴⁶ Mennon szobrok,...

Február 24.

...II. Amenhotep újonnan felfedezett sírja Carter¹⁷⁴⁷ vezetése alatt, Ramesseum,¹⁷⁴⁸ Deir el Medina,¹⁷⁴⁹ Medinet Habu,¹⁷⁵⁰ királynék sírjai.

¹⁷⁴³ Talán Ignacy Karol Korwin-Milewski (1846-1926) íróról és utazóról van szó

¹⁷⁴⁴ Az athéni német követ

¹⁷⁴⁵ Királyok Völgye, Théba.

¹⁷⁴⁶ Luxorral szemben, a thébai nekropolisz része.

¹⁷⁴⁷ Howard Carter (1874-1939) brit rajzoló, amatőr régész, egyiptológus. Többek között Tutanhamon egyiptomi fáraó sírjának felfedezője.

¹⁷⁴⁸ II. Ramszesznek emléket állító templom.

¹⁷⁴⁹ A királysírokat építő ősi egyiptomiak régészeti feltárt falva, az UNESCO-világörökség része.

¹⁷⁵⁰ Luxorral szemben, III. Ramszesz halotti temploma.

25.

Karnak. Luxor, este Kairóba.

26.,27., 28., Március 1., 2.

Kairo.

Március 3.

Vissza Athénba, hol...

5.-én

...érkezés.

Március 6.

Báróság.

Április 9.

Naupliába Dörpfelddel.

18.

Tiryns, Heräon.

11.

Epidauros.

12.

Mykenä, - vissza Athénba.

Április 26.

Phile.

28.

Wisniewski elment Münchenbe.

Május 1.-II.

Corfu o/lgá/val.

2.

Érkezés, Canone, Pondikonisi. 3. Govino, Potamo,

4. Achilleion, Benizze, 5. Palao kastrizza, 6. Sz/en/t György napja, Analipsis, Mária h/erce/gné eljegyzése. – 7. Ai Deká, Castellanús, Psorarus, 8. Afra, 9. Polleka este ebéd Monrepos-ban,¹⁷⁵¹ 10. haza.

Május 4.-6.

Császár Berlinben.

Május 22.

Gol/uchowski ottani nyilatkozataiból. Plessentől hallottam: Franciaországban közel/i/ dictatúrát vár. - A Balk/án/ félszigeten három dolgot nyilvánított teljesen elfogadhatatlannak 1., hogy Montenegró és Szerbia egyesítenek, 2. hogy Albániában egy más nagyhatalom megtelepedjék, 3. hogy Oroszország Konstantinápolyban "sich festsetze" [befészkelje magát].

Ez program is - nem is, de inkább csak napi pensum. Kimondásra különben talán elég!

Május 24.

Gol/uchowski/ továbbá Bülownak¹⁷⁵² kifejtette, hogy sem olasz, sem montenegrói behatolást Albániába nem tűrnénk. A Dardanellák európai kérdés. Mi "die Besitznahme Konstantinopels durch Russland" [Konstantinápoly orosz megszerzését] nem tűrnők, mert onnan az orosz befolyás felhatna egész Kraináig. Oroszország tavaly közös interventiót ajánlott Szerbiában. Gol/uchowski/ visszautasította, s azt tartja, hogy az események igazolták.

Bulgária királysága közönyös G/oluchowski/nak. A császár nem bízik oly fókig az orosz, most teljesen békességes politikában, mint Gol/uchowski/, ámbár ez is az orosz császárt gyenge és engedékenynek mondja.

Franciaországban Bonapartista vagy katonai diktatúrát vár Gol/uchowski/. Az Orleans ügyet kilátástalannak tartja.¹⁷⁵³

Az osztriai belviszonyokat illetőleg azt mondta G/oluchowski/, hogy ha nem lehet parlamenttel boldogulni, az új rendszabályok német ministerium által fognak foganatosíttatni. Bülow hangsúlyozta az O/roszország/gal való jó viszony szükségességét Németország részére.

Június 18.

Plessen bizalmas közleménye: a német kormány, ha kérdésbe jött volna is, német

¹⁷⁵¹ A görög uralkodó nyári rezidenciája 1864-től. Előtte a Hétsziget Köztársaság brit felügyelőjének lakhelye (1828-32). Erzsébet királyné 1863-ban itt tartózkodik.

¹⁷⁵² Bernhard von Bülow (1849–1929) német diplomata és államférfi. Németország kancellárja 1900–1909-ig.

¹⁷⁵³ Ti. az Orleans-uralkodóház restaurációját.

tisztek kiküldetése ide szervezési célokra, most már végkép eltekint ilyen szándéktól, minthogy tudomására jött, hogy a szultán nagyon nyugtalanítva érezte magát Maurokordatosnak¹⁷⁵⁴ a szelamlík [pénteki ünnep] alkalmával vele szemben tett olyan nyilatkozatai által, melyek az ilyen eshetőséget kilátásban lévőnek ábrázolták.

Június 26.

O/lgá/val Patrasig. - Onnan Stronge-gal¹⁷⁵⁵

27.

Olympia, Krestena

28.

Andritzena

29.

Bassae, Carytena.¹⁷⁵⁶

30.

Megalopolis,¹⁷⁵⁷ Kalamata.¹⁷⁵⁸

Július 1.

Kalamata /Rifaat bey¹⁷⁵⁹/

Messena, Ithome /d'Ormessonékkal/,¹⁷⁶⁰ Mavromati¹⁷⁶¹

Július 3.

Lada, Langada, Mistra.¹⁷⁶² - Olaj, gesztenye, fenyő, olenader.

4.

Sparta

¹⁷⁵⁴ Nikolaosz Mavrokordatosz (1837-1903) görög politikus, diplomata, nagykövet Párizsban (1882-1885), Szentpétervárott (1886-1889), majd Isztambulban (1889-1902). 1897-ben Görögország oldaláról ő írta alá a török-görög háborút lezáró békét. 1902-ben lemondott nagyköveti posztjáról és képviselőként tevékenykedett tovább.

¹⁷⁵⁵ Francis Stronge (1856-1924) brit diplomata, szolgált a bécsi, a konstantinápolyi, a római és az athéni követségen, 1903-1904-ben budapesti főkonzul.

¹⁷⁵⁶ Hegyi falu, erődökkel.

¹⁷⁵⁷ Kre. 371-ben Spárta ellen épült város Árkádia határán.

¹⁷⁵⁸ Messzéné központja, kikötőváros.

¹⁷⁵⁹ R (K)ifaat bey (?-?) oszmán török politikus, diplomata, hadügyminiszter, londoni nagykövet.

¹⁷⁶⁰ Messzéné-i ikercsúcs, kolostorok.

¹⁷⁶¹ Hegyi falu Messzénéában.

¹⁷⁶² Hegyi város, erőd a Peloponnészoszon, az UNESCO-világörökség része.

5.

Tripolitsa

6.

Athen.

Július 24.

El Athénból.

27.

Triest.

28.

Graz, hol Olgá/val találkozás - este Schwaiz /Sigmundstlust/¹⁷⁶³

29.

Landeck¹⁷⁶⁴

31.

St. Moritz

Augusztus 1.-30. St. Moritz

Thusis¹⁷⁶⁵

Chur-Sargans.¹⁷⁶⁶

Szeptember 1. Páris

16. Lion-sur-Mar

19. Caen

22. Párisba vissza 24. Bécsbe.

Szeptember 26. Molnáriba.

Október 1.-18. Bécs.

Budapestre

22. Triestbe

26. Megérkezés Athénba egyedül.

¹⁷⁶³ Várkastély.

¹⁷⁶⁴ Az Inn partján, Vorarlberg-től keletre.

¹⁷⁶⁵ Graubünden kantonban.

¹⁷⁶⁶ Svájci városok az előbbtől északra.

November 9. Megérkezett Olga

14. Megérkezett a király /kamaranyítás/

17. Látogatás az "Albatros"-on

24. Királynál visszatért alkalmából. Örömet a császár jó kinézése felett, azután megelégedését fejezte ki konst/antinápolyi/ és bukaresti támogatásunk felett, nagy óhaját, hogy a konst/antinápolyi/ alkudozások már célhoz vezessenek. - A többi beszélgetés közönyös tárgyakról folyt.

November 28.

Romanos: beszéltünk a tervről, hogy a gör/ög/ király talán jövő évben meglátogatja a román királyt. Tavalý is már szó volt róla, de a dán királyné¹⁷⁶⁷ halála következtében az idea el. Most a közös bolgár gyűlés alapján felébredett közeledési vágy aktuálisabbá teszi a dolgot. - Szimopolos állítólag most keresztülviszi az általános adókényszert. Ezentúl nem csak az ellenzéki érzelműeken lesz végrehajtva. - A pénzügyi helyzet jó, mert sok megszavazott kiadást meg nem tettek.

December 10.

körül: Hardy¹⁷⁶⁸ áthelyeztetésé/nek/ híre Bernbe.

December 12.

O/lga/ hazautazott beteg atyjához.

December 14.

György h/erce/g többnapos tartózkodás után Caneába visszautazott. Körútja nem eredményezett semmi pozitívot. Orosz- o/rszág/ban talán egy pár szép szót kapott. A hatalmak nem a- karnak most Krétával foglalkozni. A sziget reá fogja-e őket tavasszal kényszeríteni?

December 18.

Meghalt dr. Reichel¹⁷⁶⁹

December 20.

Romanos: neuerliche Instruktionen erhalten für Gr/iechenland/ zu sprechen. Laut

¹⁷⁶⁷ Lujza hessen-kasseli hercegnő (1817–1898) német hercegnő és IX. Keresztély dán király feleségeként 1863-tól haláláig Dánia királynéja, I. György görög király édesanyja.

¹⁷⁶⁸ Arthur Sherburne Hardy (1847-1930) amerikai mérnök, egyetemi oktató, diplomata. 1889-1901-ig az Egyesült Államok athéni nagykövete, majd Svájcban, illetve Spanyolországban teljesített külszolgálatot.

¹⁷⁶⁹ ?

gest/riiges/ Teleg- r/amm/ **Argyr/. .,** Carp sich sehr kühl verhalten u/nd/ namentlich auf polit/ischen/ Anspielungen nicht reagirt. Heute telagr Arg dass Carp, den erwieder aufge..., ganz unbestimmt war, u/nd/ baldigstes Arrangement vorsprach. Ebenso die Fachminister, welche mein ten, dass nunmehr in 14 Tagen die Sache erledigt sein könne, - in Form eines prov/isorischen/ Arrangements, ...egung, mit Anschluss einer Erklärung über juristischen Anerkennung der griech/ischen/ Genossenschaften in Rum/änien/. Konsularvertrag erst später, bis Unterh/andlung/ mit uns abgeschlossen. Handelsverträge erst nach 1903. - mit Türkei zu verhandeln... klagung. [Újabb utasításokat kaptam Görögországra vonatkozóan. A tegnapi távirat szerint Carp nagyon hűvösen viselkedett és név szerint nem reagált a politikai utalásokra. Ma táviratozta Arg hogy Carp, aki ma ismét egészen bizonytalan volt és közeli megállapodásért jelentkezett be. Éppen a szakminiszterek, akik úgy vélték, hogy tizennégy nap múlva a dolog elintézhető – egy ideiglenes megállapodás formájában – egy csatolt nyilatkozattal a romániai görög szövetkezetek jogi elismeréséről. Konzuli szerződés csak később, amíg a tárgyalások velünk lezárulnak. Kereskedelmi szerződések csak 1903 után]

December 23.

Udvari ebéd. A király meglegedését fejezte ki a bukaresti alkudozások jó előmenetele felett, és elismerte, hogy Goluchowski - jó tanácsainak tulajdonítható. Dicsérő szavak Theotokisról, kinek jó tulajdonát a király teljes mértékben méltatta. Különben jelentéktelen beszélgetés.

December 24., 25., 31.

Magányos ünnepek.

Athén, 1901

Január 2.

Skrydloff admiral bálja a "II. Sándor császár" hajón.¹⁷⁷⁰

Január 1. (sic!)

Iratik alá Bukarestben a görög-román legtöbb-kedvezmény-szerződés, a görög egyház

¹⁷⁷⁰ A krétai kérdésbe beavatkozó nemzetközi flotta egyik orosz hajója. 1896-1901 között állomásozott a Mediterráneum térségében.
[https://en.wikipedia.org/wiki/International_Squadron_\(Cretan_intervention,_1897%E2%80%931898\)](https://en.wikipedia.org/wiki/International_Squadron_(Cretan_intervention,_1897%E2%80%931898))

alapítványok elismerésével. A mi támogatásunk eredménye. - 8 képviselő elpártolt a kormánytól, állítólag, mert ez a budgetvita előbbségét erőlteti, valóban sértett magánérdekből. Válság azért nincs.

Január 4.

György h/erce/g az ünnepekre ide érkezett. Itt is nyíltan kimondja, hogy Krétában a 3 éven túl nem marad, s hogy a nemzetgyűlés tavasszal kimondja az egyesülést. Mi a görög királynak állása e helyzettel szemben? Én azt hiszem, hogy ő belátván minden közbe léptének veszélyeit, fogja hagyni menni a dolgokat Krétában, s bevárni míg az ottani esetleges anarchiával szemben a hatalmak őt szólítják fel a kormányzat átvételére.

Január 11.

Andrien megérkezett.

Január 13.

Ipam állapota lassan javul. O/lga/ már egy hónapja hogy ott van.

Január 16.

50!

Január 18.

Czernin elment Dresdába.

Január 19.

Megoperálták ipamat.

Január 20.

Kreta/i/ kérdés helyzete: György h/erce/g el van tökéelve otthagyni a szigetet. A nemzetgyűlés ki fogja hirdetni az uniót.

Lehet-e ezt meggátolni? Nem. Lehet-e hatálynélkülivé tenni? Igen, ha a hatalmak, különösen a négy hatalom erre el van tökéelve.

El van-e? Nem hiszem. Mert O/roszor/szág oda vette a görög adminisztráció jelszavát és Roma megígérte, hogy esetleges javaslatot meg fog vizsgálni.

A krétai kérdés szabályozását György h/erce/g kifizetheti. Fogantyúja, egyelőre a promemoria [jegyzék], amelyre választ akar.

György király álláspontja kissé talányos. Ő a dologról nem szól. Én így magyarázom

számítását: Ő semleges marad, meg sem mozdul, mert fél a töröktől s különben nem tartja szükségesnek. Nem felejtette el, hogy 3 év előtt a Boszn/ia/ és Her/ce/govina megszállásával való analógia a Vassos expedícióra nem volt találó. Most tehát csak európai mandátummal ismételné.¹⁷⁷¹ Ezt a mandátumot pedig reményli, mert azt hiszi, hogy Európa kényszerítve lesz rá őt megkérni, hogy rendet csináljon Krétában, ha a főbiztos lemond, a nemzetgyűlés pedig megcsinálja az államcsínt. Titokban tehát azt hiszem, hogy a herceget ő biztatja. Másképpen a herceg állásvétele csak félig magyarázható. Érdemes-e ezen folyamánynak ellenszegülni? Nem.

Először is, mi minket illet, kár volna közbelépnünk most Kréta ellen, mikor annakidején jónak láttuk nem fellépni Kréta, illetőleg György h/erce/g installációja mellett. - De a nagy scrupulus [aggály], hogy Kréta uniója veszélyes visszahatással volna a Balkánállamok magatartására vagy alapos vagy nem. Ha nem az Schwammdrüber [spongyát rá!] Ha alapos, még azabb lesz, ha az unió később történik, amint történni fog. Mert a többi Balkanproblema is érik ám, s most amaz államokat féken tartani éppen 3 évvel könnyebb - mintha a dolog 3 év múlva történik. - Ha a 4 állam¹⁷⁷² el van határozva a status quot változatlanul fenntartani, az egyedüli szer a Contingensek felemelése, avval a fenyegetéssel, hogy ha Gy/örgy/ h/erce/g elmegy, ismét a 4 parancsnok veszi át a kormányzatot. /Erről jel. /24/1. 1901/.

Január 26.

Elutaztak király és trónörökös Londonba a temetéshez!¹⁷⁷³

Január 30.

Romanos: Nano¹⁷⁷⁴ közölte, hogy a román király örülne megismerkedeni a g/örög/ királlyal, s szívesen látná B/ukarest/ben vagy Sinaiá-ban. De figyelmeztet, hogy igen rosszul bírja a tengeri utazást, s hogy tehát Athénba nem jöhetne, hanem a trónörököst küldené. A g/örög/ király nem mutat nagy hajlandóságot ezen kombinációra, hanem azt proponáltatja, hogy az őszi utazásokkor majd kínálkozik alkalom találkozásra Raguz- vagy Albániában. - A kamara itt még dolgozik de csak az ellenzék kegyelméből, mert nincs quorum [többség], s csak az passive amibe Deliyannis beleegyezik, a javaslatok közül.

La corruption tempérée par le protectionnisme [A protekcionizmus által mérsékelt

¹⁷⁷¹ Egyébként Bosznia-Hercegovina okkupációját is nemzetközi felhatalmazás előzte meg – a berlini kongresszuson.

¹⁷⁷² Ti. a közös flottát működtető 4 nagyhatalom.

¹⁷⁷³ Viktória királynő és császárnő halála miatt

¹⁷⁷⁴ Constantin G. Nano (1870-1952) román diplomata, 1905-1909-ig Belgrádban, majd Rómában, Szentpétervárott és Berlinben szolgált.

korruptió].

Február 22.

Király visszajött Angolo/rszág/bó1.

Február 26.

A 4 Kréta-hatalom követje utasított, hogy a György h/erce/gnek adott választ /status quo teljes fenntartása/ közölje a királlyal. Nézeteltérések köztük a mód felett. Végre megegyezés: a válasz másolatát a négyen aláírják, de egy nuance-cal [apró kivétellel]. A 3 egyszerűen, Egerton azon előzménnyel: pour copie conforme [hiteles másolatként]. Ez az árnyalat gyengíti természetesen az amúgy is gyenge lépést, mert nem tartalmaz egyebet, mint tanácsot, mikor tett vagy legalább programm kellett volna. Onou fogja a királynak átadni az okmányt. Ez a királyra nézve csak annyiban kényelmetlen, amennyiben nem fog továbbá teljes ártatlanságot színlelhetni. - Egy megjegyzés: Oroszország/ág/ elejtette tervét, hogy görög okkupatiót ajánljon Krétában. Másrészt nálunk ezen idea jó előzetes fogadtatásban részesült, mert ezen analógia Boszniához nekünk alkalmas, különösen precedensképpen, ha majdan abból annexió lesz, amint lesz. Ezt O/roszország/ megsejthette, s talán, azért a hirtelen változott álláspont.

Február 27.

Onou ma adta át a királynak a fennemlített jegyzékmásolatot.

Február 28.

Király megjegyzései tegnap Onounak: sajnálja, hogy a hatalmak nem látták be, hogy szükséges Krétát kihozni a: situation en l'air-ből [a levegőben lógó helyzetből], - lehetett volna valami közepes állapotot teremteni /célzás a Bosznia féle ideára/. Ő /a király/ felelősséget a kr/étai/ fejleményekért nem vállalhat, G/örögország azoktól távol áll. György h/erce/g elég legény már, hogy maga határozza el hajlandó-e elfogadni megbízásának meghosszabbítását. - Onou a királynak az iratot a titre d'information [tájékoztató jelleggel] adta át, tekintettel arra, hogy annak idején a király engedélye kéretett ki a herceg kiküldetésére. Onou reményét fejezte ki, hogy a király jó tanácsai nem fognak hiányozni.

Március 5.

Elutaztam O/lgá/ért.

Március 6.

Korfuba. Achilleion.

O/lga/ jött az Imparator gőzösön.

Athénben.

Március 16.

Krétából hírek még nincsenek a hatalmak lépésének hatásáról. Miklós h/erce/g Caneába utazott.¹⁷⁷⁵ A király jó tanácsait viszi? Egyelőre csak az ottani félhivatalos Patris remonstrál [tiltakozik] tiszteletteljesen a hatalmak végzése ellen, de nem mondja, mit fog történni. Az athéni sajtó nagyon nyugodtan vette a lépésről a hírt, - mintha Krétát még fel sem fedezték volna. A kormány hallgat, mint a hal.

Március 21.

A hatalmak lépésének benyomása Krétából tisztán még ki nem vehető. Gondolkozóban vannak! Nagy feltűnést és bosszúságot keltett itt Venizelo¹⁷⁷⁶ állítólagos javaslata a kr/etai/ kormánytanácsban, hogy Kr/éta/ autonóm fejedelemség felé fejlesztessék. Ettől a kilátástól fáznak itt leginkább, - s ha valami, ez siettetetheti az itteniek és az unionisták tevékenységét az egyesülés létrehozatalára. És mi? Most még legjobb figurát csinálunk, mert nem melegszünk a 4 hat/alom/ lépése miatt, - különben a semmittevésben, ha egyszer véletlenül az a helyes, - még leginkább mesterkedik a mostani külpolitikai mesterségünk.

Március 31.

Venizelos terve, hogy Krétában autonómia alapítassék meg, úgylátszik a francia Konzul, Blanc által, s neki Oroszországtól van suggerálva. Itt senki önálló Krétáról

¹⁷⁷⁵ György görög herceg öccse.

¹⁷⁷⁶ Elefthérios Venizelos (1864–1936) görög politikus, 1910 és 1920, illetve 1928 és 1933 között többször is Görögország miniszterelnöke. 1896-ban az Oszmán Birodalom elleni krétai lázadás egyik vezéralakja volt. A Krétai Államban igazságügyi miniszterként tevékenykedett, de hamar lemondott, mert elégedetlen volt György herceg politikájával. 1905-ben nyíltan fel is lázadt György ellen (theriszoszi felkelés). A Balkáni-háborúk során miniszterelnöksége alatt Görögország jelentős területeket szerzett.

Venizelos 1900-ban ellentétbe került a herceggel, mivel az igazságügyi miniszter az állam Görögországgal történő mihamarabbi egyesülését szorgalmazta. A két politikus közötti nézeteltérések törést eredményeztek a sziget hatalmi egyensúlyában. György herceg próbált kompromisszumot teremteni, de mikor 1901-ben György mandátuma tíz évvel meghosszabbodott, Venizelos lemondott a tisztségéből, mert a herceg még mindig vonakodott egyesülni Görögországgal. Ez belpolitikai patthelyzetet teremtett a szigeten.

Theriszoszbán 1905-ben Venizelos hívei felkelést robbantottak ki az enozisz érdekében. Bár a nagyhatalmak július 18-án kijelentették, hogy a rend helyreállítása érdekében készek beavatkozni György oldalán, de semmilyen katonai fellépésre nem került sor. Augusztus 15-én a krétai közgyűlés megszavazta Venizelos javaslatát, miszerint György herceg lemond és új alkotmányt fogadnak el. Ezt a nagyhatalmak is elismerték. Habár az 1906-os választások során György több szavazatot szerzett Venizelossal szemben, de szeptemberben a herceg lemondott és átadta a hatalmát a naplóban korábban szereplő Alexandrosz Zaimisznak. 1908-ban a sziget képviselői a a török belpolitikai válság során kimondták az egyesítést, de ezt négy évig senki sem ratifikálta.

tudni nem akar,¹⁷⁷⁷ - úgy látszik eddig Krétában sem sokan. Theotoky többi közt ezt mondta nekem: Une Crète independante serait à la merci d'un coup de main de la part de n'importe quelle puissance. [A független Kréta a nagyhatalmak bármelyikének kegyelmes segítségétől függne.]

Április 2.

A nagykövetek döntése a tör/ök/-görög kon/zuli/ szerz/ődés/ ügyében. Elvi szempontból egészen kedvez a gör/ögök/nek. Tetemes konz/uli/ asist/entia/, megszorítások visszaélések meggátolása céljából. Itt megvannak elégedve, különösen azért, mert a **Kauhdtsche**-i szerződés fenntartott, cons/uli/ szerződést a döntésen kívül kötni már nem akarnak.

Április 17.

Gol/uchowski/ megbízása: Károly kir/ály/ Ab/áziá/ba megy, jó alkalomnak tartja, hogy György király ott vele találkozzék, vagy Triestben vagy Fiumében. - Romanossal közöltem. Ő nagyon a dolog mellett van, "cela aurait un retentissement utile ceux deux pays" [hasznos volna ennek a visszhangja a két állam számára] holnap közli a királlyal. A Királyné 3 hét múlva utazik el, s azután talán a király deplacirozza [elszánja] magát; Gol/uchowski/ nagyon érdeklődik a dolog iránt, s különösen, hogy az o/sztrák/-m/agyar/ területen történik.¹⁷⁷⁸

Április 19.

Lord Wolseley¹⁷⁷⁹ trónralépés-notifikáló¹⁷⁸⁰ küldöttsége érkezett. György h/erce/g húsvéti ünnepek alkalmával itt időzik.

Április 21.

Király Romanost hozzám küldte: megy Abbáziába Nauplia után Corfuból május 10-20. között. Úgy látszik nagy örömmel.

Április 23.

Wolseley küldöttsége elutazott.

Április 26.

Román király Abbáziában csak máj/us/ 15-ig marad. - Bécsbe sürg/öny/, hogy György

¹⁷⁷⁷ Ti. a Görögországgal való egyesülést propagálták. https://hu.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%A9tai_%C3%81llam

¹⁷⁷⁸ Ebből nő ki az abbáziai antant.

¹⁷⁷⁹ Garnet Wolseley (1833-1913) brit katonatiszt, 1895-1900-ig vezérkari főnök.

¹⁷⁸⁰ Viktóriát VII. Edward (1901-1910) követi a trónon.

király Naupliából egyenesen máj/us/ 7.-én/ Abbáziába utazik, és ott máj/us/ 11.-én/ megérkezik egy hadi hajón, két napra. - Romanos megjegyzése: "Cette entrevue aura un certain retentissement. Nous y comptons plutôt, surtout pour nos rapports avec la Turquie." [Ennek a találkozáson lesz némi visszhangja. Inkább nekünk számít, főleg a Törökországgal való kapcsolatunk miatt.] Helyes!

Május 3.

György/ király úti tervét módosítva máj/us/ 7.-én/ a királynéval Athénba jön, 8.-án utazik a "Psará"-n Abbáziába, hol 13.-án érkezik. A terv 1.-én már hiv/atalosan/ közöltetett. A mai itteni lapok már élet látják Bulgária ellen. - György/ kir/ály/ a dolognak ízére jött, s azért felhagyott a titoktartással.

Május 5.

A kir/ályi/ család Naupliába, György napja. Király két beszédje kat/onai/ reformokról és földmív/elési/ érdekekről.

Május 8.

Kir/ályi/ család ide visszatért. - Velics¹⁷⁸¹ egy hét óta itt időzik.

Május 9.

Kir/ály/nál aud/ienci/án. Nagy örömet fejezett ki abb/áziai/ útja felett, s nagy hálálkodást Ő fels/ége/ és Goluchowski közbenjárásáért. Konkrét témákba nem igen bocsátkozott. Macedonia és az egyházi kérdések látszottak őt legközelebből elfoglalni /const/antinápolyi/ patr/iarcha kérdése stb./.

Május 10.

György kir/ály/ elutazott és m/ájus/ 13.-án/ Albániába érkezett. "Psara" páncéloson.

Május 19.

Abbáziából elutazott, tartózkodásának tetemes meghosszabbítása után. - Az esemény egy alapvetés, mely később több tekintetben súlyt nyerhet. Központosulása a nem-szláv Balk/án/ népeknek, gör/ög/, rom/án/, albán. Viszony kifejlődése Törökországhoz, mely azt józan úton támogathatja, őrületeiben pedig mérsékelheti. - Mind a két királyságot külpolitikailag emeli, - a prestige első sorába helyezi a Balkán/ államok közt. Törökország szemeiben emeli. Nagyobb haszon talán görög oldalon. Itt felgerjesztheti a vetélkedést egy elérhető példa után. A román-kutsovlach üzemek

¹⁷⁸¹ Velics Antal (1855-1915) orientalista.

berekesztése, - előfeltétel és következés.¹⁷⁸²

Május 24.

A király hivatott. Ismét köszönetét izente a felségnek és Gol/uchowski/nak, hogy létrejött az entrevue. Teljes melegedés. Nagy barátság. Pol/itikai/ szolidaritás érzet és konstatálás. A közös veszély: a titkos balk/áni/ üzemek O/roszország/ örve alatt. Ezeket ellensúlyozhatják Rom/ánia/ és G/örög/ország, de csak o/sztrák/-m/agyar/patronátus alatt, így a háromra hárulna az a feladat, amelyet a maga oldalán egyedül végez. Nem szabad kompromittálnia. Diskretió.

Május 28.

Az abb/áziai/ találkozás meglehet, hogy csakugyan életbe hí valami szerb-bolgár-montenegrói közeledés félét,¹⁷⁸³ amiről rebesgetnek. De halva szült kombinatio: 1. Oroszország nem protegálhatja egy időben a szerb és a mont/enegroi/ ambíciókat éppoly kevéssé a szerb és bolgár terjeszk/edési/ kívánságokat 2. ez a csoport zárt, mert abba más elemek be nem léphetnének, 3. számszerint 8 mill/ió/ Balkán-lakót ölel fel. - A nem szláv csoport ellenben számszerint 12 millió nyílt, mert abba beléphet mind olyan Balkán-nép, mely régen belátja, hogy O/roszor/szág által igazi függetlenségre nem jut. Sőt, logice a bolgárok ebbe a csoportba valók, s vissza is fognak oda térni, ha Fer/dinánd/ feje/delem/ örült konceptiói és abszurd számításai, valamint a russophil párt illúziói kijátszottak. A törökök is utóvégre még nem quantité négligeable [elhanyagolható tömeg], és talán nem nagy mesterség lesz őket inkább a nem-szláv csoport oldalán tartani. Oda valók mindenképpen és lélekszakadtig.

Május 29.

¹⁷⁸² Az 1897 után elszigetelődő Görögország nemzetközi és macedóniai helyzetét az 1901-es görög-román szerződéssel igyekezett stabilizálni, amit a „legnagyobb kedvezmény” elve alapján kötött kereskedelmi szerződés követett. Az 1897-es görög-bolgár szerződés érvényét veszítette, s az 1901. augusztus 12-i legnagyobb kedvezmény alapján kötött török-román kereskedelmi szerződéssel pedig Dimitriu Sturdza létrehozta a görög-török-román-osztrák blokkot, ami a Monarchia befolyásának csúcspontját jelentette a félszigeten. (1902. április 17-én meghosszabbítják az osztrák-magyar-román szövetséget, amelyhez Olaszország az év végén csatlakozik. 1902. június 1-én meghosszabbítják Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia kettős szövetségét).

A Monarchia megerősödésére válaszul bolgár-orosz katonai konvenció született 1902 júniusában, ami kölcsönös segítséget ígért a hármasszövetség támadása esetén. Az 1902-es bolgár-orosz szerződést azonban nem követte a Kuropatkin orosz hadügyminiszter által szorgalmazott szerb-bolgár katonai szerződés, a szerb belpolitikai fordulat ellenére (1903) sem, így egyelőre elodázódott egy orosz égisz alatt szerveződő Balkán Szövetség létrejötte. Mivel a Monarchia a Balkánon számíthatott Görögországra, Romániára és Törökországra, ezért 1903-ban az oroszok ismét megegyeztek a Monarchiával Mürsztégben az 1897-es Goluchowski-Muravjov paktum alapján – többek között az 1903-as Illés-napi felkelés során újra napirendre került macedón kérdés rendezéséről is.

¹⁷⁸³ 1902. február 16-án felújítják a szerb–montenegrói diplomáciai kapcsolatokat. (A korábbi ellentétek okai, hogy a montenegrói uralkodó pályázott a két állam egyesítésére saját vezetése alatt).

Károly István főherceg¹⁷⁸⁴ családjával "Waturus" yactján érkezett, jún/ius/ 3.-ig marad.

Június 1.

A krétai nemzetgyűlés megnyitó ülésén egyhangúlag megszavazta az uniót Görögországgal. Itt semmi tüntetés.

Június 2.

Meghalt Onou Nauheimban.

Június 19.

A 4 hatalom a krétai resolútiót visszautasította, de csak vékony tapasszal tartotta ezúttal össze a status quo-t, mert nem tagadta meg elvben az uniót, csak idétlennek¹⁷⁸⁵ (sic!) nyilvánította. Mi van nyerve? - A hatalmaknak két gondja lesz: György h/erce/get helyettesíteni ha elmegy, és tovább ott tartani a kontingenseket. - Ha pedig György ott marad is, sokat mondjunk, még 3 évig /amint, hogy nem marad/ mi van nyerve evvel a 3 évvel? Opportunusabb lesz-e akkor a műtét? Tableau [helyzetkép]: a 4 hatalom határoz, de csakis György h/erce/gen múlik, határozatuknak lesz-e foganatja. Itt¹⁷⁸⁶ könnyű a szerep: meg nem mukkanni! A per el volt döntve aznap, midőn a káposzta a kecskére bízott. A többi csak ünnepélyes "pose", a fejetlenség folyománya.

Július 10.

El szabadságra. O/lgá/val együtt.

13. Fiume, 14. Bécs 17. Marienbad

Augusztus 1.

Weimar 2. Eisenach

3. Wartburg, este Ilmenau

4. Kocsin Schwarzburg, Blankenburg, Jena.

Augusztus 5.

Marienbad 8. Bayreuth /Parsifal/

13. B/uda/pestre, ott 14/-ig/.

15. Apósom 50 éves jubileuma.¹⁷⁸⁷

¹⁷⁸⁴ Habsburg–Tescheni Károly István főherceg (1860-1933) a Habsburg–Lotaringiai-ház tescheni ágából származó osztrák főherceg.

¹⁷⁸⁵ Korainak, időszerűtlennek.

¹⁷⁸⁶ Athénben, a görög királynak.

¹⁷⁸⁷ 50 éves szolgálati jubileuma.

16. Szempcz, 18. Marienbad, 25. Rum.

Szeptember 1.

Puchberg /Neusser/¹⁷⁸⁸ 2. Bécs, 14. Rum, 17. Triest,

Szeptember 20.

Athén.

Épp ez a nap ment el a román 300 egyetemi hallgató, ki 8 napon át a leglármásabb fraternizáló tüntetésnek volt tárgya. Sok felesleges beszéd folyt, de kimutatkozott, hogy a román-görög egyetértés megfogamzott a közvéleményben. Ez eddig Gol/uchowskinak/ sikerült, de abban még hibás, hogy ő Görögországnak szövetségeképességét - vagy nem képességét contemplálja [nézi]. G/örögor/szágról, mint "szövetségesről", kivel az ember politikailag kötelességeket vállal vagy kialakuszik, szerintem szó sem lehet. Ezt a tetemes nemzeti erőt csak mint egy elementumot kell kihasználni, s esetleg kijátszani, mindenesetre számításunkba venni, s azt elősegíteni, de obbligo [kötelezettség] nélkül, mert nem egyhamar lehet ennek az országnak szervezett aktióképessége. Túlságosan amorph!

Szeptember 26.

Hadikkal¹⁷⁸⁹ el hajón Iteába.¹⁷⁹⁰

27. Delphi s öszvéren Arachova.

Hosis Lukas zárdába.

Livadiába. Kocsin Thebae-ba.

Vissza Athenbe, Eleusis és Daphne érintésével.

Október 1.

A múlt napokban főesemény: az orosz cár látogatása Danzig és Franciaországban, Mac Kinley meggyilkoltatása.¹⁷⁹¹

Október 4.

El Stronge-gal.

3. Volo. Larissa. 6. Tempe völgye.

7. Kocsin Trikkala és Kalabakába.

¹⁷⁸⁸ Falu a Schneeberg alatt, Bécstől 80 km-re. Neusser belgyógyász orvos, aki itt létesített egy villát feleségének Paulának. Üdülő- és gyógyközpont.

¹⁷⁸⁹ Hadik-Barkóczy Endre (1862-1931) magyar politikus.

¹⁷⁹⁰ Phokisz tartományban,

¹⁷⁹¹ Leon Czolgosz lengyel származású amerikai anarchista magányos tette.

8. A Meteora zárdák: Metamorphosis, Varlaam, H. Trias, H. Stephanos, az utóbbiban éjjelezés. 9. Volo. 10. Lechonia.
A Pelionfalvak: Proteria.

11. Indulás hajón. 12. Athén.

Október 23.

El.

25. Brindisi 26. Velence 27- tovább. 28. Bécs 30. B/uda/pest 31. Kihallgatás és Bécsbe vissza.

November 2.

Reggeli a görög királynál. Wuppika¹⁷⁹² is ott volt nagyon szép szürke ruhában.

Z.

Udvari ebéd Gy/örgy/ kir/ály/ és Gy/örgy/ herceggel.

18.

Bécsből el, 19. Triest.

November 22.

Athén, zavarok az evangéliumfordítás miatt. Utcai harc 21.-én.¹⁷⁹³

November 24.

Theotokis kabinet lemondása dacára 23./-i/ kamarai bi- zalomszavazatnak, - a helyzet nehézségei és a ministerium kedvetlensége folytán.

November 25.

Zaimis kabinet kinevezése. ATheotokista többség azt támogatni megígérte. Deliyannis

¹⁷⁹² ?

¹⁷⁹³ Az „Evangélium-lázadás” eseményei. Az incidens egy önzetlen elképzelésből indul ki, amely a Bibliát szeretné a beszélt nényelve lefordítani, hogy a műveltség nyelvét nem beszélő görögök is el tudják azt olvasni. Olga királynő (I. György király felesége) ösztönzésére elkészül az Új Testamentum fordítása, kevert nyelven, mely átmenet volt a tiszta katharevusza és a nényelv között. Ezt a szokatlan fordítást 1900-ban kezdi el közölni az ortodox egyház teológiai folyóirata, és valószínűleg nem váltana ki ilyen heves reakciókat, ha nem jelenik meg nem sokkal később egy másik fordítás is. 1901-ben az egyik athéni napilap ugyanis részleteket kezd el közölni egy tisztán nényelven készült fordításból, magára haragítva az egyetemi diákságot, akik tiltakozásként rögtön kivonulnak az utcára. A konzervatív, tradicionális felfogású diákok (főleg a teológiai kar hallgatói), szentségtörésnek, és a görög nyelv degradálásának látják a fordítást. Az incidens akkor gyűrűzik tovább, mikor a királynő által megrendelt fordítást is támadni kezdik a diákok, most már azt is alantasnak minősítve, ráadásul ehhez összeesküvés-elméletet is gyártanak: orosz és délszláv összeesküvést kezdenek el gyanítani a fordítások mögött. (A királynő a Romanov-dinasztia tagja.) 1901 novemberében a kormánynak teljesen kicsúszik az irányítás a kezéből, és a katonaságot is ki kell vezényelni, mert a diákok egyre hevesebben tüntetnek az utcán, haragjukat nem lehet többé féken tartani. Szabályos felkelés robban ki, melyet csak erőszakkal és vérontással tudnak megfékezni. A zavargásokba belebukik a hatalmon lévő Theotokisz-kormány is (többek szerint ez volt a valódi cél).

csalódása. Sic voc, non vobis... [latin: így (dolgoztok) ti, de nem magatoknak]. Az ő hívei szították volt leginkább a zavargásokat.

November 28.

A királynál. Részletesen elbeszélte a 18-21./-i/ zavargásokat.

Sie haben hier ganz andere Dinge gefunden. Ein fanatischer Ausbruch religiöser Leidenschaft, hervorgerufen durch falschen Auslegungen und Aus...uungen seitens der Opposition gegen die... der Königin war von Metropolit selbst gutgeheissen, nur sollte es nicht so genannt werden, sondern: Auslegung. Wurde... im 1000 Exempl/aren/ verbreitet. Regierung zu stürzen. Es wurde zuerst schon gegen die k/nöni/gl/iche/ agitirt. In der... **Feuer kam wie Öl die Empörung über.** [Ők itt teljesen más dolgokat találtak. A vallási szenvedély fanatikus kitörését, amelyet az ellenzék királyné elleni hamis értelmezései váltottak ki, és a maga a metropolita hagyta jóvá, csak ezt nem így kell nevezni, hanem: értelmezésnek. Több mint ezer példányban terjesztették, hogy megdöntsék a kormányt. Már a királyi méltóság ellen is agitáltak.]

December 19.

Bilbassof¹⁷⁹⁴ "II. Katalin története"-ben /2.kötet/. Oraison que le 28 mai 1684 la grande députation /ambassade/ impériale fut en langue latine aux grands ducs de Mozervie /I. Péter és fivére/ par la bouche du baron Blomburg [Szónoklat, amelyet Blomburg báró az 1684. május 28-i nagy birodalmi követfogadás során latin nyelven mondott el Mozervie (?) hercegeinek]: A Fekete tóga szenvedélyesen óhajt kitarult karjai közé zárni titeket. Egész Görögország és Ázsia vár titeket. Most könnyű nektek erős lábra állani a Krimben. Eljött az ideje igátok alá hajtani ezt a ravasz orvadat stb., stb. Combatter [combattre] pour la croix Jesus Christ, marcher en avant afin que ces impiés [impies] soient exterminés. Prenez Constantinopel au [où] vos patriarches dorvient [devront?] avoir le siège." [Harcolni Jézus Krisztus keresztyéért, menni előre, a pogányok kiirtására. Vegyétek be Konstantinápolyt, ahol a ti pátriárkáitoknak kell(?) a székhelye legyen.] - Itt lódult meg a keleti kérdés Bécs felszabadulása holnapján.

December 27.

Az udvari ebéd. - Semmi érdekes nyilatkozat. Gy/örgy/ h/erce/g terminusa¹⁷⁹⁵ épen

¹⁷⁹⁴ Vaszilij Bilbaszov (1838-1904) orosz író, történész, a II. Katalin története c. mű szerzője.

¹⁷⁹⁵ Eredeti krétai mandátuma lejárt. De a nagyhatalmak konzulainak február 19-i chaniai látogatásakor még 3 évre meghosszabbították a herceg nagyhatalmi mandátumát. 1901 januári, római nagyköveti csúcshoz fogalmazott kérése a sziget státusának megváltoztatásáról viszont elutasításra talált (lásd a naplóbejegyzéseket korábban).

elmúlt volt. Ezt a király nem említette. - Az utolsó Evangelium-meeting csendes végbemenése nagyon kielégítette. Rosebery beszédje.¹⁷⁹⁶ Chamberlain¹⁷⁹⁷ - és St. Dragumir¹⁷⁹⁸ ont fait les frais de la conversation [adták a beszédétémát] - O/lga/ nem volt az ebéden.

A világ talányának kell, hogy kielégítő legyen a megfejtése, mert az egészséges emberi gondolkodás mást fel nem tehet, - márpedig eme gondolkodás törvényei egyik terménye lévén az universumnak, emennek okvetlenül csak conformis lehet. Absurdum mindig valami nem létező vagy valami kimagyarázatlan. A létező világ tehát az nem lehet magában.

A szellemi egyéniségnek, az emberi léleknek egyik legvilágosabb létnyilatkozata, hogy a világot, melyben él, bírálja, - míg a többi általunk ismert lények azt csak csak élik, - subbis[s]ent l'existence [elszenvedik a létezést]. To sleep - to dream! [Aludni - álmodni!] Az még jó. De hol van az emberi lélek, mikor nem álmodik? Mi legyen az öntudattal, a halál után, ha az már az egészséges test mellett is, időre bár, megszűnhetik?

Az erkölcstörvénynek csak két tárgya és mértéke lehet: rendeltetésünk felé forduló gondolataink, és az emberi társadalomnak fejlődő létfeltételei.

Athén, 1902

Kell hogy a dolgoknak és a világnak értelme legyen, mint hogy elménk abban értelmet keres, és az okozat nem mehet röptében magasabbra mint az ok, a teremtés, mint a teremtető erők. Éppúgy kell hogy az egészen magasabb személyes öntudat legyen, mint a részben.

Január 30.

Köttetett az angol-japáni szerződés.¹⁷⁹⁹

Február 2.

<https://britishinterventionincrete.wordpress.com/tag/prince-george-of-greece/>

¹⁷⁹⁶ Archibald Philip Primrose (1847-1929), liberális-imperialista politikus (a Home Rule ellenzője, a búr háború támogatója), 1892-1894 között külügyminiszter, 1894-1895-ben miniszterelnök. 1901-ben mindenki a visszatérésére számított, de ő beszédében végérvényesen szakított a párttal.

¹⁷⁹⁷ Joseph Chamberlain (1836-1914) 1895-1903-ig brit gyarmatügyi miniszter, ebben a minőségében a naplóbejegyzés idején a búr háborúban elkövetett brit kegyetlenkedésekért kellett felelősséget vállalnia.

¹⁷⁹⁸ ?

¹⁷⁹⁹ Ez az első egyenlőségen alapuló szerződés Kelet és Nyugat között. Ez Nagy-Britannia első katonai szövetsége békeidőben, mely véget vetett a splendifer isolation korának. A célja a távol-keleti orosz előretörés megakadályozása. A szerződés eredményeképpen Oroszország szövetségese, Franciaország nem mer belépni az orosz-japán háborúba 1904-ben. A szerződés több meghosszabbítással 1921-ig érvényes marad.

Itt a kamara ismét összejött,...

Február 7.

...Zamis a Theotokisták segítségével 136 c/ontr/a 34 bizalmi szavazatot nyert.

Március 10.

Észrevétel kül/önösen/ **Aehrenthal jelentéseire**: Mindig a két alternatíváról van szó: fenntartani vagy megdönteni a török uralmat. De van egy harmadik és szerintem aktuálisabb alternatíva: megszilárdítani egy esetleg Macedóniától, Epirustól megfosztott, vagy megoperált, s talán csak annál egészségesebb Törökországot.

Március 8.

Iratott alá az egyezmény, a Piräus-Larissa v/asu/t é/pítő/ társasággal: a munkálatok azonnal megkezdődnek.

Március 12.

Macedóniából rossz hírek. Zaimis nagyon kedvezőnek tartja azt a fordulatot, hogy mi és O/roszország/ Konst/antinápoly/ban figyelmeztetünk az ottani állapotokra, s ez T/örökország/nak bátorságot ad erélyesen rendet csinálni, mitől eddig O/roszország/ra való tekintettel tulajdonképpen félt. - Zaimis közbelépésére mindenünnen hozzájáruló válaszok jöttek. - Maced/ónia/ iránt meglévén nyugtatva Z/aimis/ azt mondja, hogy most könnyebben is szánja rá magát új választásokra, ha a kamara meg tagadná munkálkodását, s nem szavazná meg a költségvetést.

Március 27.

A lefolyt hétben itt időztek: Oldenburgi n/agy/h/er- ce/g neje,¹⁸⁰⁰ Széchényi Géza és neje,¹⁸⁰¹ Lichtenstein Ferenc h/erce/g, Trautmannsdorf Alajos g/ró/f,¹⁸⁰² **dr. Scheukl.**¹⁸⁰³

Április 14.

¹⁸⁰⁰ Született Eugénia leuchtenbergi hercegnő (1845-1925).

¹⁸⁰¹ Széchényi Géza (1860-1930) gróf, közgazdász, utazó. Számos hosszabb külföldi utazást tett: járt az Egyesült Államokban, Afrikában és az Indiákon. 1896-ban a Főrendiház örökös tagja lett. Később a visonta-csokonyai birtokán gazdálkodott, s főként a regionális gazdasági közéletben fejtett ki aktív tevékenységet. Felesége Hoyos Terézia (1882-1953).

¹⁸⁰² Alois Joseph von Trauttmansdorf-Weisenberg (1873-1915).

¹⁸⁰³ Valószínűleg Dr. Schenk Károly német származású filológus, a görög nyelv szakértője. Ő készítette el a Görög elemi olvasókönyv Curtius görög nyelvtanához című könyvet, amelyet Ábel Jenő fordított magyarra és az oktatásban használtak.

Érkeztek Windisch-Graetz Ottó h/erce/g¹⁸⁰⁴ és neje Erzsébet főh/erce/gné¹⁸⁰⁵ Kairóból.

Április 19.

Elutaztak Konst/antinápoly/ba.

Április 17.

Nálunk ebédelt az egész királyi családdal.

Április 27.

Ide visszatértek.

Április 29.

Elutaztak Triestbe

Május 6.

Delegációk Budapesten.

Gol/uchowski/ exposéja.¹⁸⁰⁶

Észrevételem az 1897-iki egyezményre:¹⁸⁰⁷ Jelentősége tekintélyes, de eddig csak negatív, ami, ugyancsak eddig nem baj. Nincsen semmi jel, hogy pozitív megoldásokra is hasznavehető lesz. A próbának pedig meg fog kellni történnie.

A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1901 - hiteles kiadás (Bécs, 1901) A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai. V. ülés 1901. június 10. — VI. ülés 1901. június 11. 26. sz. 479-480.

¹⁸⁰⁴ Otto zu Windisch-Graetz (1873-1952) osztrák főnemes, katonatiszt.

¹⁸⁰⁵ Habsburg-Lotaringiai Erzsébet Mária főhercegnő (1883-1963) Rudolf osztrák-magyar koronaherceg, trónörökös és Stefánia belga királyi hercegnő leánya.

¹⁸⁰⁶ Lásd lent.

¹⁸⁰⁷ A Goluchowski-Muravjev paktumra utal. 1897. május 8. Ferenc József áprilisi szentpétervári látogatása után Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia megállapodást köt a balkáni *status quo* fenntartásáról, illetve annak felborulása esetére a térség felosztásáról. Eszerint Bosznia-Hercegovina és a Novi Pazar-i Szandzsák a Monarchiához kerülne, létrejönne Albánia, a Balkán-félsziget többi részén pedig az erőegyensúly fenntartása mellett a kisállamok osztoznának.

1897-ben görög-bolgár megegyezés születik a balkáni népek török uralom alóli felszabadításáról a Goluchowski-Muravjev-paktumra való reakcióként, azonban ez nem realizálódik, inkább szentesíti a kialakult patthelyzetet. 1899-ben ezért a görögök a szerbekkel is megállapodnak, melyben a Nevrokop–Melnik–Prilep–Krusevo–Sztruga vonalon határolják el érdekszféráikat. A szerbeké lenne Radovis, Velez, Dibra. A görög patriarchátus beleegyezik, hogy támogatja a szerbbárát püspökök macedóniai bolgár püspöki székebe ültetését – mivel a görögpárti jelölteknek esélye sincs már. Az 1904-es szerb-bolgár megállapodás azonban (a szerb kurzusváltás hatására) anullálja a megállapodást.

A külügyi exposé

Elmondotta Goluchovski Agenor gróf külügyminister a külügyi albizottságnak 1901. május 22-én tartott ülésén.

A legkomolyabb jelenségek közé, melyek a Balkán-vidéken mutatkoztak s melyek jelenleg figyelmünket különösen igénybe vették, a Bulgáriában az u. n. macedóniai kérdés körül felmerült izgatás tartozik, nemcsak azon veszélyekre való tekintettel, melyek abból ezen országnak a szuzerén hatalomhoz való békés viszonyát illetőleg keletkezhetnek, hanem azon végzetes befolyásnál fogva is, melyet egyél), minket közelebbről érdeklő viszonyokra gyakorolhatna. Ha a forradalmi bizottságok eddigi üzelmei már a bukaresti és szófiai kormányok közt sajnos feszültséget idéztek elő és a többi szomszéd országokban is nagy mérvben fokozták a nyugtalanságot, akkor nem kell különös látnoki adomány azon következmények felismeréséhez, melyekkel egy akut összeütközés a Balkán-vidék általános helyzetét fenyegetné. Ehhez képest a nagyhatalmak részéről nem is maradtak el a nyomatékos intések és ha a bolgár fejedelmi kormányt nem lehet is megkímélni azon szemrehányástól, hogy túlságosan elnéző magatartásának a kellemetlen helyzet előidézésében része volt, viszont érdeméül kell betudni azt is, hogy a kapott tanácsokat megszívleva legújabbán egy sor olyan rendszabályt fogantatosított, melyek azon dicsérni való szándékáról tanúskodnak, hogy mulasztásait telhetőleg helyre hozva és a bizottságoknak formaszzerű mellékkormányynya alakult, esztelen szereplésének elvégre elejét vegye. Igen kíváncsú lenne, ha Bulgáriának immár szabatos magatartása kiegészítést nyerne a macedonai vilajetek közigazgatási viszonyainak javításában, mert azon messze terjedő elnyomási rendszabályok, melyekhez a török kormány a maga részéről nyúlt, magukban a baj gyökeres kiirtására nem elegendők és maradandó megnyugtatóra csak akkor lehetne számítani, ha e részben is orvoslatot lehetne teremteni. De sajnos az ottani állapotok sok kívánni valót hagynak hátra s ebben oly állandó veszély rejlik, mely előtt szemet hunyni nem szabad.

Mindenesetre a Bulgaria részéről mutatkozó engedékenység öröndetes fordulathoz tekinthető s nem lehet e fejedelemségnek jobbat tanácsolni, mint hogy ezen az utón megmaradjon. Mert csak így és azon mértékben, a melyben a béke és rend egyik tényezőjének bizonyul, számíthat azon rokonszenv csorbítatlan megtartására, melyben az ország fennállása óta az európai hatalmaktól részesül s melynek értékéről nemzeti és állami fejlődésének különböző fázisaiban meggyőződnie alkalmá volt.

Szerbiában a nemrég oktroyzált új alkotmánytól¹⁸⁰⁸ a politikai helyzet hathatósabb állandósítását remélik, mint a melyet eddig elérni sikerült s azon vannak, hogy minden rendelkezésre álló erőt a sok ízben nehéz válságokkal sújtott állami élet orvoslására összefoglaljanak.

Részünkről e vállalkozásnak csakis jó sikert óhajtunk, különösen mert szeretjük remélni, hogy Szerbia intéző köreiből a belső jólétről való gondoskodás karöltve fog járni minden oly törekvés kerülésével, mely a velünk ápolt jó viszonyok kárára lehetne és ehhez képest monarchiáknak e szomszéd ország iránt táplált jóakarátát is lehangolhatná.

Mielőtt a balkán-politikától más tárgyra térnék, még arról akarok megemlékezni, hogy a török-hellén háború befejezése óta Konstantinápoly és Athén között függőben maradt kereskedelmi és konzuláris szerződés kérdése, mely több rendbeli kellemetlen vita és ellenkezés tárgyát képezte, nemrég a konstantinápolyi nagykövetségi konferencia ítélezése által mindkét részre nézve kielégítő elintézkedést nyert.

E megoldás annál örömdetesebb, minthogy bizonyára a Török és Görögország közti barátságos érintkezést lényegesen elő fogja mozdítani, a mi az ottani viszonyokat illetőleg mint megnyugtató mozzanat méltánylandó.

A mi már most külügyi politikánk általános irányát illeti, csak újból megállapíthatom, hogy ugyanazon biztos utakon halad, melyeket két évtized óta czéltudatosan követünk, t. i. a szövetségeseinkkel fentartott szoros összetartás útján, melylyel párhuzamosan jár a bizalomteljes viszonyok ápolása a többi hatalmakkal, mindenképp pedig a velünk szomszédos Oroszországgal.

A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1901 - hiteles kiadás (Bécs, 1901) A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai

A közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság külügyi albizottságának jelentése a külügyministeriumnak 1902. 12. sz. 23-25. o.

Ausztria- Magyarország és Oroszország — a keleten nem kivan egyebet, mint a nemzetközi egyezmények által ott teremtetett állapotok megszilárdítását, Törökország fentartását, az egyes balkánállamok függetlenségét, megerősödését és szabad fejlődését, ezen államokkal való barátságos viszonyt, végre kizárását annak, hogy bármely nagyhatalom ott egyoldalúan túlnyomó befolyást gyakoroljon a

¹⁸⁰⁸ Helyesebben — régi alkotmány.

többiek hátrányára. Ezen ismételt tett kijelentéseit a külügyminister úr ez idén néhány nem új, de a világosságot fokozó vonással kiegészítette úgy, hogy az osztrák-magyar- orosz viszony teljes tisztaságában áll a politikai világ előtt. Nem oly szövetségről van itt szó, mely a jövőnek minden képzelhető eshetőségét egyenként szemügyre veszi és minden ilyen eshetőségre nézve a szerződő hatalmak mindegyikének előre megszabja a cselekvés irányát és cselekvési szabadságának határait. A monarchiánk és Oroszország közt fennálló egyezkedés épen ellenkezőleg első sorban arra irányul, hogy a keleten a jelenlegi helyzeten ne történjék változás, hogy a status- quo lehetőleg fentartassék. Minthogy azonban mindkét hatalom a balkán államok önelhatározási jogát respektálja, sem az egyik, sem a másik nem vállalhat kezességet arra nézve, hogy kívánsága ellenére is a keletnek egyik vagy másik pontján a status-quo megváltoztatására nem fogna kísérlet tétetni. Ebben az esetben a két hatalom az 1897-iki megbeszélések értelmében mindenek előtt egyetértőleg kísérletet fog tenni, hogy a netaláni változás által, ha az többé fel nem tartóztatható, sem az egyiknek, sem a másiknak érdekei ne károsuljanak. Osztjuk a külügyminister úrnak abbeli reményét, hogy ez a mindkét oldalon kétségen kívül létező jóakarattal mellett a legtöbb esetben lehetséges lesz, de ha minden várakozásunk ellenére ez a remény nem teljesülne, úgy monarchiánknak, mint Oroszországnak teljesen szabad keze van a maga érdekeit úgy megvédeni, a mint azt jónak találja ...

....Egyébiránt a monarchiánk és Oroszország közti egyetértés üdvös kihatásának nyomai a múlt évben is több ponton voltak észrevehetőek. Ennek köszönhető nagy részben az, hogy az úgynevezett macedóniai mozgalom, habár nem volt egészen megszüntethető, de legalább bizonyos határok közé szorítottatott és aránylag szűk körön túl nem terjeszkedett, valamint az, hogy az ezen ügyből Bukarest és Sofia közt keletkezett véleményeltérés nemcsak komolyabb következmények nélkül múlt el, hanem hogy a bolgár kormány a macedóniai mozgalommal szemben eddig gyakorolt elnézését komolyabb és szorosabb ellenőrzés váltotta fel. Remélhető, hogy másfelől Konstantinápolyban szintén kellő méltánylásra fognak találni azon gyöngéd bár, de komoly intések, melyeket a külügyminister úr ugyancsak a macedóniai helyzetre vonatkozólag Törökországhoz intéz. Kívánjuk, hogy a magas Portánál ebben az ügyben is azon bölcs belátás legyen irányadó, mely az általánosan ismert postaügyi conflictusnak aránylag gyors és az európai hatalmakra nézve kielégítő elintézését eredményezte.

Még nagyobb súlylyal bírhat a monarchiánk és Oroszország közt fennálló bizalmas viszony Szerbia ügyeire nézve, a hol oly sokáig a két nagyhatalom közti vetélkedés és bizalmatlanság feltevése képezte az egész politika kiindulási pontját. ...

érdekeinknek károsítását és monarchiánk hatalmi állásának veszélyeztetését soha és sehonnan nem fogja tűrni.

Május 13.

Des hommes de très-basse moralité ont été les instruments manifestes de quelques uns des grands desseins de la Providence terrestre. [A földi Gondviselés néhány nagy tervének olykor roppant erkölcstelen emberek választottak eszközül.]

Május 25.

Tattribution a királynál reggelire. - Sem a király, sem Zamis azidén Gol/uchowski/exposéjáról nekem említést nem tettek.

Június 1.

El Messogeries hajóval.

3. Nápoly, 6. Pompei, 8. Salerno Paestum, Amalfi.

9. Sorrento 10. Castellamare, Nápoly 11. Brindisi.

12. Corfu, 13. Athén.

Ifjúságunkban azt gondoljuk, hogy a világ nekünk van teremtvé; később belátjuk, hogy inkább - a másoknak.

Nagy világszerepe a tévedésnek: a kereszténység bölcsőjénél a világvég hite; az alchymia; keresztes háborúk; Amerika felfedezése az Indiát kereső úton stb.

Június 21.

El. 22. Candia, Knossos,

23. Rethymno, Canea.

24. Canea, Luda.

25. vissza. 26. Athén.

Július 3.

Hajón Iteába. Éjjel Castriban.

4. Fel a Parnassusra a Strungáig.

5. Hajnalban Parnassus csúcsán, le a Panagia zárdába és Dhadiba.

6. Budonitza, Thermopylae, Lamia.

Hypatia fürdő, kis falu, Neochori.

Mavrolithari, Lidoriki.

Vitrinitza. 10. Hajón Athénba.

Július 16.

Búcsúkihallgatás a királynál.

Július 22.

Szabadságra.

26. Karlsbad

Augusztus 18.

Ischl...

24.

...kihallgatás és udv/ari/ebéd.

Szeptember 12.

Bécs, 14. Pozsony, 15. Rum, 27. Budapest, 29. Bécs.

Október 13.

Kihallgatás. 20. El. 24. Athen.

November 6.

Visszatért a király.

14.

Kihallg/atás/a királynál. Egy kis macedon/inai/ pröokkupatió [aggodalom] és egy sóhaj Károly látogatása miatt Bulg/ária/ban - ez volt az egész. Különben small talk.¹⁸⁰⁹

23. Helene¹⁸¹⁰ és Nicolas hercegek bevonulása...

26. ...udvari gálaebéd.

30. Választások.

December 3.

Deliyanis kimutatván 124 párttagot, tehát abszolút többséget, holnapra a palotába hivatott. - Zaimis tegnap leköszönt, s ideiglenesen sem kívánta folytatni a kormányzást.

¹⁸⁰⁹ 1902. november 11–13. I. Károly román király Ferdinánd fejedelem meghívására Bulgáriába látogat, ahol megünneplik Plevna bevételének 25. évfordulóját. A látogatás a román–bolgár kapcsolatok normalizálódását jelzi.

¹⁸¹⁰ Miklós görög királyi herceg felesége Jelena Vlagyimirovna orosz nagyhercegnő, férjezett nevén Ilona görög és dán királyi hercegné (1882–1957).

December 7.

Alakult a Deliyannis kormány.

Athén, 1903

Január 26.

Nálunk ebédelték a kor/ona/ h/erce/g és h/erce/gné, Miklós h/erce/g és neje, András herceg.¹⁸¹¹

Február 16.

Kor/ona/ h/erce/g: két hónapja hiába várja, hogy Deliyannis kérje tőle katonai javaslatait. Politikai ügyekből bujkál. Ő k/orona/h/erce/g azt mondja, hogy már nem tudja mit csináljon! - Ez a szó jellemzi az egész jó, de erélytelen embert.

/A román követ estélyén./

Február 18.

A király említett nekem egy román jegyzéket, melyről tudomásom lett, s mely szerint Románia egyetért A/usztria/-M/agyarország/ és Oroszo/rszág/ törekvéseivel. De fenntartja befolyásának gyakorlását a maced/óniai/ román elem alakulására, s területi változások esetében saját érdekeinek érvényesítését bejelenti. - Gy/ör/gy király némileg aggodalmasnak mutatkozott, s azt jegyezte meg, hogy most már az ő kormányának is kell agy ilyenén lépést tennie. /A francia követ estélyén./

Február 19.

Kamara-elnök választása. Rhallis 128 szav/azattal/ elnök, 66 Theot/okis/, 31 Zaim/is/ szavazat ellenében.

Március 5.

Egerton a királytól: Hétfőn Deliy/amis/ a királynak azt mondta, hogy a katonai javaslatokkal még nem foglalkozott. A ki/rály/ őt a kor/ona/herceghez utalta. Kedden

¹⁸¹¹ András görög és dán királyi herceg (1882 –1944).

Limbritis¹⁸¹² a házban letette javaslatait. A kir/ály/ Semtes¹⁸¹³ és Zygypanolos¹⁸¹⁴ min/iszterek/nek tett kemény szemrehányásokat, és lemondását helyezte kilátásba, ha eljárásukat nem korrigálják. Deliy/annis/ hétfőn, márc.2. jött a királyhoz. Ő is /mint S. . . . nekem/ oda akarta magyarázni a dolgot, hogy gondoskodni akartak a jövőendő király állásáról, azt könnyíteni. Limbritis lemondását magával hozta D/eliyamos/, de hozzátette, hogy jav/aslatai/ egészen az ő mindig vallott nézeteinek megfelelnek. Midőn a király szemére lobbantotta, hogy az lehetetlen, hogy előbbi hétfőn nem tudott volna a dologról, D/eliyannos/ sírva fakadt. D/eliyannos/ azután a király felh/ívására/ a kor/ona/h/erce/ghhez ment, de az itteni beszélgetés/ eredményeiről még nem hallani. A király kijelentette, hogy a törvényt semmiesetre sem szentesíti. Ha Mavrocordato most élne még, el küldte volna azonnal a kormányt. Így nem tud segíteni magán. Folyton ily tehetetlen helyzetbe hozzák, külön/ösen/ D/eliyannis/. - A háború, az evangéliumpör stb. Azonkívül a kor/ona/ h/erce/g akaratos, s nem akar megalkudni. - A törv/ény/jav/aslat/ benyújtását illetőleg a király elől/eges/ beleegyezése az alkotmányba beírva nincs, de Deliy/annist/ kivéve minden kormányok gyakorolták, és egyszer szaknyilatkozat is oda szólt, hogy ez kifolyó a király executiojából.¹⁸¹⁵

Március 10.

O/lgá/val ki B/uda/pestre atyja 70. szül/etés/ napjához megy, el Korfu-ig.

Március 11.-12. Korfu.

Március 13. Athen.

Április 9.-18.

Hajóraj Kneissler ellentengernagy¹⁸¹⁶ vezénylete alatt.

Április 22.

Instrukció Lamsdorff¹⁸¹⁷ kezdeményezésén.¹⁸¹⁸ György h/erce/gnek tanács adandó

¹⁸¹² Limbritisz ezredes, hadügyminiszter (1902-1903).

¹⁸¹³ ?

¹⁸¹⁴ ?

¹⁸¹⁵ 1903. március 23. Belgrádban tömegtüntetések zajlanak I. Sándor önkényuralmi módszerei ellen; a rendőri fellépés több halálos áldozatot követel. Március 24-én I. Sándor újabb államcsínyt hajt végre: feloszlatja a parlamentet, felfüggeszti az alkotmányt, és egy új (antidemokratikus) választási törvény alapján kiírja a választásokat.

¹⁸¹⁶ Leodogar Kneissler von Maixdorf (1844-1925) az osztrák-magyar haditengerészet admirálisa.

¹⁸¹⁷ Vladimir Lamsdorf (1845-1907) orosz államférfi, diplomata, 1900 és 1906 között az Orosz Birodalom külügyminisztere.

¹⁸¹⁸ Az orosz-osztrák-magyar megállapodás kapcsán a Török Birodalomban kivitelezendő reformokról. 1902. december 21-én Egy szultáni irade reformokat hirdet az európai Törökországban, főinspektornak Husszein Hilmi pasát nevezik ki. 1903. március 8-án folyamatos bolgár nyomás után a szultán végül elfogadja az orosz-osztrák-magyar tervet (amelyet a nagyhatalmak is elfogadtak február 20-án) a makedóniai reformok alapjául. K. u. K. Ministerium des Äussern. Diplomatische Aktenstücke über die Reformaktion in Mazedonien 1902-1906. Wien:

Caneaban, hogy egyesülési tüntetéseket meggátoljon. György király pedig hasson reá ezirányban.

Április 24.

Audentia a királynál. Az orosz követ a neki is Bécsben kilátásba helyezett utasításokat nem kapta meg. Én tehát egyedül szólottam, mert Gy/örgy/ herceg csak 27-ig van itt, s így fel volt használandó az alkalom, hogy a király itt alaposan kibeszélhesse magát vele.

Május 4.

Zantéba. 5.6.7.8. Zante, Moretti¹⁸¹⁹ házában. 9. Argostoliba. 10. Argostoli, tengeri malmok Liwatho, 11. Aenos hegy, 12.13. Argostoli. 14. Kocsin Samosba, hajón Patrasba, 15. Megaspilion, 16. Athén.

Június 11.

Sándor szerb király meggyilkoltatása.

Június 15.

Karag/yorgyevics/ Péter¹⁸²⁰ megválasztatása.

Június 25.

Deliyannis lemondása, bizalmatlansági szavazat folytán. Helyzet okai: katonai törvényjavaslatok, Kroint-monopol¹⁸²¹ felsülés, általános marasmus [itt: elerőtlenedés].

Július 1.

Tegnap el O/lgá/val.

Július 2.

Brindisi, Lecce, S.Cataldo.

3. Tarent, Nápoly, 4. Nápoly, 5. Sorrento, Massa Lubrense, 6. Capri, 7. Nápoly, 8.

Druck der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1906.

¹⁸¹⁹ Dr. Moretti Rudolf alkonzul ebben az időszakban az Osztrák-Magyar Monarchia korfui konzulátusának Zantéban létesített alhivatalában lát el szolgálatot. Budapesti Közlöny, 94. szám. 6.

¹⁸²⁰ I. Péter szerb király (1844-1921, uralkodott 1903-tól).

¹⁸²¹ Lehetséges, hogy elírás és a Kroint, az valójában Korint, a megjegyzés pedig a Korintoszi-csatorna használatával kapcsolatos ügyre utal. Az átjárót az 1880-as években kezdték el építeni Gerster Béla építész-mérnök közreműködésével. Bár 1893-ra elkészült az átjáró, a kivitelezés nyomán felmerülő biztonsági és finanszírozási problémák rendszeresen problémákat okoztak az éppen aktuális görög kormánynak.

Brindisi 10. Athén, 8. Theotokis lemondása. 11. Rhallis kormány.¹⁸²²

június 15.

Tegnapelőtt Kállay meghalt: Hivatás Ischlbe, mert "seine Maj/estät/ ist entschlossen Sie zum gemeins/amen/ Fin/anz- Minister zu ernennen." [Őfelsége elhatározta, hogy kinevezi közös Pénzügyminiszternek]. A sors szárnyainak suhogása.¹⁸²³

Július 18.

Elutazás Athénból via Brindisi, Pontebba.

Július 21.

Érkezés Ischlbe.

22. Fogadtatás ő fels/égénél/. Elhatározás.

24. Kineveztetés. [ti. az Osztrák-Magyar Monarchia közös pénzügyminiszterévé] - Karlsbadba.

29. Eskületétel Ischlben.

30. Bécsbe

Augusztus 1.

Bemutakozás a Ministeriumban.¹⁸²⁴

Augusztus 31.

Angol király¹⁸²⁵ érkezése.

Szeptember 30.

¹⁸²² 1903. június 11. Belgrádban a Dragutin Dimitrijević-Apis vezette tisztii összeesküvők (a később megalakuló Fekete Kéz majdani vezére) meggyilkolják a népszerűtlen I. (Obrenović) Sándor királyt, majd június 15-én a parlament Karađorđević Pétert (1903–1921) emeli trónra, és visszaállítja a liberális 1888-as alkotmányt. Ezzel véget ér az Obrenović-dinasztia uralma és Szerbia csaknem negyedszázados osztrák-magyar orientációja, a szerb külpolitika pedig Monarchia-ellenes, illetve francia- és oroszbarát irányt vesz.

¹⁸²³ 1903. június 29. A bolgár kormány autonómiát követel Makedónia számára.

¹⁸²⁴ 1903. augusztus 2. Makedóniában a Belső Makedón Forradalmi Szervezet (VMRO) kihozzantja az ún. ilindenii (Illés-napi, július 20. a régi naptár szerint) felkelést. A megmozdulás a bitolai „forradalmi” körzetre terjed ki.

1903. augusztus 5. A felkelők ellenőrzése alá kerülő Krusevóban Nikola Karev és Pitu Guli vezetésével ideiglenes kormány alakul, amely kikiáltja Makedónia független köztársaságát, a Krusevói Köztársaságot. Az oszmán csapatok azonban augusztus 12-én beveszik Krusevót, a következő hetekben pedig felszámolják a felkelés gócpontjait a polgári lakosság ellen atrocitásokat elkövetve. Ljubomir Miletics szófiai egyetemi tanár sikertelen pétervári útja nem biztosít orosz támogatást a makedóniai felkelőknek. 1903. augusztus 19-én kihozzant a Belső Makedón Forradalmi Szervezet (VMRO) vezette kelet-trákiai, ún. „Preobrazsenszki-felkelés” (augusztus 6, régi naptár szerint). A Sztrandza-hegység falvaiból és számos kelet-trákiai településről elűzik a török adminisztrációt. A felkelők deklarálják a 26 napig fennálló Sztrandsai Kömmün független köztársaságát. A felkelés leverése során 4600 bolgárt gyilkolnak meg, s mintegy 30 ezer fő menekül át Bulgáriába. 1903. szeptember 16. III. Joakim görög pátriárka a felkelés leverésére és a rend helyreállítására szólítja fel a török hatalmat.

¹⁸²⁵ VII. Edward brit király (1841-1910, uralkodott 1901-től).

Az orosz cár Bécsben. Müritzsteg.¹⁸²⁶

November 6.

Budapestre.

November 7.

Hivatali/ látogatások.

November 8.

Bécsbe vissza.

November 19.

A közös ministeri értekezlet.¹⁸²⁷ A költségek megbeszélése. Goluchowski/ apercüt [rövid leírást] adott, mely szerint reményli, hogy a reformjegyzék követelése egy pár nap múlva el lesznek törökország által fogadva, s hogy a télen át a reformot keresztülvizsgálják. Ausztria/Magyarország/ és Oroszország/ még török-bolgár háború esetére sem engednek változást a status quo-ban.

A macedón ügyek

A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1899 - hiteles kiadás (Bécs, 1899) A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság irományai

A közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság külügyi albizottságának jelentése a külügyministeriumnak. 16. szám. 60. o.

¹⁸²⁶ Az augusztusi Illés-napi felkelés kudarca után (a forrongó félszigetre vonatkozó diplomáciai jelentésekből válogatás: <http://www.macedonian-heritage.gr/OfficialDocuments/events.html>) az októberi Müritzstegi találkozón a két uralkodó megállapodik a macedón reformok közös kivitelezéséről, mely Burián régi tervének megvalósítását jelenti. Félvén, hogy kéthatalmi megállapodás révén felborul a Balkán egyensúlya, és Oroszország és a Monarchia megerősödik a Török Birodalom rovására, a többi hatalom is jelzi részvételi szándékát a reformfolyamatban.

K. u. K. Ministerium des Äussern. Diplomatische Aktenstücke über die Reformaktion in Mazedonien 1902–1906. Wien: Druck der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1906.

A fő kormányzósággá alakítandó terület élére török főfelügyelő kerülne, mellé pedig egy orosz és egy osztrák-magyar helyettes, a csendőrséget keresztény és külföldi tisztek vezetnék, az adókat mérséklék, beszédésüket felügyelik stb. 1903. november 24-én a Porta elfogadja a müritzstegi orosz-osztrák-magyar javaslatot, és 1908-ig annak megfelelően kormányozzák Makedóniát. 1904. április 17-én a nagyhatalmak ellenőrzési zónákra osztják a területet: a Szaloniki szandzsák orosz, a Dramai szandzsák pedig brit ellenőrzés alá kerül. Üsküb felügyelete a Monarchiáé, Bitolát Olaszország, Szereszt Franciaország felügyeli, és 60 európai tiszt érkezik a térségbe. Az etnikailag és vallásilag rendkívül kevert régió feszültségeit azonban továbbra sem sikerül megoldani, amit Görögország, Bulgária és Szerbia egymást keresztező területi aspirációi is fokoznak.

¹⁸²⁷ Ezen már részt vesz Burián is. Nr. 50 Gemeinsamer Ministerrat, Wien, 19.11.1903. https://hw.oew.ac.at/ministerrat/serie-2/oe_hu_mrp_V.xml#oe_hu_mrp_V_kern.pdf

De nem kevésbé jogosultnak tartja a külügyi albizottság azon komoly intéseket, melyeket a külügyminister úr Törökországhoz, illetőleg annak kormányához intézett. Az Ausztria-Magyarország és Oroszország közt fennálló benső egyetértés meggátolhatja ugyan a török tartományokban uralkodó elégedetlenségnek forradalmi alakban való kitörését, de nem háríthatja el ezen elégedetlenségnek okait, a mi egyesegyedül a török kormánynak lehet hivatása. ...osztjuk a minister úrnak abbeli várakozását is, hogy intő szava Törökország irányadó köreiben a megérdemelt méltánylást fogja találni.

A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1902 - hiteles kiadás (Bécs, 1902) / A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság jegyzőkönyve. VII. ülés, 121.

Kállay Benjámin

Hogyan van az, hogy Szerbiában a macedón autonómia éppen nem kedves eszme? Erről csak Bulgáriában beszélnek rokonszenvesen, mert a szerbek tudják, hogy ők azon a területen kisebbségben vannak és mihelyt autonómiára kerül a dolog, őket ott elnyomják, nekik abból semmi sem jut a keleti autonómia lényege alapján.

A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött s Ő Felsége által összehívott bizottság jegyzőkönyve, irományai, naplója, határozatai, 1903 - hiteles kiadás (Bécs, 1903) / A közös ügyek tárgyalására a Magyar Országgyűlés által kiküldött bizottság naplója. II. ülés. Bécsben, 1903. évi december hó 17-én, csütörtökön. 28.

Ugron Gábor

Midőn a t. minister úr a szomszéd államok népein végig megy, Görögország magatartását megdicséri. Nagyon természetes, miután a görögöket az utóbbi években verte meg Törökország, ott a józan ész útjára tértek. Hasonló volt a helyzet Szerbiában a szlivniczi győzelem után.

De ne higgye a t. minister úr, hogy ezen államoknak az önmérséklet, a józanság útjára való térése, mely abban áll, hogy a nagy hatalmaknak igyekeznek szolgálni és azok akarata szerint eljárni, hosszasan tartó legyen. Az a politika, a melyet ott a Balkánon

követnek, nem új, csak az eszközei újak, mert nem áll az egyébből, mint Törökországot folyton gátolni abban, hogy saját területén a rendet helyreállítsa. Sokkal könnyebb volna Törökországnak a rendet fentartania, ha meggátolnák azokat, kik Törökország területére a rendellenség emissáriusait beküldik és általuk ott a különböző népeket különböző időkben fellázítják. ...

Megvallom őszintén, hogy az a politika, a melyet ez évben folytattak Macedóniában, nem mondható sikerültnek. A békének hivatalosan történt elrendelésére azonnal a legnagyobb mértékű kihágások keletkeztek. Kik végezték azt? Bolgár emissáriusok, bolgár fegyveres bandák. És mi történt? Mindig a törököknek ment az intés és figyelmeztetés, a helyett, hogy erélyes fellépés történt volna Bulgáriával szemben, hogy akadályozza meg azon betörő bandáknak török területen való megjelenését, mert minden áron felelős arról, hogy saját területén a szomszéd állammal szemben felkeléseket ne szervezzenek, azokat saját területéről vett fegyveres erőkkkel ne támogassák. ...

... jövő tavasszal még kevésbé lesz bármely eredmény is felmutatható, mert hasztalan törekednek az európai hatalmak, különösen Oroszország és Ausztria-Magyarország európai módszerekkel és európai adminisztráció eszközeivel, mint a milyen a csendőrség is, egy ázsiai szokásokban és gondolkodásban élő népet saját elveiknek, saját terveiknek megnyerni, Oroszországnak minden sikere a maga nagy hódításai rendjén abban állott, hogy ázsiai népekei nem európai intézményekkel, hanem ázsiai intézményekkel, a melyeket az ő ferfiak tartották kezükben, igyekezett kormányozni, igyekezett civilizálni. Az eddigi politika, ha az a célja, hogy Törökország folytonos megrázkódtatásban legyen és a míg Oroszország távol keleten kínai hódításai következtében el van foglalva és figyelme meg van osztva, addig Törökország csendesen éretté tétessék, akkor ez a politika kitűnően van megválasztva, mert ez semmit meggátolni nem tud és semmi olyat, a mit a nép maga is örömmel ne fogadna el, indítványozni nem képes. Én ettől a politikától sikert nem várok...

Apponyi Albert

Bécsben, 1904. évi február hó 15-én, hétfőn. VI. ülés, 66.

A mi pedig azokat a reformjavaslatokat illeti, a melyekkel a t. külügyminiszter ur, egyet értőleg Oroszország külügyi vezetésével, a jelenlegi bonyodalmakat orvosolni kívánja, én azok célszerűségéről, várható hatályosságáról itételet mondani nem

akarok, Én nem osztozhatom több előttem szólott t. képviselőtársamnak abban a felfogásában, hogy a Balkán - félszigeti bonyodalmakkal szemben a leghelyesebb politika csak az, hogy hagyjuk Törökországra, a mely kellő hatalmi eszközökkel rendelkezik, azt a gondot, hogy bánják el az ottani turbulens elemekkel, úgy, a hogy tud és úgy, a hogy bir.

Én ezt a politikát Magyarországnak nem ajánlanám, (Helyeslés.) ... tessék az idegen hatalmak ottani képviselőinek, a consuloknak, még pedig a kevésbé közvetlenül érdekűt hatalmak consulinak jelentéseit elolvasni, a minthogy én elolvastam, akár Maczedoniáról, akár Arméniáról legyen szó, akár a Török-birodalomnak bármely részéről, mindenütt fogunk akadni olyan állapotoknak nyomaira, a melyekkel én a magyar nemzetet indentificálni, a melyeknek fentartásával és melyeknek, mint a leveretésre való eszközöknek is alkalmazásával én semmiféte solidaritást sem magam vállalni nem akarok, ... és a mennyiben Törökország erre nem hajlandó vagy nem képes, ezen állapotoknak megszüntetését az arra alkalmas eszközökkel, a melyek a fejlemények [szerint változhatnak, minden áron és mindenképen elérni törekszünk.

A külügyministerium és Oroszország egyetértőig azon a nyomon keresik most azt a sanálási actiót, a melynek alapelvével én egyetértek, hogy a területi status quo-nak alapján a Török-birodalomnak a berlini szerződésből megmaradt integritása fentartásával akarja azokat eszközölni. ... Ellenmondást látok annak constatálásában, hogy Törökországot képtelennek tartják valamirevaló reformnak keresztülvitelére és másrészt mégis az egész reformactiót oly alapra fektetik, a melyet a külügyminister úr maga úgy jellemez, »hogy minden érdekelt factor közreműködése« ehhez a célhoz szükséges.

Különben, hogy az Oroszország és monarchiánk közt közösen megállapított reformtörekvések, beleértve a mürzstegi megállapodásokat is, melyeknek Oroszország között és köztünk történt létesítése és a porta részéről történt elvi elfogadása óta nem látom, hogy tényleges megvalósításukra döntő és elhatározó lépés történt volna, mondom, hogy ezek a reformtörekvések sikerre fognak-e vezetni, vagy nem, ezt a kérdést a kételynek homálya fedi...